

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NECİP MAHFÛZ'UN SEMBOLİK ROMANLARINDA
DİN ANLAYIŞI

DOKTORA TEZİ

ERCAN BARAN

TEMEL İSLÂMİ BİLİMLER
ANABİLİM DALI

ANKARA - 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NECİP MAHFÛZ’UN SEMBOLİK ROMANLARINDA
DİN ANLAYIŞI

DOKTORA TEZİ

ERCAN BARAN

TEMEL İSLÂMÎ BİLİMLER ANABİLİM DALI

PROF. DR. YAKUP CİVELEK

PROF. DR. MUSA YILDIZ

BİRİNCİ DANIŞMAN

İKİNCİ DANIŞMAN

ANKARA - 2021

ONAY SAYFASI

Ercan Baran tarafından hazırlanan “*Necip Mahfûz ’un Sembolik Romanlarında Din Anlayışı*” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Danışman: Prof.Dr. Yakup Civelek		AYBÜ Temel İslâmi Bilimler Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı	
Kabul ☒	Red ☐		
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün		Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☒	Red ☐		
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Faruk Toprak		Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☒	Red ☐		
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Osman Düzgün		AYBÜ Arap Dili ve Edebiyatı	
Kabul ☒	Red ☐		
Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi M. Mücahit Asutay		AYBÜ Temel İslâmi Bilimler Fakültesi Arap Dili ve Belagatı	
Kabul ☒	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 25.11.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmi Bilimler Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 25.11.2021

İmza

Ercan BARAN

X

TEŞEKKÜR

Tamamlanan her bir araştırmanın aslı itibariyle kolektif bir çalışma ve çabanın ürünü olarak ortaya çıktığı yadsınamaz bir gerçektir.

Bu araştırmanın hazırlanmasında çalışmalarından istifade ettiğim, özveriyle kıymetli zamanlarını ayırıp tezimi okuyan, ufuk açan fikirleriyle çalışmama yön veren ve önemli katkılarda bulunan danışmanılarım Prof. Dr. Yakup Civelek ve Prof. Dr. Musa Yıldız'a çalışmamın her safhasında gösterdiği kolaylık ve anlayış ile işimin kolaylaşmasını sağlayan, akademik olarak sıklıkla fikir desteğinde bulunan Prof. Dr. Kazım Ürün, Prof. Dr. Faruk Toprak, Doç. Dr. Osman Düzgün, Dr. Öğretim. Üyesi M. Mücahit Asutay'a, MEB'de çalışma arkadaşım Dr. Mithat Büyükhan, Erdoğan Muro'ya sonsuz teşekkür ederim.

Tüm stresli, yorgun ve yoğun günlerimde çalışmalarımı anlayışla ve sabırla karşılayıp, yeterli zaman ve ilgiyi gösteremediğim hâlde yanımda duran kıymetli annem Hacire Karahan'a, kıymetli eşim Alev, çocuklarım Tarık Aziz ve Mustafa Miran'a ...

Ayrıca maddi-manevî destekleriyle her zaman yanımda olan akraba, arkadaş ve dostlarıma minnet ve şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Necip Mahfûz'un Sembolik Romanlarında Din Anlayışı

Nobel Edebiyat Ödülü alan ilk Müslüman-Arap yazar olan Necip Mahfûz, bulunduğu çevrenin özellikle dini anlayışından, siyasasından etkilenir ve bunu anlatılarına aktarır. Mahfûz, hikâye ve tarihsel romanla başladığı yazarlık hayatına eleştirel gerçekçilikle ve sembolik anlatılarıyla devam eder.

1959 yılında Necip Mahfûz'un *Evlâdu Hâratinâ* romanının el-Ehram gazetesinde tefrika edilip yayınlanmaması istenir ve o kadar ileri gidilir ki Necip Mahfûz kâfirlikle suçlanır ve 1989 yılında Şeyh Ömer Abdurrahman, Necip Mahfûz hakkında ölüm fetvası şeklinde anlaşılacak bir röportaj verir. Bunun üzerine romanını bile okumayan bir genç tarafından 1994 yılında öldürölmek istenen Necip Mahfûz, ölümden kurtulur ancak sağ eli felç kalır.

Tezimizde Necip Mahfûz'un yedi sembolik romanında din anlayışı incelenerek Mahfûz'un dini sûfî anlayışa bakışı ve İslâmi tasavvufi sosyal adalet yönüne vurgu yapılır. Necip Mahfûz, cami ve medreseyi önemser özellikle tekkeyi anlatılarında ön plana çıkarır ve hayatının sonlarına doğru Nobel Edebiyat Komitesinden aldığı paranın büyük kısmıyla büyük bir cami yaptırır. Öyleki ailenin özellikle kızı Fatıma'nın naaşı bu camiden kaldırılır.

Bu çalışmada Necip Mahfûz'un sembolik yedi romanı din anlayışı açısından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen sembolik romanlar şunlardır:

Evlâdu Hâratinâ (1959); *el-Liss- ve'l-Kilâb* (1961); *es-Summân ve'l-Harîf* (1962); *et-Tarîk* (1964); *eş-Şehhâz* (1965); *Sersera fevka'n-Nîl* (1966); *Mîrâmâr* (1967)

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında araştırma konusunun amacı, önemi ve yöntemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Birinci bölümde Necip Mahfûz'un hayatı ve edebi kişiliği ilgili bilgi verilmiş olup daha çok dini yönüne vurgu yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Necip Mahfûz'u etkileyen tarihi, siyasi, kültürel ve dini ortam verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Necip Mahfûz'un sembolik romanlarında din anlayışı ve kutsal unsurlara bakışı ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necip Mahfûz, Din, Tasavvuf, Sembolik Romanlar, Arap Romanı, İhvân, Ezher, el-Ehrâm, Yasaklar.

ABSTRACT

UNDERSTANDING OF RELIGION IN NAGUIB MAHFOUZ'S SYMBOLIC NOVELS

Naguib Mahfouz, the first Muslim-Arab writer having received the Nobel Prize in Literature, was influenced by the religious understanding and politics of his environment and transfers this to his narratives. Mahfouz continues his writing career, which he started with stories and historical novels, with critical realism and symbolic narratives.

In 1959, Necip Mahfuz's novel "Evlâdu Haratinâ" was requested not to be serialized and published in al-Ahram newspaper, but it goes so far that Naguib Mahfouz is accused of infidelity and in 1989 Sheikh Ömer Abdurrahman gave an interview about Naguib Mahfouz that can be understood as a death fatwa. Thereupon, Naguib Mahfouz was wanted to be killed in 1994 by a young man who had not even read his novel. He escaped death, but his right hand remained paralyzed.

In our thesis, the understanding of religion in Naguib Mahfouz's seven symbolic novels is examined. Also, Mahfouz's view of religious Sufi understanding and Islamic mystical social justice are emphasized.

The symbolic novels examined are: *Evlâdu Hâratinâ (Children of The Alley)* (1959); *el-Liss- ve'l-Kilâb (The Thief and the Dogs)* (1961); *es-Summân ve'l-Harîf (Quail and Autumn)* (1962); *et-Tarîk (The Search)*(1964); *eş-Şehhâz (The Beggar)* (1965); *Sersera fevka'n-Nîl (Adrift on the Nile)*(1966); *Mîrâmâr (Miramar)*(1967)

Our thesis consists of an introduction and three parts. In the introduction part of the study, there is information about the purpose, importance and method of the research subject. In the first chapter, information about the life and literary personality of Naguib Mahfouz is given, but more emphasis is placed on his religious aspect. In the second part of the study, the historical, political, cultural and religious environment affecting Naguib Mahfouz is mentioned. In the third chapter, Naguib Mahfouz's understanding of religion and his view of sacred elements in his symbolic novels are discussed in detail.

Keywords: Naguib Mahfouz, Religion, Sufism, Symbolic Novels, Arabic Novel, Ikhwan, Azhar, al-Ahram, Prohibitions.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	iv
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	v

GİRİŞ

1.Konu ve Kapsam.....	1
2.Amacı ve Önemi.....	2
3.Yöntem.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NECİP MAHFÛZ'UN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı	4
1.2. Edebî Kişiliği	12
1.3. Eserleri	26
1.3.1. Romanları.....	26
1.3.2. Hikâyeleri	27
1.3.3. Diğer Eserleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

NECİP MAHFÛZ'UN ETKİLENDİĞİ ORTAM

2.1. Firavunculuk.....	29
2.2. Siyasi Ortam.....	32
2.3. Arap Milliyetçiliği.....	45
2.4. el-İhvânu'l-Muslimûn (Müslüman Kardeşler)	52
2.5. Ezher Üniversitesi	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NECİP MAHFÛZUN SEMBOLİK ROMANLARINDA DİN ANLAYIŞI VE
KUTSAL UNSURLAR

3.1. Kutsal Kişilikler ve Figürler.....	81
3.1.1. Cebelâvî (Tanrı).....	81
3.1.2. Edhem ve Umeyme (Hz. Âdem ve Hz. Havva)	103
3.1.3. Hemmâm ve Kâdrî (Hâbil ve Kâbil)	111
3.1.4. Belkitî ve Kızları (Hz. Şuayb ve Kızları).....	114
3.1.5. Cebel (Hz. Musa).....	116
3.1.6. Rıfâ'a (Hz. 'İsâ/Kutsal Ruh).....	121
3.1.7. 'Abde (Meryem).....	129
3.1.8. Yâhyâ (Varaka Bin Nevfel)....	134
3.1.9. Zekeriyâ (Ebû Tâlib).....	136
3.1.10. Kâsım (Hz. Muhammed)	137
3.1.11. Sekine (Nefise Binti Ümeyye).....	162
3.1.12. Hasan (Hz. 'Alî).....	163
3.1.13. Sâdık (Hz. Ebûbekir)....	166
3.1.14. 'Abbâs ('Azrâil As.)	168
3.1.15. Celîl/Kandîl (Cebrâil As.)	169
3.1.16. Şeytan	172
3.1.17. Hz. Ömer	174
3.2. KUTSAL KAVRAMLAR / TEMALAR.....	175
3.2.1. Dîn/Kur'an/Sureler/On Emir/Kalıplaşmış Dinî Cümleler	175
3.2.2. Tasavvuf/Mistisizm/Şamanizm/Falcılık.....	195
3.2.3. DinAdamı/Şeyh/Rahip/Rahibe/Kâfir.....	205
3.2.4. Abdest/Namaz/Namaz Duaları/Ezan/ /İlahiler/Zikir	210
3.2.5. Kıyamet Günü/Ahret/ Cennet/ Cehennem	216
3.2.6. Ölüm/Mezar/ Kader/Yazgı	218
3.2.7. Bayram/Yılbaşı/Hicri Yılbaşı	223
3.3. SOSYAL TEMALAR.....	225
3.3.1. Alkollü İçecekler/Uyuşturucu	225
3.4. KUTSAL MEKÂNLAR.....	233
3.4.1. Ezher.....	234

3.4.2. Camiler/Mescid.....	234
3.4.3. Kilise.....	236
SONUÇ	238
YARARLANILAN KAYNAKLAR	243
EKLER.....	265

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	Bin (oğlu)
bk.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	Hicrî
Hız.	Hazreti
Kuramer	Kur'ân Araştırmaları Merkezi
m.	Milâdî
nr.	Numara
ö.	Ölümü
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzer/benzerleri

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Kısa sesliler :	َ : a, e	e; ِ : ı, i;	ُ : u, ü
Uzun sesliler :	آ , إ , ع : â	ي : î	و : û

Transkripsiyon açısından ayrıca şu hususlara riayet edilmiştir:

Hemze için ’ , ayn için ‘ simgeleri kullanılmıştır. Türkçe şahıs isimleri ve Türkçe’de yaygın kullanılan Arapça isimler transkripsiyonsuz, diğer Arapça şahıs isimleri ve eserler ise transkripsiyonlu yazılmıştır.

“‘Abd” kelimesi bileşik isimlerde bitişik yazılmıştır. Abdullah gibi.

Harf-i tarifler cümle başında da küçük yazılmıştır. Ör. el-Ehram, eş-Şeyh.

Harf-i tarifle başlayan kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir.

Arapça kitap isimlerindeki harfi cerler küçük harfle yazılmıştır.

GİRİŞ

Necip Mahfûz, İslâm dünyasının ilk Nobel Edebiyat Ödülü almış önemli bir yazar olmakla birlikte, tartışılan ve yanlış anlaşılan romancılarından biri olmuştur. Bu sebeple Necip Mahfûz, bu araştırmada objektif bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Mahfûz'un daha çok dini yönüne vurgu yapılarak dönemindeki belli fikir akımları ve siyasi gelişmeler de tezimizde anlatılmıştır.

Tezimizin asıl konusu Mahfûz'un yedi sembolik romanındaki din anlayışıdır. Bu sembolik romanlardaki din anlayışı ele alınırken bu romanlardaki sembolik olan dini semboller daha çok yazarın bilinen ve tartışılan romanı *Evlâdu Haratina* romanı üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca yazarın bu romanlardaki dini anlayışını da daha iyi anlamak adına sembolik olmayan dini unsurlara da değinilmiştir. Bu bağlam da yedi sembolik romanın kısaca özetleri verilip ortak ana başlıklar hâlinde romanlarda bahsedilen din anlayışı hakkında bilgiler verilmiştir.

1. Konu ve Kapsam

Necip Mahfûz, romanlarında dini nasıl kurgular veya kurgulamıştır? Mahfûz'un otuz beş romanından tezimizin ana konusunu oluşturan Necip Mahfûz'un sembolik romanlarındaki din anlayışı yedi roman üzerinden incelenip anlatıdaki dini kurgular ele alınmıştır.

Yazarın otuz beş romanı olduğu düşünüldüğünde yedi sembolik romanı özel olarak incelenmiş olup yazarın diğer romanları ise incelemeye dahil edilmemiştir. Yazar hakkında geniş kapsamlı bir araştırma yapıp yazarın özellikle dini yönüne vurgu yapılarak, yazarın hayatı ve romanları ile ilgili geniş bilgi verilmiştir.

Necip Mahfûz dönemi fikir akımlarından olan Müslüman Kardeşler teşkilatı ise Orta Doğu İslâm dünyasını etkilemesi açısından özellikle kaynaklar verilerek incelenmiştir. Ayrıca el-Ezher'in dinî ve siyasi yönü üzerinde durulmuştur. Mahfûz'un 35 romanın üçü tarihi romandır. Mahfûz, bu üç tarihi romanında Firavunculuk üzerinden vatan sevgisini kurgulayarak İngiliz işgaline karşı direniş geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda Firavunculuk yazarın yazarlığa başladığı dönemde vatan sevgisini ifade etmesi açısından önem taşır. Ayrıca Mısır'ın düşünürlerinden Seyyid Kutub'un yazarı ilk eleştiren kişi olması yazar açısından önemlidir. Seyyid Kutub 1944 yılında Necip Mahfûz'un “*Kifâh Tîbe*” adlı romanına *er-Risâle* dergisinde yazdığı eleştirel makalesinde Necip Mahfûz'da Firavunculuk akımının etkilerinin görüldüğünü yazar. Öyle ki Seyyid Kutub'un erken dönemi de

Firavunculuk akımının etkisindedir. Ayrıca Necip Mahfûz'un, romanlarının daha iyi anlaşılması adına dönemin siyasi yapısı da ele alınmıştır.

2. Amaç ve Önem

Necip Mahfûz'un kurgularında dini nasıl ele aldığı, anlatıları ile incelemeye çalışılmıştır. Özellikle 1959 yılında el-Ehrâm gazetesinde tefrika edilen romanı *Evlâdu Hâratinâ* ile meşhur olan ve Vehhâbî/Selefiler tarafından kâfir ilan edilen Necip Mahfûz'un romanının okunmadan böyle bir kanıya varıldığı anlatılması hedeflenmiştir. Necip Mahfûz'a suikast düzenleyen kişinin bile Mahfûz'un bu romanını okumadan böyle bir işe kalkıştığını okuduğumuzda Orta Doğu'da yazının değil, sözün öneminin bir kez daha önem arz ettiği görülmüştür. Necip Mahfûz hakkında olumlu veya olumsuz yazı yazanların romanı okumadan kendi öngörülerinden yola çıkarak Necip Mahfûz'u anlattıklarını ve okurlara kendi görmek istedikleri Mahfûz'u verdikleri veya yazdıkları görülmüştür.

Yazarın gençlik yılları ile olgunluk çağından başlamak üzere son romanı olan 1988 yılında yazdığı “*Kuştimur*” romanı da dâhil İslâmi tasavvufi sosyal adaleti önceleyen anlatısal kurgulara sahip olduğunu görülür. Sosyal adaleti önceleyen yazarın Nobel Edebiyat komitesinden aldığı ödülün büyük bir kısmıyla bir cami yaptırmasında yazar açısından anlamlıdır. Selefiler tarafından kâfir ilan edilen ve sûfi meşrebe yakın olan Mahfûz'un ölümünden sonra Osmanlı mimarisiyle inşa edilmiş sûfi bir tekke de kendisine ait eserler ve kişisel eşyalar sergilenmiştir. Bu bağlamda, Mahfûz bir sûfinin ızdıraplı yaşamını son romanının son sayfasında Allâh'ı sevdiğini ve Allâh'a özel bir önem verdiğine atıf yaparcasına Duha Süresi ile bitirmiştir. Mahfûz anlatılarında sadece Duha Süresini vermekle yetinmez. Buna ek olarak özellikle Rahman suresini anlatısal kurgularında verir. Yazarın ömrünün sonbaharında son romanını ayetlerle bitirmesi Selefiler için anlamsız kılrsa da Sûfiler ve Allâh nezdinde önem arz eder.

Bu çalışmanın önemi “*Evlâdu Hâratinâ*” romanındaki bazı sembolik bulguların ilk kez tarafımızca dile getirilmesi olmuştur. Ayrıca Necip Mahfûz'un Türkiye’de diğer pek çok Arap yazar gibi yeterince anlaşılmadığını düşündüğümüzden Necip Mahfûz hakkındaki görüşler konusunda objektif davranmak adına bu tez hazırlanmıştır. Bu çalışma yapılırken yazarın anlatıları hakkında eleştirilerde yapılmıştır. İlim dünyasında Necip Mahfûz hakkında birçok çalışma yapılmasına rağmen sûfililiğine ve İslâmi tasavvufi sosyal adaletçi yönüne tezlerde genel olarak vurgu yapılmamış olması bizi bu tezi hazırlamaya sevk etmiştir.

Mahfûz hakkında yapılan çalışmalar elbette değerlidir. Özellikle ülkemizde Necip Mahfûz üzerine çalışan Prof. Dr. Musa Yıldız, Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün ve Necip

Mahfûz'dan çeviriler yapan Prof. Dr. Rahmi Er hocalarımızın çalışmaları önemlidir. Tezimiz hazırlanırken dikkatimizi çeken önemli noktalardan biri ise Türkiye'de Mahfûz'un eserlerinin çevirilerinde çeviri yanlışlıklarının bulunmasıdır.

2. Yöntem

Belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan öncelikle belgesel tarama yöntemi benimsenmiştir.

Araştırmacılar zamanlarının büyük bir bölümünü önceden yapılmış araştırmaların incelenerek değerlendirilmesine harcarlar. Araştırmalarda, “yorum” un esas olduğu, veri toplamanın yorum için olduğu düşünülürse, belgesel tarama ile özgün araştırmaların yapılabileceği kabul edilmelidir.¹

Çalışmanın ana ve alt başlıklarında ele alınan kavramların sistematik bir şekilde takdimini sağlamak amacıyla doğrudan ve dolaylı olan konular birkaç başlıkta toplanmıştır. Ayrıca Arapça, İngilizce kaynakların yanında Türkçe kaynaklar ve özellikle YÖK'ün kullanıma açtığı “Ulusal Tez Merkezi”den de istifade edilmiştir. Araştırma yaklaşımlarının temel felsefesi, amacı açısından açıklayıcı, yöntem açısından nitel anlatı, süre açısından kesitsel, analiz birimi açısından bireysel ve toplumsal olmasıdır. Araştırma nitel anlatı olduğu için tümevarım metodu izlenmiştir.

¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 28. Bs. (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 184.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NECİP MAHFÛZ'UN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1.HAYATI

Necip² Mahfûz, İslâm dünyasının ve özelde Arap dünyasının ilk Nobel Edebiyat Ödülü alan yazarı olup, tam adı Necip Mahfûz Abdulaziz İbrahim Ahmet Paşa (es-Sebilci³)'dır. Necip Mahfûz'un annesi, dört kız ve iki erkek çocuk dünyaya getirdikten sonra doğuma ara verir. Mahfûz, annesinin doğuma 9 yıl ara verdiği⁴ salı günü 11.12.1911⁵ tarihinde Cemaliyye'deki Hüseyiniye'de Beytu'l-Kadı meydânındaki sekiz⁶ numaralı evde orta tabakadan insanların yaşadığı bir ailenin en küçük çocuğu olarak dünyaya gelir.⁷

Yazarın oturduğu ev İslam toplumlarında yaygın olan yatay mimari özelliği taşıyan müstakil evdir. Necip Mahfûz'un kendisine göre büyük olmayan üç katlı müstakil bir evleri vardır. Evleri eskidir ve elektrik de yoktur. Çatıda su deposu vardır. Evlerinin birinci katında Kahire dışından gelen misâfirleri için ayırdıkları misâfir odası bulunur. İkinci katında Necip Mahfûz ve annesi, üçüncü katta ise kendisinden yaşça büyük kardeşleri kalır. Necip

² Annesine doğum yaptıran doktorun adı Necip Mahfûz'a verilmiştir. Annesi zor bir doğum yapmış ve doktoru Necip Mahfûz sayesinde kurtulmuştur. Bu yüzden ailesi vefa göstererek oğullarına meşhur doktor Necip Mahfûz'un adını vermişlerdir. Necip Mahfûz babası vefat ettiğinde babasının cenazesinde kendisini kurtaran doktoru ilk kez görmüştür. Geniş bilgi için bk., İbrahim Abdulaziz, "Ene Necib Mahfûz Sire Hayatî Kâmile", 1.Bs. (Mısır: Munteda Sur'u'l-Ezbekiyye, 2006), 32,33.; Sasson Somekh, *The Changing Rhythm*, 1 Bs. (Hollanda (Leiden): E.J. Brill, 1973), 36.

³ Ona es-Sebilci lakabı sebil adı verilen eski çeşmelere olan yoğun ilgisinden dolayı verilmiştir. Yine bir takım kaynaklarda tam adı Necip Mahfûz İbrahim Ahmet el-Başa olarak geçer. Geniş bilgi için bk., Ahmet Kazım Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 1.Bs. (Konya: Çizgi Yayınları, 2002), 59.; Ona bu ad, babası tarafından Kahire'nin meşhur doğum doktoru Necip Mahfûz Paşa'nın isminden esinlenerek verilmiştir. Geniş bilgi için bk., Gâli Şükrü: *Necib Mahfûz mine'l-Cemâliyye ila Nobel*, 1.Bs. (Kahire: el-Hey'etu'l-Amme li'l-İsti'lamat, 1988), 11.

⁴ Cemal Gitanî, *Necip Mahfûz Yetezeker*, 1. Bs. (Beyrut: Daru'l Meysere, 1980), 9.; Sasson Somekh, *The Changing Rhythm*, 36.

⁵ Musa Yıldız ve Kazım Ürün Necip Mahfûz'un doğumunu 1911 şeklinde göstermiştir. Ürün, Mısır'da Necip Mahfûz'la yaptığı görüşmede doğum tarihini 1911 olarak teyit etmiştir. Geniş bilgi için bk., Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemal Abdunnâsır Dönemi (el-Kerne, Tilke'r-Ra'îha, el-Leyali't-Tavile)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015, 18; Bk. Musa Yıldız, "Necib Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb adlı romanı", Nüşa Dergisi 2/5 (Bahar 2002), 24.; Musa Yıldız, *Nacib Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 59.; Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 1.Bs (Ankara: Vadi Yayınları, 2012), 157; Ahmed, el-Hamisi, *Necib Mahfûz fi Mir'at-il-İstişraki's-Sufyeti*, 1. Bs (Kahire: Yüksek Kültür Meclisi Özel Sayısı, 2011), 149.; Sasson Somekh, *The Changing Rhythm*, 36.; Hüseyin Yazıcı çevirilerini yaptığı hikaye koleksiyonunda Mahfûz'un doğum tarihini 1912 olarak verir. Geniş bilgi için bk., İhsân Abdulkuddûs vd., *Çağdaş Arap Öyküleri*, Çev. Hüseyin Yazıcı, 1. Bs. (İstanbul: Kaknûs Yayınları, 1999), 127.

⁶ Abdulaziz, "Ene Necib Mahfûz Sire Hâyâtî Kâmile", 32.; Recâ Nakkâş, *Safâhât min Müzekkirât Necib Mahfûz*, (Kahire: Dâr'u's-Şuruk 1997), 15.

⁷ Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemal Abdunnâsır Dönemi*, 18.

Mahfûz'un dört kız üç erkek kardeşi vardır.⁸ Kendisinden yaşça büyük abisi ile aralarında on yaş fark vardır.⁹

İslam dünyasında mahalle ve sokak insanların kaynaşması için önemli olup Necip Mahfûz'un oturduğu sokakta Mısır halkının bir karması gibidir. Bu sokakta her kesimden insan yaşar.¹⁰ Her kesimin bir arada yaşadığı Sisi ailesi gibi zenginler de bu sokakta fakirlerle beraber yaşar. Özellikle Ramazan ayında dinin bütünleştirici rolünden dolayı sokaktaki bütün toplum kaynaşarak bir araya gelir. Mahallenin zenginleri Ramazan ayında tanıdığı ve tanımadığı herkese kapılarını açar ve Allah rızası için karşılık gözetmeksizin ihtiyaç sahiplerini yedirir içirirler.

Kutsal dinler için mekanlar önem arz eder. İslam dünyasında özellikle caminin yanında tekkelerin de önemli bir işlevi vardır. Tekkeler ise Necip Mahfûz için manevi değer ifade eden kurumlardır. Yazarın taşındıkları hem Cemaliyye'de hem de Abbasiyye'de tekkeler vardır. Bu tekkelerde uzaktan gelen yabancılar ve Türkler misâfir edilir.¹¹ Bir televizyon kanalına verdiği mülakatta yazar tekke ile ilgili şöyle demiştir:

*"Ben küçükken hiç kimsenin yanına yanaşmadığı bir tekke hatırlıyorum. Büyüyüp eserler kaleme almaya başlayınca, tekkeleri manevi değerlerimizin simgesi olarak algılamamız gerektiği kanaatine vardım."*¹²

Aile İslam toplumlarında modern batının yeni değerlerinin aksine Doğu toplumunda toplumun direği olup önem arz eder. Necip Mahfûz da aileye önem verir ve büyüklerini özellikle annesini çok sever.¹³ İslam toplumun da din her toplumda önemli olup ailelerde dine önemlidir. Yazarda dinin yani kutsalın önemli olduğu bir toplumda büyümüştür. Yazar sıradan bir aileye sahip olup evde dine önem verilir.¹⁴ Annesinin dinin temel kurallarını öğrettiği Necip Mahfûz'un çocukluğu sakın ve dindar bir ortam içinde geçer. Yazarın ailesi kutsal değerlere önem verdiğiinden dinin kutsal ritüelleride yazarın ailesi için önem arz eder. Bundan dolayı yazar babasıyla beraber Kadir gecesini camiye giderek sabaha kadar ibadet eder.¹⁵ Annesi, dine önem verdiğiinden Necip Mahfûz'u ilkokuldan önce de Kur'an kursuna

⁸ Nakkâş, *Safâhât*, s.22.

⁹ Nakkâş, *Safâhât*, 18.

¹⁰ Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdünnâsır Dönemi*, 10.

¹¹ Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdünnâsır Dönemi*, 11.

¹² Necip Mahfûz'un eşyaların Osmanlı Dönemi yapılarından 1703 yılında inşa edilen Ebu Dehep Tekkesinde sergilenmesiyle ilgili olarak bk., haberler.com, "*Necip Mahfûz İle Bütünleşen Sokak, Tekke, Müze*", Erişim: 15.05.2020 https://www.haFberler.com/Necip-Mâhfûz_-ile-butunlesen-sokak-tekke-ve-muze-12344446-haberi/

¹³ Reşîd ez-Zevvâdî, *Mâkâhî Necîb Mahfûz fî Mirfe'e'z-Zakire*, 1. Bs. (Kahire: Mektebetu Medbuli 2008), 77.

¹⁴ Nakkâş, *Safâhât*, 19.

¹⁵ Necîb Mahfûz, *Esdâu's sîreti'z zâtiyyeti*, 3. Bs. (Kahire: Dâru's Şurûk, 2017), 87.

gönderir ve¹⁶ Necip Mahfûz'a dinin başlıca kurallarını öğretir.¹⁷ Mahfûz dini değerlerin öğretildiği mahalle mektebinde geçirdiği günleri özellikle unutamaz.¹⁸ Annesinden dini değerleri alan Mahfûz, yedi yaşında namaza başlar ve oruç¹⁹ tutar.²⁰ Yedi yaşında namaza başlayan Mahfûz sürekli Kur'an okuyan ve namaz kılan kızı Fatıma'nın aksine²¹ ilerleyen süreçte namazı düzenli kılmaz ve kendisiyle yapılan röportajlardan birinde şöyle söyler:

*"Namaz kılıyor musun? Cevap veriyor: Aramızda kalsın bazen dini temel bir insan davranışı olarak görüyorum ama insanlara iyi davranmak, tüm vaktini namaz, oruç ve secde ile geçirmekten daha önemlidir."*²²

Prof. Dr. Kazım Ürün, "*Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*" adlı kitapta Necip Mahfûz'un ibadet meselesiyle ilgili şöyle söyler:

*"Yazarın yetiştiği ortamda dini hava hakimdi. Bu havanın yazar üzerinde etkisi büyüktü. Ancak sonradan okuduğu yabancı eserlerden olsa gerek, daha serbest daha esnek bir din anlayışına yönelecekti."*²³

İslam toplumu ve özellikle Mısır toplumu için tasavvuf ve tasavvuf erenleri önem arz eder. Neredeyse her toplumun veya mahallenin bir velisi vardır. Yazarın evlerinin bir tarafında ise Peygamber Efendi'mizin torunu Hz. Hüseyin'in makamı vardır.²⁴ Annesi Fatıma, yüz yaşına kadar yaşar ve doksan yaşına kadar her gün Hz. Hüseyin'in türbesini ziyaret eder. Taşındıktan sonra da aralıksız Hz. Hüseyin'in makamını ziyaret ederek Fatıha okumaya devam eder.²⁵ Necip Mahfûz, Hüseyin Camisi'nin²⁶ içinde bulunan Hz. Hüseyin'in makamını ölünceye kadar ziyaret eder.²⁷ Mahfûz, Hz. Hüseyin'in makamına her gittiğinde gözyaşlarını tutamaz.²⁸ Necip Mahfûz, annesiyle gittiği ortamlardan etkilenir ve bu durum

¹⁶ Rasheed Enany, *Naguib Mahfouz The Pursuit Meaning*, 1. Bs. (Londra: Routledge Yayınları, 1993), 11.

¹⁷ Cemâl Gîtânî, *Necib Mahfûz Yetezekker*, 1.Bs. (Beyrut: Daru'l Meysere, 1980), 31.

¹⁸ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 63.

¹⁹ Necib Mahfûz, *Esdâu's sîreti'z zâtiyyeti*, 3. Bs. (Kahire: Dârû's şurûk, 2017), 43.

²⁰ ez-Zevvâdî, *Mâkâhî Necib Mahfûz fî Mirfe'e'z-Zakire*, 64.

²¹ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 82.

²² Mustafâ Abbâde, *Necib Mahfûz Islâhî Tenebbee' bi Feşeli'l Hukmi'd- Dînî*, 13.09.2021. Erişim: 11.10.2021. <https://gate.ahram.org.eg/News/2954358.aspx>

²³ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 64.

²⁴ Nakkâş, *Safâhât*, 32.; Geniş bilgi için bk., İbn Cübeyr, *İbn Cübeyr Seyehatmanesi*, Çev. Ramazan Şeşen, 1 Bs. (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 26,27,28

²⁵ Nakkâş, *Safâhât*, 18, 15, 14, 16.

²⁶ Mahfûz camiye sever ve Nobelden aldığı paranın büyük bölümüyle bir cami yaptırır ve aileden vefat edenler bu camiye getirilip oradan defnedilirdi. Geniş bilgi için bk., el-Ehram, *Vesâik ve Sûre Nâdire li Necib Mahfûz Tenşuru li Evveli Merra*, 20.12.2020. Erişim: 11.30.2020. <https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>

²⁷ Abdulaziz, *"Ene Necib Mahfûz Sire Hâyâtî Kâmile"*, 40.

²⁸ Somekh, *The Changing Rhythm*, 39.; Ümmü Gülsüm de Hz. Hüseyin'i çok seviyor. Çünkü Ümmü Gülsüm de Hz. Hasan'ın soyundan geliyor. Ümmü Gülsüm vefat ettiğinde naaşı es-Seyyid Hüseyin Camisinden kaldırılıyor. Geniş bilgi için bk., *Virginia Danielson, Mısır'ın Sesi Ümmü Gülsüm Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*. Çev. Nilgün Doğrusöz. Cem Ünver, 1. Bs. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008), 323, 327.

dünya görüşünü de etkiler. Mahfûz radikalizmin değil de tasavvufî iklimin hoşgörü ortamını sağladığını söyler. Mahfûz, Mısır halkının taassubu sevmediğini de belirtir. Mahfûz bu hoşgörü fikrini Hz. Hüseyin ve Mar (Doğu Süryanileri) / Mor (Batı Süryanileri) Cercis'ten alan annesinden kendisine miras kaldığını söyleyerek, annesinin Hz. Hüseyin ve Mar Cercis'i bereket olarak gördüğünü ifade eder. Necip Mahfûz'un bu hoşgörü ikliminde annesinin yeri yadsınamayacak derecede büyüktür.²⁹ Yazarın dini iklimsel bir ortamda büyümesini ve bu dini hoşgörüyü sağlayan, İslam dünyasının önem verdiği el-Ezher ve Hz. Hüseyin'in makamının bulunduğu kaderi olan coğrafyadır.³⁰

Necip Mahfûz altı yaşındayken ailesi Kahire'nin kuzeydoğusundaki Cemaliye'den Abbasiyye semtine taşınır.³¹ Cemaliye'deki bu evden taşındıklarında evleri önce kafe, sonraları ise mimarisi iyi olmayan bir bina olarak kalır. Necip Mahfûz, bir daha eski evini ziyaret etmez. Necip Mahfûz 1919 devrimi çarpışmalarını ve küçük güvercini de bu evlerinin balkonundan görür. Yazarın çocukluğu da renkli geçer. Mahfûz, öğlen okuldan döndüğünde akşam karanlığı basıp ailesi çağırana kadar mahalle arkadaşlarıyla bu yıkılan üç katlı evlerinin önünde top oynardı.³² Evlerinin yıkılmasıyla Necip Mahfûz'un anıları da zarar görür. Mahfûz, sürekli piramitlere gider ayrıca Kahire Müzesi'ndeki Firavun hanedan üyelerinin bulunduğu mumyaları da annesiyle sık sık ziyaret ederdi.³³

İslam toplumu ve özellikle Ortadoğu toplumları şefevi yani sözel bir toplum olup siyaset toplumların güncel vazgeçilmezleri arasındadır. Ortadoğulu sıradan bir Mısırlı ailesi olan Necip Mahfûz'un babası da evde sürekli güncel siyasetten bahsederdi. Bu güncel konuşmaların başında da özellikle Vefd Partisi'nden vatansever Sa'd Zaglûl (1859-1927), Muhammed Ferid Vecdi (1878- 1954) ve Vatan Partisi'nden Mustafa Kamil (1874-1908) gelirdi. Necip Mahfûz'da siyasetin bolca konuşulduğu bir ortamdan dolayı 1925 yılında daha küçükken on dört yaşında Vefd Partisi'ne katılır.³⁴ Mısır'ın önde gelen ulusalcı lider Sa'd Zaglûl öldüğünde Mahfûz henüz on beş yaşındadır.³⁵ Necip Mahfûz'un babası devlet memuru olup, üçlemesinde babasına Muhammed Abdulcevad'ın karakter kurgusuyla yer verir. Mahfûz'un babası ticareti sevdiğinden ticareti denemek için Kahire dışına Port Sa'îd'e

²⁹ Nakkâş, *Safâhât*, 17.

³⁰ Muhammed 'Alî Selâme, *Numûzeci's Şahsiyyeti'd Diniyyeti fî Rivâyâti Necîb Mahfûz*, 1. Bs. (İskenderiyye: Dâru'l Vefâ', 2007), 83.

³¹ Sasson Somekh, *The Changing Rhythm*, 1 Bs. (Hollanda (Leiden): E.J. Brill, 1973), 36., 39.; Nakkâş, *Safâhât*, 13.

³² Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz ", 32.

³³ Nakkâş, *Safâhât*, 17.

³⁴ Somekh, *The Changing Rhythm*, 40.; Menal İbrahim Ahmed Ğanim, *er-Rivâye's-Siyâsiyye fî Mısır Dirâse Tatbikiyye 'alâ Necîb Mahfûz*, Kahire, Câmî'atü 'Aynü'ş-Şems, Risâletu Macister, 1993, 1-290.

³⁵ Nakkâş, *Safâhât*, 23.

gider. Necip Mahfûz'un üçlemesindeki kurgusal karakter Abdulcevad'ta yazarın babasının yaptığıнын aynısını romanda yapar. Necip Mahfûz, babası çalıştığı için zamanının çoğunu annesiyle geçirirdi. Yazarın annesi yazarı müzelere sık sık götürdüğünden yazarın ilk romanlarının esin kaynağı da eski Mısır medeniyetini temsil eden bu müzeler olmalıdır. Yazar herkes gibi sevdiklerini yani babasını 1937 yılında altmış beş³⁶ yaşında kaybeder. Babasının hayatında okuduğu tek kitap Kur'an-ı Kerim'den sonra mahalle arkadaşı olan Muhammed Büveyhi'nin hediye ettiği "*Hadis İsa Bin Hişam*" adlı kitabıdır.³⁷ Babası geleneksel bir yapıya sahip olduğundan dini değerlere ve tefekküre önem verirdi. Babası işten döndüğünde namaz arası Kur'an okur, sonra bir saate yakın tefekkür eder ve akşam yemeği yedikten sonra da odasına uyumaya giderdi. Yazarın babası ile amcası arasında kişilik farklılığı vardı. Babası dini değerleri önemseyen bir insanken amcası dini değerleri o kadar önemsemezdi. Mahfûz'un amcası Sa'îd çapkın olduğu için amcasının karısı kardeşini doğru yola yönlendirsın diye Mahfûz'un babasına gelip şikâyet eder.³⁸ Necip Mahfûz'un babası sahip olduğu dini değerlerinden dolayı içki içmez ve kumar da oynamaz.³⁹ Yani mütedeyyin bir kişiliği vardır. Babası hoşgörü sahibidir. Necip Mahfûz anne ve babasını sever ve saygıda kusur etmezdi. Onların evlerini yönlendiren tek kültürel kod dindir. Necip Mahfûz ve ailesi 1934 yılında Abbasiyye'ye taşınırlar ve Abbasiyye'de ailecek yaşarken babası 1937 yılında 65 yaşında vefat eder. 1937'de Necip Mahfûz'un babasının ölümü Mahfûz'u derinden etkiler ve üzer. Necip Mahfûz, babası için seksen yaşında kendisi ile yapılan röportajda şöyle söyler:

"Baba, Doğu toplumlarında evin direğidir. Babam içki içmez ve kumar oynamazdı. Bu büyük bir nimetti."

Babası Abdulaziz İbrahim Ahmet Paşa⁴⁰ Necip Mahfûz'un hâkim veya doktor olmasını ister ancak Necip Mahfûz hukuk fakültesini diploma derecesi iyi olduğu için okuyabilecekken⁴¹ varlığın sırrını aramak için felsefe bölümüne gider.⁴² Necip Mahfûz, 18 yaşında bazı dinî krizler yaşar ama bu dinî kriz ateizm noktasına varmaz.⁴³ Necip Mahfûz ve mahallenin çocukları, gönüllerince özgürce oynamak için yıl boyunca Ramazan ayını beklerler.⁴⁴ Necip Mahfûz, Cemaliye'deki sesiyle meşhur imam Şeyh Ali Mahmut'un

³⁶ Nakkâş, *Safâhât*, 19.

³⁷ Nakkâş, *Safâhât*, 13; Ğitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 14.

³⁸ Nakkâş, *Safâhât*, 20., 24.

³⁹ Nakkâş, *Safâhât*, 15.; Ürün, *Necip Mâhfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 62.

⁴⁰ Nakkâş, *Safâhât*, 15., 25., 14., 20.

⁴¹ Nakkâş, *Safâhât*, 22.

⁴² Somekh, *The Changing Rhythm*, 40.

⁴³ Somekh, *The Changing Rhythm*, 39.

⁴⁴ Abdulaziz, "*Ene Necîb Mahfûz*", 34.

okuduğu sabah ezanını⁴⁵ sabah sahurlarına kadar süren ramazan kutlamalarını ve dinî bayramları hiç unutmamıştır. Bu kutlamalar havsalasında tatlı anılar olarak kalmıştır.⁴⁶ Necip Mahfûz, Ramazan aylarında Peygamber Efendi'mizin doğum günlerinde okunan mevlit ve kasideleri de unutmaz. Çünkü Necip Mahfûz'un okunan bu mersiye ve kasidelere özel ilgisi vardır, dinlemekten hoşlanır. Necip Mahfûz, ramazan ayında dinî kitaplar, özellikle tasavvufi kitaplar okurdu. Okuduğu tasavvufi âlimler şunlardır: İbn Arabi, Sühreverdi ve Nefferi'dir. Çocukluğunda Ramazan aylarında akşamları Kur'an, dinî kitaplar, tasavvuf ve felsefî kitaplar okurlar. Tasavvufun önde gelen irfani düşünürleri İbn Arabi ve Sühreverdi gibi önde gelen tasavvuf erbabının sûfî şiirlerini de okurlar.⁴⁷ Necip Mahfûz, "*Tasavvuf, yorgun olduğum zamanlar dinlendiğim güzel bir vahadır*" diyerek tasavvuf erbabının tamamen ahirete çalışmasını da yanlış bulur.⁴⁸ Bu cümleler Mahfûz'un, tasavvufi düşünceleriyle çelişir gibi görünse de öyle değildir. Mahfûz, Ahi Teşkilatı gibi bir tasavvufi sistem hayal eder. Mahfûz, tasavvuftan büyük ölçüde etkilenir ve anlatılarında tasavvuf önemli bir yer tutar. Yazar hakiki imanı tasavvufta bulur.⁴⁹ Öyleki en sevdiği "*Ezilenler Destanı*"⁵⁰ romanını kurgusal girişi tekke ile başlar.⁵¹ Ayrıca mekan yazarın romanlarında en önemli unsurlardan olup mahalle/sokak, kabadayılar ve tekke Mahfûz'un romanlarında önem taşır.⁵² Buna rağmen yazar tasavvufun hassas bir çizgi olduğunu söyler. Mahfûz şaban ve ramazan aylarında tasavvufi şiirler okuduğunda rahatlayarak Allâh'a dua etmeye de ayrıca önem verir. Yazar ünlü üçlemesini de Ramazan ayında yazar. Necip Mahfûz, romanlarını yazarken dinî yerlerden etkilenir ve bu etki ölene kadar devam eder. Yazar hemen hemen bütün anlatılarında İslâmı olumlu kurgular.⁵³ Mahfûz, Seyyid Kutub'un et-Tasvîr'ü'l Fennî fî'l Kur'ân adlı kitabını okur ve Kur'an'daki belagatin sırlarını bu kitapla daha iyi teyit eder. Mahfûz, Kutub'un kitabından inanılmaz derecede zevk alır. Çünkü asrımız müzik, tasvir ve anlatı devridir, der. Ayrıca, Mahfûz Kur'an'ın bir kısmını ezberlemiştir.⁵⁴ Mahfûz, ilk romanlarının bazılarını eleştiren, evinde 1952 darbe

⁴⁵ Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz", 34.; Ğitanî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 19.

⁴⁶ Nakkâş, *Safâhât*, 27.

⁴⁷ Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz", 33., 39., 39.

⁴⁸ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 197.

⁴⁹ Eymen el-Cundi, *es-Sufiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 06.08.2012. Erişim: 01.08.2021 <https://www.almasryalyoum.com/news/details/190019>

⁵⁰ Necîb Mahfûz, *Melhameti'l Harâfiş*, 1. Bs. (Mısır: Dâru Mısır li't-tibâ'a, 1988); *Ezilenler*, Çev. Volkan Atmaca, 1. Bs. (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2013);

⁵¹ Ali Muhammed Selâme, *Numuzec Şâhsîyyetu Dîniyye fî rivâyeti Necîb Mahfûz*, 1. Bs. (İskenderiye: Munteda Suru'l-Ezbekiyye Yayınları, 2007), 170.

⁵² Nakkâş, *fî Hubb Necîb Mahfûz*, 136.

⁵³ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 99., 40., 282.

⁵⁴ Abdulaziz, *Esâtizetî Necîb Mahfûz*, 57-58.

toplantıları yapılan⁵⁵ Seyyid Kutub'a⁵⁶ önem verir ve Seyyid Kutub'la hapiste iken de dostluğunu devam ettirir.⁵⁷ Mahfuz, Seyyid Kutupla⁵⁸ olan dostluğunu Aynalar romanındaki Abdul Vehhâb İsmail adlı karaktere verir ve sanatçı Seyf Vânlı'nın çizimiyle Seyyid Kutub'u anlatsal olarak ölümsüzleştirir.⁵⁹

Necip Mahfûz, günümüzde baltacılar adıyla anılan sokağı koruyan kabadayılara para veren zenginleri hiç unutmaz. *Evlâdu Hâratinâ* romanında da bu kabadayılar fazlasıyla yer alır. Baltacılar yani eski kabadayılar 1919 devriminde en fazla yararlılık gösterenler olur. Cemaliye semti, Necip Mahfûz'un roman kurgularında kendine fazlasıyla yer bulur. 1936 yılında yazılan *Han el-Halili*, 1937'de yazılan *Midak Sokağı*, 1952'de yazılan *Beyne'l-Kasreyn*, 1957'de yazılan *Kasr'u's-Şevk* ve yine 1957'de yazılan *es-Sukkeriyye* Cemaliye semtinin kurguda kendine yer bulduğu romanlar olarak bilinir.⁶⁰ Mahfûz, kabadayılardan İngilizlerle çarpışmasını 1919 devriminde bizzat Cemaliye'deki evlerinin balkonundan izler. Bu çarpışma "*Evlâdu Hâratinâ*" ve "*Ezilenler Destanı*" romanlarının kurgularına da esin kaynağı olur. Hüseyiniye'deki meczuplar, Mahfûz için önemlidir. Ki bu meczuplardan en önemlisi Cemal Abdünnâsır'a karşı gelen Hasan Tehami'dir. Yazarın çocukluk yıllarında dini değerlerin öğretildiği Kuttablar önemlidir. Mahfûz, ilkokula başladığı Kebapçı mahallesindeki Kur'an kursunu "Kuttab"ı unutamaz ve burada Kur'an'ın bir kısmını ezberler. Necip Mahfûz, Kur'an-ı Kerim'in üslubundan da etkilenir.⁶¹

Mısır için Nil nehri önemli olup bu nehir yazarında vazgeçilmezleri arasındadır. Mahfûz, kuttablar gibi Nil Nehri'ni de unutamaz ve unutturmamak için "*Kifah Tiybe*", "*Sersere* "*Fevka'n-Nil*" ve "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*" deki kurgularında Nil Nehri'ne yer verir. Yazarın hayatında evlerini taşımakta önemli yer tutar. Bu taşınmalardan birisinde Mahfûz ailesi ile birlikte Hüseyiniye'den Abbasiye'ye Rıdvan Şükrü caddesindeki 9

⁵⁵ Hilal Görgün, "Seyyid Kutup", TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 37: 64-68

⁵⁶ Seyyid Kutup ilk dönemlerinde sosyalisttir. Geniş bilgi için bk., Nough el-Harmouzi ve Linda Whetstone, *Özgür Toplumun İslami Temelleri*, 1.Bs. (Ankara: Liberte Yayınları, 2019), 187.; Ümmühan Yeşil, *Seyyid Kutub'un Siyasi Düşüncesinin Teolojik Temelleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 6.

⁵⁷ Star Gazetesi, *Kuştımur Kahvehanesinden Tahrir Meydanı'na*, 15 Ekim 2012 Pazartesi, Görme anı: 3 Mart 2020, <https://www.star.com.tr/kitap/kustimur-kahvehanesinden-tahrir-meydanina-haber-697142/>

⁵⁸ Hür Subaylar Örgütü 1952 Temmuz darbe toplantılarını Seyyid Kutup'un evinde planlıyor. Geniş bilgi için bk., Emine Güvenilir, *Ortadoğu'da Siyasal İslam: Mısır'da Arap Baharı ve Müslüman Kardeşlerin Etkileri*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, 106.; Ümmühan Yeşil, *Seyyid Kutub'un Siyasi Düşüncesinin Teolojik Temelleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 9.

⁵⁹ Muhammed Şa'ir, *Risaletü min Seyyid Kutub ilâ Necîb Mahfûz Akl alâ'l Bilâci*, Erişim:01.08.2021 <https://www.medinaportal.com/sayed-quotb-message-nageb-ma7foz/>; Geniş bilgi için Ek. 12'ye bakınız.

⁶⁰ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 17.

⁶¹ Nakkâş, *Safâhât*, 33., 34., 257.

numaralı eve 1920 yılında yerleşir. Yazarın evini taşıdığı bu mahallede Muheylemi, Harputlu ve Sisi aileleri gibi Mısır'ın belli başlı aileleri oturur.⁶²

Ortadoğuda kahvahaneler önemli olup herkesimden insanın biraraya geldiği toplumsal eşitliğin yansıdığı mekanlar olarak bilinir. Mahfûz da arkadaşlarına ve küçükken hikâyeler dinlediği kahvehanelere⁶³ özel önem verir. Çünkü bir eve yirmi kişinin sığması zor olduğundan kahvehanelere gidilir. Yazar tipik bir Ortadoğulu olarak kahve kültürünü ölene kadar terk etmez.⁶⁴

Mahfûz, Abbasiyede'ki sahibi tanınmış eski kabadayılardan asıl adı Ahmet Atiyye olan Urâbî ismiyle ünlenmiş⁶⁵ Urâbî Kahvesi'nde her perşembe akşamı arkadaşlarıyla toplanırdı.⁶⁶ Mahfûz, Kahire'nin Abbasiye bölgesinde ramazan ayında düşünür arkadaşlarıyla vakit geçirmekten hoşlanırdı. Ramazan ayında arkadaşlarıyla Hüseyiniye bölgesine güzel Kur'an ve ezan okuyan Şeyh Ali Mahmud'u⁶⁷ dinlemeye giderdi. Hüseyiniye bölgesinde ramazan ayında sabaha kadar zaman geçirirlerdi. Saat beş sularında Kur'an okunan bir mecliste Mahfûz da görülürdü. Necip Mahfûz, dinin başka din adamlarının başka bir şey olduğunu söyleyerek din adamlarından Abdussamed'i sevdiğini ve değer verdiğini ifade eder.⁶⁸ Mahfûz, Mustafa Lutfi el-Menfaluti'yi de defalarca Hazreti Hüseyin'in mekânında görürdü. Emrullah İşler, Mustafa Lutfi el-Menfaluti'nin "*Erdem Nerede*" adlı eserinin çevirisine⁶⁹ 28 sayfalık yazdığı giriş yazısında Menfaluti'yi Vehhâbî gibi gösterir.⁷⁰ Mahfûz ise Menfaluti'yi Hazreti Hüseyin Efendi'mizin mekânında görür. Buradan yola çıkarak Menfaluti'nin Vehhâbî olmadığı sonucunu çıkartabiliriz. Bildiğimiz gibi Vehhâbîler⁷¹ türbelere karşıdır. Mustafa Lutfi el-Menfaluti, birçok Mısırlı gibi

⁶² Nakkâş, *Safâhât*, 35., 16.

⁶³ ez-Zevvâdî, *Mâkâhî Necîb Mahfûz fî Mirfe'e'z-Zâkire*, 77.

⁶⁴ Abdulaziz, *Esâtizetü Necîb Mahfûz*, 234., 39.

⁶⁵ Nakkâş, *Safâhât*, 32.; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 69.

⁶⁶ Ğitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 5.; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 69.

⁶⁷ Şeyh Ali Mahmûd ve Şeyh Ali Berberi'yi dinlemeyi severdi. Geniş bilgi için bk., İbrahim Meşara, *Necîb Mahfûz Balzaku'r-Rivâyeti'l 'Arabiyye*, 13.09.2021 Erişim: 01.08.2021 <https://www.alquds.co.uk/> -نجيب

محفوظ-بلزك-الرواية-العربية

⁶⁸ Ğitânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 19., 21., 29.

⁶⁹ Bazı çeviriler dönüşüm kabul edilebilir. Geniş bilgi için bk., Talal Asad, *Seküler Çeviriler Ulus-Devlet, Modern Benlik ve Hesapçı Akıl*, Çev. Ferit Burak Aydar, 1. Bs. (İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2020), 17.

⁷⁰ Mustafa Lutfi el-Menfâluti, *Erdem Nerede*, Çev. Emrullah İşler, 1.Bs. (İstanbul: Şule Yayınları, 2019), 7-35.; Enes Yarız'de Mustafâ Lutfi el-Menfâluti'nin Vehhâbiliğine vurgu yapar. Daha fazla bilgi için bk, Enes Yarız, *Doğruluk ve Yalan Üzerine*, Mustafâ Lutfi el-Menfâluti, Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Güz 2013/4(2), 253-259.

⁷¹ Mehmet Ali Büyükkara, "*Vehhâbîlik*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 611-615.

Ezherlidir. Yazar dini değerlerden olan ğayba önem vererek gaybı ancak Allâh'ın bileceğini söyler.⁷²

Mısırdaki yazarlar arasında sinema senaryosu yazmak yaygındır. Necip Mahfûz'u 1945 yılında Anter ve Able isimli senaryoyla sinemaya alıştıran da Salah Ebu Yusuf olur. 1934 yılında memur olarak işe başlayan⁷³ Necip Mahfûz, 1971 yılında emekli olana kadar pek çok resmî görevde bulur.⁷⁴ Necip Mahfûz, 1934 yılında okulunu bitirip⁷⁵ işe başlar.⁷⁶ İlk olarak Kahire Üniversitesi'nde sekreter olarak çalışan yazar 1939 yılında Evkaf Bakanlığına geçer. Mahfûz, 1954 yılında Kültür Bakanlığında Yahya Hakkı'nın özel kalem müdürlüğünü yapar⁷⁷ ve daha sonra Kültür Bakanlığında Sinema Eserlerini İnceleme Dairesi başkanı olur. Aynı bakanlıkta 1971⁷⁸ yılında sinemadan sorumlu müsteşar olur ve emekli⁷⁹ olana kadar da bu görevini sürdürür.⁸⁰ Maaşı da 100 Mısır cüneyhiyle başlayıp en son 160 cüneyhe kadar çıkar.⁸¹ Mahfûz'un 1998'de Nobel'de aldığı 393 bin doların yanında aldığı para hiç mesabesindedir.⁸² Yazar da 1954 yılında da evlenir ve Ümmü Gülsüm ve Fatıma adında iki çocuğu olur.⁸³ Mahfûz, kızı Ümmü Gülsüm'ün yatmadan önce Kuran okuduğunu ve namaz kıldığını da ifade eder.⁸⁴

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Renkli bir edebi kişiliği olan Mahfûz ilk edebi yazısını 1928 yılında yazar. 1932 yılında Selame Musa'nın yönlendirmesiyle ilk çevirisi olan "*Mısru'l Kadîme*" adlı kitabın çevirisini yapar. Yazar, 1939 yılındaki "*Kıfah Tibe*" adlı ilk tarihî romanını yayınlar.⁸⁵ Şeyh Accac, Mahfûz 'a vatan sevgisi ve Arap dilini⁸⁶ eskiden 1. Fuat Üniversitesi şimdiki adı Kahire Üniversitesi'nden hocası 1938 yılında da Vakıflar bakanı olan eş-Şeyh Mustafa Abdürrâzık (1885-1947)⁸⁷ ise Mahfûz'a İslâm felsefesini öğretir. Şeyh Mustafa, bakan

⁷² Ğitânî, *Necib Mahfûz Yetezekker*, 32, 33.

⁷³ Abdulaziz, *Esatizeti Necib Mahfûz*, 218., 31.

⁷⁴ Musa Yıldız, *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

⁷⁵ Abdulaziz, "*Ene Necib Mahfûz Sire Hâyâtî Kâmile*", 32.; Nakkâş, *fi Hubb Necib Mahfûz*, 73.

⁷⁶ Nakkâş, *Safâhât*, 25.

⁷⁷ Abdulaziz, *Esatizeti Necib Mahfûz*, 225.

⁷⁸ Yıldız, *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 23.

⁷⁹ Nakkâş, *Safâhât*, 41.

⁸⁰ Yıldız, *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 23.

⁸¹ Nakkâş, *Safâhât*, 25.

⁸² Nakkâş, *fi Hubb Necib Mahfûz*, 16.

⁸³ Abdulaziz, "*Ene Necib Mahfûz Sire Hâyâtî Kâmile*", 33 .

⁸⁴ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 82.

⁸⁵ Nakkâş, *fi Hubb Necib Mahfûz*, 73; Abdulaziz, "*Ene Necip Mahfûz Sire Hayati Kamile*", 33.

⁸⁶ Nakkâş, *Safâhât*, 64.

⁸⁷ Somekh, *The Changing Rhythm*, 42.

olduğunda öğrencisi Necip Mahfûz'u parlamentoda kendisine sekreter olarak alır.⁸⁸ Necip Mahfûz, 1955 yılına kadar bu görevine devam eder.⁸⁹

Üniversitede Necip Mahfûz'u etkileyen en önde gelen hocadır Şeyh Mustafa Abdürrâzık.⁹⁰ Mahfûz, yüksek lisânsını da “*İslâm da Güzellik Kavramıyla*” Şeyh Mustafa’da yapar.⁹¹

Henri Bergson (ö.1941), Mahfûz'u düşünceleriyle etkiler. Bergson’un düşünceleri Mahfûz’un trilojisinde ve *Evlâdu Hâratinâ* romanlarındaki karakterler üzerinde de etkilidir.⁹² Necip Mahfûz'u etkileyenlerin başında Selâme Musa (1887-1958), Henri Bergson (1859-1941), Hafız-ı⁹³Şirazi (1317-1390)⁹⁴ ve Tevfik el-Hâkim (1898-1987)⁹⁵ gelir. Mahfûz, Hâkim’le beraber edebiyatın kıymetini anlar ve felsefeden ayrılıp edebiyata ağırlık verir.⁹⁶ Tevfik el-Hâkim, Mahfûz’un kendisini sadece romana adanmış olduğunu söyler.⁹⁷ Mahfûz, Tolstoy (1828-1910), Proust (1871-1922) ve Thomas Mann (1875-1955)’den özellikle hoşlanır.⁹⁸ Felsefe bölümünde okurken farklı bir bölümde olan Tâhâ Huseyn (1889-1973)’in⁹⁹ derslerini de takip eder.¹⁰⁰

Düşünür gazeteci Selâme Musa, Mahfûz 'u etkileyenlerin başında gelir. Çeviri eseri olan “*Mısru’l Kadîme*” adlı eseri de Selame Musa yayımlar. Necip Mahfûz'un Firavun medeniyeti ile ilgili ilk üç romanı olan *Abesu’l-Akdâr* (Kaderin Cilvesi), *Râdûbîs* ve *Kifâh Tîbe* (Tîbe’nin Mücadelesi)’ni Selâme Musa yayımlar.¹⁰¹ Firavunlar dönemi Mısır’ını konu alan bu romanların gayesi, tarihi anlatmak, tarihi gerçekleri sergilemek değildir. Burada

⁸⁸ Nakkâş, *Safâhât*, 67.

⁸⁹ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 21.

⁹⁰ Nakkâş, *Safâhât*, 68.

⁹¹ Nakkâş, *Safâhât*, 260.; Musa Yıldız, *Necib Mahfûz’un Sembolik Romanları*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Lisans Tezi, 1988, 22.; Sasson Somekh, *The Changing Rhythm*, 42.

⁹² Enany, *Naguib Mahfouz The Pursuit Meaning*, 15.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Hafız, Sadi gibi kendinden geçmiş mistik bir mutasavvıf değil, rint, bilge, coşkun, şuurlu hem zevke he feragate susuz bir şairdir. Gürsel Aytaç, *Edebiyat Üzerine*, 1. Bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2016), 31; Mehmet Aydın, *Günah ve İtiraf*, 1. Bs. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 7.; Ali Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, Çev. Ejder Okumuş, 8. Bs. (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 34.; Enany, *Naguib Mahfouz The Pursuit Meaning*, 17.

⁹⁴ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 11.; Hafız-ı –Şirazi, *Hafız Divanı*, Çev. Hicabi Kırılancık, 1. Bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2014).

⁹⁵ Yazar Tevfik el-Hâkim ile samimi olup yaşlılığında hastanedeyken ziyaret ettiğinde Mahfûz'u hatırlamayınca üzülür. Geniş bilgi için bk., M. Mücahit Asutay, “*Necip Mahfûz’un Kısa Öykülerinde Hayatından Yansımalar Dair Bazı Notlar*, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2012), 321-326.

⁹⁶ Abdulaziz, “*Ene Necîb Mahfûz Sire Hâyâtî Kâmile*”, 78; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 77.

⁹⁷ Abdulaziz, “*Ene Necîb Mahfûz*”, 15.; Sasson Somekh, *The Changing Rhythm*, 38.

⁹⁸ Enany, *Naguib Mahfouz The Pursuit Meaning*, 18.

⁹⁹ Geniş bilgi için bk., Rahmi Er, *Taha Husayn ve Üç Romanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988.

¹⁰⁰ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 90.

¹⁰¹ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 20.

hedeflenen, şanlı Firavun geçmişi yolu ile milli duygular uyandırmak ve bu geçmişi daha şanlı bir gelecek için itici güç olarak kullanmaktır.¹⁰² Necip Mahfûz 'un karakteri Şeyh Abdurrezzak ve Selame Musa'nın karışımı gibidir.¹⁰³ Necip Mahfûz'un Selame Musa'dan etkilenmiş olarak sosyalist olduğunu¹⁰⁴ ileri sürenlere Marksist eleştiri yazardan kendi sanatını işçi sınıfına adanmasını ister, denilebilir.¹⁰⁵ Halbuki Necip Mahfûz'da böyle bir durum söz konusu değildir. Mısırlı yazar 'Alâ el-'Asvânî "Diktatörlük Sendromu" adlı kitabında Necip Mahfûz'u Rus romancı Pasternak'a benzetir ve Necip Mahfûz hakkında şunları söyler:

*"Mısırlı romancı Necip Mahfûz da diktatör karşısında buna benzer tavırlar sergilemiştir. 1952'de ordu yönetime el koyduğunda Mahfûz, 41 yaşındaydı ve askeri diktatörlüğe karşı çıkmadan elli yıl daha yaşadı. Mülayimliği ile rejimin gözde yazarı olan Mahfûz, Kültür Bakanlığı Sanat Dairesi, Sinemaya Destek Vakfı, Mısır Sinema ve Televizyon Birliği gibi kurumlarda üst düzeylerde görev yaptı. Devlet memuriyetindeki son görevi Sinema Birliği Yönetim Komitesi başkanlığıydı. 1970'lerin başında devlet memuriyetinden ayrılan Mahfûz, Mısır'ın devlet destekli en önemli gazetesi el-Ehram'da gazetecilik yaptı."*¹⁰⁶

Mahfûz'un diktayla iyi ilişkilerinin romanlarına yansımamış olması dikkate değerdir. Hatta romanlarında otoriteriyenizmi eleştiren kahramanlar vardır. Bu taktikle Mahfûz, otoritenin etrafında dolaşp bir romancının karakterlerinden sorumlu olmadığı iddiasına tutunmuş ve eleştiriden sakınabilmiştir. Bir yerde şöyle demiştir:

"Vicdanım rahat çünkü 'Abdünnâsır yönetimi boyunca söylemek istediğim her şeyi romanlarımla söyledim. Açıkça ifade edemeyeceğimi düşündüğüm şeyleri alegoriyle ifade ettim.

... Mahfûz'un "Sersera Fevka'n-Nil" adlı romanı 'Abdünnâsır'ın yanındaki komutanlardan Mareşal 'Abdulhâkîm Amir'i (1917-1967) öfkelenmiştir. Amir'e göre Mahfûz, çizmeyi aşmış ve artık ona bir ders vermek gerekmiştir. Amir, tam Mahfûz'un tutuklanmasını emredeceken 'Abdünnâsır döneminin kültür bakanı Servet Abaza'ya romanla ilgili fikrini sormuş. Abaza, Mahfûz'un lehinde görüş bildirip yazarın eleştirilerinin rejime ve devrime faydalı olduğunu söylemiştir. 'Abdünnâsır, bunun üzerine Mahfûz'a dokunulmamasını emretmiş ve konu kapanmıştır. Mahfûz bu olayla ilgili şunu anlatmıştır:

¹⁰² Bedrettin Aytaç, "Necib Mahfûz'un "Hikâyât Hâratinâ" Adlı Eserinde Anlatım Sanatı, EKEV Akademi Dergisi, 1-3 (Kasım 1998), 310.

¹⁰³ Nakkâş, *fî Hubb Necib Mahfûz*, 21.

¹⁰⁴ Somekh, *The Changing Rhythm*, 38, 41.

¹⁰⁵ Terry Eagleton, *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Çev. Utku Özmağas, 4. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 53.

¹⁰⁶ 'Alâ el-'Asvânî, *Diktatörlük Sendromu*, Çev. Barış Özkul, 1. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 78.

'Abdünnâsır devrinde yetkililer, yazdıklarımın iyi niyetli olduğunu, kitleleri harekete geçirmek ya da karışıklık yaratmak amacıyla değil, ülkemin yararı için eleştiriler yaptığımı kabul etmişti. Bunun farkında olan 'Abdünnâsır, Sersera fevka 'n-Nil 'le ilgili krizin çözümünü 'Abdülhâkim Amir'e emanet etmek yerine benim lehime devreye girdi. ''¹⁰⁷

Mahfuz, komünizmi, bireyi ezen ve özgürlüğüne el koyan diktatörlüğü ve totaliter eğilimi nedeniyle eleştirmekten vazgeçmeden sola sempati duyar.¹⁰⁸ Mahfûz, sol görüşe sempati duymasına rağmen sosyalist olmadığını da söyler.¹⁰⁹ Yazar toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışına sahip değildir. Toplumcu gerçekçiler dini genelde olumsuz olarak ele alırlar. Atilla İlhan toplumcu gerçekçi bir sosyalist olmak için ağaların ve adamları imamların domuzluğunu ne kadar cafcıflı, Mehmet'in yoksulluğunu ne kadar dokunaklı yazarsanız o kadar iyi yazar sayılırsınız diyerek ironi yapar.¹¹⁰ Mahfûz Atilla İlhan'ın eleştirdiği edebiyat için dini kötüleyen Selman Rüşdi'nin *Geceyarısı Çocukları*¹¹¹ romanında yaptığı gibi dinsel kişilikleri olumsuz ele alan yazarlardan değildir.

'Alâ el-'Asvânî de kitabında Mahfûz'u eleştirerek sosyalist olmadığını imlemek ister gibidir. Mahfûz, anlatılarında sosyal gerçekliği savunmaz ve sosyalistler onun eserlerinde figüran olarak ülke gerçekliği bazında kurguda yer alırlar. Mahfûz, "Ben komünizm karşıtım." Hatta "Komünizm beni cennete koysa, yine kabul etmem. Sosyalizm, diktatörlük tabakasından oluşur" diyerek, Sovyetler Birliği sosyalizmini de eleştirir.¹¹² Sosyalizm ve komünizmle ilgili sorulan sorulara Mahfûz, şu şekilde cevap verir:

*"Sizin kurgularınızda sizin komünist düşüncelere sahip olmanızla ilgili okuyucu kurgularınızda hiçbir şeye rastlamıyor. Bununla beraber sosyalizmle ilgili fikirlere kurgularınızda rastlarız. İki şey beni kominizmden nefret ettirir. Bir sınıfın diktatörlüğü ki ben diktatörlüğün düşmanıyım. Ben felsefe öğrencisiyim. Felsefe öldürmeyi ön plana çıkarmaz ama Sovyet sosyalizmi günahkarların günahlarıyla doludur ve Sovyetler Birliği diktatörlüktür."*¹¹³

Mahfûz, Avrupa türü sosyal adaleti önceleyen Avrupa sosyalizmine yakın durur. Necip Mahfûz, peygamber efendimiz ve halifeler sosyal adaleti öncelediklerini için¹¹⁴

¹⁰⁷ el-'Asvânî, *Diktatörlük Sendromu*, 78-80.

¹⁰⁸ İbrahim Meşara, *Necib Mahfûz Balzaku'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, 13.09.2021 Erişim: 01.08.2021 <https://www.alquds.co.uk/> نجيب-محفوظ-بلزاک-الرواية-العربية

¹⁰⁹ Cemal Ğitânî, *el-Mecâlisi'l-Mâhfûziyye*, 2. Bs. (Kahire: Daru's-şuruk Yayınları, 2007), 84.

¹¹⁰ Atilla İlhan, *Hangi Edebiyat*, 7. Bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 103.

¹¹¹ Salman Rüşdi, *Geceyarısı Çocukları*, Çev. Aslı Biçen, 7. Bs. (İstanbul: Can Yayınları, 2018), 129, 67, 208, 252, 253, 324, 325.

¹¹² eş-Şeyh, *Mevâkıf İctimâiyye ve Siyâsiyye fî Edeb Necib Mahfûz*, 236.

¹¹³ eş-Şeyh, *Mevâkıf İctimâiyye*, 236, 237.

¹¹⁴ Necip Mahfûz, *Havle't-Tedeyyun ve't-Tatarruf*, 1. Bs. (Kahire: ed-Dâru'l Mısriyye'l-Lübnaniyye, 1996), 75.

anlatılarında öncelikle sosyal adaleti, metafiziği ve özgürlüğü önceler.¹¹⁵ Mahfûz, İslâmiyetin garip olarak başladığını ve garip olarak geri döneceğini de söyler.¹¹⁶ Mahfûz'da din edebiyata dönüşmez; edebiyat dine dönüşür.

Necip Mahfûz, 1959 yılında el-Ehrâm gazetesinde günlük olarak yayınladığı sosyal adaleti önceleyen¹¹⁷ romanı “*Evlâdu Hâratinâ* ” romanı yüzünden başı belaya girer. Mahfûz'un izni olmadan 1962 yılında “*Evlâdu Hâratinâ* ” romanı Lübnan Beyrut'ta basılır.¹¹⁸ Ülkesinde romanı yayınlanamayan Mahfûz'un romanı 1967 yılında Dâru'l-Âdâb yayınevi tarafından Arapça olarak yayınlanır.¹¹⁹ Ülkesinde yayınlanamaması ile ilgili resmî bir yazı yoktur.¹²⁰ Sadece el-Ezher'in¹²¹ almış olduğu heyet kararı vardır.¹²²

Roman ancak 1967 yılında Lübnan Beyrut'ta Necip Mahfûz'un izni ile yayınlanır. Daha sonra, 2006 yılında el-Ezher'in onayı ve İhvân'ın desteği alınarak Mısır'da basılır. *Evlâdu Hâratinâ* adlı roman sembolik bir roman olmasından dolayı hakkında olumlu veya olumsuz birçok yorum yapılmıştır. Mahfûz, er-Riyaz dergisinde tarihçi olmadığını ve romanının da din karşıtı olmadığını söylemiştir.¹²³ Necip Mahfûz gibi bir yazar niçin İhvân ve Ezher'in desteğine ihtiyaç duyduğu önemlidir. Bu iki kuruluş da Mısır ve İslâm dünyasında belirleyici ve önemli kuruluşlardır. Mahfûz, Cemâl Ğitânî'ye İhvân sahih İslâm anlayışını temsil ediyor, der.¹²⁴ İhvân kuruluş tarihi olan 1929 yılından bu yana Orta Doğu ve İslâm dünyasını etkilemiş ve oldukça tecrübe kazanmıştır.

Mahfûz'un 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alması¹²⁵ edebi başarılarının ve Arap edebiyatının evrenselliğinin tanınmasının bir ifadesidir. Mahfûz, bu ödülünü Yahudileri savunduğu için almıştır, diyenlere böyle bir şeyin asla olmayacağını söyler.¹²⁶

¹¹⁵ eş-Şeyh, *Mevâkıf İctimâiyye*, 235., 228.

¹¹⁶ Ğitânî, *el-Mecâlisi 'l-Mâhfûziyye*, 32.

¹¹⁷ eş-Şeyh, *Mevâkıf İctimâiyye*, 232.

¹¹⁸ Geniş bilgi için bk., Ammar Buzu, “*Netaici 's-Samt 'alâ Tekfiri Necib Mahfûz*”, Erişim:01.02.2021

<https://www.alhurra.com/different-angle/> نتائج الصمت-تكفير-نجيب محفوظ

¹¹⁹ *Evlâdu Hâratinâ* romanı Beyrutta 1962'de izinsiz basılır ve Beyrut'ta yayınlanır. 12 Mayıs 1968'de İslâm Araştırmaları Kuruluşu Sekreteri tarafından romanın Mısır'a girmesine engelleme kararı verilir ve 2006 yılına kadar Mısır'da basılmaz. Geniş bilgi için bk., Ammad Buzu, *Netâici 's-Samt ala Tekfir Necib Mahfûz*, Erişim: 01.01.2021 <https://www.alhurra.com/different-angle/2018/12/08>

¹²⁰ Nakkâş, *fi Hubb Necib Mahfûz*, 160.

¹²¹ Ezher bu romanla ilgili başlarının belaya girmemesi için roman için yasaktır fetvası yayınlamayarak romanın dışarıda basımına müsaade eder. Geniş bilhi içi bk., Muhammed Şa'îr, *Evlâdu Hâratinâ Sîre Rivâye Mel'ûne*, 31.08.2016. Erişim: 30.12.2020 <https://www.aljarida.com/articles/1472576240391180900/>

¹²² Abdulhamid Keşk, *Kelimetunâ fi Red 'alâ Evlâdi Hâratinâ Necib Mahfûz*, 39.; Musa Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 56.

¹²³ Necib Mahfûz, “*Lestu Müerrihen “Evlâdu Hâratinâ”*”, Erişim:20.05.2020 <http://www.alriyadh.com/54346>

¹²⁴ Daha fazla bilgi için bk, *Necib Mahfûz, Evladu Hâratinâ*, 9.Bs. (Kahire: Dar'u's-Şuruk, 2011), 582-584; 584-585

¹²⁵ Nakkâş, *Sâfâhât*, 68.; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 157.; Nakkâş, *fi Hubb Necib Mahfûz*, 31.;

¹²⁶ Keşk, *Kelimetunâ fi Red 'alâ Evlâdi Hâratinâ Necib Mahfûz*, 227.

Mahfûz, “Eğer İsrail’i askeri açıdan yenemiyorsak barışın çarelerini aramalıyız” der¹²⁷ ama Yahudileri savunmaz. Yazar, 1994 yılında suikasta uğrar ve sağ eline felç iner. Mahfûz, en önde gelen siyasi yazarlardan olmasına rağmen siyasete de girmez.¹²⁸

Mahfûz müziğe önem verdiği için ud çalar ve müziğinden özellikle ‘Ümmü Gülsüm¹²⁹ (1898-1975) ve ‘Abdu’lvâhâb (1902-1991) dinlemeyi çok severdi. Mahfûz için şarkıcı ‘Ümmü Gülsüm’ün yeri de ayrıdır. Romanda sufilik yönünde Mahfûz nasıllı romanlarında tasavvufu olay örgüsünde kurguluyorsa Ümmi Gülsüm de şarkılarının sözlerinde tasavvufu ön plana çıkarır. O Müzikal cümleleri sonlandırmadaki kendine has tarzında tecvit, Kuran’ın yedi kıraatı ve dini ilahilerden esinlenir.¹³⁰ Ümmü Gülsüm, el-Ehrâm gazetesindeki Mahfûz ‘un ellinci yaş günü kutlamasına katılır. Mahfûz’un özellikle dinlediği Münîre Mehdiyye¹³¹ de (1898-1975) bu yaş gününe katılarak Mahfûz’u onurlandırır. Mahfûz 1988’de Nobel Edebiyat Ödülü aldığı zaman Kanadalı müzisyen Hay, el-Liss- ve ‘l-Kilâb’ı operaya uyarlamak istediğini söyler. Müzisyen birçok dinî ilahi dinlediğini el-Liss- ve ‘l-Kilâb adlı romanındaki karakter mutasavvıf Şeyh Ali Cüneydiye’de bu ilahilerin uyduğunu ve kullanacağını söyler. Mahfûz’da bu opera projesine destek verir.¹³²

Yazar, dünyanın gidişatını değiştiren 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919 Devrimi, 2. Dünya Savaşı, 1952 Darbesi, 1967 ve 1973 savaşlarını, 1979 Camp David adlı İsrail Mısır Anlaşması’nı, 1981 Enver Sedat Suikasti’ni, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasını görür.¹³³

1928 yılında gazetede ilk yazısını yayınlayan Mahfûz, ilk eserini 1932 yılında tercüme eder ve ilk romanını da 1939 yılında yazar.¹³⁴ Cemal Abdünnâsır,¹³⁵ Mahfûz’u daima korur.¹³⁶ Cemal Abdünnâsır, Mahfûz’un üçlemesini¹³⁷ de okur.¹³⁸ Mahfûz, 1971

¹²⁷ Ğitânî, *el-Mecâlisi ‘l-Mâhfûziyye*, 27.

¹²⁸ Nakkâş, *fî Hubb*, 8, 21.

¹²⁹ Geniş bilgi için bk., *Virginia Danielson, Mısır’ın Sesi Ümmü Gülsüm Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*, Çev. Nilgün Doğrusöz, Cem Ünver, 1. Bs. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008).

¹³⁰ *Virginia Danielson, Mısır’ın Sesi Ümmü Gülsüm Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*, Çev. Nilgün Doğrusöz, Cem Ünver, 1. Bs. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008), 216.

¹³¹ *Virginia Danielson, Mısır’ın Sesi Ümmü Gülsüm Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*, Çev. Nilgün Doğrusöz, Cem Ünver, 1. Bs. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008), 91, 239.

¹³² Nakkâş, *Sâfâhât*, 251, 97, 98.

¹³³ Nakkâş, *Sâfâhât*, 283, 284.

¹³⁴ Nakkâş, *Sâfâhât*, 31.

¹³⁵ Abdünnâsır’la ilgili geniş bilgi için ilk karısının yazdığı anılarına bk., Seyyide Tehiyye Kazım, *Tehiyyetu Cemâl ‘Abdünnâsır Zikreyât Ma’ahu*, 2.Bs. (Kahire: Dâru’ş-Şuruk, 2012).

¹³⁶ ez-Zevvâdî, *Mâkâhî Necîb Mahfûz fî Mirfe’e’z-Zâkire*, 64.

¹³⁷ Romanın Türkçeleri için bakınız: Necip Mahfûz, *Saray Gezisi, Kahire Üçlemesi 1*. Kitap, Çev. Işıl Alatlî, 3. Bs. (İstanbul: Hit Kitap 2012); Necip Mahfûz, *Şevk Sarayı 2. Kitap*, Çev. Işıl Alatlî, 2. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2010); Necip Mahfûz, *Şeker Sokağı, Kahire Üçlemesi 3*. Kitap, Çev. Işıl Alatlî, 2. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2010)

¹³⁸ ez-Zevvâdî, *Mâkâhî Necîb Mahfûz fî Mirfe’e’z-Zâkire*, 127.

yılında el-Ehrâm gazetesinde köşe yazarlığı yapmaya başlar.¹³⁹ İsveç Akademisi Seçici Kurulu'nun gizli yazısına ve Mahfûz'la ilgili çalışmaları ile tanınan Amerikalı Roger Allen'in olumlu raporu sonucu¹⁴⁰ 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü alır.¹⁴¹ Nobel Edebiyat Ödülü'nü *Evlâdu Hâratinâ* adlı romanından dolayı aldığını söyleyenlere öyle olmadığını söyler. Tomris Uyar, Mahfûz'un Nobel Edebiyat Ödülü alması üzerine yazar hakkında olumsuz cümleler kullanarak kıyısız bir Sait Faik olamadığını söyler.¹⁴² İsrail'i desteklediği için Yahudilerin fonladığı Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldığını söyleyenlere¹⁴³ Mahfûz şöyle der:

*"Ben bir insanım, hatasız olduğumu iddia etmem. Konumum itibariyle hata yapmış olabilirim fakat ihanet ettiğimi iddia eden kişi delidir. Çünkü yaptığım ve söylediğim şeyler, ülkemden yana olan korkumdan dolayıdır."*¹⁴⁴

Nobel Edebiyat Ödülü'nü de siyasi nedenlerle almaz.¹⁴⁵ Cübran İbrahim Cübran, Mahfûz'un bu ödülü çoktan hak ettiğini söyler. Günümüz İslâm ve Arap dünyasında da Mahfûz'la ilgili olumlu yazılar yayınlanmakta olup eserleri daha fazla tercüme edilir.¹⁴⁶

Necip Mahfûz'un ortaya koyduğu sanatsal¹⁴⁷ ürünleri dörde ayırabiliriz:

"1. 1930'dan 1944' kadar ki makaleler yazımı, kısa hikâye ve 3 tarihi roman yazmış olduğu dönem.

2. 1944'ten 1957'ye kadarki toplumsal eleştiri yaptığı ve eleştirel gerçekçi okulun etkisiyle yazdığı 9 Kahire romanı (el-Kâhîretü'l-Cedîde, Hânu'l-Halîl, Zukâku'l Midâkk, Bidâye ve'n-Nihâye, es-Serâb ve Beyne'l-Kasreyn, Kasrî's-Şevk, ve es-Sükkeriyye üçlemesi) dönemi.

3. 1959'dan 1971'e kadar ki Mısır gerçekliği üzerine yazılmış felsefi romanlar devresi ki biz bunu da üçe ayırabiliriz:

a) Sembolik felsefi romanlar ki bu toplumdaki insanın ruhundaki ve hayatındaki olabilecek ve olamayacakları kurguladığı ilk sembolik romanı *Evlâdu Hâratinâ* ile başlar.

b) 1961 yılında başlayıp 1967 yılına kadar kurguladığı yeni Kahire romanları bunlar: el-Lıss- ve'l-Kilâb, es-Summân ve'l-Harîf, et-Tarîk, eş-Şehhâz, Sersera Fevka'n-Nil ve Mîrâmâr'dır. Bunun yanında hikâye seçkisi *Dünya Allâh ve Beytu Seyyi'u's-Sum'a'yı* da bu dönemde yazmıştır.

¹³⁹ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 23.

¹⁴⁰ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 77.

¹⁴¹ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 23.

¹⁴² Ürün, *Necip Mâhfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 174.; Geniş bilgi için Ek 10'a bakınız.

¹⁴³ Keşk, *Kelimetunâ fî Red*, 227

¹⁴⁴ Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz", 176.

¹⁴⁵ Hâmîsî, *Necip Mahfûz fî Mir'at-il-İstişrâkî's-Sufyeti*, 16.

¹⁴⁶ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 177.

¹⁴⁷ Ali Şeriatî, *Sanat*, Çev. Ejder Okumuş, Sait Okumuş, Şamil Öçal, 4. Bs. (Ankara: Fecr Yayınları, 2016).

c) 1968'den 1972'ye kadarki yazdığı *Hammâratu'l-Kıttı'l-Esved*, *Hikâye bila Bidâye ve'n-Nihâye* ve *Şehrü'l-'Asel hikâye antolojileri* 1967 yenilgisi üzerine kurgulanan ve Mısır toplumunun 1967 yenilgisinin sebeplerini sorugulamaktan başka bir şey değildir.

4. 1972 yılından sonra *el-Kerneke*, *el-Merâyâ*, *Hadratu'l-Muhterem* gibi romanlarla tekrar eleştirel gerçekçiliğe döndüğü dönem¹⁴⁸

İhvân-ı Müslimûn, Mahfûz'un herkes tarafından dışlandığı yalnız bırakıldığı bir dönemde Hasan el-Benna'nın kurduğu *Lecnetu'n-Neşr li'l Cami'yyin / Üniversiteliler Yayın Komitesi* aracılığı ile destekler.¹⁴⁹

Necip Mahfûz, tasavvuf eğilimi olan ılımlı bir Müslümandır; ifade ve demokrasi özgürlüğüne inandığı için aşırılıktan hoşlanmaz. Necip Mahfûz, aynı zamanda tüm çalışmalarında sosyal bir eleştirmen ve politik bir isyancıdır.

Din tarih boyunca istismara en açık alan olmuştur. Din alimleri ve siyasetçiler kendi menfaatleri için tarih boyunca dini istismar etmişlerdir. Bundan dolayı Ahmet Şevkî dinle ilgili konularda dinin ana kaynaklarından faydalanılmasını, fakihlerin ağzından dinle ilgili hiçbir şey alınmamasını tavsiye eder.¹⁵⁰ Necip Mahfûz'un kurgularında din ve din adamları olumlu kurgulanırken dinidar olanlarla din bezirganları da eleştirilir.

Dünyaca tanınmış yazarların kendilerine ait hastalıkları vardır ve bu hastalıklar yazarların hayatlarını etkilemiştir. Necip Mahfûz da epilepsi hastalığına yakalanan ünlü yazarlar Dostoyevsky (1821-1881), Maupassant (1850-1893) gibi küçük yaşta epilepsi hastalığına yakalanır. Bu hastalığı yüzünden öğrenimine bir yıl ara verir. Mahfûz'un, şeker hastalığı yanında başka hastalıkları da vardır.

Arap romanının son yıllardaki başarısı Mahfûz ile ilintilendirilebilir. Yazara Arap romanının duayeni denebilir.¹⁵¹ Mahfûz'un 35 romanı,¹⁵² 19 hikâye koleksiyonu, 2 tiyatrosu, 2 tercüme kitabı¹⁵³ ve 97 makalesi¹⁵⁴ vardır.¹⁵⁵ Ayrıca yazar el-Ehram gazetesinde Vuchatu'n-Nazar (Bakış Açıları) başlığı adı altında makaleler de yazar. el-Ehram

¹⁴⁸ Hamisî, *Necîb Mahfûz fî Mir'at-il-İstişrâkî's-Sufyetî*, 150-151.

¹⁴⁹Star Gazetesi, "Kuştımur Kahvehanesinden Tahrir Meydanı'na", Erişim: 3 Mart 2020. <https://www.star.com.tr/kitap/kustimur-kahvehanesinden-tahrir-meydanina-haber-697142/>

¹⁵⁰ İhsan Doğru, *Ahmet Şevkî'nin Şevkiyyât'ında Toplum ve Siyaset*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017, 180.

¹⁵¹ Vıvıtorıa Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, 6. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 11.

¹⁵² Enany, *Naguib Mahfouz The Pursuit Meaning*, 31.

¹⁵³ Necîb Mahfûz, *ed-dîn ve 'd-Demukrâtiyye*, 1 Bs. (Kahire: ed-Dâru'l-Mısri'l-Lübniyye, 1988), 228.

¹⁵⁴ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s.217-223; Necip Mahfûz, *ed-dîn ve 'd-Demukrâtiyye*, 220.

¹⁵⁵ Necip Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 9.Bs. (Kahire: Daru's-Şuruk Yayınları, 2011), 591-593; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 216; Şuruk Yayınları ve Kazım Ürün ise Necip Mahfûz'un otuz beş romanı olduğunu söylemektedir. Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz", s.272; Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 45., İbrahim Abdulaziz ve Musa Yıldız Necip Mahfûz'un 34 romanının olduğunu söylemektedir.

gazetesindeki bu makaleleri daha çok gençlik, özgürlük, din, demokrasi, kültür ve eğitim konularındadır.¹⁵⁶ 1954 yılında Salah Ebu Yusuf tarafından yönetilen filmlerinden bu yana elli sekiz eseri on dokuz yönetmen tarafından televizyonda gösterilir. On dokuz romanından yirmi altı film yapılır.¹⁵⁷ Tefvik el-Hâkim, Mahfûz'u kendisini sadece romanlara adanmış için över.¹⁵⁸ Mahfûz'un 1930 yılından sonra başlayan Marksizden etkilenmesine rağmen Mısır'daki rejimin baskıcı ve zorba bir rejime dönüşmesi ve eleştiri yapanların hapse atılması üzerine yazar ve şairler gibi oda sembolizme yönelir ve bu doğrultuda eserler vermeye başlar.¹⁵⁹

Mahfûz'u olumlu ve olumsuz anlamda eleştirenler olmuştur. Mahfûz'u olumsuz anlamda eleştirenlerin başında Şeyh Ömer Abdurrahman, Raşîd el- Enânî ve Şeyh Abdulhamit Keşk gelir. Rasheed el- Enânî'de yazarın anlatıları üzerine yazdığı “*Necip Mahfûz'un Romanlarında Din*” adlı makalesinde, yazarın on romanını inceleyip yazarın romanlarındaki din karşıtı karakterler üzerinden yazarı dinsiz olarak karalamaya çalışır.¹⁶⁰ Enânî, el-Kahireti'l Cedide adlı romanında Ali Taha, Üçlemede Ahmet Şevket, Dilencide Ahmet Halil, Miramarda Mansur Bahi, el-Kerneke romanında Hilmi Hamada gibi solcu karakterleri üzerinden yazarı solcu olarak göstermeye çalışır.¹⁶¹ Halbuki bu karakterlerin karşısına yazar etimolojik olarak İslami kökenli kelimelerden oluşan İslamcı karakterlerde yerleştirir. Me'mûn Rıdvân ve Ahmed 'Akif karakterleri bu İslamcı karakterlerdendir.¹⁶² Enânî yazarın seküler olduğunu ileri sürerek yazarın romanlarında İslamcı karakterleri sosyalist karakterler karşısında küçük düşürdüğünü belirtir. Enany bu fikirlerine yazarın 35 romanından 10 romanını inceleyerek karar verir. Bu romanlar şunlardır:

“*el-Kahireti'l Cedide, Hânu'l-Halîlî, ve başyapıtı sayılan üçlemesi Beyne'l Kasreyn, Kasru's-Şevk, es-Sükkeriyye (1956-1957), Evlâdu Hâratinâ, el-Liss ve'l Kilâb (1961), et-Tarîk (1964), eş-Şehhâz (1965) ve Melhametu'l Harâfîş (1977).*”¹⁶³

Enânî'ye göre yazar üçlemenin ikinci kitabı olan *Kasru's-Şevk*'de bilimin dini tamamen alt ettiğini ifade eder. Üçlemenin üçüncü kitabı olan *es-Sukkeriyye*'de sosyalizm

¹⁵⁶ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 214, 201.

¹⁵⁷ Mahfûz, *ed-dîn ve'd-Demokrâtiyye*, 230-234; Necîb Mahfûz, *Hâvle't-Tedeyyun ve't-Tatarruf*, 1. Bs. (Kahîre: ed-Dâru'l Mısriyye'l-Lübnânîyye 1996), s.203-205; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanlar*, 213.

¹⁵⁸ Abdulaziz, “*Ene Necîb Mahfûz Sire Hayâtî Kâmile*”, 15.; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 43.

¹⁵⁹ Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 35, 36.

¹⁶⁰ Rasheed el-Enany, *Necip Mahfûz'un Romanlarında Din*, Çev. Süheyla Hale Demirbaş, Eruifd 1/16 (2013), 101-108.

¹⁶¹ Abdurrahman Ebu Avf, “*Namtu'l Musakkafi'l Yesari fi Rivâyati Necîb Mâhfûz*” el-Kahire Dergisi, 91, (Kahire: Kahire Yayıncılık, 1989), 47.

¹⁶² Muhammed 'Alî Selâme, *Numûzeci's Şahsiyyeti'd Diniyyeti fi Rivâyati Necîb Mahfûz*, 1. Bs. (İskenderiyye: Dâru'l Vefâ', 2007), 81.

¹⁶³ Enany, *Necip Mahfûz'un Romanlarında Din*, 101-108.

ile resmin parçaları tamamlanır.¹⁶⁴ Enânî, Necîb Mahfûz'un ateist-sosyalist inanca sahip olduğunu ileri sürerek dinsizdir der.¹⁶⁵ Halbuki Mahfûz, Mısır toplumunda ve dünyada dinsel değerlerin giderek azalmasını romanlarında çizgisel bir düzlemde Sûlasiyye adlı romanıyla vermeye çalışır. Ama Enânî, Mahfûz'un baktığı zaviyeden bakmayıp Mahfûz'u öyle resmederki yazar hakkında olumsuz düşünürsünüz. Halbuki yazar dini değerleri ve karşıt değerleri bütün romanlarında tasvir eder. Çünkü toplumda var olanı kurgulamayan yazar evrensel değerleri veremez ve yerel olmayı başaramaz. İlâveten Enânî, Evlâdu Hâratinâ romanının yaratılıştan bugüne insanlığın ve dinin tarihinin panoramik bir görüntüsü olduğunu söyler. Bu romanda Tanrı dini bir figür olarak değil mitolojiden arındırılmış olarak karşımıza çıkar. Enânî burada Cebelavi'yi sembol olarak değil Tanrı olarak ele alır. Enânî, roman ve Cebelâvî hakkında şöyle söyler:

“Dünya, Cebelavî (yani Tanrı) tarafından çocuklarına, torunlarına ve onların soylarına sonsuza kadar miras bırakılmış bir arazi olarak sembolize edilir. Böyle yaparak yaşlı adam, esrarlı bir şekilde mahallenin (yani dünyanın) köşesindeki heybetli evinde inzivaya çekilir ve bir daha dışarıda görülmez. Mirasın bekçisi, arazinin gelirlerine el koyan ve bölgedeki insanları ücret karşılığı eşkiyalık yapmaya zorlayan bir hırsıza dönüşür. Böylece sosyal adaletsizlik başlar. Ancak adaletsizlik direnişe sebep olur. İşte Mahfuz'a göre Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam tam olarak bu direniştir. Bu basit teşbihle onlar, baskıcı sistem karşısında yeryüzünde adil düzeni kurmayı amaçlayan başarılı sosyo-politik hareketler olarak gösterilir. Ancak, bu peygamberlerin -biz onlara toplumsal asiler diyelim- başarıları sadece geçici bir süre etkili olmuştur. Her seferinde, kasaba eski kötü alışkanlıklarına yeniden döner. Öyleyse hiç umut yok mudur? "Vardır". Romanın ellinci ve son bölümünde yazarın vahyî sesi duyulur: "Arafe". Modern bilimin savunusunu yapan ve şimdiye dek Tanrı'dan ilham alan peygamberlerin ayrıcalıklı toplumsal kurtarıcı rolünü miras alan büyücü "Arafe" ile karşılaşırız. Romanda, yaşlı adam Cebelavî'nin "girilmesi yasak" evinde, önemli ölçüde Arafe'nin kıskırtması ile gerçekleşen gizli ev baskını neticesinde ölümü, modern dünyada Tanrı fikrinin ölümü ile eşleştirilir. Modern dünyanın tanrısı olarak bilimin rolü, "Arafe" tarafından (Bu arada "bilmek" anlamına gelen 'a-ra-fe' kelimesinin seçimi de manidardır), yaşlı adamın ölümünden sonra gerçekleştirdiği ateşli ve pişman bir konuşma ile açıklanır:

" Babamızdan, evlatlarından iyi olanları ölene kadar çalışmaya sevk edecek tek bir kelime kaldı: "Ölümü". Sanki tüm sözlerinden daha güçlü. İyi bir evladın O'nun yerini doldurması ve "O" olabilmesi için elinden gelen her şeyi yapması gerekir" (s.503)¹⁶⁶

¹⁶⁴ Enany, Necip Mahfûz'un Romanlarında Din, 103.

¹⁶⁵ Enany, Necip Mahfûz'un Romanlarında Din, 105.

¹⁶⁶ Enany, Necip Mahfûz'un Romanlarında Din, 106.

Enânî, Mahfuz'un bilimi dinin tek meşru varisi olarak belirlemek için ciddi bir gayret sarf ettiğini şöyle söyler.

"Romanda, Arefe'nin ölmekte olan yaşlı adamdan, hizmetçisinin ilettiği bir mesaj aldığı pasajda bu gayret rahatlıkla görülebilir.¹⁶⁷ Mesajın içeriği basitçe şöyledir: "Büyücü Arefe'ye git ve ona büyükbabasının ondan razı bir şekilde öldüğünü söyle."¹⁶⁸ Bu, apaçık ortaya koymaktadır ki, Arefe tıpkı peygamber olan selefleri gibi ilahi vahyin bir elçisidir. Burada Mahfuz'un bilime tıpkı dinlerdekine benzer manevi bir güç bahşetmek gibi bir cürete kapıldığını görüyoruz. Bu, onun ilk romanlarında gördüğümüz gibi, aslında sürekli zihnini meşgul eden şey idi. Diğer taraftan, Bentham'ın "en çok sayıda insana en yüksek mutluluk" rüyasını gerçekleştirebilecek bilimin sınırsız potansiyeli de yeniden vurgulanır. Arafе umudu dile getirir ki o umut bir gün zorbalığı yok edecek, binalar inşa edecek ve bölge halkına rahat bir yaşam sağlayacak 'büyüsü'dür."¹⁶⁹

Mahfûz, Enânî'nin düşüncelerini çürüterek kendisiyle yapılan bir söyleyişi de şunları söylemektedir:

"Benimle toplum arasında bir kopukluk, yani bende bir tür endişe ve hoşnutsuzluk söz konusu olursa yazarım. Bana huzur veren devrimin, çizgisinden çıktığını ve kusurlarının görüldüğünü hissetmeye, bunların psikolojimi sarstığını sezmeye başladım. Özellikle terör, işkence ve hapis olayları... Böylece peygamberlere zalim yöneticiler arasında mücadeleyi ele alan büyük romanım Evlâdu Hâratinâ'yı yazmaya başladım. (...) Bu romanla devrimcilere; Peygamberin yolundan mı yoksa zalim yöneticilerin yolundan mı gitmek istediklerini soruyordum? Peygamber kıssaları romanın sanatsal çerçevesini oluşturur. Amaç devrimi ve sosyal sistemi eleştirmedir. Gördüm ki yeni bir sınıf oluşmaya ve o dönemde alışılmış olmayan bir şekilde hızlıca zenginleşmeye başlıyor. Bunun üzerine beni şaşırtan 'Acaba sosyalizme mi yoksa yeni bir derebeyliğe doğru mu kayıyorduk?' sorusuydu."¹⁷⁰

Mahfûz, Mısır'ın açık hava hapishanesine döndüğünü 1952 Darbesiyle işkencenin ayyuka çıktığını el-Kerneke romanıyla anlatan yazar Evlâdu Hâratinâ romanıyla da başta Cemal Abdunnasır olmak üzere zalim yöneticileri eleştirir. Yazar bu romanıyla darbenin önderlerinin yanlış yaptığını peygamberlerin yolundan gidilmesi gerektiğini ifade eder. Yazarın yaratıcılığını kullanarak anlatılar üretmesi çeşitli kesimlerin tepkisini çeker. Bu

¹⁶⁷ Yaşlı hizmetçi kadının onunla gerçekten mi yoksa hayali olarak mı görüştüğü romanda kasıtlı olarak kapalı bırakılmıştır.

¹⁶⁸ Mahfuz, *Evlâd Hâratinâ*, 1. Bs. (Beyrut: Dâru'l-Edeb, 1972.), 538.

¹⁶⁹ Enany, *Necip Mahfûz'un Romanlarında Din*, 106.

¹⁷⁰ eş-Şeyh, *Mevâkıf İctimâ'iyeye ve Siyâsiyye fî Edebî Necîb Mahfûz*, 164.; Muhammed Şa'îr, *Evlâdu Hâratinâ Sîre Rivâye Mel'ûne*, 31.08.2016. Erişim: 30.12.2020
<https://www.aljarida.com/articles/1472576240391180900/>

tepkilerin en büyüğü Mısır ve dünyada tanınan Şeyh Ömer Abdurrahman adlı vaizden gelir. Bu sebepten dolayı medyanın önde gelen çalışanları Şeyh Ömer Abdurrahmanla röportaj yapmak için yarışır. Bu röportajlarından birinde söylediği sözler yüzünden Şeyh Ömer Abdurrahman'ın kişisel fikrinin fetva olarak telakki eden radikal İslamcı gençler Şeyh'in konuşmalarından kendilerine vazife çıkarıp Mahfûz'u öldürmeye yeltenirler ama bu işi beceremezler sadece bıçaklayabilirler. Mahfûz'u bıçaklama işi Şeyh Ömer Abdurrahman'a sorulunca, Şeyh Ömer Abdurrahman Kuveyt dergilerinden *Ceridetü'l Enbâ*'ya verdiği röportajda Mahfûz hakkında şunları söyler:

*“Eğer biz Evlâdu Hâratinâ romanından dolayı Mahfûz'u öldürseydik Selmân Rüşdî gibi biri ortaya çıkmazdı”*¹⁷¹

Ama Şeyh Ömer Abdurrahman daha sonra kendisi ile yapılan röportajda bunları söylemediğini söyler. Selman Rüşdî'ye ölüm fetvasını veren Şeyh Ömer Abdurrahman'a, Necip Mahfûz'a da aynı fetvayı verip vermediği ve Necip Mahfûz'a yapılan saldırının haklı olup olmadığı sorulduğunda Şeyh Ömer Abdurrahman şöyle der:

“Koşulları bilmiyorum ama hepsi biraz tuhaf görünüyor,” dedi. “Halkı kızdırmak için başka bir hükûmet hilesi olabilir. Necip Mahfûz, yıllardır ortalıkta ve eğer gençlerimiz ona saldırmak isteseydi bunu uzun zaman önce yapardı. Asıl sorum şu: Neden şimdi? On altı kişiyi suçladılar. Bu inanılmaz! Sırf bir adamın boynunu bıçakla yaralamak için on altı kişiye ihtiyaç olduğunu söylüyorlar. Şimdi hepsini askeri mahkemeye çıkaracaklar ve bir ay içinde ölecekler. Necip Mahfûz'a gerçekte ne olduğunu kimse bilmeyecek, avukatları bile.

Şeyh Ömer'e, Necip Mahfûz'a yapılan saldırıyı Cemaat-i İslâmiyye'nin yapıp yapmadığı sorulduğunda şöyle der:

“Düşündüğüm şey bu.” diye yanıtladı. Necip Mahfûz, İslâmcılar için bir hedef değil. Daha önce de söylediğim gibi, nerede oturduğunu, nerede yürüdüğünü biliyoruz. İslâmi gruplar üzerindeki baskı şimdi olduğu kadar büyük olmadığında, az çok özgürce hareket edebildiklerinde, Mahfûz'a asla saldırmadılar. Peki neden şimdi? Ve onu öldürerek neyi başarmayı umabilirler ki?

Şeyh Ömer Abdurrahman'a, Mahfûz'u mürted ilan ederek fetva verip vermediği sorulduğunda şunları söyler:

“Hayır, hayır, hayır!” diye yanıtladı ve sesi yükselmeye başladı. Bütün bu mesele çok yanlış anlaşılıyor. Söylediğim - ve bu 'Şeytani Ayetler' manşetlere çıkarken şuydu: Necip Mahfûz'u 'Cebelaavi'nin Çocukları'nı yazdığı için cezalandırmış olsaydık, Salman Rüşdî

¹⁷¹ Velîd Mahmûd Hâlis, *en-Nassu'l Gâib fî (Evlâdu Hâratinâ) li Necîb Mahfuz Dirâse fî tefâ'ili'n-Nusûs*, 1 Bs. (Ürdün: Dâru'l Fâris, 2009), 31, 32.

asla o kitabı yazmaya cesaret edemezdi. Bu, bir gazetecinin sorduğu bir soruya cevaptı. Bir cevaptı, bir fikirdi. Fetva değildi.

Şeyh Ömer'e Necip Mahfûz nasıl cezalandırılmalıydı diye sorulduğunda şunları söyler:

"Şeyh Ömer, "Şeriat hukukunun kurallarını anlamalısınız" diye yanıtladı. "el-Ezher, Mahfûz'u yargılanacağı bir komitenin önüne çıkarmalıydı. Kendini savunma fırsatı bulacaktı ve suçlu bulunursa tövbe etme fırsatı verilmiş olacaktı. Ancak İslâm hukukuna göre mürted olduğu tespit edilen herhangi bir Müslümanın başka seçeneği yoktur: Tövbe etmelidir. "

"Ya yapmazsa?" Şeyh Ömer "O zaman idam edilecek." dedi. Bir an durdu ve sonra devam etti, "Kişisel olarak siz ve Batıdaki diğerleri bundan hoşlanmayabilir; sert bulabilirsiniz. Ama bu bizim dinimiz; Tanrı'nın kuralıdır."

Şeyh Ömer Abdurrahman, Necip Mahfûz'a yapılan suikasti Cemaat-i İslâmiyye'nin yapmadığını söyler ve şöyle devam eder:

"Necip Mahfûz'a suikast düzenlemeye çalışan adam Kur'an hakkında hiçbir şey bilmiyor; dua etmek hakkında hiçbir şey bilmiyor. Yaptığı şeyi yapması için para aldı. Hepsi para meselesi."¹⁷²

Din tarih boyunca istismara en açık alan olmuştur. Din alimleri ve siyasetçiler kendi menfaatleri için tarih boyunca dini istismar etmişlerdir. Bundan dolayı Ahmet Şevkî dinle ilgili konularda dinin ana kaynaklarından faydalanılmasını, fakihlerin ağzından dinle ilgili hiçbir şey alınmamasını tavsiye eder.¹⁷³ Necip Mahfûz'un kurgularında da din ve din adamları olumlu kurgulanırken din bezirganları ve dinidar olanlar eleştirilir.

Necip Mahfûz, kendisinin ateist¹⁷⁴ Selman Rüşdi gibi olduğunu söyleyenlere Amerikalı gazeteci Jonathan Curiel ile yaptığı yayınlanmayan röportajında şöyle söyler:

"O hâlde Salman Rushdie'nin romanı Şeytan Ayetleri'yle sizin romanınız arasında fark var mıdır?

Var tabii. Radikaller ikisinin aynı olduğunu düşünüyor muhtemelen ama değil.

Salman Rushdie için ne söylersiniz?

Açıkçası, Salman Rushdie'nin kitabında İslâm'a yönelik çok aşağılayıcı bölümler var. Okumadım ama o kadar çok kişi anlattı ki, içeriğini aşağı yukarı biliyorum. Gerçi biliyor musunuz, onunla ilgili olarak bana gelen gazeteci ve televizyoncular da kitabı okumuş falan değil. Dediğim gibi sonuçta kitabı İslâm dinini aşağılıyor. Benim kitabıma gelince; ben hiçbir dini küçük görmedim, hakaret etmedim. Sadece insanlığın belirli bir dönemini

¹⁷² Weaver, "The Novelist and Sheikh (Romancı ve Şeyh)", Erişim: 11.02.2021. <https://www.newyorker.com/magazine/1995/01/30/the-novelist-and-the-sheikh>

¹⁷³ Doğru, Ahmet Şevkî'nin Şevkiyyât'ında Toplum ve Siyaset, 180.

¹⁷⁴ Selman Rüşdi ile ilgili geniş bilgi için bk., Ahmet Kayıntu, İslamofobi ve Batı Edebiyatı, 1. Bs. (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2021), 235-258.

hayal ettiğim gibi yazdım. Bu konuda özgür davrandığımı inkar edemem elbette, yine de amacım kimseyi rahatsız etmek değildi.”¹⁷⁵

Mahfûz’u eleştirenler arasında sadece Şeyh Ömer Abdurrahman yoktur. Şeyh Abdulhamid Keşk de Mahfûz’un romanını tefrika eden el-Ehrâm ve diğer basın için şöyle söyler:

*“Basın İslâm’a ve Müslümanlara savaş açmıştır.”*¹⁷⁶

Keşk, Mahfûz’un kutsal kitabımızda yazılı olanın dışında bir kurgu yaptığı için¹⁷⁷ ve Yahudilerin yönetimindeki Nobel’den ödül aldığı içinde eleştirir.¹⁷⁸ İman Bint Muhammed Bin İyaz el-Askeri’de yüksek lisans tezinde Mahfûz’un Evlâdu Haratina adlı romanında Arafe karakteriyle dini anlayışı öldürmek istediğini yerine laiklik¹⁷⁹, sosyalizm, demokrasi ve liberalizmi geçirmek istediğini söyler.¹⁸⁰ Ahmed Kemâl Ebû’l Mecd de Keşk ile aynı fikirde olmasına rağmen yazarı kafirlikle suçlamaz ve büyük bir olgunlukla yazarın romanı hakkındaki eleştirilerini sıralar.¹⁸¹

Mahfûz, romanlarının otuz beşinden otuz üçünü de önce gazetede yayınlar. Sadece iki romanı gazetede tefrika edilmez.¹⁸² Bu yüzden roman sayfa sayıları Dostoyevski’deki gibi fazladır.

Aykırı ve marjinal olan kişilerin kaderi genelde benzerlik gösterir. Özellikle yaratıcılık isteyen alanlarda çalışanlar. Böyle durumlarda yanlış anlaşılmalara meydan vermemek önemlidir. Ama bazı yazarlar anlatılarını oluştururken toplumun değerlerine bilerek saldırırlar. Toplumun değerlerine saldıranlardan biride Selman Rüşdi’dir. Tabiki ifade özgürlüğü vardır. Ama bu özgürlüğün sınırlarını iyi çizmek lazımdır. Ayetullah Humeyninin Selman Rüşdi’ye 1989 yılında verdiği fetva sonucu Selman Rüşdi tüm dünyada Müslümanlar tarafından öldürülecek katli helal biri olarak gösterilir.¹⁸³ Böyle olumsuz bir ortamda Şeyh Ömer Abdurrahman’ın röportajından yola çıkan Muhammed Naci isimli genç

¹⁷⁵ Jonathan Curiel, *Necip Mahfûz : Yeni Bir Sartre, Yeni Bir Camus Yok* (3 Mart 2016), Erişim: 04.01.2021. <https://www.izdiham.com/necip-Mâhfûz -yeni-bir-sartre-yeni-bir-camus-yok/ Röportajın kalan kısmı için bk, Ek 8.>

¹⁷⁶ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necîb Mahfûz*, 11.

¹⁷⁷ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necîb Mahfûz*, 202.

¹⁷⁸ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necîb Mahfûz*, 227.

¹⁷⁹ Laiklikle ilgili Geniş bilgi için bk., T. Jeremy Gunn, *Din Özgürlüğü ve Laisite ABD ile Fransa Arasında Bir Karşılaştırma*, Çev. Hüseyin Bal, Ömer Faruk Altıntaş, 2. Bs. (Ankara: Liberte Yayınları, 2014).; Necip Mahfûz’un laiklikle ilgili düşünceleri için ek 6, 7, 8, 10 ve 12’ye bakınız.

¹⁸⁰ İman Bint Muhammed Bin İyaz el-Askeri, *Ara’i Necib Mahfûz fî Dav’i Akideti’l-İslamiyye*, Suudi Arabistan: Ummu Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 2007, 354.

¹⁸¹ Ahmed Kemâl Ebû’l Mecd, *Ru’ye İslâmiyye Muâ’sıra İlân Mebâdî*, 1. Bs. (Kahire: Dârû’s Şurûk, 1991), 1-236.

¹⁸² Ğitânî, *el-Mecalisi’l-Mâhfûziyye*, 85.

¹⁸³ İslam Gafuri, “*Rahmetli İmam Humeyni’nin Selman Rüşdi Fetvası Hala Geçerlidir*”, Mehr Haber Ajansı, 13.02.2021 Erişim: 11.02.2021 <https://tr.mehrnews.com/news/1892499/Rahmetli-%C4%B0mam-Humeyni-nin-Salman-R%C3%BC%C5%9Fdi-fetvas%C4%B1-hala-ge%C3%A7erlidir>

1994'te yazarı bıçakladığından dolayı pişman olmadığı gibi yazarın dinden çıkarak küfre saptığı için böyle birşey yaptığını söyler.¹⁸⁴ Muhammed Naci, Nil Nehri'nin kenarında yürüyen Mahfûz'u boynundan bıçaklar ve Mahfûz bu saldırı sonrası ameliyat olmak zorunda kalır. Bu saldırı sebebiyle Mahfûz'un sağ eli de kalem de tutamaz. Bütün bunların sebebi Mısır'da selefilikğin yaygınlaşması sufiliğin gerilemeye başlamasıdır.¹⁸⁵ Bu saldırıdan 12 yıl sonra bir yürüyüş esnasında düşüp, başından yaralanan Mahfûz, hastanedeki tedavisi sürerken 30 Temmuz 2006 tarihinde vefat eder. Kahire'nin Hüseyin Camisi'nde düzenlenen törende Mahfûz'un cenaze namazını Ezher Şeyhi Muhammed Seyyid Tantâvî kıldırılmıştır.¹⁸⁶

1.3. ESERLERİ

1.3.1. ROMANLARI

- “1. *'Abesu'l-Akdâr* (1939),
2. *Radûbîs* (1943),
3. *Kifâh Tîbe* (1944),
4. *el-Kâhiretu'l-Cedîde* (1945),
5. *Hânu'l-Halîlî* (1946),
6. *Zukâkul Midakk* (1947),
7. *es-Serâb* (1948),
8. *Bidâye ve'n-Nihâye* (1949),
9. *Beyne'l-Kasrayn* (1956),
10. *Kasru's-Şevk*(1957),
11. *es-Sukkeriyye* (1957),
12. *el-Liss ve'l Kilâb* (1961)¹⁸⁷,
13. *es-Summân ve'l-Harîf* (1962),
14. *et-Tarîk* (1964),
15. *eş-Şehhâz* (1965),
16. *Sersera Fevka'n-Nîl* (1966),
17. *Mîrâmâr* (1967),
18. *Evlâdu Hâratinâ* (1967),
19. *el-Merâyâ* (1972),

¹⁸⁴ Nakkâş, *fî Hubb Necîb Mahfûz* , 172.

¹⁸⁵ Beşir Musa Nâfi', İzzuddîn Abdu'l-Mevlâ-el-Hevvâs Takıyye, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, 1. Bs. (İstanbul: Yarın Yayınları:2016), 58.

¹⁸⁶bbc.co.uk, “*Kahire Yazarını Uğurladı*”, Erişim: 11.02.2021, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/08/060831_Mâhfûz_funeral.shtml

¹⁸⁷ Geniş bilgi için bk., Esra Yavuz, *Necip Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb (el-Liss- ve'l-Kilâb) ve Virginia Woolf'un Mrs. Dalloway Romanlarında Bilinç Akışı Tekniği Kullanımının Karşılaştırılması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

20. *el-Hubbu Tahte 'l-Matar* (1973),
21. *el-Kernek* (1974),
22. *Hikâyâtü Hâratinâ* (1975),
23. *Kalbu 'l-Leyl* (1975),
24. *Hadratu'l-Muhterem* (1976),
25. *Melhametu'l-el-Harâfiş* (1977),
26. *'Asru'l-Hubb* (1980),
27. *Efrâhu'l-Kubbe* (1981),
28. *Leyâlî elfi Leyle* (1982),
29. *el-Bâkî Mine'z-Zemeni's-Sâ 'ah* (1982),
30. *Emame 'l-Arş* (1983)
31. *Rihletu İbn Fattûme*¹⁸⁸ (1983),
32. *el- 'Âiş fi'l-Hakîka* (1985),
33. *Yevme Mâkteli'z-Za 'im* (1985),
34. *Hadîsu's-Sabâh ve'l-Mesâ'* (1987),
35. *Kuştumur* (1938)¹⁸⁹

Bu romanların dışında müellifin yayınlamadığı üç çeşit romanı daha vardır. Bunlardan biri yazıp yırttığı veya nerede olduğunu bilmediği futbol romanı, ikincisi nerede olduğunu bilmediği köy romanı müsveddesi ve üçüncüsü de yönetmen Hayrî Bişâre'ye verdiği toplumsal romanı müsveddesidir.¹⁹⁰

1.3.2. HİKÂYELERİ

Yazarın romanları yanında hikayeleri de önemli bir yekün tutar. Ali Nar Arap hikayeciliğinin Türkiye'den önde olduğunu söyleyerek Necip Mahfûz'u da önemli hikayeciler arasında gösterir. Ali Nar ayrıca Necip Mahfûz başta olmak üzere Mahmut Müflih, Necip el-Gıylanî, Kemal Afane gibi Arap yazarların hikayelerini de Türkçe'ye çevirir.¹⁹¹ Yazarın on dokuz hikâye koleksiyonu ise şunlardır:

“1. *Hemsu 'l-Cunûn* (1938),¹⁹²

¹⁸⁸ Sufi bir karakterin yolculuğu yani seyri sülûk hali yazarın *Rihletu İbn Fattûme* romanında anlatılır. Bu roman yazarın tasavvufî romanlarından birisidir. Muhammet Ahmet Kudat, *et-Teşkil'i'r-Rivaiyyu Necib Mahfûz*, 1. Bs. (Beyrut: el-Müessesatu'l-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, 2000), 271-277.

¹⁸⁹ Necîb Mahfûz, *Kuştumur*, 1. Bs. (Kahire: Daru's-şuruk, 2006).

¹⁹⁰ Anlatıcı yazar 28. sayfada yazdığı futbol romanını yırttığını ama 46. sayfada ise futbol romanı romanının nerede olduğunu hatırlamadığını söylüyor. Geniş bilgi için bk., Ğitânî, *el-Mecâlisi'l-Mâhfûziyye*, 28, 46.

¹⁹¹ Hatice Bekaroğlu, *Ali Nar ve İslâmî Edebiyat Düşüncesine Yönelik Çalışması*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

¹⁹² Hikâye Kollleksiyonu içerisindeki *Necip Mahfûz'un "Bedletu'l-Esir (Esir Üniforması)" Adlı Hikâyesinin Türkçe Çevirileri ve Film Uyarlaması Üzerine Bir Değerlendirme (Çeviri Stratejileri ve Çeviri Eşdeğerliliği Açısından)* adlı makaleye bk., Yakup Civelek-Ercan Baran, “Necip Mahfûz'un “Bedletu'l-Esir (Esir

2. *Dunya Allâh* (1963),
3. *Beyt Seyyi 'u's-Sum 'a* (1965),
4. *Hammâratu 'l-Kitti 'l-Esved* (1968),
5. *Tahte 'l-Mizalle* (1969),
6. *Hikâye bi-lâ Bidâye ve-lâ Nihâye* (1971),
7. *Şehru 'l-Asel* (1971),
8. *el-Cerîme* (1973),
9. *el-Hubbu Fevka Hadbatı 'l-Herem* (1979),
10. *eş-Şeytân Ya 'iz* (1979) ,
11. *Ra 'eytu Fîmâ Yerâ 'n-Nâ'im* (1982),
12. *et-Tanzîmu 's-Sırrî* (1984),
13. *Sabâhu 'l-Verd* (1987),
14. *el-Fecru 'l-Kâz'ib* (1989),
15. *Esdae 's-Sirete 'z-Zatiyye* (1995),
16. *el-Karar 'u 'l-Ahîr* (1996),
17. *Sada 'n-Nisyan* (1999),
18. *Futuvvatu 'l-Atuf* (2001),
19. *Ehlâm Fetreti 'n-Nekahe* (2004),

Necip Mahfûz, 80 hikâye yazdığını söyler Devvâre'ye ama otuzunu yırtar yayınlamaz.¹⁹³

1.3.3. DİĞER ESERLERİ

Necip Mahfûz'un roman ve hikâyelerinin dışında da diyalog ve çeviri türü eserleri vardır. *Emâme 'l- 'Arş* (1983) isimli diyalog eseri Firavunlar dönemi Mısır'ından Enver Sedat dönemine kadar yaşamış yöneticilerin bir nevi sorgulanması şeklinde hayali diyaloglar içerir. *Mısrû 'l-Kâdîme* (Eski Mısır) (1932) adlı çevirisi ise İngiliz Yazar James Baikie'nin *Ancient Egypt* (Londra, 1912) adlı eski Mısır tarihini konu edinen ve 13 bölümden oluşan kitabının Arapçaya çevirisidir.¹⁹⁴

Üniforması)" Adlı Hikâyesinin Türkçe Çevirileri ve Film Uyarlaması Üzerine Bir Değerlendirme (Çeviri Stratejileri ve Çeviri Eşdeğerliliği Açısından)", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 20/51 (Aralık 2020), 215-246.

¹⁹³ Somekh, *The Changing Rhythm*, 46.

¹⁹⁴ Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 47.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NECİP MAHFÛZ'UN ETKİLENDİĞİ ORTAM

Bu bölümde Mahfûz'un romanlarını yazarken etkilendiği tarihî, siyasi, kültürel ve dinî ortam ele alınacaktır. Bilindiği üzere tarihi, siyasi, kültürel ve dini ortamların yazarın edebi kişiliğinin oluşması ve gelişmesinde büyük etkisi bulunmaktadır. Yazarın düşüncesini anlatıları üzerinden okuyabilmek için, yazarın yaşadığı ortamın iyi bilinmesi gerekir.

2.1. FİRAVUNCULUK

1920'li yıllarda ortaya çıkan 1930'lu yıllarda gelişerek büyüyen bir başka entelektüel boyutlu mücadele Arap milliyetçiliğine karşı yürütülen “*Firavunculuk*” akımıdır. Kökenleri 19. yüzyıla kadar inen bu akım, Howard Carter tarafından yapılan ve Lord Carnarvon tarafından finanse edilen bir kazı sonucu, Kasım 1922'de eski Mısır firavunlarından *Tut Anh Amun*'un mezarının ve hazinesinin ortaya çıkarılması ile hız kazanır. Bu kazı sonucunda Mısırlı entelektüeller dikkatlerini eski Mısır medeniyetinin ihtişamına yöneltir. Kıpti bir yazar olan Selâme Musâ (1887-1958), Muhammed Huseyn Heykel (1888-1956), Tevfik el-Hâkîm (1898 – 1987) ve Seyyid Kutub (1906-1966)¹⁹⁵ gibi genç entelektüeller yerli kültürü temsil etmek amacıyla Firavun medeniyetini izlemeye alırlar. Bu sırada edebiyatın da Mısırlılaştırılması kavramı gündeme gelir ve edebî ürünlerde Firavun dönemi işlenmeye başlanır.

Firavunculuk akımı, millî bir edebiyat oluşturma'nın yanı sıra Arap edebiyatından bağımsız bir Mısır edebiyatı da meydana getirmeyi amaçlar. Tabii ki bunun sonucunda Mısır kendini İslâm ülkelerine bağlayan Araplık ve İslamlık unsurlarını da bir kenara iterek diğer İslâm devletlerinden uzaklaşır. Ahmed Lutfî es-Seyyid (1872-1963), Muhammed Huseyn Heykel (1888-1956), Selâme Musâ, Ahmed Dayf, Seyyid Kutub gibi arı Mısırlı entelektüellerin yanı sıra Tevfik el-Hâkîm (1898-1987), Mahmût Tahir Lâşin (1894-1954), Teymur kardeşler gibi farklı etnik kökenden gelen yazarlar da bu akımı destekler. Bu akımın desteklenmesinde sosyolog Gustava Le Bon'un eserinin Arapçaya çevrilmesi Taine ve Brunetiere gibi Fransız edebiyat eleştirmenlerinin de ortaya attıkları teoriler de etkili olur. Ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde bu akım giderek zayıflar ve artık yazarlar, daha çok Arap ve İslâm medeniyetiyle ilgili eserler vermeye başlarlar. Bu kalemlere örnek Tâhâ Huseyn (1889-1973) ve Muhammed Huseyn Heykel (1888-1956)'dir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 272-277.

¹⁹⁶ Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 39.; bak: Yıldız, *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 33-34.

Babası Dimyatlı annesi Diyarbekirli olan dönemin edebiyat devi Abbas Mahmûd el-Akkâd (1889-1964), kültürlü Mısır milletini bedevi Arap milletlerinden ayırarak, Mısır sanatının Arap sanatından daha üstün olduğunu düşünür. 20. yüzyıl Mısırlılarının geçmişten ziyade geleceğe odaklanmaları gerektiğini söyler. Akkâd, Mısırlılara “Bu yüzyılların tozlarında boğulmamak üzere geçmiş Arap yüzyıllarımızı silmeliyiz.” şeklinde öğüt verir. Dönemin tanınmış entelektüellerinden Selame Musa’da aynı görüştedir ve şöyle söyler:

“Araplara hiçbir sadakat borcumuz yok. Gençliğimiz Arap kültürü üzerinde çok zaman harcamamalı. Onlar, arkaik Arap tarzları yerine modern Mısır yöntemleriyle yazmaya alıştırmak zorundayız ve onların bizim Araplardan üstün olduğunu bilmeleri gerekir. Selame Musa’ya göre Mısır’ın temel bağları Araplarla değil Avrupa ile. Tâhâ Huseyn de Müstakbeli’l Sekafe fî Mısır (Mısır’da Kültürün Geleceği) adlı eserinde Mısır medeniyetinin diğer bütün medeniyetlerden daha eski olduğunu ve ülkenin firavunlar dönemiyle kendine özgü bir kimlik kazandığını iddia ederek Mısır’ı Arap geçmişinden uzaklaştırmaya çalışır. Tâhâ Huseyn çarpıcı bir biçimde Arapçanın Mısır’ın millî dili ve İslâmın da onun dini olarak önemini minimize eder; çünkü ne dil ne din, millet kurmanın aslı unsurudur. Ünlü romancı ve düşünür Teyfik el-Hakim’e göre, Mısır ve Araplar ruh ve akıl bakımından birbirine zıttır. Mısırlıların nezaket ve ılımlılığıyla Arap bedevilerinin kavgacılığını karşılaştırdığı ünlü romanı Avdetu’r-Ruh (Ruhun Dönüşü)’ta bu açık bir biçimde sergilenir. Tabii bu fikirlere bütün Mısırlı entelektüeller destek vermez.”¹⁹⁷

İlginç olan bu Firavunculuk akımı fikirlerini Seyyid Kutub’un da savunmuş olmasıdır. Firavunculuk fikrine 1927 yılında kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatı lideri Hasan el-Benna, ümmetçilik fikri ile firavunculuk fikrine karşı çıkarak şöyle der:

“Bizimle onlar arasındaki tartışma noktası, bizim vatanseverliğin sınırlarını inanç açısından tamamlamamıza karşın, onların bunu bölgesel ve coğrafi sınırlar açısından tanımlamasıdır. Allâh’tan başka tanrı yok ve Muhammed onun peygamberidir diyen tek Müslüman’ın bulunduğu her bölge bizim için ana vatandır... Bu coğrafi bölgelerin hepsinde bütün Müslümanlar tek halktır ve kardeşler... Sadece vatanseverlik taraftarı olanlar (el-Vataniye) böyle değildir; çünkü onlar dar bir biçimde sınırlandırılmış kendi belirli bölgelerinin işleri dışında başka hiçbir şeyle ilgilenmez.”¹⁹⁸

Hasan el-Benna, bu sözleriyle yalnızca Mısırlı kimlik fikrine değil, Arap kimliği fikrine de meydan okur.¹⁹⁹ Seyyid Kutub da Firavunizm akımından etkilenir ve otuz sekiz

¹⁹⁷ Adid Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*. Çev. Lütfi Yalçın. 1 Bs. (İstanbul: Literatür Yayınları, 2004), 91.

¹⁹⁸ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 91, 92.

¹⁹⁹ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 91, 92.

yaşında Necip Mahfûz'un yazdığı tarihî roman *Kifah Tibe* adlı romanına *Risâle* dergisinde 1944 yılında yazdığı eleştirel yazısında şunları söyler:

“Sadece bir kez eski Mısır ile ilgili olarak ruhlarımızı coşturan, zihinlerimizde yer eden bir kitap buldum. O da merhum Abd'u'l-kadir Hamza'nın eski Mısır tarihi adlı kitabıydı. O kitabı okuduğum zamanki almış olduğum hazzı Necip Mahfûz'un *Kifah Tibe* adlı hikâyesini okuduğumda da aldım. Milli Eğitim Bakanlığına her öğrencinin ellerindeki işe yaramaz ölü kitapları Mahfûz'un *Kifah Tibe* adlı tarihi romanıyla değiştirme çağrısında bulundum. Ancak, Eğitim Bakanlığındaki kitapların değiştirilmesi zordur çünkü derleyicileri genellikle belirleyicisidir. Bu romanda ulusal karakteri ve evrensel değerleri açıkça görüyordum. Bu ulus bilinci ve insancıl yan bütün milletlerin edebiyatında vardır. Özellikle bu ulusal bilinç ve insancıl yan şiirde ve hikâyede yer alır. Mısır'da canlılığını kaybetmiş ve kaybeden sanatsal faaliyetlerimiz evrensel edebiyat sahasında gelişim göstererek olgunlaşma arifesine gelmiştir. Şimdi eleştirinin asıl konusuna gelelim. Eski Mısır şimdiye kadar ruhlarımızda ve algılarımızda yaşamamamaktadır. Bu büyük eski geçmişimizle bağlarımızı koparıp, sadece içi boş sözlerle övünüyoruz. Beş bin yıllık şanlı tarihimizi kaybetmiş olmakla birlikte onu imge, söylem, sanat, ruh, duygular ve duyarlılıkla temsil etmiyoruz. Mısır anıtları, Mısır sanatı, Mısır hayatı ve Mısır'da gerçekleşen olaylar hepsi unuttuğumuz ve önemsemediğimiz dil ve tarihle bağlantılıdır. Asil Mısır medeniyeti ile ilgili olan her edebî eserin ortaya çıkarılarak Arapçaya çevrilmesini istedim. Ta ki Arapça Mısır hayatının bütün görünümünü ve imajını tüm tonlarıyla tasvir edene kadar. Ve Mısır'ın eski sanatsal eserleri kendi devirleriyle ilgili olarak en sağlam verileri bize sunar. Bu antik sanatsal eserler Mısır'ın tarihine ait sembolik değerlerini bize ilham eder. Ve bu sanatsal eserler Mısır'ın tarih boyunca sahip olduğu hikâye anlatıları, mitolojiler, epik şiir ve edebiyatını oluşturmuştur. eş-Şatır Hasan ve Cevder, Hasan el-Basri ve el-Verd fi'l Ekmam yerine Ahmose, Thutmose, Ramses, Nefertiti ve benzerlerinin hayatlarını küçük büyük her öğrenciye yaşayan canlı efsaneler olarak anlatmaya çağırdım.”²⁰⁰

Necip Mahfûz da Selame Musa'dan etkilenerek İngiliz işgaline karşı Firavunizmi ön plana çıkaran üç tarihî Firavunizm romanı “*Abesu'l-Akdâr* (Kaderin Cilvesi)”, “*Râdubîs ve Kifah Tibe* (Tibe/Tibes'in Mücadelesi)”yi yazar.²⁰¹ Necip Mahfûz, halbuki başlangıçta 30 veya 40 tarihî roman tasarlar. Necip Mahfûz, bu üç tarihî Firavunizm romanlarından sonra eleştirel gerçekçi²⁰² romanlarını yazar ve Firavunizm romanları yazmayı bıraksa da anlatılarda Firavunizme dayalı konular kurgularında kendine yer bulur.

²⁰⁰ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 272-277; Muhammed Ahmed el-Kudât, et-Teşkilu'r-Rivâ'îyyu 'inde Necîb Mahfûz: Dirâse fi Tecelliyati'l Mevrûs, 1. Bs. (Amman: Dâru'l Fâris, 1999), 22-30.

²⁰¹ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 20.

²⁰² Sabri Hafız eleştirel gerçekçi dönemi toplumsal gerçekçi dönem olarak 1952-1961 yılları arası olarak verir. Geniş bilgi için bk., Sabrî Hâfız, *Ufku'l Hitâb en-Nakdî*, 1. Bs. (Kâhire: Dâru's Şarkıyyât, 1996), 138.

2.2. SİYASİ ORTAM

Halkların tarihlerinde dönüm noktası teşkil eden olaylar vardır. Mısır halkının 20. yüzyılda bağımsızlığa giden sürecinde de böyle olaylar vardır. Mısır halkı için dönüm teşkil eden siyasi olaylardan en önemlisi “Dinşavay Olayı”dır. Dinşavay Olayı, şöyle gerçekleşir: Mısır’da İngiliz işgalinin devam ettiği 1905 yılında Nil deltasında, halkının güvercin yetiştirerek geçimini sağladığı Dinşavay Köyü, İngiliz subaylarınca güvercin atış alanı olarak kullanılmaya başlanır. Bu durumdan rahatsız olan köylüler, 1906 yılında olayın tekrarlanması üzerine subayları sopalarla döverek silahlarına el koyarlar. Köyden kaçmayı başaran bir subay durumu haber vermek üzere kampa giderken, güneş çarpması sonucu ölür ve bunun üzerine köylüler tutuklanarak “İngiliz işgal ordusunun subayları ve erlerine karşı şiddet uygulama” suçlamasıyla yargılanırlar. İngilizlerin Mısır’daki sömürge mantığını ortaya koyması itibariyle büyük önem taşıyan olay sonucunda köylülerden dört kişi idam cezasına iki kişi müebbet hapse mahkum edilirken, altı kişi yedi yıl hapis cezasına, diğerleri de kırbaç cezasına çarptırılır. Bütün köy sakinleri, idam ve kırbaç cezasına çarptırılanların infazını seyretmeye mecbur edilir.

İngiltere’de Avam Kamarası’nda dahi protestolara yol açan bu durum Mısır halkında, işgal güçlerine karşı derin bir nefret ve onlardan kurtulmak maksadıyla milliyetçi safa geçmek için de kuvvetli bir iknaya sebep olur. Bu olay, Müslüman ve Hristiyan birçok Mısırlıyı, Mustafa Kâmil Paşa²⁰³’nın safına geçirir. Eyaletteki İngiliz karşıtlığı ve milliyetçi damarı iyice besleyen bu olay sonucunda 1907 yılında Cromer, istifa eder. Dinşavay Hadisesi sonucunda Mısır milliyetçiliği, toplum içinde daha fazla destek ve taraftar bulur. Lapidus’a göre Dinşavay Hadisesi, milliyetçi düşüncenin özgün orta sınıftan öğrencilere ve kitlelere taşınmasını sağlar. Bu haksız yargılama Mısır’da millî bilincin oluşumuna neden olur. Mısırlı köylüler ile şehirli milliyetçiler arasında duygudaşlık oluşur. Bu noktada devreye Mustafa Kamil gibi aydınlar girer.²⁰⁴ Mustafa Kamil, Dinşavay Olayı’yla ilgili yakın dostu ünlü edebiyatçı Pierre Loti vasıtasıyla Le Figaro’da 11 Temmuz 1906’da uzun bir mektup yayımlatır (1909’da Mısır’la ilgili gözlemlerini içeren bir kitap yayımlayan Loti, eserini Mustafa Kamil’e atfeder.).²⁰⁵

²⁰³ Mansur Bakır, *Modern Mısır’da Laikliğin Gelişimi Cemal Abdunnasır Dönemi Politikaları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021, 36, 37.

²⁰⁴ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 6.; Fahreddin Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 12, 13.

²⁰⁵ Soner Yalçın, “Mustafa Kamil’i Tanıyor musunuz?”, Erişim: 20.01.2021. <https://odatv4.com/mustafa-kamili-taniyor-musunuz--1206101200.html>

Mehmet Ali Paşa, ilk kez Mısır ordusunu kurarken bu ordunun Türk, Çerkez ve Arnavut olmasına büyük önem verir. Mehmet Ali Paşa döneminde kurulan bu ordu düzeninde Mısırlıların subaylığa terfi etmelerinin önü kapalıdır. Bu terfi olayı yerleşik askerlerin tepkisini çekerek ırki gerilim artar ve orduda ulusal unsurların nüfuzu artmaya başlar. Ulusal subaylar tabakası ortaya çıkarak güç kazanır ve Ahmet Urâbî Paşa efsanesi böylece doğar.²⁰⁶ Ahmet Urâbî Paşa ile Mısır'da milliyetçi mücadele başlar.²⁰⁷ Avrupalı güçlerin Mısır'ın iç işlerine müdahalesine karşı olan Mısırlılar, el-Hizbü'l-Vatani adı altında Ahmet Urâbî Paşa etrafında toplanarak ayaklanırlar (Haziran 1882). Bu durumu fırsat bilen İngiltere, İskenderiye'yi topa tutar (Temmuz 1882). 13 Eylül 1882'de Urâbî Paşa taraftarları ile İngiliz ordusu arasında Kahire yakınlarındaki Tellülkebîr'de çarpışmalar meydana gelir ve İngiltere Mısır'ı fiilen işgal eder.²⁰⁸ Ahmet Urâbî Paşa da İngilizler tarafından sürgüne gönderilir.²⁰⁹ 1906 yılında Dinşavay Hadisesi'ne bakan mahkemenin başkanı olan Kıpti Butros Gali, Mısırlılara verilen cezadan dolayı tepki görür ve 1910 yılında başbakanken bir genç tarafından öldürülür.²¹⁰ Mısır'da İngiliz işgalinin sürdüğü yıllarda İslâm modernizmi ve Mısır milliyetçiliği olarak tanımlanabilecek iki farklı akım ortaya çıkar. Bu noktada İslâm modernizmini Cemaleddin Afgani (1838-1897) temsil ederken Arap milliyetçiliği ise köklerini Rıfâ'a Rafii et-Tahtavi (1801-1873)'den alır.²¹¹

Mısır'da siyasi partiler evvela gizli, sonra aşikar olarak kurulur ve 1907 yılında partileşmeye başlarlar. Dönemin iki öne çıkan milliyetçi partisinden Vatan Partisi, Osmanlı hilafetini savunurken Hizbü'l Ümme (Ümmet Partisi), daha çok seküler aydınların toplanma alanı olur.²¹² Ahmet Urâbî Paşa ile birlikte "Mısır, Mısırlılarındır." sloganı Mısır toplumunun hafızasına iyice kazınır. Hizbü'l Vatani'nin merkezi Hilvan seçilir. 327 Mısırlı Hizbü'l Vatani'yi kurar. Kurucuları arasında eski ve yeni subaylar, İslâm uleması temsilcileri, Kıpti, Yahudi cemaatinden tüccarlar ve toplumun farklı kesimlerinden insanlar vardır.²¹³ 1907 yılında resmî olarak kurulan Hizbü'l Vatani'nin siyasası Mustafa Kamil²¹⁴ tarafından belirlenir hâle gelir. Mustafa Kamil 1898 yılında yazdığı *el-Mes'etü's-Şarkiyye*

²⁰⁶ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı*, 1. Bs. (Ankara: Fatih Dağıtım, 1997), 9, 10.

²⁰⁷ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 2.

²⁰⁸ Hilal Görgün, "Mısır", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 584-586.

²⁰⁹ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 12.

²¹⁰ Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, 28.

²¹¹ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 13.

²¹² Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 15.

²¹³ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 17.

²¹⁴ Geniş bilgi için bk., Hamid İnayet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, Çev. Hicabi Kırlangıç, 2. Bs. (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991), 226-239.

(Şark Meselesi) adlı kitabında Osmanlı ve hilafet savunuculuğu yapar²¹⁵ ve kitabında şöyle der:

“Allâh’ım! Sultan-ı Azam Halife-i Ekber Gazi II. Sultan Abdülhamid hazretlerini koru. Onun eliyle Müslümanların ve Osmanlıların emellerini gerçekleştirip, aziz ülkemiz Mısır’ı İngiliz işgalinden kurtar. Aziz ülkeniz Mısır için Sutan-ı Azam Efendi’mizin gölgesinde Hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa’yı da koru. (Allâh’ım) Sen hakkıyla işiten ve (isteklere) cevap veren (ve duaları kabul eden)sin (Amin).”²¹⁶

Mustafa Kamil, 1900 yılında Liva gazetesini yayınlar. 1904 yılında Osmanlı tarafından kendisine paşalık unvanı verilir.²¹⁷ Albert Hourani, Mustafa Kamil’in Mısır milliyetçiliğinin gerçek liderlerinden olduğunu söyler.²¹⁸ Muhammed Kamil 1908 yılında vefat edince yerine yakın arkadaşı Muhammed Ferid Vecdi (1878-1954) geçer.²¹⁹ Muhammed Ferid, Mısır Hidivi Hüseyin Kamil’in politikalarını “Türkleri kızdırma siyaseti” olarak görüp bu siyasaya “akılsız siyaset” diyerek hidiv ile birlikte hareket etmeyeceğini söyler.²²⁰ Muhammed Ferid Vecdi, İstanbul merkezli Teşkilat-ı Mahsusa ile de çalışır.²²¹ Selâme Musa başta olmak üzere Vatan Partisi’nin Mısır’a Osmanlı’ya daveti dolayısıyla Kıpti gençler içerlerler. Bu durumda Kıpti mantığı, Osmanlı’ya davet karşısında şöyle düşünür:

“Siz İslâm birliğine ve Mısır’daki Osmanlı haklarını korumaya davet ediyorsanız, o zaman bizim de Hristiyan birliğine ve İngiliz işgaline güvenme hakkımız vardır. Zira Selâme Musa’ya göre, Türkler sadece yabancı değildir, aynı zamanda Türklerin uzun yıllar hükmettikleri Mısır’daki tarihleri de zulümlerle doludur.”²²²

Selâme Musa, Necip Mahfûz’un gençlik yıllarında Mahfûz’u fikirsel anlamda etkileyenlerin başında gelir. Necip Mahfûz, bilimsel sosyalizmi ve hoşgörüyü Selame Musa’dan öğrenir ama bilimsel sosyalist olmaz. Mahfûz, daima sosyal adaleti ve demokrasiyi savunur.

Diğer önemli partilerden biri de 20 Eylül 1907’de kurulan Hizbü’l Ümme²²³dir. Mahmut Süleyman başkanlığındaki partinin siyasi uzantısı olan yayın organı el-Ceride

²¹⁵ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 17.

²¹⁶ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 18.

²¹⁷ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 18.

²¹⁸ Albert Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, 3 Bs. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 225.

²¹⁹ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 19.

²²⁰ Muhammed Ferid Vecdi, *Mısır Mısırlılarındır İngiliz İşgaline Karşı Osmanlı Hilafeti*, Çev. Ali Benli, Macit Karagözlü, 1. Bs. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 212.

²²¹ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 23.

²²² Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 20.

²²³ Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, 26, 27.

gazetesini Ahmet Lütfi es-Seyyid²²⁴ çıkarır. Ahmet Lütfi es-Seyyid, Türkler²²⁵ hakkında “işgalci” ifadesini kullanır ve Mısırlıların Türklere bağlılığını “dini taassup” olarak açıklar.²²⁶ Bu partide yer alan pek çok siyasetçi 1919 sonrasında Vefd Partisi’nde siyaset yapar.²²⁷

Necip Mahfûz, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı olduğunda üç yaşındadır. 1919 Devrimi²²⁸ Mısır’ın bağımsızlığına giden yolda önemli kilometre taşlarındandır. Ezher ve öğrenciler ön saflarda yer alıp Ezher protesto merkezi işlevi görür. İngiliz askerleri Ezher’deki camiye basınca Ezher Yüksek Ulema Heyeti Kral Fuad ve General Allenby’e kınama metni gönderir.²²⁹ Ezher 1909 yılında bir süreliğine kapatılıp geri açılır.²³⁰ 1918 yılında Vefd Partisi ve Vefd Partisi’nden de 1922’de Hızbu’l Ahrari’- Dusturiyyun (Anayasacı Liberaller Partisi) çıkar.²³¹ 1919’da Sa’d Zağlûl’un Malta’ya sürgün edilmesi halkın isyanına sebep olur.²³² 1919 Devrimi sonrası Mısır’da seküler bir siyaset şekillenir.²³³ Hasan el-Benna da devrime katılanlar arasında yer alır ve 1919 Devrimi’ne ait hatıralarını şöyle anlatır:

“Mısır Devrimi, 1919 yılında olmuştu. O sıralarda Mahmûdiyye’de, on üç yaşlarındaydım. Öğrenciydim. Üniversitenin yaptığı mitingler, başından sonuna kadar halkın katıldığı büyük gösteriler hâlâ gözlerimin önündedir. Memleketin ileri gelenlerinin birbirleriyle yarışarcasına mitinglere katılıp önde ilerlemelerini ve pankart taşımalarını da çok iyi hatırlıyorum. Büyük bir coşkunluk ve gayretle tekrarladıkları güzel ve hoş mısraları şimdiye kadar unutmuş değilim: Vatan sevgisi imandandır. Allâh bize sesleniyor. Bağımsızlık bizi birleştirmese de Firdevs’te karşılaşırız, elbet.”²³⁴

Vatan Partisi, Mustafa Kamil çizgisinden ayrılınca Mustafa Kamil çizgisini sürdürenler 1927’de Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nı kurarlar. İngiltere hükûmeti, Mısır’a bağımsızlığını 1922 yılında verir. 1924 yılında yapılan seçimlerde Sa’d Zağlûl’un partisi Vefd, oyların çoğunu alarak kazanır. 1937 yılında Vefd Partisi saray karşıtı konumundan saray taraftarı bir parti hâline gelir. 1942 yılında Kahire’de bir Rus temsilciliği kuruluşu

²²⁴ İnayet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, 239-251.

²²⁵ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık, 1908-1918*, Çev. Türkan Yöney, 2. Bs. (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019).

²²⁶ Ahmet Lütfi es-Seyyid, *Kıssâtî Hayâtî*, 1. Bs. (Kâhire: Müessesetü’l Hindavi li’t-Tâ’lim ve’s-Sekâfe, 2012), 44.

²²⁷ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 20.

²²⁸ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 8, 9.

²²⁹ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 25.

²³⁰ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 7.

²³¹ Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, 27.

²³² Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, 30.

²³³ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 23.

²³⁴ Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*, 26.

Marksistlerin Mısır'daki konumunu güçlendirir ve Müslüman Kardeşler ile ittifak yapan Marksistler, Temmuz 1952 Darbesi'ni yaparak kraliyet rejimine son verip cumhuriyeti kurar.²³⁵ 1952²³⁶ de Mısır'da darbeyi gerçekleştiren Hür Subaylar Örgütü²³⁷, etki alanlarını genişletmek adına Arap milliyetçiliğini etkin bir şekilde kullanır.²³⁸ 1952 Darbesi ihtilal bildirgesini radyodan okuyan Enver Sedat'tır.²³⁹ 1952 Darbesi; İslâmi, Marksist ve Arap milliyetçiliğinden oluşan bir alaşım ortaya koyar.²⁴⁰ Mısır toplumunun zayıflıkları, Batılı güçlerin bu bölgede egemen olmasında önemli bir nedendir. Mısır toplumu sosyalizm yolunda gerekli tüm demokratik eğitime kavuşmalı ve sosyalist fikir, yöneten elit kesim tarafından da içselleştirilmelidir. Selame Musa'nın yanısıra Milliyetçi Arap sosyalizmini savunan diğer isimler şöyledir: el Mansuri, İzz-el-Din, Nicola Haddad (1878-1954).²⁴¹

Darbe, Mısır'ı Emperyalizmin pençesinden kurtarır, ancak darbenin çok daha derin sebeplerinin olduğu şüphesizdir. Bunu Abdünnâsır, bizzat yazmış olduğu “*Mısır İhtilalinin İç Yüzü*” adlı eserinde şöyle tanımlar:

“Bazıları 23 Temmuz ihtilaline Filistin savaşındaki yolsuzlukların sebep olduğunu söyler. Bu doğru değildir. İhtilale, er ve subaylarımızı ümitsizliğe düşüren kötü ve bozuk silahların yol açmış olduğu da pek doğru değildir. Sebebin, subay kulübündeki seçim meselesine dayandığı iddiası da hakikate aykırıdır. Sebepler çok daha derindedir. Eğer bu sebepler doğru olsaydı yapılan bir ihtilal değil bir isyan olurdu.... Filistin’de savaşırken bile aklımız, fikrimiz Mısır’da idi. Kurşunlarımızın hedefi karşımızdaki düşmanlardı, fakat kalbimiz, memleketimizi kemiren kurtları düşündükçe titriyordu...”²⁴²

Abdünnâsır'ın darbeyi hazırlayan ideolojinin içeriğini bu şekilde tanımlamış olması darbeyi hazırlayan dönemin dinamiklerinin göz ardı edilmemesini istemesindendir. Yapılan bu tanımlama fikirsel anlamda bir yorum sahası sunarak önemli bir işlev görür. Abdünnâsır'ın bir darbenin planlayıcısı olarak, bu görüşleri ortaya atmasındaki maksat, darbenin meşru bir zemine dayandığını savunma amacı olur.²⁴³ Cemal Abdünnâsır ve Enver

²³⁵ Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, 33, 28, 31, 32,35.

²³⁶ Süleyman Hafız, *Zikrayati ani's-Sevre*, 1. Bs. (Kâhire: Dâru's-Şuruk, 2010)

²³⁷ Müslüman Kardeşler, Hür Subaylar Örgütü rejimin baskı ve yaptırımlarından sonra İhvan tarafından “Şer Subaylar” olarak anılmaya başlanmıştır. Geniş bilgi için bk., Emine Güvenilir, *Ortadoğu’da Siyasal İslam: Mısır’da Arap Baharı Ve Müslüman Kardeşlerin Etkileri*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisâns Tezi, 2016, 105.

²³⁸ Ahmet Ateş, *1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012., 3.

²³⁹ ‘Amr Fehmî, *İbnetehu Rukiyye Enver Sedat*, 3. Bs. (Kâhire: Dâru’n Nâhda, 2013), 40.

²⁴⁰ Ateş, *Mısır Dış politikası*, 4.

²⁴¹ Ateş, *Mısır Dış politikası*, 5.

²⁴² Cemâl Abdunnâsır, *Felsefetu's-Sevre*, 1. Bs. (Kâhire: Mektebeti'l Medbulî, 2005), 9.

²⁴³ ‘Abdünnâsır, *Felsefetu's-Sevre*, 9.

Sedat bu plan dâhilinde, Müslüman Kardeşler hareketinin içine yerleştirilirler.²⁴⁴ Cemal Abdünnâsır'ın evine darbenin önde geleni olan General Necip, pasta getirir. Abdünnâsır'ın eşi, kimse Necip'in getirdiği çikolatalardan yemesin, der. Çünkü Abdünnâsır'a suikast hazırlayan Necip'tir diye düşünür.²⁴⁵ 1954 yılında da General Necip, gerçek devrimci olmamakla suçlanır ve iktidardan indirilir. Abdünnâsır, önceleri iş birliği yaptığı kesimleri güç kazanınca sindirme yoluna gider. Eski kitle partilerini ve sağcı (Müslüman Kardeşler), merkezci Vefd ve sol (Komünist Parti) hareketlerini yasaklar. Abdünnâsır, 1955 yılında tüm yayın kuruluşlarını tek elde toplar ve Kahire Radyosu'nu etkin hâle getirir.²⁴⁶

1952 Darbesi, Batı tekelinin kırılması açısından önemli bir olayken gözden kaçırılmaması gerekli olan diğer önemli husus, Sovyet tekelinin Mısır üzerinde oluşmaya başlamasıdır. Kaldı ki bu anlaşma ile Mısır, 150 uçak, 300 tank, gemi, silah ve roket olarak Sovyet bloğuna tamamen bağımlı hâle gelir. Mısır açısından bu durum bir zaferi ifade etse de Sovyetler için çok daha farklı şeyleri ifade eder. Ayrıca Mısır da Abdünnâsır yönetimi komünistlere karşı çok katı bir tutum içindedir.²⁴⁷

el-Benna ve Müslüman Kardeşler hareketinin misyonerlik karşıtı mücadelesinde Mısır'ın İslâmi kimliğinin korunması bağlamında verdiği çabanın aynı zamanda cemaat açısından pragmatist bir yönü de vardır. Nitekim, Müslüman Kardeşler'in özellikle İngilizlerin o dönemde yoğunlukla bulunduğu Süveyş Kanalı bölgesindeki İsmailiye kentinde neşet etmesiyle birlikte büyük bir taraftar kitlesi bulması bu durumun tezahürüdür. Liva da cemaatin şubelerini ilk olarak misyonerlerin yoğun olarak çalıştığı Kanal ve Bahru's-Sağir bölgesinde açtığına işaretle bunun cemaatin misyonerlik karşıtı çalışmalarının bir parçasını teşkil ettiğini belirtir. Zira sömürgeciler, halkın servetiyle oynamakta ve halkı da küçümsemektedirler. Hasan el-Bennâ, İsmailiye'nin o günkü durumunu şöyle tasvir etmektedir:

“Diğer tarafta görkemli ve güzel büro, Süveyş Kanalı Ortaklığı'nın bürosu, parlaklık ve tâhâkkümü ile yer alıyordu. Burada Mısırlılar çalıştırılıyor, onlara yenik uyruklara yapılan muamele lâıyk görülüyor, yabancılara ise hürmet gösteriliyor ve kendileri yönetici efendilerin mertebelerine yükseltiliyordu. Ayrıca bütün kamu hizmetlerini de bu büro yönetiyordu. Elektrik, su, temizlik işleri ve belediyeleri ilgilendiren bütün işler... Hatta İsmailiye'yi Mısır'ın diğer şehirlerine bağlayan bütün yollar bile bu ortaklığın elinde bulunuyordu. Bu ortaklığın izni olmaksızın, ne İsmailiye'ye girilebiliyor, ne de dışarı

²⁴⁴ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 10.

²⁴⁵ Tehiyye, Tehiyyetu Cemâl 'Abdünnâsır Zikreyât Ma'ahu, 84.

²⁴⁶ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 11, 13, 16.

²⁴⁷ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 17.

çıkılabiliyordu. 1956 yılında Süveyş Krizi patlak verir. Süveyş Krizi, Abdünnâsır'ın lehine gelişir. Çünkü Sovyetler Birliği ağırlığını koyar ve Bulganin, işgalci devletler çekilmezse saldıran tüm devletlere füze yağmuru tehdidi yapar. 22 Aralık 1956'da İngiliz ve Fransız birlikleri Mısır topraklarından çekilmek durumunda kalır. Abdünnâsır, Süveyş Krizi ile bölgesel bir kahraman hâline gelir. Abdünnâsır, bu arada Asvan Barajını yapar ve Asvan Barajı Mısır'ın simgesi hâline gelir. Mısırlı sanatçı Ümmü Gülsüm, şarkılarıyla Mısır'ın dış politikasındaki en etkili propaganda²⁴⁸ silahı hâline gelir. ”²⁴⁹

Şubat 1958'de Suriye Cumhurbaşkanı ve Abdünnâsır Kahire'de görüşerek iki ülkenin birleştirilmesine karar verirler. Sonraki birkaç sene boyunca iki ülke, yeni kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuzey ve güney bölgelerini oluşturur. Abdünnâsır, iki ülkenin tek bir çatı altında birleşmesini, coşkulu kalabalıklar önünde ilan ederken şu cümleleri kurar:

“Bugün Arap milliyetçiliği sloganımız gerçek olmuştur. Bunun yanında yeni kurulan devlette tek bir partiye, yani Ulusal Birlik Partisi'ne izin verilerek bu durum anayasada tanımlandı. Kurulan yeni devlet kısa bir süre sonra dağılacak olsa da kısa sürede ciddi atılımlar yapıldı. Bunlardan en önemlilerinden birisi, BAC (Birleşik Arap Cumhuriyeti) kurulmadan önce Suriye ve Türkiye arasında soruna neden olan İskenderun konusu üzerineydi. BAC genel kongresinde İskenderun'un geri alınması için resmî ve uygun adımların atılması kararına bile varılmıştı. Bu kapsamda BAC federasyonu öğrenci konferansında İskenderun'un BAC'ın bir ili olduğu ilan edilmiştir. ”²⁵⁰

Mısır'ın Suriye Ba'as Hareketi'ne yönelik ayrıştırma politikası içine girmesi Ba'as Hareketi üyelerinden Salah Cedid, Hafız Esed ve Muhammed Ümran gibi Suriyeli Ba'asçıları “Askeri Komite” adlı gizli bir oluşuma götürür. Bu gizli teşkilat BAC'ın dağılmasına sebep olur ve Suriye Darbesi'ni de bu örgüt yapar. Suriye'de Mısır'a karşı hoşnutsuzluk artar. Öyle ki Abdünnâsır'ın 1961 Şubatında Suriye ziyareti sırasında Halep'teki öğrenci zirvesinde Abdünnâsır'a karşı propaganda yapılır ve Abdünnâsır “Kara Firavun”²⁵¹ olarak ilan edilir. 1961 yılında Şam'da Suriye adına askerî bir ayaklanma olur ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, 28 Eylül 1961'de dağılır. Abdünnâsır, Birleşik Arap Cumhuriyeti fikrinden vazgeçmez başarısız Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti sonrası 1963 yılında Yemen'le Birleşik Arap Cumhuriyeti denemeleri yapar. Öyle ki 1963 yılında

²⁴⁸ Yazarlarında müzisyenler gibi propaganda aracı haline geleceğiyle ilgili geniş bilgi için bk., George Orwell, *Faşizm Kehanetleri*, Çev. Melek Memiş, 6. Bs. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021), 67.

²⁴⁹ Ateş, *1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası*, 17, 28, 29, 30, 35, 36, 42.

²⁵⁰ Ateş, *1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası*, 44, 45.

²⁵¹ Enver Sedat'ın da Firavun ilan edilip vurulmasıyla da ilgili bk., Bernard Lewis, *Haşhaşiler İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, Çev. Kemal Sarısözen, 7. Bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 11.

Yemen'deki Mısırlı asker sayısı elli bini bulur. Bu durum karşısında Suudi Arabistan, Yemen'e müdahale etmek durumunda kalır ve bu durum Abdünnâsır'ın 1967 yenilgisiyle son bulur. Arap milliyetçiliğine büyük övgüler düzen Suriye Ba'as'ı, Suriye'de Abdünnâsır yanlısı eylemleri kanlı bir şekilde bastırır. Buna karşılık Abdünnâsır da Suriye'de Nusayri iktidarına karşı halkı kışkırtmak için her şeyi yapar. 1966 yılında Suriye'de General Cedid tarafından yapılan darbe yeniden Mısır ile ilişkileri düzeltir.²⁵²

1964 yılında yapılan Arap zirvesinde Filistin meselesinin çözümü için Filistin Kurtuluş Örgütü kurulur.²⁵³ Abdünnâsır, örgütün kurulmasında büyük rol oynar ve örgütü kontrolü altında tutmaya çalışır. 1966 kasımında Suriye ve Mısır bir savunma paktı imzalar. İsrail, bu pakta çok şaşırır. 1967 yılında İsrail altı Suriye uçağını düşürür ve gerilim had safhaya ulaşır. İsrail, Suriye sınırına askerî yığınak yapar ve Sovyetler Abdünnâsır'ı İsrail'e karşı kışkırtır. Sovyetler'in, İsrail'in Suriye sınırına 12-13 tugaylık askerî birlik yığdığını Abdünnâsır'a söylemesi, Sovyetler'in savaşı kışkırttığının göstergesidir. Abdünnâsır, Sina'dan Birleşmiş Milletler askerlerini çektirir ve Sina'ya askerî birlik çıkarıp Tiran Boğazı'nı da askerî gemilere kapatır. Ürdün kralı Hüseyin, tarafsız kalamayacağını anlayarak Kahire'ye gider ve Ürdün Birleşik Arap Cumhuriyeti, Savunma Paktı'nı imzalar. İsrail'in 250000 asker ve 470 uçağa karşılık, Arap devletlerinin elinde 500000 asker ve 500 uçak bulunur. Arap devletlerinin sayısal olarak üstünlüğe sahip olmalarına karşı ortak bir askerî hareket odasının bulunmaması Arap ülkelerinin zayıf tarafıdır. İsrail'in 5 Haziran sabahı 7:45'te Altı Gün Savaşı olarak anılacak harekatı yaptığında Mısır bu harekatı ancak 10:35'te anlayabilir. İsrail; Mısır, Suriye ve Ürdün hava kuvvetlerinin uçaklarını daha yerde iken vurur. İsrail, daha ilk gün bu Arap ülkelerinin yirmi beş havaalanına saldırır ve Sina'yı işgal eder. 9 Haziran'da Sina, Batı Şeria ve Golan Tepeleri İsrail'in eline geçer ve Arap devletleri, ateşkes istemek zorunda kalırlar. 1967 yenilgisiyle Abdünnâsır, Arap milliyetçiliğine hüznü bir şekilde veda etmek zorunda kalır. 1967 Arap-İsrail savaşı Arap dünyası üzerinde hem maddi hemde psikolojik çöküntüye sebep olur. Üç Arap devleti de İsrail'e topraklarını kaptırır. Mısır, Sina petrol kuyularının 1967'den 1975'e kadar Süveyş Kanalı'nın gelirini kaybederken, Ürdün sadece en verimli tarım bölgesi olan Batı Şeria ve turizmde çok önemli olan Beytullahim ve Kudüs'ü kaybetmekle kalmaz bir de büyük bir Filistin göçüyle karşı karşıya kalır. Suriye de Golan Tepeleri'ni kaybetmekle İsrail'in vuruş menziline girer. Genel anlamda Filistin'i kurtarma yemini eden ülkeler askerî güçlerini

²⁵² Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 45, 47, 48, 49, 51.

²⁵³ Ilan Pappé, *Modern Ortadoğu Toplumsal ve Kültürel Bir Tarih*, Çev. Gül Atmaca, 1. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 55.

kaybedip yenilirler. İsrail, işgalci bir güç olarak belirir ve bir milyon Filistinlinin yaşamından ve kaderinden sorumlu hâle gelir.²⁵⁴

Abdünnâsır, zehirlenmek istenir.²⁵⁵ Ayrıca İsrail, Abdünnâsır'a 1969'da suikast düzenlemek ister.²⁵⁶ Abdünnâsır, en yakın arkadaşı ve başkomutanı olan Mareşal Abdulhekim Amr'ı tutuklayınca Abdünnâsır'ın ordu içerisindeki dayanışma bağı zayıflar. Sovyetlerin yardımıyla Mısır hava ve zırhlı kuvvetleri 1967 savaş öncesi durumuna getirilir. Abdünnâsır, 28 Eylül 1970 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybeder.²⁵⁷

Halim Berekat, Haziran 1967 Savaşı'nı kahramanı olmayan bir yıkım masalı olarak güçlü bir dille “*Uçan Hollandalının Denize Geri Dönüşü*” romanında anlatır. Fethi Ğanem, 1960 yılında yazdığı “*Gölgesini Kaybeden Adam*” adlı romanında 1952 Darbesi'nin eleştirisini yapar.²⁵⁸ Mahfûz'un da “*Kırlangıç ve Sonbahar*”, “*Nil Üstünde Gevezelik*”, “*Mîrâmâr*”, “*Yağmur Altında Aşk*”, “*el-Kerneke*”²⁵⁹ ve “*Liderin Öldürüldüğü Gün*” romanları da 1952 darbesiyle alakalıdır.²⁶⁰ Yusuf İdris, 1952 Darbesi'ni 1962 yılında yayınladığı “*Siyah Polis*” adlı anlatısıyla eleştirir.²⁶¹ Abdünnâsır döneminde yazılıp İngilizleri ve kralı yeren ama darbeyi öven birçok anlatıya da rastlarız.²⁶² Bahâ' Tâhir de bu romancıların önde gelenlerindendir.

Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemal Abdünnâsır Dönemi (el-Kerneke, Tilke'r-Raiha, el-Leyali't-Tavile)* adlı yüksek lisans tezinde üç farklı yazarın bakış açısıyla darbeci Cemal Abdünnâsır'ın Mısır'ı nasıl açık hava hapishanesine dönüştürdüğünü yazar.²⁶³

1969 yılından beri Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevini yürüten Enver Sedat, Abdünnâsır'ın ölümü sonrası Arap Sosyalist Birliği tarafından iktidara getirilir ve Mısır'ın dış politikasında ciddi dönüşüme sebep olur. Enver Sedat, 1971 yılında kendisine yönelik darbe hazırlığında olan Arap Sosyalist Birliği içindeki Sovyetler'e yakın radikalleri temizler ve siyasanın iplerini eline alır. Enver Sedat, Suriye'yi kaybedilen toprakları İsrail'den almak üzere savaşa ikna eder ve 6 Ekim 1973 yılında iki cepheden savaş ilan edilir. Bu uluslararası camia için beklenmedik bir karardır. 1973 yılında Mısır, tekrar Sovyetler'den silah almaya

²⁵⁴ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 54, 55, 56, 57, 58.

²⁵⁵ Tevhid Mecdi, *Esrâr'u 'Abdunnâsır min Vâkı' Mûleffât "Müntaha's-Sırrıyye" fî'l Muhâberati'l Britaniyye ve'l Fransıyye ve'l Amerikiyye ve'l İsrailiyye*, 1. Bs. (Kahire: Kıta' Sekafe, 2013), 288.

²⁵⁶ Mecdi, *Esrâr'u Abdunnâsır*, 291.

²⁵⁷ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 60.

²⁵⁸ Pappe, *Modern Ortadoğu Toplumsal ve Kültürel Bir Tarih*, 245, 240.

²⁵⁹ Necip Mahfûz, *Karnak Kafe*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, 1. Bs. (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2008)

²⁶⁰ Güneym, *er-Rivâye's-Siyâsiyye fî Mısır Dırâse Tatbikiyye 'alâ Necib Mahfûz*, 293.

²⁶¹ Pappe, *Modern Ortadoğu Toplumsal ve Kültürel Bir Tarih*, 246.

²⁶² Güneym, *er-Rivâye's-Siyâsiyye fî Mısır Dırâse Tatbikiyye 'alâ Necib Mahfûz*, 10.

²⁶³ Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdunnâsır Dönemi (el-Kerneke, Tilke'r-Ra'ihâ, el-Leyâlî't-Tavîle)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

başlar. 1973 Savaşı'nın en önemli özelliği İsrail ordusunun yenilmezlik mitinin kırılmış olmasıdır. Bu savaşla Arapların, İsrail teknolojisini yakaladığı ortaya çıkar. Savaş sonrası Hafız Esat, Mısır'ı ABD ile gizli anlaşma yapmakla suçlar. Savaş sırasında İsrail 2500, Mısır 7700 ve Suriye 3500 asker kaybeder. Mısır ve Suriye toplam 2000 tank ve 450 uçak, İsrail ise 800 tank ve 100 uçak kaybeder. Mısır, Sovyetler'in yardımıyla İsrail'den kaybettikleri toprakları alamayacağını anlar. Enver Sedat, 1972 yılında Sovyet teknisyenlerini ülkeden çıkarır ve 1976 yılındada Sovyetler ile imzalanan 15 yıl süreli Dostluk ve İş Birliği Anlaşması feshedilir. 20 Kasım 1977'de tüm Arap dünyası Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın Kudüs'e gidişini ve İsrail parlamentosunda Mısır'ın İsrail ile barışı kabul ettiğinin ilanını izler. 1978 yazının sonlarına doğru ABD başkanı Carter'ın Orta Doğu barışı üzerine yaptığı davet Mısır ve İsrail tarafından kabul edilir ve taraflar 5-17 Eylül 1978'de Washington Camp David'de bir araya gelerek 12 gün boyunca anlaşma üzerinde tartışır. Toplantıya Mısır'ı temsilen Enver Sedat, İsrail'i temsilen ise Menachem Begin katılır. Sedat, bu anlaşmayla 1967 yılında kaybettikleri Sina'yı geri aldığı gibi Beginle Nobel Barış Ödülü'nü de alır. Sedat, İsrail'le barış imzalayınca 1981 yılında sekizinci bağımsızlık yıl dönümü kutlamalarında Yüzbaşı Halid el-İslâm Buli tarafından seksen iki kurşun sıkılmak suretiyle kendisine yapılan suikastle hayatını kaybeder.²⁶⁴

Bu suikastle ilgili olarak Mahfûz, 1985 yılında *Yevm Makteli'z-Za'im* (Başkanın Öldürüldüğü Gün) adlı kurgulamış olduğu anlatısını yayınlar. Mahfûz, Abdünnâsır'ın yerine geçen Enver Sedat dönemini ve Enver Sedat'ın 1981 yılında suikastini bir aşk hikâyesi fonunda dramatiksel bir şekilde başarı ile kurgular. Mahfûz, romanın başlangıcını ve sonunu dinle ilgili olarak şöyle kurgular ve anlatısının başlangıcı şöyledir:

*“Az uyku. Sonra ağır yorganın altında sıcacık bir beklenti anı. Pencereden giren incecik bir ışık odanın ürkütücü karanlığını sertçe deliyor. Allâh'ım senin izinle uyur ve senin izinle uyanırım! Sen her şeye kadirsin. Sabah ezanı okunuyor, benim için yeni bir günün doğuşunu müjdeliyor. Sessizliğin derinliğinden senin adını sesleniyor. Allâh'ım sıcacık yatağımdan çıkmama ve bu uzun kışın acı soğuğuna adım atmama yardım et! Benim canım öbür yatakta derin uykuda. Onu uykudan uyandırmamak için karanlıkta el yordamıyla yürümeme yardım et. Abdest alacağım su ne kadar da soğuk! Senin merhametin beni ısıtıyor. Namaz, konuşmak ve kendinden vazgeçmektir. Tanrı kendisiyle konuşmaktan hoşlananları sever. Tanrı'ya yaklaşmadığım gün mübarek gün değildir.”*²⁶⁵

Yevm Makteli'z-Za'im romanın sonu yazar tarafından şöyle kurgulanır:

²⁶⁴ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 64, 63, 64, 68, 70, 71, 74, 79, 80, 83.

²⁶⁵ Necip Mahfûz, *Yevm Makteli'z-Za'im*, 1. Bs. (Kahire: Dâru Mısır'ı Tıbbâ'ati, 1985), 5.

“Yüce Allâh’ın huzurunda ebediyete kavuşmak için kendileri Allâh’a yüceltmeye adayanların saflarına katılma zamanım geldi artık.”²⁶⁶

Mahfûz, genel anlamda bütün romanlarında dinin sûfî yorumunu ön plana çıkarır. Mahfûz, medreseyi ötelememekle beraber tekkeyi ön plana çıkarır. Mahfûz, Enver Sedat’ın vurulma anını şöyle kurguya döker:

“... Bütün önderlerimiz birer şehitti. Mustafa Kamil, mücadelenin ve hastalığın şehidi; Muhammed Ferid ve Sa’d Zaglul sürgünün şehidi; Mustafa el Nahhas zulmün şehidi; Cemal Abdünnâsır 5 Haziran şehidi. Bu muzaffer kendini beğenmiş adama gelince, o kurula karşı geldi; onun zaferi bir meydân okuma oldu. Bu da yeni duygulara, hazırlıklı olmadığımız hislenmelere yol açtı. Müziğin değiştirilmesini istedi, uzun zamandır alışık olduğumuz bir müzikti bu. Bunun için ona lanet ettik, kalplerimiz kinle doldu. Ve sonunda, zaferin meyvelerini kendine sakladı, bize de İnfitah’ını bıraktı. Bu da sadece yoksulluk ve ahlak bozukluğu anlamına geldi. Meselenin özü budur.

Hoperlör ve transistörlü radyo, zahmet edip dinleyenler için Zafer Günü kutlamalarının ayrıntılarını duyururken biz kendimizi tartışmaya kaptırmıştık. Ve her zamanki gibi, zamanı unuttuk, sonunda birdenbire tuhaf sesler duyuldu.

“Hainler... Hainler!” diye bağıırıyordu radyodaki sunucu.

Herkes transistörlü radyonun çevresinde toplanırken dillerimiz tutuldu, gözlerimizi birbirimizden kaçırdık.

“Ne oldu?”

“Beklenmedik bir şey.”

“Hainler, hainler, hainler, dedi sunucu!”

“Bir saldırı!”

“Kim yaptı?”

“Allâh aşkına ne saçma bir soru bu!”

“Yayınlanan şarkıların anlamı...”

“Ne zamandan beri mantığın bir anlamı var?”

“Biraz sabır lütfen!”

Hiçbirimiz evlerimize dönmek istemiyorduk. Bilinmeyenin karşısında bir arada kalma dürtüsüyle orada toplandık. Öğle yemeğinde alelacele makarna yedik ve sonra oturup bekledik. Kısa ama zorlu geçen bir sürenin sonunda sunucu, Başkan’a başarısız bir suikast girişiminde bulunulduğunu, Başkan’ın oradan ayrıldığını ve güvenlik güçlerinin duruma hâkim oldukalarını duyurdu. Sonra radyoda yeniden şarkılar başladı.

“Demek gerçek bu.”

“Gerçek.”

²⁶⁶ Mahfûz, Yevm Makteli’z-Za’îm, 87.

“Düşün biraz.”

“Bazı gerçeklerin üstü örtülemez.”

“Saldırganlar kimlermiş?”

“Dinî hareketlere karışanlardan başkası olabilir mi?”

“Ama Başkan askerlerin ve muhafızların arasında oturuyormuş.”

“Dinle marş çalmaya başladılar.”

Ansızın yeni bir yayın başladı. Başkanın hafif yaralı olduğunu, hastanede tedavi altına alındığını duyurdu. Yeni olanaklara fırsat doğacağını düşününce heyecanlandık. Zaman durdu, rengi değişti, yüzünde yepyeni bir ifade ortaya çıktı.

“Adam yaralanmış. Ne olacak peki?”

“Hapse girmeye hazır ol.”

“Kesinlikle terör yeniden başlıyor.”

“Yaşayacak ve o intikam alacak.”

“Marşlardan sonra Kur'an mı okunacak?”

Üstümüze bir yük gibi binen zamanı geçirdik. Şakalaştık, sonra birden Kur'an okumaya başladı. Önce sapsarı kesildik. Demek doğrudu. Hayret verici! Gerçekten doğrudu!? Aadamın işi bitmiş miydi? Kim inanırdı buna? Neden bazen mümkün olmayanın aslında mümkün olduğu duygusuna kapılırız? Neden bu dünyada ölümden başka gerçek bulunduğunu hayal ederiz? Asıl diktatör, ölümdür. Resmî açıklama kesin bir bildiri gibi geliyor kulaklarımıza. Acaba insanlar ne konuşuyorlar? Kafede, çevremizde neler konuşulduğunu duymak isterdim. Kulaklarımı dikiyorum. Allâh'tan başka kimsenin gücü ya da kudreti yoktur. Bir tek O kalıcıdır. Ülke açıkça tehlike altında. Ne kötülük yapmış olursa olsun, böyle bir ölümü hak etmiyor. Hem de zafer gününde. Bir suikast bu. Mutlaka iş birlikçiler vardır. Kuşkusuz. Canı cehenneme! Ölmekle delirmekten kurtuldu. Zaten gitmesi gerekiyordu. Ülkenin bir cesetten başka bi şey olmadığını hayal edenlerin başına bu gelir işte.”²⁶⁷

Necip Mahfûz, Enver Sedat'ın vurulma anını öyle güzel kurgular ki hikâyeye gözünüzün önüne bir film şeridi hâline gelir ve seyre dalarsınız. Kurgu mu gerçek, gerçek mi kurgu anlaşılmaz. Necip Mahfûz, romanlarında siyasetin dışında kalmayıp kurgularıyla siyasete dâhil olur.

Hüsnü Mübarek, 1976 yılında Enver Sedat tarafından Cumhurbaşkanı yardımcılığına getirilir ve 1982 yılında yapılan referandumla Mısır Cumhurbaşkanı seçilir. Hüsnü Mübarek, başlangıçta özgürlükçü gibi davransa da sonradan otoriterleşir ve İhvân'ı tehdit olarak görmeye başlar. 1995 yılında çıkarılan yeni yasayla gazetecilerin tutuklanması daha kolay

²⁶⁷ Mahfûz, *Yevm Makteli'z-Za'im*, 5.

hâle getirilir. 1989 yılında Arap ligi tekrar Kahire'ye taşınır. Mübarek, 2000 yılında Filistin meselesi üzerine yapılan Clinton-Barak-Arafat Zirvesi'nde oldukça aktif bir rol oynar ve adından söz ettirir. 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında Mısır aktif rol oynar. Mısır, Çöl Fırtınası Harekatı'na 40000 kişiyle aktif olarak katılır ve Amerika'nın yanında yer alır. 1995, 2000 ve 2005 seçimlerinde Müslüman Kardeşler bağımsız adaylarla parlamentoya milletvekili sokarlar.²⁶⁸ 2005 yılında seçimlere giderken 77 yaşındaki Hüsnü Mübarek, yeniden aday olacağını ilan eder. 2004 yılında daha Mahfûz hayattayken 'Alâ el-'Asvânî'nin de kuruluşunda yer aldığı²⁶⁹ Mısır'da önemli bir hareket olan Kifaye (Yeter) Hareketi ortaya çıkar.²⁷⁰ Yaşanan bu gelişmeler Foreign Policy dergisinde mizahi bir dille şöyle anlatılmıştır:

“Cemal Abdünnâsır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek öbür dünyada karşılaşırlar. Mübarek, önce Abdünnâsır'a döner ve sorar: Senin dönemin nasıl son buldu? Abdünnâsır şöyle cevap verir: “Zehirle”. Daha sonra Mübarek, Sedat'a döner; Senin dönemin nasıl son buldu? Sedat da şöyle cevap verir: “Bir mermiyle”. Daha sonra iki lider Mübarek'e döner ve sorarlar: Senin dönemin nasıl son buldu? Mübarek şöyle cevap verir: “Facebook”la.”²⁷¹

Arap Baharı ile başlayan süreçte 25 Ocak 2011'de Hüsnü Mübarek devrilir ve Müslüman Kardeşler ilk defa iktidar olur. 3 Temmuz 2013 yılında Müslüman Kardeşler askerî bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılır.²⁷² Necip Mahfûz, siyaset konusunda da şunları söyler:

“Bütün yazdıklarımnda siyasi konularla karşılaşabilirsiniz. Aşk ve sevgiye değinilmeyen bir hikâyemi bulabilirsiniz ama politikanın yer almadığı bir hikâyemi bulamazsınız. Çünkü politika düşüncemin odağını teşkil etmektedir. Metafizik roman olarak niteleyebileceğimiz “Evlâdu Hâratinâ” adlı eserimde dahi politik çekişmeler mevcuttur. 1952 Devrimi'nden sonra bu çekişmeler dindi. Bundan sonra el-Mîrâmâr ve Sersera Fevka'n Nil gibi eserlerde çok hassas konulara değindim. Temmuz Devrimi'ne karşı çıkmadığım gibi aleyhinde de bir eser yazmadım. Ancak bazı romanlarımda devrimin lehine olmak üzere bazı olumsuzlukları eleştirdim. Zirai iyileşmelere, işçi ve çiftçilerin durumlarının düzeltilmesine en ufak kötü bir şey söylemedim.”²⁷³

²⁶⁸ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 85, 86, 95, 102, 89.

²⁶⁹ 'Asvânî, Diktatörlük Sendromu, 2.

²⁷⁰ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 90.

²⁷¹ Ateş, 1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış politikası, 110.

²⁷² Muhammed Örtlek, Ortadoğuda Siyasal İslâmcı Hareketler: Mısır Örneği, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015. Özet 7.

²⁷³ Baran, Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdunnâsır Dönemi, 20, 21. ; Ürün, Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları , 124.

Yazar, eserlerinde devrimci bir ruh aşılamaaya çalışır. Yazar, kendisi hakkında söylenen devrime karşı olduğu tezlerine başlangıçta karşı çıkar ve el-Ehrâm'daki yazılarında da bu konuya değinir. Yazar, Nâsır'ı önce şiddetli bir şekilde savunurken sonraları bazı olumsuzluklarından dolayı onu eleştirmeye başlar. Necip Mahfûz'a göre 1952 Darbesi, Mısır'ı ileri götürecekken geride bırakır.²⁷⁴ Yazar, sıkıntılı bir dönem geçirdiğini ama 1952 Darbesi'nden sonra rahat bir nefes aldıklarını söyler. Ama darbenin üzerinden çok geçmeden durumun kötüleştiğinden de bahseder. Mahfûz, 1967 Haziran yenilgisinden sonra umutsuzluğa kapıldığını da söyler.²⁷⁵ Genel anlamda Necip Mahfûz'un romanlarına baktığımızda dinî-tasavvufi öğelerin ve siyasetin anlatılarında önemli rol oynadığını görürüz.

2.3.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

1789 Fransız İhtilali ile beraber “Ulusçuluk” akımı yayılmaya başlayınca uluslar birer birer farklı tarihlerde de olsa bağımsız olur ve imparatorluklar dağılmaya başlar. İşte bu aşamada Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Mısır'da da bağımsızlığa yönelik kıpırdanmaların başlaması doğaldır. Bu kıpırdanmaları Mısır'da başlatanlar oranın kendilerine göre akil insanlarıdır. Muhammed Abdûh ve Reşîd Rızâ geleneksel eğitim görmüş ulema sınıfındandır. Ancak “Ulusçuluk düşüncesi” Birinci Dünya Savaşı öncesi son yirmi yılda önem kazanır. Çeşitli ulusal hareketler farklı meydân okumalara tepki olarak yükselir. Türk ulusçuluğu Avrupa'dan sürekli gelen ve artan baskıya, Osmanlı ulusçuğu idealinin geçersiz kalmasına bir tepkidir. İmparatorluğun Hristiyan halkları birer birer Osmanlıdan ayrılmaya başlar. Osmanlı ulusçuluğu, İslâmi renkten daha öte bir anlam kazanmaya başlar. Ancak bir Türk ulusu olma fikri Abdulhamid döneminde payitaht ile yönetici Türk seçkinleri arasında ittifak bozulduğunda ortaya çıkar. Buna göre imparatorluk, ancak bir ulusun dayanışmasıyla ayakta ve hayatta kalabilir. Bu andan itibaren imparatorluk daha çok bir Türk-Arap devleti hâline gelir. Türk unsurunun üstünlüğünü vurgulamaya yönelik her girişim Araplar tarafından olumsuz karşılanır. Arap ulusçuluğu tepki olarak adım adım sahneye çıkmaya başlar. İlk aşamada duygusal bir hareket olarak başlayan bu hareket daha sonraları kökleşir. 1908 Devrimi'nin sadakatin geleneksel odağı olan Osmanlı sultanını zayıflatmasından sonradır ki ulusçuluk önemli bir güç hâline gelir. İlk başta Suriyeli

²⁷⁴ Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdunnâsır Dönemi*, 21.; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 126.

²⁷⁵ Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdunnâsır Dönemi*, 23.; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 191.

Arapların özerklik istemesiyle başlayan bu süreç Arap ülkelerinin bağımsızlıklarıyla tamamlanır.²⁷⁶

1917 Ekim’inde gerçekleşen Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin etkileri bir süre sonra Arap ülkeleri üzerinde de görülmeye başlar. Bolşevik İhtilali’nin Mısır’daki bu etkisi sonucu Şuhdî ‘Atiyye eş-Şâfi’î (1913-1960) *Tatavvuru’l-Hareketi’l-Vataniyyeti’l-Mısriyye 1882-1956 (Mısır’da Milli Hareketin Gelişimi-1882-1956)* adında bir kitap çıkarır. Çıkardığı bu kitabında sosyalizmin o günkü genel tablosunu şöyle anlatır:

“Sosyalizm bir dünya nizamı gibi yaygınlaştı. 1917’de dünyada sosyalist nüfus dünyanın % 16’sını toprak olarak kapsayarak nüfusun da % 9’una sahipti. 1955 yılına gelindiğinde ise sosyalizmin toprak olarak % 26 olan oranı, nüfus olarakta %26 olup dünyadaki toplam üretimin %30’unu kapsıyordu. Sosyalist ekonomi dünyada büyük bir güç olmaya başladı.”²⁷⁷ Sovyetler demokratik bir halk olmamıza ve sanayileşmemize de yardım etti.”²⁷⁸

Şuhdî ‘Atiyye bu kitabında sosyalist düzenin barışı, emperyalistlerin ise savaşı savunduğunu söyler.²⁷⁹

Ba’asçılık, Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizminin karışımı olan siyasi bir ideolojidir. Ba’as Partisi, Ba’as’ın başlıca teorisyeni Şamlı Mişel Eflak (1910-1989) ve Selahaddin Bitar tarafından 1940 yılında Şam’da kurulur.²⁸⁰ Kurucularından Mişel Eflak, bir Rum-Ortodoks, Selahaddin Bitar ise Sünnidir. 1947’de İskenderunlu bir Nusayri olan Zeki el-Arsuzi (1899-1968)’nin de katılımıyla ilk kongresini yapar. Ba’as Partisi, Suriye ve Irak’ta yaptıkları darbelerle iktidarı ele geçirip tek parti diktatörlükleri kurar. Irak’taki Ba’as iktidarı 2003 yılındaki Irak Savaşı ile son bulur. Ba’asçılar için başlangıçta toplumsal reform ve sosyalizm önemli unsurlar değildir. Ancak 1950’lerin ortalarına gelindiğinde bu durum değişir. Ba’as Partisi, açık bir şekilde sosyalist bir kimliğe bürünür. Hemen hemen bütün Arap ülkelerine yayılma alanı bulan bir parti kimliği kazanır. 1958’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin oluşumuna yol açan Ba’as Partisi, 1961’de bu hareketin dağılmasına sebep olur. Irak’ta da hareket 1958 Darbesi’nden sonra etkisini artırır. Abdünnâsırcılar ve Ba’asçılar Arap milliyetçiliğini geliştirirler ama yine de Arap milliyetçileri Arap ülkelerinin sınırlarını kaldırmayı başaramaz.²⁸¹ Lübnanlı entelektüel ve gazeteci Joseph Samaha (ö.2007), Abdünnâsırcılıkla Ba’asçılığın farklı olduğunu söyler. Joseph aradaki farkı

²⁷⁶ Muhammed Abd’u’l Mun’im Hafaci, Ali Ali Subh, *el-Ezher fî Elf ‘Amm*, 1.Bs. (Kahire: el-Mektebi’l Ezheriyye li’t-Turas, 2012), 363, 364.

²⁷⁷ Şuhdî ‘Atiyye eş-Şâfi’î, *Tâtâvvuru’l-Hâreketi’l-Vâtâniyyeti’l-Mısriyye-1882-1956 (Mısır’da Milli Hareketin Gelişimi-1882-1956)*, 1.Bs. (Kahire: Min Mektebil Cami’atu’l Amerikiyye el-Kâhire, 1957), 129.

²⁷⁸ Sunullâh İbrahim, *O Koku*, (Çev.Rahmi Er), 1.Bs. (İstanbul: Jaguar Yayınları, 2013), 130.

²⁷⁹ İbrahim, *O Koku*, 134.

²⁸⁰ Necmettin Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 1. Bs. (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), 257.

²⁸¹ Haldun Bayrı, *Cihadçılık Efsaneler Gerçekler*, 1 Bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 225.

göremeyenlerin Abdünnâsırcılık tecrübesini de anlamayacağını söyler. Abdünnâsır, belirli ölçüde üç şeyle bilinir: Çekoslovakya'dan silah alımı (1955), Süveyş Kanalı şirketinin millileştirilmesi (1956) ve 1960'lı yıllarda hizmete giren Asvan Barajı'nın inşasıdır.²⁸² Abdünnâsır, Arap milliyetçiliğini 1963'te ilan eder.²⁸³ Arap ülkelerinin birleştirici bir güce ihtiyacı vardır. Çünkü İsrail, 1948-1949 Filistin Savaşı'nda²⁸⁴ yedi Arap devletini yenmiştir.²⁸⁵ Önde gelen milliyetçi Arap örgütü Ba'as Partisi'nin kurucuları da organik siyasal birlik ve milliyetçilik arasında bağ hakkında aynı şeyleri düşünür. 1947 yılında ilan edilen parti programının birinci maddesinde açıkça şunlar ifade edilir:

“Araplar tek millettir. Bu millet, doğal bir hak olan tek devlet olarak yaşama hakkına sahiptir. Böylece Arapların ana vatanı bölünemez siyasal ve ekonomik bir bütündür. Hiçbir Arap ülkesi diğerinden ayrı yaşayamaz.”

Ba'as Partisi, Ba'as'ın başlıca teorisyeni Şamlı Mişel Eflak (1910-1989),²⁸⁶ partinin kurucu ve kuramcısı bu kuramıyla Arap ülkelerindeki bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak Arap ülkelerinde siyasal birliği tekrar sağlamak ister. Mişel Eflak'a göre Arap aklının canlanmasının ön koşulu Arap milliyetçiliğidir. Arap milliyetçiliği noktasında Ba'asçılar, Abdünnâsırcılar aynı zeminde buluşurlar.²⁸⁷ Bazı yazarlar Abdünnâsır'²⁸⁸ Arap milliyetçiliği ile Ba'asçıların Arap milliyetçiliğini birbirinden ayırır. Suriyeli Abdurrahman el-Kevakibi (1849-1903), *Umm el-Kura* (Şehirlerin Anası) kitabında, ümmete İslâm'ın çökmesine yol açan uygulamalar sokan Türkleri eleştirir ve Türklerin İslâm'ı kabul etmemiş olması hâlinde İslâm'ın yerinin daha iyi olacağını belirtir. Hatta daha da ileri giderek halifeliğin tekrar Hicaz'a getirileceği ve böylece güçler dengesinin Türklerden Araplara kayacağını savunur. Suriyeli Hristiyan Necip Azuri de Türkler Araplara zarar verdi, der ve ekler: Türkler Araplara müdahale etmeseydi Araplar dünyada en medeni millet olacaktı, der. Suriyeli bir diğer Hristiyan İbrahim el-Yazıcı (1847-1906), Türkler Arap üzerinde egemenlik kurduğundan Arap medeniyeti çöktü, der ve Osmanlı'ya karşı ayaklanma çağrısı yapar.²⁸⁹ Türkçe de öğrenen diğer önemli bir Arap milliyetçisi 1882'de Yemen'de doğan ömrünün bir

²⁸² Bayrı, *Cihadçılık Efsaneler Gerçekler*, 240.

²⁸³ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 1.

²⁸⁴ Filistin savaşında yaşanan trajedinin anlatıldığı Adannia Şıblı'nın “*Küçük Bir Ayrıntı*” romanı 1949 yazında Filistinlilerin yaşadığı acıları ve zulümleri anlatması bakımından önemli bir romandır. Geniş bilgi için bk., Adania Şıblı, *Küçük Bir Ayrıntı*, Çev. Mehmet Hakkı Suçın, 1. Bs. (İstanbul:Can Yayınları, 2021).

²⁸⁵ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 2.

²⁸⁶ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, 10.Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 467.; Daha fazla bilgi için bkz., Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemal Abdunnâsır Dönemi*, 11.

²⁸⁷ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 3.

²⁸⁸ Cemal Abdunnâsır'ın hayatı için bk., Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemal Abdunnâsır Dönemi*, 14-18

²⁸⁹ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 6, 21, 22, 23.

kısmını İstanbul'da geçiren Sati el-Husri'dir. Sati, 1922'de Irak'taki ilkokullarda görev yapan tarih öğretmenlerine şu talimatı yayınlar:

*“İlkokullardaki tarih öğretiminin birinci amacı, ana vatanın tarihini ve milletin geçmişini öğretmektir. Bunda ulaşılabilecek nihai hedef, öğrencilerin kalbinde vatanseverlik ve milliyetçilik duygularını güçlendirmektir. Bu yüzden Irak ve Arap milletin tarihi, tarih öğretiminin çekirdeği olmalıdır. İlk derslerde, Irak'ın ve Arapların tarihiyle ilintili olmadıkça, diğer ülkelerin tarihi öğretilmemelidir... Arap milletlerinin birliği fikri ve Irak'ın Araplığı başlangıçta açıkça ortaya konmalıdır.”*²⁹⁰

Bu noktada yapılması gereken bütün dünya devletlerine ve İslâm ülkelerine ait ortak bir tarih kitabı çıkartılıp okutulmasıdır. Bu derece Arap milliyetçiliğinin savunulması İslâm'ın ana vatani sayılan Arap ülkelerinde ümmetçi İslâmi fikirlerle karşı karşıya gelir. Hasan el-Benna Arap milliyetçiliği fikrini reddederken, Ezher şeyhi Şeyh Muhammed Mustafa Muraki Arap milliyetçiliği hakkında hiçbir görüşünün olmadığı ve bu kavramın onu ilgilendirmediğini açıklar. Ba'as Partisi, 1940'lardan sonra büyümeye başlar. 1947 Nisanında Şam'da yapılan toplantıya 250 kadar delege iştirak eder. Parti tüzüğüne ilk maddesi Arap dünyasının bölünemez bir ekonomik ve sosyal bir birlik olduğunu tasdik eder. Ba'as her ne kadar gizli çalışsa da Lübnan, Irak ve Ürdün'de partinin şubeleri açılır ve diğer Arap ülkelerinde de 1948-1951 yıllarında üye sayısı artar.²⁹¹

1925'te Arap Birliği'nin ne derece mümkün olduğu kendisine sorulan Sa'ad Zaglul Paşa şöyle cevap verir:

*“Bir sıfıra diğer bir sıfır ve sonra bir sıfır daha eklersen, toplam ne olur?” Filistin Savaşı yenilgisi sonrası Mısırlı vataniyenin doğruluğunun yeniden tanımlanması söz konusu olur. 7 Arap devletinin İsrail karşısındaki yenilgisi Mısırlıların Arap milletini düşünmekten uzak durmalarına neden olur. Aslında “Filistin Savaşı” Arap milliyetçiliğinin yeniden canlanmasında ana katalizör olur. Cemal Abdünnâsır, Filistin Savaşı ve yolsuzlukları öne sürerek krallık yönetimini devirir, 1952 yılında darbe yapar ve Arap milliyetçiliği Abdünnâsır'la tekrar yükselişe geçer.”*²⁹²

Mısırlı gazeteci ve Abdünnâsır'ın sırdaşı Muhammed Hasaneyn Heykel²⁹³ şunları söyler:

“Mısır'da Arap halkı, Arap birliğine zihinsel olarak hazır olma aşamasına henüz ulaşamadı. Yüzyıllar süren Osmanlı tiranlığı, Sina'nın batısındaki Arap halkını (Mısır ve

²⁹⁰ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 66.

²⁹¹ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 66, 77, 112, 113, 113.

²⁹² Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 93, 119, 120.

²⁹³ Cemâl 'Abdunnâsır öldüğünde bile sırdaşı Muhammed Hasaneyn Heykel yanındadır. Geniş bilgi için bk., Seyyide Tehiyye Kazım, *Tehiyyetu Cemâl 'Abdunnâsır Zikreyât Ma'ahu*, 2.Bs. (Kâhire: Dâru's-Şuruk, 2012), 135.

Kuzey Afrika), Sina'nın doğusundaki Arap halkından (Bereketli Hilal ve Arap Yarımadası) tecrit etti. Napolyon'un hakimiyeti sırasında meydana gelen uyanıştan sonra, uyanışın sarhoşluğundaki Mısır, dikkatini kendi topraklarından alıp Sina'nın karşısına bakarak kendi Arap konumunu keşfetme becerisi gösteremedi." Arap birliğini müzik anlamında aşan Ümmü Gülsüm'dür. Mısır, Arap devletleri arasında güçlü olup filmleri ve Mısır lehçesi bölge üzerinde etkindir. Abdünnâsır dönemindeki 1953-1954 yılı lise tarih kitapları Arap milleti ve Arap milliyetçiliğine çok az gönderme yapar. Abdünnâsır, anayasaya 1956 yılında Lübnanlı gazeteci Riyad Tâhâ'nın önerisiyle Mısır Arap milletinin bir parçasıdır maddesini ekler. Ümmü Gülsüm ve Muhammed Abdulvahap, Abdünnâsır'ı öven şarkılar söylediler.²⁹⁴ Ümmü Gülsüm, vatan için yazılan 31 şarkı söylerken Muhammed Abdulvahap, ya Cemal ya Cemal nakaratlı bir şarkı söyler. Kahire Radyosu da Abdünnâsır döneminde Arapların sesi olmak üzere etkinleştirilir. Cemal Abdünnâsır, Mısır'da eğitimi yaygınlaştır ve bütün kesimlere yayar ve haftada en az iki okul açılır ve böylece 1953-1958 arasında öğrenci sayısı %50 artar. Abdünnâsır döneminde 1954-1970 arasında Mısır'ı da kapsayan sekiz birleşme planı ve önerisi üçü Suriye, üçü Irak ve ikisi Yemen tarafından başlatılır.²⁹⁵

Arap Birliği istensede sağlanamamış Araplar birlik olamamışlardır. Araplar birliği ancak müzikle gerçekleştirebilmişlerdir. Müzikle Arap Birliğini sağlayanlardan biri de Ümmü Gülsüm'dür. Cemal Abdünnâsır her ne kadar her kesim için Mısır'ı açık hava hapishanesine döndermişse de övülecek tarafları da vardır. Abdünnâsır'ın olumlu taraflarından biri eğitimi halk arasında yaygınlaştırması yani genele yaymasıdır. Bu yüzden günümüz Arap edebiyatının yaşayan önemli simalarından olan Bahâ Tâhir (1935-...) Cemâl Abdunnâsır'ın Mısır'ı kalkındırma projesi'nin önemli bir taraftarı olmuştur.²⁹⁶

el-Ehram gazetesinin editörü Muhammed Hasaneyn Heykel, Mısır'ın iki rolünü şu şekilde açıklar:

“İki şeyi birbirinden ayırmalıyız: Bir devlet olarak Mısır ve bir devrim olarak Mısır... Bir devlet olarak Mısır, diğer devletlerle ilişkilerinde sınırları tanır; bir devrim olarak Mısır, bu sınırları aşmakta asla tereddüt etmemeli, aksine devrimci bir misyon olarak gelecekte Arapların birleşmesi misyonunu başlatmak için mesajını sınırların ötesine götürmelidir... Hükûmetlerle iş birliği için elimizden geleni yapmalıyız; fakat halk hareketlerini etkileyecekse böyle bir işbirliğini geliştirmekten vazgeçmeliyiz. Sonuçlar ve zorluklar ne

²⁹⁴ Ümmü Gülsüm 1952 Mısır Darbesi için bir milli marş yazıyor ve okuyor. Ayrıca Irak ve Kuveyt içinde milli marş hazırlıyor. *Geniş bilgi için bk., Virginia Danielson, Mısır'ın Sesi Ümmü Gülsüm Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*, Çev. Nilgün Doğrusöz, Cem Ünver, 1. Bs. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008), 279, 283, 284.

²⁹⁵ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 123, 129, 131, 133, 132, 134, 135.

²⁹⁶ Zafer Ceylan, “Bahâ Tâhir'in “Dün Gece Rüyamda Seni Gördüm” Adlı Öyküsü Üzerine”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 18/47 (Aralık 2018), 65-82.

olursa olsun, takip edilecek politika bu olmalıdır. Cemal Abdünnâsır, 1960'lı yıllarda Mısır'ı Arap milliyetçiliğinin kalesi ve savunucu konumuna getirir. Öyleki Mısır'sız Arap milliyetçiliği düşünülemez hâle gelir."²⁹⁷

Ba'as Partisi büyümesini sürdürür ve Irak'ta da bu parti 1968 yılında darbeyle yönetimi ele geçirir.²⁹⁸ Irak Ba'as Partisi, 1962'de Cezayir Başbakanı Ahmet Bin Bella'nın Bağdat'a ziyaretini sevinçle karşılar ve şu sloganın yazılı olduğu pankartlar taşır:

"Bin Bella hoş geldin, Ba'as Partisi seni selamlar."

Ba'as Partisi, 1968'de darbeyle yönetimi ele geçirir.²⁹⁹ Cemal Abdünnâsır, Sovyet blokuyla silah anlaşması yaptığını ilan ettiğinde Arap halkı Abdünnâsır'ı destekler. Arap halkı Abdünnâsır'ı Batı zincirlerini gerçek anlamda kıran ilk Arap lider olarak selamlar. Abdünnâsırcı Arap milliyetçiliği, Arap dünyasının her yerinde mücadele eder. 1956 Süveyş Krizi, Arap milliyetçiliğinin yükselmesine yardım eder ve Abdünnâsır Anglo-Fransız Süveyş Kanalı Şirketi'ni millîleştirir ve Asvan Barajı'nı inşa eder. Abdünnâsır, Süveyş Krizi sebebiyle Batı emperyalizmini geri çevirdiği için ikinci Selahaddin Eyyübi durumuna gelir.³⁰⁰ Özgür subayların ilk üyelerinden daha sonra başkan olarak Abdünnâsır'ın yerini alan Enver Sedat, *el-Ehrâm*'daki bir makalede şunları yazar:

*"Bizim askerî devrimimizin arkasında yeni bir tarihsel uyanış başlatan... Arap milliyetçiliği dışında başka bir güç yok... Mısır Devrimi Arap milletini aynı tarihi paylaşan ve aynı kadere inanan tek bir millet yapmıştır... Bu yüzden Arap milletinin üyeleri arasında bu bağı desteklemeliyiz."*³⁰¹

1956 Süveyş Olayı Abdünnâsır'ı Arap halkları nezdinde kahramanlaştırır ve Arap halkının dilinden şu cümleler dökülür:

*"Başkaldıran körfezden, Kükreyen okyonusa. Senin hizmetinde, Ey Abdünnâsır"*³⁰²

Halbuki Amerika araya girerek Süveyş Krizi'nde bir yenilgiyi önler. Süveyş Krizi devam ederken Abdünnâsır ve beraberindekiler kesin yenilgi durumunda zehir içmeye hazırlanırlar. Arap milliyetçiliğinin zirvesi 1958 yılındaki Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'dir. Arap milliyetçiliği fikri 1958-1967 tarihleri arasında önemini yitirmeye başlar. 1967 yılında İsrail, Golan tepeleri üzerinde 6 Suriye uçağını düşürür. 1967'deki 6 Gün Savaşı, Arap milliyetçiliğinin hüznü vedasına

²⁹⁷ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 137.

²⁹⁸ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 138.

²⁹⁹ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 142.

³⁰⁰ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 150, 151, 155, 156, 162.

³⁰¹ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 164.

³⁰² Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 165.

dönüşür.³⁰³ İlk olarak Mısır'a saldıran İsrail Hava Kuvvetleri, daha savaşın başlangıcında Mısır'ın dört yüz uçağının iki yüz seksen uçağını yerde, yirmi uçağını da havada etkisiz hâle getirir.³⁰⁴ 1967 Savaşı'nda 'Abdünnâsır, Mısır ordusunun yenilmediğini toparlanmakta olduğunu söyler ve yirmi üç saat sonra bunun yalan olduğu anlaşılır.³⁰⁵ Yine Kaddafi³⁰⁶ 1967 Arap çöküşünün ve bozgunlarının nedenlerini ve bu yenilgide kimlerin rolünün olduğunu Arap toplumunun bilmediğini söyler.³⁰⁷ 9 Haziran'da, 'Abdünnâsır, bütün sorumluluğu üstlenerek istifa eder fakat yaygın kitle gösterileri nedeniyle ertesi gün kararını geri alır. Savaş sonrası dönemde radikal çizgisinden giderek uzaklaşır.³⁰⁸ Arapların Arap birliğini gerçekleştirmekteki başarısızlıkları Arap milliyetçiliğinin ölüm fermanıdır ve bu başarısızlıkla birlikte, Arap milliyetçisi kuşağın ümitleri ve beklentileri iyice dibe vurur. Yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde, Arap milliyetçiliğinin Arapların birliği amacından, tutulmayan sözlerin ve kırılmış umutların dışında, geriye çok az şey kalır.³⁰⁹ Öyle ki 1967 yenilgisiyle ilgili Enver Sedat'ın kızı, Rukiyye Enver Sedat anılarında bu konuyla ilgili şunları yazar:

“Enver Sedat'ın kızı evlendiğinde babası, Abdünnâsır'ın büstünü kızına düğün hediyesi olarak getirir. Kızı Rukiyye de eve gelen herkes bu büstü görsün diye evin girişinde görünecek bir yere koyar. 1967 yenilgisi olunca Rukiyye, Cemâl 'Abdünnâsır'ın büstünü girişteki yerden kalıdırıp gözükmeyecek bir odaya alır. Babası Enver Sedat, kızı Rukiyyelere gelip büstü göremeyince nerede olduğunu sorar. Kızı da büstü odalardan birine kaldırdığını söyler.”³¹⁰

Enver Sedat'ın kızı Rukiyye'nin anılarına baktığımızda 1967 yenilgisinin ağır faturasını ve psikolojik etkisini daha rahat anlarız. 'Abdünnâsır, komünizm hakkında şunları söyler:

“Bizi hayat tarzında olduğu gibi hükûmet nazariyesinde de komünizmden ayıran şey, komünizmin bir din olması ve bizim de kendi dinimize sahip olmamızdır. Biz kendi dinimizi komünizminki için terk etmeyeceğiz.”³¹¹

³⁰³ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 161, 177, 193, 225, 227.

³⁰⁴ Ali Tandoğan, *Arap Baharı Sürecinde Mısır*, Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, 41.

³⁰⁵ Tandoğan, *Arap Baharı Sürecinde Mısır*, 11.

³⁰⁶ Kaddafi 1969 yılında darbe yapınca Türkiye'de bulunan Kral Türkiye'den ayrılmak üzereyken kendisiyle Türkiye'ye gelen devlet erkanından kimsenin bulunmaması içler acısıydı. Geniş bilgi için bk., Enver Saatçığıl, *Geçen Günlerim, Olaylar ve Hatıralar*, 3. Bs. (İstanbul: Mopak Aş., 1993), 92.

³⁰⁷ Muammer Kaddafi, *Görüşlerim*, 1. Bs. (Ankara: İlksan Matbaası, Ankara, 2011), 167.

³⁰⁸ Edward Sa'îd, *Yersiz Yurtsuz*, 6.Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 20.9), 415.

³⁰⁹ Davisa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*, 284.

³¹⁰ Fehmî, *İbnetuhu Rukiyye Enver Sedât*, 80.

³¹¹ Alev Erkilet, *Ortadoğuda Modernleşme ve İslâmi Hareketler*, 4.Bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2004), 226.

'Abdünnâsır'ın bu cümlelerinden komünizmi benimsemediğini anlayabiliriz. 'Abdünnâsır her ne kadar komünizmi benimsemede diktatörlük yapmaya devam edip farklı kesimden insanlara işkence eder. Ercan Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdünnâsır Dönemi (el-Kerneke, Tilke'r-Raihâ, el-Leyâlî't-Tavîle)* adlı yüksek lisans tezinde 'Abdünnâsır dönemiyle ilgili 'Abdünnâsır döneminde üç farklı yazar tarafından yazılan romanlarda şu konuların kurgulandığı sonucuna varır:

- “1- Memnuniyetsizlik,
- 2- Baskıcı rejim-Bozulan toplum,
- 3- Kendini ifade alanı bulamama,
- 4- İsrail'in kuruluşu ve Araplar'ın yaşadığı hayal kırıklığı,
- 5- Batıya olan güvenlerinin sarsılması,
- 6- Mısır-İsrail Savaşı ve Mısır yenilgisi,
- 7- Arap dünyasının Sovyet Rusya'ya yaklaşması,
- 8- Ba'as rejimlerinin ortaya çıkması.”³¹²

Cemâl 'Abdünnâsır, Mısır'da halk arasında eğitimi yaygınlaştırır fakat Abdünnâsır'ın yönetimindeki kadrolarının yaptığı işkenceler insanları canından bezdirir. Öyle ki yazarlar anlatılarının kurgularında 'Abdünnâsır'ın bu işkencelerini kurgularında vurgulayarak verirler. Farklı kesimlere mensup romancılar kurgularında Mısır'ın açık hava hapishanesine dönüştüğü fikrini işlerler.³¹³ Öyleki bu kurgular gerçek, gerçekler kurgu olur ve Edward Sa'îd bu işkenceler yüzünden 15 yıl Kahire'ye uğramaz.³¹⁴

2.4. EL-İHVÂNU'L-MUSLİMÛN (MÜSLÜMAN KARDEŞLER)

İhvân, 20. ve 21. yüzyılın en güçlü ve en geleneksel dünyaca tanınan 75 ülkede kolları ve uzantıları olan bir kuruluştur.³¹⁵ Mısır'daki bu örgütün çok sayıda üyesi bulunmaktadır. Sadece Arap-İslâm dünyasında değil, aynı zamanda Batılı ülkelerin çoğundaki uzantıları sebebiyle buralarda da güçlü duran bir örgüttür.

1927'de kurulan Mısırlı Gençler Cemaati adıyla kurulan örgüt, 1928'de *el-İhvânu'l-Muslimûn* (Müslüman Kardeşler) örgütü olur. Hasan el-Bennâ, 1906 yılında küçük bir delta kasabasında dindar ve zanaatkâr bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir ve 1949 yılında faili

³¹² Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdünnâsır Dönemi (el-Kerneke, Tilke'r-Raihâ, el-Leyâlî't-Tavîle)*, 111.

³¹³ Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdünnâsır Dönemi*, 112.

³¹⁴ Geniş bilgi için bk., Baran, *Üç Mısır Romanında Cemâl 'Abdünnâsır Dönemi*, 17.

³¹⁵ Faik Bulut, *İslâmcı Örgütler 2*, 4 Bs. (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), 54.; Geniş bilgi için bk., Nancy J. Davis, Robert V. Robinson, *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve Abd.*, Çev. Hasan Şen-Balım Sultan Yetgin, 1. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

meçhul bir siyasi cinayete kurban gider. Örgütünü kurmak için İngiliz boyunduruğu altındaki İsmailiyye kentini seçer. Birçok kesimden taraftar kazanmasını bilir. Başlangıçta küçük bir harekete önderlik ederken hareketin gelişmesiyle daha büyük kitlelere hitap eder hâle gelir. 19. ve 20. yüzyılın modernci Selefî akımının öncüsü Reşîd Rızâ'nın fikirlerinden oldukça etkilenir ve “İslâm birliği” için çağrıda bulunur. Hasan el-Bennâ, İslâm'ın siyasi yönüne ağırlık verir. 1934 yılında hareketin haftalık yayın organını çıkaran Hasan el-Bennâ, yavaş yavaş İslâmî devlet modeli konusundaki fikirlerini de berraklaştırmaya çalışır. Liberal muhafazakâr el-Vefîd Partisi'nin politikasından hayal kırıklığına uğrayanların İhvân'ı seçmesi sonucu kısa zamanda üç yüzden fazla şubesi açılır. Hidiv'e ters düşmemeye özen gösteren Hasan el-Bennâ, kralın desteğini almayı başarır. Örgütsel faaliyetlerinin yanı sıra milislerini (paramiliter güçler) oluşturmaya çalışır İngilizlerle de çatışmaktan kaçınır. Hasan el-Bennâ, 1940 yılına geldiğinde hatırı sayılır bir güç toplar ve İngilizler'i karşısına alarak mücadele etmeye başlar. Hidiv, Hasan el-Bennâ'yı aralarında başbakan da olmak üzere birçok politikacıya karşı suikast eylemlerini tertiplediği gerekçesiyle desteklemekten vazgeçer.³¹⁶

Ümmetçi fikirleri olan Hasan el-Bennâ, “İslâm Birliğini”³¹⁷ savunarak ırkçılık esasına dayanan milliyetçiliğe karşı çıkar. Irkçılığın her türlüşünün Müslümanları felakete götüreceğini söyler. Yine Hasan el-Bennâ, “Bazı İslâm devletleri bu cehalet milliyetçiliğini kabul etmiş, İslâm'ın her ahlakını ve devrimin gayesini yıkmış hatta Arapça isimleri, harfleri ve kelimeleri kökünden kazımaya çalışmış, kokmuş Cahiliye³¹⁸ devrinin adetlerini tekrar, yeniden diriltmek için uğraşmıştır. İşte milliyetçilikte en çirkin ve en kötü olan tip budur.” demektedir.³¹⁹ el-Bennâ, Firavunculuk, Arapçılık gibi amaçlar gütmeyen el-İhvân'ı-Muslimûn teşkilatının milliyetperverliğini iki esasa dayandırır. Bütün insanlar Âdem'in çocukları olarak eşit yaratılmışlardır. Üstünlükleri gayretlerine göredir. İnsanlığın yücelmesi için herkes kendi alanında çalışmalıdır. Arap birliği meselesine gelince Bennâ, bu konuda ikili bir muhakeme yürütür. Eğer Arap birliği ile Arapların İslâmı kabul eden ilk topluluk olduğu ve Araplar bir araya gelmezlerse İslâm dünyasının kuvvetlenemeyeceği vurgulanıyorsa bu geçerli bir çabadır. Ancak Arap birliğinin Arap ırkçılığı için kullanılması ve Arabın Müslümandan ayrılmasına razı olunamaz, görüşündedir.

³¹⁶ Bulut, *İslâmcı Örgütler 2*, 80.

³¹⁷ Mustafa Miyasoğlu, *Sanat ve Edebiyat Konuşmaları*, 1. Bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 249.

³¹⁸ Adonis Cahiliye şiirinin medeniyet şiiri olduğunu ayrıca İslâm'ın bütün sanat ürünlerini de kesintiye uğrattığını söyler. Geniş Bilgi için bk., İmrul-Kays ve diğerleri, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, Çev. Mehmet Hakkı Suçin, 1. Bs. (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2020), 24.

³¹⁹ Alev Erkilet, *Ortadoğuda Modernleşme ve İslâm i Hareketler*, 254.

el-İhvânü'l-Muslimûn olarak anılan Müslüman Kardeşler, 1928-1938 yılları arasında davet işleriyle meşgul olur. Hareketin hiyerarşisi İrşad Bürosu, Şura meclisi, Bölge şubeleri vs. 1935'te şekillenir. Politik niteliği, 1939'daki 5. kongresinde kabul edilir. Diğer siyasi partilerin tümü birden, bâtıl ilan edilir. Sloganları şudur:

"İslâm hem din hem devlettir; Kur'an ve kılıçtır."

İhvân'ın program ve tüzüğü kamuoyuna açıklanır. *en-Nezâr (Elçi veya Delîl)*, *İnşâ'u's-Şa'b (Halk Yapılanması)* isimli iki yayın organları vardır. İzcilik ve spor birimleri oluşturulur. Siyasi, sosyal, eğitimsel ve dinî alanda yapılacaklar belirlenir. Kalkınmada İslâmi yöntemin referans alınması kararlaştırılır. Hemen ardından millî meselelere Arap-İslâm sentezi göz önünde tutularak el atılır. Hükûmete bu sorunlara karşı alternatif çözüm önerileri sunulur. 1944'e gelindiğinde İhvân, Mısır'da hemen hemen her yerde örgütlenmesini tamamlamış durumdadır.³²⁰

1930'lu ve 40'lı yıllarda hızla büyüyen İslâmcı bir siyasal harekete dönüşen örgüt, başlangıçta eğitimli küçük burjuvazinin ve üniversite öğrencilerinin ağırlıkta olduğu bir yapıdır. Bennâ, bir yandan İslâm ile milliyetçiliğin birbirini tamamladığını ileri süren ancak öte yandan İslâm'ın coğrafi sınır tanımadığını ve ümmetçi olduğunu vurgulayan bir Panislâmizm kuramı eşliğinde, Müslüman toprakların bağımsızlığını ve İslâmi bir düzeni savunur. Yaşanan tüm sorunların ilacı olarak, laik ve Batılı düşüncenin ve kültürün etkilerinden arınmış, şeriatın tam uygulandığı bir İslâmi devlet ve toplum modelinin hayata geçirilmesi gerektiğini ileri sürer. Bu çerçevede İhvân'ın politik bir parti olmadığını ve politik partilerin toplumu ve politik yaşamı çürüttüğünü savunan Bennâ, 1940'larda, krala tüm politik partileri yasaklaması çağrısında bulunur. Ona göre, devlet başkanının ümmet tarafından seçilmiş ve ümmet kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla siyasal işleyişe katılmıştır. İslâmi sistem zaten demokratik bir sistem olduğundan partilere gerek olmayacaktır.³²¹ Hasan el-Bennâ, Müslümanlar için elli istek yayınlar.³²² Hasan el-Bennâ'nın Müslümanların yeniden İslâm'a dönmeleri ile ilgili olarak pratik elli isteği de vardır.³²³ el-Bennâ'nın halktan isteklerine ek olarak İslâmi hükûmetle ilgili olarak da şunları söyler:

"Hükûmetin İslâmiyeti uygulaması gereklidir ama hükûmette birileri zaten İslâmi kanunları uyguluyorsa Müslüman Kardeşler, hükûmete talip olmak istemezler. Günümüzde bu hükümlerin tam anlamıyla uygulanmadığı doğrudur. Müslüman Kardeşler, önce kendi

³²⁰ Bulut, *İslâmcı Örgütler 2*, 48-49.

³²¹ Erkilet, *Ortadoğuda Modernleşme ve İslâm i Hareketler*, 234, 235, 255.

³²² Hasan el-Bennâ, *Hatıralarım Davanın Hatıraları*, çev. Beşir Eryarsoy, 1.Bs. (İstanbul: Nida Yayınları, 2020), 140, 141, 142.

³²³ Bennâ, *Hatıralarım Davanın Hatıraları*, 144-150.

ideolojilerinin ve prensiplerinin ülke çapında yayılmasını sağlayarak insanların bilinçlenmesini ve haklarını kendilerinin almaları için çaba göstermelerini istemektedir.”³²⁴

Yine el-Benna’ya göre Müslümanlar, “idare olunan” sıfatıyla tıpkı idareciler gibi siyasî sürecin aktif birer parçasıdır. el-Benna, Müslümanların siyasetle ilgilenmeleri, siyasî süreçlere müdahil olmaları, haklarını ve adaleti gözetmeleri bağlamında şunları ifade eder:

“İslâm bu işi yaparken genel metodu belirtmiş, genel ilkeleri ve temel amaçları bildirmiş ve bunların uygulanmasını ise insanlara bırakmıştır. Öte yandan teferruat ve tafsilatla ilgili konularda insanları, özel durumlarına ve çağlarına göre davranmaları için serbest bırakmıştır. Bu alanlarda insanlar, kendi ortamlarının şartlarına ve toplumlarının maslahatlarına uygun olacak şekilde içtihat ederler. İslâm ümmetinin idare üstündeki kontrol hakkını belirtmiş ve ısrarla üzerinde durmuştur. Her Müslüman, hükûmetin faaliyetlerini tamamen kontrol edebilme hakkına sahiptir. İdarecilere öğüt verebilir, destek olabilir ve onlardan hesap sorabilir. İslâm, idare edenlere, hakkı gerçekleştirip batılı yok etmek suretiyle, idare olunanların hayrına çalışmayı farz kıldığı gibi, idare olunanlara da idarecileri bu şarta uyduğu takdirde onlara itaat etmelerini farz kılmuştur. İdareci, haktan ayrıldığında, insanların onu hakka zorlamaları, kanunî sınırlara uymak zorunda bırakmaları, adaletle hareket etmeyi ondan istemeleri vacip olur.”³²⁵

Cemaatin, fikirlerinin neşri için aktif olarak kullandığı ve kendisine bağlı olarak yayın yapan Davet dergisinde yayımlanan makalelerde de cemaatin İslâm hilâfetinin kaldırılmasına tepki olarak doğduğu ve cemaatin esas hedefinin kaybolan İslâm hilâfetinin dönüşü olduğu ifade edilir. Ancak bununla beraber Hasan el-Benna, hilâfetten ziyade önceliklerinin İslâm milletleri arasında kültürel, sosyal ve ekonomik birlikler oluşturulması olduğunu kaydeder ancak dünyada hâlihazırda lideri olmayan tek dinî topluluğun Müslümanlar olduğunu da belirtir. Bu noktada kesin bir açıklama yapmayan el-Benna, hilâfetin zamanlaması konusunda şu ifadeleri kullanır:

“Biz hilâfetin İslâm birliğinin alameti olduğunu, İslâm milletleri arasındaki birleşmenin ve irtibatın unsuru olduğunu kabul ediyoruz. Ancak halife ve hilâfet mevzuunda Kur’an-ı Kerim’de ve hadis-i şeriflerde beyan edilen ana esasları kabul ediyoruz. Fakat bugün öyle bir şeye gireceğimizi ileri süremeyiz, çünkü daha önce tedavi edilmesi gereken hastalıklar vardır.”³²⁶

Yine el-Bennâ, hilâfet hakkında serdettiği başka bir görüşünde şu ifadeleri kullanır:

³²⁴ Dedé, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma (1882-1928)*, 101.

³²⁵ Dedé, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma (1882-1928)*, 100.

³²⁶ Dedé, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma (1882-1928)*, 96, 97.

*“Bunun için Müslüman Kardeşler, İslâm hilâfeti meselesini tüm meselelerin üstünden ele almaktadırlar. Müslüman Kardeşler, hilâfetin yeniden kurulması için bazı ön hazırlıkların yapılmasının gerekliliğine inanmaktadırlar. Öncelikle İslâm milletleri arasında tam anlamıyla kültürel, ekonomik ve sosyal yardımlaşmayı başlatmak, Müslüman ülkeler arasında paktlar, ekonomik birliklere girmek. En son merhale olarak Birleşmiş İslâm Milletleri Birliği’nin kurulması ve birlikten sonra Müslümanların imamının seçilmesi.”*³²⁷

Hareketin lideri el-Benna, hilâfeti sıkça zikretmemekle birlikte, gerek el-Benna’nın gerekse cemaatin çalışmalarının genel olarak cihad eksenli olması cemaatin hilâfetin yokluğu ekseninde zemin bulduğu gibi aslında bununla var olduğunu da göstermektedir. Bununla birlikte cemaatin önce parçaları birleştirmek suretiyle Arap birliğine ardından bir bütün olarak İslâm birliğine verdiği önem, hilâfetin yokluğunda savunulabilecek en geniş kapsamlı kolektif yapıyı göstermesi bakımından anlamlıdır. el-Benna’nın, 1938’de cemaatin 10. Yıl Kongresi’nde yaptığı konuşmada saydığı 9 maddeden ikisi direkt olarak bu konu ile alakalıdır. Konuşmasında Müslüman Kardeşler’in diğer yapılardan farklarını sayarak, siyasî oluşumlardan uzak olduklarını belirten el-Benna, 6 ve 7’nci maddeleri şu şekilde zikreder:

*“Arapçılık, Arap birliği için gereklidir. İslâmiyetin dirilmesi için her Müslüman, Arap birliğini yeniden diriltmek için çalışmalıdır. Cemaat, Benna’nın Arap ırkçılığını İslâm’ın reddettiği şeklinde bir görüşü paylaştığını vurgulamıştır. Ona göre, el- Benna, tarihî ve kültürel milliyetçik anlayışını benimsemiştir. Bu manada el-Benna, evrensel İslâm vatanının bir parçası olarak milliyetçidir. İslâm birliğine inanmakta ve onu İslâmiyetin ana gayesi olarak görmektedir.”*³²⁸

Hilâfetin lağvedilmesi sonucunda Hasan el-Benna’nın, kurduğu hareketle, İslâm’ın insan ve toplum hayatına egemen olması fikrinin muarızlarınca siyasal İslâm ın kurucusu olarak dile getirildiği de görülür. Bir modern zaman kavramı olarak, kişi ve hareketleri tanımlamak adına ortaya atılan “İslâmcılık”, bir bakıma eş anlamlısı “Siyasal İslâmcılık” ile birlikte sıradan Müslümanlardan farklı olarak siyasi mücadele veren Müslümanları da tanımlamak üzere kullanılır.³²⁹ İhvân’ın programını incelediğimizde programın bir İslâm devleti kurmak üzere tasarlandığı görülecektir. İhvânla, Refah Partisi birbirlerine program yönüyle benzer. Hayrettin Karaman (1934-) hatıralarında Necmeddin Erbakan (1926-2011)’ın kendisine şöyle dediğini aktarır:

“Allâh önümüzdeki seçimlerde bana şu kadar milletvekili lütfederse iktidarımızdan altı ay sonra İstanbul’da ince çorapla dolaşan bir kadın göremezsiniz. Ben altı aydan söz

³²⁷ Dedé, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma (1882-1928)*, 97.

³²⁸ Dedé, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma (1882-1928)*, 98.

³²⁹ Dedé, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma (1882-1928)*, 98.

ediyorum, siz yıllar süreceksiniz, sonu da belirsiz bir faaliyetten söz ediyorsunuz. Ben sizi anlı şanlı cihada davet ediyorum, siz cephe gerisinde soğan ve patates soyalıyorsunuz."³³⁰

Aynı şekilde İhvân'ın ikinci genel sekreteri Hasan el-Hudeybi (1891-1973), 1952 Temmuz Darbesi'nde Abdünnâsır'a bütün Mısır toplumunun başını örtünüz, der. Abdünnâsır da Hudeybi'ye dönerek senin üniversitede dış fakültesinde okuyan başı açık kızın var. Sen kızınla bile baş edemiyorken ben bütün Mısır'la nasıl baş edeyim diye yanıt verir.³³¹ İhvân'ın metodu böyle olup ötekileri yok saydığı için Necip Mahfûz, 'Abdu'l-Hamîd Cûde es-Sehhâr tarafından Hasan el-Benna ile tanıştırmak istenir ama Mahfûz bunu reddeder ve İhvân'ın görüntüsüne dayanmadığını belirtir.³³² Mahfûz'un ilerleyen süreçte İhvân hareketi olgunlaştıkça İhvân'la ilişkileri düzelir. İhvân'ın önde gelen aydın kesimi Mahfûz 'u ziyaret eder ve yasaklı romanı *Evlâdu Hâratinâ*'nın Mısır'da yayınlanmasına destek verir.³³³ İhvân-ı Müslimîn Mahfûz'un herkesçe dışlandığı yalnız bırakıldığı bir dönemde Hasan el-Benna'nın kurduğu "Lecnetu'n-Neşr li'l Cami'yyin / Üniversiteliler Yayın Komitesi" aracılığı ile destekler.³³⁴ İhvân'ı ılımlı olarak nitelendirip radikal hareketler kurmak için İhvân'dan kopmalar yaşanmıştır. Şükri Mustafa (1942-1978)'nin Tekfir el-Hicre Cemiyeti, Eymen el-Zevahiri (1951-)'nin³³⁵ Tanzimü'l-Cihad teşkilatları, el-Ezher hocası Dr. Ömer Abdurrahman'ın (1938-2017)³³⁶ dinî rehberliğini yürüttüğü el-

³³⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 161.; Hayrettin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş – Hayatım ve Hatıralarım*, 1. Bs. c.2. (İstanbul: İz Yayıncılık 2008), 242-243.

³³¹ Cemal 'Abdunnâsır, *Cemal 'Abdunnâsır'ın İhvân'ın genel sekreteri isteğini anlatırken*, Erişim: 22.12.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=RsoQZ3ugFrY>

³³² Ğitânî, *Necip Mahfûz Yetezekker*, 80.; Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 124.

³³³ 'Abdu'l Men'am Ebû'l Fâtiḥ, *fî Hadratî Necîb Mahfûz*, Erişim: 01.01.2021 http://alarchive.blogspot.com/2005/12/blog-post_113525819296145215.html

³³⁴ Star Gazetesi, *"Kuştımur Kahvehanesinden Tahrir Meydanı'na"*, Erişim: 15.01.2021 <https://www.star.com.tr/kitap/kustimur-kahvehanesinden-tahrir-meydanina-haber-697142/>

³³⁵ Eymen ez-Zevâhirî (Arapça: أيمن محمد ربيع الظواهري; d. 19 Haziran 1951), Mısırlı bir ilahiyatçı, genel cerrahi uzmanı, tıp doktoru, ve el-Kaide'nin şu anki lideridir. Daha önceden Mısır İslâmi Cihadı'nın emiriydi. Eşi ve altı çocuğundan üçü Afganistan'da 11 Eylül saldırılarının ardından, 2001 sonlarında gerçekleşen bir hava saldırısında öldürüldü. Ancak öldü haberinden sonra birçok kez konuşmaları ve video kayıtları yayınlandı. 2 Mayıs 2011'de Usame bin Ladin'in ölümüyle birlikte el-Kaide'nin yeni lideri olduğu öne sürülmüş, bu 16 Haziran günü el-Kaide'den yapılan bir basın bildirisiyle doğrulanmıştı. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD Dışişleri Bakanlığı ez-Zevahiri'nin yakalanmasını sağlayacak bilgiyi verene 25 milyon dolar ödül vadetmişti. Eymen ez-Zevahiri, Kahire'de tıp okudu. Başarılı bir şekilde çalışmalarını 1974 yılında tamamladı. Üç yıl boyunca Mısır ordusunda cerrah olarak görev aldı. Bundan sonra Kahire'deki bir hastanede çalıştı. 1980 ve 1981 yıllarında Eymen ez-Zevahiri, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi'ne yardım etmek amacıyla Pakistan'a gitti. Eymen ez-Zevahiri, çok sayıda el-Kaide raporları dahil birkaç eserin yazarıdır. Arapça, İngilizce ve Fransızca konuşabilmektedir. Eymen ez-Zevahiri, Erişim: 28.12.2020 https://tr.wikipedia.org/wiki/Eymen_ez-Zevahiri

³³⁶ 'Ömer Abdurrahman (Arapça: عمر عبد الرحمن; 3 Mayıs 1938 - 18 Şubat 2017), Mısırlı İslâmi önderi. Kör olmasından dolayı "Kör Şeyh" adıyla bilinir. ABD'nin İsrail'e ve Mısır'a verdiği desteğin durdurulması amacıyla New York'ta birden fazla alana saldırmak için plan oluşturdu. 1993 Dünya Ticaret Merkezi bombalamasına ilham vermekle suçlanmış, ancak delil yetersizliğinden bu suçlamadan hüküm giymemiştir. *Kör Şeyh* kakaıplı Ömer Abdurrahman Mısır'da 3 Mayıs 1938'de doğdu. Çocuk yaşlarda görme yeteneğini kaybetmiş, evli olup 10 çocuğu vardır. Rahman ve dokuz diğer kişi, ABD'de George Washington

Cemaatü'l-İslâm'ıyye bu tür oluşumlardandır. Dr. Abdurrahman, bir grup İslâmcının 1993 yılında New York Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlediği bombalı saldırının fetvasını vermek suçlamasıyla yargılanmış ve müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu eylemin 11 Eylül 2001 saldırılarının habercilerinden biri olduğu kabul edilmektedir.³³⁷

Cemaat-i İslâmiyye üyeleri, Ferec Fude'yi İslâm'dan çıktı diye öldürürler.³³⁸ 14 Ekim 1994'te Necip Mahfûz'a suikast düzenleyen de Cemaat-i İslâm üyeleridir. Mahfûz 'a suikast düzenleyen kişi bunu Ömer Abdurrahman'ın fetvası ile yaptığını söyler.³³⁹ Aynı düşünce sahipleri Yûsuf es-Sıbâ'î'ye de 1978 yılında suikast düzenlerler.³⁴⁰

İhvân'ın genel sekreterlerinden Hasan Hedaybi selefi aşırı hareketlere karşı kitap yazmak zorunda kalır. Kitabın adı *Nahnu Du'at La Kudat (Davetçiyiz Yargılayıcı Değil: İslâm Dünyasında İnanç Sorunları)*³⁴¹ olup kitap Türkçeye de çevrilir.³⁴² Mısır, selefilerle mücadele ederken Türkiye'de selefilîği tarikatler önlemiştir. 'Alî Şerîa'û, Hasan el-Bennâ'nın yasakçı dininin İslâm olmadığını savunur. Şeriatî din adamları ve din aydınlarını ayırır. el-Ezher hocalarından olup işinden el çektirilen Ahmet Suphi Mansur da hiç de iyi insanlar olmayan Usame Bin Ladin ve Yusuf el-Kardavi benzeri kişilerle evlenmelerinin haram olduğu fetvasını verir. Nasr Hamid Ebu Zeyd, ölüm tehdidi aldığı için Mısır'dan ayrılıp Hollanda'ya gidiyor. Fazlurrahman da hakkında ölüm fetvası verilince yirmi yıl Amerika'da yaşamak zorunda kalır.³⁴³ İhvân, 1970 yılında siyasal şiddeti terk eder. İhvân'ın Suudi Arabistan Râbîtatü'l-Âlemi'l-İslâm örgütünde çalışıp destek verdiği Suudi Arabistan, Mısır'da selefi Nur Partisi aracılığıyla İhvân'ı iktidardan düşüren partidir.³⁴⁴ İslâm dünyasında temel sorun düşünce özgürlüğünün olmamasıdır. İslâm dünyasında düşünceye özgürlük olmadığından İslâm dünyası geri kalmaktadır.³⁴⁵ İhvân'ın Tunus kolu olarak kabul

Köprüsü ve Lincoln ve Holland Tünelleri de dahil olmak üzere tanınmış New York yer İsbaretlerinin beş bombalamasında doruk noktasına ulaşacak olan bir "kentsel terörizm savaşı" planlamaktan hüküm giydi. 1990'ların başında New York'taki sayısız bomba planının beyni olan *Kör Şeyh* lakaplı İslâmi önderlerden Ömer Abdurrahman yattığı cezaevinde 18 Şubat 2017'de koroner yetmezlik ve diyabete bağlı sorunlar nedeniyle 78 yaşında ölmüştür. Geniş bilgi için bk., wikipedia, Ömer Abdurrahman, Erişim: 28.12.2020 https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96mer_Abdurrahman

³³⁷ Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 167.; Geniş bilgi için bk., Erkilet, *Ortadoğuda Modernleşme ve İslâmi Hareketler*, 11-239.

³³⁸ Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 221.

³³⁹ Çitânî, *el-Mecâlisi'l Mahfûziyye*, 20.

³⁴⁰ Recâ Nakkâş, *fi Hub Necîb Mahfûz*, 1. Bs. (Kahire: Daru's-Şuruk, 1995), 8.

³⁴¹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 168.; Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 171.

³⁴² Hasan Hudeybi, *Nahnu Du'at La Kudat (Davetçiyiz Yargılayıcı Değil: İslâm Dünyasında İnanç Sorunları)*, çev. Beşir Eryarsoy, 1. Bs. (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2002).

³⁴³ Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 128, 213, 221, 227, 226.

³⁴⁴ Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 164, 165.

³⁴⁵ Eyup Akşit, *Mahmut Derviş Şiirlerinde Dini Semboller*, İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

edilen lider Raşid el Gannuşi,³⁴⁶ arzu edilen İslâmi bir yönetime ulaşmanın yedi ilkesini şöyle aktarır:

- “1. Eğer Kur'an, sünnet ve icmada muhkem bir nas yoksa yasama konusu dahil güçlerin kaynağı olarak ümmeti görmek.
2. Bir sınıfın diğer sınıfa ayrımcılığını veya zulmünü engellemek maksadıyla kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi.
3. Devlet başkanının halk tarafından belli bir süreliğine seçilmesi.
4. Muhalefetin; siyasi hayatın ve parlamentonun önemli bir parçası olarak görülmesi.
5. Adaletin ve özgürlüğün sağlanabilmesi adına çok partililiğin uygulanması.
6. Parlamento temsilcilerinin özgür ve cesur bireylerden oluşması.
7. Basın, düşünce, inanç ve görüş özgürlüğünün var olması.”³⁴⁷

Tüm bu ölçütler göz önüne alındığında Tunus'ta İhvâncı İslâmcılığın modern kurumlarla ve kavramlarla beraber hareket ettiği, evrensel siyasi dinamiklerin önemli bir kısmının İslâmi açıdan uygulanmasında bir sakınca olmadığı halk, hürriyet, demokrasi ve parlamentonun –ki bu bir anlamda şuradır- İslâmi devletin en önemli parçaları olduğunu görebilmekteyiz. Gannuşi'ye göre kadının yönetimde yer almamasını savunanların tutunduğu tek şey taklittir. Bir toplumun yarısını oluşturan kadınları İslâm göz ardı etmez.³⁴⁸ Gannuşi'yi Afganistan selefleri Taliban ve Irak Suriye İşid (Daiş)'e göre kıyasladığımızda Tunuslu Gannuşi İhvân'ının demokrasi tecrübeleri göz ardı edilemez. Raşid el-Gannuşi, İslâmın alternati bir medeniyet projesi olduğunu söyleyerek şöyle der:

“Öte yandan, İslâmi hareketler, mevcut gerçeği idrak etme noktasında bir zaaf yaşıyor. Somut olaylar zemininde saptama yapamama zaafiyeti var. İslâmi akımların çıkış noktaları pratik değil, genelde nass'lardır (Kutsal metinler-F.B.). Bunların çoğu da Kur'an ve sünnet nass'ları olmaktan uzaktır. Daha çok, tefsirlerin tefsirlerinin tefsiri kabilinde metinlerdir. Geçmişe ait, 6. ve 7. ya da 10. asrın metinleridir ki, bu da günümüz hastalıklarını geçmişin ilaçlarıyla tedavi etmeye benzer. Genel olarak İslâmi akımlar, olguya tanı koyma noktasından hareket etmiyor. Halbuki mevcut gerçeklerden yola çıkmak, hepimize ortak bir bakış açısı kazandırabilir. Bu yüzden İslâmi değişimin türü evrimci mi olacak yoksa

³⁴⁶ Gannuşi, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'den esinlenerek bir araya geldiği entelektüellerle 1981 yılında İslâmi Eğilim Hareketi'ni kurmuştu. Bu hareket 1989 yılında en-Nahda adını aldı. Tunus'un otokrat Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali döneminde baskı altında kalan Gannuşi hapse girip çıktı ve sonunda Londra'ya gitti. 22 yıl sürgünde kalan Gannuşi, Bin Ali'nin devrilmesi sonrası 2011'in başında ülkesine geri döndü. Karşıtları, Gannuşi'yi “Tunus'un Humeyni'si” diye nitelendirmişti. Geniş bilgi için bk., Hürriyet, *Siyasal İslâm'ı Terk Ediyoruz*, Erişim: 26.12.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/siyasal-islami-terk-ediyoruz-40106888>

³⁴⁷ Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 183.

³⁴⁸ Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 183, 187.

devrinci mi olacak tartışması yapılır durur. Olguyu saptama ve teşhis etme noktasından hareket edilmeyince, nass'lara dayanılarak yapılan tartışmada, bir kısmı cihada (eylemci/silahlı tarz) gönderme yapan nass'lar yoluyla görüşlerini doğrulamaya çalışırken; diğeri de tebliğ (barışçıl propaganda) yapılmasına ilişkin nassları ön plana çıkararak haklı olduğunu kanıtlamaya kalkışır. Burada 'Acaba barışçıl yöntem mi uygulanmalıdır, yoksa şiddete mi başvurulmalıdır?' sorusuna cevap aranırken, geçerli olan, nass'ı belirleyen gerçeğin, olgunun ta kendisidir. Bugün Türkiye'nin, Tunus'un ve Mısır'ın vs. özgünlükleri incelenmeli; ona göre cevap verilmelidir."³⁴⁹

Ğannuşi, masum insanlara saldırmanın, ABD ile sorunum var diyerek bir Amerikan uçağı kaçırmanın, suçsuz insanların hayatını tehlikeye sokmanın caiz olmayacağını söyler ve şöyle devam eder:

*"Demokrasi lafzını kullanıyorum. Çünkü kelimelere savaş açmamamız gerektiğini düşünüyorum. ... Demokrasi yani halkın iradesinin nasıl ifade edileceğı, iktidarı tesliminin nasıl olacağını belirleyen bir yoldur, mekânizmadır. Bu açıdan demokrasi bulunduğu çerçevenin şeklini alır... Yahudi demokrasisi olduğu gibi İslâm demokrasisi de vardır. ... O hâlde, Müslüman gençlik, demokrasi halkın yönetimidir. Demokrasiyi mutlak bir seçim değil, belli bir kültürel kimlik dahilinde yönetim biçimi olarak görmelidir. İslâm iktidarı ile halkın iktidarını karşı karşıya getirmemek lazım. İslâmi kavramlarla ifade edecek olursak, cumhurun icması olmalıdır."*³⁵⁰

Raşit el-Ğannuşi'nin hareketin ana merkezi olan Mısır'dan düşünsel yönden önde olduğunu görüyoruz. Raşid el-Ğannuşi, 2016 yazında gerçekleşen en-Nahda Hareketi'nin olağan onuncu kongresinde en can alıcı cümlesi olan siyasal İslâm'ı bırakıyoruz, Müslüman demokrasiye geçiyoruz, der. Özet olarak Ğannuşi'ye göre "Siyasal İslâm"dan Müslüman demokrasiye geçişin temel sebepleri şöyle sıralanabilir:

- "1. Toplumun İslâmileştirilmesi ya da seküleştirilmesine yönelik eski düşünce ve uygulamaların reddiyesi.*
- 2. İbadet etme ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğü artık bir problem değil (Tunus özelinde).*
- 3. Sekülerizm- din çatışmasının sonu.*
- 4. Tunus vatandaşlarının demokrasi ve siyasi katılıma yönelik ilgilerinin artması.*
- 5. Hareket içerisinde özeleştirme ve tartışmaların sonucu.*
- 6. Tunus İslâmi Hareketi artık baskı ve diktatörlükle mücadele etmekten çok ekonomik politikalara önem veren bir hareket.*
- 7. Dinî, kültürel ve pedagojik eğitimin siyasi parti faaliyetlerinden arındırılması gerektiği.*

³⁴⁹ Faik Bulut, *İslâmcı Örgütler I*, 4. Bs. (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2009), 129.

³⁵⁰ Bulut, *İslâmcı Örgütler I*, 130, 131.

8. Siyaset ve dinin ayrışması amacı.
9. Cami, birleştirici bir unsurdur ayrıştırıcı değil.
10. İmamların, vaizlerin ve dinî liderlerin siyasi bir bağı bulunmaması gerektiği.
11. İslâmcı bir hareketten, Müslüman demokratların partisine evrilme.
12. Radikal hareketlere karşı umut verici bir alternatif sunmak.”³⁵¹

Ğannuşi'nin eserlerine baktığımızda Müslüman demokrasiye daha uygun söylemler ürettiği görülmektedir.³⁵² Ğannuşi siyasi İslâmı terk ediyoruz, der ve dinin artık politikaya rehin olmayacağını söyler.³⁵³ Sudanlı Hasan Turâbî'de İhvân'ın kollarından olup İhvân'a biat noktasında farklı düşünür. Turâbî geliştirilmiş eşgüdüm adlı yeni bir öneri ortaya atar fakat Mısır İhvân'ı tarafından reddedilir. Turâbî Mısır İhvânı'nın Uluslararası İslâm projesinde eleştiriler getirir.³⁵⁴ Mısır İhvânı, diğer İhvân örgütlerinin kendisine biat etmesini ister ve şurayı işletmez.

Seyyid Hüseyin Nasr (1933-), 'Abdulkerîm Suruş³⁵⁵ (1945-), Raşid el-Ğannuşi (1941), Roger Graudy (1913-2012), el-Efendi gibi yazarlar metinsel nasları kutsamama, demokrasiyi özümseyerek yönetimlere katılma, İslâmı siyasallaştırarak yıpratmama, totalizmi terk etme, sivil inisiyatiflere öncelik verme çağrısı yapmaktadırlar.³⁵⁶ 'Alî Şerî'atî (1933-1977), Hasan el-Bennâ'nın yasakçı dininin İslâm olmadığını savunur.³⁵⁷ Necip

³⁵¹ Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 195,196.

³⁵² Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 200, 204.

³⁵³ “Siyasal İslâm'ı Terk Ediyoruz.” *AK Parti'yi örnek almasıyla bilinen Tunus'un İslâmi eğilimli partisi Ennahda'nın lideri Raşid Ğannuşi, artık “siyasal İslâm'ı terk edeceklerini” ve kendilerini “Müslüman demokratlar” olarak tanımladıklarını kaydetti. Ğannuşi, “Din artık politikaya rehin olmayacak” dedi.*

Arap Baharı'nın ilk başladığı ülke olan ve diğer Arap Baharı ülkeleri darbe, kaos ve iç savaş içinde kalırken, demokrasiye nispeten başarılı bir geçiş yapan Tunus'un İslâmcı Partisi en-Nahda'nın (Uyanış) lideri Raşid Ğannuşi, şaşırtıcı bir açıklama yaparak, siyasi İslâmı terk edeceklerini bildirdi. Fransa'nın Le Monde gazetesine konuşan Ğannuşi, Arap Baharı sonrası Tunus'ta siyasi İslâm'a yer kalmadığını söyledi. En-Nahda'nın, AK Parti'yi model aldığı biliniyordu. Ğannuşi, “Tunus şimdi bir demokrasi. 2014 Anayasası aşırı sekülerlik ve aşırı dine sınırlar getirdi. Dinî faaliyetlerin siyasi faaliyetlerden tamamen ayrı olmasını istiyoruz.” dedi. Tunuslu siyasi lider, “Bu politikacıların yararına çünkü artık dini siyasete alet etmekle suçlanmayacaklar. Bu din açısından da iyi. Bu sayede politikaya rehin olmayacak.” ifadelerini kullandı. en-Nahda'nın dün başlayan 3 günlük kongresinde yeniden partinin başkanı seçilmesi beklenen Ğannuşi, “Siyasi faaliyetlerde uzmanlaşan bir parti olmaya doğru gidiyoruz. Siyasal İslâmı geride bırakıp demokratik İslâm a geçiyoruz. Artık siyasi İslâm ı temsil etme iddiasını taşımayan Müslüman demokratlarız.” dedi. Tunuslu siyasetçi, en-Nahda'yı “siyasi, demokrat ve sivil bir parti” olarak tanımlarken, referans noktalarının “eski ve modern İslâm'ın değerlerinde kökleşmiş” olduğunu söyledi. Ğannuşi'nin bu açıklamalarının en-Nahda'nın kongresinde alınan kararlarda nasıl bir etki yapacağı merak ediliyor. Analistler, kongredeki kararların ve daha sonraki uygulamaların Ğannuşi'nin açıklamalarının gerçek bir değişim mi yoksa kelime oyunu mu olduğunu göstereceğini söylüyor. Parti kaynakları, bu kongrede kadınlara ve gençlere daha fazla açılma hedefini taşıdıklarını anlatıyor. Geniş bilgi için bk., Hürriyet, “*Siyasal İslâm'ı Terk Ediyoruz*”, Erişim: 26.12.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/siyasal-islâm-i-terk-ediyoruz-40106888>.

³⁵⁴ Bulut, *İslâmcı Örgütler 1*, 273, 272.

³⁵⁵ 'Abdulkerîm Suruş'ta İslâmi Demokrasiyi savunan ve öteki ile bir arada yaşanılabileceğini savunan İslâmi düşünürlerin önde gelenlerindendir. Geniş bilgi için bk., Abdulkerim Suruş, *Türkiye Söyleyişleri Küreselleşme Din ve Medeniyet*, 1. Bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2011), 8-23.

³⁵⁶ Doğan, *Ortadoğuda Çatışma ve İdeolojiler*, 312.

³⁵⁷ Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 213.

Mahfûz'un İhvân Hareketi'ne önceleri niye katılmadığını³⁵⁸ sonrasında ise İhvân'a 94 yaşında niçin üye olduğunu İhvân'ın geçirdiği değişimle anlayabiliriz. İslâm dünyasının hakikat tekellcilerinin elinden kurtulması ve düşünce özgürlüğünü sağlayarak demokrasiyi özümsemesi gerekir. İhvân-ı Müslimun, Mahfûz'un herkesçe dışlandığı yalnız bırakıldığı bir dönemde Hasan el-Benna'nın kurduğu "*Lecnetu'n-Neşr Li'l Cami'iyin / Üniversiteliler Yayın Komitesi*" aracılığı ile Mahfûz'u destekler.³⁵⁹ Halbuki *Evlâdu Hâratinâ* romanının yayınlanmasına İhvân başta karşı çıkar.

Necip Mahfûz, yasaklı romanının el-Ezher tarafından onaylanması ve Müslüman Kardeşler örgütü liderlerinden birinin de ön söz yazması hâlinde yeniden basacağını açıklar. Mısırlı romancıya yakın yazarlardan Yusuf el-Kaid ve Cemâl Ğitani, Lübnan'da yayımlanan "en-Nehâr" gazetesine yaptıkları açıklamada şöyle derler:

*"Mahfûz'un el-Ezher'in kitabın basımına onay vermesi ve Mısır'ın köklü İslâmi örgütlerinden Müslüman Kardeşler liderlerinden birinin kitaba ön söz yazması hâlinde kitabı yeniden basacağını düşünüyor. Kaid ve Ğitânî, Mahfûz'un ilk şartına karşı olduklarını çünkü el-Ezher'in onayı başvurulması hâlinde el-Ezher'in tüm kitaplar hakkında bundan sonra vereceği kararlara meşruluk kazandıracağını vurgularlar. Muhammed el-Besadi ise, "Bu konu tamamen Necip Mahfûz'u bağlar fakat ben onun yerinde olsam el-Ezher'e böyle hak vermem. Ben bir yazarım. Kendime ait görüşüm ve fikrim vardır. Buna kimse karışamaz." der. Necip Mahfûz, doksan dört yaşında Mısır İhvân-ı Müslimun Örgütü'ne bağlı İrşad bürosuna üye olur. Müslüman Kardeşler liderlerinden Prof. Dr. Abdül-Mun'im Ebu'l Fettuh'un eşliğinde cemaate katılan ünlü romancı Mahfûz'a onur ödülü rozeti takılır. Törende yaptığı açıklamada Mahfûz, İhvân-ı Müslimun'un yetmişli yıllara nispetle çok büyük gelişim gösterdiğini söyleyerek, "Cemaatin önündeki engeller kalktıkça kendimizi daha da gelişmiş olarak göreceğimize eminim. Bugün en güçlü siyasi oluşum olarak Mısır siyasi arenasında yer alıyor" diyen Mahfûz , "İhvân sahil bir İslâm anlayışını temsil ettiğini de ifade eder."*³⁶⁰

Mahfûz, Abdül-Munim Ebu'l Fettuh'la, Muhammed Hasaneyn Heykel'in ofisinde üç kere bir araya gelir. Fettuh şarkı söylemeyi ve müziği yasaklamayı Bedevi ideolojisine bağlar. Yusuf el-Kaid, Prof. Fettuh'a romanı yayınlıyacak mısınız, deyince Fettuh elbette "Kesinlikle yayınlamalıyız, ancak el-Ezher'e *Evladu Haratina* romanın yayınlanmasından önce onaylaması için ısrar eden Profesör, Necip Mahfûz'un konumunu reddederek bu onayı

³⁵⁸ Ğitânî, Necîb Mahfûz Yetezekker, 80.; Ürün, Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları, 124.

³⁵⁹ Star Gazetesi, "Kuştımur Kahvehanesinden Tahrir Meydanı'na", Erişim: 15.01.2021. <https://www.star.com.tr/kitap/kuştımur-kahvehanesinden-tahrir-meydanına-haber-697142/>

³⁶⁰Yeni Şâfak, "Ezher Onaylarsa Kitabını Basacak", Erişim: 23.05.2019 <https://www.yenisâfak.com/arsiv/2006/ocak/18/d04.html>

almaya gerek olmadığını ifade eder. Mahfûz, Fettuh ayrıldıktan sonra yanındakilere korktuğu şeyin bu görüşlerin bireysel görüşler olduğu İhvân'ın görüşleri olmadığını diye düşündüğünü söyler.³⁶¹ 2006 yılında Şuruk Yayınları tarafından yayınlanacak olan romana İhvân-ı Müslimîn'den Ahmet Kemâl Ebu'l Mecd ön söz yazar.³⁶²

Necip Mahfûz gibi bir yazar niçin İhvân ve Ezher'in desteğine ihtiyaç duyar bu önemlidir. Bu iki kuruluş da Mısır ve İslâm dünyasında belirleyici ve önemli kuruluşlardır. Mahfûz, Cemal Ğitani'ye İhvân sahih İslâm anlayışını temsil ediyor, der.³⁶³ İhvân kuruluşundan beri siyasi olarak evrilmeye doğru bir dönüşüm geçirir.³⁶⁴ İhvân, bu dönüşümü daha demokratik bir Ortadoğu İslâm dünyası için demokratik ve siyasi evrilmeyi siyasi İslâmdan İslâmi demokrasiye doğru yapmak gereği hissetmelidir.

İhvân kuruluş tarihi olan 1929 yılından bu yana Orta Doğu ve İslâm dünyasını etkilemiş ve bayağı tecrübe kazanmıştır. İhvân, Tunus kolu olan Raşid el-Gannuşi'nin İslâmi demokrasi anlayışını özümseyerek Mısır'daki bütün renkleri ve çoğulculuğu kabul ederse Orta Doğu ve İslâm dünyasında demokrasi anlayışının evrilmesine katkıda bulunabilir.

2.5. EZHER ÜNİVERSİTESİ

Câmi'u'l-Ezher,³⁶⁵ Mısır Şii Fatimiler Devleti'nin ilk camisi olma özelliğine sahip olup ilk ismi Câmi'u'l-Kahire'dir.³⁶⁶ Câmi'u'l-Ezher miladi 970 yılında Şii Fatimiler tarafından dinî ve siyasi hedeflerini gerçekleştirmek üzere kurulur.³⁶⁷ el-Ezher isminin de Hz. Fatıma'nın lakabı olan ez-Zehra kelimesinin müzekkeri olarak türetildiği rivayet edilir.³⁶⁸ M. 988 yılında Vezir Yakup b. Killis, Halife el-Aziz Billah'tan izin alarak Ezher'de ders okutacak 30 kadar fakih tayin eder ve bu fakihlere maaş bağlayarak Ezher çevresinde

³⁶¹Abdu'l Men'am Ebu'l Futuh, "fi Hadrati Necib Mahfûz", Erişim: 23.05.2019 http://alarchive.blogspot.com/2005/12/blog-post_113525819296145215.html

³⁶² Kitaphane, "el-Kitâbu's-Sabig ve'l Erbaun: Evlâdu Hâratinâ", Erişim: 01.01.2021 https://behindanillusion.blogspot.com/2014/05/blog-post_4803.html; rakwetkotob, "Evlâdu Hâratinâ li Necip Mahfûz", Erişim: 01.01.2021 <http://www.rakwetkotob.com/2017/01/blog-02.05.2019>

³⁶³ Geniş bilgi için bk, Necib Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 582-584; 584-585

³⁶⁴ Muhammet Örtlek, *Ortadoğuda Siyasal İslâmcı Hareketler: Mısır Örneği*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

³⁶⁵ Gustave Flaubert (1821-1880) Ezher hakkında şunu söyler: "Mollalar güneşin altında, yerde, avluda, yazıp çiziyor, nutuk atıyorlar. Sıra sıra sütunların dibinde çember oluşturmuş beyaz sarıklılar görülüyordu. Kalabalık çevremizde yoğunlaştığında Şeyh değneğiyle bu kalabalığı yarıyordu. Kavasımız kaba bir şekilde halkı sıraya sokuyor: Gümüş topuzlu uzun değneğini iki eliyle tutup cami merdivenlerinde sağa sola savuruyordu. Daha fazla bilgi için bk., Gustave Flaubert, *Doğuya Yolculuk*, Çev. Yaşar Avunç, 1.Bs. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016), 56.

³⁶⁶ Fatma Zehra Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisâns Tezi, 2020, 29.

³⁶⁷ Muhammede Abd'u'l Mun'im Hafâcî, 'Alî 'Alî Subh, *el-Ezher fi Elf 'Amm*, 1.Bs. (Kâhire: el-Mektebi'l Ezheriyye Li't-Turas 2012), 11.; Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 28.

³⁶⁸Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 29.

onların oturacağı evler yaptırır. 1004 yılında da Dar'u'l-Hikme kurulur.³⁶⁹ Ezher'in kökleşmesinde, Fatimi halifelerinin Ezher'e ilgi göstermeleri, Ezher'in masraflarının karşılanması, öğrenci ve hocalar içinde ödemelerin yapılması etkili olur. Fatimiler döneminde başlatılan bu uygulamaları Memlûklüler ve Osmanlılar da devam ettirir.³⁷⁰ Burada Halil İncalcık'ın söylediği “patron” yani hami/mahmi meselesi gündeme gelir. Halil İncalcık, patronluğun hamiliğin olumlu yönleri üzerinde durur.³⁷¹ Olumsuz yanı ise dinin siyasilerin görüşleri doğrultusunda kullanılmasıdır. Fatimiler döneminde Ezher, devletin resmî camisi olup³⁷² Eyyübiler döneminde Selahattin Eyyübi, Ezher'in bu resmî statüsünü ve imtiyazlarını geri alarak Ezher'de cuma namazı kılınmasını yasaklar. Hatta 1173 yılında Ezher'in gümüş tavan kaplamalarını bile söker. Ezher'in vakıf gelirlerini keser. Selahattin Eyyübi, bunları yapmakla Ezher'i halkın gözünde küçük düşürmeyi hedefler. Çünkü Selahattin Eyyübi, Şiilik yerine Sünniliğin Şafi mezhebini ön plana çıkarmak ister. Şiiliği temsil eden Ezher'i halkın gözünde küçük düşürmek istemesinin nedeni budur. Çoğu Şafi fıkhı ağırlıklı 18 medrese Kahire'de açılır. 1241 yılında inşa edilen Salahiye Medresesi ile dört mezhep üzere eğitim verilir. Ezher'deki bu dört mezhep üzere eğitim uygulaması günümüzde de devam eder. Fatimiler döneminde el üstünde tutulan Ezher, Eyyübiler döneminde halkın gözünde küçük düşürülür ve bütün yetkileri elinden alınır. Memlûk Sultanı Baybars tarafından ise Ezher tekrar eski statüsüne, eski günlerine geri döner. 1440-41 yılında Cevheriye Medresesi inşa edilerek Ezher'e ilave edilir. Ezher Cami'den camiaya doğru evrilir. Memlûk sultanları, Ezher bulunduğu bölgeye farklı medreseler inşa ederek Ezher'in bulunduğu bölgeyi ilim havzası hâline getirir. Ezher zaman içinde ulema ile sûfîlerin bir arada yaşadığı bir yer hâline gelir. Bağdat, Moğollar tarafından tahrip edilip Endülüs (Kurtuba) de Hristiyan İspanyolların hücumuna uğrayınca Ezher altın çağını yaşar. İbn Haldun (1332- 1406) Mısır'da 23 yıl kalarak Ezher'de ders verir. İbn Haldun, Makrîzî (1364-1442), İbn Hâcer el-'Askalânî (1372-1449), Ebu'l-Mehasin Tağrîberdî (1410-1470), Şemseddin es- Sehâvî (1428-1497), Celâleddîn es- Süyûtî (1445-1505) ve İbn İyâs (1448-1524), Bayburtlu Ekmeleddîn Bâbertî (1310-1384), Molla Fenârî (1350-1431), Şeyh Bedreddîn (1359-1418) Ezher'de bulunan meşhur alimlerdendir. Fatimiler ve Eyyubiler döneminde cami olarak kullanılan Ezher, Memlûklüler döneminde altın çağını yaşar ve Osmanlılar döneminde ise tam olarak eğitim kurumu işlevine dönüşür. Osmanlı

³⁶⁹ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 30.

³⁷⁰ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 31.

³⁷¹ Patronluğun hamiliğin olumlu yönleri üzerine geniş bilgi için bk., Halil İncalcık, *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, 9. Bs. (Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2019).

³⁷² Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 31.

Medresesi'ni İznik'te kuran mutasavvıf Davud-ı Kayseri (1260-1350)'de Kahire'ye eğitim için gider. Memlûk Sultanı Gavri (1441-1516) ve Yavuz Sultan Selim (1470-1520) savaş zamanında ulemayı yanına alırlar. Ezher ulemasının pek çok Memlûklü emirini Ezher'de Osmanlı'ya karşı saklaması Ezher'de kan dökülmesine sebep olur. Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı aldıktan sonra olumsuz havayı dağıtmak adına ulemaya para dağıtır. Ezherli âlim ve talebelerden Yavuz Sultan Selim'in örfi hukukuna karşı çıkanlar da olur.³⁷³ Yavuz Mısır'ın fethi sırasında Osmanlıyı destekleyen Sûfileri ödüllendirir ve Mısır ulemasını, Osmanlı kadısı ve Mısır mutasavvıflarının kontrolüne bırakır. Osmanlı, Ezher ulemasının Mısır toplumu üzerindeki gücünü bildiğinden bu gücü kullanma yoluna gider. Osmanlı ile beraber Ezher'in büyük bir karanlığa gömüldüğünü söyleyenler varsa da bu böyle değildir. Osmanlı el-Ezher'e önem vererek 1672'de Ezher şeyhliği tesis eder ve Ezher uleması bu şeyhlik için kendi aralarında yarışır. Ezher uleması, Osmanlı sultanının tesis ettiği örfi hukuka karşıdır. Osmanlı fetih sırasında kendini desteklemiş Ezher ulemasına mensup Bekrî (1523-1586) ve Vefaî (1026-1107) aileleri gibi sûfî aileleri ön plana çıkarır. Hatta ulemanın üzerine çıkarır. Öyle ki Bekriler Ezher şeyhliğine iki kez atanır. Osmanlı sultanları, Ezher'e fazlasıyla yardım eder. Kanuni bunlara örnek olup Ezher'e yardımı artıran sultanların başında gelir. Osmanlı döneminde İstanbul ve Osmanlı uleması ön plana çıkarılıp Ezher uleması gölgelenir. Osmanlı iki kez Ezher şeyhini değiştirmek zorunda kalır. 18. yüzyılda Ezher'deki revak (yurt) sayısı 28'e kadar çıkar. Bu da Ezher'in itibarının bir göstergesidir. Tasavvuf dersleri de Ezher'de önem arz eder. Evliya Çelebi (1611-1682), 17. yüzyılda Ezher'de 12 bin talebenin mevcut olduğunu söyler. Malatyalı mutasavvıf Niyazi Mısri (1618-1694) de Ezher'de üç yıl ders alır. Ezher ulemasından İstanbul'a gelip yükselmek isteyen bir âlim olan Şehabettin Hafâcî (ö.1659), IV. Murad döneminde İstanbul'a gelerek Şafî mezhebinden Hanefi mezhebine geçiş yapar ve Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselir. Osmanlı, Hanefi mezhebini ön plana çıkarırken Ezher Şafilik mezhebini ön plana çıkarır. Osmanlı'da yükselmek isteyen bir ulemanın yükselmesi için mezhep değiştirmesi ilginçtir. Günümüzde dahi bu mezhepçilik hastalığı devam eder ve ülkelerin siyasetini belirler. Bekri ailesi, Ezher'de zikir halkaları kurarak zikir yapar. Osmanlı, Şafî mezhebinin gücünü kırmak için olsa gerek Ezher'e dört mezhebin müftüsünü atar.³⁷⁴

Ezher'de dört mezhep fikhî, sarf-nahiv, usûl, Arap dili, kıraat, tasavvuf vb. pek çok naklî ilim ile mantık, dil, edebiyat, beyan, me'ânî ve mantığa dair bazı aklî ilimleri en yetkin

³⁷³ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 45.

³⁷⁴ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 46, 47, 48, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 71, 72, 77, 94.

seviyede Ezher'de tahsil etmek mümkündü. Bu alanlarda en çok okutulan klasikleşmiş eserlerden bazıları ise şunlardı:

*“Elfiyetü İbn Mâlik, Kadı Beyzâvî, Celâleyn Tefsiri, Cem’u'l-Cevâmi‘, Ebû Şücâ‘, Mutavvel, Şâtıbiyye, es-Süllem, el-Mevâhib, Elfiyetü'l-Irakî, İbn Atâullah'ın Hikem'i, Molla Hüsrev'in ed-Dürer'i, Dürrü'l-Muhtâr, el-Keşşâf, et-Telhîs, eş-Şemâil, Semerkandiyye, Erbâ‘în en-Neveviyye, el-Cevhere, Hazreciyye, el-Hidâye, İbn Hacer'in Erbâ‘în'i, Kenzü'd-Dekâik, el-Muğni'l-Lebîb, Şerhu'l-Akâid, el-Ezheriyye, Şerhu İbn Akîl, Acurumiyye vd. Bunların yanı sıra klasik eserlere Ezherli hocaların veya başka meşhûr âlimlerin önceki yüzyıllarda yazdığı şerhler ve haşiyeler de zaman zaman bu eserlerle birlikte derslerde okutulmuştur.”*³⁷⁵

Ezher uleması kitapları Süleymaniye ve Topkapı kütüphanelerindedir. Osmanlı, Hanefi âlimleri Ezher'e göndermeye özen gösterirken, 1711 yılında Kadızade Hareketi'ne mensup bir Türk Vehhâbî vaiz Ezher'de kriz çıkarır. Bu da Ezher'in, o dönemde ilk Vehhâbî nüvesi fikirlere sıcak bakmadığının bir göstergesidir. Osmanlı sûfliğin bir kolu olan Halvetiliği Mısır ve Arap ülkelerinde yaymak ister ve bunun için çaba sarf eder. 1752 yılında Ezher, Kudüs'e hacca gitmek isteyen Kıptileri engeller.³⁷⁶ Bu da Ezher'in erken zamanlardaki yasakçı zihniyetini gösterir.

Âlimler yazdıkları eserler için Osmanlı'dan güzel para alırlar. Çünkü hamilik, patron koltuğunda Osmanlı vardır. Patronajın getirdiği faydalardan biri Halil İnalıcık'ın dediği gibi değerli eserlerin ortaya çıkmasıdır.³⁷⁷ Ezherli âlim Murtaza ez-Zebîdî'nin yazdığı *Tâcu'l-Arûs* adlı kitap için 150 akçe alır. Ezher, Osmanlı'ya istihbari bilgiler de sağlar. Yani Ezher bir nevi istihbarat ofisi görevi de görür. Ezher öyle güçlüdür ki yabancı elçilikler Mısır'daki kiliseleri tamir etmek için bile Ezher'den fetva almak ihtiyacı hissederler. Fransa buna örnek olup Ezher kilise tamiri için istenen izni Fransızlara verir. Ezher uleması, o kadar güçlenir ki valileri azledecek noktaya gelir. Bu da Ezher'in gücü ele geçirdiğinde neler yapabileceğinin işaretidir. Ezher, gerektiğinde haksızlığı protesto merkezi olur. Ezher uleması, siyasilerle aktif temas kurmaktan kaçınmaz. Ezher şeyleri 1000 dinara Kıptilerin hacca gideceğine dair fetva bile verir. Osmanlı, merkezi Mısır Ezher ulemasını kullanarak Mısır siyasetine yön vermeye çalışır. Ezher uleması, asilere destek verip siyasete karışır ama Osmanlı affeder. Osmanlı, Ezher âlimlerine yüksek maaş verir. Osmanlı, Mısır'da Bekri ve Vefai aileleri gibi sûfî aileleri güçlendirir ve sûfilere özel önem verir. Bu noktada Halveti

³⁷⁵ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 140.

³⁷⁶ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 103, 107, 144.

³⁷⁷ Geniş bilgi için bk., Halil İnalıcık, *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, 9. Bs. (Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2019).

Şeyhi Mahmut el-Kürdi (1844-1914) önem arz eder. Osmanlı Vehhâbîler ile mücadele etmek adına sûfîlerin güçlü olduğu Ezher'i destekler. Ezher, siyasete yoğun olarak katılır; hatta siyasilerin yanında yer alır. Ezher, Osmanlı'ya karşı Tomanbay'ın yanında yer alıp Yavuz'u asi olarak niteler.³⁷⁸ Ezher, zalim olan bazı Osmanlı idarecilerine de karşı çıkar. Mısır'da Osmanlı'ya isyan eden Bulutkapan Ali Bey İsyanı yine Ezher uleması kullanılarak kontrol altına alınır. Osmanlı tasavvufu da toplumsal tabanı kontrol etmeye çalışır. Bu tabloyu incelediğimizde Osmanlı'da Hanefilik ne kadar önemliyse Ezher'de de Şafiliğin o derece önemli olduğunu anlarız. el-Ezher'de öğrencilerin okudukları yerlere -bir çeşit yurt gibi- revak denirdi. Revaklarda her millettten insan bulunurdu. Bir tür yatılı yurt olan revaklara baktığımızda Ezher'e olan talebi anlayabiliriz.³⁷⁹

1919 Devrimi'nin Mısırlı lider Hizb'u'l Vefd Partisi'nin kurucusu Sa'd Zaglul da el-Ezher'de okur.³⁸⁰

Ezher'in fikirler noktasında baskıcı bir yönü de vardır. Bundan dolayı Mısır, el-Ezher hocalarından Ahmet Subhi Mansur fikirlerinden dolayı 1985 yılında el-Ezher'deki hocalık vazifesinden alınır. Aynı sebeple hakkında davalar açılır ve birkaç kez tutuklanır. Ferec Fude ile birlikte Müstakbel Partisi'ni kurar. Fude, İslâm'dan irtidat ettiği gerekçesiyle Cemâ'atu'l-İslâmiyye tarafından öldürülür.

Mısır'da öteki olarak kabul edilen Kıptiler³⁸¹ sayıca önemli bir topluluktur. Kıpti cemaati radikal İslâmcı fanatiklerin hedefi olarak siyasi mücadele sahnesine itilmiş durumda olup bu hoşgörü ve demokrasi kültürünü zedelemektedir.³⁸² Hourani'ye göre resmî ulema siyasi, askerî, politik ve bürokratik kadrolarla paralel gelişir.³⁸³ Bugün el-Ezher, Mısır Sisi iktidarının istekleri³⁸⁴ doğrultusunda dinî fetvalar verir ve Sisi'nin yaptığı icraatları savunur.³⁸⁵ Yani Ezher, dini siyasete alet etmektedir. Ezher'in siyasete alet edilmesi

³⁷⁸ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 151, 154, 156, 158, 179, 186, 207, 231, 251, 253, 266, 288, 293.

³⁷⁹ Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*, 298, 331, 332, 333, 334, 335, 336.

³⁸⁰ Hafâcî, 'Alî Subh, *el-Ezher fî Elf 'Amm*, 316.

³⁸¹ Mahfûz üniversite öğrenimi sırasında Fransa bursuna başvurur. Başvurusu kıpti zannedilerek reddedilir.; Mehmet Narlı da Necip Mahfûz'un Kıpti ve Ortodoks Hristiyan olduğunu ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk., Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 75.; Mehmet Narlı *Kahire ve Paris Notları*, 1.Bs. (Ankara: Cümle Yayınları, 2017), 24.

³⁸² Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, 1. Bs. (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2017), 530.

³⁸³ Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, 533.

³⁸⁴ Nihad Sîris, *Sessizlik ve Gürültü*, Çev. Rahmi Er, 2. Bs. (İstanbul: Jaguar, 2019)

³⁸⁵ *Ezher'den Sisi'nin Libya tutumuna destek* Erişim: 20.12.2020 <https://Turkish.Aawsat.Com/Home/Article/2348146/Ezher%E2%80%99den-Sisi%E2%80%99nin-Libya-Tutumuna-Destek>; *Darbeci Sisi yönetimindeki Mısır'dan skandal Ayasofya açıklaması* Erişim: 20.12.2020 <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/07/12/darbeci-sisi-yonetimindeki-misirdan-skandal-ayasofya-aciklamasi>; *Siyasetin koridorlarında bir dinî kurum: Ezher*, Erişim: 20.12.2020 <https://www.gzt.com/mecra/siyasetin-koridorlarinda-bir-din-kurum-ezher-3489123>; *Sisi'nin kuklası El Ezher 'Ayasofya'dan rahatsız*, Erişim: 20.12.2020 <https://www.gunes.com/dunya/sisinin-kuklasi-el-ezher>

karşısında Suudi Arabistan'da 1971 yılında İlmi Araştırmalar ve Fetva İçin Daimi Komite adlı bir kuruluş kurar. Cemâl 'Abdunnâsır, Ezher'i sosyalizmle İslâm'ın uyumlu olduğunu diğer Müslümanlara kabul ettirmek amacıyla uluslararası bir üniversite hâline getirmeye çalışır. Abdünnâsır döneminde Ezher Üniversitesi, Arap milliyetçiliğini ve Arap sosyalizmini diğer Arap ülkelerinde İslâm'ın önerdiği ideolojiler olarak tanıtmaya faaliyetine girişir. Suudi Arabistan, 'Abdünnâsır'a ve tüm İslâm âlemine karşı Vehhâbîliği yaymaya çalışır³⁸⁶ ve İhvân taraftarlarını Rabîta³⁸⁷ adlı teşkilatlarında görevlendirir.³⁸⁸ İhvân'ın Suud merkezli Rabîta Teşkilatı'nda görev alması sûfî karşıtı Vehhâbîlerden etkilenmelerini kaçınılmaz kılar. Vehhâbîlerden etkilenen Ezher'de hoşgörü iklimi kaybolur. Ezher'de manadan daha çok madde yani şekil önem kazanır. Sûfîliği yitiren Ezher'de hoşgörü iklimi azalır ve siyasi iktidarın söylemleri doğrultusunda Ezher hareket etmeye başlar ve kuruluş amacından saparak sansür kurumu hâline gelir. Necip Mahfûz, 1954 yılında Kültür Bakanlığında göreve başlar ve sırasıyla Sansür Müdürlüğü, Sinemayı Destekleme Kurumu Müdürlüğü, sinemadan sorumlu müsteşarlık görevlerinde bulunur.³⁸⁹ Sansür Müdürlüğü yapan Necip Mahfûz'un "Evlâdu Hâratinâ" romanının dinî bir sansür kurumu olan el-Ezher tarafından 1959 yılında Mısır'da basımının yasaklanması düşündürücüdür. Mahfûz, bu romanından dolayı el-Ezher'in öfkesini 1959 yılında üzerine çeker.³⁹⁰ Necip Mahfûz gibi bir yazar niçin İhvân ve Ezher'in desteğine ihtiyaç duyar bu önemlidir. Bu iki kuruluşta Mısır ve İslâm dünyasında belirleyici ve önemli kuruluşlardır.

el-Ezher Üniversitesi'nin günümüzde eski Fatimiler döneminde dinin siyasete alet edilmesi gibi Sünni İslâm dünyasını temsil ettiğini söyleyen Ezher'in dini siyasete alet etmesi de ilginçtir. Dini siyasete alet etmek açısından Şii Fatimilerle Sünni Ezher benzeşmekte ve aynı kaderi paylaşmaktadır. Ezher, sıradan bir ilahiyat yüksek okulu değildir; yasal yetkileri ve manevi gücü nedeniyle, ülke çapında önemli bir dinî /siyasi odaktır. Üniversite mütevelli heyeti, önemli konularda fetva verip sanat ve kültür

[ayasofyadan-rahatsiz-1084793](https://www.haber7.com/dunya/haber/2994468-el-ezherin-eski-imam-yardimcisindan-ayasofya-aciklamasi); El-Ezher'in eski İmam Yardımcısı'ndan Ayasofya açıklaması, Erişim: 20.12.2020 <https://www.haber7.com/dunya/haber/2994468-el-ezherin-eski-imam-yardimcisindan-ayasofya-aciklamasi>; معارك الأزهر مع المفكرين والأدباء.. اتهام نجيب محفوظ بالإلحاد.. ومقاضة طه حسين.. وسجن الشيخ ميزو وبحيري.. (el-Ezher'in entelektüel yazarlarla savaşıları ... Necip Mahfûz ateizmle suçlandı ... Taha Hüseyin'in yargılanması ... Şeyh Mizo ve Buheyri'nin tutuklanması ... ve Mustafa Mahmud'un yargılanması), Erişim: 20.12.2020 <https://www.elbalad.news/2721776>; نتائج الصمت على تكفير نجيب محفوظ (Necip Mahfûz'un Tekfir Edilmesinin Suskunluğu Üzerine), Erişim: 20.12.2020 <https://www.alhurra.com/different-angle/>

³⁸⁶ Doğan, *Ortadoğu'da Çatışmalar ve İdeolojiler*, 123., 221., 245., 223.

³⁸⁷ Faik Bulut, *İslâmcı Örgütler* 3, 4. Bs. (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), 416-418.

³⁸⁸ Doğan, *Ortadoğu'da Çatışmalar ve İdeolojiler*, 221.

³⁸⁹ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 79.

³⁹⁰ Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 39.

faaliyetlerini denetleyebilir ve gerektiğinde bir sansür kurumu gibi çalışabilir. İslâma aykırıdır gerekçesiyle kitap, yayın, film gibi sanatsal ürünün sayısı çoktur.

İslâmı eleştiren Dr. ‘Abdünnâsır Hamîd Ebû Zeyd (1943-2010),³⁹¹ Dr. Nevâl el-Sa’adavî (1931-)'yi Ezher, kâfir ilan eder hatta bir Müslüman kâfirle evli kalamaz diye eşlerinin de onlardan boşanmalarını ister. Mânsur ve Fude, devletin dinden ayrılması gerektiğini söyleyerek Hristiyan ve Müslüman vatandaşların eşitliğini savunur. Mânsur, 2012’de Amerika’ya iltica eder, Fude ise öldürülür.³⁹² Mısır liderleri, Ezher’i sürekli desteklerler. Enver Sedat da Ezher’i destekler.³⁹³ Bundan dolayı Ezher şeyhleri de devleti destekler. Ezher’in baş sorumlusu ve Mahfûz’un cenaze namazını kıldıran Şeyh Muhammed Seyyid Tantavî Ekim 2007’de devlet aleyhine yazı yazıp yönetimi eleştiren gazetecilerin şeriat kurallarınca kırbaçlanması gerektiği yönünde fetva bile verir.³⁹⁴

³⁹¹ Geniş bilgi için bk., Abdullah Basmacı, *Nasr Hâmid Ebû Zeyd’de Din Dili*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisâns Tezi, 2019.

³⁹² Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, 221.

³⁹³ R. Harair Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik*, Çev. Muhammed Karahanoğlu, 1. Bs. (İstanbul: İlke Yayınları, 1992), 99.

³⁹⁴ Bulut, *İslâmcı Örgütler* 2, 46, 47.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHFÛZ'UN SEMBOLİK ROMANLARINDA DİN ANLAYIŞI VE KUTSAL UNSURLAR

Bu çalışmanın konusu Necip Mahfûz'un sembolik romanlarında ki din anlayışıdır. Necip Mahfûz'un din anlayışını yazdığı eserlerden hareketle ortaya koymak mümkündür. Ancak din anlayışını sembolik romanlarından hareketle kolayca tespit etmemiz zordur. Çünkü Mahfûz sembolik romanlarında dini ve kutsal unsurları açık bir şekilde belirtmez.

Çalışmamızda yazarın en çok bilinen sembolik romanlarından yedi romanını inceleyerek din anlayışını ve dini kavramlara yaklaşımını tespit etmeye çalışacağız. Mahfûz'un sembolik romanlarının başında *Evlâdu Hâratinâ* adlı romanı gelir. Bu roman yazarın en çok tartışılan ve üzerinde durulan eseridir. Mahfûz 1959'da *el-Ehram*'da yayınlanan bu romanından dolayı dini bir eğitim müessesesi olan Ezher Üniversitesi ve mensuplarının tepkisiyle karşılaşır.³⁹⁵ Bu romana gelen tepkiler karşısında Mahfûz, yalnız bırakıldığını kimsenin kendisini ziyaret etmediğini söyler.³⁹⁶ Mısır'da yasaklanan eser 1967 yılında Süheyl İdris'in yayınevi Dârul-Adab³⁹⁷ tarafından Beyrut'ta³⁹⁸ yayınlanır ve Mısır'da yayımı ancak 2006 yılında el-Ezher'in izniyle mümkün olabilir.³⁹⁹ Bu romandan dolayı Mahfûz'a gösterilen tepkiler sadece yazılı ve sözlü olmayıp fiziki saldırılar seviyesine çıkar. 14 Ekim 1994 tarihinde Nil kenarında yürüyüş yaparken Muhammed Naci⁴⁰⁰ adlı genç tarafından bıçaklanan Mahfûz'un sağ eli felç olur.⁴⁰¹ Dini bir şahsiyet olan Şeyh Muhammed Ğazali, onu hastanede ziyaret eder ve ona yapılan saldırıyı kınar.⁴⁰² Bu ziyaret kanaatimizce dini şahsiyetlerin ve kurumların Mahfûz'u reddetmediğini gösterir. Eleştirmenler, saldırganın Mahfûz'un romanını okumadan, cahillik ve tasesupla bu saldırıyı yaptığını belirtirler.⁴⁰³

Evlâdu Hâratinâ, insanlık tarihini, Tanrı ve peygamber kıssaları çerçevesinde anlatıldığı sembolik bir romandır. Mahfûz, peygamber kıssalarını çerçeve anlatı şeklinde

³⁹⁵ Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 39.

³⁹⁶ Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz Sire Hayâtî Kâmile", 106.

³⁹⁷ Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 10.

³⁹⁸ Beyrutla ilgili Araplar Mısır yazar, Beyrut basar Bağdat okur diyorlar. ez-Zevvâdî, *Mâkâhî Necîb Mahfûz fî Mirfe'e'z-Zâkire*, 76.

³⁹⁹ Abdulaziz, "Ene Necîb Mahfûz Sire Hayâtî Kamile ", 109.

⁴⁰⁰ Nakkâş, *Sâfâhât*, 263.

⁴⁰¹ Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 23.

⁴⁰² Nakkâş, *Sâfâhât*, 262.

⁴⁰³ Nakkâş, *Sâfâhât*, 263.

kullanarak, insanoğlunu doğru yola ulaştırmak için bu metafizik romanını yazar. Dinî kıssaların yanısıra bilimi “Arafe” karakteriyle kurgulayarak, bilimin kötü kullanıldığında çok olumsuz sonuçlara yol açacağını göstermeye çalışır. Ayrıca yazar, peygamberler ve bilim adamlarının insanlığın yararına çalıştıklarını, dinin ve bilimin yanlış insanların eline geçmemesi gerektiği bu romanıyla vurgular. Mahfûz’un din ve dini kişilikler hakkındaki bu olumlu vurgusuna rağmen dönemin dini şahsiyetleri ve kurumları onun bu romanıyla din ve dini değerleri aşağıladığını ve reddettiğini iddia ederler. Bunların başında gelen Şeyh Abdulhamit Keşk, Mahfûz’un semboller kullanarak dini kavram ve kişilikleri aşağıladığını, böylece dinden çıktığını iddia etmiştir. Keşk, Mahfûz’un sembolleştirdiği dini kavram ve kişilikleri şöyle sıralar:

“1. el-Cebelâvî: Allah (C.C.)⁴⁰⁴

2. el-Beytu’l-Kebir (“Büyük Ev”): Gökyüzü ya da Arş-ı Ala

3. el-Hara (“Mahalle”). Dünya ya da kâinat

4. Edhem: Âdem (A.S.)

5. Abbas: Cebelâvî’nin çocuklarından birisi. Romanda meleklerden Azra’il (A.S.)’in sembolüdür.⁴⁰⁵

6. Rıdvan: Cennetin bekçisi

7. Celil: Cebra’il (A.S.)’in sembolüdür. Fakat Kasım bölümünde Kandil adıyla karşımıza çıkar.

8. İdris: İblis, Şeytan.⁴⁰⁶

9. Umeyme: Havva (A.S.)

10. Kadri: Âdem (A.S.)’in oğlu Kabil.

11. Hemmam: Âdem (A.S.)’in oğlu Habil.

12. Cebel: Musa (A.S.)

13. el-Efendi: Firavun.

14. es-Seyyide Huda: Firavun ’un karısı.

15. Zaklut: Haman.

⁴⁰⁴ Keşk, *Kelimetunâ fi Red ’alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 156.; İman Bint Muhammed Bin İyaz el-Askeri, *Ara’i Necîb Mahfûz fi Dav’i Akideti’l-İslamiyye*, Suudi Arabistan: Ummu Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 2007, 451-457.

⁴⁰⁵ Melekler konusunda bakınız. Voltaire, *Melekler ve Tanrıtanımazlar*, Çev. Özge Bilgen Kara, 1. Bs. (İstanbul: Zeylin Yayınları, 2015), 9-28.

⁴⁰⁶ Şeytanla ilgili geniş bilgi için bk. Jeffrey Burton Russell, *Şeytan - Kötülüğün Tarihi 1: Antikiteden ilkel hristiyanlığa kötülük algıları*, Çev. Elif Çelik, 1. Bs. (Ankara: Panama Yayıncılık, 2017); Jeffrey Burton Russell, *Kötülüğün Tarihi 2: İblis Erken Hristiyan Geleneği*, Çev. Ahmet Fethi, 1. Bs. (Ankara: Panama Yayıncılık, 2018); Jeffrey Burton Russell, *Kötülüğün Tarihi 3: Luciffer Ortaçağda Şeytan*, Çev. Ahmet Fethi, 1. Bs. (Ankara: Panama Yayıncılık, 2018); Jeffrey Burton Russell, *Kötülüğün Tarihi 4: Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan*, Çev. Elif Çelik, 1. Bs. (Ankara: Panama Yayıncılık, 2019); Sigmund Freud, *Psikanaliz*, 2. Bs. (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 214.

16. *Amn Hamdan*: İsrail oğullarının atası.
17. *Ehlu Hamdan*: İsrail oğulları.
18. *Kidre*: Musa (A.S.)'ın öldürdüğü kişi.
19. *Da'bis*: Musa (A.S.)'dan yardım isteyen kişi.⁴⁰⁷
20. *Dulme*: Şehrin bir ucundan gelerek "Ey Musa" diye bağırان kişi.⁴⁰⁸
21. *el-Belkiti*: Şuayb (A.S.).
22. *Şefika*: Musa (A.S.)'ın evlendiği Şuayb (A.S.)'ın kızı
23. *Seyyide*: Şefika'nın kızkardeşi
24. *Abde*: Meryem (A.S.)
25. *Amm Şafi'i*. Marangoz Yusuf.
26. *Rifa'a*: İsa (A.S.).
27. *Zunful*: Beyt Lahm şehrinde doğan çocukları öldüren Hirodis.
28. *Hunfis*: İsa (A.S.) döneminde yaşamış bir yönetici.
29. *İdris'in isyan etmesi sonucu Cebelâvî'nin evinden kovulması. Şeytan'ın isyanı ve Allah'ın rahmetinden kovulması.*
30. *Edhem ve Umeyme'nin Cebelâvî'nin evinden kovulması: Âdem (A.S.) ile Havva (A.S.)'in cennetten kovulmaları.*
31. *Cebelâvî'nin sırlar kitabına yaklaşılmaması emrine karşı gelinmesi: Adem (A.S.)'in yasak ağaca yaklaşması*
32. *Sırlar Kitabı*: Levhi Mahfûz
33. *Sırlar kitabındaki on şart: Tevrat'taki on emir*
34. *Kadri'nin Hemmam'ı öldürmesi. Kabil'in Habil'i öldürmesi.*
35. *Cebel'in el-Mukattam çölünde karanlıkta Cebelâvî ile görüşmesi: Allah (C.C.)'in Tur dağında Musa (A.S.) ile konuşması.*
36. *Rifa'a'nın savunduğu Yasemin'in ihanet etmesi: İsa (A.S.)'a ihanet eden Yahuda.*
37. *Rifa'a'nın Yasemin, Zeki, Kerim, Ali ve Hüseyin'le yediği akşam yemeği: İsa (A.S.)'ın havarileri ile yediği son akşam yemeği.*
38. *el-Cerabi Mahallesi*: Hz. Muhammed (S.A.V.)'in büyüdüğü Mekke şehri
39. *el-Cerabi*: Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ailesi, akrabaları ve arkadaşları.
40. *Kasım*: Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V.).
41. *Zekeriyya*. Peygamberimizi büyüten Ebu Talip.
42. *Hasen*: Hz. Ali (R.A.).
43. *Yahya*: Varaka Bin Nevfel.
44. *Kamer*: Hz. Hatice (R.A.).
45. *Sadık*. Hz. Ebubekir (R.A.).

⁴⁰⁷ Okumalarımızda Da'bis diye okuduk.

⁴⁰⁸ Okumalarımızda Dulme diye okuduk. Leyla Leyla Basmacı Tonguç Dulma diye çeviri yapmış.

46. Kamer'in hizmetçisi Sekine: Hz. Hatice (R.A.)'nin arkadaşı Nefise Binti Umeyye (Münye).

47. Kandil: Vahiy meleği Cebrail (A.S.).

48. Sadık'ın kardeşi Bedriyye: Hz. Aişe (R.A.).

49. Arefe: Gözleriyle görmediği her şeyi ve dolayısıyla Allah'ın varlığını inkâr eden kişilerin sembolü.

50. Arefe'nin defteri: İnsanlığın kurtuluşunu temsil eden modern bilimin sırları.”⁴⁰⁹

Keşk'in romanla ilgili iddiaları, kanaatimizce birçok yönden tutarlı gözükmemektedir. Bunlarla ilgili ilerleyen satırlarda ayrıntılı açıklamalar yaparak bu iddiaların geçerli olmadığı ortaya konulacaktır.

Yazarın bu romanı ile ilgili Keşk'in tespit ettiği semboller elli ile sınırlıdır. Ancak, tespitlerimize göre dini semboller Keşk'in ifade ettiğinden fazladır. İncelemelerimiz sonucunda Mahfûz'un, bunun dışında, başka dini kişilik ve kavramları sembolleştirdiğini görmekteyiz. Ortaya koyduğumuz bu semboller, Arap dünyasında ve bilimsel çalışmalarda yer almamaktadır. Tespit ettiğimiz bu yeni sembolleri ve karşılıklarını belirterek, romandaki yerleri ve bunlar hakkındaki kaynakları şu şekilde veriyoruz:

1. el-Beytu'l-Kebir⁴¹⁰ (“Büyük Ev”)⁴¹¹: Cennet ve Kabe⁴¹²

2. Lehîta⁴¹³ (Lahita⁴¹⁴): Ebû Lehep⁴¹⁵

3. Calta⁴¹⁶ (Galta⁴¹⁷): Ebû Süfyan⁴¹⁸

4. Hacac⁴¹⁹ (Hagag⁴²⁰): Ümeyye Bin Halef (Bilal Habeşi'nin işkenceci patronu)⁴²¹

⁴⁰⁹ Keşk, Melekler konusunda bakınız. Voltaire, *Melekler ve Tanrıtanımazlar*, Çev. Özge Bilgen Kara, 1. Bs. (İstanbul: Zeplin Yayınları, 2015), 9-28, 94-97.

⁴¹⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 7.

⁴¹¹ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 5.

⁴¹² M. Süreyya Şahin, Bekir Topaloğlu “Cennet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 376-386.; Sadettin Ünal, “Kâbe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 23-26.

⁴¹³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 455.

⁴¹⁴ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 355.

⁴¹⁵ Mehmet Ali Kapar, “Ebû Lehep”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 178-179.

⁴¹⁶ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 362.

⁴¹⁷ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 360.

⁴¹⁸ İrfan Aycan, “Ebû Süfyan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 230-232.; Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, Çev. Nejdettin Gök, C. 1, 5. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 82, 88, 89.

⁴¹⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 460.

⁴²⁰ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 359.

⁴²¹ Mehmet Bahaüddin Varol, “Ümeyye Bin Halef”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 40: 305-306.

5. Savâris⁴²²: *Ebû Cehil künye/Ebû'l-Hakem (Amr Bin Hişam asıl adı.)*⁴²³
6. Üveys Hz. Hatice'nin amcası bakkal⁴²⁴: Amr Bin Esed⁴²⁵
7. Sekîne⁴²⁶ (Sakine⁴²⁷): Hz. Hatice'nin kız arkadaşı Nufeyse⁴²⁸
8. Zekeriya (Patates satıcısı)⁴²⁹: Ebû Talip⁴³⁰
9. İhsân⁴³¹: Hz. Peygamberimizin, Haticeden doğan ilk kızı Hz. Zeynep⁴³²
10. Köle⁴³³: Haris oğlu Zeyd evlatlığı⁴³⁴
11. Şâfi⁴³⁵: Yûsuf en- Neccâr⁴³⁶
12. Hind Kayası⁴³⁷: Hira Mağarası⁴³⁸
13. 'Atûf⁴³⁹: Medine⁴⁴⁰
14. Çöl Sıçanları Bölgesi (Çöl Sıçanlarının⁴⁴¹- Hayyu'l Cerâbî)⁴⁴²: Mekke'de Şi'b Ebi Talib Senti⁴⁴³

⁴²² Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 335.

⁴²³ Mehmet Ali Kapar, "Ebu Cehil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 117-118.; Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, 5. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 81.

⁴²⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 276.

⁴²⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hz. Hatice", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466; Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, 5. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 59-60.

⁴²⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 334.

⁴²⁷ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 264.

⁴²⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, 1. Bs. (İstanbul: Beyan Yayınları, Tarihsiz), 67.

⁴²⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 325.

⁴³⁰ Ethem Ruhi Fıglalı, "Ebu Talip", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 237-238.

⁴³¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 361.

⁴³² Aynur Uraler, "Hz. Zeynep", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 355-356.

⁴³³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 386.

⁴³⁴ Zeyd, Hz. Hatice'in satın alıp peygamberimize hediye ettiği bir köledir.. M. Yaşar Kandemir, "Hz. Hatice", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466; Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, 5. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 59-60.

⁴³⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 262.

⁴³⁶ Mahmut Aydın, "Yûsuf en-Neccâr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 20-22.

⁴³⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 333, 377, 384.

⁴³⁸ Fuat Günel, "Hirâ' Mağarası", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 121-122.

⁴³⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 364.; Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 286.

⁴⁴⁰ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Medîne", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28: 311-318.

⁴⁴¹ Mahfûz, *Cebalavi Sokağının Çocukları*, 354.

⁴⁴² Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 454.

⁴⁴³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 108.

15. *Mukattam Dağı*⁴⁴⁴: Mekke'deki Hira Mağarasının (Mekke/Suudi Arabistan) üzerinde bulunduğu Nur Dağı⁴⁴⁵; Mukattam dağının eteklerine kadar uzanan alanda Kâhire Kabristanı⁴⁴⁶

16. *Mukattam Pazarı*⁴⁴⁷: Nur Dağı Pazarı ((Mekke/Suudi Arabistan)

17. *Zafer Evi*⁴⁴⁸: Hz. İsa'nın evi.

18. *Zenfil*⁴⁴⁹: Hirodes⁴⁵⁰

Yukarıda sıraladığımız Keşk'in bulduğu semboller ve ayrıca bizim tespit ettiğimiz bu sembolik unsurlar romanı daha iyi anlamamızı ve Mahfûz'un dini anlayışını ortaya koymamızı kolaylaştıracaktır.

Mahfûz bu roman hakkında kendisine yöneltilen eleştirilere cevap verir. Din karşıtı olarak suçlanmasını asla kabul etmez aksine dini değerlere ve kişiliklere çok saygılı olduğunu ifade eder. Mahfûz, Selman Rüşdi'ye benzetilmesi ve *Evlâdu Hâratinâ* romanı hakkında şunu söyler:

“Evlâdu Hâratinâ” bir süre önce yayınlandığında bazı radikal İslami gruplardan sayısız tehdit aldınız. (O sırada Mahfûz henüz saldırıya uğramamış, bıçaklanmamıştı.) 20 yıl önce yazdığınız bu kitapta Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i birer karakterle özdeşleştiriyordunuz. İslam'a göre bu olacak şey değil! Başınıza gelebilecekler size endişelendirmedi mi? Hayır. Hiç endişelenmediğim gibi, hükümetin özel koruma teklifini de reddettim. Beni gerçekten öldürmek isteselerdi eğer, bunu öyle veya böyle yaparlardı. Aslında tedirgin bile etmediler. Belki de uğraşmaları gereken daha büyük meseleleri vardı ve ben onlar için önemsiz bir ayrıntıydım. (gülüyor) O halde Salman Rushdie'nin romanı “Şeytan Ayetleri”yle sizin romanınız arasında fark var. Var tabii. Radikaller ikisinin aynı olduğunu düşünüyor muhtemelen ama değil.

Salman Rushdie için ne söylersiniz?

Açıkcası, Salman Rushdie'nin kitabında İslam'a yönelik çok aşağılayıcı bölümler var. Okumadım ama o kadar çok kişi anlattı ki, içeriğini aşağı yukarı biliyorum. Gerçi biliyor musunuz, onunla açışonuçta kitabı İslam dinini aşağılıyor. Benim kitabıma gelince; ben hiçbir dini küçük görmedim, hakaret etmedim. Sadece insanlığın belirli bir dönemini hayal

⁴⁴⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 7, 377, 388.

⁴⁴⁵ Fuat Günel, “Hirâ' Mağarası”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 121-122.

⁴⁴⁶ Eymen Fuat Seyyid, “Kâhire”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 173-175.

⁴⁴⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 345.

⁴⁴⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 222.

⁴⁴⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratunâ*, 223.

⁴⁵⁰ Harman, “Hz. İsa”, 22: 465-472.

ettiğim gibi yazdım. Bu konuda özgür davrandığımı inkar edemem elbette, yine de amacım kimseyi rahatsız etmek değildi.”⁴⁵¹

Sosyal adaleti öne çıkaran Mahfûz, bu romanda dini kıssaları kullanır. Dinsiz bilimin insanlığa mutluluk getirmeyeceğini ancak insanoğlunun dini baz alan bilimle ilerleyebileceğini anlatmak ister. Mahfûz romanda bilimi temsil eden Arif karakterini öldürerek bilimin yalnız başına dünyayı kurtaramayacağını söylemek ister. Bilimin ilerlemesini zorba güçler durdurur. Bilim adamlarının bilgilerini yanlış ellere teslim etmesi sonucu dünyada olumsuzluklar çoğalınca Mahfûz, Arif karakterini romanda öldürür. Bunu yapma nedeni bilimin yalnız başına yeterli olamayacağıdır. Mahfûz halkların eşitliği fikri ve evrensel kardeşlik fikrini dinlerin savunduğunu ifade eder.⁴⁵²

Mahfûz her şeyden önce anlatılarını mükemmel anlamda kurgulayan bir yazardır. Kurgusunu yaparken her konudan faydalanır. Mahfûz bu romanında olaydan çok felsefi fikri yani düşünceyi ön plana çıkarır. Mahfûz bu romanda da yaptığı gibi bütün romanlarında varlığın sırrını arar.⁴⁵³ Bu anlamda Türk Edebiyatında varlığın sırrını Bergson felsefesiyle arayan Ahmet Hamdi Tanpınarlar karşılaştırılabilir.⁴⁵⁴

Mahfuzun Arif karakteri üzerinden aktardığı bu düşünceler Bergson gibi felsefecilerde de görülmektedir. Örneğin Bergson şöyle der:

*“saf felsefe din olmadan olmaz. Felsefe, uygulama anlamında dinlerin yaptıklarını yapamaz.”*⁴⁵⁵

Yukarıdaki açıklamalarımız çerçevesinde roman, kanaatimizde, dini insanın hayatından çıkaran modernizme bir eleştiri olabilir.

Yazarlar tarih boyunca söyleyemediklerini sembollerle ve hayvanlarla anlatmışlardır.⁴⁵⁶ Romanlarının din ve tarih kitapları olmadığını ifade eden Necîb Mahfûz, sanatın kendine has bir dili olduğunu belirtir. Örnek olarak da *Kelile ve Dimne* kitabını ve buradaki hayvanlar âlemi tasvirleri ve sembollerini aktarır. Orada bir sanat olduğunu,

⁴⁵¹ Amerikalı gazeteci Jonathan Curiel, Mahfuz ile röportaj yapmış ve bunu yayınlamıştır. Jonathan Curiel, “Necip Mahfûz : Yeni Bir Sartre, Yeni Bir Camus Yok” Erişim: 01.01.2021 <https://www.izdiham.com/necip-mahfuz-yeni-bir-sartre-yeni-bir-camus-yok/> Röportajın tamamı için bk. Ek.8.

⁴⁵² Henri Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, , 3. Bs. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 67.

⁴⁵³ Gitani, *Necip Mahfûz Yetezekker*, 26-27.

⁴⁵⁴ Geniş bilgi için bk., Şerif Eskin, *Zaman Ve Hafızanın Kıyısında Tanpınar'ın Edebiyat, Estetik ve Düşünce Dünyasında Bergson Felsefesi*, 2. Bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021).

⁴⁵⁵ Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, 66

⁴⁵⁶ Geniş bilgi için bk., Eymen el-Menasîr, *Kevme Elğâz Kırâ'a fî Rivâyeti'l Lıss ve'l Kılâb li Necîb Mahfûz*, 07.09.2019 Erişim: 01.08.2021 <https://www.raialyoum.com/كومة-الغاز-قراءة-في-رواية-اللس-والكلا>

kendisinin de aynı şekilde romanlarında sanat yaptığına işaret eder. “*simgelere değindim ve imgeler yarattım*” der.⁴⁵⁷

Mahfûz bu romanla ilgili pek çok açıklama yaparak lehte ve aleyhindeki görüşleri değerlendirir. 1959’da kendisiyle ilgili yapılan bir sempozyomda bu romanla ilgili soruya şöyle cevap verir:

“bu roman insanlığın hikâyesidir. Peygamberler getirdikleri dinlerle adaleti sağlar fakirlerin haklarını savunurlar. Bilimde kendini insanoğlunun refahını ve adaletini sağlamaya adar. Hz. Muhammed’in esrar içtiği söyleniyor doğru mu? Hayır doğru değil burada kurgu yapılmış mahalledeki sıradan insan kastedilmiştir. Ben filozof değilim ama tasavvufi/sufi sosyalizm diyebileceğim bir yaşam tarzını dört gözle bekliyorum. İnsanların ilişkileri sevgi ve işbirliğine dayanıyor, böylece Tanrı’ya dönebiliyorlar ve bu benim aradığım sosyalizm.”⁴⁵⁸

Prof. Dr. Musa Yıldız’ın yazarla yaptığı röportajda, *Evlâdu Hâratinâ* romanı ile ne mesaj vermek istediniz? sorusuna Mahfuz şöyle cevap verir:

“Onun insan hayatında adalet arayışı olduğunu düşünüyorum. Bu sürede devrimin içerisine birçok fırsatçı insan girdi. Böylece ikinci bir zulüm başladı. Bu roman, bu değişime dikkatli bir bakıştır. Bu romana dinler de girdi. Belki dinler adaletin en güzel sembolleridir. Dinler genellikle adaleti gerçekleştirmek için gelir. Benim konumda, din ve bilimle bağdaşan adalettir.”⁴⁵⁹

Üzerinde geniş açıklamalar yaptığımız *Evlâdu Hâratinâ* romanından sonra Mahfuz’un diğer sembolik romanlarından kısaca bahsetmekte yarar vardır. 1961’de yayımlanan *el-Liss ve’l Kilâb* romanı 1952 Darbesi sonrası Necip Mahfûz’un sembolik romanlarının ikincisidir.⁴⁶⁰ Bu roman, belli bir davaya inanıp daha sonra dava arkadaşlarının

⁴⁵⁷ Abdulaziz, "Ene Necip Mahfûz Sire Hayati Kamile", 107.; Maspero Zaman. “Necib Mahfûz Mudafian an Rivayetu Evlâdu Haratuna” Erişim: 06.04.2020. (<https://www.youtube.com/watch?v=649yqAqRJC4>) (Necip Mahfûz’un kendisiyle yapılan röportajda özellikle romanlarında kaderin önemli yer tuttuğu söyler. Bazıları Mahallemin Çocukları romanıyla dinî değerlere saldırdığınızı söylüyor bu konuda ne dersiniz? diyen muhabire: Nobel’i dine hakaret ettiğim için aldığımı söyleyenler var. Bu kesinlikle yalan Nobel bütün yazdıklarınız üzerinden sizi değerlendiriyor. Tek bir eser üzerinden değil. Yazar sembolik romanlara *Kelile ve Dimne* örneğini vererek romanın okuyucu tarafından yanlış yorumlandığını söylüyor. Yazar romanın dinî değerlere saldırdığınızı söyleyenler için ise bu kesinlikle yalan diyor. Peygamberler iyiliği teşvik etmek için gelmişlerdir. Bunun dışında bir şey söylenemez.).

⁴⁵⁸ el-Ehram, *Sekâfe ve Funûn*, 20.12.2020. Erişim: 01. 08.2020. <https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>; Muhammed Ahmed el-Kudât, *et-Teşkilu’r-Rivâ’iyyu ‘inde Necib Mahfûz: Dirâse fi Tecelliyati’l Mevrûs*, 1. Bs. (Amman: Dâru’l Fâris, 1999), 271-276.

⁴⁵⁹ Yıldız, *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 273; Muhammed Şa’ir, *Evrâkun min kurrâsât Mensiyye: et-Tasavvûf ‘inde Necib Mahfûz*, Erişim: 01.08.2021 https://www.medinaportal.com/naguib_mahfouz_unpublished/

⁴⁶⁰ Necib Mahfûz, *el-Liss ve’l-Kilâb*, 1.Bs. (Kahire: Daru’ş-Şuruk, 2006); Naguib Mahfouz, *The Thief and the Dogs*, (Kahire: The American University in Cairo Press, 1984.); Bu roman Rahmi Er tarafından Eylül 1996’da “*el-Liss- ve’l-Kilâb*” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiş olup Vadi Yayınları’na basımı yapılmıştır. Romanda yapılan alıntıların çevirisinde bu kitaptan yararlanılmıştır. Daha fazla ayrıntı için bkz. Necip Mahfûz,

kendisine ihanet etmesi sonucu hapse düşen Sa'îd Mehrân'ın öyküsüdür. Sa'îd Mehrân dört yıl hapis yatıp ve 1952 Darbesi yıl dönümünün ardından affedilince⁴⁶¹ eski devrim arkadaşlarından kaçmak ister. Adnan Arslan yapısalcı bir yaklaşımla Sa'îd Mehrân için şöyle bir tablo ortaya koyar:⁴⁶²

SAİD	
Annesi, babası ile mutlu bir çocukluk yaşamıştır.	Anne ve babası ölmüştür; onları özlemektedir.
Sevdiği evlendiği eşi, kendisini en yakın arkadaşıyla aldatmış ve hapse girmesi için komplo kurmuşlardır.	İntikam almak istemektedir.
Kızına kavuşmak istediği halde kızı kendisinden korkmaktadır.	Acı hissetmektedir.
Yanlışlıkla masum insanları öldürmüştür.	Pişmanlık hissetmektedir.
Öldürmek istediği kişiler elinden kaçmıştır.	Öfke içindedir.
Fakirdir.	Zengin olmak istemektedir.

Romanda bazı kişilerden kaçmak maksatlı ölümler yaşanmasına rağmen yazar bilerek romanın sonunda Sa'îd Mehrân karakterinin ölümünü muallakta bırakmıştır. *el-Liss- ve'l-Kilâb* adlı anlatının Sa'îd Mehrân'la ilgili olan anlatı şu şekildedir:

“Bu sırada göz kamaştıran ışık birden bire sönerek etraf yeniden karanlığa büründü. Silahlar susmuş, etraf sessizliğe gömülmüştü. İstençsizce ateşi kesti. Bütün dünya sessizliğe gömülmüştü. Dünyaya şaşırtıcı bir gariplik çökmüştü. Bir şey soracak oldu. Ama çok geçmeden sorusu ve soru konusu kafasından uçtu gitti. Hiç unut yoktu. Onların geri çekilerek gecenin içinde eriyip gittiklerini sandı. Zaferi kazanmış olmalıydı. Karanlık gitgide yoğunlaştı. Artık bir şey göremiyordu. Kabirlerin karaltılarını bile. Hiçbir şey görünmek istemiyordu. Her şey sonsuz derinliklere dalmıştı. Kendisinin ne durumunu ne meselesini ne de amacını anlayabilirdi. Olanca

el-Liss- ve'l-Kilâb , Çev. Rahmi Er, 1.Bs. (Ankara: Vadi Yayınları,1996).; Rahmi Er, *Evlâdu Hâratinâ* romanının Mısırda sadece gazetede yayımlanmış olması ve kitap olarak basılamayışından dolayı “*el-Liss- ve'l-Kilâb*”ı ilk sembolik roman olarak kabul etmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Necip Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb* , 7.

⁴⁶¹ Mahfûz, *el-Liss ve'l-Kilab*, 7; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 86.

⁴⁶² Adnan Arslan, *Necip Mahfuz'un “El-Lissu Ve'l-Kilâb” Adlı Romanında Tasavvufî İzlekler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46 (18 Haziran 2019), 16.

*gücüyle, herhangi bir şeye hakim olmaya, son bir direnme göstermeye, uçup giden anılarını tazelemeye çalıştı, ama nafile. En sonunda teslim olmayı kaçınılmaz gördü ve umursamadan teslim oldu... Hiç umursamadan.”*⁴⁶³

Yukarıdaki cümlelere dayanarak Adnan Arslan makalesinde Sa’îd Mehrân’ın ölümü ile ilgili şöyle söyler:

*“Musa Yıldız roman hakkında yazmış olduğu makalesinde, Said’in hikâyesinin sonunda polisler tarafından ölü olarak ele geçirildiğinden bahsetmiştir. Ancak gördüğümüz kadarıyla Said öldürülmemiş, kendisini kısırtan polislerle teslim olmuştur.”*⁴⁶⁴

Prof. Dr. Musa Yıldız ise tezinde Sa’îd Mehrân’ın öldüğünü söylemektedir.⁴⁶⁵ Musa Yıldız’a bu konuyu şifahi olarak sorduğumuzda yazarla yaptığı röportajda yazarın Mahmut Süleymân adlı ünlü bir hırsızın gerçek bir hikâyesinden anlatıyı kurguladığını ifade etti.⁴⁶⁶ Mahmut Süleymân gerçek hayatta polislerle çıkan çatışmada ölür.⁴⁶⁷ Yıldız yaptığı röportaja dayanarak doktora tezinde Sa’îd Mehrân’ın öldüğünü yazar. Kanaatimizce romanın sonunda Sa’îd Mehrân’ın mezarlıkta polislerce sıkıştırılması ve yediği kurşunlardan gözlerinin kararması, ambulansların gelmemesi sebebiyle bizde Prof. Dr. Musa Yıldız ile aynı kanaati paylaşıyor ve Sa’îd Mehrân’ın öldüğünü söylüyoruz.

Bu roman, Kahirede, hırsızlık yapan, insanlara kök söktüren ve bir mağarada kısırılıp öldürülen Mahmut Süleymân adlı ünlü bir hırsızın gerçek bir hikâyesinden kurgulanmıştır.⁴⁶⁸

Necip Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf* (1962) adlı üçüncü romanında 1952 askeri darbesi sonrası yaşanan temizlik dönemi kurbanı olan bir bürokratın kendisini toplumdan soyutlamasını anlatır. Yazar burada darbe öncesinde siyasi olarak yükselen ancak siyasi ortam değişince mevkisini kaybeden İsa ed-Debbâğ’ın hayatını ele alır.⁴⁶⁹

⁴⁶³ Mahfûz, *el-Liss ve'l-Kilâb*, 172.

⁴⁶⁴ Arslan, *Necip Mahfûz’un “El-Lissu Ve'l-Kilâb” Adlı Romanında Tasavvufî İzlekler*, 8.

⁴⁶⁵ Yıldız, *Necîb Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 110.

⁴⁶⁶ Geniş bilgi için Musa Yıldız’ın yazarla yaptığı röportaj hakkında Ek 6’ya bk., 286.

⁴⁶⁷ *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 90.

⁴⁶⁸ Kurgusal Hırsız Sa’îd Mehrân ve gerçek hırsız Mahmut Süleyman’ın benzer tarafları için bk., Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 20.

⁴⁶⁹ Bu roman 2000 yılında İstanbul’da Kaknüs Yayınları tarafından Bildırcın ve Sonbahar ismiyle, Hit Kitap tarafından ise Kırlangıçlar ve Sonbahar adıyla çevrilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz., Necip Mahfûz, *Bıldırcın ve Sonbahar*, 1. Bs. (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000); Necip Mahfûz, *Kırlangıçlar ve Sonbahar*, çev.İşıl Alatl, 1. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2013); Roman hakkında daha geniş bilgi için bakınız. Yıldız, *Necîb Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 123-148.

Necip Mahfûz'un Türkçeye *Arayış*⁴⁷⁰ ismiyle çevrilen *et-Tarîk*⁴⁷¹ isimli romanı 1962 tarihinde yayımlanır. Yazarın dördüncü sembolik romanı olarak kabul edilen bu eser, İskenderiye'nin genelev patroniçesinin oğlu Sabir ve Sabir'in babasını arayışını anlatır.⁴⁷²

Necip Mahfûz'un Türkçeye *Dilenci* ismiyle çevrilen *eş-Şehhâz* isimli romanı 1962 tarihinde yayımlanır.⁴⁷³ Bu roman, 1952 Temmuz Darbesi sonrası yayımlanan sembolik romanların beşincisidir. Roman gençliğinde sosyalizmi savunan hızlı devrimci Ömer el-Hamzavi adlı zengin avukatın orta yaşlara geldiğinde savunduğu değerlerden vazgeçip psikolojik bunalımını ele alan bir anlatıdır.

Sersera Fevka'n-Nîl romanı 1952 Darbesi sonrası Necip Mahfûz'un sembolik romanlarının altıncısı olup 1966 yılında yayımlanır. Bu roman kadınlı erkekli on kişiden oluşan Mısırlı aydınların 1952 Darbesi sonrası cuntacılar tarafından bir kenara itildiklerini ve yalnızlıklarını konu edinir.⁴⁷⁴ Prof. Dr. Musa Yıldız'a göre, Mahfûz bu romanı Cemâl Abdünnâsır döneminde aydınların her şeyden uzaklaştırılması eleştirmek ve onlara toplumda yer verilmediğini ortaya koymak için yazar.⁴⁷⁵ Yazar toplumun her kesiminden oluşan on aydını bir teknede toplar ve onları konuşturur.⁴⁷⁶ Bu roman 1965 yılında *el-Ehrâm*'da yayınlanır ve Mahfûz, Cemal Abdünnâsır'a şikâyet edilir. Abdünnâsır bu konuda gerekli araştırmayı yapar ve konuyu kapatır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁰ Necip Mahfûz, *Arayış*, Çev. Işıl Alatl, 1. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2012).

⁴⁷¹ Necib Mahfûz, *et-Tarik*, 1. Bs. (Kahire: Daru's-Şuruk, 2016).

⁴⁷² Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 148.

⁴⁷³ Necip Mahfûz, *Dilenci*, Çev. Erdal Alavo, 1. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2010); Necip Mahfûz, *Dilenci*, Çev. Erdal Alavo, 1. Bs. (İstanbul: Era Yayıncılık, 1995); Necip Mahfûz, *Dilenci*, Çev. Erdal Alavo, 1. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2006); Necip Mahfûz, *Dilenci*, 1. Bs. (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2012); Necib Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 2. Bs. (Beyrut: Daru'l-Kalem 1977); Naguib Mahfouz, *The Beggar*, 8. Bs. (Kahire : The American University in Cairo Press, 2006).; Necip Mahfûz, *Dilenci*, 1. Bs. (İstanbul: Kenta Yayınları, 2012).; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 164-195.

⁴⁷⁴ Bundan sonra metin içinde parentez arasında sayfa numaraları verilerek gösterilecek olan romana yapılan göndermeler Daru's-Şuruk yayınevinin baskısına aittir. Bu roman Prof Dr. Rahmi Er tarafından Şubat 2015'de "Nil Üstünde Gevezelik" ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiş olup Hece Yayınları'na basımı yapılmıştır. Rahmi Er bu roman insanın etrafındaki yaşama karşı varoluşsal yabancılaşması ele alınır ve buradaki yabancılaşma çok merkezi bir yer işgal eder demektedir. Geniş bilgi için bk., Necib Mahfûz, *Sersere Fevka'n-Nîl*, 1.Bs. (Kahire: Daru's-Şuruk, 2006),7.; Naguib Mahfouz, *Adrift on The Nile*, (Kahire: The American University in Cairo Press 1999); Necip Mahfûz, *Nil Üstünde Gevezelik* , Çev. Rahmi Er, 1.Bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2015.); Musa Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 197.; Mûsâ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 197.

⁴⁷⁵ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 274.

⁴⁷⁶ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 199.

⁴⁷⁷ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 220-221.

Mîrâmâr romanı,⁴⁷⁸ 1952 Darbesi sonrası Necip Mahfûz'un sembolik romanlarının yedincisi olup 1967 yılında yayımlanır.⁴⁷⁹ bu roman İskenderiye'de *Mîrâmâr* pansiyonunda farklı sebeplerle bir araya gelen altı karakteri ele alır. Hikâyenin başkahramanı okuma yazma bilmeyen ve köyünden kaçarak pansiyona gelen genç kız Zühre'dir.⁴⁸⁰ *Mîrâmâr* pansiyonu, her türlü sosyal ve toplumsal çatışmanın yaşandığı Mısır metaforudur.

3.1. KUTSAL KİŞİLİKLER VE FİĞÜRLER

Bu bölümde Mahfuz'un yedi sembolik romanındaki kutsal kişilikler ve kavramlar incelenerek, onun din anlayışına yönelik değerlendirmelerde bulunulacaktır. Mahfuz'un din anlayışını ortaya koyan bu sembolik romanlar, çalışmamız için büyük önem taşımaktadır. Bu romanlardaki kutsal kişilik ve figürler, manevi değerler, dini mekan ve uygulamalar yazarın din anlayışı ve dine karşı yaklaşımını tespit etme açısından birinci el kaynaklar konumundadır.

Dini kavram ve kişilikleri tanımlamaya önce yazarın tanrı olarak sembolleştirdiği Cebelâvî ile başlanacak daha sonra diğer dini kişilik ve figürler ele alınacaktır.

3.1.1. CEBELÂVÎ (TANRI)

Bu başlık altında genişçe Mahfuz'un Tanrı⁴⁸¹ konusundaki düşünceleri incelenecektir. Mahfûz'un Tanrı ile ilgili ilki 1930'da yayınlanan (İnançların Ölümü ve İnançların Yeniden Doğuşu) ve ikincisi 1936 yılında (Felsefede Tanrı Fikri) başlığı altında ikinci makale yayınlar.⁴⁸² Yazarın bu iki makaleyi yayınlama nedeni varlığın sırrını ararken Tanrıyı bulmak istemesinde aranmalıdır. Yazar Tanrı inancını romanlarında, kahramanlarının dilinden bazen semboller üzerinde bazen de açık ifadelerle dile getirmektedir. En çok tartışılan romanı *Evlâdu Haratina* da Cebelâvî isimli bir karakterle Tanrı'yı sembolize ettiği ileri sürülmüş ve bu konuda çok sert tartışmalar yaşanmış, hatta

⁴⁷⁸ Necîb Mahfûz, *Mîrâmâr*, 2.Bs. (Kahire: Dârü's-Şuruk 2007). Bundan sonra metin içinde parantez arasında sayfa numaraları verilerek gösterilecek olan romana yapılan göndermeler romanın bu baskısına aittir.; Naguib Mahfouz, *Mîrâmâr*, (Kahire: The American University in Cairo Press 1967); Bu roman Suat Ertüzün tarafından 2010'da "Mîrâmâr" ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiş olup Turkuaz Kitapçılık Yayıncılık tarafından basımı yapılmıştır. Romanda yapılan alıntıların çevirisinde bu kitaptan da yararlanılmıştır. Daha fazla ayrıntı için bkz. Necip Mahfûz, *Mîrâmâr*, Çev. Suat Ertüzün, 1.Bs. (İstanbul: Turkuaz Kitapçılık 2010)

⁴⁷⁹ Yıldız, *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 228.

⁴⁸⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, Çev. Suat Ertüzün, Arka Kapak; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 228.

⁴⁸¹ Mahfûz Allah ile ilgili ilk makalesini 25 yaşında 19 yaşında yazdığı ilk makalesinin ardından yazar. Geniş bilgi için bk., *Mustafa Şalâş, eş-Şâb Necîb Mahfûz el-Medâfi'an Allah ve'l İştirâkiyye*, Erişim: 11.10.2019. <https://couua.com/2019/07/14/>

⁴⁸² Geniş bilgi için bk., Temâra ez-Zîn, *Kırâa' fi'l Fasli'l Evvel mine'l Usûliyyât (Ezmetu't Tesîsi'l Felsefi' inde Necîb Mahfûz)*, 15.03.2016 Erişim: 01.08.2021 <https://www.noonpost.com/content/10755>

kimileri bu roman dolayısıyla yazarı kafirlikle suçlamıştır. Aşağıda bu konuda geniş açıklamalar yapılacaktır. Ayrıca yazarın diğer romanlarında Allah/Tanrı inancını nasıl yansıttığına dair örnekler verilerek, bu konudaki yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tüm semavi dinlerde ve kutsal inançlarda Tanrı (Allah), varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık zatın adıdır. Allah inancı ilkel dinlerde ve diğer inanç sistemlerinin hemen hepsinde vardır. Bu varlık hakkında dinlerde ve inanışlarda çok çeşitli tanımlamalar bulunur. Konu dışına çıkmamak için bunlara temas edilmeyecektir.

İslam dini açısından Allah kelimesi, gerçek mâbudun ve tek yaratıcının özel ismi olmuştur. Bu sebeple O'ndan başka herhangi bir varlığa ad olarak verilmemiş (Meryem 19/65), gerek Arap dilinde gerekse bu lafzı kullanan diğer müslüman milletlerin dillerinde herhangi bir çoğul şekli de oluşmamıştır.⁴⁸³ Kutsal kitaplarda “yaratıcı / tanrı” hakkında çeşitli görüşler vardır. Çalışmayı genişletmemek için bunların da ayrıntılarına girilmeyecektir.⁴⁸⁴

Allah'ın varlığı konusunda üç görüş bulunmaktadır. Birinci görüş akli ve mantığı önplana alan filozofların görüşüdür. İkinci görüş ise deneyciliği önplana çıkaran bilim adamlarının görüşüdür. Üçüncü görüş Allah'ı his ve duygularıyla algılayan Sufi ehlinin görüşüdür.⁴⁸⁵

Allah inancı edebiyatçıların da eserlerinde çokça yer alan bir konudur. Ancak onlar bu konuyu sembollerle anlatmışlardır. Genel olarak edebiyatçıların bir konuyu tam olarak anlatmak istemediklerinde veya çekindikleri hususlarda eserlerinde zaman zaman sembollere⁴⁸⁶ başvurdukları bilinmektedir. Onlar, düşüncelerini, dini ve din dışı sembolik unsur ve kavramlar aracılığıyla okuyucuya aktarmaya çalışırlar. Hatta edebi akımlar ve türler içinde bazılarında bu sembolik kullanım daha çok görülür. Örneğin Türk edebiyatında tasavvuf/tekke edebiyatı türü eserlerde çokça dini semboller kullanıldığı

⁴⁸³ Bekir Topaloğlu, “Allah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 471.

⁴⁸⁴ Geniş bilgi için bk., *Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hristiyanlık, İslam Örneği)*, Mehmet Alparslan Küçük, 2. Bs. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2016).

⁴⁸⁵ Şeyh, *Mevâkıf İctimâiyye ve Siyâsiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 21.; Sufi Edebiyat için bk., Vıvtoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, 6. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).; Mahmut Erol Kılıç, *Sufi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, 1. Bs. (İstanbul: Sufi Kitap, 2017).; Ömer Kara, *Divân Edebiyatının Dini Kaynakları*, 1. Bs. (İstanbul: İfav Yayınları, 2017).; Hüseyin Cöntürk, *Divan Şiiri Üstüne Denemeler*, 1. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 1-655.; R. Bahar Akarpınar, “Sufi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme”, *Türkbilig* 7 (2004), 3-19.; *İsmail Hakkı Nur*, “Mesnevîde Hayvan Karakterleri (Metaforları)”, *Türksosbilder Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2017), 29-47.

⁴⁸⁶ Geniş bilgi için bk., Christiane Gruber, *Osmanlı İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*, Çev. Erdem Gökyaran, 1. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020).

bilinmektedir.⁴⁸⁷ Arap edebiyatında da gerek nesir gerek şiir türlerinde dini ve din dışı çokça sembol kullanılmıştır. Örneğin Cahız'ın sembolik alogorilerle yüklü kitabı *Kitâbü'l-Hayevân*⁴⁸⁸ ve Beydaba'nın kitabı *Kelîle ve Dimne* bunlardan bir kaçıdır.⁴⁸⁹

Evlâdu Haratina da Tanrı

Necip Mahfuz da diğer edebiyatçılar gibi, romanlarında sembollerden çokça yararlanmıştır. Açıkça anlatmadığı veya anlatılmasında sakınca gördüğü pek çok hususu sembollerle okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Özellikle *Evlâdu Haratina* romanı Mahfuz'un pek çok sembolik unsurlara yer verdiği romanların başında gelir. Bu romanda kullandığı dini kavramların başında Allah (Tanrı) kavramı gelmektedir.

Mahfuz romanın baş karakterine Cebelâvî ismini verir. Cebelâvî'nin kimliği ve kimi sembolize ettiği araştırmacılar tarafından çok tartışılmıştır. Cebelâvî, kimilerine göre yazarın Allah kavramını sembolize ettiği bir kişiliktir. Onlara göre yazar tanrı olarak sembolize ettiği bu kişilik aracılığıyla pek çok konuyu ele alır. Cebelâvî karakterinin tanrıyı sembolize ettiğine dair Mahfuz'un hiçbir açıklaması bulunmamaktadır. Hatta onunla yapılan bir söyleşide tarihçi olmadığını ve *Evlâdu Hâratinâ* romanını din aleyhine yazmadığını ifade etmektedir.⁴⁹⁰ Mahfuz'un bu açıklamalarına rağmen, kimi yazarlar Cebelâvî karakterinin Tanrı'nın özellikleriyle uyumlu ve benzer olduğundan bu sonucu çıkarmaktadırlar.

Bize göre de roman dikkatlice incelendiğinde, buradaki çeşitli semboller ve telmihlerin Cebelâvî'nin tanrısal özellikler taşıdığına işaret ettiğini sonucu çıkarılabilir. Kanaatimizce, yazar bu romanda açıkça ifade etmese de, romanın ana karakterini güçlü göstermek için Cebelâvî kişiliğini tanrıyı sembolize etmek için kullanmıştır. Bu kanaatimizi kitaptan yaptığımız alıntılarla ortaya koymaya çalışacağız.

Mahfuz'un roman kahramanı için Cebelâvî ismini seçmesi bilinçlidir. Zira Arapça sülasi fiil kökünden gelen bu kelimenin kökeninde “yaratmak” anlamı bulunmaktadır. Kelime şu anlamlara gelmektedir:

“Yaratmak, -hamur vb. yoğurmak, -biçimlendirmek, kalıba dökmek, şekillendirmek, -birisinin fitratına yerleştirmek, yapısında kılmak.”⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Mahmut Erol Kılıç, *Sufi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, 1. Bs. (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), 39.

⁴⁸⁸ Tahsin Görgün, “*Kitâbü'l-Hayevân*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25: 210-212.

⁴⁸⁹ Adnan Karaismailoğlu, “*Kelîle ve Dimne*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 106-108.

⁴⁹⁰ Necib Mahfûz, “*Lestu Müerrihen “Evlâdu Hâratinâ”*”, Erişim:20.05.2020 <http://www.alriyadh.com/54346>

⁴⁹¹ İbn Manzûr, “*cbl*”, *Lisânü'l-Arab*, Baskısız (İran: Edebu'l Havza Yayınları, 1985), 11/98.; Cebel kelimesi dağ ile bağlantılı olup gücü ve kuvveti temsil eder. Geniş bilgi için bk., Muhammed Ali Selâme, *Numuzec Şâhsiyetu Dîniyye fî rivâyeti Necib Mahfûz*, 120, 121.

Kelimenin sözlük anlamı düşünüldüğünde, Mahfuz'un, "Cebelâvî" kelimesiyle bir yandan sembolik olarak yaratıcı niteliği olan "Tanrıyı" ifade ederken bir yandan da bu ismi insan olarak kurguladığı söylenebilir.

Yazarın, romandaki bazı pasajlardan Allah'a atfedilen birçok özellikleri Cebelâvî'ye atfettiğini görürüz. O, Cebelâvî'yi bir nevi tanrısal özellikler ve güçlerle donatır. Bu da Cebelâvî'yi tanrı ile sembolize ettiği konusundaki eleştirilere haklılık kazandırır.

Diğer yandan yazarın Cebelâvî'yi Tanrı ile sembolleştirdiği görüşünde olanlar,⁴⁹² Cebelâvî'nin oğullarını da peygamberlerle sembolleştirdiğini ifade ederler. Bilindiği gibi Tanrı pek çok peygamber göndermiştir. Aynı şekilde Mahfûz, Cebelâvî'nin oğullarını peygamber konumunda sembolize etmiştir. Zira Cebelâvî'nin çocuklarının öyküleri, peygamber kıssalarıyla büyük ölçüde paralellik taşımaktadır. Bu da Cebelâvî karakteriyle Tanrı karakterini özleştiren bir başka husustur.

Yazar olay örgüsünde olumsuz bir hava yaratarak romanına başlar. Çünkü Tanrı'nın peygamber göndermesi için olumsuz bir ortam gereklidir. İnsanlar Cebelâvî'den kendilerini bu olumsuz ortamdan kurtarmalarını ister. Cebelâvî bu haykırıslara sessiz kalmaz ve toplumu zalimlerin zulmünden kurtarmak için peygamberlerini gönderir. Peygamberler toplumu Cebelâvî'nin isteği doğrultusunda hakkın yoluna davet ederler.

Romanda Cebelâvî'nin oğulları olarak sembolize edilen peygamberler, sosyal adaleti sağlamaya çalışır. Cebelâvî'nin sembolik isimler taşıyan oğulları da sosyal adaleti sağlayan karakterlerdir. Romanın çerçevesini oluşturan Allah ve peygamber kıssaları, eleştirmenlerin Cebelâvî'yi Tanrı olarak anlamalarına sebep olur. Örneğin Edebiyat eleştirmeni Enânî, Cebelâvî'yi sembol olarak değil gerçek bir ilahmış gibi düşünür.⁴⁹³ Yazarın, peygamberler olarak sembolize ettiği oğullarıyla ilgili açıklamaları, ilgili başlık altında verileceği için burada ayrıntılara girilmeyecektir.

Roman, Cebelâvî'yi temsilen çölde inşa edilen, yemyeşil bahçeli büyük evin tasviriyle başlar. Burada, Cebelâvî'nin Tanrı'yı temsil ettiği kanaatini güçlendiren ve Cebelâvî'nin eşsiz niteliklerinden ve yaratıcılığından söz eden bir giriş ifadesi bulunmaktadır:

“Ama büyükbabaları gerçekten bir muammadır. İnsanların hayal bile edemeyeceği kadar uzun yaşar ve o uzun hayatı deyimlere kaynak oldu. onun adı Cebelâvî'ydi ve sokağımız adını ondan aldı. O, bu sokaktaki her şeyin, herkesin ve çölde bulunanların sahibidir. Bir defasında bir adam onun hakkında şöyle dediğini duydum. O bizim

⁴⁹² Geniş bilgi için bk., Keşk, *Kelimetunâ fi Red 'alâ Evlâdi Haratina Necîb Mahfûz*, 94-97.

⁴⁹³ Rasheed Enânî, *Naguib Mahfouz The Pursuit of Meaning*, 1. Bs. (Londra: Routledge, 1993), 99-100.

sokağımızı yarattı ve bu sokaktan dünyanın en önemli yeri Mısır doğdu. Burası ıssız bir yerken burada yaşadı; kudreti ve hükümdar nezdindeki konumu sayesinde buranın efendisi oldu. Onun gibi biri bir daha dünyaya gelmez. Gerçekten asil bir adamdı. Başka önderlere benzemezdi. Haraç toplamazdı, kibirli değildi, mütevazı insanlara iyi davranırdı.”⁴⁹⁴

Her insan, başı sıkıştığında ya da zor durumda kaldığında kendini kurtaracak bir insani veya ilahi bir güce başvurabilir. Romanda, Hamdanlar (İsrailoğulları)’dan Dabis’in, Cebelâvî’ye çağırması bu anlamda yorumlanabilir: Romanda Dabis, Cebelâvî’ye şöyle seslenir:

“Dabis başını tekrar kaldırarak bir kez daha, aynı güçle, Ey Cebelâvî!’ diye seslendi.”⁴⁹⁵

Yine romandaki Abde ile eşinin diyalogları gibi bazı kahramanların diyaloglarından Cebelâvî’ye tanrısal güçler atfedildiği söylenebilir.⁴⁹⁶ Roman karakterlerinden Bayumi’nin, sopasıyla Rıfâ’a’nın başına vururken Rıfâ’a’nın ruhunun derinliklerinden ‘Cebelâvî!’ diye haykırması da bu türden bir başka örnektir.⁴⁹⁷ Bazı yorumculara göre Cebelâvî’nin oğlu olan Rıfâ’a Hz. İsa’yı sembolize etmektedir.⁴⁹⁸ Bu yüzden romanda da Hz. İsa ile sembolleştirilen Rıfaa’nın Tanrı konumundaki Cebelâvî’den yardım istemesi romandaki kurguyla uyumludur.

Mahfuz, romanın sadece bir bölümünde değil, romanın tamamında Cebelâvî’nin açıklamalarını Tanrı/Allah şeklinde anlamamızı sağlayacak şekilde sembolize eder. Romandan alınan aşağıdaki cümleleri buna örnek verilebilir:

“Cebelâvî Cebbârdır (Dilediğini yapan ve yaptıran); onun kadar merhametlisi yok; mağfireti engin ve günahları bağışlayıcı; Dünya onun gibisini görmedi.; Verdiği nimetlere şükür; Daha önce onun gibisi sokağımızda görülmedi ve o bütün insanlar tarafından yenilmez olarak görülürdü.; Cebelâvî güç sahibidir ikiletmez; o olan biten herşeyi en küçüğünden en büyüğüne bilme gücüne sahiptir. Kimse onu öldürme gücüne sahip değildir. O ol dediğinde olur. Büyük evde yalnız başına yaşar.; Zulüm artığında susuyorsun ne zamana kadar zulme karşı susacaksın ey Cebelâvî; Cebel sık sık neredesin ey ey Cebelâvî diye seslenir.; Cebelâvî büyük evden hiç ayrılmadı ve onu şimdiye kadar hiç kimse görmedi.; Bazı insanlar toplumdaki adaletsizlikleri düzeltsin diye Cebelâvî’nin büyük konağında yalnızlıktan çıkması için ona seslendiler.; Hepimiz konakta saklanan adamın döllerinden geliyoruz.”⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 5.

⁴⁹⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 132.

⁴⁹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 225

⁴⁹⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 310.

⁴⁹⁸ Keşk, *Kelimetunâ fi Red ‘alâ Evlâdi Haratina Necîb Mahfûz*, 102-105.

⁴⁹⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 11, 26, 4, 26, 49, 53, 89, 176, 219, 352, 538, 71, 116, 136, 171, 177, 197

Yukarıdaki alıntılarda yer alan özellikler, Cebelâvî'nin tanrısal özellikleri olduğu kanaati oluşturmakla birlikte Cebelâvî Allah'ın yaratma sıfatını sembolik olarak da kullanmaması romanda en dikkat çekici husustur.

Diğer taraftan romanda Cebelâvî'nin, tanrısal özellikleriyle beraber insani özelliklere sahip olduğunu gösteren olaylar da görülmektedir. Cebelâvî'nin çocuklarını evlendirip, düğünleri yapmasını buna örnektir. Mâhfûz, Cebelâvî'nin oğlu Edhem ile Umeyme'nin düğünlerini şöyle anlatır:

“... Şarkıcılarla dansçılardan oluşan büyük bir kalabalık vardı. Şarkılara müzik aletlerinin nağmeleri ve Cebelâvî ile Edhem'e iyi dileklerde bulunanların alkışları karışıyordu; mahallenin tamamı uyanmış, neşeye şarkı söylüyordu.”⁵⁰⁰

Yine Cebelâvî'nin oğlu İdris'e kızmasını da bu bağlamda değerlendirebiliriz. Ayrıca yazar Cebelâvî'yi ete kemiğe bürünmüş bir insan karakterinde şöyle vermektedir:

“Cebelâvî'nin yüzü, su baskını sırasında kararan Nil suları gibi karardı. Taş gibi sert yumruklarını sıkıp tıpkı bu nehir gibi amansız heybetiyle hareket etti. Herkes İdris için bunun ölümden bir farkı olmayacağını biliyordu. Bu olay sadece bu evin sessizce tanıklık ettiği trajedilerin sonuncusu olacaktı.”⁵⁰¹

Kanaatimizce Mahfûz, romanda Cebelâvî'yi, tanrı ve insan olarak çift karakterli kurgular. Burada Cebelâvî sadece tanrıyı sembolize etmez, aynı zamanda tanrısal niteliklere sahip olmak isteyen diktatörleri ve tiranları da temsil eder. Bu diktatörlere 1952 darbesini yapan Nâsır da dahildir. Yazarın Cebelâvî'yi tanrı olarak sembolize etmesi Allah inancına karşı olduğu anlamına gelmez. Prof. Dr. Musa Yıldız bu konuda şunu ifade eder:

“Romanda Allah kelimesi 128, Rab kelimesi 34, Mevla kelimesi 6 yerde geçer. Ayrıca; “Allah ne dilerse onu yapar” (s.40), “Allah iyiliğini versin” (s.80), “Hamdan ailesi Allah size acısın” (s.142), “Eceller yalnız Allah'ın elindedir” (s.477), “Mevla'nın izniyle seni mutlu edeceğim” (s.26), “Mevla bizi tehlikelerden korusun” (s.39), “Rabbinin her şeye gücü yeter” (s.483)”⁵⁰² cümleleri geçer.

Prof. Dr. Musa Yıldız bu konuyla ilgili cümlelerine şöyle devam eder:

“Romanda gerek Cebelâvî, gerekse diğer roman kişileri tarafından Allah, Rab ve Mevlâ kelimeleri sıkça kullanılmış olsa da bu kullanımlar Cebelâvî'nin Tanrı olarak sembolize etmesine engel olmaz. Mahfûz'un bu kelimeleri kullanması, belki Cebelâvî'yi doğrudan doğruya Allah'ı

⁵⁰⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 28

⁵⁰¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 16.

⁵⁰² Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 66.

sembolize ediyor göstermek, bir başka ifadeyle Allah'ı insan şekline bürümek isteğinde aranmalıdır."⁵⁰³

Cebelâvî kelimesinin yaratmak⁵⁰⁴ kelimesi dışında "ceberût"⁵⁰⁵ kelimesinden geldiğini de söyleyenler vardır.⁵⁰⁶ Büyüklük anlamına gelen ceberût kelimesi tanrısal olduğu gibi insani de bir özelliktir. Daha çok diktatörlerde görülen bu nitelik dolayısıyla Mahfuz'un Cebelâvî karakteriyle Tanrıyı sembolize etmenin yanısıra kendini tanrı gören ve tanrının güçlerini kendilerinde varsayan kimi diktatörleri, liderleri kastettiğini de söyleyebiliriz. Yazar bu karakterlerle Mısır ve dünyadaki tüm diktatörlere mesaj vermek istediği de düşünülebilir.

Necip Mahfûz'un, romanda ceberrut ve sert kişilik sahibi Cebelâvî'yi hem de tanrısal güçler edinmiş olan darbe lideri Cemal Abdunnâsır benzettiği anlaşılmaktadır.

Mahfûz kendi ifadesine göre bu romanı devrim sonrası ortaya çıkan cunta yönetimi için de yazmıştır. Onun Hâre (Sokak/Mahalle) ile kastettiği Mısır'dır. Amacı devrim sonrasında vakfın, yani Mısır'ın adaletli bir şekilde yeniden pay edilmesidir.⁵⁰⁷ Mahfûz rejimin baskısından korunmak için bu yola başvurmuştur. Asıl kastının Cemal Abdunnâsır ve yönetimi olduğunu Nâsır'ın ölümünden sonra açıklamıştır.⁵⁰⁸ Romandaki Cebelâvî, Nasır, Enver Sedat, Mübarek, Sisi ile sembolize edilebilir. Burada önemli olan, sembolik kişiliklerle öne çıkarılan isimler değil zalimlerdir veya zalimlikler. Yazar, Cebelâvî karakteriyle zulmedenler anlamında Abdunnasır ve dönemini şu sözlerle eleştirir:

*"Bizler pislik içinde yaşarken onun kendini o konağa kapatması tuhaf değil midir?"*⁵⁰⁹

Peygamberler ve zalim yöneticiler arasındaki mücadeleyi anlatmak üzere bu romanı yazdığını ifade eden Mahfuz, aslında sembolik olarak, Cemal Abdunnâsır, dönemi ve despot tiranları şu cümleleriyle eleştirmektedir:

"Peygamberlerle zalim yöneticiler arasında mücadeleyi ele alan büyük romanım Evlâdu Hâratinâ'yı yazmaya başladım. (...) Bu romanla devrimcilere; Peygamberin yolundan mı yoksa zalim yöneticilerin yolundan mı gitmek istediklerini soruyordum? Peygamber kıssaları romanın sanatsal çerçevesini oluşturur. Amaç devrimi ve sosyal sistemi

⁵⁰³ Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 66.

⁵⁰⁴ İbn Manzûr, "cbl", *Lisânü'l-'Arab*, Baskısız (İran: Edebu'l Havza Yayınları, 1985), 11/98.

⁵⁰⁵ Kelimenin Süryanice oluşuyla ilgili bakınız: Muhammed Altuncî, el-Mu'arreb ve'd-Dahîl fî'l-luğati'l 'Arabiyye ve Âdabiha, 1. Bs. (Lübnan: Daru'l Ma'rife, 2005), 83.; İbn Manzûr, "cbr", *Lisânü'l-'Arab*, Baskısız (İran: Edebu'l Havza Yayınları, 1985), 4/113.

⁵⁰⁶ eş-Şeyh, *Mevâkif İctimâ'iyye ve 's-Siyâsiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 169.

⁵⁰⁷ Muhammed Hasen Abdullah, *el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye fî Edebî Necîb Mahfûz*, (Kahire: Daru'l Kabaa, 1998), 294.

⁵⁰⁸ Enânî, *Naguib Mahfouz The Pursuit of Meaning*, 99-100.

⁵⁰⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 5.

eleştirmedir. Gördüm ki yeni bir sınıf oluşmaya ve o dönemde alışılmış olmayan bir şekilde hızlıca zenginleşmeye başlıyor. Bunun üzerine beni şaşırtan ‘Acaba sosyalizme mi yoksa yeni bir derebeyliğe doğru mu kayıyorduk?’ sorusuydu.”⁵¹⁰

Romanda, Mahfuzun Cebelâvî karakteriyle diktatörleri ve bu bağlamda Cemal Abdunnasır’ı işaret ettiğine dair pek çok ifade bulunmaktadır. Bu cümlelerde Cebelâvî, her şeyin sahibi, korkutucu, sert ve şiddetli, asil, cezalandıran, otoriter... gibi niteliklerle şöyle tasvir edilmektedir:

“O, bu sokaktaki her şeyin, ...sahibi.. Sert bir adamdı; vahşi hayvanlar bile onun adını duyunca korkardı... Gerçekten asil bir adamdı başka önderlere benzemezdi... yanlış bir şey düşündüklerinde en sert şekilde cezalandırılırlardı”⁵¹¹; “Cebelâvî oturmalarını emretti, onlar da çevresindeki sandelyelere oturdular.”⁵¹²; “Cebelâvî benim istediğim bu ve sizin de tek yapmanız gereken beni dinlemek ve bana itaat etmek.”⁵¹³; “İdris bağırmaya başladı. Sen ne biçim rezil bir babasın! Daima otoriter oldun, zorbalık yaptın, her zaman böyle biri olarak kalacaksın! Biz senin oğlunuz ama bize de başka kurbanlarına davrandığın gibi davranıyorsun!”⁵¹⁴; Baban nasıl bir diktatörmüş, gördün mü? Kendisi dışında hiç kimsenin güçlü ve zayıf olmasına izin vermiyor. O kadar güçlü ki kendisine en yakın olanları mahvediyor, öte yandan o kadar zayıf ki senin annen gibi bir kadınla evleniyor.”⁵¹⁵

Cebelâvî karakterinin ölümü, Cebelâvî’nin sadece tanrısal değil insanı nitelikler de taşıdığına işaret etmektedir. Bununla ilgili romanda şu ifadeler açıklayıcı olacaktır:

“Kadın Arif’e yaklaştı. Ben Cebelâvî’nin hizmetkârıyım. O, benim kollarımda öldü. Sen mi? Evet, ben. İnan bana.”⁵¹⁶

Cebelâvî’yi sembol olarak kullanılması noktasında hemen hemen bütün eleştirmenler hemfikirler. Ayrılık, bu karakterin kimi temsil ettiği ve yazarın bu karakteri, olumlu ya da olumsuz mu kurguladığı üzerinedir. Yazarı olumsuz eleştirenler Cebelâvî üzerinden yazarı kafirlikle suçlayıp dinden çıktığını söylerken, savunanlar da bu karakteri olumlu kurguladığını ve yazarın kafir olarak suçlanamayacağını ileri sürer. Edindiğimiz kaniye göre yazar Cebelâvî karakterini olumlu kurgular ve tiranlara Cebelâvî ve peygamber kıssaları üzerinden mesaj verip Allahın yolundan mı yoksa tiranların yolundan mı gideceği sorusunu yöneltir.

⁵¹⁰ Şeyh, *Mevâkıf İctimâ’iyye ve Siyâsiyye fî Edebi Necîb Mahfûz*, 164.

⁵¹¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 6.

⁵¹² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 11.

⁵¹³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 13.

⁵¹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 14.

⁵¹⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 49.

⁵¹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 565.

Cebalâvînin tanrı mı yoksa ceberrut bir kişi mi olduğu konusunda Yıldız, tercihini Cebalâvînin insan olduğu yönünde kullanır. Zira Ona göre Cebalâvî'nin ölmesi onun tanrı olmadığının bir delilidir. Dindar olan Mahfuz'un sembolik/kurgusal anlamda da olsa tanrıyı öldürmüş olması mümkün değildir. Ancak Yıldız da Cebelâvî kelimesinin dini bir sembol olduğunu, bir anlamda bunun sembolik olarak Tanrıyı temsil ettiği ifade eder. Mahfûz'un Müslüman olduğunu kabul eden Yıldız, Arap dünyasındaki Keşk gibi Mahfûz'u kâfir ilan edenlerden ayrılmaktadır.⁵¹⁷

Kanımızca Cebelâvî hem tanrı hem de diktatörleri sembolik olarak karakterize etmektedir. Ama yazar Cebelâvî kavramıyla daha çok diktatörlere dokunur ve diktatörlere Tanrı ve peygamber kıssalarını hatırlatarak bu dünyanın kimseye kalmayacağını zulmetmemelerini ister.

*Evlâdu Hâratinâ'nın Cebelâvî karakteri çerçevesinde dini ve dini değerleri eleştirdiği konusunda gerek Arap gerekse Türk edebi çevrelerinde olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır. Bunların ayrıntılarını tek tek aktarmak çalışmanın çerçevesi dışındadır ve çalışmanın hacmini artıracaktır. Bunlarla ilgili geniş açıklamaları ekler bölümünde verilmiştir.*⁵¹⁸

Bu yüzden burada Mahfuz'u kafirlikle suçlayan, tanınmış Ezher hocalarından eş-Şeyh Abdu'l-Hamid Keşk'in değerlendirmesi öncelikle ele alınacaktır. Pek çok diğer değerlendirmelere ise dipnotta kaynak göstermekle yetinilecektir.

Romanı olumsuz anlamda eleştirenlerin başında vaiz eş-Şeyh Abdu'l-Hamid Keşk gelir.⁵¹⁹ Aşağıdaki ifadeleriyle Keşk, Mahfûz'un doğru yoldan çıktığını iddia eder:

*“Bu kitabın yazarı Allah ve peygamberleri, müminlerin imanlarına aykırı biçimde tasvir etme cüretinde bulunur. İnsanların ayakları hidayet yolundan kaymasın ve yanlış yazmasınlar ve katiplerin hayalleri yanlış şeyler kurgulamasın diye, doğru İslâm anlayışını savunarak yazarın kitabına itiraz edeceğiz. Bu kitabı bilimsel objektif bir yöntemle değerlendireceğim. Bu kendime verdiğim bir sözdür.”*⁵²⁰

Keşk, “İslam akidesine ters düştüğü için bu romanı reddediyoruz” diyerek⁵²¹ sözlerine şunları ilave eder:

⁵¹⁷ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 64.

⁵¹⁸ Roman hakkındaki tartışmalar hakkında daha geniş bilgi için Ek 1'e bakınız.

⁵¹⁹ Şerif Mardin, *Ortadoğuda Kültürel Geçişler*, Çev. Birgül Koçak, 2. Bs. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 162-178.

⁵²⁰ Keşk, *Kelimetuna fi Red 'alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 8.

⁵²¹ Keşk, *Kelimetuna fi Red 'alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 126.

*“Romanda Allah’a ve resulüne layık olmayacak saldırılar mevcuttur. Allah ve peygamberler için olumsuz semboller kullanılmıştır. Kitapta doğru bilinen ve inandığımız iman hakikatleri ve semavi dinler için uygun olmayan remizler bulunmaktadır”*⁵²²

Keşk, 352 sayfalık kitabının büyük bir kısmını Allah ile ilgili kısma ayırır ve görüşlerini büyük oranda ayetlerle destekler.

Keşk, yazarın romanda Allah’ı öldürdüğünü söyleyerek Allah’ın diri ve ölmez olduğunu savunur. Keşk bu görüşünde yalnız değildir. Keşk’in dışında Muhammed Yahyâ ve Mu’tez Şükrî de, Mahfûz’un Allah’ı öldürdüğü düşüncesindedir. Keşk, Mahfûz’un başka bir öykü kahramanı Za’belâvî’nin de Cebelâvî gibi sembolleştirildiğini söyleyerek Mahfûz’u suçlar ve Za’belâvî’nin Cebelâvî’nin tefsiri olduğunu söyler.⁵²³ Kanatimizce Keşk’in bu iddiası yerinde değildir. Bizce Mahtuz’un, Za’belâvî hikayesiyle vermek istediği mesaj: Allah’ın insanın huzuru için gerekli olduğu ve ona sadece bir tür mistik⁵²⁴ tecrübe aracılığıyla erişebileceği şeklindedir.⁵²⁵ Burada yazarın romanlarında olduğu gibi hikayelerinde de tasavvufu ön plana çıkardığını söylemek mümkündür.

Keşk, Selâme Musa,⁵²⁶ Akkad, Taha Hüseyin ve Tefik el-Hakim’in, Mahfûz’u Allah’ın yolundan saptırdıklarını söyleyerek⁵²⁷ Mahfûz’un Nahl süresini⁵²⁸ okumasını önerir.⁵²⁹ Keşk⁵³⁰, Mahfûz hakkındaki iddialarını şöyle sıralamaktadır.:

- “1. Romanda Allah ve resulüne layık olmayacak saldırılar mevcuttur. Allah ve peygamberler içinde farklı remizler kullanır Mahfûz doğru bilinen şekliyle inandığımız iman hakikatlerini yanlış bir şekilde tasvir eder ve semavi dinler içinde remizler kullanır.*
- 2. Mahfûz, bilimsel sosyalizmi ve Marksist komünizmi, insanları dünya ve ahirette mutlu etmek için vahiy ile gönderilen peygamberler ve Allah tarafından indirilen dinin yerine ikame etmek ister.*
- 3. Bu roman, bilimsel sosyalizmin maddi dünyevi bilgiyle dünyanın bütün sorunlarını çözeceğini ve bilimsel sosyalizmin dinin yerini alacağını söyler.*

⁵²² Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 9.

⁵²³ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 344, 39, 75, 74.

⁵²⁴ Alî Atâ yazısında Mahfûz’u felsefi ve mistik bir yazar olarak verir. Geniş bilgi için bk., Alî Atâ, *Necîb Mahfûz’ul Hâric an Taksîmâtî’s Serd ve’l Mazlûm Nakdiyyen*, 30.12.2020 Erişim: 30.10.2020<https://www.independentarabia.com/node/50276/>

⁵²⁵ Musa Yıldız, “*Necîb Mahfûz’un Kısa Hikâyelerinde Bazı Temalar*”, EKEV Akademi Dergisi, 1-4 (Mayıs 1999): 135-146.

⁵²⁶ Geniş bilgi için bk., Selâme Musa, *Terbiyeti Selâme Musa*, 1. Bs. (Kahire: Muessasatu Hendâvî li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, 2014.), 1-230.

⁵²⁷ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 36.

⁵²⁸ Nahl Süresi: 1-128 (Mekke de inmiştir. Şirk ve inkârcılarla ilgilidir.)

⁵²⁹ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 74, 158.

⁵³⁰ Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evladi Haratina Necip Mahfûz*, 156.; İman Bint Muhammed Bin İyaz el-Askeri, *Ara’i Necib Mahfûz fi Dav’i Akideti’l-İslamiyye*, Suudi Arabistan: Ummu Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 2007, 451-457.

4. Romanın en tehlikeli yönünün, mukaddes dini değerlere saldırılar içermesi, doğru yoldan saptırması ve yıkıcı olmasıdır.

5. Romanda peygamberlerin kişiliklerine saldırılmış, bununla yetinmeyip Allah, Âdem ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler kişileştirilerek kurgulanmıştır.

6. Mahfuz müminlerin imanları dışında bir kurgu yapma cesaretinde bulunur.

7. Stokholm'de düzenlenen Nobel ödülünde Nobel genel sekreteri dini hedef alan bu romanı övmüştür.

8. Evladi Haratina romanı insanları doğru yoldan çıkardığı için biz insanlar doğru yoldan çıkmasın diye bu kitabı objektif bir şekilde değerlendirdik.⁵³¹

Mahfuz'u dinden çıkma ile suçlayan ve ona ağır eleştirel yönelten ve haksız suçlamalar da bulunan sadece Keşk değildir. Mahfuzu eleştiren yazarlardan biri de Muhammed Mendur'dur. Mendur, Mahfûz'un bu eseriyle efsanevi ilah anlayışını öldürmek istediğini söylemiştir.⁵³² Mendur'un kanaati doğru değildir. Zira Mahfûz, geleneksel ilahi öldürmez, aksine ilahi ve toplumu kurtaracak kişileri romanında över. Ayrıca o, bilimin zalimlerin ellerinde oyuncak olduğunu, dinsiz ve vicdansız bilimin toplumu kurtaramayacağını, toplumu ancak dine inanan bilimin kurtaracağını düşünür.⁵³³

ed-Da'vetu's Selefiyye⁵³⁴ grubunun sözcüsü Şeyh Yasir Burhami'de yazarı eleştirenler arasındadır. Burhami yazarın Allah'ı öldürdüğü ve Peygamberleri eleştirdiği için Nobel Edebiyat ödülünü aldığını söyleyerek şu cümleyi kurar:

“Mahfuz Nietche gibi tanrıyı öldürdüğü için Nobel Edebiyat ödülünü almaktadır”⁵³⁵

el-Ezher Şeyhi el-Ğazâlî ve Şeyh Celil'de Mahfuz'un Cebelâvî gibi sembolik unsurlarla dinden çıkıp küfre saplanıp mürted olduğunu söyler. Ayrıca Şeyh Ömer Abdurrahman yazarın mürted olduğunu ve kanının dökülebileğini söyler. Bütün bu tartışmalar sonrasında el-Ezher romanı yasaklar ve yayımlanmasını engeller. Ancak Şeyh Ğazâlî, Mahfuz'a yapılan suikasti kınar ve onu hastanede ziyaret eder.⁵³⁶

⁵³¹ Keşk, *Kelimetuna fi Red 'alâ Evladi Haratina Necib Mahfûz*, 7, 9, 10.

⁵³² Ğali Şükrü, *Necib Mahfûz mine'l-Cemaliyye ila Nobel*, 1.bs. (Kahire: Daru'l Farabi en-Neşr ve'Tevzi 1988), 118.

⁵³³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 1-552.; Mahfûz, *Havle't-Tedeyyun ve't-Tatarruf*. 1. Bs. (Kahire: ed-Dâru'l Mısriyye'l-Lübnaniyye, 1996), 79, 80, 81, 82.

⁵³⁴ Beşir Musa Nâfi'- İzzuddîn Abdu'l-Mevlâ-el-Hevâs Takıyye, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, 1. Bs. (İstanbul: Yarı Yayınları:2016), 65, 60.

⁵³⁵ Yasir Burhami, “Limaza Faza Necîb Mahfûz bi caizeti Nobel an Rivayetu Evlâdu Hâratinâ Tahdiden” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=Aiz1fjW7P2k>

⁵³⁶ Nakkâş, *fi Hubb Necîb Mahfûz*, 257, 258, 259, 260, 261, 262.

Yazarı eleştirenlerden bir başkası olan Rasheed el-Enânî,⁵³⁷ Mahfûz'un romanda yer yer Allah'ın sembolü olan Cebelâvî'yi öldürmekle kalmadığını, onun ölümüne sebebiyet veren 'Arefe'yi⁵³⁸ de dinin varisi olarak empoze ettiğini söyler.⁵³⁹ Enânî, *Evlâdu Hâratinâ*⁵⁴⁰ romanının yaratılıştan bugüne insanlığın ve dinin tarihinin panoramik bir görüntüsü olduğunu da söyler. Ona göre romanda Tanrı dini bir figür olarak değil mitolojiden arındırılmış olarak karşımıza çıkar. Enânî Cebelâvî'yi sembol olarak değil Allah olarak ele alır ve kanatımızca yanlışa düşer. Tanrı olarak sembolize edilen Cebelâvî'nin uzun Cemal Abdunnasır'ın ise kısa süreli yaşaması Enânî'nin dikkatini çekmiştir. Bu durumu Cebelâvî'nin tanrı oluşuyla ilişkilendirmiştir.

Enânî, roman ve Cebelâvî hakkında şöyle söyler:

“Dünya, Cebelavî (yani Tanrı) tarafından çocuklarına, torunlarına ve onların soylarına sonsuza kadar miras bırakılmış bir arazi olarak sembolize edilir. Böyle yaparak yaşlı adam, esrarlı bir şekilde mahallenin (yani dünyanın) köşesindeki heybetli evinde inzivaya çekilir ve bir daha dışarıda görülmez. Mirasın bekçisi, arazinin gelirlerine el koyan ve bölgedeki insanları ücret karşılığı eşkıyalık yapmaya zorlayan bir hırsıza dönüşür. Böylece sosyal adaletsizlik başlar. Ancak adaletsizlik direnişe sebep olur. İşte Mahfuz'a göre Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam tam olarak bu direniştir. Bu basit teşbihle onlar, baskıcı sistem karşısında yeryüzünde adil düzeni kurmayı amaçlayan başarılı sosyo-politik hareketler olarak gösterilir. Ancak, bu peygamberlerin -biz onlara toplumsal asiler diyelim- başarıları sadece geçici bir süre etkili olmuştur. Her seferinde, kasaba eski kötü alışkanlıklarına yeniden döner. Öyleyse hiç umut yok mudur? vardır.” (s.503)⁵⁴¹

⁵³⁷ Adnan Arslan da makalesinde Rasheed el-Enânî'yi şöyle eleştirir: “*Necip Mahfuz'un Romanlarında Din*” başlıklı makalesinde Rasheed el-Enany “Ancak o, asla, sonraki romanlarında da modern insanın çıkmazları karşısında dinin yetersizliğini ortaya koymaya son vermemiştir.” diyerek Necip Mahfuz'un bilim ve ilerleme karşısında dini olumsuzlama eğilimine sahip olduğunu açıkça ifade etmiş ve bu iddiasına el-Lissu ve 'l-Kilâb romanında Şeyh Cüneydî ile Said karakterleri arasındaki “taban tabana zıt-lık”ı örnek göstermiştir. Bu değerlendirmenin pek de isabetli olduğunu söylememiz mümkün değildir. Zira bu romanda Şeyh Ali el-Cüneydî'nin ifadeleri her ne kadar Said karakterinin başından geçen olaylar zincirinde olumlu yönde bir değişiklik yapamamış ve onun cinayetlere karışmasına engel olamamış olsa da Şeyh Ali el-Cüneydî elinden geleni yapmıştır. Eğer romanın dine olumsuz bir yaklaşımı olduğu kabul edilirse Şeyh Ali'nin şefkatle, sabırla, kırmadan ve bilgece tutumu nasıl bağdaşacaktır?” Geniş bilgi için bk., Arslan, *Necip Mahfuz'un “El-Lissu Ve 'l-Kilâb” Adlı Romanında Tasavvufî İzlekler*, 21.

⁵³⁸ Ahmet Kemal 'Arafe'nin bilim olduğuna dair kitabında bilgi vardır. Geniş bilgi için bk., Kemâl Ebû'l Mecd., Ru'ye İslâmiyye Muâsıra 'l-lân Mebâdî, 166-206.

⁵³⁹ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 65

⁵⁴⁰ Muhammed Şaîr “*Evlâdu Hâratinâ*” hakkında karakterlerin bir kısmı dini düşüncüyü sembolize ederken bir kısmı da içinde yaşadığımız ve kaygısını yaşadığımız çağın fikirlerini tasvir etmek için bilimsel düşünceye atıfta bulunur der. Geniş bilgi için bk., Muhammed Şaîr, *Evlâdu Hâratinâ Sîre Rivâye Mel'ûne 4-7*, 31.08.2016 Erişim: 01.08.2021. <https://www.aljarida.com/articles/1472576240391180900/>

⁵⁴¹ Enany, *Necip Mahfûz'un Romanlarında Din*, 106.

Enânî, Mahfuz'un Cebelâvî karakterini Abdunnâsır ve benzerleri gibi sembolize ettiğini düşünüyorsa bu yorum kabul edilebilir ama Mahfuz'ın yazmadığı cümleler üzerinden yorum yapması kabul edilemez ve etik de görülemez. Zira Enânî, Cebelâvî'nin haraç topladığını iddia etmekte ve şöyle demektedir:

*“Cebelavî Tanrı olarak bir sistem kurmuş, zorbalar aracılığıyla vergisini toplayarak düzenini yürütüyor.”*⁵⁴²

Halbuki romanın giriş bölümü Enânî'nin bu iddiasının doğru olmadığını göstermektedir:

*“Başka birisinin şöyle dediğini duydum: Gerçekten asil bir adamdı. Başka önderlere benzemezdi. Haraç toplamazdı, kibirli değildi, mütevazı insanlara iyi davranırdı.”*⁵⁴³

Yazarı eleştirenler yanında yazarı destekleyen yazarlarda mevcuttur. Mahfûz'u destekleyenlerin başında *Evlâdu Hâratinâ* romanını *el-Ehrâm* gazetesinde tefrika eden Muhammed Hüseyin Heykel gelmektedir. Ayrıca Mahfûz'a Reca' Nakkâş, Cemal Ğitani, Corc Tarabişi, Sasson Somekh gibi bilinen isimlerde destek vermiştir.

Nobel Edebiyat Ödül Komitesine ismini öneren ve yazara en büyük destek veren en büyük destek verenlerden biri de Reca' Nakkâş'tır. Reca' Nakkâş, yazara saldıranların Mahfûz'un Allah'ı inkar ettiğini, dine saldırdığını ve peygamberleride kötülediğini söyleyenlere karşı çıkar. Nakkâş yazarı eleştirenlere deliliniz nedir diye sorduğumuzda seslerinin çıkmadığını ve delillerinin de olmadığını ifade eder.⁵⁴⁴ Halbuki karşı çıkanlar da delillerini doğru veya yanlış ortaya koymaktadırlar. Nakkâş, Mahfûz'un anlatısının İslâm'ın başlıca ilkelerine ve amacına hizmet ettiğini söyleyerek romana karşıt olanları eleştirir. Ayrıca Nakkâş yazarın Kur'an-ı Kerim'in üslubundan etkilendiğini de yazar. Nakkâş, Hz. Ömer'in “*ne zamandan beri özgür doğanları köleleştiriyorsunuz*” sözünü alır ve insanların özgür davranması gerektiğini düşünür. Nakkâş, Mahfûz'un sosyal adalet istemesinden dolayı ona İslâm düşmanı diye iftira atanların kendi uydurdukları yalana inanmaya başladıklarını söyler. Nakkâş, “*Mahfûz gibi tasavvufu seven bir insanı İslâmla savaşıyor kafir/dindışı bir insan olarak niteleyebilir miyiz?*” diye sorar. Nakkâş, romandaki Cebâvî'nin şahsiyetinde yazarın gerçek Allah'ı ele aldığını söyler ve “*bu cahiller sürüsünden sana sığınırım Allâh'ım*” der. Nakkâş, bu saldırıdan Ezher şeyhi Ğazâlî'yi en baş sorumlulardan biri olarak gösterir. Nakkâş, Şeyh Ğazâlî ve Ömer Abdurrahman gibi din adamlarının ahirette nasıl hesap vereceklerini sorgular.⁵⁴⁵

⁵⁴² Mahfuz, *Evlâdu Hâratinâ*, 503.

⁵⁴³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 6.

⁵⁴⁴ Nakkâş, *fî Hubb Necîb Mahfûz*, 168.

⁵⁴⁵ Nakkâş, *fî Hubb Necîb Mahfûz*, 257, 258, 259, 260, 261, 262.

Cebelâvî karakteriyle, yaratıcı Tanrı veya ceberrut olan diktatörlerin sembolize edildiğini destekleyen delilleri romanda bulmak mümkündür. Kanaatimizce yazarın ifadelerinden, Cebelâvî karakteriyle Tanrıdan ziyade ceberrut kişiliklerin daha fazla sembolize edildiği söylemek daha doğrudur. Ancak yazarın romanın çerçeve anlatısı olarak, Tanrı'yı ve peygamber kıssalarını kullanmasından, belli ölçüde Tanrı karakterini de işaret ettiği hissedilmektedir.

Her iki kesimin görüşleri doğrultusunda baktığımız zaman Cebelâvî karakteri, ister Tanrı'yı isterse Cemal Abdunnâsır'ı sembolize etsin, sonuçta her iki kesimde bu romanda sembol kullanıldığında ittifak etmektedir. Ayrılık Cebelâvî Tanrı mıdır? yoksa Cemal Abdunnâsır ve benzerleri gibi midir noktasındadır.

Mahfuz'un, Cebelâvî'yi Tanrı olarak temsil etmesindeki amacı, dini kıssalarla sosyal adalet hikâyesini belli bir çerçeveye oturtmak istemesinde aranmalıdır. Cebelâvî ile Cemal Abdunnâsır'ı sembolik olarak vermesinin nedeni ise Abdunnâsır döneminde Nâsır'ı eleştirmekten çekindiği için sembolik olarak bu anlatıda eleştirmek istemesidir.

el-Liss- ve'l-Kilâb Romanında Tanrı

Necip Mahfuz Allah/Tanrı ve bununla ilgili deyimleri, düşünceleri ve inancını diğer romanlarında da yansıtmıştır. Yazar bu romanında dinin ve tasavvufun insanlık tarihinde önemine vurgu yaparak sosyalist inancı benimseyen Sa'îd Mehrân'ı kurguladığı Şeyh Ali el-Cüneyd karakteri üzerinden dine davet eder.⁵⁴⁶ Adnan Arslan Şeyh Ali ve tasavvufi öğretisi için şunu söyler:

*“Gördüğümüz kadarıyla tipik bir karakter olan seçilen Said'in karmaşık duyguları içerisinde “Allah” inancının sarsıntılı ve tesirsiz kalışının bir sebebi, Şeyh Ali tipolojisinde kendini gösteren “tasavvufi öğretisi”nin yetersiz kalışıdır.”*⁵⁴⁷

Adnan Arslan'ın bu cümlelerine katılmıyoruz. Çünkü Mahfuz bu anlatıda şeyhe tebliğini Sa'îd Mehrân üzerinden kurgusalda olsa yaptırır. Sa'îd Mehrân'ın şeyhin davetine icabet etmemesi yazarın kurgusudur. Çünkü yazar dini değerleri dikkate almayan ve önemsemeyen Sa'îd gibi insanların bu dünyada mutsuz olacağını göstermek ister. Yoksa Adnan Arslan'ın dediği gibi tasavvufi öğretinin yetersiz kalışı gibi bir durum söz konusu değildir.

⁵⁴⁶ Geniş bilgi için bk., Temâra ez-Zîn, *Kırâa' fî'l Fasli'l Evvel mine'l Usûliyyât (Ezmetu't Tesîsi'l Felsefî 'inde Necîb Mahfûz)*, 15.03.2016 Erişim: 01.08.2021 <https://www.noonpost.com/content/10755>

⁵⁴⁷ Adnan Arslan, *Necip Mahfuz'un “El-Lissu Ve'l-Kilâb” Adlı Romanında Tasavvufi İzlekler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46 (18 Haziran 2019), 22.

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*'da geçen bir diyalogda Allâh lafzını mecazi anlamda kullanmaktadır.⁵⁴⁸

Aynı romandaki ana karakter Sa'îd Mehrân'ın şahsında yazar tarafından Allah inancına ilişkin diyaloglar aktarılmaktadır. Sa'îd Mehrân, hapisten çıktıktan sonra gidecek yeri olmadığından babasıyla Allâh'a ibadet etmek için gittiği tekkeye, babasının şeyhi eş-Şeyh Ali el-Cüneydi'ye gider. Mehrân bunu şöyle anlatır:

*"...çocukluk dönemine; düş kurduğu, baba şefkatini yaşadığı, semavi hayaller kurduğu döneme. İlahiler eşliğinde sallananlar avluyu dolduruyor ve kalplerinin derinliklerinden 'Allâh! Allâh!' sesleri yükseliyordu."*⁵⁴⁹

Bu anlatıda Mahfuz'un Mehrân'ın cami veya bir başka mekan değil, tekkeye gitmesini kurgulaması dikkat çekmektedir. Belki de yazar, insanoğlunun kurtuluşunun Allâh'ın yüceltildiği tekkelerde olduğunu öne çıkarmak istemektedir. Tekkede gönüllü olarak Allâh için çalışan Allâh yolcuları vardır. Yazarın, Mehrân'ı tekkeye gitmesini kurgulaması, onun camiye karşı olduğuna işaret etmemekte, Melhameti'l Harâfiş romanındaki gibi tekkeyi incelemesini göstermektedir.

Yine aynı romanda Mahfuz, Şeyh 'Alî üzerinden Sa'îd'e Allâh'ı hatırlatır ve tebliğ görevini ifa eder. Şeyh, Mehrân'a tebliğ yapacak, hidayeti Allâh'a bırakacaktır. Çünkü ne kadar aracı olursa olsun hidayeti veren Allâh'tır. Yazar, şeyhlerin aracı olduklarını, hidayetin ise Allâh'ın elinde olduğunu vurgular ve Şeyh'in dilinden şöyle cevap verir:

*"Kul Allâh'ındır ve Allâh'la birlikte ona malik olan başka bir şey yoktur."*⁵⁵⁰

Şeyh, bütün insanlığı Allâh'ın yarattığını söyleyerek her şeyin sahibinin Allâh olduğunu şöyle vurgular:

*"Tevekkül, sadece ve sadece Allâh'a sığınmaktır."*⁵⁵¹

Şeyh, Sa'îd'e dünya imtihanı ile baş başa olduğunu söyler ve insanoğlunun kendisine düşen görevi yapıp gerisini Allâh'a bırakması gerektiğini tembihler. Yazar, Şeyh Ali üzerinden inanç konusundaki düşüncelerini aktarır.

Şeyh, Sa'îd'e bazı Kur'an ayetlerini hatırlarak Allah konusunda yorumlarda bulunur:

"Unuttuğun zaman Rabb'ini an."

*"Bu senin imtihanından başka bir şey değildir."*⁵⁵² (7:155,156)

Romanda Şeyh Ali Cüneydi, Mehrân'ı hem kendine faydalı hem de topluma yararlı iyi bir vatandaş olmasına çalışmaktadır.

⁵⁴⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 16

⁵⁴⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâ*, 23.

⁵⁵⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 88.

⁵⁵¹ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 168.

⁵⁵² Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 169.

Özetle romandan aktardığımız Necip Mahfuz'un dini anlayışını gösteren yukardaki ifadeler, onun inaçlı biri olduğunu ispatlamaktadır. Bu aynı zamanda onun inançsız biri olduğunu iddia edenlere cevap niteliğindedir.

***es-Summân ve'l-Harîf* adlı romanında Tanrı**

Mahfuz, *es-Summân ve'l-Harîf* adlı romanında Şeyh Abduttevvâp es-Selhubi karakteri üzerinden Süveyş Kanalı olayı için şöyle der:

*“Bittik, tükendik! İşimiz Allâh’a kaldı!” “Bu sonun ta kendisi ve işimiz Allâh’a kaldı.”*⁵⁵³

Mahfuz burada, Şeyh karakteri üzerinden insanoğlunun her şeyi yaptığını ama yine Allâh’a umut bağlanması gerektiğini ortaya koyar. Yazar bu ifadesiyle, insanoğlunun bittiği tükendiği anda sadece Allah’ı hatırladığını da anlatmak ister.

Yine yazar, Allah inancını bu romandaki karakterleri aracılığıyla sık sık dile getirmektedir. Sanki yazar kahramanlar aracılığıyla okuyuculara bir anlamada dini tebliğ yapmak istemektedir. Roman kahramanlarından İsâ’ya, annesi *“Allâh’ın rızasına uymalısın. Mülk O’nun, dilediği şekilde kullanır.”*⁵⁵⁴ demesi buna bir örnektir.

Romanda, annesi oğlu İsâ’yı tek sığınak olan Allâh’a teslim eder. Yazar, tek sığınanın tek umudun Allâh olduğunu İsâ’nın annesi üzerinden vermektedir. İsâ annesini defnederken annesiyle son veda anı zihninde canlanır ve annesinin şöyle dediğini hatırlar:

*“Nerede olursan ol Mevlâ seni korusun!”*⁵⁵⁵

Romanda İsâ’nın, karısı Kadriye’ye *“Allâh’ın izniyle çabucak iyileşirsin.”*⁵⁵⁶ demektedir. Bu ifadeyle, yazar, zor durumlarda insanın Allâh’tan yardım istemesi ve Allah’a güvenmesine işaret etmektedir.

Mahfuz, var oluş hakkında felsefî soruları, felsefî ve dini bilgiyi roman karakterleri üzerinden ele almaktadır.⁵⁵⁷ Yazar felsefeyi edebi anlatılarında başka yazarların yaptığı gibi hoyratça kullanmaz.⁵⁵⁸ Örneğin bu romandaki karakterlerden biri olan İbrahim Hayrat şöyle demektedir:

*“Kendi kendime Allâh’ın Adem’i niçin yeryüzüne göndermek istediğini soruyorum.”*⁵⁵⁹

⁵⁵³ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 8.

⁵⁵⁴ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 69.

⁵⁵⁵ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 94.

⁵⁵⁶ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 140.

⁵⁵⁷ Çitânî, Necip Mahfûz Yetezekker, 26.; Ürün, Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları, 74.

⁵⁵⁸ Şerif Eskin, *Zaman Ve Hafızanın Kıyısında Tanpınar’ın Edebiyat, Estetik ve Düşünce Dünyasında Bergson Felsefesi*, 2. Bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 22.

⁵⁵⁹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 53.

Yazar bu cümleyle dinin ve felsefenin uğraştığı varoluş felsefesine ve varlığın sırrına vurgu yapar. Diğer bir karakter Semir Abdalbaki'nin Şeyh Selhubi'yle diyalogları da dikkat çekmektedir. Bu diyaloglarda Mahfuz'un Allah, kader ve dini anlayışını ortaya koyan ifadeler yer almaktadır. Örneğin aşağıdaki diyalogda bunu görmek mümkündür. Burada yazar, Şeyh üzerinden atomun tufandan farkı olmadığını vurgular. İnsanlığın yok oluşunun modern tufanlarla da yaşandığını belirtir ve aslında tufanların bitmediğini devam ettiğini gösterir. Semir Abdalbaki, Şeyh Selhubi'ye sorar:

“Bu sebeple biz büyük dinler arasında çekişmelerin yaşandığı zamanlarda yaşıyoruz sanki. Peki küçük toplumlar, büyük toplumlarla farklı bir tutum içine girmez ise hangi umutla hayatta kalabilirler?”

Şeyh kendinden emin bir şekilde: Atom, tufanın ta kendisidir. Ya Allâh'a samimi bir şekilde yönelmek ya da apaçık bir helaka sürüklenmek.”⁵⁶⁰

***et-Târik- eş-Şehhâz* romanında Tanrı**

Mahfuz *et-Târik* romanında karakterlerin diliyle, dini inancına işaret eden ifadeler yer vermektedir. Örneğin romandaki birinin roman kahramanlarından Sabir'e annesinin ölüm anında “Allah'ı unutma”⁵⁶¹ diye hatırlatması ve Allahı araması gerektiği söylemesi dikkat çekicidir.⁵⁶² Burada yazar Allah inancına ve onun unutulmamasına dikkat çekmektedir.

Yazar bir diğer romanı *eş-Şehhâz*'da Tanrı inancı, iyilik kötülük anlayışı⁵⁶³, insanın hata yapıp Allah'tan af dilemesi ve benzeri bir anlamda kelami konuları Zeynep ve Ömer karakterleri üzerinden şöyle anlatmaktadır :

⁵⁶⁰ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 133.

⁵⁶¹ Mahfûz, *et-Târik*, 5.

⁵⁶² Mahfûz, *et-Târik*, 155.

⁵⁶³ İyilik Kötülük düşüncesi tartışmaları için bk., Friedrich Nietzsche, *Tanrı Öldü*, 1.Bs. (Ankara: Yason Yayınları, 2017), 38, 43.; Murat Karakaya Mehmet, *Nefs-Beden Bağlamında Kötülük*, 1.Bs. (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019); Murtaza Mutahhari, *Adl-i İlâhi*, Çev. Hüseyin Hatemi, 1.Bs. (İstanbul: İşâret Yayınları, 1988).; Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev. Aycan Özüpek, 1. Bs. (Ankara: Dorlion Yayınları, 2016).; Metin Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, 3. Bs. (Ankara: Dib Yayınları, 2017); Metin Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 2. Bs. (İstanbul: Kaknüs Furkan Kitaplığı, 2014); Metin Özdemir, *Kötülük Problemine Felsefi ve Kelami Açından Mukayeseli Bir Yaklaşım*, İslâmi Araştırmalar Dergisi Kelam Özel Sayısı, 1-460 27/3 Ankara, 2016.; Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, 22. Bs. (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012); Seneca, *Mutlu Yaşam Üzerine Yaşamın Kısırlığı Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik, 3. Bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019); Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, 3.Bs. (Ankara: Elis Yayınları, 2016); Gökşen Yıldırım, *Tanzimat Devri Türk Romanında Tanrı ve Kötülük*, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:2, Issue: 1, Winter 2016, (545-558); Farabi, *Mutluluğun Kazanılması* Çev. Ahmet Arslan, 3. Bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018).

“Zeynep ‘Allâh, hepimizin iyiliği ile ilgilensin.’ dedi. Ömer rahatsız edici biçimde gözlerini Zeynep’in üstünde gezdirerek, ‘Ama bu durumda Allâh yalvarışlara nasıl karşılık verecek?’ dedi.”⁵⁶⁴

Yazar peygamber efendimizin soyu olan ehli beyte ve özellikle Hz. Zeynep’e özel önem verdiğinden Hz. Zeynep’in ismini kurgusundaki bir karakterine verir.⁵⁶⁵ Ayrıca burada yazar insanoğlu hata yapabileceğine, bundan dolayı Allâh’a sığınıp af dileyebileceğine ve Allâh da insanoğlunu affedeceğine işaret etmektedir.

Mahfuz’un felsefe bölümünden mezun olması sebebiyle, roman kahramanları üzerinden felsefi konulara da temas etmektedir. Mahfuz romanlarında varlığın sırrı⁵⁶⁶ konusuna daha çok dikkat çekmektedir. O varlığın sırrını bulmak için felsefe bölümüne yazılmış, babasının “*hakim, tabip ya da müsteşar ol*” teklifini redetmiş ve varlığın sırrını anlatmak için edebiyatı⁵⁶⁷ felsefeye tercih etmiştir. Roman’da varlığın sırrı konusunu Ömer’in diliyle aktarmaktadır. Ömer bununla ilgili şöyle söylemektedir:

“Öyleyse varlığın sırrına âşıksın sen.”⁵⁶⁸; “Yazgımızın Allâh’ın elinde olduğunu bile bile yaşamıyor muyuz?”⁵⁶⁹

Burada Mahfûz, okuyucuya herşeyin Allâh’ın elinde olduğunu vurgulamak ister ve şu şekilde kurgular:

“Yazgımızın Allâh’ın elinde olduğunu bile bile yaşamıyor muyuz? Ölüm düşüncesi seni rahatsız mı ediyor? Hayır, ama beni yaşamın gizini öğretmeye itiyor.”⁵⁷⁰

Yazar, bu cümleyle insanoğlunun ölümden korkmaması gerektiğini ve varlığın sırrını (sırru’l-vücut)⁵⁷¹ araştırması gerektiğini söylemek ister. Yazar varlığın sırrını araştırırken ölüme özel önem verir. Mahfûz “*Akıl Bunu Gerekirir*” adlı öyküsünde ölümle ilgili şöyle söyler:

“Hayatta ve ölümden yücelik var.”⁵⁷²

Hayatıda ölümden yaratanın yüce Allah olduğunu ve bu yüzden hayatında ölüm gibi yüce ve anlamlı olduğunu yazar bize vurgulamak ister. Ayrıca yazar, yaşam ve ölümün anlamını araştırmamız gerektiğini şu cümlelerle vurgular.

⁵⁶⁴ Mahfûz, eş-Şehhâz, 21.

⁵⁶⁵ Selâme, Numuzec Şâhsiyyetu Dîniyye fî rivâyeti Necîb Mahfûz, 89.

⁵⁶⁶ Ğitânî, Necîb Mahfûz Yetezekker, 26.; Ürün, Necîp Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları, 74.

⁵⁶⁷ Ğitânî, Necîb Mahfûz Yetezekker, 37.

⁵⁶⁸ Mahfûz, eş-Şehhâz, 28.

⁵⁶⁹ Mahfûz, eş-Şehhâz, 33.

⁵⁷⁰ Mahfûz, eş-Şehhâz, 40.

⁵⁷¹ Sırrın arkasında sır için bk., Necîb Mahfûz, Esdâu’s sîreti’z zâtîyyeti, 3. Bs. (Kahire: Dâru’ş şurûk, 2017), 108.

⁵⁷² İhsân Abdulkuddûs vd., Çağdaş Arap Öyküleri, Çev. Hüseyin Yazıcı, 1. Bs. (İstanbul: Kaknûs Yayınları, 1999), 131.

“Yazbek tam gitmek üzereyken Ömer birden anlamsız bir dürtüyle onu alıkoydu, ‘Söyleyin bana, bay Yazbek, yaşamın anlamı ne sizin için?’ dedi. Yazbek, şaşkınlıkla kaşlarını kaldırdı, Ömer’in yüzündeki ciddi ifadeyi okuyarak, ‘Yaşam, yaşamdır.’ diye yanıtladı. Mutlu musunuz? Allâh’a şükür... Bazen iş yavaş gidiyor, bazen kulüp Varda’nunki gibi aşk olaylarıyla altüst oluyor ama karnaval sürüp gidiyor işte. Yani yazgının Allâh’ın elinde olduğunu biliyorsunuz? Elbette, bu yadsınamaz...Ömer gülümsedi. Allâh’a inanıyor musunuz? Adam şaşkınlıkla karşılık verdi, “Tabii. Ne garip bir soru.” O zaman söyleyin nedir Allâh? ... Ömer sözünü keserek, ‘Siz bana Allâh’ın kim olduğunu söyleyin. Onu size hemen vereyim.’ dedi.”⁵⁷³

Yazar, Dostoyevski gibi birbirine zıt karakterleri kullanır ve eserlerini öyle oluşturur. Yazarın bu cümlelerine bakarak yazarın ateist olduğuda iddia edilebilir ya da tam tersi yazar felsefe mezunu olduğu için kurgusal felsefe yapar ve insanın aklıyla da Allâh’ı bulmasını ister. Yazar, insanoğlunun boş yaşamaması gerektiğini Ömer karakteri üzerinden söyler. İnsanoğlunun varlığın ve hayatın sırrını bilerek yaşamasını, hayattan bu doğrultuda zevk almasını ister ve eserlerini de bu doğrultuda kurgular.

“Ömer iç çektikten sonra, heyecanla, ‘Peki Allâh, onun üstüne ne düşünüyorsun? Varda kuşkulu sözlerle ona baktı. Ömer bir kez daha lütfen yanıt ver bana Varda, dedi. Ona inanıyorum. Kesinlikle mi? Elbette. Ama nasıl bu kadar emin olabilirsiniz? O var, hepsi bu. Onu sık sık düşünüyor musun? Varda zoraki güldü. ‘Gerek duyduğumda ya da bir felaket anında.’ Başka zamanlar? ‘Başkalarına işkence etmekten zevk alıyorsun, değil mi?’ diye kesti Varda sert biçimde.”⁵⁷⁴

Yazarın bir karakteri üzerinden yola çıkarak yazarı kâfir ilan edebiliriz. Kâfir ilan edenler yazarın zıt karakterlerinden birini alıp yazarı kafirliğe mahkum ederler. Yazarın bir karakterinden yola çıkarak yazarı yargılamak hüküm vermek ilmi anlamda doğru değildir. Yazarın özellikle yazdığı eseri baz alarak hüküm vermek daha insaflica olur. Dolayısı ile bütünü görmek her zaman faydalıdır.

Sersera Fevka’n-Nîl romanında Tanrı

Yazar, *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında şöyle demektedir:

“Bunun üzerine Enis ... Mısırlıların Firavun’a tapmaları tuhaf değil, tuhaf olan Firavun’un kendisinin bir tanrı olduğuna inanması, dedi.”⁵⁷⁵

Yazar, burada eski Mısır tanrılarına ve Firavun sülalesine atıfta bulunarak Firavun’un kendisini Tanrı olarak görmesine dikkati çeker.

⁵⁷³ Mahfûz, eş-Şehhâz, 64.

⁵⁷⁴ Mahfûz, eş-Şehhâz, 82.

⁵⁷⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 18.

“Bu arada incelenmesi gereken Absürd dindarların sorunudur. Çünkü onlar, imanları hiç eksilmemesine rağmen, pratik yaşamda Absürdlerin yolundan giderler. Dolayısıyla biz bunu nasıl açıklayacağız? Acaba bu, dini yanlış anlamadan mı kaynaklanıyor, yoksa onlardaki iman, gerçek olmayan, rutin olan, kökleri olmayan, kapalı kapılar ardında en iğrenç türünden fırsatçılığa ve istismara imkan veren bir iman mıdır? Bu noktanın araştırılması gerekiyor.”⁵⁷⁶

Yazar, burada din bezirganlarından bahseder. Din bezirganlarının dini kullandıklarını, gerçek Müslümanlar olmadıklarını ve esasta Allâh’a inanmayıp dini kullandıklarını söyler.

Yazar *Mîrâmâr* romanında Tanrı’yı şöyle kurgular:

“Kalplerimizin içindekini yalnızca Allâh görürken bir insanın imanını kim yargılayabilir?”⁵⁷⁷

Yazar, burada insanı Allâh’ın dışında kimsenin yargılayamayacağını söyler.

“Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır; Ancak azamet ve ikram sahibi olan Rabb’inin zatı baki kalacaktır.”⁵⁷⁸ (Rahmân 55:26/27)

Yazar, Rahman suresindeki yirmi altı ve yirmi yedinci ayetleri alarak sadece Allâh’ın baki olduğunu kurgu yoluyla okuyucularına verir.

“Niçin Allâh gücünü kullanmayı bıraktı?’ diye sordu. Ben anlamayınca ‘Niçin? Seller, afet gibi fırtınalar...’ Sence Tufan’da ölenler Hiroşima’daki bombada ölenlerden daha fazla olabilir mi?”⁵⁷⁹

Yazar, Allâh’ın hâkim güç olduğunu, geçmişte insanoğlunu Tufan’la cezalandırsa da günümüzde hem bildiğimiz kasırga, hortum ve depremlerle hem de Tufan’a denk çağdaş tufan atomla veya kimyasal silahlarla insanları cezalandırır, der.

“Böyle bir güzelliği yaratan Allâh’a hamdolsun, diye fısıldıyorum. Kalbim hâlâ küt küt atarken içimden, kararını ver ve Allâh’a güven! Ne kadar erken olursa o kadar iyi diyorum.”⁵⁸⁰

“Bismillahirrahmanirrahim

Ta. Sin. Mim. Bunlar, apaçık kitabın ayetleridir. İman eden bir kavim için Musa ile Firavun’un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız. Şüphe yok ki Firavun, ülkesinde büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimini eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o

⁵⁷⁶ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 85.

⁵⁷⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 18.

⁵⁷⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 22.

⁵⁷⁹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 27.

⁵⁸⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 48.

bozgunculardandı. Biz ise istiyorduk ki, yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önder yapalım ve onları varisler kılalım.”⁵⁸¹ (Kasas 28:1-5)

Yazar, bu anlatısında Allâh’ın yeryüzünde ezilenleri önder ve varis kılmak istediğini belirten Kasas suresindeki ayetleri ön plana çıkararak Allâh’ın ezilenlere değer verdiğini kurgu yoluyla okuyucuya sunmak ister. Yazarın, anlatılarında niçin sureler ve ayetler kullandığının bir amacı olmalıdır. Yazar, roman yoluyla tasavvufî anlayışını vermek ister. Mahfûz sık sık tasavvufu temsil eden şeyhler kurgulayarak şeyhleri kurguda olumlu verir.

*“Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır (Rahman 26/Furkan 53). Ancak azamet ve ikram sahibi olan Rabb’inin zatı baki kalacaktır (Rahman 27). O hâlde Rabb’inizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”*⁵⁸² (Rahman 55:13,16,18,21,23)

Yazar, yeryüzünde bulunan herkesin öleceğini sadece Allâh’ın baki kalacağını Rahman suresindeki ayetlerle söyler ve insanoğlunun Rabb’inin nimetlerini yalanlamaması gerektiğini kurgu yoluyla okuyucularına öğütler.

*“Er geç gerçeği bulacaklardır. Allâh’ın dediği olur. Haberin etkisinden hâlâ kurtulmuş değilim.”*⁵⁸³

Yazar, burada her şeyin Allâh’a bağlı olduğunu ve her şeyin Allâh’ın elinde olduğunu kurguyla belirtir.

*“İçimden ‘Allâh’ım!’ diye inliyorum. İyilik yapmak ve bir başkasının da aynısını yapmasına yardım etmek istiyorum. Acaba ne yapmalıyım?”*⁵⁸⁴

Yazar, insanın zor zamanlarında Allâh’a sığındığını kurgu yoluyla okuyucusuna hatırlatır.

*“Çok etkilendim. İçimden bir ses onun duygularını hafife aldığımı ve Allâh’ın benden razı gelmeyeceğini söylüyor.”*⁵⁸⁵

Yazar, burada Allâh’ın yaşamımızda önemli olduğunu ve yaptığımız işlerde Allâh’ın rızasını gözetmemiz gerektiğini kurgu yoluyla biz okuyucularına söyler.

*“Kaygıyla Zühre, neyin var? diye soruyorum. Allâh’ın hikmetinin her şeyin üstünde olduğunu bilmesem inancımı kaybederdim.”*⁵⁸⁶

Yazar, burada Allâh’ı överek Allâh’ın hikmetinin her şeyin üstünde olduğunu ve Allâh olmazsa bizim bir hiç olduğumuzu kurgu yoluyla okuyucularına hatırlatır.

*“Bu kadar yeter. Allâh’ın takdiri neyse ona boyun eğeceğiz.”*⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 51.

⁵⁸² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 68.

⁵⁸³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 106.

⁵⁸⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 181.

⁵⁸⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 186.

⁵⁸⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 197.

⁵⁸⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 209

Anlatıcı dünya hayatının boş olduğunu söyleyerek Allah'ın takdirine boyun eğilmesi gerektiğini özellikle vurgular.

*Yahut (inkarcıların küfür içindeki hâlleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir; bir deniz ki onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var. Karanlık üstüne karanlıklar! İnsan elini verse neredeyse onu bile göremez. Kime Allâh nur vermezse onun için nur diye bir şey yoktur! Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra kanat çırparak uçan kuşların, Allâh'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allâh onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allâh'ındır. Dönüş de ancak Allâh'adır.*⁵⁸⁸

Yazar kainatta her şeyin Allâh'ı tesbih ettiğini Nur suresindeki ayetlerle verir ve bizim de Allâh'ı tesbih etmemiz gerektiğini kurgu yoluyla söylemek ister.

Yazar, yüreği dolup taşıdığı yüzünü Allâh'a döner ve Rahman suresini okur.

*“Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar (Allâh'a) boyun eğler. Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziye eksik tutmayın. Allâh, yeri yaratıklar için var etti. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır. O hâlde, Rabb'inizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”*⁵⁸⁹

Sasson Somekh, yazarın 18 yaşında her ne kadar inanç krizi yaşasa da asla ateist olmadığını söyler.⁵⁹⁰ Yazarın eserlerinde Allah sevgisi⁵⁹¹ ön planda gelir.⁵⁹² Yazar, Allâh'ı o kadar sevmektedir ki her zaman yüzünü Allâh'a döner ve Rahman suresini okur. Bir romanın başlangıcı veya sonu önemli olduğundan yazar Mirâmâr romanını Rahman suresi ile bitirir. Yazarın son romanı olan “Kuştımur”⁵⁹³ romanının son sayfasını da Duha Süresi ile bitirmesi de anlamlıdır. Yazar, Allâh'ı, İslâmı sevmese kurgu yoluyla da olsa bunu niye yapsın diye düşünmek gerekir. Dostoyevski de *Ecinniler* adlı romanını Luka İncil'inden yaptığı alıntıyla başlatır.⁵⁹⁴ Bu iki yazarında metafiziğe olan saygısını gösterir.

⁵⁸⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 209.

⁵⁸⁹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 217.

⁵⁹⁰ Sasson Somekh, *The Changing Rhythm a Study of Najîb Mahfûz's Novels*, 2. Bs. (Leiden, E. J. Brill, 1973), 39.

⁵⁹¹ Mihail Nuayme, *Mirdad Kundaktaki Ermiş*, Çev. Hüseyin Yazıcı, 2. Bs. (İstanbul: Kaknüs, 2012)

⁵⁹² Şeyh, *Mevâkıf İctimâ'iyye ve 's-Siyâsiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 22.

⁵⁹³ Kuştımur Memluklu sultanların vezirlerinden birini adı ama şimdi Kahire caddelerinden birinin ismi. Geniş bilgi için bk., Ahmet Utman, “*Hivâr maa Necîb Mahfûz*”, el-Kahire Dergisi, 91, (Kahire: Kahire Yayıncılık, 1989), 47.

⁵⁹⁴ Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, *Ecinniler*, Çev. Mazlum Beyhan, 11. Bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020), Giriş.

3.1.2. EDHEM VE ÜMEYME (HZ. ÂDEM VE HZ. HAVVA)

Bütün dinler ve medeniyetlerde insanoğlunun dünyaya gelişyle ilgili söylenceler ve yazılı kaynaklar mevcuttur. Kutsal kitaplara baktığımızda Hz. Âdem'in dünyaya gelişyle ilgili neredeyse anlatılar bir bütünlük arz etmektedir. Kutsal kitaplardaki Âdem figürü olan dramatik kıssa, insanın kozmik kaderine ilişkin hakikati özetlemektedir.⁵⁹⁵

İnsanoğlunun Hz. Âdem'le yani ilk insanla başlaması sembolik olarak romandaki anlatıda Edhemle verilir. Edhem ismi fonetik olarak Âdem (Adam İngilizce) ismiyle benzerlik arz eder.⁵⁹⁶

Allah'ı Teala insanları yaratacağı zaman İblis kibrinden dolayı Allah'a karşı gelir⁵⁹⁷ ve Allah'ta İblisi yani şeytanı huzurundan kovar. Yazar romanda İblis'i yani kurgusal İdris'i bu düzlemde öyküler. Yazarın romanda Cebelâvî karakterini oğlu olan İdris'i konağından yani cennetinden kovma anını şöyle anlatır:

*“Cebelâvî'nin yüzü, su baskını sırasında kararan Nil suları gibi karardı. Taş gibi sert yumruklarını sıkıp tıpkı bu nehir gibi amansız heybetiyle hareket etti. Herkes İdris için bunun ölümden bir farkı olmayacağını biliyordu. Bu olay sadece bu evin sessizce tanıklık ettiği trajedilerin sonuncusu olacaktı. El üstünde tutulmuş kaç kadın bir tek kelimeyle perişan bir dilenci hâline gelmişti? Kaç adam, bu evde uzun yıllar hizmet verdikten sonra, sırtlarında kurşun izli kırbaçların açtığı yara izleriyle ağızlarından ve burunlarından kanlar akarak, topallayarak buradan ayrılmıştı.”*⁵⁹⁸

İdris'in Cebelâvî tarafından konaktan yani cennetten kovuluşu kutsal kitaplarda verilenle örtüşmektedir. Çünkü şeytan kibrinden dolayı insanları çamurdan beni ateşten yarattın ben insanlardan üstünüm diyerek insanları küçümser ve Allah tarafından cennetten kovulur. İdris te kendisinin kardeşlerinden üstün olduğunu özellikle kardeşinin annesinin köle olmasından dolayı kardeşini küçümseyip kibre kapılınca Cebelâvî tarafından konaktan atılır.

Edhem'in romanda nasıl doğduğuna ait bilgi verilmemişse de köle bir kadının oğlu olduğunu romandaki cümlelerden anlıyoruz. Edhem'in yani Hz. Âdem'in nasıl dünyaya geldiğine dair yazarın yaptığı tasvir şudur:

“Ben ve özkardeşlerim saygın bir hanımın oğullarıyız, o, zenci bir köle kadının oğlu dedi! dedi. Edhem'in esmer yüzü soldu ama ifadesi değişmedi. Cebelâvî yumruğunu sallayarak,

⁵⁹⁵ Mustafa Öztürk, *Âdem, Cennet ve Düşüş*, İnanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, 1/2 (Haziran 2004), 185.

⁵⁹⁶ Şeyh, *Mevâkif İctimâ'iyye ve 's-Siyâsiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 169.; Selâme, *Numûzeci's Şahsiyyeti'd Diniyyeti fî Rivâyâti Necîb Mahfûz*, 121.

⁵⁹⁷ Velîd Mahmûd Hâlis, *en-Nassu'l-Ğâib fî Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz Dirâse fî Tefâ'ali'n-Nusûs*, 66.

⁵⁹⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 16.

İdris, dikkatli ol, diye onu uyardı. Ama İdris öfke nöbetine kapılarak, üstelik de en küçüğümüz neden bana tercih edilsin ki, yaşadığımız bu dönem hizmetkarların ve kölelerin devri değilse tabii! diye bağırdı.”⁵⁹⁹

Yazar burada Cebelâvî'nin Edhem'i vakıfların yöneticisi seçmesi olayını Allah'ın Hz. Adem'i şeytana karşı seçme olayına benzetir. Burada şeytanı temsil eden İdris İblis'i temsil eder. Fonetik olarak İdris İblis kelimesi ile benzerlik gösterir.⁶⁰⁰ Bu yazarın kelimeleri bilinçli seçtiğinin bir göstergesidir. İdris burada Edhem yani Hz. Adem'e şeytanın yaptığı gibi üstünlük sergileyerek kibirlenir ve bu kibri İblis'in Cebelâvî'nin yani Tanrı'nın huzurundan kovulmasıyla sonuçlanır. Romandada İdris Cebelâvî'nin huzurundan yani cennetti temsilen büyük evden kovulur.

Edhem'in Cebelâvî tarafından vakıflarını yönetmek üzere seçilmesi yazar tarafından şöyle anlatılır:

*“Sokağımızın bulunduğu yer çorak araziydi, ufka kadar uzanan Mukattam Çölü'nün bir parçasıydı. Bu boş alanda, Cebelâvî'nin sanki korkuya, vahşete kanunsuzluğa meydan okumak istercesine inşa ettiği konak dışında hiçbir şey yoktu. Devasa, yüksek duvarları geniş bir alanı çevreliyordu; batı kısmında bahçe vardı, doğu kısmında da üç katlı bir konak. Bir gün bu hayırsever adam, çocuklarını çağırıp bahçenin yanı başında kabul salonunda topladı. Bütün çocukları geldi: İdris, Abbas, Rıdvan, Celil ve Ethem, ipekli cellabiyeleri içerisinde karşısında durdular; o kadar huşu içindelerdi ki ona sadece kaçamak bakışlar fırlatabiliyorlardı. Cebelâvî, oturmalarını emretti, onlar da çevresindeki sandalyelere oturdular. Cebelâvî, bir şahininki kadar delici bakışlarını bir süre onlara dikti, sonra kalkıp salonun büyükkapısına yöneldi, kapının önünde durarak dut, firavun inciri ve palmyelerle dolup taşan, kınakına ve yasemin çardaklarıyla çevrili, dallarında kuşların şakıdığı geniş bahçeye baktı. ... Uzun boylu ve iri yapısıyla olağanüstü bir hâli vardı, başka bir gezegenden gelme bir yaratık gibi duruyordu. ... Cebelâvî, yerinden ayrılmadan önce onlara doğru döndü. ... Mülklerin yönetimini başkasının devralmasının zamanının geldiğine inanıyorum. ... Mülklere benim denetimim altında bakması için kardeşiniz Edhem'i seçtim diye devam etti Cebelâvî.”*⁶⁰¹

Cebelâvî'nin oğullarını toplayıp işleri için Edhem'i seçmesi ve İdris'in (İblis) karşı çıkması bize kutsal kaynaklarda anlatılan ayetlerle de kurgusal olarak kesişir.

“Kur'ân-ı Kerîm'e göre, Allah Âdem'i yarattığı ve ona ruh verdiği zaman meleklerle, “Âdem'e secde edin!” diye emretmiş, bütün melekler bu emre uymuşlar (el-Bakara 2/34;

⁵⁹⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 13.

⁶⁰⁰ Muhammed 'Alî Selâme, *Numûzeci's Şahsiyyeti'd Diniyyeti fî Rivâyâti Necîb Mahfûz*, 1. Bs. (İskenderiyye: Dâru'l Vefâ', 2007), 121.

⁶⁰¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 11.

el-A'râf 7/11; el-Hicr 15/29-31; el-İsrâ 17/61; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Sâd 38/72-74), ancak İblîs kendisinin ateşten, Âdem'in ise topraktan yaratıldığını, dolayısıyla ondan üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı gelmiş (el-A'râf 7/12; el-Hicr 15/33; el-İsrâ 17/61; Sâd 38/76) ve bu yüzden lânetlenerek Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır (Sâd 38/74-78). Bunun üzerine, Allah'tan kıyamete kadar, düşmanı olan Âdem soyunu doğru yoldan ayırmak, kendi cemaatini çoğaltmak için mühlet istemiş (el-A'râf 7/13-18; el-Hicr 15/34-43; el-İsrâ 17/61, 65; Sâd 38/75-83), Allah da ona bu fırsatı vermiştir.”⁶⁰²

Yazarın kutsal kaynaklar konusundaki bilgilerinin engin olduğunu ve bunu kurgulamada bir sorun yaşamadığını görüyoruz. Rabbimizin Âdem peygamberimizi ve Hz. Havva annemizi kutsal kitaplarda anlattığı gibi yazar da romanında farklı cümlelerle sembolleştirerek anlatır. Hz. Âdem (Edhem) peygamberimizin Hz. Havva (Umeyme) ile karşılaşmaları yazar tarafından şu şekilde tasvir edilir:

“Edhem bir gün etrafı güllerle çevrili yol üzerine düşen gölgesine bakakaldı. Bir an arkasındaki dönemeçten bir kişinin gelişini haber veren yeni bir gölgenin kendi gölgesinden ayrıldığını fark etti. Yeni gölge sanki kaburgaları arasından çıkıyordu. Arkasına döndüğünde bir genç kızın geriye dönmek üzere olduğunu gördü. Ona durması için işaret etti. Kız da durdu. Edhem bir süre kıızı süzdü. Sonra ona nazikçe sordu: Sen kimsin? Kız bocalar bir şekilde cevap verdi. Umeyme.”⁶⁰³

Yazar bu cümlelerle kutsal kitaplarda anlatılan kadının yaratılma olayını bir yerde hikaye eder. Birçok kutsal kaynak ve dünya metinlerinde Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratıldığıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu kutsal kaynaklardan biride Tevrattır. Tevrat tefsirlerine göre Havvâ, Âdem'in sağ böğründeki on üçüncü kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Tanrı onu böbürlenmemesi için Âdem'in başından, başkasına bakmaması için onun gözlerinden, başkalarını dinlememesi için kulaklarından, dedikodu yapmaması için ağzından, kıskanç olmaması için kalbinden, hırsızlık yapmaması için ellerinden, başı boş dolaşmaması için de ayaklarından yaratmamış; fakat mütevazi olması için bedenin gizli olan kısmından (kaburga kemiğinden) yaratmıştır. Âdem'in yaratılışı Tevrat ve Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılmaktadır. Tevrat'ta ilk insanın yaratılış şekli ve zamanı iki ayrı hikâyede farklı biçimlerde nakledilmektedir. “Ruhban metni” adı verilen birinci hikâyeye göre (Tekvîn, 1/1-2/4a) insan, yaratılışın altıncı gününde, diğer bütün varlıklardan sonra Tanrı'ya benzer bir sûrette, ilk defa erkek ve dişi olarak yaratılmıştır. “Yahvist metin” adı verilen

⁶⁰² Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1988. 1/360.

⁶⁰³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 18.

ikinci hikâyede ise (Tekvîn, 2/4a-25) önce erkeğin, daha sonra da onun kaburga kemiğinden kadının yaratıldığı anlatılır.⁶⁰⁴

Yazar, kadının kaburga kemiğinden yaratılma olayını öyle öykülerki aklınız hemen kutsal kitaplara gider ve zihinlerde Julia Kristeva'nın metinlerarasılık (yeniden konumlandırma)⁶⁰⁵ kavramı belirir. Yazarın bu romanını anlamak için kutsal kitaplar hakkında bilgi sahibi olmak da gerekir. Çünkü postmodernizm romanda üst anlatı ve üst okuyucuyu hedefler. Sembolik romanları anlamak içinde iyi okur olmak gerekir.

Mâhfûz, anlatısında yaratma özgürlüğünü kullanarak Cebelâvî'nin oğlu Edhem'e düşüğünde içki içirtir ve sarhoş eder ve Edhem ile Umeyme'nin düşümlerini şöyle kurgular:

“Konak gece boyu müzikle, içkiyle ve şarkılarla çınladı. Edhem, Mukattam Çölü'ne bakan odasına gittiğinde, Umeyme aynanın yanında ayakta bekliyordu, yüzü hâlâ beyaz bir tülle örtülüydü. Edhem, sarhoş ve şaşkın bir durumdaydı, ayakta zor duruyordu ama kendini kontrol etmek için elinden geleni yaparak Umeyme'nin yanına gitti. Nefes kesen güzellikteki yüzünden tülü kaldırdı, başını eğerek onun dudaklarından öptü ve sarhoşlukla, ‘Mutlu bir son dışında neyin önemi var ki?’”⁶⁰⁶

Yazarın Edhem'i içki içer halde kurgulaması okuyucunun zihin dünyasında Hz. Adem hakkında olumsuz düşüncelerin oluşmasına neden olabilir velevki bu sembolik olarak yapılsın.

Romandaki sırlar kitabı kutsal kitaplardaki yasak meyvedir.⁶⁰⁷ Allah tarafından Hz. Âdem uyarılmasına rağmen Hz. Havva Hz. Âdem babamızı yanıltır ve aklını çeler. Edhem'in kardeşi İdris, sırlar kitabı ile ilgili olarak Edhem'in aklını çelmeye çalışır. İdris'in Edhem ve Umeyme'nin aklını çelerek sırlar kitabını Cebelâvî'den çaldırmaya çalışması ve Cebelâvî'nin bunu görüp Edhem ve Umeyme'yi cennetten kovma silsilesi şöyledir:

“Vakıf belgeleri büyük bir defterin içinde. Küçükken bir gün o defteri görüp ne olduğunu sordum. O zamanlar babamız en çok beni severdi. Defterin bizimle ilgili olduğunu söylemişti ama başka bir şey söylemek istememiş, sorularımı cevapsız bırakmıştı. Şimdi belli ki kaderim o defterin içinde.”⁶⁰⁸

Romandaki Umeyme yani Hz. Havva bu yasak meyveyi yersek cennette istediğimiz kadar kalacağız deyip Hz. Âdem'i yoldan çıkarır. Cebelâvî, sırlar defterine yaklaşılmaması gerektiğini söylerken Edhem'in karısı Umeyme, Edhem'in aklını şöyle çeler:

“Kaderini o defterde bulacaksın, dedi Umeyme coşkuyla.”⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ Bolay, “Âdem”. 358.

⁶⁰⁵ Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, 6. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 63.

⁶⁰⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 30-31.

⁶⁰⁷ Hâlis, *en-Nassu'l-Ğâib fî Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz Dirâse fî Tefâ'ali'n-Nusûs*, 72.

⁶⁰⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 40.

⁶⁰⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 47.

Kutsal kaynaklarda yazılı olan şeytanın kibrinden dolayı önce şeytanın Allah'ın huzurundan kovulduğu ve İblis'in Hz. Havva ile Hz. Âdem'in aklını çeldiğidir. Yazarda kutsal kitapta anlatılana sadık kalarak önce İdris'i yani İblis'i konaktan kovar. Daha sonra ise kutsal kitaplarda yazılan Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennetten kovulmasına sıra gelir.⁶¹⁰ Romanda da İdris yani İblis Umeyme ile beraber Edhem'in aklını çeler ve sırlar defterini çalmaya onu ikna eder. Nasıl ki Hz. Adem ile Hz. Havva cennetten şeytan yüzünden kovulmuşsa Edhem ve Umeymede anlatıdada sırlar kitabını çalmak üzereyken Cebelâvî tarafından yakalanırlar ve konaktan İdris yani İblis yüzünden kovulurlar. Yazarın burada Edhem ile Umeyme'yi kovma sahnesi bize Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulma sahnesini hatırlatır. Hz. Âdem ile Hz. Havva romanda cennetten yani büyük evden kovulurlar. Romanda kovulma tasviri şöyle gerçekleşir:

“Derken ansızın kapının açıldığını duydu. İster istemez o sese doğru başını hızla çevirdi, sanki başını açılan kapı yönetiyordu. Mumun ışığında Cebelâvî'yi gördü. Yapılı vücudu kapının çerçevesini dolduruyor, ona soğuk ve sert gözlerle bakıyordu. Donup kalan Edhem, babasının gözlerinin içine baktı. Konuşamıyordu, hareket edemiyordu, hatta düşünemiyordu bile. ‘Çık!’ diye emretti Cebelâvî. ...Ben İdris'i sana iyilik olsun diye buradan attıktan sonra onunla beraber bana komplo kurdun, öyle mi? Ben İdris'le size karşı bir komplo kurmadım, bir hata yaptım, tek umudum beni affetmenizdir. Efendim ... diye yalvarırcasına ağladı Umeyme. Sus mikrop diye sözünü kesti Cebelâvî. Kaşlarını çatarak her ikisine baktı, sonra korkunç bir sesle, bu evden defolun gidin, dedi. Baba! diye yalvardı Edhem. Defolun, dedi Cebelâvî sert bir sesle, yoksa ben sizi attırırım.”⁶¹¹

Hız. Adem ve Hız. Havva yaratıldıktan sonra yaptıkları yanlıştan dolayı cennetten Allah tarafından çıkarılırlar. Kutsal kitaplarda Âdem'in hatası ve cennetten çıkarılması olayı şöyle anlatılır:

“Hız. Âdem ve eşi cennete yerleştirildikten sonra kendilerine, bir tek ağaç dışındaki bütün meyvelerden yiyebilecekleri bildirilmiştir. Tevrat'a göre, Rab Allah'ın cennette bitirdiği ağaçlar içinde iki tanesi özel isim ve nitelikleriyle bildirilmektedir ki bunlar “hayat ağacı” ve meyvesi Âdem ile eşine yasaklanan “iyilik ve kötülüğü bilme ağacı”dır. Bu ağacın meyvesinden yemenin cezası ölümdür (Tekvîn, 2/9, 16-17). “Hayat ağacı” kavramı dünyanın pek çok yerinde ve eski şarkta bilinmekteydi. Mayalar'da, Cermenler'de, Vedalar'da ve eski Mısır'da bu inanç mevcuttu. Âsur-Bâbil metinlerinde ise daha çok

⁶¹⁰ Saime Tuğrul, *Canım Sana Feda Yeni Zamanların Kutsal Biçimleri*, 1. Bs. (İstanbul: İletişim, 2014), 59.

⁶¹¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 51.

“ölümsüzlük bitkisi” olarak yer almaktaydı. Hayat ağacı ölümsüzlük bahşetmektedir ve ilâhlara mahsustur. Çeşitli varlıklarla korunduğundan ona ulaşmak zordur.”⁶¹²

Yazar burada sırlar kitabını Hz. Adem ve Hz. Havva’nın yasak meyveyi yeme olayına benzetir. Tek fark Hz. Adem ile Hz. Havva’nın yasak meyveyi yedikten sonra cennetten çıkarılmasıyken, romanda Edhem ile Umeyme’nin sırlar kitabını çalmak isteyip çalamamaları üzerine konaktan yani cennetten kovulmalarıdır.

Romanda Cebelâvî’nin evi kurgusal olarak Cennet olarak düşünülebilir. Müellif, kutsal kaynaklarda Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cennetten kovuluşunu yani Cebelâvî’nin evlerinden kovuluşunu da anlatır. Allah Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya cennette kalmaları için ne yapmaları gerektiğini söylediği halde şeytan İblis yani İdris onları kandırır ve sırlar kitabını çalmaya yöneltir. Bu romanda sırlar kitabı Allah’ın Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya yasakladığı kutsal meyvedir. Yalnız kurgusal fark şuradadır. Allah’u Teala Hz. Âdem ve Hz. Havva’yı işledikleri suçtan dolayı cennetinden çıkarıp yeryüzüne gönderirken, yazar Edhem ve Umeyme’nin sırlar kitabını Cebelâvî’den çalmasına müsaade etmez ve cennet olan evi Beytü’l Kebir’den yani konaktan kovar ve yeryüzüne çöle bir barakaya İdris’in yanına ev kurmasına müsaade eder.

Romanı ele alan bütün yazarlar bu romanda semboller kullanıldığı noktasında hemfikirdirler. Romanda sembol yapılmadığını söyleyen hiçbir yazara rastlamayız. Keşk de bütün araştırmacılar gibi bu romanda sembol olduğunu söyler. Burada Cebelâvî’yi “Allâh”, Edhem’i “Hz. Âdem” ve Umeyme’yi “Hz. Havva” olarak sembolik bir şekilde veren Keşk, romanda semboller olduğu noktasında kanaatimizce haklıdır ama bu sembollerin olumsuz kullanıldığı noktasında Keşk’e katılmıyor ve bu sembollerin dini anlamda olumlu olarak kullanıldığını düşünüyoruz. Keşk, yazarın bütün bu kutsal kişilikleri sembolleştirerek İslam davasına zarar verdiğini düşünür ve Necip Mahfûz’u kâfir göstererek⁶¹³ yazarın İslâmiyete zarar verdiğini düşünür.

Umeyme’nin Hz. Havva olduğunu söyleyen Keşk⁶¹⁴ bu konuda doğruyu söyler. Ama yazarın Umeyme’yi olumsuz kurguladığını düşünür. Yazarın romanında yaptığı sembolleri yorumlama noktasında Keşk ve aynı görüşü savunanlardan farklı düşünüyoruz. Sami kökenli dinî kaynaklardan da bilindiği üzere Hz. Havva sarhoş biri ile birlikte olmaz, tek birlikte olduğu kişi Hz. Âdem’dir ki onun da kutsal kitaplarda içki içtiği yazılı değildir. Yazarın sembolik unsurlar kullandığı düşünülürse bu normal karşılanabilir ama

⁶¹² Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, 358-363.

⁶¹³ Geniş bilgi için bkz., Keşk, *Kelimetunâ fî Red ‘alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 94-97.

⁶¹⁴ Geniş fazla bilgi için bkz., Keşk, *Kelimetunâ fî Red ‘alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 94-97.

eleştirilebilirde. Çünkü yazar bütün kutsal kaynakların atasını sembolle de olsa içki içirmekle insanların zihin dünyasında farklı algılara yol açar.

Keşk'e göre düşünülürse İdris (Şeytan)'ın cennetten kovulması ise Edhem (Âdem) ile Umeyme (Havva)'nin cennetten kovulması kutsal kitaplara göre gerçekleşmektedir. Ama Keşk'in kafasında kurguladığı ile Mahfûz'un romanda kurguladığı farklıdır. Mahfûz her ne kadar romanında dinî hikâyelerden yararlınsa da bunu olumlu anlamda kurgular. Keşk ise romanı olumsuzlamak adına ayet ve hadislerden de örnekler getirerek Mahfûz'un kâfir olduğunu belirtmek için bir kitap yazar.⁶¹⁵ Keşk, kitabının kapağına da karşısında iki büküm duran Mahfuz ve kendisinin elinde Kur'an-ı-Kerim ve kalem şeklinde ucunda mızrak misali yazara her an saplanacak uzun bir kalem tasvir eden bir resim koyar.⁶¹⁶

***el-Liss- ve'l-Kilâb* romanında Edhem ve Ümeyme (Hz. Âdem Ve Hz. Havva)**

Yazar, *el-Liss- ve'l-Kilâb* romanında Hz. Âdem'i mecazi olarak şöyle kurgular:

Saîd Mehrân şeyhin evine ve tekkesine giderken evleri şöyle tasvir eder:

*“Sanki Âdem zamanından kalma evler gibi.”*⁶¹⁷

Yazar bu cümleyle evlerin çok eski olduğuna vurgu yapar.

***es-Summân ve'l-Harîf* romanında Edhem ve Ümeyme (Hz. Âdem Ve Hz. Havva)**

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında Hz. Âdem'i İbrahim Hayrat üzerinden şöyle kurgular:

*“Kendi kendime Allâh'ın Âdem'i niçin yeryüzüne göndermek istediğini soruyorum.”*⁶¹⁸

Yazar, burada insanı varlığın sırrını düşünmeye sevk etmek ister. Aslında bu soru bütün semavi dinlerde ve felsefelerde ortak bir kadim sorudur denilebilir.

***eş-Şehhâz* romanında Edhem ve Ümeyme (Hz. Âdem Ve Hz. Havva)**

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı Ömer karakteri üzerinden şöyle verir:

⁶¹⁵ Geniş fazla bilgi için bkz., Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîbi Mahfûz*, 94-97.

⁶¹⁶ Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, Kapak Sayfası.

⁶¹⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâ*, 23.

⁶¹⁸ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 42.

“Yirmi beş yıllık bir körlükten sonra tekrar baktın insanlara. Böyle tanık olmuştu bu kıyı Âdem ile Havva’nın doğumlarına. Ama kimse bilemez kimin cennetten çıkacağına.”⁶¹⁹

Burada yazar kimsenin kendisini üstün görmemesini ve ben nasıl olsa cennetliğim diye insanoğlunun düşünmemesi gerektiğini söyleyerek Allâh’a saygısızlık yapılmamasını ister.

Sersera Fevka’n-Nîl romanında Edhem ve Ümeyme (Hz. Âdem Ve Hz. Havva)

Yazar, *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında Hz. Âdem ile Hz. Havva’yı Enis’in cümlesiyle şöyle verir:

“... Adem cennetten düştükten sonra Havva ile ilk ne zaman kavga etti? Havva, kendi elleriyle hazırladığı trajedinin sorumluluğunu Adem’e yüklemeyi unutmuş muydu?”⁶²⁰

Yazar semavi kitaplarda geçen önemli bir konuyu insanın yaratılış konusunu yukarıdaki cümlelerle ortaya koyar ve insanoğlunun yaratılış hikayesi üzerine kafa yormasını ister. Kendilerini Ebu Lehep’in⁶²¹ soyundan gören Enis bunları söyler. Bu da normal bir durumdur. Yazar, her kesimden insana kurgularında yer verir ve anlatılarını bu şekilde oluşturur.

Yazar, romandaki Enes Zeki aracılığıyla şunu söyler:

“Tam adınız nedir? Enes Zeki, Âdem ve Havva’dan olma.”⁶²²

Yazar, burada insanoğlunun soyunun bir olduğuna vurgu yapmak ister. Yazar bu cümlesiyle insanoğlunun atasının bir olduğunu söylemek ister.

Mîrâmâr romanında Edhem ve Ümeyme (Hz. Âdem Ve Hz. Havva)

Yazar, *Mîrâmâr* romanında Hz. Âdem ile Hz. Havva’yı Serhan el-Beheri sözüyle şöyle kurgular:

“Hepimiz Adem ile Havva’nın çocuklarıyız, diye terslendi.”⁶²³

Yazar, burada Peygamberimizin Veda Hutbesi’ndeki vurguladığı gibi ayrımcılığa karşı çıkar. Yazarın yedi sembolik anlatısında da Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın olumsuz bir kurgusuna rastlamayız.

⁶¹⁹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 17.

⁶²⁰ Necip Mahfûz, *Nil Üstünde Gevezelik*, Çev. Rahmi Er, 1. Bs. (Ankara: Hece Yayınları 2015), 53.60.

⁶²¹ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 111.

⁶²² Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 136.

⁶²³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 53.

Keşk gibi birçok araştırmacı yazarın bu romanıyla olumsuz kurgu yaptığını söylemesine rağmen, yazar romanlarında Hz. Âdem ve Hz. Havva kıssasını olumlu kurgulamıştır. Yazar peygamber kıssalarını verirken romanında olumsuz bir hava yaratır ki peygamberler gelsin. Tarihte de bu böyle olmuştur. Zorda kalan insanlar Allah’a yalvardıkları için yoldan çıkan insanları hidayete erdirmek için Allah tarafından peygamberler gönderilmiştir. Yazar ilk yaratılan insanları vererek hikayesini sağlam bir zemine oturtmaya çalışır. Yazarın romanında kutsal kitaplardaki yaratılış kıssasına değinmesi ve bu konudaki dini bilgisi yazarın takdir edilecek tarafıdır.

3.1.3. HEMMÂM VE KADRÎ (HÂBİL VE KÂBİL)

Kutsal kitaplara baktığımızda Hâbil ve Kâbil’in dünyaya gelişiyle ilgili neredeyse anlatılar bir bütünlük arz eder. İnsanoğlunun Hâbil ve Kâbille soyunu sürdürmesi sembolik olarak romandaki anlatıda Kadri ve Hemmâm ile verilir. Yazar kutsal kitaplarda anlatılan insanoğlunun atasının ilk cinayetini romanında vererek ölümün bu dünyada olduğunu ve insanoğlunun ölüm karşısında çaresizliğini de vurgular. Ölülerimizi nasıl gömeceğimizi kutsal kitaplardan öğrendiğimiz gibi yazarın bu romanında da insanoğlunun nasıl gömüleceğine dair bir uygulamaya rastlarız.

Evlâdu Hâratinâ Romanında Hemmâm ve Kadri (Hâbil Ve Kâbil)

Romandaki karakterlerden Kadri ve Hemmâm dünyaya geldiklerinde babaları Ethem ve anneleri Umeyme çok sevinirler. Yazar, bu olayı şöyle anlatır:

*“Ebe kapıda belirdi. İki oğlan! İkiz mi? Allâh ikisinin de bahtını açık etsin! Mutluluktan uçan Edhem ‘Kadri ve Hemmâm – Kadri ve Hemmâm’ diye mırıldandı.”*⁶²⁴

Kadri ve Hemmâm büyüüp birlikte koyun gütmeye giderler⁶²⁵ ama Cebelâvî, Hemmâm’ı severken Kadri’ye yüz vermez. Yukarıdaki pasajda yazarın Allah kelimesini kullanması yazarın Cebelâvî karakterini sembolik olarak kullandığına delil olarak gösterilebilir. Ayrıca, Cebelâvî Hemmâm’ı sever ve şöyle der:

*“Senin iyi çocuk olduğuna inanıyorum. Onun için seni çağırttım.”*⁶²⁶

Kutsal kitaplar Kâbil’in kötü Hâbil’in iyi bir insan olduğu noktasında hem fikirdirler. Tevrat’a göre Kâbil Hz. Âdem ile Havvâ’nın ilk, Hâbil ise ikinci oğludur. Hâbil koyun çobanı, Kâbil ise çiftçi olmuş, bir müddet sonra Kâbil toprağın mahsulünden, Hâbil de

⁶²⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 72.

⁶²⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 73.

⁶²⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 75.

sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından rabbe takdime sunmuş, fakat rab Hâbil'in takdimesini kabul etmiş, Kâbil'inkine bakmamıştır. Buna çok öfkelenen Kâbil, rabbın ikazına rağmen kardeşi Hâbil'i öldürmüştür. Bunun üzerine rab Kâbil'in toprak tarafından lânetlendiğini, yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşayacağını bildirmiş, ancak bu suç sebebiyle öldürülme ihtimaline karşılık kendisine güvence vermiştir. Bundan sonra Kâbil Aden'in doğusundaki Nod diyarında yaşamıştır (Tekvîn, 4/1-24). Yahudi literatüründe Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine toprak kavgasının sebep olduğu da ileri sürülmüştür. Hâbil-Kâbil hadisesi Kur'ân-ı Kerîm'de isim verilmeden şu şekilde nakledilir: “Onlara Âdem'in iki oğlu hakkındaki haberi gerçek olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. -Kurbanı kabul edilmeyen-, ‘Seni öldürecekmiş’ demişti. O da, ‘Allah sadece müttaki olanlardan kabul eder. Andolsun sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Ben âlemlerin rabbinden korkarım. Ben dilerim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenesin ve cehennem halkından olasın. Zalimlerin cezası budur’ dedi. Nefsi kendisini kardeşini öldürmeye yöneltti ve nihayet onu öldürdü; böylece ziyana uğrayanlardan oldu. O anda Allah bir karga gönderdi. Karga ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeliyordu. ‘Yazık bana, şu karga kadar bile olmaktan, kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim!’ dedi; sonunda da pişmanlık duyanlardan oldu” (el-Mâide 5/27-31).⁶²⁷

Yazar kutsal kitaplarda verilen gibi Hemmâm'ı yani Hâbil'i çoban yapar. Kabil ise kutsal kitaplarda çiftçilik yapar. Ama yazar Kadri'yi yani Kâbil'ede Hâbille beraber çobanlık yapma rolü verir. Yazar, romanda kurguyu kutsal kitapların verdiği biraz değişiki şekilde kurgular. Romanda Kadri, Cebelâvî ve babası Edhem ile annesi Umeyme'nin Hemmâm'ı sevmesini kıskanır. Hemmâm'ı öldürmek için fırsat kollar ve çölde koyun otlatırlarken bu fırsatı yakalama anını yazar şöyle tasvir eder:

“Hemmâm, karşısında ateş saçan gözlere göz kırpmadan baktı, kararlı bir sesle konuştu. ‘Senden korkmadığımı biliyor olmalısın.’ Koca kabadayı seni koruyacağına söz mü verdi? Nefret seni berbat biri yapıyor, iğrenç oluyorsun. Kadri, Hemmâm'ın suratına bir yumruk attı. Bu darbe karşısında şaşkırmayan Hemmâm, ona daha sert bir yumruk attı. Deli olma, dedi Hemmâm. Kadri yere eğildi ve eline bir kaya alıp bütün gücüyle kardeşine fırlattı. Hemmâm, kayadan kaçmaya çalıştı ama kaya alının ortasına çarptı. Hemmâm'ın ağzından şaşkın bir ses çıktı, durduğu yerde donakaldı, gözleri öfkeyle parladı. Derken, gözlerindeki öfke aniden toprakla örtülerek söndürülen bir ateş gibi kayboldu. Yerini karanlık bir boşluğa bırakırken, gözleri sanki kendi içine bakar gibi bir hâl aldı. Sendeledi, sonra da yüzüstü düştü. Bu arada Kadri'nin ruh hâli değişti; öfkesi aniden kayboldu,

⁶²⁷ Ömer Faruk Harman, “Hâbil ve Kâbil”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 376.

donup kaldı ve içini korku kapladı. Yerde yatan adamın kalkmasını bekledi, hatta hareket etmesi için sabırsızlıkla ama nafile bekledi. Ona doğru değildi, onu hafifçe sarstı, ama Hemmâm kıpırdamadı. ... Kadri ölümü içgüdüsel olarak anladı, umutsuzluk içinde saçını başını yormaya başladı.”⁶²⁸

Buradaki sembolik kurgu neredeyse Habil-Kabil kıssasıdır tabiki yazarın değişik kurgusuyla. Konuyla ilgili Maide suresi 27. ayet şöyledir:

“Onlara Adem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki Kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, ‘Andolsun seni öldüreceğim!’ dedi. O da dedi ki: ‘Allâh, ancak takva sahiplerinden kabul eder.”⁶²⁹

Maide suresi 31. ayette Kabil, Habil’i öldürdükten sonra nasıl gömeceğini bilmez. Ayet’in meali şöyledir:

“Ardından Allâh, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyerek bir karga gönderdi. ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim?’ dedi, ettiğine pişman oldu.”⁶³⁰

Mahfûz, Kadri’nin Hemmâm’ı gömmesini Kur’an’ı-Kerim’den farklı olarak anlatır:

“Derken kararlı bir şekilde yerinden kalktı, değneğini buldu, sonra büyük bir kayayla tepe arasındaki bir noktada elleriyle çukur kazdı; inatla çalıştı, ter içindeydi, her tarafı titriyordu. Aceleyle kardeşinin yanına gitti, ona son bir defa seslendi ama karşılık beklemiyordu. Onu ayaklarından tutup çukura kadar sürükledi ve içine yerleştirdi. Hemmâm’a baktı, iç geçirdi ve bir anlık tereddütten sonra üzerine toprak yığmaya başladı. Sonra doğruldu, cellabiyesinin ucuyla yüzünün terini sildi. Kumun arasından yüzeye süzen bir kan lekesi görüp üzerini toprakla örttü. Sonra da yorgunluktan bitkin bir hâlde kendini yere bıraktı. Bütün gücünün eriyip gittiğini hissetti, içinden ağlamak geldi ama gözyaşları bir türlü akmadı. Ölüm beni yendi, dedi Kadri.”⁶³¹

Kadri, ailesine Hemmâm konusunda yalan söyler fakat babası Edhem onun yalan söylediğini anlar⁶³² ve onu önüne koyarak Hemmâm’ın mezarının olduğu yere giderler.⁶³³ Kadri, Hemmâm’ın cesedini mezardan babasıyla çıkarır ve tek başına taşır.⁶³⁴ Bab el-Nasr’daki vakıf mezarlığına gömerler.⁶³⁵

⁶²⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 101.

⁶²⁹ Maide Süresi: 5/27

⁶³⁰ Maide Süresi:5/31

⁶³¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 102.

⁶³² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 107.

⁶³³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 110.

⁶³⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 110.

⁶³⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 115.

Mahfûz, burada her ne kadar dinsel mitolojileri kullanmışsa da kendi üslubuyla yeni bir kurgu yaratarak anlatıyı meydana getirir. Yazar, diğer altı romanında Hâbil ve Kâbil'i kurgulamaz.

Keşk, yazarın Kadri karakteriyle Kabil'i karakterize ettiğini söyler.⁶³⁶ Keşk bu görüşünde haklıdır. Ama bütün yorumları yazarın kafirliğini kanıtlamak içindir ki bu noktada kanatımızca haksızdır. Keşk, yazarın romanıyla dinsel kişiler hakkında yalan söylediğini ve bu konuda yanlış yaptığını söyler. Yazar romanında Edhem'e seyyar araba üzerinde salatalık sattırır.⁶³⁷ Ayrıca Keşk, Hz. Adem hiç salatalık satar mı diye sorarak Hz. Adem'in hiç salatalık satmadığını da ifade eder.⁶³⁸

Müellif, anlatısını oluştururken insanlığın ilk tarihinden başlayarak romanını oluşturduğu için Hâbil ve Kâbil kıssasını atlamaı olmazdı. Yazar da bu kıssayı anlatısında kullanır. Yazar kendine has üslubuyla anlatısında her zamanki gibi bildik sembollere başvurup vermek istediklerini bu semboller üzerinden verir. Ama bunu yaparken sembolleri olumlu kurgular ve okuyucular üzerinde olumlu bir etki bırakır. Selman Rüşdi dinlere yönelik olumsuz düşüncelerini romanlarında kurgularken Mahfûz bunun tam tersini yapar. Yazar, Kadri ve Hemmâm karakteriyle dünyanın sonlu olduğunu ve ölümü de kutsal kitaplardaki gibi romanında anlatır.

3.1.4. BELKİTİ VE KIZLARI (HZ ŞUAYB VE KIZLARI)

Hz. Şuayb'ın soyu, adı, Hz. Musa ile ilişkisi, peygamber olarak gönderildiği toplum ve âkıbeti konusunda farklı rivayetler vardır. Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Şuayb'ın adı geçmez. Ahd-i Atık'te Musa'nın yardım ettiği kızların babası Yithro diye isimlendirilir. Bazı İslâmî kaynaklarda Şuayb adının İbrânîce'de Yesrûn Süryânîce'de Yetrûn şeklinde söylendiği kaydedilir. Kur'an'da Hz. Şuayb'ın, kavmini Allah'tan başka tanrı olmadığına inanmaya, kendisinin peygamberliğini benimseyip sadece Allah'a kulluk etmeye, ölçü ve tartıyı doğru yapmaya, insanlar arasında adaleti gözetmeye, haksızlıkta bulunmamaya, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmamaya davet ettiği; uyarıları dikkate almadıkları takdirde Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût peygamberlerin kavimlerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelebileceği konusunda onları uyardığı, özellikle Lût kavminin kendilerine çok uzak olmadığını hatırlattığı haber verilir.⁶³⁹

⁶³⁶ Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 201.

⁶³⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 48.

⁶³⁸ Keşk, *Kelimetunâ fî Red 'alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 201, 202.

⁶³⁹ Mehmet Ümit, “Şuayb” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 222-223.

Evlâdu Hâratinâ anlatısında Belkiti ve Kızları (Hz Şuayb ve Kızları)

Evlâdu Hâratinâ anlatısında Necip Mahfûz, Şuayb aleyhisselam ve kızlarını yani Belkiti ve kızlarını tarihin akışına uygun olarak Hz. Musa kısmında yani Cebel (Hz. Musa) adlı kurgu bölümünde ele alarak anlatır.⁶⁴⁰

Cebel, Mısırlı bir adamı öldürdükten sonra el-Mukattam dağına kaçır ve orada bayram günü çeşmeye su almaya gelen Hz. Şuayb aleyhisselamın kızlarıyla karşılaşır ve onlara yardım eder. Hz. Şuayb aleyhisselam, bu genci kızlarından Şefika ile evlendirir.⁶⁴¹

Bu olay Kur'an'da şu şekilde anlatılır:

“Medyen'in su kuyularına varınca orada davarlarını suvarmakta olan bir toplulukla karşılaştı. Onların az uzağında kendi hayvanlarını sudan uzak tutmaya çalışan iki kız gördü. Onlara: 'Siz neden hayvanlarınızı suvarmıyorsunuz?' diye sordu. Onlar da: 'Çobanlar suvarıp çekilmeden biz onların arasına karışıp suvaramayız; babamız da pek yaşlı bir ihtiyar olduğu için iş bize kalıyor.' dediler.” “Bunun üzerine Musa, onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve 'Rabb'im! doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfunu) muhtacım.' dedi.” “Derken o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi. Babam, dedi, bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor. Musa, ona (Hz. Şuayb'a) gelip başından geçeni anlatınca o korkma, o zalim kavimden kurtuldun, dedi.” “(Şuayb'ın) iki kızından biri 'Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır.' dedi.” “(Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallâh beni iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksın.” “Musa şöyle cevap verdi: Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana karşı husumet yok. Söylediklerimize Allâh vekildir.”⁶⁴²

Yazar Kur'an'ı-Kerim kıssasındakine benzer kurgusunu oluşturur. Tabiki kıssadaki ile kurgu arasında bazı farklar vardır. Ayetlerde orada bulunan topluluk kızları rahatsız etmezken, kurguda içki içen birkaç kişi kızları rahatsız eder. Cebel içki içen toplulukla söz dalaşına girerki bunlar ayetlerde yoktur. Ayetlerdeki diğer kısımlarla romandaki kurgu hemen hemen benzerlik gösterir. Ayrıca yazar bu anlatıda, Kur'an'ı-Kerim'in kullandığı Medyen suyu ifadesi yerine çeşme⁶⁴³ kelimesini tercih edip kurgular.⁶⁴⁴ Yine Necip Mahfûz,

⁶⁴⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 166.

⁶⁴¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 129, 130, 176.; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 70.

⁶⁴² Kasas Sûresi: 28/23, 24, 25, 26.

⁶⁴³ Leyla Tonguç Basmacı çeşme kelimesi yerine tulumba kelimesi çevirisini verir. Bkz. Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 128.161.

⁶⁴⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 161.; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 70.

Kur'an'ın zikrettiği (iki kadın) ifadesine karşılık, fetateyn (iki genç kız) ifadesini kullanmıştır.

Necip Mahfûz, kurgularında dinî kıssaların hiçbirini olumsuz kurgulamaz. Mahfûz, Kur'an'daki kıssalara o kadar hakimdir ki kurgularını ustaca oluşturur. Bazen kurguyla gerçek iç içe geçer. Hz. Şuayb ve kızları altı sembolik romanda yazar tarafından kurguya dahil edilmez. Hz. Şuayb ve kızları *Evlâdu Hâratinâ*'nda olumlu kurgulanır. Toplum yoldan çıkmışken Hz. Şuayb ve ailesi hak yolunun yolcuları olarak kurgulanır ve Hz. Musa'ya yol gösterirler. Hz. Şuayb, Hz. Musa'ya kızlarından birini vererek kurgusunu örür ve hikayeyi olumlu anlamda devam ettirir. Hz. Şuayb ve Hz. Musa ehli kitap dinlerindeki kıssalarda verilenler gibi romanda anlatılır ama bazı yerleri tabiki farklı olarak. Buda yazarın ehli kitap dinlere olan hakimiyetini gösterir.

3.1.5. CEBEL (MUSA⁶⁴⁵ AS.)⁶⁴⁶

Musa adının İbrânîce'deki karşılığı Moşeh olup kelimenin menşei tartışmalıdır. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Hakkında Ahd-i Atîk'in Tevrat dışındaki bölümleriyle Ahd-i Cedîd'de kısmen bilgi bulunmakla birlikte onunla ilgili yegâne kaynak Tevrat ile Kur'an-ı Kerîm'dir. Tevrat'ın hemen hemen tamamı Hz. Musa'nın ve önderliğini yaptığı İsrâiloğulları'nın tarihinden ibarettir. Yaşadığı döneme ait diğer kaynaklarda kendisinden bahsedilmemekte, Kitâb-ı Mukaddes'te onun dışında bu adı taşıyan başka bir kimse bulunmamaktadır. Tevrat Musa'yı peygamberlerin en büyüğü olarak takdim eder.⁶⁴⁷

Bu husus, Maimonides'in tesbit ettiği yahudi âmentüsünde bir iman esası olarak yer almıştır. Hz. Musa, Tevrat'a göre sadece ona ait bir nitelik olmak üzere Tanrı ile yüzyüze söyleşen, Tanrı'nın Sînâ'daki vahyine aracı olarak seçtiği, esaret altındaki halkı kâhinler melekûtu ve mukaddes millet haline getiren, eşsiz ve benzersiz bir kişidir Musa, Kur'an-ı Kerîm'de de adı en çok geçen peygamberdir. Musa, İsrâiloğulları'nın ağır baskı altında tutulduğu ve erkek çocuklarının nehre atılarak öldürüldüğü bir zamanda doğmuştur. Kitâb-ı Mukaddes'te belirtildiğine göre Musa kırk yaşında iken Delta'nın doğusuna gönderilmiş ve bu vesile ile kardeşleri olan İsrâiloğulları'nı ziyaret etmiştir. Bu arada bir Mısırlı ile kavga

⁶⁴⁵ Gerald Messadie, *Esaretten Kurtuluş Musa 1.2.3*, Çev. Tülin Hazar Bozkurt, 1. Bs. (İstanbul: Olimpos Yayınları, 2018).

⁶⁴⁶ Ahmet Kemal Cebel'in Hz. Musa olduğuna dair kitabında 13 delil verir. Geniş bilgi için bk., Kemâl Ebû'l Mecd, *Ru'ye İslâmiyye Muâ'sıra İ'lân Mebâdî*, 75-100.

⁶⁴⁷ Saime Tuğrul, *Canım Sana Feda Yeni Zamanların Kutsal Biçimleri*, 1. Bs. (İstanbul: İletişim, 2014), 58.

eden İbrânî asıllı bir kişiye yardım ederken kaza ile Mısırlı'yı öldürmüş, ertesi gün yine bir kavgaya şahit olmuş ve aynı İbrânî, Musa'nın bir Mısırlı'yı öldürdüğünü açıklayınca Firavun Musa'nın öldürülmesini emretmiş, o da Medyen'e (Midyân) kaçmıştır. Medyen'de bir kuyu başına varan Musa, Medyen kâhininin kızlarına yardım ederek hayvanlarını sulamış, bunun üzerine Medyen kâhini Musa'yı çağırmış ve yanında çalışmasını istemiştir. Musa kırk yıl orada kalmış, onun kızlarından Tsippora ile (Sefora = Zipporah) evlenmiş ve Gerşom ile Eliezer adında iki oğlu olmuştur. Kur'an'da Hz. Musa'ya dair verilen bilgiler büyük ölçüde Tevrat'la paralellik arz etmektedir. Diğer taraftan İslâmî kaynaklarda yer alan bilgilerin çoğu yahudi dinî literatüründe de bulunmaktadır. Kur'an'da onun dünyaya gelişi, saraya intikali, Medyen'e gidişi, peygamber olarak seçilişi, İsrâiloğulları'nı kurtarmak için Firavun'a gönderilişi, Firavun'la mücadelesi ve İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarışı, Sînâ'da ilâhî emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrâiloğulları'na rehberlik edişi anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm, Musa'nın dünyaya geldiği dönemde Mısır'ın ve İsrâiloğulları'nın durumunu naklederken Firavun'un halkını çeşitli zümrelere böldüğünü, bir kısmını güçsüz bulup baskı ve zulüm yaptığını, erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını sağ bıraktığını bildirmektedir.⁶⁴⁸

Evlâdu Hâratinâ romanında Cebel (Musa As.)

Hz. Musa'nın Tur dağında Allah ile konuşmasından dolayı yazar Hz. Musa'ya Cebel yani dağ ismini verir.

Mahfûz, Cebel kısmında Cebel'in Cebelâvî ile görüşmeye gittiğinde Cebelâvî'yi görememesi olayı Kur'an'da anlatılan Musa (A.S.)'ın Tur Dağı'na gittiğinde Allâh'ı görmek isteyip de görememesi olayını hatırlatmaktadır.⁶⁴⁹

Hz. Musa ile ilgili A'râf suresindeki ayet şu şekildedir:

“Musa, tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabb'i onunla konuştuğunda o, 'Rabb'im! Bana görün; sana bakayım.' dedi. Rabb'i, 'Sen beni asla göremezsin fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin.' buyurdu. Rabb'i o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Musa da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: 'Seni noksan sıfatlarından tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.'”⁶⁵⁰

Bu ayetin kurgusunu yazar romanda şu şekilde yapar:

⁶⁴⁸ Mehmet Ümit, “Musa” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 207-213.

⁶⁴⁹ Yıldız, Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları, 71.

⁶⁵⁰ A'râf Suresi: 7/143

“Ama birkaç gün önce soğuğa ve karanlığa rağmen yalnız başıma bir yürüyüşe çıkmak istedim, çölde bir süre yürüdüm ve adımlarım beni sokağımızın başına kadar getirdi. Kaçtığımdan beri yakınına uğramadığım bir yerdi. Herkesin gözleri ilgiyle parlıyordu. Zifiri karanlıkta yürümeye devam ettim, yıldızlar bile bulutların ardında kaybolmuştu. Aklım başka yerdeydi, darken iriyarı biriyle çarpıştım, önce onun çete liderlerinden biri olduğunu düşündüm, ama sonra sokağımızdaki kimseye, hatta başka hiç kimseye benzemediğini farkettim. Dağ gibi bir adamdı. Korkuya kapıldım ve geri çekilmeye çalıştım ama o bana tuhaf bir sesle, “Dur Cebel,” dedi. Olduğum yerde donakaldım, sırtımdan terler aktı, ona “Sen kimsin ?” diye sordum.

Cebel burada duraksadı, topluluktakiler de başlarını ilgiyle ona doğru uzattılar. “Sokağımızdan biri miymiş?” diye sordu Dulme. “Sokağımızdaki kimseye hatta hiç kimseye benzemediğini söyledi zaten,” diye araya girdi Itris hemen. Ama sokağımızdan birisiydi o, dedi Cebel. Herkes kim olduğunu sordu, Cebel şöyle dedi: O tuhaf sesiyle bana, “Korkma, ben büyükbaban Cebelâvî’yim” dedi. Herkes şaşırıp çığlık attı ve inanılmaz gözlerle birbirine baktı. “Şaka ediyorsun tabii ki,” dedi Hamdan. “Gerçeği söylüyorum tamamen gerçeği” dedi Cebel. “Sarhoş değildin, öyle mi ?” diye sordu Favanis. Cebel ben hayatımda sarhoş olmadım! diye öfkeyle bağırdı. Şarap bardakları konuşabilse... Sadece en iyi yılların mahsülllerinden söz ederlerdi, dedi Itris. Cebel’in yüzü renkten renge girdi. Onu kendi kulaklarıyla duydum, bana, “Korkma ben büyükbaban Cebelâvî’yim” dedi. Ama çoktandır evinden çıkmadı, kimse de görmedi onu! dedi Hamdan yumuşak bir ses tonuyla, Cebel’in öfkesini yatıştırmak için. Kimse onu görmeden her gece evinden çıkabilir. Ama senin dışında kimse ona rastlamadı! Dedi ihtiyatlı bir tavırla Hamdan. Cebel ben ona rastladım diyerek oradakilere cevap verdi. ... Ona dedim ki, sezinle tanışacağım aklıma gelmezdi diye hikayesine devam etti Cebel. O da dedi ki, şimdi tanıyorsun işte. Karanlıkta ve benden yüksekte olan yüzünü görmeye çalıştım, ama bana “Karanlık olduğu sürece beni göremeyeceksin,” dedi. ... Bu bir sarhoşun saçmalamaları değil dedi Dabis kuvvetli bir sesle. “Anlattığı herşey gerçek.”⁶⁵¹

Yazar, burada kurguyu kanaatimce fazlaca abartmış gibi çünkü Tanrıyı yani Cebelâvî’yi bir şahsa benzetiyor ama sonra karanlık olduğu için görmediğini söylüyor. Ama Cebelâvî’nin kimseye şimdiye kadar gözükmeyip Hz. Musa yani Cebel’e de karanlıkta gözükmemesi kutsal kitabımızda anlatılan Kur’an kıssasıyla benzerlik arz eder.

Keşk, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Cebel’in Hz. Musa olduğunu söyler ki bu doğrudur ama arada nüans farkı vardır. Keşk, Hz. Musa’yı Mahfûz’un olumsuz anlamda aldığını söylerken⁶⁵² tersine Mahfûz, Cebel’i olumlu anlamda alıp dini olumlamak adına bu

⁶⁵¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 146-148.

⁶⁵² Geniş bilgi için bk., Keşk, *Kelimetunâ fi Red ‘alâ Evlâdi Haratinâ Necîb Mahfûz*, 94-97.

kurguyu yapar. Hz. Musa yani Cebel gelmeden önce o yörenin halkı Hamdanlar (İsrailoğulları) uyuşturucu ticareti yapar ve yazar, bu olayı şöyle anlatır:

*“Sokak sakinlerinin bazıları seyyar satıcıydı, bazıları da dükkan veya kahvehane işletiyordu; birçoğu dilencilik yapıyordu. Bir de eli ayağı tutan herkesin çalışabileceği bir iş dalı vardı. O da uyuşturucu ticaretiydi, özellikle de esrar, afyon ve afrodizyakların ticareti.”*⁶⁵³

Yazar bilerek Hz. Musa’nın peygamber olarak gelmeden önceki ortamını bilinçli şekilde olumsuz tasvir ederki peygamberlerin geldiği ortamlar zaten böyledir. Yazarın yukarıdaki cümlelerinden Hz. Musa’nın nasıl bir halka peygamber olarak gönderildiğini anlıyoruz. Mahfûz, Cebel yani Hz. Musa peygamber olarak gelmeden önceki halkın durumunu şöyle tasvir ederek kurgusallaştırır:

*“Sadece çete liderleri rahat ve lüks içerisinde yaşıyorlardı. Üzerlerinde ağaları, onların da üzerlerinde vekilharç vardı; hepsinin altında ezilen halk duruyordu. Bazı zavallılar haraç ödemeyecek durumda olursa, mahallenin tamamından intikam alınır, eğer o kişiler durumu ağaya şikayet ederse de dayak yer, mahallenin çete liderine devredilir, tekrar dayak yerdi. Çağımızda yaşanan ve benim de tanıklık ettiğim bu korkunç durum, hikâye anlatıcılarımızın tarif ettiği uzak geçmişin bir yansımasıydı.”*⁶⁵⁴

Yazar, Hz. Musa peygamber olmadan önce halkın adaletsizlik içinde yaşadığını bu cümlelerle vererek halkın sefaletini okuyucuya bu cümlelerle anlatır. Yazar uzak geçmişte böyle olduğunu ama bu yanlışın devam ettiğini de belirterek *-çağımızda yaşanan ve benim de tanıklık ettiğim bu korkunç durum-* cümlesiyle yaşadığı dönemde de yaşanan adaletsizliklere atıfta bulunur. Aslında bu cümlelerden Cemal Abdunnasır⁶⁵⁵ ve sonrası dönemde anlaşılabilirki yazarında bu minvalde yapılan röportajları mevcuttur. Yazar Araplarda şairin önemini ve görevini bildiğinden romanında şairleri tarihsel rollerindeki gibi kabilesinin önemli adamı pozisyonunda verir. Şairler doğu toplumunda insanlık toplumlarında önemlidir.⁶⁵⁶ Çünkü insanlık tarih boyunca şifahi kültüre önem vermiştir ve vermeyede devam etmektedir. Bu durumu modern dönem dahi değiştirememiştir. Yazar şairlerin

⁶⁵³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 120.

⁶⁵⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 122.

⁶⁵⁵ İran’ın dini lideri Hamaney, Cemal Abdunnasır’ın ölümü ve Seyyid Kutupla alakalı olarak anılarını anlattığı kitapta şöyle söyler: “Hapse girişimden iki hafta sonra, bir onbaşının hapiste şöyle bağırdığını duydum: Müjde... Müjde... Abdunnasır öldü. Bu haber benim üzerimde çok acı bir etki bıraktı. Burada ilginç olan bir noktaya da temas etmeliyim ki, ben ve İran’ın mübariz İslamcılarının karşı karşıya kaldığımız şey, biz hem Seyyid Kutub’a ve onun inkılapçı düşüncelerine ilgi duyuyorduk ve hem de onun katili olan Cemal Abdunnasır taraftarlığı yapıyorduk. Ben Seyyid Kutub’un idam haberini duyduğum zaman, ağladım ve Abdunnasır’ın ölüm haberini duyunca da ağladım.” Geniş bilgi için bk., Muhammed Ali Azerşeb, *Seyyid Ali Hamaney’in Zindan ve Sürgün Hatıraları*, Çev. Aykut Pazarbaşı, 1. Bs. (İstanbul: Feta Yayıncılık, 2020), 133, 107.

⁶⁵⁶ Abdelfattah Kılıto, *Araplar ve Hikâye Anlatma Sanatı*, Çev. Su Baloglu, 1. Bs. (İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2021); Adonis, *Arap Poetikası*, Çev. Emrullah İşler, 1. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004).

önemini belirtmek açısından da yalnız değildir. Ünlü düşünür ve şair Baudelaire (1821-1867) de şairler için şu cümleyi söyler:

*“Üç kişiye saygı duy; Şair, Derviş ve Savaşçı...”*⁶⁵⁷

Mahfûz, Hamdanların şairi Itrîs’in ağzından önceki peygamberler dönemini över ve şöyle söyler:

“O zamanlar dünyada iyilik vardı, Edhem (Hz. Âdem) bile tek bir gün açlık çekmedi.”

Yazar, burada peygambersiz geçen dönemleri ve peygamberli geçen dönemleri kurgulaştırıp aradaki farkı ortaya koyarak okuyucuda din lehine farkındalık yaratmaya çalışır. Hz. Âdem döneminde açlığın olmadığını belirterek bugün açlığın niçin var olduğunu yukarıdaki cümlesiyle vurgulayarak bizi düşünmeye sevk eder.

Hamdanların (İsrailoğullarının) akil adamları, adaletsizliğin ortadan kalkması için vekilharca gitmeye karar verirler. Yazar, bu sahneyi şöyle anlatır:

*“Hamdan, Dabis, İdris, Dulma, Ali Favani ve şair Rıdvan’ın öncülük ettiği el-Hamdan ailesinden kadınlı erkekli bir grup vekilharca evinin önünde toplandı.”*⁶⁵⁸

Fakat Efendi ile Hamdanlar, Efendi’nin evi vakıfta şiddetli bir tartışmaya tutuşur ve yazar bu anı şöyle tasvir eder:

*“Çoğumuz dilencilik yapıyoruz dedi Dabis, sesini yükselterek. Çocuklarımız açlık çekiyor, çete liderlerinden yediğimiz dayaklardan yüzlerimiz şişiyor. Cebelâvî’nin çocuklarına, bu vakfın mülklerinin varislerinin saygınlığına yakışır şeyler mi bunlar? Efendi tesbihini daha sıkı bir şekilde kavradı. Ne mülkü? Hamdan, Dabis’in konuşmasını engellemeye çalıştı, ama Dabis bir sarhoşun cüretkarlığıyla atıldı. Vakıf efendim kızmayın, sokağımızdaki herkesin, herbirimizin sahibi olduğu ve etrafımızdaki çöldeki tüm mülkleri içeren büyük vakıf. Cebelâvî’nin vakfı, efendim. ... Benim evimin sizlerden birine ait olduğuna dair hikâyeler yaymanız, sizin bu ev üzerinde hak iddia etmeniz için bir sebep midir? Uyuşturucu bağımlılarından oluşan bir sokak! Bu mülklerin gelirinden tek bir kuruş göreniniz oldu mu? Bir süre sessizlik oldu, sonra Hamdan cevap verdi, atalarımız eskiden vakıftan gelir alıyordu. Kanıtınız var mı? Bize öyle söylediler, diye cevap verdi Hamdan. Biz de onlara inanıyoruz. ‘Yalan! Hepsi yalan!’ diye bağırdı Efendi. ‘Ben size buradan kovdurmadan kendiniz gidin.’”*⁶⁵⁹

Yazar yukarıdaki cümleleriyle toplumda var adaletsizliklere başkaldıran bir grubun adaleti savunmak için bir araya gelmesini tasvir eder. Bu grup var olan yöneticilerden adalet istesede yöneticiler tarafından terslenir ve kovulur. Bu cümlelerden bugünde adalet

⁶⁵⁷ Mehmet Kurtoglu, *Taceddin Dergahı’nda İstiklâl Şairi Mehmet Âkif*, 1. Bs. (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2020), 11.

⁶⁵⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 128.

⁶⁵⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 131, 132.

aradığımızda bizim başımıza gelecek olan budur demek istenir. Ki yazar bu görüşünü *Sersera Fevka'n-Nîl* adlı romanında bir grup entellektüelin bir araya gelmesiyle örnek okuyucuya anlatır. Yazar, Hz. Musa yani Cebel'in gelişi için ortamı kurgusal olarak hazırlar. Cebel, İsrailoğullarındandır.⁶⁶⁰ Peygamberler bozuk toplumları düzeltmek amacıyla geldikleri için yazar kurgusunda bozuk bir ortam yaratmaya ve tasvir etmeye çalışır ve bunu da kendi üslubunca güzel bir şekilde kurgusallaştırır.

Mahfûz, Hz. Musa'yı diğer sembolik romanlarında vermez. Hz. Musa ehli kitap dinler için önem arz etmekte olduğu için yazar kurgularına Hz. Musa'yı da ekler ve olumlu anlatır.

3.1.6. RIFÂ'A⁶⁶¹ (HZ. İSA⁶⁶²/MESİH/KUTSAL RUH)

Mahfuz, dini metinlerde, Hz İsa/ Mesih / Kutsal Ruh gibi adlarla yer alan Hz İsa'yı romanında Rifaa'a karakteryle sembolize etmektedir. Hz. İsa Kur'an-ı Kerim'de İsa, İbn Meryem ve Mesih şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "*Allah'tan bir ruh ve kelime*" olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Hristiyanlık'ta ise İsa Mesih Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir. İsa, gerek Hristiyanlık'ta gerek İslâm'da hem İsa hem de Mesih olarak

⁶⁶⁰ Sigmund Freud Hz. Mûsâ'nın Mısırlı olduğu savını ileri sürer. Daha fazla bilgi için bkz.; Sigmund, Freud, *Dinin Kökenleri*, çev. Aycan Özüpek, 1. Bs. (Ankara: Dorlion Yayınları, 2019), 191-283.

⁶⁶¹ Ahmet Kemal, Rifâ'nın Hz. İsa olduğuna dair kitabında 12 delil verir. Geniş bilgi için bk., Kemâl Ebû'l Meccî, Ru'ye İslâmiyye Muâsıra İ'lân Mebâdî, 104-120.

⁶⁶² Kuran'da Hz. İsa şöyle verilir: "*İslâm inancına göre Hz. İsa, ne hristiyanların iddia ettikleri gibi bir tanrı veya Tanrı'nın oğlu ne de yahudilerin iddia ettikleri gibi sıradan bir insandır, o Allah'ın gönderdiği bir nebî (Meryem 19/30) ve resuldür (en-Nisâ 4/157, 171; el-Mâide 5/75; es-Saf 61/6), İsrâiloğulları'na gönderilmiş bir peygamberdir (Âl-i İmrân 3/49; es-Saf 61/6), kendisine İncil verilmiştir (el-Mâide 5/46). Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı hususlarda onu neshetmiştir (Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/46). İsa, "Muhakkak ki Allah benim de rabbim sizin de rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk ediniz. İşte doğru yol budur" (Âl-i İmrân 3/51; Meryem 19/36) diyerek İsrâiloğulları'nı bir olan Allah'a kulluğa davet etmiş (el-Mâide 5/72), Allah'ın kulu olduğunu belirtmiş (en-Nisâ 4/172; Meryem 19/30), birçok mucize göstermiştir. Mâbede adanmış, itaat ve ibadetle meşgul olmuş, Allah tarafından rızıklandırılmış, iffet sembolü olarak yetişmiş olan Meryem'den (Âl-i İmrân 3/37, 42-43) babasız dünyaya gelmiş (Âl-i İmrân 3/45-47; Meryem 19/17-22), böylece hem anne hem oğul ilâhî kudrete bir alâmet kılınmıştır (el-Mü'minûn 23/50). Hz. İsa'nın gösterdiği mucizeler Kur'an'da şu şekilde belirtilmektedir: Beşikte iken ve olgun bir insan tavrıyla konuşmuştur (Meryem 19/30; el-Mâide 5/110; Âl-i İmrân 3/46). Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyip onu canlandırmıştır (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmiştir (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Ölülere diriltmiştir (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110). Evlerde yenilen ve biriktirilen şeyleri haber vermiştir (Âl-i İmrân 3/49). Semadan sofraya indirilmiştir (el-Mâide 5/112-115). Bazı hristiyanlar, semadan sofraya indirilmesi mucizesinin İncil'de geçen son akşam yemeği veya Petrus'un vizyonunda belirtilen şey olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun, Hz. İsa'nın az miktardaki ekmek ve balıkla çok kişiyi doyurmasına (Matta, 14/17) işaret olduğunu söyleyenler de vardır. d) **Rûhulkudûs ile Teyit Edilmesi.** Hz. İsa, hem doğumu sırasında hem İsrâiloğulları arasında görev yaparken Rûhulkudûs ile desteklenmiştir. Rûhulkudûs ile desteklenme ifadesi Kur'an'da sadece Hz. İsa için kullanılmaktadır (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110)." Geniş bilgi için bk., Ömer Faruk Harman, "Hz. İsa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 465-472.*

adlandırılmaktadır. İnciller’de İsa’nın Beytlehem’de doğduğu bildirilmekle beraber Nâsıralı diye takdim edilmektedir. İnciller’de verilen bilgiye göre Hz. İsa’nın annesi Meryem, Zekeriyâ’nın hanımı Elizabeth’in kız kardeşinin çocuğudur. Meryem, İsa’yı babasız dünyaya getirmiştir. İnciller’de Meryem’in anne ve babasından bahsedilmemekte, sadece İsa’nın doğumundan önce Galile’de Nâsıra şehrinde oturduğu, Dâvûd evinden Yûsuf adlı bir dülgerle nişanlı olduğu belirtilmektedir. Yine Luka İncili’ne göre Yûsuf ile Meryem, milâttan önce 29 - milâttan sonra 14 yılları arasında imparator olan Kayser Augustus’un buyruğu üzerine nüfusa yazılmak için Beytlehem’e giderler ve bir ahırda kalırlar. Meryem İsa’yı burada doğurur. Çok eski bir geleneğe göre ise İsa ahırda değil Beytlehem’e yakın bir mağarada dünyaya gelmiştir. Hz. İsa’nın İnciller’de yer alan çok sayıda mucizesi vardır. Dünyaya gelişi, vaftizi esnasındaki olaylar, su üzerinde yürümesi, suları şaraba çevirmesi, rüzgâra emrederek fırtınayı dindirmesi, incir ağacını kurutması, gelecekte haber vermesi, insanların kalplerinden geçeni bilmesi, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, öldükten sonra dirilmesi, göğe yükselmesi, az yiyecekten çok kişiyi doyurması, günahları bağışlaması bunlardandır. İsa’nın müjdelenmesiyle ilgili olarak İncil’de verilen bilgilerle Kur’an’daki bilgiler arasında benzerlik ve farklılıklar vardır. Her iki anlatımda da Meryem bâkiredir, fakat İnciller’e göre Yûsuf adlı bir kişiyle nişanlıdır. Luka İncili’nde (1/26-35) Meryem’e müjde veren melek Cebrâil ile hamile kalmasına vesile olan Rûhulkudûs aynı değildir. Kur’an’da ise Allah Teâlâ Meryem’e gönderilen melekten “bizim ruhumuz” diye söz eder ve genellikle bunun Cebrâil olduğu kabul edilir (Taberî, Câmi’u’l-beyân, XVI, 45; Fahreddin er-Râzî, XXI, 195). Melek Meryem’e müjdeyi vermiş, daha sonra Allah ruhundan üflemiş ve Meryem İsa’ya hamile kalmıştır (Âl-i İmrân 3/45-46; Meryem 19/17-22; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12). Müfessirlerin belirttiğine göre Meryem’e müjdeyi getiren Cebrâil onun gömleğinin yeninden üflemiş ve Meryem hamile kalmıştır (Sa’lebî, s. 381; Fahreddin er-Râzî, XXII, 218-219). Diğer taraftan Kur’an İsa’nın babasız dünyaya gelmesini Âdem’in yaratılışıyla mukayese etmektedir (Âl-i İmrân 3/59).⁶⁶³

Mâide suresinde Hz. İsa’nın doğuştan konuşması, hastaları iyileştirmesi ölüleri hayata döndürmesine Kur’an-ı Kerim’de değinilmektedir.⁶⁶⁴ Hz. İsa, Kur’an’ı Kerim’de de geçer. Müslümanlar Hz. İsa’ya değer verir. Hz. İsa’nın babasız doğma olayını Taberî şöyle nakleder:

⁶⁶³ Mehmet Ümit, “İsa” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 472-473.

⁶⁶⁴ Maide Süresi, 5/110-116.

“Meryem ve amcasının oğlu Yusuf Bin Yakup⁶⁶⁵ mabedin hizmetini üstlenmişlerdi. Rivayete göre Meryem ve Yusuf’un suları bitince, testilerini alıp tatlı su bulunan mağaraya gider ve testilerini doldurup mabede dönerlerdi. Cebrail ile karşılaştığı gün –senenin en uzun ve en sıcak günüydü.- yine suyu bitmişti. Yusuf’a: ‘Ey Yusuf! Su almaya gitmeyelim mi?’ diye söyledi. Yusuf: ‘ Benim hâlâ suyum var. Yarına kadar bana yeter. ’ dedi. Meryem: ‘Benim suyum bitti. ’ dedi ve testisini alıp yalnız başına suya gitti ve mağaraya girdi. Burada Cebrail ile karşılaştı. Allâh onu bir insan suretinde göndermişti. Meryem’e: ‘Ey Meryem! Allâh beni sana tertemiz bir erkek çocuğu bağışlamak için gönderdi. ’ dedi. Meryem: ‘Senden Rahman’a sığınırım. Allâh’tan sakınan bir kimseyken (bana dokunma). ’ dedi. Meryem, onu bir ademoğlu sanıyordu. O, ‘Ben Rabb’inin elçisiyim. ’ dedi. Meryem, ‘Bana bir insan eli değmediği ve iffetsiz de olmadığım hâlde benim nasıl bir çocuğum olabilir?’ dedi. Melek, ‘Öyledir, Rabb’in buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hükme bağlanmış bir iş idi. Yani Allâh bunu takdir etmiştir. ’ dedi. Bunu söyleyince, Meryem Allâh’ın kaderine teslim oldu. Melek de yakasına üfleterek ayrıldı. Meryem de testisini doldurdu. ”⁶⁶⁶

Evlâdu Hâratinâ romanında Rıfâ’a (Hz. İsa/Mesih/Kutsal Ruh)

Necip Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ* romanı kurgusunda Meryem’i Şafi (Yusuf Bin Yakup veya Yusuf en-Neccar) ile evlendirir ve Hz. İsâ böyle doğar. Dinlerin Hz. İsâ’ya bakışıyla Necip Mahfûz’un kurgusu arasında farklar vardır. Mahfûz’un kurgusu başlangıçta, dini anlatılara uymaz gibi gözükse de romanın ilerleyen sayfalarında kurgu ile siyer kitapları arasında uyum vardır.

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Rıfâ’a bölümüne girişte Rıfâ’a yani Hz. İsâ ve ailesini şöyle tasvir eder:

“Neredeyse şafak sökmüştü. Sokaktaki tüm canlılar, çete liderleri, köpekler ve kediler uyuyorlardı. Karanlık, hiç ayrılmamacasına köşelere sinmişti. Bu derin sessizliğin ortasında el-Cebel mahallesinde, Zafer evinin dış kapısı aşırı bir ihtiyatla açıldı, sessizce dışarıya çıkan iki kişi konağa doğru gidip, yüksek duvarlar boyunca yürüyerek çöle yöneldiler. Adımlarını büyük bir dikkatle atıyorlar, hiç kimsenin onları izlemediğinden emin olmak için ara sıra arkalarına bakıyorlardı; gökyüzüne dağılmış yıldızların ışığında çölde ilerlediler, karşılarına, çevresinden daha da karanlık bir leke gibi duran Hind’in kayası çıktı. Çift, orta yaşlı bir adamla hamile bir genç kadından oluşuyordu. İkisi de tıka basa doldurulmuş bir bohça taşıyordu. Kayaya ulaştıklarında kadın yorgunlukla iç geçirdi, ‘Şafi, yoruldum.’ dedi. Adam durdu, sesi sinirliydi. ‘Seni yoranların Allâh cezalarını versin! Dinlen biraz.’ Kadın bohçasını yere bıraktı, üzerine oturarak kocaman karnını

⁶⁶⁵ Yusuf en-Neccar da denilir. Geniş bilgi için bk.; İbn Cerir et-Taberi, *Tarihu’t-Taberi*, Çev. Cemaleddin Saylık, 1. Bs. (Ankara: Ankara Okulu, 2018), 612.

⁶⁶⁶ et-Taberi, *Tarihu’t-Taberî*, 611.

dinlendirdi. Adam bir süre çevresine bakındı, sonra o da kendi bohçasının üzerine oturdu. Şafağın taze kokusunu taşıyan rüzgarlar onlara doğru esti, ama kadın endişeliydi. ‘Sence çocuğumu nerede doğuracağım?’ diye sordu. Neresi olursa olsun, yine de lanetli sokağımızdan daha iyi olur Abde, diye umutsuzlukla cevap verdi Şafi. ... Kadın başını ve omuzlarını daha iyi örttü, el-Cebellerden, sokağın en üstün halkından olmamıza rağmen, ailemiz yokmuş gibi sürgünde yaşayacağız, dedi üzüntüyle.”⁶⁶⁷

Şafi, Abde’ye Zenfil dükkanını yıktı, beni dövdü, hatta komşularımız olmasaydı beni öldürecekti, der. Şafi, Abde’ye evde kalsaydık Zenfil bizim bebeğimizi de öldürecekti, diye devam eder.⁶⁶⁸ Yazar bu cümlelerle kendi dönemi ve modern dönem diktatörlerine de bir anlamda dokundurur. Cebel kısmında olduğu gibi Rıfâ’a bölümünde olumsuz bir hava ile tasvir edilmeye çalışılır. Çünkü peygamberler yoldan çıkan kavimlere gelirlerki bu kutsal kitabımızda da bu şekilde belirtilir. Şafi’nin lanetli sokağımız cümlesi önemlidir. Yazarın bu cümlesinden yola çıkarak kendi dönemine yordüğümüzde adaletsizliğin hüküm sürdüğü ve yazarın bu sokak yani Mısır hakkında olumsuz bir kanıya sahip olduğunu anlayabiliriz.

İncil’de ve Kur’an’da Hz. İsa’nın babasının olmadığı belirtilirken Mahfûz, Hz. İsa’nın babası olarak Şafi’yi verir. Mahfûz, romanda Rıfâ’a’nın nerede ve ne zaman doğduğunu vermez, kurgusal olarak Rıfâ’a’yı çok hızlı büyütür ve kurguya şöyle dahil eder:

“Böylece aile sokağa doğru yol almaya devam etti; sırtında bir çuval taşıyan Şafi önde gidiyordu, ardından Abde ve elinde kocaman bohçasıyla Rıfâ’a geliyordu. Rıfâ’a, yakışıklı bir oğlandı; uzun boylu ve ince yapıydı, masum yüzünde içten, nazik bir ifade vardı; üzerinde yürüdüğü topraklara tamamen yabancıydı. Çevresindeki her şeye sevgiyle bakıyordu.”⁶⁶⁹

Kurguda Şafi Hz. İsanın babası olarak gösterilir. Kuran’da Hz. İsanın babasız olduğu yazılıdır. Kurguda çölde Rıfâ’a (Hz. İsa) doğmazken ‘Abde elinde bohça genç delikanlı Rıfâ’a ile sokakta beraber yürür. Sokaktan geçerken Şair Cevat’la karşılaşılır. Abde Rıfâ’a’ya şair Cevat’ın elini öp deyince Rıfâ’a şairin elini öper. Şair, Rıfâ’a’ya büyükbabamıza çok benziyorsun deyince Şair Cevat, Şafi’ye oğlan ne iş yapıyor der. Şafi’de marangozluk öğrettim. Dükkanımda zaman geçirir, geriye kalan zamanda ise dağda ve çölde gezinir, diyerek cevap verir.⁶⁷⁰ Kurgudan Şafi’nin marangozluk yaptığını ve Rıfâ’a’ya da marangozluk öğrettiğini anlarız.

Şafi, Şair Cevat’la beraber Zafer Evi yani Rıfâ’a’nın evi’ne doğru boş odalara yerleştirmek üzere giderken güzel bir kız olan Yasemin, “Bu erkek güzeli de kim?” diye sorar.

⁶⁶⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 222.

⁶⁶⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 223.

⁶⁶⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 227.

⁶⁷⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 229.

Şafî, marangozhanesini Zafer Evi'nin girişine açar. Abde (Hz. Meryem), sabah erkenden alışverişe çıkar. Şafî ile oğlu Rıfâ'a da işe başlarlar.⁶⁷¹

Yasemin erkeklerle birlikte olmayı seven bir tip olup çete lideri Bayumi de bunlardan biridir. Hunfis Yasemin'i çete lideri Bayumi'nin evinden çıkarken gördüğünü söyler. Bundan dolayı ortam gerilir; Yasemin'in kırbaçlanmasından, def edilmesinden ve öldürülmesinden söz edilir. Rıfâ'a ise topluma öfkelerini Yasemin yerine Yasemin'i kirleten Bayumi'den çıkarmalarını önerir.⁶⁷²

Rıfâ'a herkes tarafından hakkında olumsuz düşünülen Yasemin'le evlenmeyi düşünür ama babası Şafî bu evliliğin gerçekleşmesi durumunda halkın nazarında onurları zedelenir, diye düşünür. Ancak artık çok geçtir bu evlilik gerçekleşmeden önce bile halkın diline düşerler. Abde, gizli gizli ağlamaktan hastalanır. Rıfâ'a babasına Yasemin'le evlenip iç güveyi gideceğini söyler. Abde itiraz etse de Rıfâ'a, zaten evimiz karşı karşıya yakın, der.⁶⁷³ Yasemin, Rıfâ'a'ya iyiliğini hiçbir zaman unutmayacağım; hayatımı sana borçluyum, der.⁶⁷⁴ Rıfâ'a bütün toplumsal kuralları çiğneyerek ve mahalle baskısını da göz önüne alarak Yasemin ile evlenir. Yasemin'in kaynatası olacak Abde, Yasemin'e biraz giysi toplayıp bir bohçaya koymasını söyler.⁶⁷⁵ Abde, Rıfâ'a'ya senin arkandan geleceğiz, der.⁶⁷⁶

Yasemin'i tanımak açısından Rıfâ'a ile evliliklerinin ilk gecesi önem arz etmektedir. Yazar romanda Rıfâ'a ile Yasemin'in evliliklerin ilk gecesinde şarap ve esrar kullandıklarından şöyle bahseder:

“Sokağımızın en gurur duyduğu insan hâline geleceksin.” dedi Rıfâ'a umutla. ‘Gerçekten mi?’ dedi Yasemin. ‘Burada şarap var. Akşam yemeğinde biraz içtim, yetti. Kaliteli esrarım da var.’ dedi Yasemin, kısa bir şaşkınlık geçirdikten sonra. ‘Denedim ama hoşuma gitmedi. Hiç sevmem.’ ‘Halbuki baban gerçek anlamda bir esrarkeş!’ diyerek kıs kıs güldü Yasemin.”⁶⁷⁷

Ancak İncil'de şarap yasak değil ama esrar yasaktır. Burada Hz İsa konumundaki Rıfâ'a'nın İncilde yasak olmasına rağmen esrar kullanıcısı olarak tanımlanması dikkat çekmektedir. Mahfûz, romanların da esrar kullanımından söz ettiği için çok eleştirilmiştir. Belki de Mahfuz modern dönem romanlarında cinsellik, esrar ve alkollü içecekler kullanımı çokça yer almasından etkilenecek kendi romanlarında da bu şekilde yazmıştır. Rıfâ'a çok

⁶⁷¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 231

⁶⁷² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 266.

⁶⁷³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 212.

⁶⁷⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 268.

⁶⁷⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 299.

⁶⁷⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 300.

⁶⁷⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 272, 273, 274.

yumuşak başlı olup Hz. İsa'nın özelliklerini taşımaktadır. Yazar Hz. İsa'nın kötü yola düşmüş Yasemin karakterini kurtarışını şöyle tasvir eder:

“Beni neden kurtardın?” diye sordu. ‘Bir insana eziyet edilmesine dayanamıyorum.’ Bunun üzerine Yasemin öfkeleni. ‘Bunun için mi evlendin benimle? Tek nedeni bu mu? Yine öfkeli bir insan olma!’ Yasemin, pişmanlığa benzer bir duyguyla dudaklarını ısırđı, yumuşak bir ses tonuyla konuştu. ‘Beni sevdiğini sanıyordum.’ ‘Seni seviyorum Yasemin.’ dedi Rıfâ’a, açık ve dürüst bir şekilde. ‘Gerçekten mi?’ diye mırıldandı kız. Gözlerinde şaşkınlık okunuyordu. ‘Evet, bu sokaktaki bütün canlıları seviyorum...’ Rıfâ’a saf, sakın gözlerle bakıyordu ona. Seni cinlerinden kurtarmak istiyorum. Bırak da kadın işleriyle kadınlar uğraşsın! diye öfkeyle bağırdı Yasemin, yüzünü duvara döndü.”⁶⁷⁸

Taberi'nin tarihinde adı geçen Vehb'in anlatığına göre aynı anda elli bin hasta Hz. İsa'nın etrafında toplanırdı. Onlardan gücü yetenler Hz. İsa'nın yanına gelirdi. Hz. İsa, hastaları Allâh'a dua ederek tedavi ederdi.⁶⁷⁹

Hz. İsa İncil'de de cinleri kovar.⁶⁸⁰ Mahfûz'un anlatısal kurgusunda Rıfâ'a (Hz. İsa) da cinleri kovar ve kurgu şöyledir:

⁶⁷⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 272, 273, 274.

⁶⁷⁹ et-Taberi, *Tarihu't-Taberî*, 617.

⁶⁸⁰ **Matta 9/34 Ferisiler ise, Cinleri cinlerin önderinin gücüyle kovuyor diyorlardı.; Matta 10/8**

Hastaları iyileştirin, ölüleri diriltin, cüzamlıları temiz kılın, cinleri kovun. Karşılıksız aldınız karşılıksız verin. **Matta 12/24/27/28** Ferisiler bunu duyunca, “Bu adam **cinleri**, ancak **cinlerin** önderi Baalzevul'un gücüyle kovuyor” dediler. Eğer ben **cinleri** Baalzevul'un gücüyle kovuyorsam, sizin adamlarınız kimin gücüyle kovuyor? Bu durumda sizi kendi adamlarınız yargılayacak. Ama ben **cinleri** Tanrı'nın Ruhu'yla kovuyorsam, Tanrı'nın Egemenliği üzerinize gelmiş demektir. **Markos 1/34/39** İsa, çeşitli hastalıklara yakalanmış birçok kişiyi iyileştirdi, birçok cini kovdu. **Cinlerin** konuşmasına izin vermiyordu. Çünkü onlar kendisinin kim olduğunu biliyorlardı. Böylece havralarında Tanrı sözünü duyurarak ve **cinleri** kovarak bütün Celile bölgesini dolaştı. **Markos 3/14-19/22** İsa bunlardan on iki kişiyi yanında bulundurmak, Tanrı sözünü duyurmaya göndermek ve **cinleri** kovmaya yetkili kılmak üzere seçti. Seçtiği bu on iki kişi şunlardır: Petrus adını verdiği Simun, Beni-Regeş, yani Gökgürültüsü Oğulları adını verdiği Zebedi'nin oğulları Yakup ve Yuhanna, Andreas, Filipus, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, Taday, Yurtsever Simun ve İsa'ya ihanet eden Yahuda İskariot. Yeruşalim'den gelen din bilgini ise, “Baalzevul O'nun içine girmiş” ve “Cinleri, cinlerin önderinin gücüyle kovuyor” diyorlardı.

Markos 16/17/18 İman edenlerle birlikte görülecek belirtiler şunlardır: Benim adımla cinleri kovacaklar, yeni dillerle konuşacaklar, yılanları elleriyle tutacaklar. Öldürücü bir zehir içseler bile, zarar görmeyecekler. Ellerini hastaların üzerine koyacaklar ve hastalar iyileşecek.” **Luka 11/15/18/19/20** Ama içlerinden bazıları, “**Cinleri, cinlerin** önderi Baalzevul'un gücüyle kovuyor” dediler. Şeytan da kendi içinde bölünmüşse, onun egemenliği nasıl ayakta kalabilir? Siz, benim Baalzevul'un gücüyle **cinleri** kovduğumu söylüyorsunuz. Eğer ben **cinleri** Baalzevul'un gücüyle kovuyorsam, sizin adamlarınız kimin gücüyle kovuyor? Sizi bu durumda kendi adamlarınız yargılayacak. Ama ben **cinleri** Tanrı'nın eliyle kovuyorsam, Tanrı'nın Egemenliği üzerinize gelmiş demektir. **Luka 13/32** İsa onlara şöyle dedi: “Gidin, o tilkiye söyleyin, ‘Bugün ve yarın **cinleri** kovup hastaları iyileştireceğim ve üçüncü gün hedefime ulaşacağım.’”

1. Korintliler 10/21 Hem Rab'bin, hem **cinlerin** kâsesinden içemezsiniz; hem Rab'bin, hem **cinlerin** sofrasına ortak olamazsınız. **1. Timoteos 4 İmandan Dönüş 4¹⁻³** Ruh açıkça diyor ki, son zamanlarda bazıları yalancıların ikiyüzlülüğü nedeniyle aldatıcı ruhlara ve **cinlerin** öğretilerine kulak vererek imandan dönecek. Vicdanları adeta kızgın bir demirle dağlanmış bu yalancılar evlenmeyi yasaklayacak, iman edip gerçeği bilenlerin şükranla yemesi için Tanrı'nın yarattığı yiyeceklerden çekinmek gerektiğini buyuracaklar. **Vahiy 16/14** Bunlar doğüstü belirtiler gerçekleştiren **cinlerin** ruhlarıdır. Her Şeye Gücü Yeten Tanrı'nın büyük gününde olacak savaş için bütün dünyanın krallarını toplamaya gidiyorlar. **Vahiy 18/2** Melek gür bir sesle bağırdı: “Yıkıldı! Büyük Babil yıkıldı! **Cinlerin** barınağı, Her kötü ruhun uğrağı, Her murdar ve iğrenç kuşun sığınağı oldu.

*“Bizimle mutluluk arasında, içimizde gizlenen cinlerden başka bir engel yok, cinleri kovmak istemem de boşuna değil. Belki de beni bu işe iten Kainatın Efendisi oldu... Bir sürü güzel şey, baba, dedi Rıfâ’a coşkuyla. Hastaları iyileştirmek cinlerden başka kimseyi rahatsız etmez.”*⁶⁸¹

Rıfâ’a, kendisi giderse el-Cebelleri cinlerden kimsenin kurtaramayacağını düşünür.⁶⁸²

Yasemin, Rıfâ’a’nın cinlerle uğraşmasına da kızar. Cinlerle kadınlar uğraşsın sen uğraşma, der. Ancak İncil’e bakıldığında Hz. İsa’nın Mahfûz’un kurguda yaptığı gibi cinlerle fazlasıyla uğraştığı görülür. Bir gün Rıfâ’a’nın yolunu bir kadın kesip oğlum akıl hastası lütfen iyileştirin, der. Rıfâ’a benden başka kimseyi bulamadınız mı deyince kadın, ben yoksulum, der. Rıfâ’a dayanamayarak emrinizdeyim, der.⁶⁸³ Mahfûz da İncil’deki kurguda Hz. İsa’nın insanları cinlerden ve hastalıklardan kurtardığını kurgular. Burada İncil’deki bilgilerle kurgudaki bilgiler arasında benzerlikler söz konusudur.

Romanda Yahudaya İskaryot⁶⁸⁴ benzetilen Yasemin, yazar tarafından romanın belirli yerlerinde çeşitli şekilde tasvir edilir. Yasemin’in Yahuda İskaryota kurguda benzer olan cümleler şunlardır:

*“Sen de onu ölüme gönderiyorsun dedi Bayumi kaba kaba gülererek. ... Yasemin kendini biraz daha iyi hissetti. Bana Cebelâvî’nin evini sunsalar, ama sen içinde olmasan kabul etmem.”*⁶⁸⁵; *“Yasemin de eziyet içindeyken zaman akıp gitti. ... İlk horoz ötene kadar bekleyip etrafı gözetlediler. Zeki yerinden kalktı., sokağa bakmak için cama yaklaştı, sonra diğerlerine döndü. ... Yasemin’in endişesi had safaya ulaştı, Bayumi gecikirse veya fikrini değiştirdiyse kendisine ne olacağını düşündü. Erkekler ayağa kalktı her biri birer bohça taşıyordu... Zeki ardında bir kıpırtı hissedince dönüp damın kapısına baktı ve orada dört hayalet gördü. “Kim o?” diye sordu, korku içinde. Herkes durup döndü. “Durun alçaklar dedi Bayumi’nin sesi. Bayûmî’nin sağından ve solundan Câbir, Halid ve Handûsa ortaya çıktı, Yasemin soluğunu tuttu. Elini Rıfâ’a’nın elinden çekti, damın kapısına doğru gitti. Çete liderlerinin hiçbiri onu durdurmadı. “Kadın sana ihanet etmiş,” dedi Ali şaşkınlık içinde, Rıfâ’a’ya.”*⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 261.

⁶⁸² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 266.

⁶⁸³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 279.

⁶⁸⁴ Bu arada on iki havâriden biri olan Yahuda İskariyot, başkâhinlere giderek otuz gümüş karşılığı İsa’yı ele vermeyi vaad eder. Ancak Fısıh bayramının birinci gününde Fısıh yemeği sırasında İsa, Petrus’un sürçeceğini, kendisinin ele verileceğini bildirir, havâirilerinden uyanık durup dua etmelerini ister. Biraz uzaklaşarak secdeye kapanır ve dua eder, havâiriler ise onu dinlemeyip uyurlar. Geniş bilgi için bk., Harman, “Hz. İsa”, 22: 465-472.

⁶⁸⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 301.

⁶⁸⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 307.”

İncil’de Yahuda İskaryot nasıl Hz. İsa’ya ihanet etmişse burada Yasemin, Yahuda’yı⁶⁸⁷ temsil eder. Yasemin ihanet edince Bayumi, Yasemin’in Rıfâ’a’yı gafıl avlar⁶⁸⁸ ve sopasını Rıfâ’a’nın kafasına indirir. Diğer sopalar da ardı sıra Rıfâ’a’yı döver. Rıfâ’a’dan ölüm sessizliği dışında bir ses çıkmaz.⁶⁸⁹ Rıfâ’a’nın vücudunu adamlarından Ali başta olmak üzere çölde bulurlar ve onun cesedini alarak Bab el-Nasr mezarlığına götürüp sabaha doğru gömerler.⁶⁹⁰ Yasemin ihanetinin cezasını Rıfâ’a’nın adamları tarafından öldürülerek öder.⁶⁹¹ Zafer evi, Abde (Hz. Meryem)’in çılgınlıklarıyla bölündü. Abde oğlum Rıfâ’a’yı öldürmüşler, der. Babası Şafî (Yusuf)’nin gözlerinden yaşlar dökülür. Abde, Yasemin ona ihanet etmiş Bayumiye götürmüş, der.⁶⁹² Yasemin’in Bayumi’nin evinde kalmaya başladığı da sokak halkı tarafından konuşulur. Çete liderleri Rıfâ’a’nın mezarına gizlice giderler ama cesedini bulamazlar.⁶⁹³

Ali (Yahuda İskaryot), bazı arkadaşlarıyla Yasemin’i Bayumi’nin olmadığı bir zamanda çölde öldürür.⁶⁹⁴ Rıfâ’a öldükten sonra sokakta zalimlik ve zulüm tekrar artmaya başlar.⁶⁹⁵ Ali adamlarıyla beraber Bayumi’ye saldırır ve vekilharç da çözümü Ali’yi halkın koruyucusu ve vekili yapmakta bulur.⁶⁹⁶ Ali ve adamları Rıfâ’a’nın yaptığı güzel işleri devam ettirirler.⁶⁹⁷

Yazar, Rıfâ’a bölümünün sonuna unutkanlık niçin sokağımızın başının belasıdır, diye bilinen cümlesinide kurguya ekler. Çünkü insanoğlu Bakara Süresinde belirtildiği gibi⁶⁹⁸ nankör olup kendisine yapılan iyiliği unutmaya meyyaldir.

***eş-Şehhâz* romanında Rıfâ’a (Hz. İsa/Mesih/Kutsal Ruh)**

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında Hz. İsa’yı yani kutsal ruhu şöyle tasvir eder:

*“Buseyne’nin şiirleri Kutsal Ruh’a yazılmış şükran ilahileri diye söze girdi Mustafa.”*⁶⁹⁹

⁶⁸⁷ Yasemin’in casus oluşuyla ilgili Yahudayla benzerliğine dair Yahuda hakkında daha geniş bilgi için bk.; (*Yuhanna* 13:27); (*Markos* 14:44); (*Matta* 26:49, 50); (*Luka* 22:48; *Yuhanna* 18:4, 5); (*Yuhanna* 6:39; 17:12); (*Yuhanna* 18:7-9); (*Luka* 22:49 (*Matta* 26:52, 54); (*Yuhanna* 18:11). (*Matta* 26:55, 56); (*Markos* 14:51).

⁶⁸⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 309.

⁶⁸⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 310.

⁶⁹⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 312.

⁶⁹¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 316-317.

⁶⁹² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 313.

⁶⁹³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 314.

⁶⁹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 317.

⁶⁹⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 318.

⁶⁹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 320.

⁶⁹⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 321.

⁶⁹⁸ Öyleyse (yalnızca) Benî anın, Ben de sizi anayım; ve (yalnızca) Bana şükredin ve (sakın) nankörlük etmeyin. (2:152)

⁶⁹⁹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 98.

Yazar bu cümlelerle Buseyne'nin yazdığı şiirlerin dinle olan ilişkisini ve Buseyne'nin şiirinin kutsal olan bağına vurgular.

Mahfûz, bu romanında Hz. İsa'yı olumlu bir şekilde kurgulayarak Hz. İsa'ya verdiği değeri gösterir. Mısır'daki Hristiyan Kiptiler ve sayısal oranları düşünüldüğünde Mahfûz'un Orta Doğu'daki diğer toplumları öteki⁷⁰⁰ olarak görmeyip saygı duyduğunu ve kurgularına alıp onları onure ettiğini görürüz.

3.1.7. ABDE (HZ. MERYEM)

Ehli kitap dinlerde Hz. Meryem Hz. İsa'nın annesi olması hasebiyle önemlidir. Hz. Meryem ehli kitap dinlerde önem arz ettiğinden kurgularda başköşede kendine yer bulur. Mahfuz romanındaki olay örgüsünü oluştururken tarihsel kronolojik sıralamaya önem verip hikayesinde Hz. Meryem'i atlamaz. Ehli Kitap dinlerde Hz. İsa'nın babasız doğduğu fikri, Mahfuz'un eserleriyle benzerlik arz eder.⁷⁰¹

Meryem Suresinde Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı babası olmadan doğurması anlatılır.⁷⁰² Kur'an ı-Kerim, Hz. Meryem'in İsa'yı babasız doğurduğunu söyler. Burada Mahfûz'un romanlarında alıntı yaparak, Hz Meryem'i Abde karakterinde nasıl kurguladığını açıklamaya çalışacağız.

Evlâdu Hâratinâ romanında Abde (Hz. Meryem)

Evlâdu Hâratinâ'da Rıfâ'a bölümüne girişte Abde'den söz edilmektedir. Burada Hz. İsa'nın annesini temsil eden Abde (Hz. Meryem) ve babası Şafi şöyle tasvir edilir:

“Adam durdu, sesi sinirliydi. ‘Seni yoranların Allâh cezalarını versin! Dinlen biraz.’ Kadın bohçasını yere bıraktı, üzerine oturarak kocaman karnını dinlendirdi. Adam bir süre çevresine bakındı, sonra o da kendi bohçasının üzerine oturdu. Şafağın taze kokusunu taşıyan rüzgarlar onlara doğru esti, ama kadın endişeliydi. ‘Sence çocuğumu nerede doğuracağım?’ diye sordu. Neresi olursa olsun, yine de lanetli sokağımızdan daha iyi olur, Abde, diye umutsuzlukla cevap verdi Şafi. ... Kadın başını ve omuzlarını daha iyi örttü, el-Cebellerden, sokağın en üstün halkından olmamıza rağmen, ailemiz yokmuş gibi sürgünde yaşayacağız, dedi üzüntüyle.”⁷⁰³

⁷⁰⁰ J. M. G. Le Clezio, *Çin'de On Beş Sohbet*, Çev. Ayşen Gür, 1. Bs. (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2021), 150.

⁷⁰¹ Hz. İsa'nın doğduğu yer Luka İncili'ne göre Yusuf ile Meryem, milâttan önce 29 - milâttan sonra 14 yılları arasında imparator olan Kayser Augustus'un buyruğu üzerine nüfusa yazılmak için Beytlehem'e giderler ve bir ahırda kalırlar. Meryem İsa'yı burada doğurur (2/1-7). Çok eski bir geleneğe göre ise İsa ahırda değil Beytlehem'e yakın bir mağarada dünyaya gelmiştir. Geniş bilgi için bk., Harman, “*Hz. İsa*”, 22: 465-472.

⁷⁰² Meryem Süresi: 19/1-64.

⁷⁰³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 178.

Abde'nin hamile iken çektiği sıkıntıları yukardaki pasajda aktaran Mahfûz, bu şekilde Hz. İsa'nın annesi çektiği sıkıntılara işaret ettiğini söylemek mümkündür. O Abde'nin hikayesini, sanki kutsal kitaplardaki olay örgüsü gibi aktarmaktadır. Abde'nin çocuğu için endişelenmesini, Hz. Meryem'in çocuğu için endişelenmesine benzetir. Abde ile Şafi'nin aşağıdaki diyalogları bir bakıma bunu yansıtmaktadır:

Şafi, “Zenfil dükkanımı yıktı, beni dövdü, hatta komşularımız olmasaydı beni öldürecek” der Abde'ye. Şafi, Abde'ye evde kalsaydık Zenfil bizim bebeğimizi de öldürecek der.⁷⁰⁴

İnciller'de verilen bilgiye göre İsa, Kral Hirodes günlerinde Beytlehem'de doğmuştur (Matta, 2/1). Hirodes'in İsa'yı öldürme planı üzerine meleğin uyarısıyla Yûsuf, İsa'yı Mısır'a götürmüş ve Hirodes'in ölümünden sonra geri dönmüşlerdir (Matta, 2/19-22)⁷⁰⁵ Mısır'a götürme ve Zafer Evi'ne geri dönme cümlesi romanda şöyle verilir:

*“İşte sokağımız, dedi Abde, mutluluktan parıldayan gözlerle. Sürgünümüzden buraya yani evimize dönüyoruz, Allah'a şükürler olsun.”*⁷⁰⁶

Yukarıdaki cümlelerden anladığımız kadarıyla yazar Hirodes'i anlatıda Zenfil ismiyle vermiştir. Anlatılan kurgu ile gerçek tarih arasında benzerlik söz konusudur.

Şafi, Abde'ye güneş doğmadan Mukattam'a ulaşmalıyız, der. Abde, Şafi'ye dinlenmem lazım, der. Şafi, seni yoranların Allâh cezalarını versin, der.⁷⁰⁷ Şafi, Cebelâvî neden bizi unuttu, deyince Abde, Allâh bilir diye mırıldanır. Şafi “Cebelâvî!” diye bağırır kederiyle öfkesi birbirine karışmışçasına. Şafinin sesi yankılanca Abde, Allâh'a güven, der. Abde ayağa kalkar ve Şafi ile Mukattam Pazarı (Nur Dağı Pazarı)'na doğru yürümeye başlarlar.⁷⁰⁸

Cebelâvî'nin Allâh'ı sembolize ettiğinin söylenmesi ama Cebelâvî'nin burada insan formunda kullanılıp Allâh'a güven denilmesi Mahfûz'un Cebelâvî'yi bazen insan formunda bazen de Allâh formunda sembolize ettiğini biz okuyucularına düşündürür.

Yukarıdaki kurgusal cümle romanın anahtarı olabilecek cümlelerden biridir. Çünkü Cebelâvî, insan formunda burada kullanılır. Eğer Cebelâvî Allâh formunda düşünülürse yazarın burada Allâh ve Cebelâvî'yi birlikte kullanılarak daha da ilginç bir kurgu yaptığı ortaya çıkar.

Hz. Meryem, Yahudiler tarafından iffetsizlikle suçlanır ve Yahudiler şöyle söyler:

⁷⁰⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 223.

⁷⁰⁵ Harman, “Hz. İsa”, 22: 465-472.

⁷⁰⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 222.

⁷⁰⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 225.

⁷⁰⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 225.

“Meryem, İsa’yı dünyaya getirdikten sonra kavminin yanına döner. Kavmi, bâkire Meryem’i kucağında çocukla görünce çocuğun gayri meşrû bir ilişkinin ürünü olduğunu sanarak, “Ey Meryem! Gerçekten sen iğrenç bir şey yaptın. Ey Hârûn’un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi, annen de iffetsiz değildi” derler (Meryem 19/27-28). Bunun üzerine beşikteki İsa şunları söyler: “Ben Allah’ın kuluyum. O bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır”⁷⁰⁹

Yazar Evlâdu Hâratinâ romanında Meryem’i yani Abde’yi iffetsizlikle suçlamaz. Kutsal kitaplarda belirtilenlere göre Hz. Meryem iffetsizlikle yani Hz. İsa’yı babasız doğurmakla itham edilir.⁷¹⁰ Ama yazar bu durumu kutsal kitaplardaki gibi romanında kurgulamaz ve yaratı özgürlüğünü kullanır.

Mîrâmâr romanında Abde (Hz. Meryem)

Yazar, Mîrâmâr romanında Hz. Meryem’i şöyle kurgular.

“Kapı açılıyor. Meryem Ana’nın bronz heykeli beni karşılıyor. Buranın havasında yakamı hiç bırakmayan bir rayiha var.”⁷¹¹

Sosyolojik olarak bir okuma yaptığımızda bu roman üzerinden Mısır’da başka dinlerin ve inançların olduğunda anlamak mümkündür. Mahfûz, bu anlatısını İskenderiye’de Yunanlı Mariyana’nın Mîrâmâr pansiyonunda kurgular. Pansiyonunun girişinde Meryem Ana’nın bronz heykeli vardır. Mahfûz, kurgusuna ehli kitap insanları ve inançlarını da alır. Burada Mariyana’nın pansiyonuna Meryem Ana’nın bronz heykelini koyması boşuna değildir. Yazar burada Mariyana’nın inançlı biri olduğunu ve başka dinlerinde olduğunu bize hatırlatmak ister gibidir. Yazarlar romanlarını çok sesli yapmak için genelde tren⁷¹², pansiyon gibi böyle kalabalık yerleri tercih ederler.

Fakir Mısır Yunanlıları romanlarınızda yer alıyor mu? diye soran Ahmed Usman’a Necip Mahfûz şu cevabı verir:

⁷⁰⁹ Harman, “Hz. İsa”, 22: 465-472.

⁷¹⁰ Harman, “Hz. İsa”, 22: 465-472.

⁷¹¹ Mahfûz, Mîrâmâr, 8.

⁷¹² 12 roman ve 43 kısa öyküde tren’in edebiyatta neyi simgelediği ile ilgili geniş bilgi için bk., Fatma Erkman Akerson, *Edebiyattaki Tren Şu Bildiğimiz Tren mi?*, 1. Bs. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021).

*“Yunanlılar, ekseriyetle İskenderiye’de yaşar Kahire’de değil. Mîrâmâr romanındaki Yunanlı pansiyon sahibesi Mariyana Yunanlıdır. Bazı kısa öykülerimde de Yunanlılar var.”*⁷¹³

Yazar, Mariyana’nın Hristiyan olduğunu pansiyonundaki bronz Meryem Ana heykeli ve odalara çizilen meleklerle tasvir eder. Ayrıca yazar Mîrâmâr romanında Hz. Meryem’in Hristiyanlar için önemini belirtmek istercesine pansiyonun girişine bronz Meryem Ana heykeli koyar. Hz. Meryem’e Kur’an-ı-Kerim’de de yer verilir. Hz. Meryem’e Müslümanlar da saygı duyar ve sever. Diğer dinden insanlar ve bu dinlere ait figürlerde yazarın romanlarında kendilerine yer bulur.

*“Birlikte Meryem Ana’nın altındaki abanoz kanepeye oturuyoruz; süs niyetine de olsa eskiden beri bu girişte duran camlı kitaplıkta yansımalarımız pırıldıyor. Çevreme bakıyorum.”*⁷¹⁴

Hristiyan dünyasında Meryem Ana’nın Hz. İsâ kucağında resimleri ve granüvürleri yaygındır. Mahfûz’un kurgusunda Hristiyan dünyasından insanları kurgulaması farklı dinden insanları kurguda dışlamadığının bir göstergesidir. Mariana’nın pansiyonunda kağıt kaplı duvarlarda ve meleklerle süslü yüksek tavanlarda solmuş bir zarafet seziliyor.⁷¹⁵ Hristiyan dünyasında kiliselerde de melek, Hz. Meryem ve Hz. İsâ çizimleri yaygındır. Burada Mîrâmâr pansiyonun Hristiyan sahibesi Mariana’nın pansiyonunun duvarlarına melek resimleri çizdirmesi de kurgusal ve gerçek anlamda Hristiyanlıkla örtüşmektedir.

*“Ropdöşambırımı giymiş, bir koltukta oturuyorum. Mariana, Meryem Ana heykelinin altındaki abanoz kanepede boylu boyunca uzanıyor. Avrupa kanalında dans müziği çalıyor. Bana kalırsa başka bir şey dinlerim ama Mariana’yı rahatsız etmek istemiyorum.; ... Meryem Ana heykelinin altında otururken ona bakıyor ve, güzelliğinin doruğundaki Helen bile bu kadar muhteşem görünemezdi, diyorum.”*⁷¹⁶

Kurgudaki Meryem Ana heykeli, Hz. Meryem’e gönderme olup Hz. Meryem övülür ve Hz Meryem’in çok bilinen Truva Savaşı’na neden olan dünyanın en güzel kadını Zeus’un kaçamağından doğmuş olan Helen’den daha muhteşem olduğu söyle tasvir edilir:

*“Madam, pansiyon ve Meryem heykeli hakkında düşüncelerini dile getirmeyi çok istemiş olmalılar ama buna dillerinin bir türlü varmadığını hissettim.”*⁷¹⁷

⁷¹³ Ahmet Utman, “Hivâr maa Necîb Mahfûz”, el-Kahire Dergisi, 91, (Kahire: Kahire Yayıncılık, 1989), 44-47.

⁷¹⁴ Mahfûz, Mîrâmâr, 8.

⁷¹⁵ Mahfûz, Mîrâmâr, 11.

⁷¹⁶ Mahfûz, Mîrâmâr, 13.

⁷¹⁷ Mahfûz, Mîrâmâr, 58.

Meryem Ana heykeli pansiyonla özdeşleşmiş olup Mahfûz, bu heykelle Hristiyanlara kurgu yoluyla da olsa şöyle vurgu yapar:

*“Fakat artık antikaya dönmüş olmalı. Giyim tarsi okula Bakire Meryem’le gittiği konusunda şüpheyi yer bırakmıyor.”*⁷¹⁸

Bu cümledeki karakter, Meryem annemize benzetilir. Mansur Bahi de pansiyona gelir ve kurgu şöyle devam eder:

*“Madam Mariana? Evet? Ben Mansur Bahi. Kapıyı ardına kadar açtı. ‘Hoş geldin. Telefonda ağabeyinle konuşmuştum. Burasını evin gibi bil.’ Kapıda iki bavulumu çıkartması için kapıcıyı beklerken beni bir koltuğa buyur etti ve kendi de Meryem Ana heykelinin altına oturdu.”*⁷¹⁹

Mahfûz, romanlarında diğer dinden insanlara pek yer vermediği için olsa gerek bu anlatısında bu açığı kapatmak ister gibi sürekli Meryem Ana heykeline vurgu yapar. Serhan el-Beheri, Mîrâmâr pansiyonuna gelir ve kurgu şöyle devam eder:

*“Uzun süre kalabileceğim büro da istiyorum. Meraklı mavi gözleri memnuniyetle parlıyor. Bir Meryem Ana heykelinin altındaki kanepeye arkasını yaslıyor; hâlinde solmuş bir asalet havası var, oksijenli saçları umutsuzca geçmişe tutunduğunu akla getiriyor.”*⁷²⁰

Mahfûz, pansiyona gelen bütün karakterleri Meryem Ana heykelinin altına oturtup anlatıyı bu şekilde yazar. Yazar, Mariana’yı pazarları kiliseye götürüp orada da Meryem Ana heykelini verebilirdi. Kanaatimizce bu noktada Mahfûz eleştirilebilir.

Yazarın Hz. Meryem ile ilgili bir başka tasvir cümlesi de şudur:

*“Madam, Bakire Meryem’in heykeli altındaki yerinde. Emir Vecdî koltukta.”*⁷²¹; *“Tek kelime etmeden odanın karşısına geçip Meryem Ana heykelinin altında oturdu. Kollarını kavuşturarak yere baktı.”*⁷²²

Romanın başından sonuna kadar pansiyona gelen insanlar Meryem Ana heykelinin altında oturur. Aslında yazarın bu cümlelerinden yazarın Hristiyanlık bilgisinin az olduğu bilgisinde çıkartabiliriz. Yoksa yazar Hristiyan madamı kiliseye giden daha renkli bir karakter halinde vererek kiliseyi bir karakter halinde bize tasvir edebilirdi. Kanaatimizce müellif bu noktada eleştirilmelidir. Romancı, Hz. Meryem’e olay örgüsünde önemli bir yer verir ve onu olumlu anlamda ele alır.

⁷¹⁸ Mahfûz, Mîrâmâr, 71.

⁷¹⁹ Mahfûz, Mîrâmâr, 109.

⁷²⁰ Mahfûz, Mîrâmâr, 167.

⁷²¹ Mahfûz, Mîrâmâr, 184.

⁷²² Mahfûz, Mîrâmâr, 210

3.1.8. YAHYA (VARAKA BİN NEVFEL)

Varaka Bin Nevfel, Hz. Hatice⁷²³'nin kuzeni olup Süryani Nasturi rahibidir. Hz. Muhammed, kendisine ilk vahiy geldiğinde bu olay hakkında konuşmak üzere Hz. Hatice ile birlikte Varaka'yı ziyarete gittiği zaman o gözlerini kaybetmiş bir ihtiyar olduğuna göre muhtemelen VI. yüzyılın ilk yarısında doğmuştur. Varaka, yaşadığı olay hakkında ne düşündüğünü soran Hz. Peygamber'e kendisine gelen meleğin Hz. Musa'ya (bazı rivayetlerde Hz. İsmâ'ya) gelen Nâmûs (Cebrâil veya Tevrat) olduğunu söylemiş ve ona yahudi ve hristiyanlar tarafından beklenen son peygamber olduğunu bildirmiştir. Kavmi tarafından dışlanacağı zamana yetiştiği takdirde kendisine yardım edeceğini belirtmiş, ancak o günleri göremeden ölmüştür.⁷²⁴

***Evlâdu Hâratinâ* romanında Yahya (Varaka Bin Nevfel)**

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Yahya yani Varaka Bin Nevfel'i şöyle anlatır:

Zekeriye (Ebu Talip), yeğeni Kasım'ı Yahya ile tanıştırır ve elini öp, der. Yahya Zekeriya bu çocuk kim, diye sorunca merhum ağabeyimin oğlu der. Yahya, Kasım'a baban benim dostumdu ve iyi insandı, diyerek yanı başındaki rafa uzanarak bir muska seçer ve Kasım'ın boynuna asar. Yahya, Kasım'a sakla bu muskayı seni her tür kötülükten koruyacak, der.⁷²⁵ Yahya, sana Allâh'tan rahmet dilerim Rıfâ'a (Hz. İsmâ), der. Kasım, Rıfâ'a nereye gömülü, diye endişe ile sorar. Yahya şöyle cevap verir:

“Halkı büyükbabamızın onu bahçeye gömdüğünü söylüyor. el-Cebeller de cesedinin çölde kaybolduğunu söylüyorlar. ‘Lanet hainler!’ diye öfkeyle bağırıyor Yahya. Bugün bile ondan hâlâ nefret ediyorlar!’ Sonra biraz toparlanıp ‘Söyle bana, Kasım, sen Rıfâ'a'yı seviyor musun?’ diye sordu. Çocuk temkinli gözlerle amcasına baktı, ama sonra içtenlikle, ‘Evet, efendim, onu çok seviyorum.’ dedi.”⁷²⁶

Zekeriya kalkmak üzere ayağa kalkınca Yahya, geldiğin zaman oğlanı da getir, der ve Kasım'ın saçlarını karıştırarak şöyle der:

“Sen olağanüstü bir çocuksun”⁷²⁷

Anlatısal da olsa Varaka siyer kitaplarındada belirtildiği üzere Hristiyandır. Romanda Rıfâ'a'yı yani Hz. İsmâ'yı över ve mazlumiyetini vurgular. Siyer kitaplarındaki Peygamber Efendi'mizin babasının vefat etmiş olması verilirken romanda bu bilginin tersi

⁷²³ Geniş bilgi için bk., Nough el-Harmouzi ve Linda Whetstone, *Özgür Toplumun İslami Temelleri*, 145.

⁷²⁴ Bünyamin Erul, “*Varaka Bin Nevfel*”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 517-518.

⁷²⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 327.

⁷²⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 328.

⁷²⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 329.

bilgiler vardır. Bu da Zekeriya'nın ağzından Yahya'ya ifade edilir. Siyer kitaplarında belirtilen diğer bir gerçek kurgudaki gibi Peygamber Efendi'mizin Hz. İsa'yı seviyor oluşudur. Siyer kitaplarında vurgulanan diğer gerçek Yahya'nın Ebu Talip'i Peygamber Efendi'miz konusunda uyardığıdır. Romanda da Yahya, Kasım'a sen olağanüstü bir çocuksun, der. Yahya, Kasım'ı Hind Kayası (Hira Mağarası)'nın Mukattam Dağı (Nur Dağı)'nın oralarda çobanlık yaparken görür ve Kasım'a şöyle der:

“Patates satıcılığından çobanlığa mı geçtin?” der. Kasım, Yahya'ya “İnsanlar işsiz ve beni kışkırtıyorlar.” der büyük bir özgüvenle. Kasım Yahya'ya şaka yollu “Ben yoksulum, mutluyum ve kimseyi incitmiyorum. Koyunlarım bile benden şefkatten başka bir şey görmüyor. Bu durumda ben Rıfâ'a'ya benzemiyor muyum?” der. Yahya, Kasım'a “Rıfâ'a mı? Sen mi Rıfâ'a'ya benziyorsun? Rıfâ'a kardeşlerinin durumu iyi olsun diye onları cinlerden kurtarmaya çalıştı. Sen ise kadınlara bayılan bir çocuksun ve çöl kadınlarını görmek için karanlıkta saklanıyorsun.”⁷²⁸

Siyer kitaplarında ve İncil'de Hz. İsa'nın cinlerle uğraştığı yazılıdır. Romanda da Hz. İsa (Rıfâ'a) cinlerle uğraşır. Fakat romanda Kasım, yani Peygamber Efendi'miz patates satıcılığı yapar. Bu kurgusal bilgi siyer kitaplarıyla uyuşmaz. Ama peygamberimizin çobanlık yaptığı bilgisi siyer kitaplarıyla uyuşur. Peygamber Efendi'miz gerçek hayatta on iki bayanla evlenmiştir.⁷²⁹ Yalnız Hz. Hatice Hicri 620 yılında vefat ettikten sonra peygamber efendimiz diğer 11 evliliğini de yapmıştır. Fakat peygamber efendimizin kadınlara bayıldığı kurgusu siyer kitaplarında yer almamaktadır. Yine yazarın Peygamber Efendi'mizin kadınlara bayıldığıyla ilgili kurgusu eleştirilmelidir.

Yazar bütün romanlarında sosyal adaleti yazılarıyla diğer konulara önceler. *Evlâdu Hâratinâ* romanında da Cebel ve Rıfâ'a vakıf üzerindeki hakları insanlara eşit olarak paylaştırarak uygarlık, sosyal adalet ve hukuk'a dikkat eder.⁷³⁰ Dinler de uygarlık adalet ve kul hakkı, yani hukuka dikkat eder.

Kandil (Hz. Cebrail), Kasım'a ilk kez geldiğinde Kasım bayılır ve Atuf (Medine)'tan gelenler Kasım'ı bulup Yahya (Varaka B. Nevfel)'nin kulübesine getirirler.⁷³¹ Varaka b. Nevfel, Hz. Hatice'nin amcasının oğludur ve Hristiyandır.⁷³²

Necip Mahfûz, Varaka'yı olumlu olarak kurgular. Yazar, Varaka Bin Nevfel'i tarihte verilen gibi kurgular. Peygamber efendimizi amcası Ebu Talip, Varaka'nın yanına götürür

⁷²⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 330.

⁷²⁹ Peygamberimizin çok evliliği hakkında daha geniş bilgi için bk., S.M. Madni Abbasi, *Hz. Peygamber Neden Çok Evlendi*, 1.Bs. (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015).

⁷³⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 332.

⁷³¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 363.

⁷³² Mehmet Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 5. Bs. (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 67.

ve Varaka peygamberimizin ilerde olağanüstü bir çocuk olacağını söyleyerek dikkat etmesini söyler. Yazar tarihi gerçeklerle kurguyu bir yerde içiçe geçirir. Tarih mi gerçek, kurgu mu gerçek ayırt edemeyiz. Bu da yazarın İslam dinine olan hakimiyetini gösterir.

3.1.9. ZEKERİYA (EBÛ TÂLİP)

Peygamber efendimize anne, babası ve dedesinin yokluğunda en fazla destek veren amcası Ebû Tâliptir. Amcası Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlip peygamber efendimizi sekiz yaşında dedesinin ölümünden başlamak üzere bakar.⁷³³ Amcası peygamber efendimize en zor günlerinde maddi ve manevi destek verir. Bu yönüyle örnek bir amcalık sergiler.

Evlâdu Hâratinâ romanında Zekeriya (Ebû Tâlip)

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Zekeriya yani Ebû Tâlip'i şöyle tasvir eder:

Necip Mahfûz, Peygamber'imizin amcası ve Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlip'i Zekeriya ismi ile romanda ele alır. Zekeriya'yı romanda patates satıcı olarak şöyle verir:

“Çöl Sıçanları bölgesinde Zekeriya adında yaşlı bir patates satıcısı vardı, iyi kalpliliğiyle ünlüydü.”⁷³⁴

Yazar, görüldüğü üzere Ebû Tâlip'i Zekeriya olarak olumlu bir şekilde ele alınır ama Ebû Tâlip'i patates satıcısı olarak kurguda vermesi tartışılabilir ve eleştirilebilir.

Peygamber Efendi'miz evlenirken Ebû Tâlip (Zekeriya) ona yardım eder. Mahfûz, bu olayı romanda şöyle anlatır:

“Zekeriya, çoğunu borç aldığı birkaç dirhemi, nikahtan önce kendine çeki düzen vermesi için yeğenine verdi.”⁷³⁵

Ebû Tâlip'in hicri 619⁷³⁶ yılında vefat ettiğini bilir. Demek ki Mahfûz, anlatısında gerçekliğe yer verir. Anlatısı siyer kitaplarındaki bilgilerle uyur ve Ebû Tâlip, Peygamber Efendi'mizi yani Kasım'ı evlendirir.

Yazar, İslâm tarihinde peygamber efendimizin amcası Ebû Tâlip'in desteklerini kurguya döker ve bunu başarılı bir şekilde yapar. Yazar, Ebû Tâlip'i kurgusunda olumlu bir şekilde ele alır ve birazda olsa farklı kurgulayarak Ebû Tâlip'i verir. Yazarın kurgusunda

⁷³³ Bünyamin Erul, “*Ebû Talib*” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238.

⁷³⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 322.

⁷³⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 288.

⁷³⁶ Geniş bilgi için bk., Ethem Ruhi Fıglalı, “*Ebu Talip*”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 58.; Ebu'l Hasan Ali en-Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, Çev. Abdulkerim Özeydin, 11. Bs. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018; İzzet Derzeve, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, 8. Bs. (İstanbul: Yarm Yayınları, 2019), 468, 473.

gerçek tarihe uymadığı tartışılabilir. Fakat romanın tarih kitabı olmadığı dikkate alınırsa bu anlaşılabilir.

3.1.10. KASIM⁷³⁷ (HZ. MUHAMMED)

Mezopotamya kökenli ehli kitap dinleri ve dünyada ehli kitabın yayılım alanları dikkate alındığında İslam'ı getiren peygamber efendimiz önem arz eder. Peygamberimiz Arabistan çöllerindeki kabilelerden önce bir kabile federasyonu⁷³⁸ yaratıp İslâm Devleti kurar sonraları bu İslâm devleti dünyanın birçok yerinde fikirlerini yaygınlaştırır. Peygamberimiz adaletsiz bir topluma gelip mazlumların sesi olur yazarda kurguda peygamberimizi bu doğrultuda verir.

Evlâdu Hâratinâ romanında Kasım (Hz. Muhammed)

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Kasım yani Hz. Muhammed'i şöyle anlatır:

Bu anlatıda yazar, Peygamber'imizi Kasım ismiyle verir. Zaten peygamber efendimizin künyesinde Ebû'l Kasımdır. Kasım Allâh tarafından insanları zulümden kurtarmak için görevlendirilir ve Kandil (Cebrail) aracılığıyla kendisine vahiy tebliğ edilir. Yazarın anlatıda bu kadar başarılı olması dinî bilgisinin iyi olmasından ileri gelir. Necip Mahfûz, Peygamber Efendi'mizin anne ve babasını romanda öldü, diye verir. İslâm tarihinde de bu şekildedir. Mahfûz, anlatıyı gerçeğe iç içe geçirir ve romanda bu olayı şöyle ifade eder:

*“Kasım küçük yaşta daha on yaşındayken vekilharcın evine girip, vekilharcın bahçesinde guava yiyip ve havuzda suyla oynadığında onu kucığında Hz. Ali ile birlikte kurtaran yengesi idi. Yengesi vekilharca Kasım öksüzdür üzgünüm, der. Kasım, yengesiyle beraber eve giderken hıçkırarak ağlar.”*⁷³⁹; *“... annesiye babası ölmüş olan, Kasım adlı yeğeni ona bu sıralarda arkadaş olmaya başlamıştı... Kendi oğlu Hasan dünyaya geldikten sonra da Kasım'a olan sevgisinde bir azalma olmadı.”*⁷⁴⁰

⁷³⁷ Hz. Muhammed ile Hatice'nin ilk çocukları Kâsım olup iki yaşına kadar yaşadı. Resûl-i Ekrem Ebû'l-Kâsım künyesini onun adından almıştır. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59.; 58.; Ebu'l Hasan Ali en-Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, Çev. Abdülkerim Özaydın, 11. Bs. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.); Ahmet Kemal Kâsım'ın Hz. Muhammed olduğuna dair kitabında 14 delil verir. Geniş bilgi için bk., Kemâl Ebû'l Mecd., Ru'ye İslâmiyye Muâ'sıra İ'lân Mebâdî', 126-163.

⁷³⁸ Nough el-Harmouzi ve Linda Whetstone, *Özgür Toplumun İslami Temelleri*, 167.

⁷³⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 283.

⁷⁴⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 282.

Necip Mahfûz, anlatıyı İslâm tarihinde belirtilen gerçek tarihle birebir kurgular. Peygamber Efendi'miz Hz. Ali'yi bakıp büyütür.⁷⁴¹ Ebû Tâlip (Zekeriya), Peygamber Efendi'mize şöyle söyler:

*“Zekeriya Kasım'a hoşnutlukla baktı. Sen artık çocuk değilsin, Kasım. Neredeyse on yaşına bastın, dedi. Çalışmaya başlamanın zamanı geldi artık. Kasım'ın kara gözleri sevinçle parladı. Beni de yanında götüreceğin günün hayalini o kadar kurdum ki amca!”*⁷⁴²

Necip Mahfûz'un anlatısıyla gerçek tarih anlatıda iç içe geçer. Peygamber Efendi'miz gerçek hayatta 12 yaşında amcasıyla kervana katılır.⁷⁴³ Ama Mahfûz, kurguda Ebû Tâlip'i patates satıcı olarak verir ve Peygamber Efendi'miz amcasıyla el arabasında patates satıp, çalışmak üzere arabayı iteler.

*“Zekeriya arabanın saplarını yakaladı. Sen önden git ve harika patatesler, közde patatesler diye bağır ...”*⁷⁴⁴

Peygamber Efendi'mizin dedesi Abdulmuttalip⁷⁴⁵ vefat edince 8⁷⁴⁶ yaşında bakımını Ebû Tâlip üstlenir. Gerçek hayatta peygamberimiz dokuz⁷⁴⁷ yaşında amcasıyla kervanla Şam'a gitmişken romanda 10⁷⁴⁸ yaşında işe başlar. Zekeriya (Ebû Tâlip, gerçek hayatta zengin değildir.⁷⁴⁹ Mahfûz da Ebû Tâlip'i⁷⁵⁰ gerçek tarihe uygun bir şekilde fakir olarak şöyle verir:

⁷⁴¹ Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, 1. Bs. (İstanbul: Beyan Yayınları, Tarihsiz), 44.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 57-59.

⁷⁴² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 257.283.

⁷⁴³ Hatta seyahatlerinde bile yanından ayırmazdı. Nitekim onu himayesine aldığı ilk yıllarda bir kafil ile birlikte ticaret amacıyla Suriye'ye gitmeye karar verdiği zaman henüz on iki yaşlarında olan (İbn Sa'd, I, 153) yeğenini de ısrarlı talebi üzerine yanına almıştı. Kaynakların ittifakla verdikleri bilgilere göre, ticaret kervanı Suriye topraklarındaki Busrâ'da konaklayınca rahip Bahîrâ Ebû Tâlib'e, yeğeninin gönderileceği İncil'de vaad edilen peygamber olduğunu, çocuğu iyi koruması gerektiğini söylemiş, bunun üzerine Ebû Tâlib Şam'a gitmekten vazgeçip süratle Mekke'ye dönmüştü. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 55.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 58-59.; 58.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 85.

⁷⁴⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 325.

⁷⁴⁵ Daha fazla bilgi için bkz. H. Ahmet Sezikli, “Abdulmuttalip” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 272-273.

⁷⁴⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 44, 53.

⁷⁴⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 55.

⁷⁴⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 325.

⁷⁴⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 44., 55.

⁷⁵⁰ Babası Abdülmuttalib ölümünden önce, sekiz yaşında olan torunu Muhammed'in bakımını ve himayesini kendisine vasiyet etmişti. Kâbe hizmetlerinden olan hacılara su ve yiyecek temini vazifeleri babasından miras kalmışsa da malî durumu bozulduğu ve fakir düştüğü için bu görevleri Abbas b. Abdülmuttalib'e devretmişti. Geniş bilgi için bk., Ethem Ruhi Fıglalı, “Ebu Talip”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 42.; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 2. Bs.

“Zekeriya güldü. En azından onlar gibi yoksuluz!”⁷⁵¹

Kasım (Hz. Muhammed), Yahya’ya (Varaka Bin. Nevfel⁷⁵²) romanda şöyle sorar:

“Rıfâ’a nereye gömülü diye endişeyle sordu Kasım. Halkı büyükbabamızın onu bahçesine gömdüğünü söylüyor. el-Cebellerde çölde cesedinin kaybolduğunu söylüyor. ‘ Lanet herifler!’ diye bağırıyor Yahya. Bugün bile ondan hâlâ nefre ediyorlar! Sonra biraz toparlanıp ‘Söyle bana Kasım, sen Rıfâ’a (Hz. İsa)’ı⁷⁵³ seviyor musun?’ diye sordu. Çocuk temkinli gözlerle amcasına baktı, ama sonra içtenlikle ‘Evet, efendim. Onu çok seviyorum.’ dedi.”⁷⁵⁴

Burada Necip Mahfûz, Hanif mezhebine mensup Varaka Bin Nevfel’e vurgu yapar. Yazar, Hz. İsa’nın ölümü ile ilgili tartışmaları gündeme getirir. Mahfûz, dinî konularda donanımlı olduğu için anlatıyı güzel bir şekilde verir.

Amcası Zekeriya (Ebû Tâlip) ile Kasım, Yahya’nın yanından ayrılırken Yahya, Zekeriya ve Kasım’a şöyle söyler:

“Geldiğin zaman oğlamı da getir, dedi Yahya. Sonra Kasım’ın elini sıktı ve saçlarını karıştırdı. Sen olağanüstü bir çocuksun dedi.”⁷⁵⁵

Yazar, burada Kasım’ın ileride önemli biri olacağını müjdelere gibidir. Varaka B. Nevfel yani Yahya, Peygamber Efendi’mizin ilk vahiy geldiğinde akıl danıştığı biridir.⁷⁵⁶

(İstanbul: Kuramer, 2020), 33.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 57-59.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 82-84.

⁷⁵¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 325.

⁷⁵² Hz. Muhammed, kendisine ilk vahiy geldiğinde bu olay hakkında konuşmak üzere Hz. Hatice ile birlikte (bazı rivayetlere göre Hz. Ebû Bekir’le birlikte, bk. (İbn Asâkir, LXIII, 7) Varaka’yı ziyarete gittiği zaman o gözlerini kaybetmiş bir ihtiyar olduğuna göre muhtemelen VI. yüzyılın ilk yarısında doğmuştur. Benî Abdüluzza’ya mensup olan Varaka’nın soyu Kusay’da Resûl-i Ekrem’in soyu ile birleşir. Babası son Ficâr savaşında öldürülmüştü; annesi Hind bint Ebû Kebîr’dir. Varaka’nın Adî ve Safvân adında iki erkek kardeşi, Tevrat ile İncil’i okuyabildiği ve Hz. Muhammed’in babası Abdullah ile evlenmek istediği belirtilen Rukayye (Ümmü Kıtâl) adlı bir kız kardeşi vardır. Kendisinin Kutayle isimli bir kızının bulunduğu zikredilmekle birlikte (Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, s. 48) nesli devam etmemiştir (İbn Asâkir, LXIII, 4). Varaka, yaşadığı olay hakkında ne düşündüğünü soran Hz. Peygamber’e kendisine gelen meleğin Hz. Mûsâ’ya (bazı rivayetlerde Hz. İsa’ya) gelen Nâmûs (Cebrâil veya Tevrat) olduğunu söylemiş ve ona Yahudi ve Hristiyanlar tarafından beklenen son peygamber olduğunu bildirmiştir. Kavmi tarafından dışlanacağı zamana yettiği takdirde kendisine yardım edeceğini belirtmiş, ancak o günleri göremeden ölmüştür. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, 82.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59-60.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 94-96.

⁷⁵³ Leyla Basmacı Tonguç Rıfâ’a’yı Rıfat diye çevirmiş. Bk., Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 260.

⁷⁵⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 329.

⁷⁵⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 330.

⁷⁵⁶ Hz. Muhammed, kendisine ilk vahiy geldiğinde bu olay hakkında konuşmak üzere Hz. Hatice ile birlikte (bazı rivayetlere göre Hz. Ebû Bekir’le birlikte, bk. İbn Asâkir, LXIII, 7) Varaka’yı ziyarete gittiği zaman o gözlerini kaybetmiş bir ihtiyar olduğuna göre muhtemelen VI. yüzyılın ilk yarısında doğmuştur. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 82.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59-60.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 94-96; İzzet Derzeve, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu. 8. Bs. İstanbul: Yarı Yayınları, 2019.476.

Necip Mahfûz, Kasım (Hz. Muhammed) patates satıcılığı yapmadığı hâlde romanda Peygamber Efendi'mizi patates satarken verir.⁷⁵⁷ Ama kurgunun sonrasında Peygamber Efendi'miz çobanlık⁷⁵⁸ yapar. Mahfûz, burada kurguyla gerçeği iç içe verir:

*"... ayrıca çobanlık yaparken hep Yahya'ya rastlıyordu. Yahya ona çobanlık yaparken ilk gördüğünde 'Patates satıcılığından çobanlığa mı geçtin?' diye sormuştu. 'Neden olmasın, efendim!' diye cevap vermişti Kasım."*⁷⁵⁹

Kasım Yahya'ya, Yahya da Kasım'a romanda şöyle söyler:

*"Bir defasında Yahya'ya şaka yoluyla, 'Ben yoksulum ve muthuyum. Elimi kaldırıp kimseyi incitmiyorum, koyunlarım bile benden şefkatten başka bir şey görmüyor. Bu durumda Rıfâ'a'ya benzemiyor muyum?' 'Rıfâ'a mı? Sen mi Rıfâ'a'ya benziyorsun?' Adam ona dehşet içinde baktı. 'Rıfâ'a hayatını kardeşlerinin iyi olabilmesi için, onları cinlerden kurtarmaya çalışarak geçirdi!' Sonra yaşlı adam güldü. 'Sen kadınlara bayılan bir çocuksun, çöl kadınlarını görmek için karanlıkta saklanıyorsun!' 'Bunda bir kötülük mü var, efendim?'"*⁷⁶⁰

Necip Mahfûz buradaki kurguda Peygamber Efendi'mizin hayatında olmayan Yahya üzerinden söylediği "kadınlara bayıldığı" ifadesi İslâm tarihinde yazılı değildir. Peygamber'imizin kadınlara bayıldığı cümlesi kurguyla yapılmış olsa da kanaatimizce yanlıştır. İnsanların algısında yanlış anlaşılmalara sebebiyet vereceğinden anlatıda bu cümlelerin kullanılmamasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bütün İslâm tarihi kaynakları okunduğunda görülecektir ki Necip Mahfûz'un romanda olay örgüsünde verdiği Peygamber Efendi'mizin gençken -peygamberlikten önce- kadınlara bayılırdı ifadesi yer almamaktadır.

Mahfûz, Kasım'ın, Cebel ve Rıfâ'a'nın sosyal adalet dağıttığını söyleyerek romanında Kasım'ı şöyle anlatır:

*"Kasım bir an bunları düşündü, sonra da Cebel de Rıfâ'a gibi, Cebelâvî'nin itaatkar çocuklarından biri değil miydi? Öyleydi, efendim! Ama o da âşık olup evlendi, halkının vakıf üzerindeki haklarını elde etti ve onları eşit bir şekilde paylaştırdı, dedi."*⁷⁶¹

Mahfûz, burada Peygamber'imiz Kasım üzerinden olmayan bir anlatı oluşturur Rıfâ'a da âşık olup evlendi, der. Halbuki Rıfâ'a gerçek hayatta evlenmemiştir.⁷⁶² Bu da romanda yazarın eleştirecek taraflarından biridir. Yazar, Peygamberimizi koyun sürülerini otlatırken verir. Burada kurguyla gerçek iç içe geçer. Romanda koyunların içerisinde ileride

⁷⁵⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 331.

⁷⁵⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 55.

⁷⁵⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 262.

⁷⁶⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 331.

⁷⁶¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 332.

⁷⁶² Hz. İsa hakkında daha geniş bilgi için bk., Ömer Faruk Harman, "Hz. İsa", TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 465-472.

eşi olacak olan Hz. Hatice'nin de koyunu vardır. Peygamber Efendi'miz herkesin koyununu dağıtır, en son Hz. Hatice (Kamer)'in koyununu getirir:

“Koyunları evlerine bırakmak için Cebeldeki binalara gitti, sonra aynısını el-Rıfat mahallesinde yaptı. En sonunda tek bir koyunu kalmıştı. O da Çöl Sıçanları mahallesinde mülke sahip tek kadın olan Kamer Hanım'ın koyunuydu. Kadın orta boy bir avlusu olan, iki katlı bir evde oturuyordu; avlunun ortasında bir palmiye, bir köşesinde guava ağacı vardı. Kasım, Naama'yı⁷⁶³ önüne katarak avluya girdi, kıvrır kıvrır saçları ağarmış olan köle Sekine'ye rastladı. Ona selam verdi, Sakine de gülümseyerek onu selamladı. Naama nasıl? diye sordu, çınlayan sesiyle.”⁷⁶⁴

Necip Mahfûz, kurguyla yine oynar. Tarihi kaynaklarda Kasım'ın Hz. Hatice'nin koyunlarını otlattığı yazılı değildir. Ama Peygamber Efendi'miz, Hz. Hatice ile ticaret yapmak üzere ortaklık anlaşması yapar.⁷⁶⁵ Peygamber Efendi'miz, Hz. Hatice'den etkilenir. Ama evlenmek için iki tarafın da birbirini kabul etmesi gerekir. Necip Mahfûz, bu evliliğe giden kurgunun başlangıcında Kasım, Kamer'in koyununu onların evlerine getirir ve gelişmeler şöyle devam eder:

“Kasım yana çekilerek bakışlarını kaçırды, ama kadın zarif bir canayakınlıkla onunla konuştu. ‘İyi akşamlar.’ ‘İyi akşamlar hanımım.’ Kadın adımlarını yavaşlatarak önce Naama'ya, sonra da ona dikkatle baktı. ‘Sayende Naama her gün biraz daha şişmanlıyor!’ ‘Allâh'ın ve sizin sayenizde.’ dedi Kasım. Kadının nazik sözlerinden çok, şefkatli bakışı onu duygulandırmıştı. ‘Ona biraz yemek ver.’ dedi Kamer Hanım, Sekine⁷⁶⁶'ye dönerek. Kasım, minnettarlığını ifade etmek için ellerini başına kaldırdı. ‘Çok nazıksınız hanımım.’ Onunla vedalaşıp ayrılırken bir bakışla daha ödüllendirildi. Kaderin onunla karşılaşmasına izin verdiği her defasında olduğu gibi, kadının sıcaklığı ve cana yakınlığı Kasım'ı duygulandırmıştı. Hayatında hiç tatmadığı türden bir canayakınlıktı, anne sevgisi denen ve ne olduğunu bilmediği duyguya benzediğini biliyordu bir tek. Eğer annesi yaşamış olsaydı, kırk yaşlarında bu kadınla aynı yaşta olurdu. ... Kadının çekingen güzelliğiyle bunun Kasım'ın ruhunda uyandırdığı mutluluk daha da harikaydı. Çölde yaşadığı şiddetli arzular ve kısıcık, hüznünlü tatminler sunan tutkulu maceralara hiç benzemiyordu.”⁷⁶⁷

Anlatıda ilginç olan Peygamber Efendi'mizin peygamber olmadan Allâh demesidir. Bu da Necip Mahfûz'un Peygamber Efendi'mizin Hanif mezhebine mensup olduğunu

⁷⁶³ Leyla Basmacı Tonguç koyunun Arapçasını vermiş. Bkz. Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 264.

⁷⁶⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 334.

⁷⁶⁵ Tanıdıklarının tavsiyesi üzerine, çevresinde üstün ahlâk sahibi ve güvenilir bir genç olarak bilinen Hz. Muhammed ile ortaklık anlaşması yaptı ve kölesi Meysere'yi de hizmetine vererek Şam'a (Suriye) gitmesini istedi. Dönüşte başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğunu gördüğü, Meysere'den ahlâkı ve davranışları hakkında bilgi aldığı, bütün bu özellikleri sebebiyle kendisine hayran kaldığı Hz. Muhammed'e evlenme teklif etti, o da bunu kabul etti. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 64, 65.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89; İzzet Derzeve, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 473.

⁷⁶⁶ Sekine gerçek tarihte Meysere olarak geçer. Geniş bilgi için bk., Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 64.

⁷⁶⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 336.

biliyor olmasındandır.⁷⁶⁸ Buradaki kurguda doğru olan, annesinin erken ölmesi⁷⁶⁹ ve Peygamber Efendi'mizin Hz. Hatice ile kırk yaşında evlenmesidir.⁷⁷⁰ Mahfûz, Kamer ile Kasım arasındaki kurguyu şöyle devam ettirir:

“Kasım, bekle!” dedi köle Sakine. ‘Sana bir şey vereceğim.’ Köle içeri girerken, Kasım, koyunun palmyeye bağlı olduğu yerde, kalbi hızlı hızlı atarak onu bekledi. Kendi kendine, kölenin sesinde duyduğu şefkatin, evin hanımının yüreğindeki asil duygularından kaynaklanıyor olması gerektiğini söyledi. Kadının kendisine baktığını görmeyi, gün boyu çölde yanan vücuduna tatlı bir serinlik verecek sesini duymayı arzuluyordu. Sekine, elinde bir paketle evden çıktı, paketi Kasım’a verdi. ‘Bir çörek afiyetle ye!’ Kasım paketi aldı, “Lütfen benim namıma evin cömert hanımına teşekkür et,” dedi. O zaman pencerenin ardından kadının tatlı sesi duyuldu: ‘Bana değil Allâh’a şükret, dostum.’ Kasım, minnettarlığını belirtmek için elini ona salladı, ona bakmadan oradan ayıldı; kadının, ‘dostum’ deyişini içinden, sarhoşluk benzeri bir sevinçle tekrarlayıp duruyordu.”⁷⁷¹

Mahfûz, yine burada Hz. Hatice (Kamer)’in kurguda Allâh kelimesini Peygamber Efendi’miz peygamber olmadan kurguda kullanır. Necip Mahfûz anlatıda Peygamber Efendi’mizin el-Haceru’l-Esved⁷⁷²’in Kâbe’ye yerleştirilmesi olayındaki otuz beş yaşında gösterdiği akıldaneliğe benzer bir kurguyu burada yapar. Fakat Necip Mahfûz’un burada yaptığı gerçek değil, sadece kurgudur. Ancak kurgu da olsa Peygamber’imizi yüceltmektedir. Kurguda mahallenin önde gelenlerin birinin çalışanlarından bir döşemecinin parası çalınır. O da suçu bütün Çöl Sıçanlar (Mekke) bölgesinde yaşayanlara atar. Kan dökülecektir. Herkes birbirini suçlamaya başlar. Kasım (Hz. Muhammed), ilginç bir öneriyle gelir. Öneri şudur: Işıkları söndürelim kan döküleceğini bilen kişi de karanlıkta getirip parayı bırakır. Böylece boşa kan dökülmemiş olur. Gerçekten de kurguda Kasım’ın dediği olay gerçekleşir. Karanlıkta çalınan cüzdan bulunur. Çöl Sıçanlarının lideri Kasım’a çay ocağında Kasım’a benden bir nargile diye taltif eder.⁷⁷³ Kasım’ın bu yaptığı, Çöl Sıçanları bölgesinde kan akmasını engeller. Kasım’ın bilgeliği her yerde konuşulur ve bu ticaret ortağı Kamer’in kulağına da gelir olay örgüsü şöyle devam eder:

⁷⁶⁸ Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456; İzzet Derzeve, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 476, 482.

⁷⁶⁹ Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 58.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.

⁷⁷⁰ Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.

⁷⁷¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 336, 337.

⁷⁷² Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.

⁷⁷³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 337, 340.

“Dün sokağımız için harika bir şey yaptın.” ‘Allâh benimleydi.’ dedi Kasım, mutluluktan uçtuğunu hissederek. ‘Bilgelığın şiddetten daha iyi olduğunu bize öğrettin.’ dedi kadın, hayranlığını ele veren ahenkli bir sesle. Kasım içinden, senin aşkın bilgelikten daha da iyi dedi. ‘Teşekkür ederim.’ dedi.” Kadın cevap verdiğinde sesinden gülümsediği anlaşılıyordu. ‘Sürüne nasıl bakıyorsan Cebelâvî’nin erkeklerine de öyle bakıyorsun, gördük. Dikkatli ol; hoşçakal.’⁷⁷⁴

Kasım, peygamber olmadan Allâh kelimesini kullanır. Mahfûz, romanda Kasım’ı peygamberlik öncesi Allâh’a inanan Hanif biri olarak verir. Bunu dine olan saygısından yapar. Kasım, peygamberlik öncesinde hem gerçek hayatında hem de kurguda topluma yön vermeye başlar. Kasım’ın gerçek hayatı ile kurgu burada kesişir. Kasım ile Kamer arasındaki aşkı bir edep vardır ve Mahfûz bunu olay örgüsüne yansıtır. Kasım, içindekini Kamer’e söyleyemez; terbiyesi buna el vermez. Mahfûz, burada Kasım’ı yani Peygamber Efendi’mizi edepli olarak anlatır. Yahya (Varaka Bin Nevfel)⁷⁷⁵ Kasım’a koyunlarını otlatırken şöyle der:

“Sana verdiğim muskayı daima sakla, dedi.”⁷⁷⁶

Necip Mahfûz, Kasım’ın peygamberlik öncesi Mekke’de muska olayını kurgular. Yahya tarafından Kasım’a muska verilmesi o günün toplumunda muska kullanımını gündeme getirir. Muska toplumlarda yaygındır ve yazar da bu muska yaygınlığını anlatıya yansıtır.

Çölde Kasım koyun otlatırken Kamer’in hizmetçisi yanına gelir ve “Kamer’e evlilik teklif et” der. Kasım, “Kabul eder mi ki?” diye sorunca Sekine, “Allâh’a güven.” der.⁷⁷⁷ Peygamber Efendi’mizin gerçek hayatında bu evliliğe Hz. Hatice’nin Nefise Bint Ümeyye⁷⁷⁸ veya Nufeyse⁷⁷⁹ adlı arkadaşının aracılık ettiği görülür. Sekine burada hizmetçi olup kurguda

⁷⁷⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 344, 345.

⁷⁷⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 66.

⁷⁷⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 344, 346.

⁷⁷⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 348, 350.

⁷⁷⁸ Tanıdıklarının tavsiyesi üzerine, çevresinde üstün ahlâk sahibi ve güvenilir bir genç olarak bilinen Hz. Muhammed ile ortaklık anlaşması yaptı ve kölesi Meysere’yi de hizmetine vererek Şam’a (Suriye) gitmesini istedi. Dönüşte başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğunu gördüğü, Meysere’den ahlâkı ve davranışları hakkında bilgi aldığı, bütün bu özellikleri sebebiyle kendisine hayran kaldığı Hz. Muhammed’e evlenme teklif etti, o da bunu kabul etti. Onların evlenmesine, Hatice’nin arkadaşı olup daha sonra sahâbe arasında yer alan Nefise bint Ümeyye’nin aracılık ettiği, Hz. Muhammed’e Hatice ile evlenmeyi düşündüğü takdirde bunu sağlamaya çalışacağını belirttiği, kaynakların çoğunda ikinci bir ihtimal olarak kaydedilmektedir. Hz. Muhammed aldığı bu teklifi amcalarına götürdü. Ebû Tâlib, kardeşleri ve Hz. Muhammed’in katılması ile Hatice’nin evinde yapılan toplantıda onun amcası Amr b. Esed’dan yeğeni Muhammed için Hatice’ye tâlip olduğunu söyledi ve yeğenin 500 (veya 400) dirhem, bazı kaynaklara göre ise yirmi dişi deve mehir vereceğini belirtti. Amr da bu evliliğe izin verdi. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 64., Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89, 95.

⁷⁷⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 67.

Kasım ile Kamer arasındaki evlenme aracılığını yaparken gerçek hayatta evlilik aracılığını Hz. Hatice'nin arkadaşı Nefise Bint Ümeyye yapmıştır.⁷⁸⁰ Gerçek ile kurgu arasında fark olsa da aracı her ikisinde de ortaktır ve evlenmeleri için arada aracı vardır. Kasım'ın yani Peygamber Efendi'mizin evliliği anlatıdaki gibi gerçekle kesişir. Kız istemeye Zekeriya yani Ebu Talip gider. Kamer'i yani Hz. Hatice'yi amcası Amr Bin Esed'den ister. Mahfûz, kurguyla gerçeği birebir aynı verirken tek fark vardır. Romanda Kamer'in amcası Üveys (Amr Bin Esed), Kamer'i bir çobana vermekte isteksizdir. Amcası veya babasının bu evliliğe razı olmadığı rivayetleri de vardır. Ancak İslâm tarihinde Peygamber Efendi'mizin evliliğinde böyle bir sorun yaşamadığı görülür.⁷⁸¹ Hz. Hatice'nin Kasım tarafından istenme olayını yazar şöyle verir:

“Her şey Zekeriya'nın planladığı gibi gerçekleşti; kısa bir süre sonra Üveys Kamer'in evinin kabul salonunda oturmuş, kadının içeri gelmesini beklerken hissettiği huzursuzluğu gizlemek için gür bıyığını okşuyordu. Üzerinde sade bir elbise ve kahverengi başörtüsüyle⁷⁸² Kamer salona geldi. Ona kibarca selam verdi ve oturdu; gözlerinde sakın bir kararlılık okunuyordu. Kafamı karıştırdın, dedi Üveys. Senin için yeterince iyi olmadığını söyleyip yardımcım Mursi'nin teklifini geri çevirdin, bugün de bir çobana razısın! Amca, dedi Kamer, yüzü tevazuyla kızarak. Yoksul bir adam tabii, ama bu mahallede onun ve ailesinin iyi kalpliliğine tanıklık etmemiş hiç kimse yoktur. Üveys, kaşlarını çatı. Evet, ama genelde bu şekilde tavsiye edilen, bir hizmetkarın güvenilirliği veya temizliğidir. Bir koca olarak uygun olup olmaması ayrı bir şeydir! Amca, dedi Kamer ... Amcam olduğun için, Kasım'la evlenmeye karar verdiğimi sana söyledim. Bu evlilik senin izninle ve senin huzurunda yapılacak!

⁷⁸⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 67.

⁷⁸¹ Hz. Muhammed ile ortaklık anlaşması yaptı ve kölesi Meysere'yi de hizmetine vererek Şam'a (Suriye) gitmesini istedi. Dönüşte başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğunu gördüğü, Meysere'den ahlâkî ve davranışları hakkında bilgi aldığı, bütün bu özellikleri sebebiyle kendisine hayran kaldığı Hz. Muhammed'e evlenme teklif etti, o da bunu kabul etti. Onların evlenmesine, Hatice'nin arkadaşı olup daha sonra sahâbe arasında yer alan Nefise bint Ümeyye'nin aracılık ettiği, Hz. Muhammed'e Hatice ile evlenmeyi düşündüğü takdirde bunu sağlamaya çalışacağını belirttiği, kaynakların çoğunda ikinci bir ihtimal olarak kaydedilmektedir. Hz. Muhammed aldığı bu teklifi amcalarına götürdü. Ebû Tâlib, kardeşleri ve Hz. Muhammed'in katılması ile Hatice'nin evinde yapılan toplantıda onun amcası Amr b. Esed'den yeğeni Muhammed için Hatice'ye tâlib olduğunu söyledi ve yeğenin 500 (veya 400) dirhem, bazı kaynaklara göre ise yirmi dişî deve mehir vereceğini belirtti. Amr da bu evliliğe izin verdi. Bazı rivayetlerde Ebû Tâlib'in yerine kardeşi Hamza, Hatice'nin amcasının yerine de babası Huveylid zikredilmektedir. Kaynakların bir kısmında, babasının (veya amcasının) bu evliliğe razı olmayacağını bilen Hatice'nin onu merasimden önce sarhoş ettiği, ayılıp kızını evlendirdiğini öğrenince Ebû Tâlib'in yetimine kız veremeyeceğini söyleyerek bu evliliğe itiraz ettiği, Hatice'nin ise böyle bir şey yapmaya kalkıştığı takdirde Kureyş nezdinde itibar kaybedeceğini hatırlatarak onu bu evliliğe ikna ettiği ileri sürülmekte. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 64.; Corci Zeydan, *İslâm Uygurlukları Tarihi*, 58-59.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.

⁷⁸² “Paris Review” gazetesine verdiği röportajda gazeteci Mahfûz'un kendisine soruyor: Peki ya başını, yüzünü hatta ellerini kapatan kadınlar, bu bir din örneği midir? yoksa Medeniyetin ihtiyaçlarıyla çelişiyor mu? Necib Mahfuz diyor ki: Baş örtmek bir moda haline geldi ve genellikle bundan daha fazlasını ifade etmiyor, ama asıl korktuğum şey dini hoşgörüsüzlük, insanlığa tamamen karşı olan yıkıcı bir gelişme. Geniş bilgi için bk., Mustafâ Abbâde, *Necib Mahfûz İslâhî Tenbee' bi Feşlî Hukmi' Dîni*, 13.09.2021. Erişim: 11.10.2021. <https://gate.ahram.org.eg/News/2954358.aspx>

Üveys, Kamer'in söylediklerini sessizce düşündü. Onu durdurmaya gücü yoktu. Ayrıca onu, parasını iş ortaklığından çekecek kadar kızdırmak da pek akıllıca olmazdı. Kafası karışık ve mutsuz bir şekilde yere, ayaklarının arasındaki zemine baktı. Bir şeyler söylemek için ağzını açtı, ama anlaşılabilir bir mırıltıdan başka bir şey çıkmadı. Kamer kararlılık ve sabırla ona bakmaya devam ediyordu.”⁷⁸³

Burada önemli olan romanda ve gerçek tarihte Hz. Hatice'nin başörtülü⁷⁸⁴ yani kapalı oluşudur. Necip Mahfûz'un İslâm öncesi tarihe de hakim olduğu ve başörtüsünün İslâm dan önce de var olduğunu buradan anlaşılmaktadır. Necip Mahfûz, Hz. Hatice'yi olumlu bir şekilde verir ve gerçeğe sadık kalır. Peygamber Efendi'mizin Hz. Hatice ile evlenmesi siyer kitaplarında ve anlatıda aynıdır. Kasım ve Kamer'in evliliği olay örgüsünde şöyle verilir:

“Zekeriya, çoğunu borç aldığı birkaç dirhemini, nikahtan önce kendine çeki düzen vermesi için yeğenine verdi. Kasım kendine bir cellabiye, biraz iç çamaşırı, işlemeli bir sarık, sarı deriden terlikler, kamıştan bir baston ve bir enfiye kutusu aldı. Şafak ağarınca hamama gitti, buhar banyosu yaptı, kaplıcaya girdi, masaj yaptırdı, yıkandı ve koku süründü, sonra da küçük bir odada uzanarak çayını yudumlayıp mutluluk hayalleri kurdu. Düğün şöleninin sorumluluğunu Kamer üstlendi. Evinin damını kadınlar için hazırladı, ünlü bir kadın şarkıcıyı davet etti ve mahallenin en yetenekli aşçısını kiraladı. Erkek davetlilerle şarkıcılar için avluda bir çadır kuruldu. Kasım'ın ailesiyle arkadaşları geldi, başlarında Savaris olmak üzere mahallenin erkekleri de katıldı. Arpa birası içildi, yirmi tane nargile elden ele dolaştı, parlak lambalar dumandan donuk bir hâl aldı, esrarın muhteşem rayihası her yere yayıldı. Evin dört bir köşesi kadınların zılgıtlarıyla, tezahüratla ve kahkalarla çınladı. İçkiden kafayı bulan Zekeriya, 'Biz eski ve üstün bir aileyiz, asil bir aileyiz!' diye böbürlendi. ... Mutlu bir birleşme zamanı yaklaşıyor, dedi şarkıcı nağmelerinde. Kasım'ın huzursuzluğu artar gibiydi, Sadık her zamanki gibi bunu hemen fark etti ve ona bir bardak bira daha verdi, Kasım da bir elinde nargile birayı son damlasına kadar içti. Hasan o kadar çok içmişti ki çadırın desenleri gözlerinin önünde dalgalanmaya başlamıştı, bu durum Üveys'in dikkatinden kaçmamıştı. Hasan bu yaşta birisi için fazla içiyor, dedi Zekeriya'ya. Zekeriya elinde bardakla ayağa kalktı, oğluna yavaşça, Hasan böyle içme, dedi.”⁷⁸⁵

Mahfûz, Zekeriya yani Peygamber Efendi'mizin amcası Ebû Talip'in ekonomik durumunun iyi olmadığını bu anlatıda gerçek tarihteki gibi yer verir.⁷⁸⁶ Necip Mahfûz, evlilik

⁷⁸³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 349, 350, 351.

⁷⁸⁴ Muhammed Fatih Demirdağ, *İslâm Öncesi Toplumlarında Örtünme*, Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015, 1-146.; Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89, 95.

⁷⁸⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 352, 353.

⁷⁸⁶ Kâbe hizmetlerinden olan hacılara su ve yiyecek temini vazifeleri babasından miras kalmışsa da malî durumu bozulduğu ve fakir düştüğü için bu görevleri Abbas b. Abdülmuttalib'e devretmişti. Daha fazla bilgi için bkz. H. Ahmet Sezikli, “Abdülmuttalip”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 272-273.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 44.

öncesi alışverişi kendisi kurgular. Peygamber Efendi'miz o dönem ekonomik sıkıntılar içerisindeydi.⁷⁸⁷ Ama Peygamber Efendi'miz Hz. Hatice ile evlenmeden ekonomik durumunu düzeltir ve çobanlıktan tüccarlığa geçip, Hz. Hatice'nin ticaret ortağı olur.⁷⁸⁸ Mahfûz, kurguyu gerçeğe iç içe geçirir. Gerçek mi kurgu, kurgu mu gerçek anlaşılamaz. Hz. Hatice'nin, Şam'a Kureyş kervanı içinde erkeklerinkine eşit mal gönderdiği zikredilir.⁷⁸⁹ Romanda Kamer'in evlilik masraflarını üstlenmesi olay örgüsünün gerçeğe yakın verildiğini gösterir. Çünkü Peygamber Efendi'miz evlendikten sonra Hz. Hatice'nin evine yerleşir Medine'ye hicret edene kadar da Hz. Hatice'nin evinde kalır.⁷⁹⁰ Erkekler ve kadınlar için ayrı eğlence yerleri tahsis edilir. Arpa birası olay örgüsünde geçer. İslâm öncesi dönemde arpa içkisi de içilirmiş. İçki Kur'an'da da geçer. Kurgu gerçeğe bağdaşır. İslâm öncesi içki kullanımı yaygındır ve İslâm gelmediği için haram da kılınmaz.⁷⁹¹ Tevrat ve İncil'de de içkiye yer verilir.⁷⁹² İslâm içkiyi üç aşamada yasaklar. Bakara suresinde içki şöyle geçer:

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar: De ki; 'Onlarda büyük günâh ve hem insanlar için bazı faydalar vardır. Fakat günahları, faydalarından daha büyüktür...'” (Bakara suresi: 1/219)

Bu pasajdaki ayete baktığımızda içki içilebilir.

⁷⁸⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 64.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89, 95.

⁷⁸⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 64.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59.

⁷⁸⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-45; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.

⁷⁹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89, 95.

⁷⁹¹ Câhiliye devrinde Tâif gibi bağcılığın yapıldığı merkezlerde üretilmekle birlikte Suriye, Irak ve Yemen'den içki getirilir, tüccarlar panayırarda ve et-Tarîk boylarındaki konaklama yerlerinde içki satarlardı. Amr b. Külsüm'ün Mu'allaka'sının ilk beytinde geçen “el-Enderîn” kelimesiyle, bir görüşe göre Şam yöresinde şarabıyla meşhur bir yerden söz edilmiştir. Araplar'ın gözünde Suriye şarap diyarı idi. Irak'ta da içkisiyle tanınmış yerler vardı. Câhiliye döneminde “hammâre, hânût” veya “dikke” denilen meyhaneler, işret meclislerinin kurulduğu ve “kayne” adı verilen şarkıcı câriyelerin ud çalıp şarkı söylediği, raksettği mekânlardı. Câhiliye şiirinin en gözde temalarından biri de içkidir, fakat hayatını meyhanelerde geçiren ve serkeşlik yapanlar Câhiliye döneminde de hoş görülmezdi. Babasından kalan mirası bu tür yerlerde tüketen Tarafe b. Abd'in Mu'allaka'sındaki ifadelerinden içkiye düşkünlüğü sebebiyle akrabalarının kendisini dışladığı anlaşılmaktadır. Kabile şairlerinin sarhoşken söyledikleri şiirlerin başka kabileleri öfkelenendirip savaşa sebep olmasından korkulurdu. İslâmiyet'ten önce içki içmeyen ve onu haram kabul eden hanîfler vardı. Bununla birlikte bi'setten sonra dahi içkinin haram kılınmasına kadar Arap, yahudi ve hristiyan tüccarlar Medine'de içki satmaya devam etmişlerdir. Geniş bilgi için bk.; C. Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (trc. Zekî Mugâmir, Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1978, V, 240-249.

⁷⁹² Aslında Kitâb-ı Mukaddes'in değişik bölümlerinde içkinin zararlarına İsâret edilir. Nitekim bir yerde dolaylı olarak alkolün hamile kadına zarar verdiği bildirilmiş (Hâkimler, 13/4-6, 14), diğer bir yerde İsrâiloğulları mukaddesle bayağıyı, tâhirle murdarı birbirinden ayırt edebilmeleri için toplanma çadırına girdiklerinde içki içmemekle emrolunmuştur (Levililer, 10/8-10). Ayrıca Hz. Yahyâ müjdelendirken onun rabbın gözünde büyük olacağı, şarap ve içki içmeyeceği ifade edilir (Luka, 1/15).

Nisâ suresinin 43. ayeti gelir ve şöyledir:

“Ey iman edenler, sizler sarhoş ve zihinsel uyuşukluk hâlindeyken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de yolları mescitten geçenler hariç, gusledinceye kadar namaza, mescide yaklaşmayın.” (Nisâ suresi: 4/ 43)

Bu pasajdaki ayete baktığımızda içki içilebileceği ama içkiliyken namaza ve mescide yaklaşılmasa gerektiği vurgulanır. Yani bu ayette de toptan bir yasaklama söz konusu değildir. Uhud Savaşı'ndan sonra... Yani, İslâm'ın doğuşundan 15 yıl sonra... Maide suresinin 90. ayeti gelir ve şöyledir:

“Ey îmân edenler! İçki, kumar, putlar ve kısmet çekilen fal okları hep şeytanın işinden birer pisliktir, ondan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan, içki ve kumarla, aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allâh'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz, değil mi?” (Maide Süresi: 5/90)

Kur'an, bu ayetiyle içkiyi kesin olarak yasaklar. Peygamber Efendi'miz Medine'ye hicret ettikten sonra hicri 4. yılda içki yasaklanır. Necip Mahfûz, içki yasağı gelmediği ve Peygamber Efendi'miz de henüz peygamberliğini almadığı için anlatsal da olsa içki içirir. İşte tartışmalar burada başlar. Necip Mahfûz burada tartışılan bir konuyu gündeme getirir ve bu konu da eleştirilir. Kasım, romanda peygamberlik geldikten sonra içki içmez. Peygamber Efendi'miz yani Kasım, içki içip sırları açığa çıkaran Acreme'ye şöyle bağırır:

“Sonra kalabalığın içerisinde kaybolup gitti, Kasım da yerinden fırladı, pelerini alıp odadan koşarak çıkarken, ‘İçkiyi Allâh kahretsin!’ diye bağırdı.”⁷⁹³

Mahfûz, romanda Kasım'a peygamberlik geldikten sonra ona içki içirmez. Kasım, içki için adamı Acreme'ye de kızar. Yazar, romanda müşrikleri içki içerken şöyle verir:

“Yola çıkmadan önce herkes esrar tekkelerinde toplandı. Şişe şişe şarap ve içki getirildi, gecenin geç saatlerine kadar içkiyle esrar içildi.”⁷⁹⁴

Necip Mahfûz, bu romanında uyuşturucu konusunu ele alır ve bu yüzden eleştirilir ve kanaatimizce de eleştirilmelidir. Kasım'ın düğün alayını yazar şöyle anlatır:

“Düğün alayı Cemaliye, Beyt el-Kadı, el-Hüseyin ve el-Derasa'dan geçerken içki ve esrarla kafa bulmuşların ağızlarından sevinç haykırırları yükseldi...”⁷⁹⁵

İslam öncesi Arap toplumunda içki ve esrarın fazlaca kullanıldığını bu pasajdan anlıyoruz. Kasım düğün alayında eğlencenin sonlanmasıyla harem'e yönelir ve haremdeki kurgu şöyle gelişir:

⁷⁹³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 386.

⁷⁹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 458.

⁷⁹⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 354.

*“Kasım onu seyrederken, kendi huzursuzluğunu, heyecanını ve yüreğinden taşan mutluluğu hissediyordu. İpek cellabiyesi içerisinde Kamer’e yaklaştı vücudundan sıcaklıkla beraber içki kokusu da yayılıyordu, önünde durmuş, aşağıya ona doğru bakıyordu; kadın beklenti içerisinde yere çevirmişti gözlerini. Kasım, kadının yüzünü ellerinin arasına aldı, bir şeyler söylemek üzereydi ama fikrini değiştirdi. Ona doğru eğildi, nefesinin altında kadının saçının titrediğini hissetti, alnını ve yanaklarını öptü. Burnuna kapının arkasından yayılan tütü kokusu geldi, Sekine’nin gizemli bir büyü okuyan sesini duydu.”*⁷⁹⁶

Necip Mahfûz içki yasağı gelmeden ve Peygamber Efendi’miz peygamber olmadığı için içki de o dönemde helal olduğu için anlatısında Kasım’a içki içirir. Necip Mahfûz, Kasım’a yani Peygamber Efendi’mize peygamberlik geldikten sonra romanda da içki içirmez. Hatta Kasım romanda içkiyi lanetler.⁷⁹⁷ Necip Mahfûz, tartışmalı bir alana girip Kasım’a İslâm öncesi dönemde içki içirmekle eleştirileri üzerine çeker. Kanaatimizce Mahfûz’un olay örgüsünü oluşturmak amacıyla İslâm öncesinde Kasım’a içki içirerek romanda yer vermesi uygun değildir. Kasım, evlendikten sonra ticaret ortaklığından ana tacir konumuna geçer ve Kamer’in mallarını da yönetmeye başlar. İslâm tarihinde de olay böyle gelişir. Gerçekle kurgu bağdaşır ve iç içe geçer.

*“Yakında amcamın yerine geçip benim mülkümü yönetmeye başlayacaksın. Bakalım o işle başa çıkabilecek misin?” dedi. Kasım gerçekten de Çöl Sıçanları bölgesinden Cemaliye’ye kadar uzanan bir alan üzerinde bulunan mülklerin yönetimini üstlendi.”*⁷⁹⁸

Hasan (Hz. Ali), Sadık (Hz. Ebubekir)’in de bulunduğu kahvehanede Kasım’a şöyle söyler:

*“Kahvehaneye gittiğinde Sadık sevinçle gülerek ‘Sokağımızın büyükleri gibi bize bir nargile ısmarlasana!’ dedi. Hasan da ‘ Neden bizi bir bara götürmüyorsun?’ diye sordu.”*⁷⁹⁹

Necip Mahfûz, Peygamber Efendi’mize içki yasağı ve peygamberlik öncesi anlatıda içki içirttiği gibi Hz. Ali ve Hz. Ebubekir’e de içki içirir. Her ne kadar İslâm öncesi içki serbest olsa da romanda bu şekilde verilmesi insanların akıllarını karıştırır. Necip Mahfûz, içkiye yer vermeden de kurgu yapıp meramını ifade edebilirdi. Burada İslâm da ismet sıfatı devreye girer. Bu konuda tartışmalar mevcuttur. Sünniler ismet/masumiyet⁸⁰⁰ sıfatının

⁷⁹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 356.

⁷⁹⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 386.

⁷⁹⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 356.

⁷⁹⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 357.

⁸⁰⁰ Müjde Tadik, *İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Zellelerine İlişkin Ayetlere Fahreddin Razi’nin Yaklaşımı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, 1-207; Necati Şahin, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans

Peygamber'imize peygamberlik/ bi'set geldikten sonra geçerli olduğunu söylerken Şia, peygamberlerde ismet/ masumiyet sıfatının sürekli var olduğunu söyler.⁸⁰¹

İmam-ı Şafîî (ö. 204/820), itikatla alakalı konuları ele aldığı *Fıkhu'l-Ekber* adlı eserinde peygamberlerin nübüvvetten sonra günahlardan masum olacaklarını ifade ederek konu hakkında şunları belirtir:

“Biliniz ki peygamberler nübüvvetten sonra ma'siyetlerden korunmuşlardır. Buna delil bizim beyan ettiğimiz şeydir ki; yalancıların mucize ızhâr etmeleri muhaldir. Mucize, peygamberlerin yalandan masum olduklarına delalet eder. Binaenaleyh peygamberlerin günahlardan yalan mertebesinde olanlardan masum olmaları gerekir/vacip olur. Çünkü o peygamberlerin beyanına göre kendilerine tabi olmak vaciptir. Sözlerine ve fiillerine inanmak lazımdır. Onların günahlara düşmesini caiz görmek onlara tabi olmaya manidir. Bu ise şeriatleri iptal etmeye/yok saymaya götürür. Bu ise fasittir. Yukarıda da belirtildiği üzere İslâm âlimlerinin kimisi peygamberlerin korunmuşluğunu nübüvvetten sonra, kimisi bulûğ çağından itibaren başlatmakta, kimisi ise doğdukları andan itibaren ismet sıfatına sahip olduklarını ifade etmektedir.”⁸⁰²

Yazar, romanın olay örgüsünde oynamalar yaparak bazen gerçek olmayan olayları da şöyle verir:

“Kasım'ın evine yeni bir can katıldı ve mahallenin yoksulları ailelerinin mutluluğunu paylaştı. Bebeğe, Kasım'ın hiç tanımadığı annesinin adı olan İhsan adı verildi.”⁸⁰³

Kurguda Kasım'ın annesini hiç tanımadığı yazılıyken, siyer kitaplarında Kasım'ın altı yaşına kadar annesiyle yaşadığı yazılıdır.

“Kasım, altı yaşına kadar annesiyle yaşar.”⁸⁰⁴

Ama Mahfûz, anlatıda Kasım'ın annesini hiç görmediğini belirtir. Mahfûz, herhâlde Kasım'ın annesi erken yaşta vefat ettiği için böyle verir. Kamer, bir gece İhsan'ın ağlamasına uyandığında Kasım'ın yatakta olmadığını farkına varır ve önceleri fazla endişelenmez ama gece kahveler kapanmıştır, diye düşünüp hizmetçisi Sekine'yi uyandırır. Sekine'den

Tezi, 2006, 1-104.; Mustafa Sinanoğlu, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995, 1-105.; Bayram Deniz, *İsmet-i Enbiyâ Düşüncesinin Kur'an Yorumuna Etkisi: Mevdûdî ve Tabâtabâî Örneği*, Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 1-135.

⁸⁰¹ Deniz, *İsmet-i Enbiyâ Düşüncesinin Kur'an Yorumuna Etkisi: Mevdûdî ve Tabâtabâî Örneği*, 9,10.

⁸⁰² Deniz, *İsmet-i Enbiyâ Düşüncesinin Kur'an Yorumuna Etkisi: Mevdûdî ve Tabâtabâî Örneği*, 10.

⁸⁰³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 358.

⁸⁰⁴ Altı yaşına gelen Muhammed'i câriyesi Ümmü Eymen'le birlikte yanına alan Âmine, Abdülmuttalib'in annesi dolayısıyla ailenin dayıları sayılan Benî Neccâr mensuplarını ve Abdullah'ın kabrini ziyaret etmek amacıyla Yesrib'e gitti. Yesrib'de bir ay kadar kaldıktan sonra dönüşte Medine'ye yaklaşık 190 km. mesafede bulunan Ebvâ'da hastalanıp vefat etti. Ümmü Eymen, Muhammed'i Mekke'ye götürüp dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 52.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 58.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.

Kasım'ın amcası Zekeriya'ya gidip Kasım'ı sormasını ister. Sekine, Zekeriya ve Hasan'ı uyandırıp Kasım'ı sorar. Onlar da görmediklerini söyleyerek beraber aramaya koyulurlar. Hasan, belki de Kasım Hind Kayası'nın orada uykuya kalmıştır, der. Zekeriya, Sekine'yi Kamer'e geri yollar ve Sekine'ye Kasım'ı arayacaklarını söylemesini ister.⁸⁰⁵

Çölde Mukattam tarafında ay ışığı altında defalarca Kasım, diye bağırlar ve Hind Kayası'na ulaşınca dağılarak Kasım'ı ararlar ama Kasım'ın izine rastlayamazlar. Zekeriya, Hasan ile beraber yaşlı Yahya'nın kulübesine doğru gider ve kapısını çalarlar. Zekeriya, Kapıyı açan Yahya'ya kusura bakmayın Kasım'ı sormaya geldik, der. Yahya da burada uyuyor der. Yahya bazı komşularının Atuf'tan dönerken Kasım'ı Hind Kayası'nda baygın bir hâlde bulduklarını söyler.⁸⁰⁶ Yahya'ya getirildiğinde kolonya ile uyandırdığını sonrasında ise tekrar uykuya daldığını söyler. Hasan uyandırılım deyince Yahya, bekleyelim kendiliğinden uyansın, der. Kasım, Yahya'nın evinden evine gelir. Kasım'ın durumunu gören Kamer, ona "Hasta mısın?" der. Kasım, Kamer'e hasta olmadığını ama mutlu günlerinin bittiğini söyler.⁸⁰⁷ Kamer "Niye?" diye sorunca Kasım büyük bir sır taşıdığını Kamer'e söyler. Kamer de "Bana sırrını söyleyebilirsin." der. Mahfûz, bu anı şöyle verir:

*"Kasım içini çekti, kendi göğsüne İsâret ederek, burada büyük bir sır taşıyorum, tek başıma kaldıramayacağım kadar büyük bir sır, dedi. Anlat bana Kasım, diye yalvarırcasına konuştu Kamer. Daha da büyü müştü endişesi. Kasım, oturduğu yerden biraz daha dikleşti, gözleri ciddi ve kararlı görünüyordu. İlk defa anlatacağım. Sen, bunu duyacak ilk kişi olacaksın, ama bana inanmalısın. Gerçeği söylüyorum. Geçen gece ben çölde yalnızken, orada, Hint Kayası'nda, çok tuhaf bir şey oldu. Bu noktada Kasım, sertçe yutkunur, Kamer de sevgi dolu bir bakışla onu devam etmeye teşvik eder. Oturmuş, bulutlarla kaplı hilalin batmasını seyrediyordum, sonra etraf o kadar karanlık oldu ki kalmayı düşündüm, ama aniden yanibaşımda bir ses, iyi akşamlar Kasım, dedi. Şaşkınlıktan titriyordum, çünkü o ana kadar tek bir ses veya hareket olmamıştı. Başımı kaldırdım, oturduğum yerden bir adım ötede bir adam gördüm, ama yüzü görünmüyordu. Beyaz sarığını ve sarınmış olduğu pelerini görebiliyordum. Bıkkınlığımı gizleyerek ona, 'İyi akşamlar! Kimsiniz?' diye sordum. Bana cevap verdi. ' Sence kim olduğunu söyledi?' Kamer, endişe içinde başını salladı, 'Devam et, bekleyemeyeceğim.' dedi. 'Ben Kandil'im' dedi. Çok şaşırmıştım, ona, 'Kusura bakmayın ama ben ... ' dedim. Ama o sözümü kesti, 'Ben Kandil'im Cebelâvî'nim hizmetkarı!' Ne dedi? Diye haykırdı kadın. 'Ben Kandil'im Cebelâvî'nim hizmetkarı!' dedi."*⁸⁰⁸

⁸⁰⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 360.

⁸⁰⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 361.

⁸⁰⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 362.

⁸⁰⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 363.

Kurgu isimler dışında pasaj birebir gerçeğe örtüşür.⁸⁰⁹ Gerçekte olan Cebrail (As.)’ın Peygamber’imizi üç defa kucaklayıp kuvvetlice sıktıktan sonra ‘Alâk suresinin ilk beş ayetini öğrettiği zaman peygamberimiz büyük bir heyecana kapılır ve korkudan yüreği titreyerek evine döner.⁸¹⁰ Mahfûz, kucaklama olayına romanda yer vermez. Kandil, Cebelâvî’nin olan biten her şeyi bildiğini bu yüzden kendisini Kasım’a gönderdiğini söyler.⁸¹¹ Kurguda Hz. Muhammed yani Kasım, bayılır ve Yahya’nın komşuları Kasım’ı baygın hâlde bulup Yahya’ya götürürken⁸¹² gerçek tarihte Hz. Hatice bu olay üzerine Peygamber Efendi’mizi amcasının oğlu Varaka bin Nevfel’in yanına götürür.⁸¹³ Hz. Hatice, bu olaydan sonra Kasım’a huzur dolu günlerin bittiğine ben de inanıyorum der. Zekeriya, Üveys, Sadık, Hasan ve Kamer oturuyorlardı.⁸¹⁴ Sadık, ben Kasım’a inanıyorum der. Zekeriya ve Üveys güvenliklerini düşünürler. Özellikle Kamer’in amcası Üveys olumsuz konuşur.⁸¹⁵ Zekeriya, Allâh yardımcımız olsun, der.⁸¹⁶ Ebu Talip, romanda Müslüman olmayınca buradaki anlatı ve gerçek örtüşür.⁸¹⁷ Zekeriya, Kasım’a bu olay üzerine şöyle nasihat eder:

⁸⁰⁹ Peygamberlik gelmeden önce Hz. Muhammed’in şehirden uzakta, özellikle Hira’da tefekkür et-Tarîk uyla ibadet ettiği günlerde Hatice onunla hep meşgul olmuş, eve dönmesi geciktiği zaman hizmetkârları vasıtasıyla ona ulaşmıştır. Hz. Hatice’nin Resûlullah’ın hayatındaki en önemli rollerinden biri, peygamberlik geldiği zaman kendisine herkesten önce iman etmesi ve onu bütün varlığı ile desteklemesidir. Hz. Muhammed, Hira mağarasında bulunduğu sırada daha önce hiç karşılaşmadığı Cebrâil ona peygamber olduğunu tebliğ ettiği ve vücudunu üç defa kucaklayıp kuvvetlice sıktıktan sonra Alak sûresinin ilk beş ayetini öğrettiği zaman büyük bir heyecana kapıldı ve korkudan yüreği titreyerek evine döndü. Başına gelenleri anlattıktan sonra, “Bana neler oluyor, Hatice?” diyerek kendinden korktuğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Hatice Resûlullah’ın korku ve endişelerini gideren şu sözleri söyledi: “Öyle deme! Yemin ederim ki Allâh hiçbir zaman seni utandırıp üzmez. Çünkü sen akrabanı gözetirsin, doğru konuşursun, işini görmekten âciz kimselerin elinden tutarsın, yoksulları kayırırsın, mîsâfirleri ağırlarsın, haksızlığa uğrayan kimselere yardım edersin. Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.; M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 76-80.; Corci Zeydan, *İslâm Uygurlukları Tarihi*, 59-60.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89, 95.

⁸¹⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 77.

⁸¹¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 364.

⁸¹² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 365.

⁸¹³ Hatice daha sonra Hz. Peygamber’i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel’e götürdü. İbrânice bilen, bu sebeple Tevrat ve İncil’i okuyan, daha önceleri Hristiyanlığı kabul etmiş olan bu âlim, Resûl-i Ekrem’i dinledikten sonra ona görünen meleğin bütün peygamberlere vahiy getiren melek olduğunu söyledi. Geniş bilgi için bk., M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 82., 86.; Corci Zeydan, *İslâm Uygurlukları Tarihi*, 60.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 89, 95.

⁸¹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 371.

⁸¹⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 372.

⁸¹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 374.

⁸¹⁷ Hz. Peygamber’i ve müslümanları himaye konusunda son derece cesur davranan Ebû Tâlib, Resûl-i Ekrem’in İslâmiyet’i kabul etmesi et-Tarîk undaki ısrarlı tekliflerini hep cevapsız bırakmıştı. Hatta ölümünden önce, Hz. Peygamber hiç değilse son nefesinde kelime-i şehâdet getirerek şefaate nâil olmasını rica etmişti. Ebû Tâlib ise müşriklerin, ölüm korkusundan dolayı müslüman olduğunu ileri sürerek kendisiyle alay edebileceklerini söyleyerek onlara karşı küçük düşmek istemediğini belirtmiş ve Resûl-i Ekrem’in teklifine olumlu cevap vermemişti. Ebû Tâlib’in müslüman veya müşrik olarak öldüğü hususu tartışmalıdır. Geniş bilgi

“Zekeriya yerinden kalkıp yanına gitti, elini içtenlikle omzuna koydu. Kasım bu olanlar nazardı. Bu çeşit yaramazlıkları çok iyi bilirim. İnsanlar senin zekândan ve bahtından o kadar çok söz ettiler ki sana nazar değdi. Şeytana karşı Allâh’tan yardım iste. Bugün toplumumuzun en seçkin insanlarından birisin, bilesin. İstersen karının parasının bir kısmıyla iş kurabilirsin. Zenginliğin tadını çıkar. Aklındaki bütün şeyleri unut, Allâh’ın sana verdiği şeylerle yetinmesini bil. Kasım önce üzüntüyle başını eğdi, sonra kaldırıp amcasına baktı ve şaşırtıcı bir kararlılıkla konuştu. Vakfın tamamı benim olsa bile, aklımdaki hiçbir şeyi unutmayacağım dedi.”⁸¹⁸

Romanda Ebu Talip yani Zekeriya’nın Kasım’a yani Peygamber Efendi’mize destek vermediği belirtilir. Ancak gerçek tarihte Ebu Talip, Peygamber Efendi’mizi destekler⁸¹⁹ ama Müslüman olup olmadığı tartışmalıdır. Peygamber Efendi’mizin amcası Ebû Tâlib, gerçekte Peygamber Efendi’mizi her zaman destekler ve yanında olur.⁸²⁰ Mahfûz’un kurgusundaki gibi zenginliğin tadını çıkar, demez. Bazı yerlerde Mahfûz’un kurgusuyla gerçek tarih uyuşmaz. Kurguyla gerçeklerin uyuşmadığı iç içe geçmediği yerlerde Mahfûz, her kesimden okurun eleştiri oklarını üzerine çeker. Halbuki Mahfûz, atalarının klasik Arap şiirinde yaptığının tersini yaparak anlatılarında metafiziği, gaybı ve erdemli bir yaratıcıyı⁸²¹ önceler. Yazar bu anlatısında da mistik ve metafizik bir dünyayı anlatır. Elbette gerçekte anlatının birebir örtüşmesi beklenmez ama aslına da sadık kalmazsa eleştiri alır. Çoğu romancı seküler bir dünyayı ve algılayabildiğimiz bir dünyayı resmederken⁸²² Mahfûz, bu anlatısında mistik ve metafizik bir dünyayı verir ve tasvir eder.

için bk., Ethem Ruhi Fırlalı, “Ebu Talip”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 58-61.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 84-85.

⁸¹⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratınâ*, 376.

⁸¹⁹ Bi’setten sonra Ebû Tâlib, yeğeni Muhammed ile kendi oğlu Ali’nin gizlice namaz kıldıklarını öğrenince, atalarının dinini bırakamayacağını söylemekle beraber yeğenini ömrünün sonuna kadar savunup koruyacağını belirtmişti. Nitekim Hz. Peygamber Mekkeliler’i açıkça İslâm dinine çağırmaya başladığı ve putları terketmelerini istediği zaman ona muhalefet eden ve Muhammed’i kendilerine teslim etmesini isteyen müşriklere karşı durmuş, Hz. Peygamber’i onlara kesinlikle teslim etmeyeceğini söylemişti. Hatta Kureyş müşrikleri Resûl-i Ekrem’e ve müslümanlara düşmanlıklarını arttırınca Hâşim ve Muttalib oğullarını yardıma çağırılmış, kardeşi Ebû Leheb dışındaki yakınları, kendilerine karşı girişilen boykot hareketine rağmen Ebû Tâlib mahallesinde onun etrafında toplanmışlar ve orada uzun bir süre sıkıntı içinde yaşamak zorunda kalmışlardı. Hz. Peygamber’i ve müslümanları himaye konusunda son derece cesur davranan Ebû Tâlib, Resûl-i Ekrem’in İslâmiyet’i kabul etmesi yolundaki ısrarlı tekliflerini hep cevapsız bırakmıştı. Geniş bilgi için bk., Ethem Ruhi Fırlalı, “Ebu Talip”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 88.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 61-62.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 84-85.

⁸²⁰ Geniş bilgi için bk., Ethem Ruhi Fırlalı, “Ebu Talip”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 237-238; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 84-85.

⁸²¹ İmruul-Kays ve diğerleri, *Yedi Askı Şiirleri* (Muallakalar), Çev. Mehmet Hakkı Suçin, 1. Bs. (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2020), 8.

⁸²² Fatih Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 2. Bs. (Ankara: Çizgi Kitabevi 2019), 19.; Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, Çev. Elçin Gen, Murat Bozluolcay, 6. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018).

Peygamber Efendi'miz gerçek tarihte bi'set/peygamberlik öncesi Hılful-fudûl ve Hılful-silah⁸²³ teşkilatına katılırken Mahfûz, romanda peygamberlik geldikten sonra bu teşkilata benzer bir dövüş kulübü kurgular. Kasım, Sadık ile Hasan bir karara vardık; evimizin avlusuna bir idman kulübü kuracağız, en güçlü ve en güvenilir gençleri bu idman kulübünde seçeceğiz, der.⁸²⁴

Necip Mahfûz, romanda Kasım müzik ve eğlenceyi seven bir adamdı, der. Peygamber Efendi'mizin gerçek hayatına baktığımızda siyer kitaplarında bunları görmüyoruz. Ama Mahfûz, burada yine Peygamber'imize peygamberlik gelmeden önceki dönemde bu olayı şöyle kurgular:

*“Kasım, aniden kendi mutlu düğün alayını hatırlayıp duygulandı. Müzik ve eğlenceyi seven bir adamdı.”*⁸²⁵ Peygamberlik, Peygamber'imize Hz. Hatice ile evlendikten sonra gelir.

Mahfûz, Yahya'ya (Varaka Bin Nevfel'e) da kurgusal da olsa esrar içirir. Gerçek tarihte Hz. Hatice'nin amcasının oğlu Varaka Bin Nevfel'in esrar içtiğine dair bir bilgi yoktur.⁸²⁶ Mahfûz'un burada Yahya'ya esrar içirmesi kanaatimizce olumsuzdur. Çünkü yazar okuyucu üzerinde olumsuz algı oluşturur ve esrar normalmiş gibi algılanmaya başlar.

Nefise bint Ümeyye, Hz. Hatice'nin yardımcısı ve ilk Müslüman olan kadınlardandır. Kendisinden ilk başlarda İslâm gizlenmez. Ama Mahfûz'un anlatısal kurgusunun başında İslâm Nefise'den gizlenir ve olay örgüsü şudur:

“Bizi gözetlemeye hakkın yoktu! diye bağırdı Kamer, bir yandan bebeği sinirli hareketlerle sallarken. Biz de bunu unutmuyacağız. Allâh şahidim olsun ben gözetlemek istememiştım, diye ısrar etti Sekine, içtenlikle ve hararetle. Ama kapının arkasından bazı konuşmalar duydum ve dinlemekten kendimi alamadım. Hiç kimse böyle bir şeyi duyup da kulaklarını tıkamazdı. Benim asıl kalbimi kıran, hanımım, bana güvenmiyor olmanız. Ben bir casus değilim. En son ihanet edeceğim insanlarsınız. Ayrıca kimin için casusluk yapıyor

⁸²³ Geniş bilgi için bk., Toplantıda hazır bulunanlar uzun tartışmalardan sonra haksızlığı önlemek için yemin ettiler ve gönüllülerden oluşacak bir grup kurmayı kararlaştırdılar. Yeminleşen kabileler şunlardır: Benî Hâşim, Benî Muttalib, Benî Zühre, Benî Teym ve Benî Esed. Toplantıya Benî Hâşim'den düzenlenmesine ön ayak olan Zübeyr b. Abdülmuttalib'den başka o sırada yirmi (veya otuz beş) yaşında bulunan Hz. Muhammed de katıldı. İbn Habîb, el-Münemmağ, s. 35.; Kaynaklarda antlaşmanın muhtevası genel hatlarıyla şöyle ifade edilmektedir: “Allâh'a andolsun ki Mekke şehrinde birine zulüm ve haksızlık yapıldığı zaman hepimiz, o kimse ister iyi ister kötü ister bizden ister yabancı olsun, kendisine hakkı verilinceye kadar tek bir el gibi hareket edeceğiz; deniz süngeri ıslattığı ve Hira ile Sebîr dağları yerlerinde kaldığı sürece bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize malî yardımda bulunacağız” Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 59-62.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 81-456.

⁸²⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 382.

⁸²⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 383.

⁸²⁶ Geniş bilgi için bk., Bünyamin Erol, “Varaka B. Nevfel”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 40: 517-518.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 68.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 60.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 95-96.

olabilirim ki? Allâh sizi affetsin, hanımım. Kasım, onu bütün dikkatiyle hem gözleriyle hem de kalbiyle seyrediyordu. Sekine'nin konuşması bittiğinde sakın bir sesle, sen sadık bir insansın, Sekine. Senin sadakatinden şüphe etmiyorum, dedi. Sekin,e merak ve umutla ona baktı. Allâh size uzun ömürler versin, efendim. Ben size sadığım, dedi. ... Ama bizi gizlice dinliyordu, dedi Kamer, sesi biraz yumuşamıştı. Bizi gizlice dinlemiyordu. Seslerimiz Allâh'ın izniyle ona kadar ulaşmış, dedi Kasım, gülümseyerek.”⁸²⁷

İçki yasağı gelmemesine rağmen Mahfûz, romanda Peygamber Efendi'mizin ağzından içki için Allâh kahretsin dedirtir:

“Herkes tek büyükbaba, diye seslendi Acrama, sendeleyerek. Herkes tek vakıf. Çete yönetimine elveda. Sonra kalabalığın içinden kaybolup gitti, Kasım da yerinden fırladı, pelerinini alıp odadan koşarak çıkarken, içkiyi Allâh kahretsin, diye bağırdı. Ortalıkta sarhoş görünmekten kaçının, dedi Kasım ciddiyetle, kaşlarını çatı. ... Acrama, başını önüne eğmişti. Keşke ölseydim de öyle bir şey yapmasaydım, dedi üzüntüyle.”⁸²⁸

Mahfûz, Peygamber Efendi'mize içki ve esrarı öncelerde içirirken, peygamberlik geldikten sonra kurgusal da olsa anlatısında ne içki ne de esrar içirir.

Mahfûz, Hz. Hatice'nin vefatını çok güzel ve dokunaklı bir şekilde şöyle tasvir eder:

“Kasım, doğrulması için onu ellerine aldı, ama Kamer sessizce vedalaşır gibi inledi, başı önüne düştü. Sekine, çocukla beraber odadan koşarak çıktı, sonra haykırışlarıyla sessizliği böldü.”⁸²⁹

Yazar, Kureyşlilerin Peygamber Efendi'mizi Mekke'de öldürme tuzağını⁸³⁰ ise şöyle anlatır:

“Sadık (Hz. Ebubekir), kızkardeşi Bedriye (Hz. Aişe)'yi Kasım (Peygamber Efendi'miz)'a göndererek tehlikede olduklarını Mekke'den ayrılmaları gerektiğini söyler. Mekkeli müşriklerin kendisini gece öldürecekleri haberini Sadık, Bedriye kanalı ile peygamberimize iletir.”⁸³¹

⁸²⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 385.

⁸²⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 386.

⁸²⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 413.

⁸³⁰ Müşrikler, müslümanların Yesrib'e göç etmesi üzerine Hz. Muhammed'in de oraya giderek kendilerine karşı tehlike oluşturacağından endişe duymaya başladılar ve Dârünnedve'de toplanıp Ebû Cehil'in teklifiyle Resûlullah'ı öldürmeye karar verdiler. Suikast niyetinden vahiy et-Tarîk uyla haberdar olan Hz. Peygamber, Ebû Bekir'le birlikte hicret hazırlığına başladı. Bir gece Mekke'den ayrılıp Sevr dağındaki mağaraya saklandılar. Üç gün sonra kılavuzlarının getirdiği develere binerek Yesrib'e doğru et-Tarîk a çıktılar (1 Rebîülevvel / 13 Eylül 622). Kureyşliler, Hz. Muhammed'i yakalayana 100 deve ödül vaad ettilerse de hiçbir sonuç elde edemediler. Sürâka b. Mâlik gibi bazılarının teşebbüsü de neticesiz kaldı. Geniş bilgi için bk.; Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146, 150.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 65.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 137-138.

⁸³¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 415, 416.

Siyer kitaplarında peygamberimize suikast yapılacağı zaman yatağında Hz. Ali yatarken⁸³² Mahfûz, anlatıda Hz. Ali'yi Kamer'in mezarının bulunduğu yere gönderir ve Peygamber'imiz farklı bir kaçış yolu dener. Bu olay şöyle tasvir edilir:

*“Yapılı vücuduyla Hasan girdi içeri, gözlerinde endişe okunuyordu. Sokakta tuhaf kuşkulu hareketler var, dedi. ... Seni endişelendiren durumu gördüm, nelerin döndüğünü biliyorum. Sadık küçük kız kardeşini göndererek beni zamanında uyardı. Eğer haklıysa, çete liderleri bu gece beni öldürmeye çalışacak, onun için İhsan'ı Sekine ile buradan gönderdim. Seni Kamer'in mezarında bekliyorlar. Gidip onları al, oradan da kardeşlerimizin karargâhına gidin. Sen ne yapacaksın peki? Ben de kaçıp sizleri izleyeceğim.”*⁸³³

Mahfûz, Peygamber'imizin suikastten kurtuluşunu şöyle anlatır. Peygamber Efendi'miz Hz. Ali'ye şöyle söyler:

*“Şöyle bir plan yaptım: Buradan çıkıp damlardan geçerek senin evine kadar ulaşacağım, evdeki lambayı da onları kandırmak için söndürmeyeceğim, dedi Kasım ciddiyetle. Birileri seni görebilir. Neyseki planlarından haberdar olduğumuzun farkında değiller. Ben de Allâh'ın izniyle onlardan önce kaçacağım.”*⁸³⁴

Peygamber Efendi'mizin suikastan kurtuluşu yazar tarafından şöyle anlatılır:

“Harekete geçme zamanı geldi, dedi Kasım, kendi kendine. Aceleyle merdivene yöneldi, dama çıktı, kendi damıyla komşu evin damı arasındaki duvara yaklaştı, duvarı kolaylıkla aştı, koşmaya başlamak üzereydi ki karşısına bir karaltı çıktı ve “Dur!” dedi. Kasım, damların katillerle dolu olduğunu, etrafının tamamıyla sarıldığını fark etti. Geriye dönmek istedi, ancak başka bir adam üzerine atlayarak onu güçlü kollarıyla sardı. Kasım, korkunun büsbütün artırdığı gücünü topladı ve midesine attığı yumrukla adamı şaşırtarak kendisini saran kollarından kurtuldu. ... Sokağın Cemaliye'ye açıldığı yerde önüne biri çıktı, diğerlerine haber vermek amacıyla, “Dur seni it oğlu it!” diye gürledi. Kasım onun önünden kaçamadan adam sopasını kaldırdı ama köşeden görünen ikinci bir kişi değneğini adamın kafasına indirdi. Adam bağırarak yere yığıldı. Mümkün olduğu kadar hızla

⁸³² Müşrikler, müslümanların Yesrib'e göç etmesi üzerine Hz. Muhammed'in de oraya giderek kendilerine karşı tehlike oluşturacağından endişe duymaya başladılar ve Dârünnedve'de toplanıp Ebû Cehil'in teklifiyle Resûlullah'ı öldürmeye karar verdiler. Suikast niyetinden vahiy et-Tarîk uyla haberdar olan Hz. Peygamber, Ebû Bekir'le birlikte hicret hazırlığına başladı. Bir gece Mekke'den ayrılıp Sevr dağındaki mağaraya saklandılar. Üç gün sonra kılavuzlarının getirdiği develere binerek Yesrib'e doğru yola çıktılar (1 Rebülevvel / 13 Eylül 622). Kureyşliler, Hz. Muhammed'i yakalayana 100 deve ödül vaad ettilerse de hiçbir sonuç elde edemediler. Sürâka b. Mâlik gibi bazılarının teşebbüsü de neticesiz kaldı. Geniş bilgi için bk.; Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146, 150.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 65.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 137-138.

⁸³³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 418.

⁸³⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 421.

koşalım, dedi ikinci kişi. Kasım ile Hasan kayalara, çukurlara aldırış etmeden karanlıkta koşarak uzaklaştılar.”⁸³⁵

Siyer kitaplarında Peygamber Efendi’mizin müşriklerin üzerine toprak serperek ve Yâsîn suresinin ilk sekiz ayetini okuyarak aralarından çıktığı yazılıdır.⁸³⁶ Kur’an’ı-Kerim’de Enfâl suresinde bu olay şöyle geçer:

"Hani kâfirler, bir zaman seni yakalamak, öldürmek ve yurdundan çıkarmak için bir tuzak kurmaya kalkmışlardı. Onlar tuzak kurar, Allâh da tuzaklarını başlarına geçirir. Allâh, hileyi hile ile cezalandıranların en hayırlısıdır.”⁸³⁷

Mahfûz, burada farklı kurgu yapsa da Peygamber’imizi yani Kasım’ı olumlu verir. Ama kurgu ile siyer kitaplarıyla uyuşan tek benzerlik Peygamber Efendi’mizin bu suikastten kurtuluşudur. Burada Kasım’a suikast haberini veren Yahya iken, siyer tarihi kitaplarında peygamberimiz suikast haberini vahiy yolu ile alır.⁸³⁸ Kasım, Yahya’ya size hayatımı borçluyum, der. Yahya, Kasım’a dağa⁸³⁹ çıkmalarını söyler.⁸⁴⁰ Kurgu ve siyer tarihi kitaplarındaki dağ olayı doğru olup dağın adı kurguda zikredilmezken siyer kitaplarında

⁸³⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 422, 423.

⁸³⁶ Geniş bilgi için bk.; Plân gereği her kabileden seçilmiş eli kılıçlı iki yüze yakın müşrik, gecenin üçte biri geçince, Resûl-i Kibriyâ Efendimizin (sav) evinin önünde toplandılar. İçlerinde Ebû Cehil, Ebû Leheb ve Ümeyye bin Halef gibi azılları ve elebaşları da vardı. Katiller, gecenin geçmesini, aydınlığın etrafı sarmasını ve Fahr-i Âlem’in evinden çıkmasını bekliyorlardı. Zira, âdetlerine göre, bir adamı evinin içinde katletmek korkaklığın en âdisi sayılırdı. Resûl-i Kibriyâ Efendimiz (sav), eli kılıçlı katillerin Hâne-i Sâadetinin etrafını sardıkları sırada evinden çıktı. Yerden aldığı bir avuç toprağı başlarına attı ve "Yasîn Sûresi"nin ilk sekiz âyetini okudu. İçlerinden hiç biri onu görmedi, çıkıp gitti. Bir müddet sonra yanlarına bir hemşehrileri uğradı: "Burada ne bekleyip duruyorsunuz?" diye sordu. "Muhammed" bekliyoruz." dediklerinde, "Muhammed, sizin başınıza toprak saçıp ve içinizden çıkıp gideli hayli vakit olmuş. Hele bir kere üstünüze başınıza bakınız." diyerek gözü dönmüş katillerle âdeti alay etti. Birbirlerine baktılar. Üzerlerinin toz toprak içinde kalmış olduğunu gördüler. Şaşırıp kaldılar. Derhal Hane-i Sâadetin içerisine baktılar. İçerde birinin abaya sarınıp bürünerek yattığını görünce, "İşte, Muhammed yatıyor." diyerek beklemeye devam ettiler. Tâ ortalık ağırincaya kadar. Sabahleyin Resûl-i Kibriyâ Efendimiz (sav) yerine Hz. Ali (ra)'nin yataktan doğrulup kalktığını görünce, bütün bütün şaşırdılar ve "Vallâhi, bize söylenen doğru imiş." dediler. Sonra da Hz. Ali (ra)'ye, "Muhammed nerede?" diye sordular. Hz. Ali (ra), "Bilmem!.." deyince hayrette kalıp ne yapacaklarını şaşırdılar. Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed" TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 147.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 65.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 137-138.

⁸³⁷ Enfâl Sûresi: 8/30

⁸³⁸ Suikast niyetinden vahiy yoluyla haberdar olan Hz. Peygamber, Ebû Bekir’le birlikte hicret hazırlığına başladı. Geniş bilgi için bk.; Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed", TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146, 150.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 65.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 137-138.

⁸³⁹ Müşrikler, müslümanların Yesrib’e göç etmesi üzerine Hz. Muhammed’in de oraya giderek kendilerine karşı tehlike oluşturacağından endişe duymaya başladılar ve Dârünnedve’de toplanıp Ebû Cehil’in teklifiyle Resûlullah’ı öldürmeye karar verdiler. Suikast niyetinden vahiy et-Tarîk uyla haberdar olan Hz. Peygamber, Ebû Bekir’le birlikte hicret hazırlığına başladı. Bir gece Mekke’den ayrılıp Sevr dağındaki mağaraya saklandılar. Üç gün sonra kılavuzlarının getirdiği develere binerek Yesrib’e doğru yola çıktılar (1 Rebiülevvel / 13 Eylül 622). Kureyşliler, Hz. Muhammed’i yakalayana 100 deve ödül vaad ettilerse de hiçbir sonuç elde edemediler. Sürâka b. Mâlik gibi bazılarının teşebbüsü de neticesiz kaldı. Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed" TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.

⁸⁴⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 422, 423.

dağın adı Sevr Dağı olarak zikredilir.⁸⁴¹ Kasım, Sadık'ın kızkardeşi Bedriye (Hz. Aişe) ile evlenir ve bu durum olay örgüsünde şöyle anlatılır:

*“Düğün alayı, gökyüzündeki ışıklarla aydınlanmış sokaklarda dolandı. Sekine, İhsan'la beraber Hasan'ın kulübesine taşındı ve Kasım'ın kulübesini gelinle damada bıraktı.”*⁸⁴²

Hz. Aişe, siyer kitaplarında Hz. Ebubekir'in kızı⁸⁴³ olarak geçerken burada Hz. Ebubekir'in kızkardeşi olarak verilir. Kasım, romanda Bedriye'ye kaç yaşında⁸⁴⁴ olduğunu sorar. Bedriye, Kasım'a bilmiyorum, diye cevap verir.⁸⁴⁵

Bedir Savaşı çete liderlerinden Savaris'in beşinci defa evlenmesi ve düğün alayının basılmasıyla anlatılır ve Müslümanlar zafer kazanır.⁸⁴⁶ Uhud Savaşı ise Savaris'in düğün alayı yenilgisi üzerine kurgulanır ve Kureyşliler intikam almak için geri dönerler.⁸⁴⁷ Mahfûz, anlatı boyunca kılıç yerine kurguda sopa kullanır.⁸⁴⁸ Lahita (Halid Bin Velid)'nın, Uhud Dağı⁸⁴⁹ etrafında dolaşması ise romanda şöyle anlatılır:

*“Dağın güneyinden gelen büyük bir topluluğun başında Lahita gözüküyordu. Adamlarıyla dikkatimizi dağıttı. Bu arada da o da güneyden bize saldırabilmek için dağın etrafını dolaştı, dedi Kasım, öfkelenmişti.”*⁸⁵⁰

Romanda dağın güneyinden dolaştığı yazılıyken, Siyer kitaplarında dağın arkasından dolaştığı yazılıdır Halid b. Velid'in. Uhud Savaşı, düz bir alanda gerçekleşir ve Peygamber Efendi'miz dağa çıkar. Kurguda dağlık alanda ve geçit verilir. Mekke'li müşrikler yani çeteler, geçitten geçmeye çabalarlar ama Kasım ve adamları tarafından püskürtülürler.⁸⁵¹ Mahfûz, burada kurguyla bayağı oynar. Ebû Cehil, Bedir Savaşı'nda öldürülmüştür. Ama romanda Uhud Savaşı olarak verilir. Romanda Hâlid Bin Velîd, Uhud Savaşı sırasında Sevr

⁸⁴¹ Bir gece Mekke'den ayrılıp Sevr dağındaki mağaraya saklandılar. Üç gün sonra kılavuzlarının getirdiği develere binerek Yesrib'e doğru yola çıktılar (1 Rebûlevvel / 13 Eylül 622). Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146, 150.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 137-138.

⁸⁴² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 435.

⁸⁴³ Daha fazla bilgi için bkz., Mustafa Fayda, “Hz. Aişe” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 201-205.

⁸⁴⁴ Bi'setin 4. yılında (614) Mekke'de doğdu. Onun daha önce doğduğunu ve dolayısıyla Hz. Peygamber ile evlendiğinde on dört ile on sekiz yaşlarında olduğunu ileri süren bazı çağdaş araştırmacıların dayandıkları rivayetler sağlam değildir. Mustafa Fayda, “Hz. Aişe” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 201-205.; S.M. Madni Abbasi, *Hz. Peygamber Neden Çok Evlendi*, 1.Bs. (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2015)

⁸⁴⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 430.

⁸⁴⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 436, 437, 438, 439.

⁸⁴⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 445.

⁸⁴⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 446.

⁸⁴⁹ Hâlid b. Velîd, Uhud Gazvesi'nden (7 Şevval 3 / 23 Mart 625) başlayarak Kureyş ordusunda süvari birliğinin kumandanlığını yapmaya başladı. Müslümanların lehine sonuçlanmak üzere devam eden Uhud Gazvesi'nde, Resûl-i Ekrem'in kesin emrine rağmen bazı müslümanların Ayneyn tepesinden ayrıldığını görünce İslâm ordusuna arkadan hücum ederek savaşın neticesini değiştirdi. Daha fazla bilgi için bkz., Mustafa Fayda, “Hâlid B. Velîd”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 289-292.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 198-202.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 82.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 193-198.

⁸⁵⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 447.

⁸⁵¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 445.

Dağı'nı dolaşan komutandır ve Uhud Savaşı'nda öldürülür.⁸⁵² Siyer kitaplarında ise Hâlid Bin Velîd'in Müslüman olduğunu ve uzun yaşadığını biliyoruz.⁸⁵³ Hacac, eğer Kasım ve adamları dağa sığınmamış olmasalardı şimdi hepsi ölmüştü, der.⁸⁵⁴ Mahfûz, burada Uhud Savaşı'nı kurgular. Ancak gerçek savaşla kurgu savaşları arasındaki fark savaşların kılıçla değil sopalarla yapılmasıdır. Mekkeli müşrikler, yapılan savaştan sonra Çöl Sıçanları bölgesine baskın yapmak isterler ama Çöl Sıçanları bölgesi çoktan boşaltılmıştır.⁸⁵⁵ Yapılan son savaşta Calta ve adamları, Kasım ve adamlarına yenilirler.⁸⁵⁶ Bu yapılan son savaş Hendek Savaşı'dır. Ardından Mekke'ye girilir. Mahfûz, anlatısında Kasım şarkı söylemeyi çok seviyordu, der. Siyer kitaplarında Peygamber Efendi'mizin şarkı söylediğine dair bir bilgi yoktur. Kamer'in vefatından sonra Peygamber Efendi'miz Bedriye (Hz. Aişe), el-Cebellerden bir kadın, el-Rıfatlardan bir kadın ve son olarak kendi kavminden bir kadına âşık olup onunla da evlenir. Yani Kasım, Kamer'den sonra dört kadınla daha evlilik yapar. Mahfûz, kurgusal olarak Kamer dahil Kasım'ı beş kadınla evlendirir.⁸⁵⁷ Ama siyer kitaplarına baktığımızda Peygamber Efendi'mizin Mahfûz'un anlatısından farklı olarak Hz. Hatice dahil on iki kadınla evlendiğini görürüz.⁸⁵⁸ Mahfûz'un bu kurgusal anlatısı ve Kasım bölümü okunduğunda Mahfûz'un dinî bilgisinin çok iyi olduğunu görülür. Ayrıca Mahfûz, insanlık tarihinin ilk ahlaki öğretmeni olarak dini gösterir.⁸⁵⁹ Yazar bu anlatısında Sami peygamberleri olumlu verir ve okuyucu nezdinde olumlu bir yargı oluşturmaya çalışır.

***el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında Kasım (Hz. Muhammed)**

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında Hz. Muhammed'i şöyle verir:

Sa'îd Mehrân, Şeyh Ali el-Cüneydiye şöyle söyler:

*"Müritler nerede, zikir çeken insanlar nerede, 'Ey Efendi'miz Muhammed kapınızdayım!' diyen sesler nerede?"*⁸⁶⁰

Yazar peygamber efendimize olan özlemini Sa'îd Mehrân üzerinden kurgusuna yansıtmıştır. Yazarın bu cümlelerinden modern zaman insanının dinden uzaklaştığını da

⁸⁵² Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 449.

⁸⁵³ Daha fazla bilgi için bkz., Mustafa Fayda, "*Hâlid B. Velîd*", TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 289-292; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 82.; Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, 193-198.

⁸⁵⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 455.

⁸⁵⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 454.

⁸⁵⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 462.

⁸⁵⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratînâ*, 465.

⁸⁵⁸ S.M. Madni, *Abbasi, Hz. Peygamber Neden Çok Evlendi*, 1.Bs. (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015); İzzet Derzeve, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, 1. Bs. (İstanbul: Yarın Yayınları, 2019,) 516.; W. Montgomer Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, Çev. Süleyman Kalkan, 2. Bs. (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 328.

⁸⁵⁹ Mahfûz, *Havle't-Tedeyyun ve 't-Tatarruf*, 1.Bs. (Kahire: ed-Dâru'l Mısriyye'l-Lübnaniyye, 1996), 81.

⁸⁶⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 24.

okuyabiliriz. Yazar üçlemesinde dinin giderek önemini kaybetmesini anlatır. Yazarın nehir tarzı sayılan üçlemesinin birinci cildinde dini değerler anlatıda daha fazlayken ikinci ve üçüncü cildinde dini anlatı giderek azalır. Buda Mısır toplumu özelinde dünyada dini değerlerin önem kaybetmesine yorulabilir.

***es-Summân ve'l-Harîf* romanında Kasım (Hz. Muhammed)**

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında Hz. Muhammed'i Selva üzerinden dudaklarını ısırmak suretiyle gülüşünü gizleyerek şöyle tasvir eder:

*“Biraz... Peygamber'in doğum günü atılan havai fişekleri ilk sizde gördüğümü hatırlıyorum ama bu tutkuyu hatırlamıyorum.”*⁸⁶¹

Yazar Mısır'da Peygamber'imize verilen önemi belirtmek için bu cümleyi kurgular. Mısır halkı bu tür dinî kutlamalara önem verir. Ramazan geldiğinde sokaklar süslenir. Romandaki karakterlerden biri İsâ'ya şöyle söyler:

*‘İhtiyardı, iyi kalpliydi ve hiç çocuğu yoktu. Hanımefendiyi sevmiş ve Allâh'ın emri, peygamberin sünneti ile onunla evlendi.’*⁸⁶²

Yazar, burada İslâmî evliliğe vurgu yapıyor. Kız isteme bilindiği gibi İslâm toplumlarında Allâh'ın emri ve Peygamber'in sünneti cümlesiyle başlar ve bu yolla hem Allâh hem Peygamber'imiz yüceltilir. Yazar, bunu kurguya taşımak istediği için taşır. Bu cümle İslâm'ın ve dinin lehinedir.

***Sersera Fevka'n-Nîl* romanında Kasım (Hz. Muhammed)**

Yazar, *Sersera Fevka'n-Nîl* romanında Hz. Muhammed'i şöyle kurgular:

Romandaki başkarakter Enis Zeki, yüzer evde uyuşturucu almış kendi âleminde gezinir ve olay örgüsü şöyledir:

*“Harun Reşit öylesine coştı ki, keyiften elleri ve ayaklarıyla tempo tutmaya başladı. Sen de tam kaçma vakti diyerek, kimseye çaktırmadan sıvıştın. Ne var ki dev bekçi seni fark etmişti. Sana doğru yönelince sen koşmaya başladın. Onunda kılıcını çekip arkandan koştuğunu görünce sen, bağırarak Hz. Peygamberin ehlinden yardım istedin. Bunun üzerine bekçi, yeminler ederek seni kesinlikle Ehl-i-Beyt'in zindanına tıkacağını söyledi.”*⁸⁶³

Yazar, burada Peygamber Efendi'mizin ailesine vurgu yaparak Harun Reşit dönemimini hatırlatır ve salatanatın dini kullandığı vurgusunu önplana çıkarır.

⁸⁶¹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 45

⁸⁶² Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 153.

⁸⁶³ Mahfuz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 34.

Enis Zeki, hicri yılbaşı dolayısıyla tatil olduğundan yüzer evdedir ve anlatı şöyledir:

*“Bugün hicri yılbaşı dolayısıyla resmî tatil olduğu için Enis gününü kah balkonda, kah salonda mahmur bir hâlde geçirdi. Gün batımından az önce 'Abduh Amca, akşam sefası için hazırlık yapmak üzere gelince Enis onun hicri yılbaşını kutladı. Bu onun üçüncü ya da dördüncü kutlayışı olmasına rağmen ilk kez kutladığını sanıyordu. Abduh Amca'ya hicri yılbaşı hakkında ne bildiğini sordu. Adam, onun Hz. Peygamber'in kâfirler yüzünden göç ettiği gün olduğunu söyleyerek kâfirlere lanet okudu. Bunun üzerine Enis, 'Hazırladığın bu mekânı birazdan onlar dolduracaklar!' dedi.”*⁸⁶⁴

Yazar, modern dönemdeki kâfirlere vurgu yapar ve bunu kurgular. Necip Mahfûz, makalelerinden oluşan *Din ve Demokrasi* adlı kitabında yukarıdaki cümleye atfen tersi bir görüşü savunur. Yani Necip Mahfûz, Enis Zeki'nin savunduğu fikirlerin tersini savunur ve şöyle der:

*“Bugünkü Müslümanlara bakıldığında Müslümanların çoğunun aslında Peygamber'imize değil Ebu Leheb'e benzediği büyük bir üzüntüyle görülür. Peygamber Efendi'mizden öğrenilen şudur: Üzüntünün acının karşısında hezimet yoktur. Nasıl ki gecenin bir sonu olup güneş doğuyorsa aynısı olacaktır.”*⁸⁶⁵

Yazarın yukarıdaki cümlelerinden “Nasıl ki gecenin bir sonu olup güneş doğuyorsa aynısı olacaktır.” cümlesine baktığımızda *Evlâdu Hâratinâ* romanının son cümlesiyle benzerlik arz ettiği görülür. Cümle şudur:

*“Gecenin ardından gün nasıl doğuyorsa adaletsizlik de bir gün son bulacaktır. Zorbalığın ölümünü de göreceğiz, ışığın ve mucizenin doğuşunu da.”*⁸⁶⁶

Yazar bazı roman karakterlerinden dolayı bazı eleştirmenlerce eleştirilir. Necip Mahfûz'un romanlarındaki karakterlerden yola çıkarak yazarı suçlamak yersizdir. Bu durum burada açık bir şekilde görülür. Enis Zeki'ye bakılıp Necip Mahfûz suçlanırsa yazarın tam tersi bir görüşü savunduğu atlanmış olur.

***Mîrâmâr* romanında Kasım (Hz. Muhammed)**

Yazar, *Mîrâmâr* romanında karakterlerinden birine Hz. Muhammed için şöyle söyler:

⁸⁶⁴ Mahfuz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 111.

⁸⁶⁵ Necîb Mahfûz, *ed-Dîn ve'd-Demokrâtiyye*, 1 Bs. (Kahire: ed-Dâr'u'l-Mısri'l-Lübnâniyye, 1988), 72.

⁸⁶⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 581

“Kahretsin onun imanından kim emin olabilir? Allâh, kendini peygamberlerine bir kere göstermişken bizim onu daha çok görmemiz bekleniyor; kâinat dediğimiz şu kocaman âlemdeki yerimizi düşününce başım fırıl fırıl dönmeye başlıyor.”⁸⁶⁷

Müellif yukarıdaki bu cümlelerle Hz. Musa’nın kutsal kitaplarımızda yazan Allah görmek istemesine vurgu yapar. Ayrıca yazar, anlatılarında dine inanan ve inanmayan farklı karakterleri verir. Bu cümleler de farklı karakterlerden birine aittir.

Arap dünyasındaki ve özelde Mısır’daki dini kutlamalar romanda Tulba Marzuk üzerinden şöyle anlatılır:

“Otağ insan kaynıyordu; çevresindeki meydân mahşer yeri gibiydi. Peygamber’in doğumunu ilan eden havai fişekler havada patlıyor, çatırdayan ışıklar geceyi gündüze çeviriyordu. Rolls Royce marka araba ağır ağır yana çekip otağın önünde durdu. Demirdaşiye üyelerinden oluşan kalabalık –peygamber aşkıyla İngiliz Ekselansına duydukları sevgiyi her nasılsa uzlaştırmayı akıl eden bu tarikatın müritleri –araçtan inen Tulba Merzuk’u karşılamak için ileri atıldı.”⁸⁶⁸

Yazar, burada peygamber Efendi’mizin doğum günü kutlamalarını kurgu üzerinden vererek Mısır’da böyle bir gelenek olduğunu romanda kurgu yoluyla okuyucularına verir. Demirdaşi tarikatı üyelerinin bir İngiliz’e gösterdikleri hürmetin yanlışlığını kurguyla göstererek böyle olmaması gerektiğini vermeye çalışır. Mahfûz’un tasavvufî yanının güçlü olması Mahfûz’un tarikatların⁸⁶⁹ yaptığı yanlışları görmesini engellemektedir. Mahfûz; Kopernik, Darwin ve Freud’a karşı sûfî elbisesi giyer ve sûfî⁸⁷⁰ olur.⁸⁷¹

Yazar İslami değerlere önem verdiğinden *Mîrâmâr* romandaki Zühre’ye İslami usullerle şöyle evlilik teklifi yaptırır:

“... İlk Müslümanların yaptığı gibi evlenelim. Nasılmış o? İkimizin huzurunda, Allâh’ın emri ve peygamberin kavliyle seni karım olarak aldığımı temiz bir niyetle ilan ederek. Tanıklar olmadan mı? Tanığımız Allâh.”⁸⁷²

Mahfûz, burada İslâm toplumlarında evliliğin önce Allâh izni sonra Peygamber’imizin sözüyle yapıldığını anlatır. Necip Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ* romanında peygamber efendimizin hayatını kurgular ama anlatıda bazı farklılıklar vardır. Yazar peygamber efendimizi romanında olumlu verir ve örnek şahsiyet olarak bize gösterir. Yazar

⁸⁶⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 19.

⁸⁶⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 29.

⁸⁶⁹ Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler 1300-1400*, 2. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020).

⁸⁷⁰ Sufilikle ilgili geniş bilgi için bk., M. Nesim Doru, *Melaye Cıziri Hakikat ve Mecaz Arasındaki Bir Sûfî’nin Portresi*, 1. Bs. (İstanbul: Nubihar, 2016).

⁸⁷¹ Şemseddin Mûsâ, *Allâh fî Rihleti Necîb Mahfûz*, 9. Sayı, Kahire: el-Kahire Dergisi, 1988, 105.

⁸⁷² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 184.

peygamber efendimizi zalimin zulmüne karşı çıkan hakkı savunan sosyal adaleti savunan ve sosyal adaleti yayan biri olarak verir. Yazar romanında zalimlerin yolundan değil mazlumların hakkı savunanların yolundan gidilmesi gerektiğini peygamber efendimiz aracılığıyla vurgular. Yazar, anlatıyı tarihle özdeşleştirerek neredeyse birebir verir. Burada dikkat çeken en büyük farklılık anlatıda kılıçlar yerine sopaların kullanılmasıdır.

3.1.11. SEKİNE (NEFİSE BİNTİ ÜMEYYE)

Hz. Hatice'nin can yoldaşı olan Nefise Binti Ümeyye peygamber efendimizle Hz. Hatice'nin evlenmesine aracılık eden önemli bir şahsiyettir.⁸⁷³ Yazarın romanını kurgularken böyle bir şahsiyeti kurguya almaması düşünülemezdi.

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Hz. Muhammed'in Sekine ile ilişkisini şöyle verir:

“Kasım yana çekilerek bakışlarını kaçırdı, ama kadın zarif bir canayakınlıkla onunla konuştu. ‘İyi akşamlar.’ ‘İyi akşamlar hanımım.’ Kadın adımlarını yavaşlatarak önce Naama’ya, sonra da ona dikkatle baktı. Sayende Naama her gün biraz daha şişmanlıyor! Allâh’ın ve sizin sayenizde, dedi Kasım. Kadının nazik sözlerinden çok, şefkatli bakışı onu duygulandırmıştı. Ona biraz yemek ver dedi Kamer Hanım, Sekine’ye dönerek. Kasım minnettarlığını ifade etmek için ellerini başına kaldırdı. Çok nazıksınız hanımım. Onunla vedalaşıp ayrılırken bir bakışla daha ödüllendirildi. Kaderin onunla karşılaşmasına izin verdiği her defasında olduğu gibi kadının sıcaklığı ve cana yakınlığı Kasım’ı duygulandırmıştı. Hayatında hiç tatmadığı türden bir canayakınlıktı, anne sevgisi denen ve ne olduğunu bilmediği duyguya benzediğini biliyordu bir tek. Eğer annesi yaşamış olsaydı, kırk yaşlarında bu kadınla aynı yaşta olurdu. ... Kadının çekingen güzelliğiyle bunun Kasım’ın ruhunda uyandırdığı mutluluk daha da harikaydı. Çölde yaşadığı şiddetli arzular ve kısıcık, hüznü tatminler sunan tutkulu maceralara hiç benzemiyordu.”⁸⁷⁴

Mahfûz, romanda Sekine’ye Kasım ile Hz. Hatice’nin evlenmelerinde aracılık yaptırır ve ikili arasında geçen bütün kurgusal olayların şahidi Sekine’dir. Mahfûz, Kamer ile Kasım arasındaki anlatıyı şöyle devam ettirir:

“Kasım, bekle.” dedi köle Sakine. ‘Sana bir şey vereceğim.’ Köle içeri girerken, Kasım, koyunun palmiyeye bağlı olduğu yerde, kalbi hızlı hızlı atarak onu bekledi. Kendi kendine, kölenin sesinde duyduğu şefkatin, evin hanımının yüreğindeki asil duygularından kaynaklanıyor olması gerektiğini söyledi. Kadının kendisine baktığını görmeyi, gün boyu çölde yanan vücuduna tatlı bir serinlik verecek sesini duymayı arzuluyordu. Sekine, elinde bir paketle evden çıktı, paketi Kasım’a verdi. ‘Bir çörek afiyetle ye!’ Kasım paketi aldı, ‘Lütfen benim namıma evin cömert hanımına teşekkür et.’ dedi.

⁸⁷³ M. Yaşar Kandemir, “Hz. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.

⁸⁷⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 334.

O zaman pencerenin ardından kadının tatlı sesi duyuldu: ‘Bana değil, Allâh’a şükret, dostum.’ Kasım, minnettarlığını belirtmek için elini ona salladı, ona bakmadan oradan ayıldı; kadının, ‘dostum’ deyişini içinden, sarhoşluk benzeri bir sevinçle tekrarlayıp duruyordu.’”⁸⁷⁵

Çölde Kasım koyun otlatırken, Kamer’in hizmetçisi yanına gelir ve Kamer’e evlilik teklif etmesini ister. Kasım kabul eder mi ki, diye sorunca Sekine, Allâh’a güven, der.⁸⁷⁶ Peygamber Efendi’mizin gerçek hayatında bu evliliğe Hz. Hatice’nin arkadaşı Nefise Bint Ümeyye’nin⁸⁷⁷ aracılık ettiği görülür. Sekine, burada hizmetçi olup romanda Kasım ile Kamer arasındaki evlenme aracılığını yaparken gerçek hayatta evlilik aracılığını Hz. Hatice’nin arkadaşı Nefise Bint Ümeyye yapmıştır. Gerçek ile kurgu arasında fark olsa da aracı her ikisinde de ortaktır ve evlenmeleri için arada aracı vardır. Yazar roman genelinde İslâm’ı olumlu verir ve Sekine’yi de olumlu anlatır.

3.1.12. HASAN (HZ. ALİ)

Hız. Ali peygamber efendimizin amcasıoğlu olup İslâmi davet noktasında her daim peygamber efendimizin yanında olmuştur. Hız. Ali Peygamber efendimize ilk inanan Müslümanlardandır. Öyleki peygamber efendimize suikast yapıp öldürüleceği zaman Hız. Ali öldürölme pahasına peygamber efendimizin yatağına girmiştir. Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Hasan yani Hız. Ali’yi şöyle verir:

*“... annesiye babası ölmüş olan Kasım adlı yeğeni ona bu sıralarda arkadaş olmaya başlamıştı... Kendi oğlu Hasan dünyaya geldikten sonra da Kasım’a olan sevgisinde bir azalma olmadı.”*⁸⁷⁸

Mahfûz, anlatıyı İslâm tarihinde belirtilen gerçek tarihle bire bir anlatır. Peygamber Efendi’miz, Hız. Ali’ye bakıp büyütür.⁸⁷⁹ Necip Mahfûz, romanda Hasan’ı şöyle tarif eder:

⁸⁷⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 337.

⁸⁷⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 350.

⁸⁷⁷ Tanıdıklarının tavsiyesi üzerine, çevresinde üstün ahlâk sahibi ve güvenilir bir genç olarak bilinen Hız. Muhammed ile ortaklık anlaşması yaptı ve kölesi Meysere’yi de hizmetine vererek Şam’a (Suriye) gitmesini istedi. Dönüşte başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğunu gördüğü, Meysere’den ahlâkı ve davranışları hakkında bilgi aldığı, bütün bu özellikleri sebebiyle kendisine hayran kaldığı Hız. Muhammed’e evlenme teklif etti, o da bunu kabul etti. Onların evlenmesine, Hatice’nin arkadaşı olup daha sonra sahâbe arasında yer alan Nefise bint Ümeyye’nin aracılık ettiği, Hız. Muhammed’e Hatice ile evlenmeyi düşündüğü takdirde bunu sağlamaya çalışacağını belirttiği, kaynakların çoğunda ikinci bir ihtimal olarak kaydedilmektedir. Hız. Muhammed aldığı bu teklifi amcalarına götürdü. Ebû Tâlib, kardeşleri ve Hız. Muhammed’in katılması ile Hatice’nin evinde yapılan toplantıda onun amcası Amr b. Esed’den yeğeni Muhammed için Hatice’ye tâlip olduğunu söyledi ve yeğenin 500 (veya 400) dirhem, bazı kaynaklara göre ise yirmi dişî deve mehir vereceğini belirtti. Amr da bu evliliğe izin verdi. Geniş bilgi için bk., Kandemir, M. Yaşar Kandemir, “Hız. Hatice”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17: 465-466.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 66-71.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 59.

⁸⁷⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 323.

⁸⁷⁹ Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke’de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hız. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim’dir. Ebû Tâlib’in en küçük oğludur. Mekke’de baş gösteren kıtlık üzerine Hız. Peygamber amcası Ebû Tâlib’in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hız. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hız. Muhammed’in

*“On altı yaşına gelen Hasan, o kadar uzun boylu ve güçlüydü ki Zekeriya bir gün onun Çöl Sıçanları’nın koruyucusu olacağını hayal ediyordu.”*⁸⁸⁰

Kasım, küçük yaşta daha on yaşındayken vekilharcın evine girip vekilharcın bahçesinde guava yiyip havuzda suyla oynadığında onu kucağında Hz. Ali ile birlikte kurtaran yengesidir. Kasım yengesiyile beraber eve giderken hıçkırarak ağlar.⁸⁸¹ Kasım kuzeni Hasan’ın büyüdüğünü amcasıyla birlikte gidebileceğini ve çobanlık yapabileceğini de söyler.⁸⁸² Hasan on altı yaşına gelmiş uzun boylu ve güçlü bir genç olmuştur. Zekeriya, bir gün Hasan Çöl Sıçanları bölgesinin koruyucusu olur, diye hayal eder.⁸⁸³ Hasan, büyür genç bir delikanlı olur Kasım ve Sadık’la beraber nargile içer.⁸⁸⁴ Hasan, içki içmeyi sever ve yazar bunu şöyle anlatır:

*“Kasım’ın huzursuzluğu artar gibiydi, Sadık her zamanki gibi bunu fark etti ve ona bir bardak bira daha verdi. Kasım da bir elinde nargile birayı son damlasına kadar içti. Hasan o kadar çok içmişti ki çadırın desenleri gözlerinin önünde dalgalanmaya başlamıştı, bu durum da Üveys’in dikkatinden kaçmamıştı. Hasan bu yaşta birisi için fazla içiyor dedi Zekeriya’ya. Zekeriya elindeki bardakla ayağa kalktı, oğluna yavaşça, böyle içme dedi. Hasan böyle sözüne cevap olarak, kahkaha ve neşe karışımı içinde bütün bir bardağı başına dikti. Üveys’in içini öfke kapladı ve kendi kendine, ‘Yeğenim Kamer’in aptallığı olmasaydı, senin bu gece içtiklerin tüm sahip olduklarının binlerce katı ederdi.’ dedi.”*⁸⁸⁵

Hasan (Hz. Ali) de İslâm öncesi alkollü içeceklerden bolca içer ve bu günlerden biri de Peygamber’imizin yani Kasım’ın Kamer yani Hz. Hatice ile evlendiği günün gecesidir. Kasım evlendiği gece ‘Bu gece, benim mutlu gecem’ der. Hasan ile Sadık’ın arasına oturur ve nargilesini içer.⁸⁸⁶ Kasım evlendikten sonra Hasan ve Sadık ile karşılaşır. Hasan, Kasım’a ‘Bizi niye bara götürmüyorsun?’ der.⁸⁸⁷

Mahfûz’un kurgularından İslâm öncesi yani peygamberlik öncesi dönemde içkinin haram olmadığı ve Hristiyanlarca da helal olduğu bir dönemde alkollü içkilerin fazlaca tüketildiği anlaşılır. Siyer kitaplarında içkinin peygamberlik gelmeden önce Peygamber’imiz ve Hz. Ali tarafından içildiğine dair bir bilgi verilmez. Bundan dolayı

peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423.; Ethem Ruhi Fırlı, “Hz. Ali” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 375-378.; Hamidullah, İslâm Peygamberi, 86.; Corci Zeydan, İslâm Uygarlıkları Tarihi, 61.

⁸⁸⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 326.

⁸⁸¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 323, 324.

⁸⁸² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 331.

⁸⁸³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 236.

⁸⁸⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 344.

⁸⁸⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 353.

⁸⁸⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 354.

⁸⁸⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 357.

Mahfûz, kurgusal da olsa Peygamber'imize ve Hz. Ali'ye İslâm öncesi dönemde alkollü içecekler içirdiği için eleştirilir ve kâfir damgası vurulur.

Kasım'ın en zor zamanlarında Hz. Ali yani Hasan yanındadır. Peygamberlik öncesi Mukattam Dağı (Nur Dağına)'ndaki Hind Kayası (Hira Mağarası)'na gidip, gece eve gelmediğinde Kamer'in yani Hz. Hatice'nin Sekine aracılığıyla ilk başvurduğu kişiler amcası Zekeriya (Ebu Talip) ve Hasan (Hz. Ali) olur.⁸⁸⁸ Kasım'a peygamberlik geldiğinde ilk Müslüman olan ve destek verenlerin başında Hasan gelir ve ölene kadar her türlü desteği koşulsuz vereceğini söyler.⁸⁸⁹ Kasım idman kulübü kurmak istediğinde de ilk destek veren Hasan ve Sadık olur.⁸⁹⁰ Kasım'ın "İçkiyi Allâh kahretsin ortalıkta sarhoş görünmekten kaçının." dediğinde de daha içki yasağı gelmemiştir ve Kasım'ın yanında yine Hasan (Hz. Ali) ve Sadık (Hz. Ebubekir) vardır.⁸⁹¹

Kasım vekilharç Lahita ile konuştuğunda, evlerinde kendisini bekleyenlerden biri Hasan'dır. Hasan, Kasım'a o kadar yakındır ki aile hâllerini bile bilir. Hasan, babası Zekeriya'ya Kamer'in çok hasta olduğunu söyler.⁸⁹² Kamer, vefat ettiğinde mezarlıkta yine yanında olanlardan biri de Hasan'dır.⁸⁹³ Kasım'a suikast yapılacağı gece suikasti haber verip sokakta kuşkulu hareketlerin olduğunu söyleyenlerden biri yine Hasan'dır. Hasan, Kasım'ı o gece yalnız bırakmak istemese de Kasım mezarlığa git, beni bekle. Ben hileye başvurarak kurtulacağım, der.⁸⁹⁴ Bu konu siyer kitaplarında farklı geçer. Bildiğimiz gibi Peygamber'imiz kendini öldürmek isteyenlerin üzerine toprak serpererek geçip giderken Peygamber Efendi'mizin yatağına Hz. Ali yatar. Müşrikler, Peygamber Efendi'mizi yatağında bulduk diye sevinirken Peygamber Efendi'mizin yatağında Hz. Ali ile karşılaşınca şok geçirirler.⁸⁹⁵

Romanda Kasım suikastan kaçarken, yardım eden Hasan'dır. Dağda inananların sayısı gittikçe artar. Hasan inananların sayısını artıran kişilerden biridir.⁸⁹⁶ Mahfûz, Medine'yi kurguda dağ olarak verir.⁸⁹⁷ Kasım, Bedriye ile evlendiğinde Sekine ve İhsan Hasan'ın kulübesine taşınır.⁸⁹⁸ Çete liderlerinden Savaris'in evlenme alayına saldırıldığı

⁸⁸⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 361.

⁸⁸⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 375.

⁸⁹⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 382.

⁸⁹¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 387.

⁸⁹² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 408.

⁸⁹³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 413.

⁸⁹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 417.

⁸⁹⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, "Hz. Ali", TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 375-378.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146, 150.; Corci Zeydan, *İslâm Uygurlukları Tarihi*, 61.

⁸⁹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 430.

⁸⁹⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 424.

⁸⁹⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 435.

vakitte Hasan başı çeker.⁸⁹⁹ Hasan çetenin ünlü liderlerinden biri olan Savaris'i öldürür.⁹⁰⁰ Savaşta Kasım'ın alınından akan kanı silecek kadar Hasan Kasım'ın yanında ve yakınında savaşıır.⁹⁰¹ Savaşta Hasan adamlara önderlik edip başı çeker.⁹⁰² Vekilharçın evine yöneldiklerinde de Hasan başı çeker ve kapıyı çalanlar arasında yer alır.⁹⁰³

Necip Mahfûz, Hasan'ı yani Hz. Ali'yi peygamberimizin yardımcısı olarak olumlu anlatır. Mahfûz'un verdiği bilgilerin birçoğu siyer kitaplarıyla uyuşur anlatıda bazen farklılıklar olmasına rağmen. Mahfûz kurgu yoluyla peygamber efendimizin ölümünden sonra ortaya çıkan Hz. Ebubekir ve Hz. Ali arasındaki ilk politik uygulama⁹⁰⁴ olan halifelik olayına da değinir ve bu bölüm şöyledir:

*“Esrar tekkelerinde nargile elden ele aktarılırken, iç çekişlerle kahkalar arasında, Sadık (Hz. Ebubekir) 'ın vekilharç olarak Kasım 'ın yerini aldığını ve onun izinden yürüdüğünü, ama bir grup insanın Hasan (Hz Ali)'ı, Kasım (Hz. Muhammed) 'la akraba olduğu ve çete liderlerini öldürdüğünden vekilharçlığa (halifelik) daha uygun bulunduğunu duyacaksınız.”*⁹⁰⁵

Kurguda siyer kitaplarında geçen halifelik seçimine atıf vardır. Cemaleddin Afgani, “Sünni İslâm dünyası Hz. Ali'yi halife kabul etse Şii İslâm dünyası Hz. Ebubekir'i halife kabul etse sorunlar düzelecek mi?” diye sorup İslâm dünyasının gaflet ve ölüm uykusundan uyanmalarının zamanının geldiğini söyler.⁹⁰⁶ Sünni ve Şiiler arasındaki hilafet ve imamet olayı Mahfûz'un anlatısına bile yansır. Yazar Hz. Ali'yi kurgusunda olumlu olarak ele alır. Yazar peygamber efendimizin amcasıoğlu Hz. Ali'nin hayatını da birebir vermeye çalışır. Öyleki kurguyu tarihi gerçek olarak alsanız ancak bu kadar olur dedirtir. Hz. Ali'ye yazar içki içirtir. Ama içki içme olayı içkinin yasaklanmadan önceki dönemidir. Biz burada yazarın İslami bilgisine olan hakimiyetini görüyoruz. Burada önemli olan yazarın romanda Hz. Ali karakterini olumlu kurgulamasıdır.

3.1.13. SADIK (HZ. EBÛ BEKİR)

Hz. Ebubekir yani romanda Sadık peygamber efendimizin can yoldaşı olup İslami davet noktasında en önlerde yer alır ve ekonomik anlamda çok büyük infakta bulunur.

⁸⁹⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 437.

⁹⁰⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 440.

⁹⁰¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 453.

⁹⁰² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 461.

⁹⁰³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 463.

⁹⁰⁴ Nough el-Harmouzi ve Linda Whetstone, *Özgür Toplumun İslami Temelleri*, 168-170.

⁹⁰⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 466.

⁹⁰⁶ Muhammed Mahzumi Paşa, *Cemaleddin Afgani'nin Hatıraları*, Çev. Adem Yerinde, 4.Bs. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 142, 143.

Peygamber efendimizin en zor zamanlarında Sevr Dağı'nda düşmana karşı kendisiyle beraberdir. Peygamber efendimizi hiçbir zaman yalnız başına bırakmaz.

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Sadık yani Hz. Ebû Bekir'i şöyle anlatır:

Necip Mahfûz, Hz. Ebû Bekir'i Çöl Sıçanları bölgesinde (Mekke/Suudi Arabistan) bakırcı kalfası olarak verir. Kasım (Hz. Muhammed) ve Hasan (Hz. Ali), Sadık (Hz. Ebû Bekir)'i görmeye giderler.

*“Sadık, onları mutluluktan ışıldayan bir yüzle karşıladı. Kasım'la aşağı yukarı aynı yaşta ve boydaydı ama daha zayıftı. Çöl Sıçanları mahallesinin Cemaliye'ye yakın ilk dükkanında bakırcı kalfası olarak çalışıyordu.”*⁹⁰⁷

Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendi'mizden iki yaş küçük olup doğumu miladi 571 dir.⁹⁰⁸ İslâm öncesi dönemde de Kasım, Sadık'la beraber gezer ve oturur. Mahfûz bu durumu şu şekilde anlatır:

*“O akşam Kasım, Hasan ve Sadık mahalle kahvehanesine gittiklerinde, Savaris onlara gülümseyerek karşıladı. ‘Kasım'a bir nargile, bizden!’”*⁹⁰⁹

Kasım, Kamer'le evlenirken Kasım, Sadık ve Hasan beraber gece nargile içerler.⁹¹⁰ Kasım kahvehaneye gittinde Sadık şöyle der:

*“Bize bir nargile ısmarlasana” der. Hasan da “Neden bizi bir bara götürmüyorsun?” der Kasım'a. Kasım da “Param var ama eşimin. Benim şahsi param yok.” deyince Sadık, Kasım'a “Âşık bir kadın erkeğin elinde oyuncaktır.”*⁹¹¹

Siyer kitapları okunduğu vakit Hz. Ebû Bekir'in Peygamber Efendi'mizle samimi olduğu görülecektir. Mekke'den Sevr Dağı'na gittiğinde de örümceğin ağını kurduğu mağarada yine Hz. Ebû Bekir vardır.⁹¹² Kasım'ın en zor zamanlarında peygamberliğini ilan edip destek aradığı sırada ilk destek verenlerin başında Sadık (Hz. Ebû Bekir) gelir. Yazar, bu olayı şöyle kurgusallaştırır:

*“Ben senin yanındayım, dedi Sadık, Kasım'ın elini tutarak.”*⁹¹³

Kasım, romanda idman kulübü kuracağı zamanda ilk başta Sadık ve Hasan'ı yanına çağırıp söyler.⁹¹⁴ Kasım, vekilharç ile konuşup döndüğünde yine evde bekleyenlerin başında

⁹⁰⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 465.

⁹⁰⁸ Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Ebûbekir” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 101-108.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 61.

⁹⁰⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 344.

⁹¹⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 279.

⁹¹¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 354.

⁹¹² Geniş bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Ebûbekir” TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 101-108; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146, 150.; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 61.

⁹¹³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 374.

⁹¹⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 382.

Sadık vardır.⁹¹⁵ Savaris, Kasım'ı yalnız bırakmayıp evine kimseyi sokmazken Sadık'ı da küçük düşürür.⁹¹⁶ Kamer, vefat ettiğinde yine Kasım'ın yanında yanında Sadık ve Hasan vardır.⁹¹⁷ Peygamber Efendi'mize yani Kasım'a yapılacak suikasti de Sadık, kızkardeşi Bedriye ile önceden haber verir.⁹¹⁸ Kasım, suikastan kurtulup dağa saklanmaya gittiğinde yine yanında Sadık olacaktır.⁹¹⁹ Mahfûz, suikast sonrası Peygamber Efendi'mizin saklandığı yer olarak dağı verir. Siyer kitaplarıyla kurgu hakikat noktasında kesişir. Ama tek farkla dağın adı siyer kitaplarında yazarken romanda dağın adı yani Sevr Dağı olduğu belirtilmez. Kasım, Sadık'ın kızkardeşi Bedriye ile evlenir. Zira Kamer, vefat etmiştir.⁹²⁰ Yapılan bütün savaşlarda Sadık, Kasım'ın yanındadır.⁹²¹ Yazar, Sadık'ı yani Hz. Ebû Bekir'i siyer kitaplarındaki gibi olumlu verir ve hakikate ihanet etmez. Yazar peygamber efendimizin yoldaşı olarak Hz. Ebû Bekir'i tarihsel anlamda doğru olarak ele alır ve yazar. Tarihte Hz. Aişe Hz. Ebû Bekir'in kızı olarak gözükmektedir yazar Hz. Aişe yani Bedriye'yi Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi olarak verir. Peygamberimize suikast olayı ise yazar tarafından biraz farklı olarak anlatılır. Yazar Hz. Ebû Bekir karakterini de *Evlâdu Hâratinâ* romanında olumlu tasvir eder.

3.1.14. ABBÂS (AZRAİL AS.)

Semavi dinlerde melekler önem arz eder. Dinimizde Abbas⁹²² yani Azrail karakteri insanların canını alan melek olarak bilinir. İnsanlar dine olan inançlarından dolayı Azrail'e saygı duyarlar. Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Abbas yani Azrail (A.s.)'i Cebelâvî'nin çocuklarından birisi olarak sembolize eder ve şöyle verir.⁹²³

*“Abbas, Rıdvan ve Celil eskiden beri olduğu gibi, yemek, içmek ve kumar oynamak için tekrar damda buluşmaya başlamışlardı.”*⁹²⁴

Yazar, karakterleri ve olaylarını öyle anlatır ki hem gerçek karakter hem sembolik karakter olarak anlayabilirsiniz. Abbas normal bir karakter ama Abbas'ın Azrail aleyhisselamı temsil ettiği söylenebilir. Abbas, karakteri romanda şöyle verilir:

⁹¹⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 397.

⁹¹⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 399.

⁹¹⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 413.

⁹¹⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 415, 416.

⁹¹⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 424.

⁹²⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 435.

⁹²¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 445, 448, 449, 454, 463.

⁹²² Abbâs ateş kazanının sembolü olarak bilinen “Abûs”tan gelir. Geniş bilgi için bk, Muhammed 'Alî Selâme, *Numûzeci's Şahsiyyeti'd Diniyyeti fî Rivâyati Necib Mahfûz*, 121.

⁹²³ Keşk, *Kelimetuna fî Red 'alâ Evlâdi Haratina Necib Mahfûz*, 94-97.; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 74.

⁹²⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 18.

“... Abbas ile Celil birbirini suçlamakla meşgul ...”⁹²⁵; “Rıdvan, Abbas ve Celil damdaki muhabbetlerine Edhem de akşamları flütüyle sohbetlerine yeniden başladı.”⁹²⁶

Azrail aleyhisselam, romanda olumlu olarak ele alınır. Azrail’in Abbas olarak anlatıda verildiği Keşk tarafından da söylenir. Ancak romanda Abbas fazla anlatılmamıştır.

3.1.15. CELİL=KANDİL (CEBRAİL)

Dinimizde Celil⁹²⁷ Cebrail karakteri peygamberimize vahyi getiren melek olarak bilinir. İnsanlar dine olan inançlarından dolayı Cebrail’e saygı duyarlar.

Evlâdu Hâratinâ romanında Celil, Cebelâvî’nin çocuklarından birisi olup Azrail aleyhisselamı sembolize eder. Fakat Kasım bölümünde Kandil adıyla karşımıza çıkar.⁹²⁸

“Abbas, Rıdvan ve Celil eskiden beri olduğu gibi, yemek, içmek ve kumar oynamak için tekrar damda buluşmaya başlamışlardı.”⁹²⁹

Yazar, anlatılarını hem gerçek karakter hem de sembolik karakter olarak kurgular. Burada Celil normal bir karakter ama Celil’in hem normal insan olan karakter hem de Cebrail aleyhisselamı temsil ettiği söylenebilir. Kasım bölümünde Cebrail aleyhisselam, Kandil adıyla anlatılır.

Kandil’in peygamber efendimizle görüşmesi Kasım karakteri üzerinden şöyle anlatılır:

“Geçen gece çölde ben yalnızken, orada, Hind Kayası’nda, çok tuhaf bir şey oldu. Bu noktada Kasım sertçe yutkundü, Kamer de sevgi dolu bir bakışla onu devam etmeye teşvik etti. Oturmuş bulutlarla kaplı hilalin batmasını seyrediyordum, sonra etraf o kadar karanlık oldu ki kalmayı düşündüm, ama aniden yanı başımda bir ses veya hareket olmamıştı. Başımı kaldırdım, oturduğum yerden bir adım ötede bir adam gördüm, ama yüzü görünmüyordu. Beyaz sarığını ve sarınmış olduğu pelerini görebiliyordum. Bıkkınlığımı gizleyerek ona, İyi akşamlar! Kimsiniz? diye sordum. Bana cevap verdi. Sence kim olduğunu söyledi? Kamer endişe içinde başını salladı, devam et bekleyemeyeceğim, dedi. Ben Kandil’im dedi. Çok şaşırmıştım, ona, kusura bakmayın ama ben... dedim. Ama o sözümü kesti. Ben Kandil’im, Cebelâvî’nin hizmetkarı! Ne dedi diye haykırdı kadın. Ben Kandil’im dedi. Çok şaşırmıştım, ona, Kusura bakmayın ama ben ... dedim. Ama o sözümü kesti, ben Kandil’im, Cebelâvî’nin hizmetkarı! Ne dedi? diye haykırdı kadın. Ben Kandil’im, Cebelâvî’nin hizmetkarı dedi.

... Ona inandın mı? Kalkabildiğim kadar hızla kalktım, kısmen nezaketen, kısmen gerekirse kendimi korumak için. Doğruyu söylediğine nasıl inanabileceğimi sordum ona, o da çok sakın, kendinden emin bir şekilde, istersen beni izle, beni konağa girerken görebilirsin dedi. Ben de rahatladım, onu konuşturmak için ona inanırım diye düşündüm. Onunla

⁹²⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 22.

⁹²⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 23.

⁹²⁷ Celil, Cibril ve Rıdvan cennetle ilişkilendirilir. Geniş bilgi için bk., Selâme, *Numûzeci’s Şahsiyyeti’ d Diniyyeti fî Rivâyâti Necib Mahfûz*, 121.

⁹²⁸ Keşk, *Kelimetuna fî Red ‘alâ Evlâdi Haratina Necib Mahfûz*, 94-97.; Yıldız, *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 74.

⁹²⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 17.18.

tanışmaktan çok mutlu olduğumu gizlemedim. Ona büyükbabamızı sordum, nasıl olduğunu, neler yaptığını sordum. İkinci de bunlardan mı söz ettiniz? diye sözünü kesti hayretler içindeki Kamer. Evet vallahi öyle, dinle beni! Büyükbabamın iyi olduğunu söyledi, ama başka bir şey söylemedi. O zaman sokağımızda olanları bilip bilmediğini sordum. Cebelâvî'nin herşeyi bildiğini, konağın sahibinin sokağımızda yer alan her şeyi izlediğini, onun için kendisini bana gösterdiğini söyledi! Sana mı? Kasım huzursuzca kaşlarını çattı. Böyle dedi. Ne kadar şaşırdığımı belli eden bir ses kaçtı ağızmdan, ama o buna dikkat etmedi. Şöyle dedi: Belki de soygun günü gösterdiğin bilgelikten ve evindeki dürüstlüğünden dolayı seni seçti. Bu sokaktaki insanların hepsinin aynı derecede torunu olduğunu, vakfın eşit ölçüde herkesin mirası olduğunu ve çete yönetiminin yok edilmesi gereken bir kötülük olduğunu bilmeni istiyor. Ve sokağın konağın bir uzantısı olması gerektiğini. Sonra sessizlik oldu, çünkü ben konuşma yeteneğimi kaybetmiştim. Yukarı baktım, en yükseklerde iki yana ayrılıp hilali orataya çıkaran bulutları gördüm. Ona kibarca "Bunları neden bana söylüyor?" diye sordum. O da bunlarla sen ilgilenesin diye, dedi.

Sen mi! diye bağırdı Kamer.

Böyle dedi, diyerek devam etti Kasım, sesi titriyordu. Ne demek istediğini açıklamasını isteyecektim ancak beni selamlayıp oradan ayrıldı, ben de onu izledim ve konağın çöle bakan en yüksek duvarından, yüksek bir merdiven veya onun gibi bir şeyle tırmandığını gördüm. Ben orada öylece kalakaldım, hayretler içerisindeydim. Sonra daha önce durduğum yere döndüm. Yahya'ya gitmek istiyordum ama bayılmışım, kendime geldiğimde kulübedeydim.

...Karisınınbakışlarının ağırlığını hisseden Kasım kendi ruhuna benim hakkımda ne düşünüyorsun diye sordu, bu arada kadın da kendi kendine şöyle diyordu: Doğruyu söylüyor, bana hiçbir zaman yalan söylemedi; böyle bir hikayeyi neden uydursun? O, güvenilir bir insan. Paramın peşinde değil, isteseydi rahatlıkla alabilirdi. Bu durumda neden vakfın parasını istesin ki zaten onu elde etmek bu kadar zorken! Huzur dolu günler sona mı eriyordu?

"Bu sırrı ilk anlattığı kişi ben miyim?"

Kasım başını evet anlamında salladı.

Kasım, bizim hayatımız ortak bir hayat artık. Kendimden çok seni düşünüyorum. Bu sırrın çok tehlikeli bir şey, sonuçlarının ne olacağını sen biliyorsun. Şimdi iyi düşün, iyice hatırlamaya çalış ve bana söyle, gördüklerin gerçek miydi, yoksa bir rüya olabilir miydi?

Gerçekti, sahiden öyle oldu. Bir rüya değildi, dedi Kasım kararlılıkla, biraz gücenmişti.

Ama seni baygın bir halde bulmuşlar?

O karşılaşmadan sonra oldu!

Belki de kafan karıştı dedi şefkatle Kamer.

Kasım iç geçirdi, hiç bu kadar ıstırap çekmemişti, sonra, ben hiçbir şeyi karıştırmadım. O karşılaşma gün gibi aşikardı! dedi.

Onun gerçekten Cebelâvî'nin hizmetkârı olduğunu ve sana haberci olarak geldiğini nereden biliyoruz? dedi Kamer, biraz duraksadıktan sonra. Bu sokaktaki herhangi bir sarhoş veya esrarkeş olabilirdi, onlardan o kadar çok var ki burada.

Onun konağın duvarından yukarı tırmandığını gördüm, dedi inatla Kasım.

Bu sokağın hiçbir yerinde, o duvarın yarısına bile ulaşabilecek yükseklikte bir merdiven yok! Diyerek içini çekti Kamer.

Ama ben onu gördüm!

Kamer kapana kısılmış fare gibi hissediyordu kendini, ama vazgeçmek istemiyordu. Ben sadece senin namına korkuyorum. Ne demek istediğini anlıyorsun. Evimiz için, kızımız için ve mutluluğumuz için korkuyorum. Kendi kendime

neden özellikle seni seçti diye sormak zorundayım. Madem ki vakıf onun ve o herkesin efendisi, neden istediklerini kendi başına yerine getirmiyor?

Neden Cebel'i veya Rifâ'a'yı seçti peki? diye sordu Kasım bu sefer.

Kamer'in gözleri büyüdü, ağzının köşesi büzüldü, ağlamak üzere olan bir çocuğa benziyordu. Korkmuştu başka tarafa baktı.

Bana inanmıyorsun dedi Kasım. Bana inanmanı istemiyorum senden.

Kadın birdenbire ağlamaya başladı., düşüncelerinden kaçmak istercesine hıçkırıklarına teslim oldu. Kasım ona doğru eğildi, elini tuttu, kendisine çekti. Neden ağlıyorsun?

Kadın gözyaşlarının arasından ona baktı, yutkunarak ve hıçkırarak, çünkü sana inanıyorum. Evet, sana inanıyorum ve huzur dolu günlerimizin bitmiş olmasından korkuyorum! dedi. Sonrada yumuşak ve merhametli bir sesle, şimdi ne yapacaksın diye sordu.”⁹³⁰

Yazarın yukarıdaki pasajını okuduğumuzda peygamber efendimizin İslam tarihindeki olaylarla benzerlik dikkat çekicidir. Yazar İslam tarihini çok iyi bildiğinden bu pasajı güzel bir şekilde kurgulayabilmiştir.

Sekine ile Kasım arasındaki Kandille ilgilidiyalog ise şöyledir:

“Bu evin yabancısı olanlara sırrınızı söyleyip benden saklamak doğru bir şey miydi? Ne sırrından söz ediyorsun? Kandil'in sizinle Hind Kayası'nda konuşmuş olması! diye aynı cüretkarlıkla cevap verdi.”⁹³¹

Peygamber efendimiz tarihi kitaplarda da Hira mağarasında Cebrail aleyhisselam ile görüşmüştür.⁹³²

Cebrail aleyhisselam, anlatıda olumlu olarak ele alınır. Cebrail'in Celil/Kandil olarak kurguda verildiği Keşk tarafından da belirtilir.

⁹³⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 367, 368.

⁹³¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 384.

⁹³² Hz. Muhammed'in Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının son on günü içinde bir gece, bazı rivayetlere göre pazartesi günü sabaha karşı Cebrâil aslı sûretiyle geldi, okumasını istedi, onun Allah'ın elçisi, kendisinin de Cebrâil olduğunu söyledi. Ardından, “Yaratan rabbinin adıyla oku!” mânasındaki cümle ile başlayan Alak sûresinin ilk beş âyetini ona tebliğ etti. Bu olay üzerine heyecanlanıp korkuya kapılan Hz. Muhammed oradan ayrılarak evine gitti, yatağa girerek Hatice'den üstünü örtmesini istedi ve uyandıktan sonra başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Hatice, Allah'ın kendisini utandırmayacağını, çünkü onun akrabasını gözettiğini, doğru konuştuğunu, âcizlerin elinden tuttuğunu, yoksullara yardım ettiğini, misafirleri ağırladığını söyleyerek tesellide bulundu ve kendisine inandığını belirtti. Ardından Hz. Peygamber'i kendi amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürdü. Varaka onu dinledikten sonra kendisine gelen meleğin bütün peygamberlere vahiy getiren melek olduğunu söyledi. Siyer âlimleri, Cebrâil'in ilk vahyi getirisi sırasında Resûlullah'a abdesti ve namazı öğrettiği hususunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber, ilk vahyin tedirginliğinden sonra Cebrâil'in yeniden görünmesini arzulamaya başladı. Bu amaçla sık sık Hira mağarasına gidiyor, fakat günler geçtiği halde melek gelmiyordu. Bu dönemde rabbinin kendisini terkettiği zannına kapılarak endişeli günler geçirdi. Kaynaklarda “fetretü'l-vahy” denilen bu devrenin müddeti hakkında birkaç aydan üç yıla kadar varan süreler zikredilmiştir. Resûlullah bir gün Hira mağarasından dönerken Cebrâil'i tekrar gördü, yine korku ve heyecanla evine gidip yatağına girdi. Cebrâil evinde karşısına çıkarak Müddessir sûresinin ilk âyetlerini okudu (74/1-5). Daha fazla bilgi için bk., Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 408-423

3.1.16. ŞEYTAN

Büyük dinlerde ve dinimizde şeytan insanı hak yoldan çıkararak yanlış yola ulaştıran olarak sembolize edilir. Şeytan⁹³³ rabbimizden insanları yoldan çıkarmak için süre ister. Allâhu Teala şeytana kıyamet gününe kadar süre verir. Bu anlamda şeytan biz Müslümanlar ve diğer kutsal inanırlar için önem arz eder.

***Evlâdu Hâratinâ*’ romanında Şeytan**

Keşk kitabında, *Evlâdu Hâratinâ*’ romanındaki İdris karakterinin şeytanı temsil ettiğini söyler.⁹³⁴ İdris’in babası Cebelâvî tarafından kovulması, şeytanın Allâh tarafından cezalandırılmasına benzetilir. Romanda İdris’in babası tarafından kapının önüne konması şöyle anlatılır:

“Daha İdris farkına varamadan babası onu yakaladı, omzunu mengene gibi yakalayarak önüne kattı, geri geri iterek kapıdan çıkardı ve terasa kadar sürükledi. İdris sendeleyerek merdivenden aşağı yuvarlandı, sonra Cebelâvî onu güller, kınakına ağaçları ve yaseminlerle çevrili yoldan iterek büyük bahçe kapısından dışarı attı ve kapıyı sürmeledi. Cebelâvî’nin haykırışını koca evdeki herkes duydu. ‘Onu içeri alacak veya ona yardım edecek herkese lanet olsun!’”⁹³⁵

Cebelâvî, İdris’in tecavüz ettiği konakta çalışan Nergis adlı çalışanı da konaktan kovar.⁹³⁶

***es-Summân ve’l-Harîf* romanında Şeytan**

Yazar, *es-Summân ve’l-Harîf* romanında başkarakterden İsâ’nın ağzıyla şeytanı şöyle verir:

“Gemiye kurtarmak için gönül verdiğimiz zaman şeytanı desteklemiş oluruz. Fakat şeytan her hangi bir şeyi kurtarmak için gönüllü olmuyor ki.”⁹³⁷

Şeytan, hep olumsuz olarak algılanır ve bu cümlede de yazar tarafından olumsuz olarak ele alınır. Yazar, şeytanı bu kez şöyle anlatır:

“İsâ, Atlantik gibi birbirine vuran hatta heyecanlı dalgalar altında keskin dikenli şeytani kaygı ve acımasız hilekarlıktan başka hiçbir şeyi görmeyecek, duymayacak ...”⁹³⁸

Yazar, istese şeytanı olumlu kurgulayabilirdi ancak bu cümlede de olumsuz kurgular. İsâ, kıza şöyle söyler:

⁹³³ Mihail Nuayme, *Mirdad Kundaktaki Ermiş*, Çev. Hüseyin Yazıcı, 2. Bs. (İstanbul: Kaknüs, 2012), 98-101.

⁹³⁴ Daha fazla bilgi için bk., Keşk, *Kelimetuna fi Red ’alâ Evlâdi Haratina Necib Mahfûz*, 94-97.

⁹³⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 16.

⁹³⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 26.

⁹³⁷ Mahfûz, *es-Summân ve’l-Harîf*, 21.

⁹³⁸ Mahfûz, *es-Summân ve’l-Harîf*, 45.

*“Küçük bir kızsın ama aslında büyük bir şeytansın sen!”; “Ama sen şeytanlığını kendin itiraf ettin.”*⁹³⁹

Kurnazlık şeytana atfedildiği için burada küçük kızın şeytana benzetilmesi söz konusudur. İsa’nın sözlerinden şeytanca fikirlerin iyi olmadığı anlaşılır. Yazar, anlatılarında halkın diline geçmiş dinî terimleri ustaca kurgular.

***et-Tarîk* romanında romanında Şeytan**

Yazar, *et-Tarîk* romanında kapıcı Sevi’nin ağzıyla şeytanı şöyle verir:

*“Şeytan gibi. Dört kez ölümle burun buruna geldi ama hâlâ ders almadı.”*⁹⁴⁰

Şeytan, Allah’a isyan ettiğinden olumsuz olarak düşünülür ve bütün kutsal anlatıların genelinde şeytan olumsuz verilir. Bu romanda da şeytan mecaz manasında ele alınıp olumsuzlanmıştır.

***eş-Şehhâz* romanında romanında Şeytan**

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında Ömer’in ağzından şeytan hakkında Buseyne’ye şöyle verir:

*“Tanrım, toplum onun düşünceleri ve eylemleriyle uyum içinde olsun, şeytana kapılmasın.”*⁹⁴¹

Ömer, Buseyne’nin şeytandan uzak durmasını ister. Bu anlatıda kurgu yoluyla şeytanın kötü olduğu tasvir edilmek istenir. Osman Halil, şöyle söyler:

*“Şeytan oyunlarını sürdürüyor ama ben kuşatılmadım.”*⁹⁴²

Şeytanın habis bir varlık olduğu oyunlarının bitmediği kurgu yoluyla vurgulanır. Burada dinlerdeki şeytana vurgu vardır. Osman Halil, şöyle söyler:

*“Bu şeytani sesler ne zaman beni rahat bırakacak? diye inledim.”*⁹⁴³

Şeytanın yine iyi bir şey olmadığı vurgulanır. Osman Halil şöyle söyler:

*“Şeytanın bozduğu bir düşten çok, gerçek bir acıya benziyordu duyduğum.”*⁹⁴⁴

Şeytan, burada da olumsuz olarak ele alınır.

***Sersera Fevka’n-Nîl* romanında romanında Şeytan**

Yazar, *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında Enis üzerinden şeytan hakkında şöyle yazar:

⁹³⁹ Mahfûz, *es-Summân ve ’l-Harîf*, 87.

⁹⁴⁰ Mahfûz, *et-Tarîk*, 96.

⁹⁴¹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 29.

⁹⁴² Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 170.

⁹⁴³ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 170.

⁹⁴⁴ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 172.

“Sorumluluk denen korkunç bir ifrit peşimizi bırakmıyor.”⁹⁴⁵

Burada Enis, şeytanın diğer ismi “ifrit” kelimesini kullanır. Necip Mahfûz, dinî bilgisini kurguyla birleştirir. Ali es-Seyyid, şöyle söyler:

“Şeytan ele geçirdi bizi, artık işimiz bitik.”⁹⁴⁶

Şeytan olumsuz olarak düşünüldüğünden insanoğlunun şeytanın eline geçmesi olumsuz olarak düşünülür. Çünkü şeytanın emrine giren kişi artık her türlü kötülüğü yapar duruma gelir.

Romandaki Enis, şöyle söyler:

“Karakola kendi başıma gideceğim; mahvolmaya da, ölüme de, şeytanlara da meydan okuyorum.”⁹⁴⁷

Enis Zeki, burada şeytanları da olumsuz görür ve meydan okur. Vurgulamamız gereken, dinlerde olumsuz olarak verilen şeytanın, Mahfûz’un romanlarında da olumsuz kurgulanmasıdır. Yazar dini romanlarında verirken İslam tarihinin dışına çıkmamaya özen gösterir. Çünkü yazar İslam toplumunda yaşadığının bilincinde olup kültürel uyumu önemser ve yerlileştirmeyi göz ardı etmez.

3.1.17. HZ.ÖMER

Hiz. Ömer İslam tarihinin doğrucu Davut’u olup, adaletin İslam tarihindeki temsilcisi pozisyonundadır. İslam ülkelerinde adalalet konusu anlatılırken, hep Hiz. Ömer’den örnek verilmesi bunun delilidir. İslam ülkeleri liderlerinin bu noktada Hiz. Ömer’in adaletinden örnek almaları önemsenir.

Mîrâmâr Romanında Hiz.Ömer

Yazar, Mîrâmâr romanında Hiz. Ömer’i Serhan el-Beheri karakteri üzerinden şöyle verir:

“Söylediklerinin tek kelimesine inanmam. Sırf Merve seni geri çevirdiği için kızgınsın. Ayrıca şu sosyalizm ve eşitlik teranesinin de hiç birine inanmıyorsun. Bütün mesele güç. Gücün varsa her şeyin olur. Ama bu arada başkalarına sosyalizm ve eşitlik dersi vermenin bir zararı yok. Son zamanlarda o tayfadan kimsenin Hazreti Ömer gibi yoksulluk içinde dolaştığını gördün mü?”⁹⁴⁸

Necip Mahfûz’un kurgu anlatısında kullandığı sırf bu cümleler bile Necip Mahfûz’a saygıyı gerektirir. Yazar bütün izmleri savunanlar Hiz. Ömer gibi yoksulluk içinde

⁹⁴⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 94.

⁹⁴⁶ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 146.

⁹⁴⁷ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 150.

⁹⁴⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 96.; Naguib Mahfouz, *Miramar*, 1. Bs. (Kahire: The American University in Cairo Press, 1978),77.

dolaşmayıp sadece bu izmlerin edebiyatını yaparlar, der. Necip Mahfûz, burada sosyalizm ve eşitlik teranesini de eleştirir. Necip Mahfûz'un sosyalist olduğunu söyleyenlere bu cümleler kanaatimizce yeterlidir. Necip Mahfûz burada İslâm'ın halifesi üzerinden İslâm'ı yüceltirken sosyalizmi Hz. Ömer üzerinden küçültür.

3.2. KUTSAL KAVRAMLAR VE TEMALAR

Bu bölümde ise yazarın yedi sembolik romanındaki kutsal kavramlar ve temalara değinilecektir.

3.2.1. DİN/KUR'AN/SÜRELER/ON EMİR/KALIPLAŞMIŞ DİNİ CÜMLELER

İnsanlık tarihine bakıldığında dinin ve insanlığın yaşdaş olduğu görülür. Dinin varoluşu insanın yaratılışı ile beraber başlar. Dinin kesintisiz varlığı insanın fitratına kök salmış olmasındandır. Fitrat, insanın yaratılıştan getirdiği özelliklerin toplamıdır. Peygamberlerin insanlara ulaştırdığı ilahi ışığı, ilk insan yaratılışın başında içinde taşır. Bu da dinin içermiş olduğu değerlerin tarihin başından beri aktif olduğunu göstermektedir. Ancak bu değerler zamanla bozulmaya başlar. Değerler bozulmaya yüz tuttuğunda Allâh insanları peygamberleri aracılığı ile tekrar uyarır ve insanoğlunu ilk doğal fitri hâline döndürmeye çalışır.⁹⁴⁹

“Allâh fikri, insanla birlikte doğar. Pozitivizmin iddia ettiği gibi, korku ve aczin eseri olarak sonradan uydurulmuş değildir. Bütün dünyayı gezelim, en ilkel kavimlerin yaşamlarını gözlemleyelim, muhakkak Allâh fikrine ve dini inaçlara sahip olduklarını görürüz. Allâh fikri, iddia edildiği gibi, tabiat olaylarının insanda yarattığı korkunun sonucu olarak ortaya çıkmış olsaydı, zamanımızda, bu tabiat olaylarının mahiyetinin anlaşılmasıyla Allâh'a inanan hiç kimsenin bulunmaması gerekirdi.”⁹⁵⁰

İnsanlığın tarihi tevhitle başladığı için ilk insanları doğal nesnelere ibadet eden ve zamanın geçmesiyle akıllanıp doğru yolu bulan ilkel insanlar olarak tanımlamak yanlıştır. İnsanların Allâh'ın yerine uydurma tanrılara inandıkları zamanlar şüphesiz olmuştur. Ama bu insanoğluna hidayet verildikten sonra sapmasıyla açıklanır.⁹⁵¹ Cemaleddin Afgani'ye göre üç dinde de beşeri topluluğun menfaatine ters bir şey görülmez. Tam tersine bu dinler

⁹⁴⁹ Şaban Ali Düzgün, *Din Birey ve Toplum*, 3. Bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 11,12.

⁹⁵⁰ Düzgün, *Din Birey ve Toplum*, 16.

⁹⁵¹ Düzgün, *Din Birey ve Toplum*, 15.

iyilik yapmaya teşvik edip kötülükten men ederler.⁹⁵² Cemaleddin Afgani, dinle bilimin çelişmediğini söyleyerek şunu ekler:

“Cehalet yayıldı, ulema kisvesine bürünenlerin çoğuna yobazlık hakim oldu. Öyle ki Kur'an'ın sabit ilmi hakikatlere ters düştüğünü ileri sürmeye başladılar. Kur'an elbette onların ithamlarından uzaktır. İlim dünyanın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü, Güneş'in de kendi ekseninde dönen sabit bir cisim olduğunu ispat etti. Bu hakikat, benzeri diğer ilmi hakikatlerle beraber Kur'an'a mutlaka uygun düşüyor olmalıdır. Kur'an, gerçek bilgiye, özellikle de külli kaidelere ters düşmekten tenzih edilmelidir.”⁹⁵³

İslâm, bilimle çelişmez. Mahfûz'da bilimin dinden yararlanması gerektiğini ve bilimin vicdanını dinden alması gerektiğini söyler.

Anlatılar kurgulanırken din kurgularda önem arz eder ve din anlatılarda kendine yer edinir. Necip Mahfûz, anlatılarında dine önem verir ve dinî ve din adamlarını anlatılarında olumlu olarak verir. Necip Mahfûz, Muhammed Teymûr'un *“fî'l-Kitâr”*⁹⁵⁴ adlı öyküsündeki gibi din adamlarını olumsuz tasvir etmez. Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında dini şöyle betimlemektedir:

“Gerçeklere şaşırdılar ve Arif'in anısını yücelterek adını Cebel'in, Rifâ'a ve Kasım'ın bile üzerine çıkardılar. Bazı insanlar onun sandıkları Cebelâvî'nin katili olamayacağını, başkaları Cebelâvî'yi öldürdüyse bile onun sokağın en yüce insanı olduğunu söyledi. Onun için rekabet etmeye başladılar ve her mahalle onun kendi halkından olduğunu iddia etti.”⁹⁵⁵

Kazım Ürün, Necip Mahfûz'un *Evlâdu Hâratinâ* adlı bu eserinde söylediklerinin dinle çelişmediğini, bazen bilimle çelişebildiğini, laikler tarafından kabul görmeyip sadece dindar kesimce kabul gördüğünü, yazarın burada dini laikleştirerek ve bilimi dinî bir hüviyete sokarak din ile bilimi uyumlu hâle getirme amacında olduğunu, ancak bütün bunlara rağmen eserinin kabul görmediğini ve basımının yasaklandığını belirtir.⁹⁵⁶

Mahfûz, anlatısında akılcı Modernizm dönemine gönderme yaparak dinin yerine bilimin geçirilmeye çalışılmasına atıf yapmaktadır. Corc Tarabîşi, kitabında Mahfûz'un

⁹⁵² Muhammed Mahzumi Paşa, *Cemaleddin Afgani'nin Hatıraları*, Çev. Adem Yerinde, 4.Bs. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 14.

⁹⁵³ Mahzumi Paşa, *Cemaleddin Afgani'nin Hatıraları*, 127.

⁹⁵⁴ Musa Yıldız, *“Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü: Muhammed Teymûr'un fî'l-Kitâr'ı”*, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 2/4 (Aralık 2002), 43-55; Gürkan, Dağbaşı *“Muhammed Teymûr'un fî'l-Kitâr İsimli Kısa Öyküsünün Farklı Çevirilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi”*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10/2 (Aralık 2017), 1409-1424; Betül Can, *“Muhammed Teymûr'un Fi'l-Kitâr Adlı Kısa Öyküsünün Anlatısal Metin Yönünden İncelenmesi.”*, Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi:Journal of Oriental Studies,9/29 (Bahar 2002),29-54.

⁹⁵⁵ Leyla Tonguç Basmacı Rifaa ismini Rifat diye çevirmiş. Geniş bilgi için bk.; Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 452.

⁹⁵⁶ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 229.

dinle bilimi uzlaştırmaya çabaladığını, dini bilimselleştirmek ve bilimi de dinselleştirmek istediğini ve bunda da başarılı olduğunu yazmaktadır.⁹⁵⁷ Corc Tarabişi, burada dinle bilimin uzlaşmasından bahsetmekte ama sadece İslâm dini değil, diğer dinler de bilime tarih boyunca karşı olmamıştır. Dinler değil ama din adına bilime kötü bakan din adamlarını görmek mümkündür. Galileo ve Bruno'ya Orta Çağ'da yapılanları bu şekilde değerlendirmek mümkündür.⁹⁵⁸

Muhammed Hasan Abdullah, Mahfûz'un sosyalist bir yazar olduğunu söyler. Ayrıca Muhammed Hasan Abdullah, Mahfûz'un İslâm'ı bilmediği düşüncesindedir. Muhammed Hasan Abdullah, *Kâhireti'l Cedîde* romanındaki kurgusal sosyalist karakter Ali Tâhâ'yı alarak Necip Mahfûz'un sosyalist olduğuna hükmetmiştir. Muhammed Hasan Abdullah, Mahfûz'un dinin yerine bilimi geçirmek istediğini görmekteyiz, der.⁹⁵⁹ Mahfûz'un anlatılarına bakıldığında İslâm'a tam manasıyla hâkim olduğu ve bunu semboller aracılığı ile okuyucuya sunduğu görülür.

Mahfûz'un dinin bilimden memnun olduğunu ifade eden cümleleri Arif ve Cebelâvî'nin siyah kölesi üzerinden şöyle verilir:

*“Kadın hikâyesine şöyle devam etti. ‘Onun vasiyetini gerçekleştirmek için sana geldim. Arif tireyerek başını kaldırdı. ‘Vasiyeti nedir? Söyle bana. Kadının sesi ay ışığı kadar dingindi. ‘ Vefat etmeden önce bana, Sihirbaz Arif’e git ve ona büyükbabasının ondan memnun bir şekilde öldüğünü söyle, dedi.’”*⁹⁶⁰

Daha önce değindiğimiz gibi Arif, romanda bilimi temsil eden bir karakter niteliğini taşımaktadır. Cebelâvî'nin siyahi hizmetkârı, Cebelâvî'nin Arif'ten memnun olduğunu iki defa tekrarlar.⁹⁶¹ Mahfûz, bu romanıyla insanoğlunun dine de bilime de ihanet ettiğini kurgu yoluyla karakterler üzerinden vermeye çalışır. Romanın ana çerçevesini peygamber kıssaları oluşturur ve insanoğlunun peygamberlerden sonra tekrar eski dönemlerine döndüklerine vurgu yapılır. Yazar, anlatısında bilim üzerine çalışan ilimadamı Arif üzerinden şişe içinde yapılan patlayıcıların yanlış ellere teslim edildiğinde neler olacağını romanda göstererek bilimin yanlış ellere geçmemesi gerektiğini vurgular.⁹⁶²

Abdullah b. Muhammed b. Abdünnâsır el-Muhenna, kitabında Freud'un insan hayatını psikolojik yönden üç aşamaya ayırdığını ve bunların hurafe aşaması, dindarlık

⁹⁵⁷ Corc Tarabişi, *Allâh fî Rihletî Necîb Mahfûz er-Remziyye*, 3. Bs. (Beyrut: Daru't-Talia 1988), 29.; Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 59.

⁹⁵⁸ Mantıksal Teizm, “*Din ve Bilim Çatılır mı?*”, Erişim: 01.01.2021 <https://mantiksalteizm.com/din-ve-bilim-catisir-mi/?print=pdf>

⁹⁵⁹ Hasan Abdullah, *el-İslâmiyye ve'r-Ruhiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 19., 22., 30., 228.

⁹⁶⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 565.

⁹⁶¹ Mahfûz *Evlâdu Hâratinâ*, 567.

⁹⁶² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 573.

aşaması ve bilim aşaması olduğunu söyleyerek Mahfûz'un "*Evlâdu Hâratinâ*" romanının bu görüşleri yansıttığını söyler.⁹⁶³ Burada Abdünnâsır el-Muhenna'ya katılmamız söz konusu değildir. Nitekim Mahfûz böyle bir ayırım yapmamakla beraber tarihî gelişim sırasını gözeterek romanlarında hurafe ve dindarlığın aynı zamanda yaşandığını görmek mümkündür. Kasım (Hz. Muhammed) geldiğinde hurafe ve Hz. İsa'nın İseviligi, Yahudilik ve Hanif dinine mensup insanların bulunduğu bir ortam oluşturulmuştur.

Mahfûz'un romanındaki bir karakteri alıp onu dindar gösterebileceğimiz gibi dinsiz de göstermek mümkündür. *Hân el-Halîlî*'deki Ahmet Raşit adlı karakter çağımızın peygamberleri olarak Freud ve Karl Marks'ı örnek verir.⁹⁶⁴ Hâlbuki Mahfûz bu romanında Ahmet Raşit adlı ateist karakterinin karşısına Ahmet Akif gibi inançlı bir karakteri koyar. Yazar, Dostoyevski'nin romanlarında bütün kesimleri çok sesli karakterler aracılığıyla konuşturduğu gibi o da romanlarında bütün kesimleri konuşturur. Dolayısıyla romanlarındaki karakterler üzerinden müellifi bağlayacak bir kanıya varmak kanaatimizce doğru bir tutum değildir.

Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ* 'nda başlangıçta Arif'i insanların iyiliği için çalışan biri olarak kurgularken romanın ilerleyen sayfalarında Arif; kadınlar, alkol ve uyuşturucu vasıtasıyla egemen sınıfın emri altına girer. Arif, insanların hayrına için çalışmak ister ama para ve güç sahipleri onu ve bildiği sırları satın alıp kullanır. Vekilharca karşı gelen Acac ve adamlarına Arif'in yaptığı şişedeki patlayıcılar atılır.

*"Vekilharç ona acımasız bir bakış fırlattı, ama Acac ona tehditkâr bir sesle, 'Sizi kim koruyacak?' diye sordu. Hizmetkârlar tarafından fırlatılan şişeler Acac ile adamlarının üzerine dolu gibi düştü, patlamalardan duvarlar sallandı. Kum ve cam parçaları adamların yüzlerini ve vücutlarını yaraladı, oluk oluk kan akmaya başladı. Tavukların bir insanın saldırısına uğraması gibi, insanlarda dehşetin saldırısına uğradılar."*⁹⁶⁵

Vekilharç burada Arif'i yani bilimi tekeline alır ve kullanır. Arif, para ve güç sahiplerinin bilimi kötü amaçlar için kullanmak isteyenleri görünce ayrılmak ister ama karısı Avatıf'la beraber bir çuvala koyulup para ve güç sahiplerince öldürülür.⁹⁶⁶

Yine başka bir çalışmasında Mahfûz, İslâmın kimseyi ötelemediğini ve dışlamadığını vurgulayarak, gerçek bilimadamlarının din ve dünya için çalıştığını ifade eder.⁹⁶⁷

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında dini şöyle betimlemektedir:

⁹⁶³ Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, 61.

⁹⁶⁴ Necip, Mahfûz, *Han el-Halili*, çev. Bedrettin Aytaç, 1. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2011), 55.; Necip, Mahfûz, *Han el-Halili*, çev. Bedrettin Aytaç, 1. Bs. (İstanbul: Papirüs, 1998), 55.

⁹⁶⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 546.

⁹⁶⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 574.

⁹⁶⁷ Mahfûz, *Havle'd-Din ve 'd-Demokratiyye*, 21.

Şeyh Ali el-Cüneydi, Sa'îd Mehrân'a:

*"Bir mushaf al da oku!"*⁹⁶⁸

Şeyh, burada Sa'îd Mehrân'ı dine kanalize etmek ister ve doğru yolu gösterir. Şeyh mushafı okumak için abdesti olmadığını söyleyen Sa'îd'e dört kez şöyle söyler:

*"Abdest al ve oku!"*⁹⁶⁹

Şeyh, burada irşad faaliyetini icra eder ve Sa'îd Mehrân'ın insan-ı-kâmil olma yolunda ilerlemesini ister. Ancak Şeyh, bu girişiminde başarısız olur.

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında dini şöyle tasvir eder:

İsâ, kıza:

*"Gelecekte beklettin nedir? Bir süre kaşlarını çatarak homurdandı: Allâh büyüktür. Görülüyor ki dindarsın da!"*⁹⁷⁰

Yazar, bu anlatısında dindar birini kurgular ve Allâh'ın büyük olduğunu okuyucuya ifade eder. Yazar, İbrahim Hayrat üzerinden ölümü hatırlatarak kutsala saygının önemine atıfta bulunur.⁹⁷¹

Anlatıcı, Şeyh Selhubi ile Semir Abdalbaki arasındaki diyalogu şu şekilde verir:

*"Şeyh Selhubi'nin konuşması ile vecd hâlinde uyandı: Bu sebeple biz büyük dinler arasında çekişmelerin yaşandığı zamanlarda yaşıyoruz sanki. Semir Abdalbaki sordu: Peki küçük toplumlar, büyük toplumlarla farklı bir tutum içine girmez ise hangi umutla hayatta kalabilirler? Şeyh kendinden emin bir şekilde: Atom tufanının ta kendisidir. Ya Allâh'a samimi bir şekilde yönelmek ya da apaçık bir helaka sürüklenmek."*⁹⁷²

Yazar günümüz modern dünyasının dinler arası çekişmelere şahit olduğunu modern tufanın ise atom bombası olduğunu insanlığın kurtuluşu için Allâh'a yönelinmesi gerektiğini okuyuculara vurgular.

Müellif, *et-Tarîk* romanında İsâ'ya din konusunda şöyle söyler:

*"Bu savaş öncekiler gibi olmayacak! Allâh nerede? Hani bunun yaradanı, koruyanı? Doğru! Neredeydi, Allâh? Adını duymuştun, ama işte o kadar. İnaçsız bir dünyada yaşıyordun."*⁹⁷³

Görüldüğü gibi yazar burada, modern dünyanın Allâh'a verdiği önemin azaldığına vurgu yapmaktadır. İsâ, gece uykusunda rüya görür ve sabah ezanıyla uyanır. Anlatı şu şekilde devam eder:

⁹⁶⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 30.

⁹⁶⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 32.

⁹⁷⁰ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 87.

⁹⁷¹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 101.

⁹⁷² Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 133.

⁹⁷³ Mahfûz, *et-Tarîk*, 43.

*“Saat yedide kalkıp pencereyi açtı. Meydândaki dilenci hezayan içinde anlamsız bir ilahi söylüyordu: Ah, güzel yüzlüsü, Hristiyanlar da Yahudiler de sana inandı. Ali Seraykus, Halil Efendi’nin merdivenlerden inmesine yardım ediyordu.”*⁹⁷⁴

Müellif, anlatısında bütün semavi dinlerin tek bir ilah inancına dayandığını ifade etmektedir.

Müellif, eş-Şehhâz romanında dini şu şekilde betimler:

Anlatıcı, romanlarında varlığın sırrına önem verir ve bu romanında da varlığın sırrını şöyle yazar:

*“Ömer, alnında ve kollarında biriken terleri sildi, sesindeki alaycı tondan kurtulmak için kahramanca bir çaba gösterdikten sonra, ciddi bir yüzle, Öyleyse varlığın sırrına âşıksın sen dedi.”*⁹⁷⁵

Anlatıcı, burada varlığın sırrının önemini belirtir ve dine vurgu yapar. Varlığın sırrına aşık olmak demek yaratan varlığa aşık olmak demektir. Bu bağlamda, yaratılanı yaradandan ötürü sevmek varlığın sırrına talip olmak anlamına gelmektedir.

Yazar, bilim hakkında şöyle der:

*“Daha çok, bilim mahvetti felsefeyi ve sanatı.”*⁹⁷⁶

Modern bilim, varlığın sırrını maddeye bağlarken İslâm bilimle varlığın sırrını maneviyatçı bir anlayışla ortaya koyar.

Müellif, anlatılarında başka dinden karakterler de oluşturur:

*“Mustafa, işte kız orada. Kiliseden çıkan mı? Ta kendisi. Amcasının yasını tuttuğundan karalara bürünmüş. Ne kadar güzel. Ama dini...”*⁹⁷⁷

Anlatıcı, dine değil dinlere hoşgörüsüyle yaklaşır. Yoksa yazar, bu anlatısında kilise yerine camiyi sembol olarak kullanırdı. Fakat yazar, bu Hristiyan kızın bir din olarak İslâm’ı benimsemesini olay örgüsünde şu şekilde oluşturmuştur:

*“Kamelya İslâm dinini kabul edince ismini Muhammed’in kız kardeşinden esinlenerek Zeynep olarak değiştirdi. Ömer’le evlenince ailesiyle bağlarını kopardı.”*⁹⁷⁸

⁹⁷⁴ Mahfûz, et-Tarîk, 76.

⁹⁷⁵ Mahfûz, eş-Şehhâz, 36, 37.

⁹⁷⁶ Mahfûz, eş-Şehhâz, 40.

⁹⁷⁷ Mahfûz, eş-Şehhâz, 47, 48, 49.

⁹⁷⁸ Mahfûz, eş-Şehhâz, 51; Dâru’l Mısır li’t-Tibâa’ nın yayınladığı eş-Şehhâz adlı Mahfûz’un Arapça romanında olmayan ama Türkçe *Dilenci* adıyla yayınlanan romanında şu cümleler bulunmamaktadır. “Kamelya İslâm dinini kabul edince ismini Muhammed’in kız kardeşinden esinlenerek Zeynep olarak değiştirdi. Ömerle evlenince ailesiyle bağını kopardı.” Geniş bilgi için bk., Necip Mahfûz, *Dilenci*, Çev. Erdal Alavo, 1.Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2010).

Zeynep, Hz. Hüseyin'in kızkardeşi olup Hz. Hüseyin'in mazlumiyetini her yerde haykırmış yiğit bir kadındır. Yazarın romanındaki bir karakterine de olsa Zeynep ismini vermesi önemlidir. Ömer, Allâh ile ilgili şöyle bir soru sorar:

“Ömer gülümsedi. Allâh’a inanıyor musunuz?”⁹⁷⁹

Müellif, burada kurgu yoluyla dini ve Allâh’ı hatırlatmaktadır. Yazar, dinin önemini belirterek dinde cevapların hazır olduğunu ama modern dünyanın ise insanın gönül dünyasını maddeyle tatmin etmeye çalıştığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Dinsel inançta yanıtlar hazır. Şimdiyse içimizdeki boşluğu, doğal yasaları doğrulamakla doldurmaya çalışıyoruz.”⁹⁸⁰

Anlatıcı, Darwin’in görüşlerini karakterlerin kendi aralarındaki konuşmalarda, zaman zaman dile getirir.

Modern dönem insanı, dini öteleyip sadece maddi bilimi ön plana çıkarır. Yazar, modern dönem fikrini Mustafa üzerinden verir. Yazar, *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında dini şöyle verir:

“...Bu arada inancımızın dini inanç doğrultusunda ve kahramanlıklar yaratma noktasındaki müthiş bir güce sahip olmasında zorunludur. Aksi takdirde o da Absürt’ün ciddi bir türü olur. İster insanlığa inanalım, ister bilime inanalım, ister her ikisine birden inanalım, bütün bunlar kesinlikle davranışlarla ifade edilmek zorundadır. Meseleyi basitleştirebilmek için diyorum ki, insanlar eskiden Absürt’le karşı karşıya geldi ve bundan din vasıtasıyla kurtuldu. Bugün tekrar onunla karşı karşıya ve bu sefer ondan nasıl kurtulacak? İnsanlarla kullandıkları dilden başka bir dille iletişim kurmanın hiçbir yararı olmaz. Biz yeni bir dil edindik ki bu da bilimdir. Din tarafından insanların yeni dilinde oluşturulmuş küçük ve büyük gerçekleri ancak ve ancak bilimle ifade edebiliriz.”⁹⁸¹

Yazar, bilimi yeni bir din olarak görenlerin fikirlerini Mustafa’nın ağzından aktarmaktadır. Yazarın, bu pasajda geçen fikirlere sahip olduğunu veya savunduğunu gösteren hiç bir emare bulunmamaktadır. Mahfûz, İslâm, tüm zamanlarda ve tüm mekânlarda ıslah edicidir, düzenleyicidir, der. İslâm’ı yani dinî terbiyeyi okullarda, camilerde ve basın-yayın organlarında vermeliyiz. İslâm; akıl,⁹⁸² rahmet, adalet ve uygarlık dinidir, diyen⁹⁸³ Mahfûz, dinî terbiyeyi ne toplumda ne de televizyon, gazete, radyo programlarında bulamıyoruz, der. Hatta Ezher’in imamları kanalıyla da İslâmî terbiyeyi

⁹⁷⁹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 92.

⁹⁸⁰ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 100.

⁹⁸¹ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 86.

⁹⁸² İslam bilimin ve aklın karşısında değildir. Geniş bilgi için bk., Abdullah Bin Muhammed Bin Nâsır el-Muhennâ, *Dirâsetu’l Medmûni’r Rivâ’î fî Evlâdi Hâratinâ li Necîb Mahfûz*, 1. Bs. (Riyad: Dâru ‘Âlem el-Kutub, 1996).

⁹⁸³ Mahfûz, *Havle’d-Din ve’d-Demokratiyye*, 68.

gençlere veremediğimizi de ifade eder.⁹⁸⁴ Mahfûz, bugünkü Müslümanların bu hâlde olmalarının sebebi İslâm'a uymamaları olduğunu söyler.⁹⁸⁵ Yazar, İslâmın hoşgörü ve adalet dini olduğunu, ayrıca taassuba ve fakirliğe izin vermediğini de vurgular.⁹⁸⁶ Mahfûz, dinin sadece mucizelerden ibaret olmadığını dile getirir ve bilimin de her Müslümana farz olduğunu ifade eder. Din ve bilim adamlarını överek ve üst mertebeye çıkarır.⁹⁸⁷

Müellif, din ezberlenecek bir şey değil, tam aksine yapılması gerekenlerin yapılıp insanın tekâmül etme süreci insan-ı kâmil olma süreci olduğunu ifade eder.⁹⁸⁸ Mahfûz, dinin bilim olmadığını, dinin ruhu terbiye ettiğini, insanın içindeki cevheri, güzelliği ortaya çıkardığını söyleyerek dinin insanı hayra yönelttiğini ifade eder.⁹⁸⁹ Mahfûz, din ezberlenecek bir şey değil diyerek yaramaz, kötü bir öğrencinin din dersinden çok yüksek bir not alabileceğini bunun da kötü öğrenciyi iyi gösteremeyeceğini şöyle söyler:⁹⁹⁰

“...Acaba bilimsel üstünlük, yerel bazda, yeni kuşağın gönlünde fırsatçılığın yerini alabilecek midir?”⁹⁹¹

Anlatıcı, gençlerin fırsatçılığı bırakıp bilime önem vermesini kurgu yoluyla işler. Yazar, *Mîrâmâr* romanında dini şöyle verir: Yazar, bilimin önemini belirterek bilimin sırlarına sahip olanların dünyaya hükmedeceğini şöyle takdim eder:

“Kes şu komünist propagandayı, seni ikiyüzlü! Atom bombasının sırrı yalnız kendilerindeyken Amerikalılar tüm dünyanın hâkimiyetini ele geçirmeliydiler. Ayak sürümleri büyük bir hataydı.”⁹⁹²

Anlatıcı, karakterlerinden birine söylettirip kurgulattığı bu cümleyi alarak yazarı komünist karşıtı biri olarak verilebiliriz. Ancak bu, bilimselliğe aykırı olur. Çünkü yazar, bütün kesimlerden insanları anlatılarında verir. Yazarın romanlarındaki karakterlerle yazar arasındaki bağlantı ancak onun hayatını inceleyerek olur. Burada önemli olan, anlatıyı okuyup yazarın bu cümleleri olumlu mu yoksa olumsuz mu kurguladığıdır. Yazar, dine önem verdiğini kurgu yoluyla karakterinin ağzından şöyle verir:

“Tulba ilk kadehinin ardından, Allâh'ın şu hikmetine bak! dedi. Konunun değiştiğine memnun olan Mariana, dikkat et, Tulba Bey, dedi. Dine saygısızlık yapma.”⁹⁹³

⁹⁸⁴ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 41.

⁹⁸⁵ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 33.

⁹⁸⁶ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 34.

⁹⁸⁷ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 24.

⁹⁸⁸ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 14.

⁹⁸⁹ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 13.

⁹⁹⁰ Mahfûz, *Havle'd-Din ve'd-Demokratiyye*, 13.

⁹⁹¹ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 92.86.

⁹⁹² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 27.

⁹⁹³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 39.

Mariana, burada Hristiyan bir karakterdir. Ama karşısındaki karaktere “Dine saygısızlık yapma.” demektedir. Yazar, burada semavi dinlerden insanları da karakter olarak kurgular. Anlatıcı, manastırı terk eden kişinin zındıklarla yetinmesi gerektiğini söyler:

“Manastırı terk eden biri zındıkların arkadaşlığıyla yetinmesini bilmeli, diye kendime hatırlattım.”⁹⁹⁴

Müellif, dine önem vermeyen insanların dinsizlerle yetinmesi gerektiğini söyler. Anlatıcı, dinin önemli olduğu kurgusunu şöyle aktarır:

“Allâh’a hikmetinin her şeyin üstünde olduğunu bilmesem inancımı kaybederdim.”⁹⁹⁵

Mîrâmâr romanı da “Kuştimur” romanı gibi Necip Mahfûz’un dinin önemini vurguladığı bir roman olup Kur’an suresi ile biter. *Kuştimur* romanı Duha suresi ile biterken *Mîrâmâr* romanı Rahman suresi ile biter. Mahfûz, *et-Tarîk* romanında da çok sevdiği Rahman suresini kurgular.

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Kur’an’a değinmemektedir.

Müellif, *el-Liss- ve ’l-Kilâb* romanında Kur’an’ı şöyle verir:

Şeyh Ali el-Cüneydi, Sa’îd Mehrân’a “Beş kez abdest al, mushafı oku” der.⁹⁹⁶ Romanda Mahfûz, Sa’îd Mehrân’ın Kur’an okunduğunu duyduğunu ve birinin ölmüş olduğunu anladığını verir.⁹⁹⁷ Anlatıda Şeyh, şöyle söyler:

“... Kur’an’ı-Kerim’in yeni bir yorumunu ortaya koymaya söz verdiğini ve bundan sağlanacak gelirin silah kulüplerinin, av kulüplerinin ve intihar kulüplerinin inşasında kullanılacağını söyledi... Şeyh, Fetih suresini okuyup lambaları hurma ağacına astı ve ilahi söyleyen kişi: ‘Ey Mısır halkı, gözünüz aydın! Çünkü Hüseyin sizindir.’ diye fısıldadı.”⁹⁹⁸

Anlatıcı, *es-Summân ve ’l-Harîf* romanında Kur’an’ı şöyle kurgular:

“Şeyh Abdülsettar’ın bedeni okunan Kur’an’dan etkilenmiş gibi belirli aralıklarla titredi.”⁹⁹⁹

Anlatıcı, manevi gücü kurguyla verip yukarıdaki gibi bir cümle kurar. Burada kutsal anlatının insanı ne derecede etkilediğine Mahfûz’un bu cümlesi güzel bir örnektir.

Anlatıcı, *Evlâdu Hâratinâ* adlı bu tartışmalı sembolik romanında çok ilginç ayet ve sure kullanmaz.

Yazar, *el-Liss- ve ’l-Kilâb* romanında sureleri şöyle verir:

⁹⁹⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 113.

⁹⁹⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 199.

⁹⁹⁶ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 32.

⁹⁹⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 83.

⁹⁹⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 85.

⁹⁹⁹ Mahfûz, *es-Summân ve ’l-Harîf*, 37.

Şeyh gözlerini açarak şöyle cevap verdi:

“İsteyen de istenen de zavallıdır.”¹⁰⁰⁰ (Hac Suresi: 22/73)

Yazar Şeyh karakteri üzerinden rabbimizin herkesi eşit tuttuğunu söylemek ister.

Şeyh Sa’îd Mehrân’ı tebliğe şu cümleyle devam eder:

“Abdest al ve deki: Allâh’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allâh da sizi sevsin ayetini de oku:

Şu ayeti de oku: Seni kendim için ayırdım.”¹⁰⁰¹ (Ali İmran Suresi: 3/31)

Anlatıcı, Şeyh yoluyla insanlara tebliğ yapar ve vermek istediklerini Şeyh vasıtasıyla okuyucuya bildirir.

“Şeyh’e ‘es-Selamu Aleykum!’ desen iyi edersin. Ama ses tellerin bundan aciz. Boğulma gibi beklenmedik acizlik. Vücudun yere değer değmez ölü gibi uykuya dalacağını sanıyordun! Ondan dolayı Rabb’lerinden korkanların tüyleri ürperir, sonra da Allâh’ın zikrine derileri ve kalpleri yumuşar.”¹⁰⁰² (Zümer Suresi: 39/23)

Yazarın bu cümlelerinden Allâh’ı zikredersek kalplerimizin yumuşayacağını öğreniyoruz. Kalplerimizin yumuşamasının yolunda tekkelerden geçtiğini imlemek ister gibi kurgular.

“Şeyh Fetih suresini okuyup lambaları hurma ağacına astı ve ilahi söyleyen kişi: Ey Mısır halkı, gözünüz aydın! Çünkü Hüseyin sizindir diye fısıldadı.”¹⁰⁰³

Müellifin Hz. Hüseyin’e gerçek hayatta da önem verdiği bilindiğinden bu duygusal inancın kurgulara yansması yadsınmaz. Ayrıca yazar Fetih suresinin önemini de belirtir. Anlatıcı, Şeyh üzerinden tebliğ edilen karakteri uyararak tebliğini yapar. Şeyh fısıltılı bir sesle, *“Bu senin imtihanından başka bir şey değildir”;* (Araf Suresi: 7/155) der. Bunun üzerine Şeyh vakarlı bir ses tonuyla dedi ki: *“Unuttuğun zaman Rabb’ini an!”¹⁰⁰⁴ (Kehf Suresi: 18/24)* Şeyh, uyardığı karaktere Allâh’ı unutma, der. Aslında Şeyh’in karaktere söylediği cümle yazarın aynı zamanda okuyucusuna da uyarısıdır. Şeyh, *“Bu senin imtihanından başka bir şey değildir.”¹⁰⁰⁵ (Araf Suresi: 7/155)* Anlatıcı, dünyanın imtihan yeri olduğunu ve geçici olduğunu bu cümlesiyle belirtir.

el-Liss- ve ‘l-Kilâb da yazarın Şeyh’i olumlu bir şekilde verdiği, ona tekkede Sa’îd Mehrân’a ayetlerle tebliğ yaptırdığı ve insan-ı kamil olmaya çağırdığı görülür. Anlatıcının Kur’an’ı-Kerim’den bu kadar sureler vermesi olumludur. Yazar, istese hiçbir ayet vermeden de romanını tamamlayabilirdi.

¹⁰⁰⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve ‘l-Kilâb*, 30.

¹⁰⁰¹ Mahfûz, *el-Liss- ve ‘l-Kilâb*, 32.; Taha Suresi: 20/41,

¹⁰⁰² Mahfûz, *el-Liss- ve ‘l-Kilâb*, 83.

¹⁰⁰³ Mahfûz, *el-Liss- ve ‘l-Kilâb*, 85.

¹⁰⁰⁴ Mahfûz, *el-Liss- ve ‘l-Kilâb*, 170.

¹⁰⁰⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve ‘l-Kilâb*, 171.

Anlatıcı, *eş-Şehhâz* romanında sureleri şöyle verir.

Yazarın Rahman suresine bir çok romanında yer verdiği görülür. Bu romanında Rahman suresini şu şekilde verir:

*“Alışmadığın bir ciddiyetle yanıtladı seni, ‘Şafakta Rahman Suresini okudum.’”*¹⁰⁰⁶(Rahman Suresi: 55/1-75)

Yazar, *Sersera Fevka'n-Nîl* romanında sureleri şöyle verir:

*“Ben Hz. Yunus’u kurtaran balığım, dedi.”*¹⁰⁰⁷(Yunus Suresi: 10/1-109)

Bu cümleden Hz. Yunus’u Yunus balığı nasıl kurtardıysa yüzer evdeki karakterler de Hz. Yunus’u kurtaran bir balık gibi birilerinin hayatlarını kurtarmalarını bekler. Çünkü kendilerini dikta rejiminin tehlikesinden o kadar bıçare ve çaresiz görürler ki umutlarını Yunus’a bağlarlar.

*“Sena’nın flört etmesi için kendisini nasıl ayartmaya çalıştığını ve kendisinin tıpkı Yusuf gibi onu nasıl reddettiğini aktardı.”*¹⁰⁰⁸(Yusuf Suresi: 10/1-111)

Burada Hz. Yusuf ve Züleyha olayına gönderme olup olumlu anlamda Hz. Yusuf’un iffetine hatırlatma vardır. Hz. Yusuf, rol modelidir.

*“Asla ama ben sana diyorum ki: iyi kadınların iyi erkeklerle, kötü kadınların kötü erkeklerle yakışması gibi.”*¹⁰⁰⁹(Nur Suresi: 24/26)

Bu cümlelerden Allâh kime neyi hak ediyorsa onu vereceği anlaşılır. Yazar burada ayetleri olumlu kurgular. Yazar, *Mîrâmâr* romanında sureleri şöyle verir:

Yazar bu anlatısında Rahman suresini verir. Yazar kâfir olsa böyle bir şey yapar mı diye sorgulanmalıdır. Şu soru akla gelebilir. Yazarın Kur’an’dan bir süre alması yazarın Müslümanlığı için yeter bir sebep midir? Yeter sebep değildir. Ama aldığı süreyi olumlu vermesi yeter sebeptir denilebilir.

*“Rahman Kur’an’ı öğretti. İnsanı yarattı: Ona beyan öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar boyun eğler. Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu...”*¹⁰¹⁰(Rahman Suresi: 55/1-7)

Yazar, bu sureleri anlatıya alarak, insanın hidayete ulaşmasında vahyin öneminin altını çizmek ister.

“Koca koltuğa gömülmüş el-Ezher’deki günlerimden beri sevdiğim Rahman suresini okuyorum. Dışarıda şiddetli bir sağanak var ve yağmur benim demir basamaklarında gürültüyle takırdıyor.

¹⁰⁰⁶ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 159.

¹⁰⁰⁷ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 22.

¹⁰⁰⁸ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 76.

¹⁰⁰⁹ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 110.

¹⁰¹⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 22.

Yeryüzünde bulunan bütün canlı varlık yok olacaktır; Ancak azamet ve ikram sahibi olan Rabb 'inin zatı baki kalacaktır.”¹⁰¹¹ (Rahman Suresi,:55/26-27)

Yazar insanın yalnız başına kaldığında ve yaşı ilerlediğinde kâmileştiğini, genç olsa bile bu dünyanın sırrı üzerine düşünmesi gerektiğini söyleyeyerek tebliğini yapar.

“Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.”¹⁰¹² (Rahman Suresi: 55/33)

Bu cümleyle de cin ve insan topluluklarına tebliğ yapar. Yazar, kurgu içerisinde Kasas suresini şöyle verir:

“Bismillahirrahmanirrahim

Ta. Sin. Mim. Bunlar, apaçık kitabın ayetleridir. İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız. Şüphe yok ki Firavun ülkesinde büyüklük taslamış ve oranın halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimini eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o bozgunculardandı. Biz ise istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önder yapalım, ve onları varisler kılalım.”¹⁰¹³ (Kasas Suresi: 28/1-5)

Bu sureyle de insanoğlunun kibirlenip böbürlenmemesini öğütleyen ayetleri alıp tüm okur gruplarına tebliğini yapar. Yazar, anlatısının ilerleyen sayfalarında Nur suresini şöyle verir:

“Yahut (İnkarcıların küfür içindeki hâlleri) derin bir denizdeki karanlık gibidir. Bir deniz ki onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var. Karanlıklar üstüne karanlıklar! İnsan elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez; Kime Allâh nur vermezse onun için nur diye bir şey yoktur! Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra kanat çırparak uçan kuşların, Allâh'ı tesbih¹⁰¹⁴ ettiğini görmez misin? Herbiri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allâh, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allâh'adır.”¹⁰¹⁵ (Nur Suresi: 24/41-42)

Bu sure ile Allâh'ın istediğini hidayete erdirdiği anlaşılır. Yazar, anlatısının sonunda Rahman suresini verir, bu sürenin anlamı şöyledir:

“Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar (Allâh'a) boyun eğlerler. Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziye eksik tutmayın. Allâh, yeri yaratıklar için var etti. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları

¹⁰¹¹ Mahfûz, Mîrâmâr, 22.

¹⁰¹² Mahfûz, Mîrâmâr, 23.

¹⁰¹³ Mahfûz, Mîrâmâr, 51.

¹⁰¹⁴ Necîb Mahfûz, *Esdâ'u's sîreti 'z zâtiyye*, 3. Bs. (Kahire: Dâru's Şurûk, 2017), 34, 35.

¹⁰¹⁵ Mahfûz, Mîrâmâr, 209.

vardır. Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır. O hâlde, Rabb'inizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?''¹⁰¹⁶(Rahman Suresi: 55/1-13)

Yazarın romanlarında Kur'an-ı-Kerim'den sureleri kullanması okuruna mesaj vermek istediğini gösterir. Burada önemli olan ayetlerin verilmesi değil, yazarın ayetleri verirken olumlu kurgulamasıdır. Bu da yazarın din anlayışının olumlu olduğunu gösterir. Yazar, Rahman suresini çok sever ve romanlarının çoğuna kurgusal olsa da bu sureyi yerleştirerek tebliğ vazifesini yerine getirir. Cemil Meriç de romanın tebliğ vasıtalarından biri olduğunu söylemektedir.¹⁰¹⁷

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında On Emir'i¹⁰¹⁸ ele almaktadır. Tevrat'ın Çıkış bölümünde 20. Babta geçen On Emir'in, Kur'an-ı-Kerim tarafından aynen tasdik edildiği görülür:

TEVRAT	KUR'AN-I-KERİM
Karşımda başka ilahların olmayacaktır.	el-İsra, 17/23
Kendin için oyma put ... yapmayacak ve önünde secde etmeyeceksin.	el-Hacc, 17/23
Yehova'nın, Rabb'in ismini boş yere ağzına almayacaksın.	el-Bakara, 2/224; el-Maide, 5/89
Sebt gününü takdis etmek için onu hatırında tutacaksın. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın, fakat yedinci gün efendin Rab'e Sebtir. Sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariyen ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı. ¹⁰¹⁹	Tekvin, 2/1-2; Çıkış, 20/8-11; el-A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; Kâf 50/38; el-Hac 22/47; es-Secde 32/5; er-Rahmân 55/29; el-Meâric 70/4.
Babana ve anana hürmet et.	el-İsra, 17/23
Katletmeyeceksin.	en-Nisâ, 4/29
Zina etmeyeceksin.	en-Nur, 24/30-31

¹⁰¹⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 217.

¹⁰¹⁷ Necmeddin Şahiner, *Cemil Meriç ile Başbaşa*, 1. Bs. (İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 2019),

¹⁰¹⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 131, 132.

¹⁰¹⁹ Geniş bilgi için bk., Ömer Faruk Harman, "*On Emir/On Şart*", TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 347-350.; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 131, 132.

Çalmayacaksın.	el-Maide, 5/38; el-Mümteherine, 60/12
Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin.	el-Hacc, 22/30
Komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.	el-Maide, 5/32

Bu esaslarla ilgili Hz. İsa, şöyle der:

*“Kim bu küçük emirlerden birini kaldıracak olursa o, göklerin krallığında küçük olarak çağrılacaktır; buna mukabil kim bunlara uyar ve başkalarına da uymayı öğretecek olursa, bu kişi göklerin krallığında büyük olarak çağrılacaktır.”*¹⁰²⁰

Hiz. Musa'ya Sina'da taş tabletler üzerine yazılı olarak verilen ilk ilahi emirler de Mahfûz'un anlatısına dâhil olur ve olumlu anlamda kullanılır. Romandaki Dabis, Efendi'ye şöyle söyler:

*“On Şart hakkında bilgi verin bize, dedi Dabis, kararlılıkla. Neden yapayım bunu? diye bağırdı Efendi. Sen kimsin? Emirlerden sana ne? Onlar bizim emirlerimiz!”*¹⁰²¹

Yazar, zulmü temsil eden Efendi'ye Dabis karakteriyle on şartı hatırlatarak olumlu anlamda karşı koyar. Din, burada olumlu bir işlev ifa eder. *Evlâdu Hâratinâ*'nda Ethem *“Ona On Şart'ın ne olduğunu sormam daha kolay olurdu!”*¹⁰²² der. Yazar, romanlarında halk arasında kullanılan kalıplaşmış dinî cümlelere önem verir ve bu cümleleri karakterler aracılığıyla kurguya aktarır. Bu kurgu aynı zamanda yazarın da vermek istediği fikirlerdir. Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında tarafımızca tespit edilen kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir.

*“Vakfı Allâh kahretsin, dedi Edhem.”*¹⁰²³; *“Allâh'ın huzurunda yemin ederim.”*¹⁰²⁴; *“Allâh ikisinin de bahtını açık etsin.”*¹⁰²⁵; *“Allâh onu da babasını da kahretsin.”*¹⁰²⁶; *“Allâh hepinizi kahretsin.”*¹⁰²⁷; *“Dualarımız seninle Allâh yardımcın olsun.”*¹⁰²⁸; *“Allâh'a şükürler olsun.”*¹⁰²⁹; *“Allâh'ım bu gece iyi bitsin.”*¹⁰³⁰; *“Allâh için insanların yerlerini*

¹⁰²⁰ Salih Akdemir, *Kitab'ı-Mukaddes ve Kur'an-ı-Kerim'e Göre Hz. İsa*, 2. Bs. (İstanbul, Kuramer, 2017), 164.

¹⁰²¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 132.

¹⁰²² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 40.

¹⁰²³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 34.

¹⁰²⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 56.

¹⁰²⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 76.

¹⁰²⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 84.

¹⁰²⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 85.

¹⁰²⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 99.

¹⁰²⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 119.

¹⁰³⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 127.

bilmelerini isterdim."¹⁰³¹; "Aman Allâh'ım."; "Allâh tanığımdır."¹⁰³²; "Allâh'a şükürler olsun."¹⁰³³; "Aman Allâh'ım"; "Yüce Allâh'ım"¹⁰³⁴; "Allâh'ın huzurunda yemin ederim."¹⁰³⁵; "Bu bayramda Allâh yardımcınız olsun."¹⁰³⁶; "Allâh saklasın"; "Allâh izin verirse"¹⁰³⁷; "Yüce Allâh hepsine cezasını versin."¹⁰³⁸; "Yüce Allâh'ım"¹⁰³⁹; "Allâh yardımcın olsun."¹⁰⁴⁰; "Allâh aşkına"¹⁰⁴¹; "Allâh biliyor ki"¹⁰⁴²; "Allâh şahidimdir."¹⁰⁴³; "Allâh anana acısın, Zaklut."¹⁰⁴⁴; "Allâh cezalarını versin."¹⁰⁴⁵; "Allâh bilir"; "Allâh'a güven"¹⁰⁴⁶; "Allâh seni affetsin"¹⁰⁴⁷; "Allâh aşkına"¹⁰⁴⁸; "Allâh'a şükürler olsun!"; "Evet, Allâh şahidimdir."¹⁰⁴⁹; "Allâh seni gözet sin ve korusun, Rıfat,"¹⁰⁵⁰; "Allâh Savaristen razı olsun."¹⁰⁵¹; "Allâh'ın izniyle"¹⁰⁵²; "Allâh yardımcımız olsun."¹⁰⁵³; "Allâh şahidim olsun."; "Allâh size affetsin hanımım."; "Allâh'ın izniyle"; "Allâh size korusun"; "Allâh size istediğiniz herşeyi versin."¹⁰⁵⁴; "İçkiyi Allâh kahretsin!"¹⁰⁵⁵; "Allâh'a şükürler olsun aklım yerinde."¹⁰⁵⁶; "Allâh bizi affetsin."¹⁰⁵⁷; "Allâh seni kahretsin, Savaris!"¹⁰⁵⁸; "Allâh size sabır versin."¹⁰⁵⁹; "Allâh sana uzun ömür versin, Şakrun"¹⁰⁶⁰; "Allâh cezanı versin"¹⁰⁶¹; "Allâh sana babandan daha uzun ömür versin, Avatıf"¹⁰⁶²; "Ölüm Allâh'ın emridir."; "Allâh seni affetsin, Avatıf."; "Allâh intikamını alacak."¹⁰⁶³; "Bana şaka

¹⁰³¹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 131.

¹⁰³² Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 141.

¹⁰³³ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 142.

¹⁰³⁴ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 146.

¹⁰³⁵ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 159.

¹⁰³⁶ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 162.

¹⁰³⁷ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 168.

¹⁰³⁸ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 179.

¹⁰³⁹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 182.

¹⁰⁴⁰ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 183.

¹⁰⁴¹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 188.

¹⁰⁴² Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 196.

¹⁰⁴³ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 198.

¹⁰⁴⁴ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 205.

¹⁰⁴⁵ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 222.

¹⁰⁴⁶ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 226.

¹⁰⁴⁷ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 253.

¹⁰⁴⁸ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 254.

¹⁰⁴⁹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 259.

¹⁰⁵⁰ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 236.

¹⁰⁵¹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 353.

¹⁰⁵² Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 368.

¹⁰⁵³ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 374.

¹⁰⁵⁴ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 384.

¹⁰⁵⁵ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 386.

¹⁰⁵⁶ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 390.

¹⁰⁵⁷ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 400.

¹⁰⁵⁸ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 401.

¹⁰⁵⁹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 402.

¹⁰⁶⁰ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 494.

¹⁰⁶¹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 498.

¹⁰⁶² Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 499.

¹⁰⁶³ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 500.

yaptığını söyle, Allâh'ım!"¹⁰⁶⁴; "Aman Allâh'ım"¹⁰⁶⁵; "Allâh'ın dediği olur, uzun bir hayatı oldu ama Cebelâvî öldü."¹⁰⁶⁶; "Allâh sokağımızın koruyucusu Santuri'ye uzun ömür versin."¹⁰⁶⁷; "Allâh uzun ömür versin."¹⁰⁶⁸; "Allâh size korusun bir katır kadar inatçı"¹⁰⁶⁹; "Allâh Edhem'e rahmet eylesin." "Allâh İdris'e de rahmet eylesin."¹⁰⁷⁰; "Hepimiz ölümlüyüz, ölümlülerin çocuklarıyız."¹⁰⁷¹; "Allâh acısın."¹⁰⁷²; "Söylediklerim doğru. Allâh şahidimdir."¹⁰⁷³; "Huzur içinde yatsın."¹⁰⁷⁴; "Geçen sefer kurtulduysan Allâh sana merhamet ettiği içindi."¹⁰⁷⁵; "Arif mi? Allâh affetsin onu."¹⁰⁷⁶; "Allâh senden razı olsun."¹⁰⁷⁷

Yazar, *el-Liss- ve'l-Kilâb* romanında kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir:

"Yemin ederim."¹⁰⁷⁸; "Allâh'a ve size şükürler olsun."¹⁰⁷⁹; "Sen Allâh mısın ki beni hesaba çekiyorsun?"¹⁰⁸⁰; "Şeytanı utandır be Sa'îd!"¹⁰⁸¹; "Kalplerinin derinliklerinden 'Allâh! Allâh!' sesleri yükseliyordu."¹⁰⁸²; "es-Selamu aleykum ey efendim, şeyhim dedi."; "ve aleykumu's-selam ve rahmetullah."¹⁰⁸³; "Allâh bize rahmet etsin."¹⁰⁸⁴; "Rabb'imiz senin üzerindeki nimetini tamamlasın."¹⁰⁸⁵; "Allâh'a şükürler olsun."¹⁰⁸⁶; "Allâh göstermesin."¹⁰⁸⁷; "Allâh'ın izniyle düşmanına sıkarsın."¹⁰⁸⁸; "Allâh'ın işine bak ki, şans bana bu arabayı getirdi."¹⁰⁸⁹; "Allâh saklasın."¹⁰⁹⁰; "Allâh rızası için..."¹⁰⁹¹; "Hey Allâh,

¹⁰⁶⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 508.

¹⁰⁶⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 518.

¹⁰⁶⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 521.

¹⁰⁶⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 541.

¹⁰⁶⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 542.

¹⁰⁶⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 557.

¹⁰⁷⁰ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 558.

¹⁰⁷¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 559.

¹⁰⁷² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 564.

¹⁰⁷³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 565.

¹⁰⁷⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 580.

¹⁰⁷⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 577.

¹⁰⁷⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 578.

¹⁰⁷⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 579.

¹⁰⁷⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 8.

¹⁰⁷⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 10.

¹⁰⁸⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 14.

¹⁰⁸¹ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 15.

¹⁰⁸² Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 23.

¹⁰⁸³ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 25.

¹⁰⁸⁴ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 27.

¹⁰⁸⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 48.

¹⁰⁸⁶ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 59.

¹⁰⁸⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 60.

¹⁰⁸⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 62.

¹⁰⁸⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 86.

¹⁰⁹⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 113.

¹⁰⁹¹ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 155.

açsın demek.”¹⁰⁹²; “Allâh esirgesin.”¹⁰⁹³; “Kuşkusuz o Allâh’ın takdiridir.”¹⁰⁹⁴; “Şeyh Ali el-Cuneydi, ‘Allâh, Allâh, Allâh!’ dedi.”¹⁰⁹⁵; “Aman Allâh’ım!”¹⁰⁹⁶

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir:

“Bittik, tükendik! İşimiz Allâh’a kaldı!”¹⁰⁹⁷; “Allâh affetsin!”¹⁰⁹⁸; “Allâh aşkına!”¹⁰⁹⁹; “Allâh sana selamet versin.”¹¹⁰⁰; “Allâh’ın izniyle...”¹¹⁰¹; “Allâh’tan senin yanında ...”¹¹⁰²; “Allâh’ın adını...”¹¹⁰³; “... Allâh bilebilir İsa Bey!”¹¹⁰⁴; “Allâh’tan kadın...”¹¹⁰⁵; “Allâh’ın Adem’i ...”¹¹⁰⁶; “Allâh’ın rızasına uymalısın.”; “Allâh tarihe lanet etsin, dedi.”¹¹⁰⁷; “Allâh’a şükürler olsun.”¹¹⁰⁸; “Allâh büyüktür.”¹¹⁰⁹; “Sen neredesin Allâh aşkına.”¹¹¹⁰; “Mevla nerede olursan ol seni korusun.”¹¹¹¹; “Allâh aşkına!”¹¹¹²; “Allâh şahit ...”¹¹¹³; “Allâh sabrını hayra çevirir inşaAllâh.”¹¹¹⁴; “Allâh’tan bu sonun içinde olmamanızı dilerim.”¹¹¹⁵; “Ya Allâh’a samimi bir şekilde yönelmek ya da apaçık bir helaka sürüklenmek.”¹¹¹⁶; “Şeyh Selhubii birden ‘Allâh!’ diye bağırarak ah çekti.”¹¹¹⁷; “Allâh’ın izniyle çabuçak iyileşirsin.”¹¹¹⁸; “Allâh kederini hafifletsin ...”¹¹¹⁹; “... Allâh’ın emri, peygamberin sünneti ile onunla evlendi.”¹¹²⁰

Yazar, *et-Tarîk* romanında kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir:

-
- ¹⁰⁹² Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 159.
¹⁰⁹³ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 167.
¹⁰⁹⁴ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 168.
¹⁰⁹⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 174.
¹⁰⁹⁶ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 175.
¹⁰⁹⁷ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 16.
¹⁰⁹⁸ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 18.
¹⁰⁹⁹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 19.
¹¹⁰⁰ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 27.
¹¹⁰¹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 28.
¹¹⁰² Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 31.
¹¹⁰³ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 36.
¹¹⁰⁴ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 44.
¹¹⁰⁵ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 46.
¹¹⁰⁶ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 51.
¹¹⁰⁷ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 67.
¹¹⁰⁸ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 73.
¹¹⁰⁹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 87.
¹¹¹⁰ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 88.
¹¹¹¹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 91.
¹¹¹² Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 95.
¹¹¹³ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 108.
¹¹¹⁴ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 109.
¹¹¹⁵ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 119.
¹¹¹⁶ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 134.
¹¹¹⁷ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 135.
¹¹¹⁸ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 141.
¹¹¹⁹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 148.
¹¹²⁰ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 149.

“... Allâh'ını unutma dedi.”¹¹²¹; “Allâh hastalığın belasını versin...”¹¹²²; “Allâh'ın cezaları!...”¹¹²³; “Allâh onları affetsin ...”¹¹²⁴; “Allâh bilir!”¹¹²⁵; “Allâh'a şükür.”¹¹²⁶; “Allâh taksiratını affetsin ...”¹¹²⁷; “Allâh benimle galiba ...”¹¹²⁸; “Allâh nerede? ...”¹¹²⁹; “... Aman ya Rabb'im!”¹¹³⁰; “Allâh'tan benim eğitimimi sormuyor ...”¹¹³¹; “... Allâh belanı versin!”¹¹³²; “Allâh kahretsin...”¹¹³³; “... Allâh aşkına.”¹¹³⁴; “Allâh kahretsin o katili ...”¹¹³⁵; “Allâh bizi korusun.”¹¹³⁶; “Allâh böyle istemiş olmalı.”¹¹³⁷; “Allâh bilir öyleydi.”¹¹³⁸; “Allâh affetsin.”¹¹³⁹; “Allâh'tan gelmedin”¹¹⁴⁰; “Aman Allâh'ım, beni sevmiyorsun sen!”¹¹⁴¹; Allâh'ım ...”¹¹⁴²; “Tövbe ya Rabb'im! Bırak da mezarında huzur içinde yatsın kadın.”¹¹⁴³

Yazar, eş-Şehhâz romanında kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir:

“Allâh'a inan.”¹¹⁴⁴; “Allâh yardımcımız olsun.”¹¹⁴⁵; “Allâh hepimizin iyiliğiyle ilgilenir.”¹¹⁴⁶; “Allâh aşkına ...”¹¹⁴⁷; “Yazgımızın Tanrı'nın ellerinde olduğunu bile bile yaşamıyor muyuz? ...”¹¹⁴⁸; “Allâh'tan bilinen bir şey bu.”¹¹⁴⁹; “Allâh'ın iradesi ...”¹¹⁵⁰; “... yazgımız Allâh'ın ellerinde.”¹¹⁵¹; “Allâh'tan onların bana ihtiyacı yok.”¹¹⁵²; “... Allâh'a dua mı edeyim, dedi.”¹¹⁵³; “... Yazgımız Allâh'ın elinde ...”¹¹⁵⁴; “Allâh esirgesin.”¹¹⁵⁵; “Allâh'a şükür ...”¹¹⁵⁶; “... Yazgınızın Allâh'ın elinde ...”¹¹⁵⁷; “Allâh'a inandırıyor

¹¹²¹ Mahfûz, et-Tarîk,5.

¹¹²² Mahfûz, et-Tarîk,8.

¹¹²³ Mahfûz, et-Tarîk, 15.

¹¹²⁴ Mahfûz, et-Tarîk, 19.

¹¹²⁵ Mahfûz, et-Tarîk, 20.

¹¹²⁶ Mahfûz, et-Tarîk, 30.

¹¹²⁷ Mahfûz, et-Tarîk, 41.

¹¹²⁸ Mahfûz, et-Tarîk, 60.

¹¹²⁹ Mahfûz, et-Tarîk, 66.

¹¹³⁰ Mahfûz, et-Tarîk, 89.

¹¹³¹ Mahfûz, et-Tarîk, 103.

¹¹³² Mahfûz, et-Tarîk, 106.

¹¹³³ Mahfûz, et-Tarîk, 112.

¹¹³⁴ Mahfûz, et-Tarîk, 128.

¹¹³⁵ Mahfûz, et-Tarîk, 129.

¹¹³⁶ Mahfûz, et-Tarîk, 131.

¹¹³⁷ Mahfûz, et-Tarîk, 133.

¹¹³⁸ Mahfûz, et-Tarîk, 134.

¹¹³⁹ Mahfûz, et-Tarîk, 135.

¹¹⁴⁰ Mahfûz, eş-Şehhâz,12.

¹¹⁴¹ Mahfûz, eş-Şehhâz, 30.

¹¹⁴² Mahfûz, eş-Şehhâz, 38.

¹¹⁴³ Mahfûz, eş-Şehhâz, 41.

¹¹⁴⁴ Mahfûz, eş-Şehhâz, 46.

¹¹⁴⁵ Mahfûz, eş-Şehhâz, 47.

¹¹⁴⁶ Mahfûz, eş-Şehhâz, 50.

¹¹⁴⁷ Mahfûz, eş-Şehhâz, 53.

¹¹⁴⁸ Mahfûz, eş-Şehhâz, 56.

¹¹⁴⁹ Mahfûz, eş-Şehhâz, 58.

¹¹⁵⁰ Mahfûz, eş-Şehhâz, 86.

musunuz?"; "O zaman söyleyin nedir, Allâh?"¹¹⁵¹; "Allâh'ım."¹¹⁵²; "... Allâh aşkına ..."¹¹⁵³; "... Allâh'a dua edelim"; "Peki, Allâh ..."¹¹⁵⁴; "Allâh'tan ..."¹¹⁵⁵; "Allâh'a şükür ..."¹¹⁵⁶; "Allâh'a şükür ..."¹¹⁵⁷; "Allâh aşkına ..."¹¹⁵⁸; "Allâh aşkına ..."¹¹⁵⁹; "Allâh aşkına ..."; "Şeytan başımdan uzak olsun."¹¹⁶⁰; "Allâh bilir."¹¹⁶¹

Yazar, *Sersera fevka'n-Nîl* romanında kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir.

"... Allaaah! diye mırıldandı."¹¹⁶²; "Allâh şahidim olsun ki, hastayım!"¹¹⁶³; "... Allâh'ın diğer kulları gibi dışa değil."¹¹⁶⁴; "... Allâh'ın diğer kulları gibi dışa değil."¹¹⁶⁵; "Benim tek isteğim Allâh'ın bizi koruyup kollaması."¹¹⁶⁶; "Allâh'ı var ..."¹¹⁶⁷; "Kocasının haksız olduğuna yemin billah eder."¹¹⁶⁸; "Allâh kahretsin."¹¹⁶⁹; "Allâh göstermesin!"¹¹⁷⁰; "Allâh bilir."¹¹⁷¹; "Allâh saklasın."¹¹⁷²; "... ama Allâh saldıranları sevmez."¹¹⁷³; "... Allâh'ın yüzer ev içindeki insanlara gazabından ..."¹¹⁷⁴; "Allâh affetsin seni."¹¹⁷⁵; "Allâh affetsin seni."¹¹⁷⁶; "Estağfurullah, büyük Allâh'ım sen bağışla."¹¹⁷⁷; "Öyleyse Allâh seni ve sülaleni kahretsin! diye bağırdı."; "Size yemin ediyorum dediğimi yapacağım."¹¹⁷⁸; "Allâh göstermesin ..."¹¹⁷⁹

Yazar, *Mîrâmâr* romanında kalıplaşmış dinî cümleleri şöyle verir:

"Yüce Allâh'tan başka her şey fanî."¹¹⁸⁰; "Allâh'a şükür ..."¹¹⁸¹; "Tesbihini alarak, Allâh rahmet eylesin dindar bir insandı, dedi.; "Kalplerimizin içindekini yalnız Allâh görürken

¹¹⁵¹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 92.

¹¹⁵² Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 105.

¹¹⁵³ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 106.

¹¹⁵⁴ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 117.

¹¹⁵⁵ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 124.

¹¹⁵⁶ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 128.

¹¹⁵⁷ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 129.

¹¹⁵⁸ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 140.

¹¹⁵⁹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 165.

¹¹⁶⁰ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 168.

¹¹⁶¹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 169.

¹¹⁶² Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 6.

¹¹⁶³ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 8.

¹¹⁶⁴ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 9.

¹¹⁶⁵ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 15.

¹¹⁶⁶ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 16.

¹¹⁶⁷ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 22.

¹¹⁶⁸ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 25.

¹¹⁶⁹ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 31.

¹¹⁷⁰ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 55.

¹¹⁷¹ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 60.

¹¹⁷² Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 61.

¹¹⁷³ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 72.

¹¹⁷⁴ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 94.

¹¹⁷⁵ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 101.

¹¹⁷⁶ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 102.

¹¹⁷⁷ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 112.

¹¹⁷⁸ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 149.

¹¹⁷⁹ Mahfûz, *Sersera fevka'n-Nîl*, 157.

¹¹⁸⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 11.

¹¹⁸¹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 15.

*bir insanın imanını kim yargılayabilir?*¹¹⁸²; *“Allâh’ın sözlerini klavuz edinenler.”*¹¹⁸³; *“Niçin Allâh gücünü kullanmayı bıraktı?”*¹¹⁸⁴; *“... Allâh’ı nasıl inkar edebilirim?”*¹¹⁸⁵; *“Yapma Allâh aşkına, dedim.”*¹¹⁸⁶; *“Bırak da Allâh nasıl yarattıysa öyle ölsün.”*; *“Dine saygısızlık yapma.”*¹¹⁸⁷; *“... Alla seni korusun, dedim.”*¹¹⁸⁸; *“Hepimiz Adem’le Havva’nın çocuklarıyız.”*¹¹⁸⁹; *“Allâh, size yardım etsin ve mutluluk versin.”*¹¹⁹⁰; *“Tövbe de!”*¹¹⁹¹; *“Allâh seni masumlar aşkına bağışlasın.”*¹¹⁹²; *“Allâh seni korusun Zühre.”*¹¹⁹³; *“Allâh razı olsun.”*¹¹⁹⁴; *“Allâh rahmet eylesin.”*¹¹⁹⁵; *“Allâh’a şükür kulaklarıma da el koymadılar...”*¹¹⁹⁶; *“Tanrı’ya şükür onu boğmadılar.”*¹¹⁹⁷; *“Allâh’ın dediği olur.”*¹¹⁹⁸; *“Allâh sözlerine kulak verir inşâAllâh Zühre.”*¹¹⁹⁹; *“İçimden, Allâh’ım, diye inliyorum.”*¹²⁰⁰; *“Tanışımız Allâh”*¹²⁰¹; *“... Allâh’ın benden razı gelmeyeceğini söylüyor.”*¹²⁰²; *“Allâh iyiliğini versin ...”*¹²⁰³; *“Allâh’ın hikmetinin her şeyin üstünde olduğunu bilmesem inancımı kaybederdim.”*¹²⁰⁴; *“Allâh’ın takdiri neyse ona boyun eğeceğiz.”*¹²⁰⁵; *“... Allâh’ımıza hamdolsun! dedi.”*¹²⁰⁶; *“Allâh senden razı olsun!”*¹²⁰⁷

Yazarın İslâm’a yani dine karşı olmadığı anlatılarındaki bu cümlelerden anlaşılır. Eğer yazar, dine karşı olsaydı bu cümleleri olumlu veya olumsuz kullanmamaya gayret ederdi. Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Allâh kelimesini 128, Rab kelimesini 34, Mevla kelimesini 6 yerde kullanır.¹²⁰⁸

¹¹⁸² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 17.

¹¹⁸³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 18.

¹¹⁸⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 27.

¹¹⁸⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 28.

¹¹⁸⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 33.

¹¹⁸⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 39.

¹¹⁸⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 47.

¹¹⁸⁹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 53.

¹¹⁹⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 53.

¹¹⁹¹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 56.

¹¹⁹² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 65.

¹¹⁹³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 66.

¹¹⁹⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 72.

¹¹⁹⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 74.

¹¹⁹⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 81.

¹¹⁹⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 93.

¹¹⁹⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 106.

¹¹⁹⁹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 136.

¹²⁰⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 181.

¹²⁰¹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 185.

¹²⁰² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 186.

¹²⁰³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 189.

¹²⁰⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 197.

¹²⁰⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 208.

¹²⁰⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 210.

¹²⁰⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 216.

¹²⁰⁸ Yıldız, *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 66.

3.2.2. TASAVVUF/MİSTİSİZM/ŞAMANİZM/FALCILIK

Kutsalların gerçek boyutlarının yanında birde batını boyutları vardır. Bu batını boyutlar Mistisizm, “sırrilik”, “gizemcilik” olarak sözlüklerde geçer.¹²⁰⁹ Bu kavramlar tasavvuf¹²¹⁰ terimini tam olarak karşılamaz.¹²¹¹ Tasavvufun diğer sözlük anlamları ise şöyledir:

- “1. Duygu ve sezgiye aşırı derecede yer veren felsefi doktrin, gizemcilik, sırrilik, sırriye.
2. Akıldan çok sezgiyi önceleyen, Tanrı’ya gönül yoluyla ulaşılabileceğini benimseyen inanç ve düşünce.
3. XX. yüzyılın başlarından itibaren tasavvuf karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹²¹²

Batını boyutlarla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birinde Rene Guenon yapmıştır. Çalışmasında Mistisizmi tasavvufla karşılaştıran Rene Guenon, İslâm tasavvufu ile Batı mistisizmi arasındaki farkları şöyle sıralar:

- “1. Mistisizmin iki karakteri vardır: Pasiflik ve methodsuzluk. Mistisizmde insanın nereden başlayacağı ve nereye ulaşacağı pek bilinmez. Tasavvufta bidayet ve nihayet, başlangıç ve kemale ulaşma ile bu yolculuk esnasında metod çok önemlidir. Mistisizmde çalışma ve gayrete ihtiyac yoktur, kişinin yaratılışının müsait oluşu yeterlidir.
2. Mistisizmde şeyhe intisâp etme yoktur. Tasavvufta ise seyru sülûk bir müridin huzurunda başlar ve bu ikinci doğum olarak adlandırılır.
3. Mistisizmde bir müridin silsilesi yoktur. Tasavvufi terbiyenin ortak vasıflarından biri de silsiledir. Bu silsilenin Hz. Peygamber ile başlayıp Cebrail’e ulaşması bunun beşer-üstü olduğuna İshâret eder.
4. Mürid olmadığı için de onun telkin edeceği evrad-ı ezkar yoktur. Tasavvufta ise seyru sülûk şeyhin tayin ve tespit ettiği çizgi üzerinde yürür. Mürit ise tek başına hareket edemez.
5. Mistisizmde istidat ve kabiliyet yeterlidir. Tasavvufta ise intisâp birbirini takip eden üç safha gösterir: Kişinin istidadı, bu istidat ve kabiliyetin gelişmesini temin eden nurun ve feyzin verilmesi, şeyh, zikir, riyazet gibi yardımcı unsurlarla makamları bir bir aşarak vuslatını gerçekleştirmesi ve vahdete ulaşması.

¹²⁰⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Bs. (İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2005), 251.

¹²¹⁰ Tasavvufla ilgili geniş bilgi için bk., Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf Tarikatları*, 4. Bs. (Bursa: Bursa Akademisi, 2020); Hacı Bayram Beşer, *Şeriat ve Hakikat Tasavvufun Teşekkül Süreci*, 1. Bs. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017); Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 3. Bs. (Ankara: TDV Yayınları, 2013); Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanılmaz Kulları - İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, 1. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007); Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 15. Bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2003).; Vivtoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, 6. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017); Mahmut Erol Kılıç, *Tasavvuf Düşüncesi*, 2. Bs. (İstanbul: Sufi Kitap, 2014).; Nough el-Harmouzi ve Linda Whetstone, *Özgür Toplumun İslami Temelleri*, 67.

¹²¹¹ Edhem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. Bs. (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 441.; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 13. Bs. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017).

¹²¹² İlhan Ayverdi, “Mistisizm” Maddesi, Misâlli Büyük Türkçe Sözlük, 2. Bs. (İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2011), 829.

6. Mistisizmde teknik kaidelere rastlanmaz. Tasavvufta ise tarikatların adabı erkan denilen hususi usulleri vardır. Kişi, bu tekniklerden yaratılışına en uygun olanı tercih eder ve o tarikata girer.
7. Evradı ezkar mistisizmde şart değildir. Mistiğin yaptığı ibadetler sıradan herkesin yaptığı ibadetlerdir. Tasavvufta ise belli zamanlarda şeyhin tavsiyesine göre müridin teşbih ve zikri vardır.
8. Mistikler, netice itibarıyla ilme’l-yakin derecesine yükselebilirler. Sûfîler ise ayne’l-yakini geçerek Hakka’l-yakine, insanı kamil noktasına ulaşırlar. Mistiklerin ‘Tanrı’ya kavuşma’ dan kasıtları cennet, Sûfîler için ise son gaye kurtuluştur. Hak’la Hak olmaktır.
9. Mistik hâllerde bir extase (kendinden çıkış) söz konusudur. Salik için derunilik esastır. Mistik hâller, gelir-geçer, bir daha bu hâli bulamayabilir, sûfnin elde ettiği feyzi ise kimse geri alamaz.
10. Mistisizmde hiyerarşi yoktur. Tasavvufta ise piramite benzer bir yapı vardır. Herkesin yeri bellidir.
11. Mistisizmde ızdırap esastır. Tasavvuf eğitiminde ise bu usule zaman zaman başvurulur, özel bir yeri yoktur”¹²¹³

Yukarıda alıntı yaptığımız maddeler göz önüne alındığında, İslam tasavvufu ile Batı düşünce literatürünün birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Doğunun tasavvufu hikmet ve irfan yönüyle Batı’dan farklılık gösterir.

“Bütün dinlerin mistik tecrübeleri üç farklı imge grubuyla simgeleştirilebilir: Allâh’ı ebediyen arayış, hac ya da miraç türünden yersel ya da göksel yolculuklarla ilgili pek çok alegoride olduğu gibi salikin yürümek zorunda olduğu tarikat ile simgeleştirilir.”¹²¹⁴

Kutsalların batini sahasında çalışma yapanlardan biride Walter t. Stacedir. Walter t. Stace, *Mistisizm ve Felsefe* adlı eserinde herhangi bir dine inanmayan bir insanın da mistik olabileceğini söyler.¹²¹⁵

İslamda da batınlık önemli yer tutar. Bu anlamda ilk çalışma yapan İslâmda ilk sûfî unvanı VIII. yüzyılda yaşayan Kufeli Ebu Haşim’e verilir.¹²¹⁶ Sufilikte Allah aşkı önemli olmasına rağmen bu ilk dönem sufilerinde görülmez. Sûfîler XII. asrın sonuna kadar “Allâh aşkı” tabirini kullanmazlar. Gazali, Fahreddin Iraki, Ebû’l-‘Alâ el-Ma‘arrî,¹²¹⁷ İbn Farız ve

¹²¹³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 15. Bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2003), 14,15.; Sema Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 1. Bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2016), 16,17.

¹²¹⁴ Sema Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 22.

¹²¹⁵ Walter T. Stace, *Mistisizm ve Felsefe*, Çev. Abdülatif Tüzer, 1. Bs. (İstanbul: İnsan Yayınları 2004), s.37. Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 23.

¹²¹⁶ Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 29.; Metin Akar, *Mektuplarla Yunus Emre*, 1. Bs. (Konya: Palet Yayınları, 2020), 47.

¹²¹⁷ Maarri’nin tasavvuf erbabı olduğu kaynaklarda geçmektedir. Geniş bilgi için bk., Ebû’l-Alâ el-Ma‘arrî, *el-Lüzûmiyyat*, Haz. Musa Carullah Bigiyef, 1. Bs. (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 3.

Mevlana'dan sonra "Allâh aşkı" tabiri kullanılmaya başlanır. Allâh'a âşık olduğunu ilk söyleyen kişi ise, Ebu Hüseyin Nuri'dir.¹²¹⁸

*"İlk sûfler, çağdaşlarının kullandığı aşk ve şarap mazmunlarını alıp bunlara tasavvufi anlamlar yükleyerek sembolik bir dil meydana getirirler. Mesela, şarap, tasavvufi aşk; şarap tüccarı, şeyh; meyhane, tekke; Sevgili, Allâh; âşık ise insan ya da mürittir. Zamanla işlenerek gelişen bu mazmunların her bir unsuru bir tasavvufi kavramın simgesi olur. Sevgilinin yanağı kâinat, saçları Allâh'ın sırları vs..."*¹²¹⁹

Tasavvufun İslam toplumunda önem kazanmasıyla tarikatler oluşmaya ve kendine yayılım alanı bulmaya başlar. XI. yüzyıldan sonra tarikatlerin oluşmaya başlamasıyla menkıbelere velilerin kerametleri de eklenir. Her tarikat piri, şeyhler ve sûfler için menakıp kitapları yazılır. Evliya menkıbeleri gerçek ve kutsal kişiler olması dolayısıyla diğer türlerden ayrılır.¹²²⁰ Tasavvuf erenlerinin önde gelenlerinden biri de Mevlanadır. Mevlana'ya göre insan, tüm evrenin özü olarak yüce değerlere sahiptir. Cansızdan bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana geçilerek basamaklandırılan varlık sınıflamasında en üst basamağın sahibi insandır.¹²²¹ Sufilikte en önemli kitaplardan biri Kuşeyri Risalesidir. Kuşeyrî Risâlesi¹²²²'nde isimleri zikredilen şeyhler seksen üç kişidir.¹²²³ Tasavvufta vahdet-i vücud kavramı önemlidir. Tasavvufun önde gelen şahsiyetleri ve vahdet-i vücudu savunan mutasavvıflar şunlardır:

*"Beyazid-i Bistami, Hallac-ı Mansur, Nesimi, Niyazi Mısri, Şeyh Şahabeddin Sühreverdi, Muhyiddin-i Arabi,¹²²⁴ Sadreddin-i Konevi, Mevlana Celaleddin Rumi ve Yunus Emre tasavvuf kafilesinin ulularıdır."*¹²²⁵

Tasavvuf alanında pek çok eseri bulunan ve öne çıkan simalardan biri de Nurettin Topçudur. Nurettin Topçu, tasavvuf hakkında şunları söyler:

"İslâmın bin yıllık tarihi, tarikat-şeriat mücadelesiyle geçti. Manası olmayan birçok hareketleri, Allâh'ın emirleri diye müminlere sunan şeriatçılar, ilk çağın sihirbazları

¹²¹⁸ Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 45.; Metin Akar ilk tekkelerin 10. Asırda Kufeli Ebu Haşimle başladığını yazar. Geniş bilgi için bk., Metin Akar, *Mektuplarla Yunus Emre*, 1. Bs. (Konya: Palet Yayınları, 2020), 47.

¹²¹⁹ Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 62.; E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi I-II.*, Çev. Ali Çavuşoğlu, 1. Bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 38.

¹²²⁰ Noyan, *Romanda Mistik Eğilimler*, 67.

¹²²¹ Meriç Pehlivan, *Mevlana ve Sartre'de Varlık ve Oluş*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015, 72.

¹²²² Abdulkürîm el-Kuşeyrî'nin Kuşeyri Risalesi sufiler için önemli bir kitaptır. el-Bûtî'de bu kitabı sever ve okuturdu. Geniş bilgi için bk., M. Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı Düşünceleri Mücadelesi*, 1. Bs. (İstanbul: Kent Yayınları, 2007), 122.

¹²²³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 13. Bs. (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 63.

¹²²⁴ Geniş bilgi için bk., Muhyiddin İbn Arabi, *İlahi Aşk*, Çev. Mahmut Kanık, 20 Bs. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017)

¹²²⁵ Nuretti Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, 14. Bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 139.

tarafından yaşatılmış olan sihre bağlı sebeplilik zihniyetini din içinde yaşattılar. Allâh'ın eseri olan kâinat nizamına aykırı pek çok olayları, Allâh'ın eseri diye tanıtmakla dini yücelttiklerini sanan bu zavallılar, kah cennete götüren köprüyü canbaz ipi gibi tarif ediyor, kah Peygamber'i ilahi huzura çıkaran Mi'rac gibi bir muazzam ruh hadisesini cennetten gelen bir binek hayvanıyla ve bedenle izah etmek suretiyle olayın değer ve manasını hiçe indirici deli saçmalarına başvuruyorlar. Devirlerin aşındırması içinde felsefi anlayışla beslenerek hayatiyeti muhafaza edilmeyen her dinin başına gelen bu akıbet, insanı bütün hareketleri ihata eden İslâm dininde enginliğiyle gözüktü. Hatta İslâm dini bütün açıklığıyla büyüculüğü, bakıcılığı yasakladığı hâlde din adamları, büyücü ve bakıcılara karşı açıkça mücadele açmadılar. Sadece onları reddetmekle kaldılar. Kendi çevrelerinde ise onlarınkine benzer metodlarla güya ilahi tatbikat yaptılar. Esasen büyücülerin çoğu hocalıktan yetişme idi. Yunus'un bol bol eğlendiği bu madde dünyasına akrarılan ve bu dünyanın unsurlarıyla macerası tertiplenen cennet, cehennem, sırat vesaire gibi dinî gerçekler, müminlere bir alışveriş konusu olarak birer değerli veya zararlı meta hâlinde teşhir edildi ve onların, menfaatleri hesaplamasını bilen zekalarına başvuruldu.

Cennet cennet dedikleri

Bir ev ile birkaç huri,

İsteyene ver anları,

Bana seni gerek seni

Demesini bilen bir Yunus gibi veli gelmeseydi, birgün cami kapılarında cennet anahtarı satılacaktı.”¹²²⁶

Topçu bu ibarelerinde, tasavvufun Allah sevgisini ön plana çıkardığını, zahirden çok batına önem verilmesi gerektiğini, kulun yegane hedefinin cennet ve hurileri öncelemek yerine Allah'ın rızasını öncelemesi gerektiğini ifade eder.

Tasavvuf edebiyatında semboller yoğun olarak kendine kullanım alanı bulur. Tasavvuf erenleri yaratıcılıklarını kullanarak yoğun şekilde sembol kullanmış ve ortak semboller çıkararak bir tasavvuf edebiyatı yaratmayı başarmışlardır. Necip Mahfûz, sembolik anlamda kurgularında yaratıcılığını fazlasıyla kullanarak, tasavvufi edebiyattan istifade yolunu seçmiştir. İslâm dünyasındaki divan edebiyatı ve tasavvuf edebiyatı düşünüldüğünde İslâm edebiyatında kurgunun ve sembollerin de geniş ölçüde kullanıldığı görülür.¹²²⁷ Sembol kullanan yazar sadece Mahfûz değildir. Arap edebiyatında sembolleri

¹²²⁶ Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, 67.

¹²²⁷ Necip Tosun, *Doğunun Hikaye Kuramı*, 2. Bs. (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017)

şairlerinde yoğun olarak kullananlardan biride Mahmut Derviş'tir. Mahmut Derviş de şairlerinde sembollere geniş yer verir.¹²²⁸

Eyüp Akşit yaptığı doktora çalışmasında sembollere kapı açan resmi İslâm değil sûfi¹²²⁹ gelenektir, der ve şöyle devam eder:

*“Derviş’in şiirlerinde yoğun olarak göze çarpan diğer bir sembol ise dinî sembollerdir. Şiirlerinde sadece İslâm dinine ait değil, Yahudilik ve Hristiyanlığa ait semboller de yer alır. İsrail’in Filistin işgalini vaat edilmiş topraklar gibi dinî bir argümanla savunmasına karşın Mahmud Derviş, özellikle Yahudiliğe ait sembolleri bu iddiaya karşı yer verir. Bunun yanında Derviş, dinî sembolleri bazen kendi yaşadığı varoluş sorunsalı, ölüm vb. deneyimleri de ifade etmek üzere kullanır. Derviş, şiirlerinde Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an-ı Kerim’de yer alan peygamber isimleri ve kıssaları mahir bir şekilde bir sembole dönüştürür ve okuyucusunu dinî metinlerde bir yolculuk yaptırır. Ancak Derviş, şiirlerinde Hristiyanlık ve Yahudiliğe dair sembollere yer verirken daha rahat davranırken, İslâmî semboller söz konusu olduğunda daha temkinli hareket eder. Bu nedenle, Derviş’in şiirlerinde İslâmî semboller Hristiyanlık ve Yahudiliğe ait sembollere nazaran daha az yer alır. Derviş’in şiirlerinde sık kullanılan dinî semboller Peygamber isimleri, çarmıh, Kabil-Habil kıssası, kurban ve hüthüt kuşudur. Derviş, bunları genel olarak Filistinliler özel olarak kendisinin yaşadığı sürgün, baskı, çile vb. sorunları dile getirmenin bir vasıtası olarak görür. Derviş’te metin ister şiir ister düzyazı olsun, yaşam tecrübesi ve gerçeklik üzerine kuruludur. Hayatına dair önemli kesitleri şiirlerinde görmek mümkündür. Derviş, gerek şiir gerekse düzyazılarında yaşadığı olayları sembolik unsurlarla usta bir şekilde ifade ederken okuyucusunu da metne dâhil etmeyi başarabilmiş bir şairdir. Onun şiirinde sadece Filistinli ya da bir Arabın değil, pekâlâ bir Türkün de kendi özlemlerini görmesi olağandı.”*¹²³⁰

Mahmut Derviş Yahudilik, Hristiyanlık adına şiirlerinde sembol yaparken gayet rahatken, bunu İslam adına yaparken biraz çekingen olsa da sufi geleneğin sembolizme kapı açan yolundan giderek sembollerini rahatça yapar. Buda sufi yolun sanatçılar için İslam dininde bir çıkış kapısı olması açısından önem arz eder. Dervişte bu sufi yolun bir yolcusu olup sembollerini şiirlerinde rahatça ifade etme yolunu seçer.

¹²²⁸ Geniş bilgi için bk., Eyub Akşit, *Mahmut Derviş Şiirlerinde Dini Semboller*, İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

¹²²⁹ Sufilerin sembolü benimsemesi, olağan bir dilde olağanüstü dünyaları ifade etmenin mümkün olmaması gerçeğinden kaynaklanmaktadır, bu nedenle dil, tasavvufi deneyimde ikili bir eğri alır; Bu, kelimenin veya kelimenin artık bildiğiniz anlamı taşımadığı, ancak diğer çağrışımların arka planını aldığı neredeyse yeni bir yorumu temsil eden atıfta bulunurlar. Geniş bilgi için bk., es-Sa’îd ‘Abdu’l Ganî, *el-Kufriyât fî’l Kitâbe’l ‘Arabiyye*, 30.03.2021. Erişim: 01.08.2021. <https://www.ida2at.com/takfir-in-arabic-writing/>

¹²³⁰ Akşit, *Mahmut Derviş Şiirlerinde Dini Semboller*, 2017, 150, 200, 201.; Geniş bilgi için bk. Merve Tekin, *Mahmut Derviş’in “Cidâriyye” Adlı Şiirinin Ve Çevirilerinin Eşdeğerlik Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

İslam dünyasının önde gelen entelektüellerinden biride Seyyid Hüseyin Nasr'dır. Seyyid Hüseyin Nasr, sûfî geleneğe kapı açan batını boyut için şunu söyler: İslâm sanatının kökeni için dönülmesi gereken yer, İslâmın batını boyutu, tarikatın ihtiva ettiği ve hakikatın aydınlattığı batındır.¹²³¹

Necip Mahfûz da Mahmut Derviş ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi sufiliği anlatılarında ön plana çıkaran edebiyatçılardandır. Ayrıca Necip Mahfûz, Cemâl Ğitânî'ye Hâfız, Sa'di Şîrâzî ve onların hikâyelerinin hikmet dolu şiirler ve sözler olduğunu bildirerek varlığın sırrını, insanlığın tecrübesini anlattığını söyler. Ayrıca yazar sanatçı Münire Mehdiyye'den sonra çok sevdiği Ümmü Gülsüm'ün de sûfî ilahileri okuduğunu ekler.¹²³² Necip Mahfûz, sosyalist¹²³³ olmadığını ekleyerek sûfî olduğunu söyler ve radikal Vehhâbî akımlarından Taliban'a karşı çıkarak İslâm'a hiç kimse bu kadar zarar vermedi, der.¹²³⁴ Necip Mahfûz'un sûfiliği İslâmî tasavvufî adaleti önceleyen bir sûfiliktir.¹²³⁵ Mahfûz'a bir nevi çağdaş Ebû Zer Gıfârî¹²³⁶ (ö.653.) dir, denebilir.

Anlatılarında tasavvufa yer veren ve tasavvufî unsurları işleyenlerden biri de Mahfûz'dur. Mahfûz 1957 öncesi dönemde din, tasavvuf ve felsefe ile daha yoğun ilgilenmeye başlamış ve bunun akabinde *Evlâdu Hâratinâ* adlı eserini telif etmiştir.¹²³⁷ Müellifin kızı Ümmü Gülsüm (Doktor Hüda), Mahfûz'un tasavvufa ilgisini, Cemaliye mahallesinde Hazret-i Hüseyin camisinin yanında yetişmiş olmasına ve felsefe çalışmalarında varlığın sırrını aramış olmasına bağlar. Doktor Hüda yazarın üçlemesinde de dinin önemli olduğunu söyleyerek Mahfûz'un bir tür Sufi sosyalizmi kabul ettiğini de ifade eder.¹²³⁸

Mahfûz, anlatılarının birçok yerinde tasavvufu ve tasavvufa ait şeyhleri, zikir ve tekkeleri vurgular. *el-Liss-* ve *'l-Kilâb* romanındaki Şeyh Ali el-Cüneydî¹²³⁹, *Midak Sokağı*

¹²³¹ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, 2. Bs. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 15, 16, 23, 31.

¹²³² Ğitânî, *el-Mecâlisi 'l-Mâhfûziyye*, 101.

¹²³³ Ğitânî, *el-Mecâlisi 'l-Mâhfûziyye*, 84.

¹²³⁴ Ğitânî, *el-Mecâlisi 'l-Mâhfûziyye*, 17, 53.

¹²³⁵ Mahfûzun anlatılarında tasavvufî eğilim belirgindir. Geniş bilgi için bk., Ğâde Kadrî, *el-Muhfezâtü's-Siyasiyye ve'l İktisâdiyye ve'l İctimâiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 30.08.2016 Erişim: 01.08.2021. <https://www.alghad.tv/المحفزات-السياسية-والاقتصادية-والاج>

¹²³⁶ Abdullah Aydın, "Ebû Zer Gıfârî" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 266-269.

¹²³⁷ Geniş bilgi için bk., Muhammed Şa'îr, *Evlâdu Hâratinâ Sîre Rivâye Mel'ûne*, 31.08.2016. Erişim: 30.12.2020 <https://www.aljarida.com/articles/1472576240391180900/>

¹²³⁸ el-Ehram, *Sekâfe ve Funûn*, 20.12.2020. Erişim: 01. 08.2020. <https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>

¹²³⁹ Halîfe, *eş-Şahsiyyetu'l İslâmiyyetu fî'r-Rivâyeti'l Mısriyyeti'l Hadîse*, 33.

romanındaki Rıdvân Hüseyini yazar tarafından çizilmiş gerçek sufi karakterlerdendir.¹²⁴⁰ Necip Mahfûz, anlatılarında medreseyi ötelemeden tekkeyi ön plana çıkarır.

Tasavvuf İslâmiyetin gelmesinden sonra ortaya çıktığı için *Evlâdu Hâratinâ* anlatısında Mahfûz tarafından bir cümle hariç kurguya dahil edilmez. O cümle de şudur:

“Yılanları ortaya çıkarmak için size Rıfâî Sûfî tarikatından birisini getirebilirim, diye bağırdı Ebû Serî’. Yeter ki o köyden gelene kadar iki üç gün evlerimize girmeyelim.”¹²⁴¹

Vekilharç, Cebel (Hz. Musa)’ya istediğini yapmaya söz veriyorum. Yeter ki yılanlardan bizi kurtar, der. Mahfûz, burada kurguya Hz. Musa zamanında Rıfai tarikatini dahil eder. Burada tarihsel anlamda bir tutarsızlık söz konusudur. Bu durum, Mahfûz’un tasavvufu sevdiği bilindiği için burada Rıfai tarikatini kurguya sokması da bir nebze anlaşılabilir.

Yazar, *el-Liss- ve ’l-Kilâb* romanında tasavvufu şöyle ele alır:

Anlatının ikinci bölümü tasavvuf şeyhinin mekânının bulunduğu Mukattam Dağı’nın yamaçları arasında kalan ed-Derrâse’dir.¹²⁴²

Anlatının ikinci, sekizinci, on yedinci ve on sekizinci bölümlerinde tasavvuf, tasavvufu temsilen şeyh vardır. On sekiz bölümlük romanın dört bölümünün tasavvufu temsil eden şeyhe ayrılması müellifin, bu hususa vermiş olduğunu önemi göstermektedir. Dolayısıyla, yazarın bu romanı, müellefatı arasında tasavvufu bu derece ele alan ilk anlatısı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Recâ’ Nakkâş da *el-Liss- ve ’l-Kilâb* romanıyla Mahfûz’un tasavvufu önplana çıkardığını ifade eder.¹²⁴³

Saîd Mehrân, fenafillah makamında olan şeyhi şöyle tarif eder:

“Bu özgürlüğe kavuşmamın ilk gecesi. Özgürlükle baş başayım veya gökyüzünde kaybolmuş Şeyh’le; ateşe doğru gitmekte olan kişinin anlaması imkansız sözler söyleyen Şeyh’leyim. Ama gidebileceğim başka sığınak var mı ki?”¹²⁴⁴

Görüldüğü gibi, yazar tasavvufi mekanı vererek dini tebliğini yapan şeyhi olumlu bir şekilde betimlemiştir. Burada dikkati çeken diğer bir husus, caminin ötelenmeyip, tekkenin kapısının 24 saat açık olduğunun vurgulanmasıdır.

Mahfûz, Saîd Mehrân’ın tek gidecek yerinin tasavvufun savunucusu şeyhin mekânı olarak kurgular. Mahfûz, özellikle anlatıyı böyle kurgular ve tasavvufun önemini burada

¹²⁴⁰ Halîfe, *eş-Şahsiyyetu ’l İslâmiyyetu fî ’r-Rivâyeti ’l Mısriyyeti ’l Hadîse*, 43.

¹²⁴¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 202.

¹²⁴² Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 24.

¹²⁴³ Nakkâş, *fî Hubb Necîb Mahfûz*, 260.

¹²⁴⁴ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 33.

vurgulamak ister. Ayrıca tasavvufi silsileye de önem verir. Özellikle de ehlibeyt tasavvufta önemlidir. Mahfûz, tasavvufi silsileyi şöyle verir:

“Şeyh Fetih suresini okuyup lambaları hurma ağacına astı ve ilahi söyleyen kişi: ‘Ey Mısır halkı, gözünüz aydın! Çünkü Hüseyin sizinledir.’ diye fısıldadı.”¹²⁴⁵

Burada ehlibeytin tasavvufta önem arz ettiği ve Peygamber Efendi’mizin torunu Kerbela kahramanı Hz. Hüseyin’e önem verildiği görülür. Yazarın Hz. Hüseyin’e olan sevgisi buradaki kurgusundan da anlaşılır. Yazar, *es-Summân ve’l-Harîf* romanında tasavvufu karakteri İsa’ya şu cümlelerle sordurarak şöyle verir:

“Yanıdaki kitap ne? Kapağındaki Kuşeyrî Risâlesi başlığını okuyarak kitabı aldı ve anlamamış gibi bir tavırla dikkatlice baktı İsa.... Hiç tasavvufta merak salmadın herhâlde? İsa kesik kesik güldü: Daha önceden senin bu kitaplara ilgi gösterdiğini bilmiyordum! Doğru Ahmet Zehran Paşa’yı dinlemiştim. Kitap hakkında çok önemli şeyler söylüyordu. Bu konu ile ilgili olarak çeşitli münasebetlerde bana bazı kitaplar hediye etti. Son günlerde bu konuya yakınlık duyuyorum. İsa, yüzündeki gülümser ifadeden kurtulamayarak: Sen bu konuda gerçekten ciddi misin? Yoksa sadece vakit geçirmek için mi ilgileniyorsun? Semir kola şişesini bardağa boşaltarak cevap verdi: Vakit geçirmekten de öte. Onda kalbin gerçek huzura kavuşması var. ... İsa eğer kelimesi hakkında tasavvuf ne der: ... Eğer tarihin değiştirebileceği varsayımının ahmakça özlemidir. ... İsa tasavvufta sen ne yapacaksın? Semir, seri ve düzgün dişleri belirecek kadar tebessüm etti: İkisini de birlikte götürmek pek zor değil. Ahmet Zehra Paşa da defalarca böyle yaptı. Ben burada tasavvuf ile ticareti birleştiriyorum. Tasavvuf çalışmaları olumsuz etkilemiyor ancak şüpheleri bertaraf ediyor.”¹²⁴⁶

Bu alıntıda öne çıkan husus, tasavvuf erbabınca son derece önemli olan Kuşeyrî Risalesi adlı kitaptan ve onun öğretilerinden bahsedilmesidir. Yazar, ayrıca tasavvuf ile ticareti birleştirerek hem dünya hem ahiretin bir araya getirilmesini vurgulayarak bir anlamda bizdeki Ahi teşkilatına gönderme yapmaktadır. Ayrıca onda kalbin gerçek huzura kavuşması var cümlesi yazarın okuyucuya cümle arasında vermek istediği mesajlardan biridir. İlâveten tasavvuf şüpheleri bertaraf ediyor cümlesi de önemli diğer mesajlardandır.

Ancak, son romanı *Kuştimur*’ın son sayfasını Duha suresine ayırması ilerleyen yaşında ahiretin dünyanın önüne geçtiğinin kanıtı olarak görmek mümkündür.

Yazar, *et-Tarîk* romanında tasavvufu şöyle anlatır:

Karakter Sabir de Sa’îd Mehrân gibi zor durumda kaldıkları için tasavvuf ehlinin yanına gider ve Şeyhe babasını bulup bulmayacağını sorar. Şeyh, cevaben babanı

¹²⁴⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve’l-Kilâb*, 85.

¹²⁴⁶ Mahfûz, *es-Summân ve’l-Harîf*, 70, 71, 72.

bulacaksın, der. Sabir, babasının İskenderiye’de olup olmadığını da Şeyh’e sorunca Şeyh, ya sabır çeker. Sabir, bana hiç birşey söylemedin deyince Şeyh, ben sana her şeyi söyledim, der.¹²⁴⁷

Yazar, bu anlatısında da tasavvufa ve onu temsilen şeyhe büyük önem verir. Mahfûz, tasavvufu sevmesine ve birçok romanında tasavvufu ele almasına rağmen tarikatlerin yanlışlarını da eleştirel tarzda anlatır. Mahfûz, bu anlatısında tarikat üyelerinin İngiliz ekselansına gereğinden fazla saygı göstermesini, şöyle eleştirmektedir:

“... Peygamber’in doğumunu ilan eden havai fişekler havada patlıyor, çatırdayan ışıklar geceyi gündüze çeviriyordu. Rolls Royce marka araba ağır ağır yana çekip otağın önünde durdu. Demirdaşiye üyelerinden oluşan kalabalık – peygamber aşkıyla İngiliz Eksalansına duydukları sevgiyi her nasılsa uzlaştırmayı akıl eden bu tarikatın müritleri – araçtan inen Müsteşar Tulba Merzuk’u karşılamak için ileri atıldı.”¹²⁴⁸

Mahfûz, anlatısında tasavvuf eri kırık kalplerin şifacısı Sidi Ebu’l-Suud’un türbesine de yer verir.¹²⁴⁹ Mısır’da her bölgenin bir evliyası vardır. Mısır halkı tekke ve evliyalara önem verir. Muhammed Şa’ir, Mahfûz’un *Evlâdu Hâratinâ* romanında tasavvufi sosyalizmi savunduğunu söyler.¹²⁵⁰ Kanaatimizce Mahfûz, tasavvufun sosyal adalet yönünü ön plana çıkaran bir yazardır. Kahire’de el-Ezher’e yakın olan eski Osmanlı Ebu Dehep Tekkesi ölümünden sonra yazar için müze olarak tahsis edilmiştir. Bu da, yazarın tasavvuf erbabı tarafından da sevilip takdir edildiğini göstermektedir. Mahfûz, tekkeler’n manevi değerli ifade eden kurumlar olduğunu ve korunması gerektiğini vurgulayarak şunları söyler:

“Tekkeler ise onun için manevi değer ifade eden kurumlardır. Bir televizyon kanalına verdiği mülakatta tekke ile ilgili; ‘Ben küçükken hiç kimsenin yanına yanaşmadığı bir tekke hatırlıyorum. Büyüyüp eserler kaleme almaya başlayınca, tekkeleri manevi değerlerimizin simgesi olarak algılamamız gerektiği kanaatine vardım.’ ifadelerini kullanmıştır.”¹²⁵¹

Mahfûz, tekkelere önem verir ve anlatılarında tekkeler kendine yer bulur. “Harafish Destanı”¹²⁵² adlı anlatısı, tekkenin yanına bırakılan bebek Aşurla başlar. Harafish Destanı romanında İranlı Hâfız Şîrâzî ve şiirleri geniş yer tutar. Çünkü Hâfız Şîrâzî de tasavvufun

¹²⁴⁷ Mahfûz, *et-Tarîk*, 20.

¹²⁴⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 29.

¹²⁴⁹ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 36.

¹²⁵⁰ Muhammed Şa’ir, *Evrâkun min kurrâsât Mensiyye: et-Tasavvûf’inde Necîb Mahfûz*, Erişim: 01.08.2021 https://www.medinaportal.com/naguib_mahfouz_unpublished/

¹²⁵¹ Aa.com, “*Necip Mahfûz ile Bütünleşen Sokak “sokak, tekke ve müze”*”, Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/Necip-Mâhfûz-ile-butunlesen-sokak-tekke-ve-muze/1560525>.

¹²⁵² Mahfûz’un Harafish Grubunun üyesidir. Geniş bilgi için bk., el-Ehram, *Sekâfe ve Funûn*, 20.12.2020. Erişim: 01. 08.2020. <https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>

önde gelen kişilerindendir. Hâfız Şîrâzî tasavvufun önemli kavramlarından vahdet-i-vücut için şunu söyler:

“Maşukun gölgesi âşıka düştüyse ne oldu? Biz ona muhtaç idik, O da bize müştak. Bir vakit gelir ki kul şüphesiz Rab olur. Başka bir vakitte iftirasız kulluk derecesine iner.”¹²⁵³

Buraya kadar yaptığımız alıntılar ve alıntı harici okumalarımızdan anlaşılacağı üzere yazar, romanlarında tasavvufu olumlu tasvir etmektedir.

Sembolik romanlarında yazar, Şamanizm konusuna da bir yerde değinmiştir. *Mîrâmâr* romanında Şamanizmi¹²⁵⁴ şöyle verir:

“Seni burada gördüğüme ne kadar sevindim Mariana. Çok şükür sağlığın yerinde. Senin de öyle Mösyö Emir tahtaya vur. Ben aslında pek iyi değilim. Kolutim ve prostat sorunun var. Ama yine de halimize şükür!”¹²⁵⁵

Şamanizmde tahtaya vurmak, gidenin arkasından su dökmek gibi âdetler vardır.¹²⁵⁶ Mahfûz, burada Şamanizmden bir geleneği kurgular. Mahfûz, diğer altı sembolik romanında Şamanizmi kurgusallaştırmaz.

Dünya toplumlarında gelecekte haber almak adına insaoğlunun farklı yollara başvurduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de falcılıktır. Bu konuda yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında bilimi temsil eden Arif’in, annesinin gelenekselci bir yapıya sahip olmakla kalmayıp insanlara geleceği fal üzerinden anlattığını şu şekilde ifade eder:

“Adam biraz abartarak, çok uzun ama kibar bir kahkaha attı. Casa, huzur içinde yatsın. Onu tanır mıydınız sevgili hanımefendi? Casa mı? Geleceği gören kadın! O mu? Ta kendisi.”¹²⁵⁷

el-Liss- ve ’l-Kilâb romanında Sa’îd Mehrân’ın sevgilisi Nur’un ağzıyla falcılığa dair olumsuz görüşünü şöyle aktarır:

“Söylediklerin ne zaman doğru çıkacak ey falcı kadın?”¹²⁵⁸

Burada Nur, söyledikleri doğru çıkmadığı için falcıya sitem etmektedir. Sa’îd Mehrân, falcı kadının sözlerinin doğru çıkacağını söyler.¹²⁵⁹ Sa’îd, ise başka çıkar yol kalmadığı için falcıya inanmak ister.

Yazar, *es-Summân ve ’l-Harîf* romanında el falına bakarak geleceğe dair öngörülerini roman kahramanlarından İsa’ya şöyle aktarır:

¹²⁵³ Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, 139.

¹²⁵⁴ Geniş bilgi için bk., Cemal Şener, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, 10. Bs. (İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997), 1-112.; Michel Perrin, *Şamanizm*, Çev. Bülent Arıbaş, 10. Bs. (İstanbul: İletişim, 2018).

¹²⁵⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 9.

¹²⁵⁶ Şener, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, 87.

¹²⁵⁷ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 469.

¹²⁵⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 123.

¹²⁵⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 125.

“Tam bu esnada karşısında Hint kıyafetli, el falına bakan bir adam gördü. Bir sandalye çekerek karşısına oturdu ve elini uzattı. Aya çizgilerinin okunması için kendini bıraktı ve tebessümlü bir teslimiyetle bilinmeyi beklemeye başladı. Adamın sesi yükseldi: Ömrün uzun ... Tehlikeli bir hastalıktan kurtulacaksın... Biraz düşündükten sonra: İki defa evleneceksin ve soyunu devam ettireceksin... Pürdikkat adamı dinledi. Adam konuşmasını sürdürdü: Hayatında değişiklikler var ama demir gibi iradenle hiçbir korkuya yer vermeyeceksin. Ancak denizde boğulma tehlikesi atlatacaksın. Deniz mi?Ellerin böyle söylüyor. Sen karşıdakine müsamaha göstermeyen hırslı bir insansın devamlı surette rızkını elde edeceksin ama tutuculuğun çoğu zaman hayatının saflığını lekeliyor... Adam başıyla selam işareti yapıp kalktı. Gitmeye hazırlanırken İśâ, şuursuzca sordu: Peki çözüm yolu nedir? Adam kendisine sorgular gibi baktı. İśâ, bir an saçmaladığını düşünerek eliyle teşekkür işâreti yaptı...”¹²⁶⁰

Yazar, *et-Tarîk* romanında, Sabir, babasına dair bir haber alabilmek için el falına bakan bir falcıya gider ve falcı ona yeni bir şey yok, diye cevap verir.¹²⁶¹

Yazar, *Mîrâmâr* romanında falcılığı şöyle betimler:

“Falıma bakar gibi boş fincanın içine göz attım. Ama talihim yokmuş. Görünüşe bakılırsa yine pis bir bekar evinde tek başıma yaşamam gerekecek.”¹²⁶²

Bu alıntılardan anlaşılacağı üzere, Mahfûz, Ortadoğu toplumlarında yaygın bir gelenek olan falın psikolojik bir arınma gerçekleştirdiğini, yoksul insanların başka çıkar yolu bulamadıklarından falcılara başvurduklarını ve falcıların bir tür psikolog vazifesi gördüğünü bize kurgusunda söylemek ister.

3.2.3. DİN ADAMI/ŞEYH/RAHİP/RAHİBE/KAFİR

Tarih boyunca dinler toplumlar için önem arz etmiş olup bu dinin müntesipleri için de bu dinin yorumlayıcıları değerli hale gelmiştir. Dinlerin temsilcilerinin isimleri farklı olmakla beraber görevlerinin benzerlik arz ettiği düşünülebilir. Dinin temsilcileri daha iyi bir dünya için insanlığı iyiye yönlendirmeye çalışırlar.

Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında şeyhleri kurgulamaz. Çünkü Peygamber Efendi'miz döneminde şeyhler yoktur. Sonradan tasavvufla şeyhler¹²⁶³ ortaya çıkmaya başlar.

¹²⁶⁰ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 142.

¹²⁶¹ Mahfûz, *et-Tarîk*, 20.

¹²⁶² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 166.

¹²⁶³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 13. Bs. (İstanbul:İFAV Yayınları, 2017), 117.

el-Liss- ve 'l-Kilâb adlı romanında ise, başkarakter Saîd Mehrân, hapisten çıktıktan sonra kimsesi kalmadığı için babasının Şehyî Mukattam Dağı'nda yaşayan Şeyh Ali el-Cüneydi'nin yanına gider. Tasavvuf bölümünde bahsi geçtiği gibi, on sekiz bölümden oluşan romanın ikinci, sekizinci, on yedinci ve on sekizinci bölümü sadece Şeyh Ali el-Cüneydi'ye ayrılır. Yani on sekiz bölümün ikinci, dördüncü, on yedinci ve on sekizinci bölüm olmak üzere dört bölümü tasavvuf şeyhi Şeyh Ali el-Cüneydi'ye ayrılır.

Saîd, kendi kendine konuşur ve şöyle der:

“... Şimdi acaba nasılsın Ey Şeyh Ali, ey Cüneydi, ey canlıların efendisi?”¹²⁶⁴

Başka bir kurgu cümlesi ise şöyle başlar:

O arada “Odanın içinden gelen bir ses duydu, anlaşılan namazını bitiriyordu. Bunun üzerine Saîd gülümseyip kitaplarıyla birlikte odanın kapısından içeri daldı. İşte Şeyh orada, seccadenin üzerinde bağdaş kurmuş, kendinden geçmiş bir hâlde bir şeyler mırıldanıyordu. Bu eski odada hemen hemen hiçbir değişiklik olmamıştı. Müritler sayesinde yerdeki hasırlar yenilenmişti, ama o basit yatak hâlâ batıya bakan duvara yapışık duruyordu... Odaya sinen buhar kokusu sanki onlarca yıldır hiç dağılmamış gibiydi. Kitaplarını bırakıp Şeyhe yaklaşarak: “es-Selamu aleykum, ey efendim ve Şeyh'im!” dedi. Şeyh mırıldanmasını bitirdikten sonra başını kaldırdı. Zayıf, gayet canlı, pırıl pırıl bir yüz, hâl gibi bembeyaz bir sanat eseri, daha doğrusu sakal. Başında, gümüş rengi gür saçlara gömülü beyaz bir takke. Ona seksen yıl bu dünyayı görmüş, ahireti de görmüş bir gözle baktı. Bu gözler çekiciliğini, etkileyişini ve büyüleyiciliğini kaybetmemişti. Dolayısıyla Saîd , elini koştuktan kendini alamadı. O eli, uzak geçmişindeki anıları, baba, umut ve gökyüzü ortamından akıttığı batını bir gözyaşı dökerek öptü. ‘Ve aleykümü’s-salam ve rahmetullah.’ ...Müritler nerede, zikir çeken insanlar nerede, “Ey Efendi'miz Muhammed, kapındayım!” diyen sesler nerede? Şeyh, ‘İzin istemeden otur. Çünkü senin bundan hoşlandığını hatırlıyorum!’ derken o da hasırın önünde bağdaş kurup oturdu. Her ne kadar beyaza gömülü dudaklarında bir tebessüm belirmemiş olsa da Şeyh'in gülümsediğini hissetti. Acaba kendisini hatırlamamış mıydı? ‘Kusura bakmayınız. Benim bu dünyada sizin evinizden başka gideceğim bir yer yok.’ Şeyh başını göğsüne bırakarak fısıltılı bir sesle: ‘Sen duvarları kastediyorsun, kalbi değil.’ Bunun üzerine Saîd bir iç çekti, bir an hiçbir şey anlamamış gibi göründü. Sonra da açık açık ve onun sözüne aldırmaksızın: ‘Daha bugün çıktım hapisten.’ dedi. Şeyh gözlerini kapatıp: ‘Hapisten mi dedin?’ ‘Evet seni görmeyeli on yıldan fazla oluyor ve bu süre zarfında çok ilginç şeyler oldu. Belki bunları beni tanıyan müritlerinden duymuşsundur.’ ‘Çok şey duyduğum için, neredeyse hiç bir şey duymamış gibiyim.’ ‘Her ne olursa olsun, seninle bir takım şeyleri gizleyerek

¹²⁶⁴ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 24.

görüşmek istemem. Bu yüzden sana, hapisshaneden daha bugün çıktığımı söylüyorum.’ Bunun üzerine yavaşça başını sallayıp gözlerini açarak, üzüntü kokan bir ses tonuyla: ‘Sen hapisten çıkmadın ki!’ dedi. ... Bunun üzerine Şeyh, hiç aldırmaksızın: ‘İçinde bulunduğun anı düşün sen!’ ... Şeyh sakın bir şekilde: ‘Peki gökyüzünün kapısını nasıl buldun?’ ‘‘Ama ben daha yeryüzünde bir kapı bulabilmiş değilim. Kızım da beni tanımadı.’’’¹²⁶⁵

Mahfûz, kurgusal da olsa Sa’îd Mehrân’ın kurtuluşunun manevi açıdan Şeyh yoluyla olduğunu göstermeye çalışır ama Sa’îd Şeyh’in söylediklerini kulak arkası eder. Mahfûz, burada Sa’îd Mehrân üzerinden insanın manevi olarak hapis hayatı yaşadığını vurgulamaya çalışır. Sa’îd, hapisten çıksa da Şeyh, ona sen hapisten çıkmadın ki diyerek nefis hapisshanesini yani nefsi-emmareyi işâret eder. Şeyh’e ve tasavvufa göre hapisten çıkmanın yolu manevi olarak arınıp insan-ı kamil olmaktır.

Şeyh, Sa’îd Mehrân’a abdest al, mushafı da al oku, diye beş kez söyler.¹²⁶⁶ Daha sonra Şeyh, Sa’îd ’den şu ayetleri okumasını ister:

“Allâh’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allâh da size sevsin (Ali İmran suresi, Ayet:31); Sevgi kabûldür, yani emrettiklerine itaat etmek, yasakladıklarından kaçınmak, hükmedip takdir ettiklerine rıza göstermektir (Tâhâ suresi, Ayet:41).’’¹²⁶⁷

Şeyh, Sa’îd ’i huzur bulması için sürekli doğru yola davet eder ama Sa’îd Mehrân doğru yolu bulmak istemez. Sa’îd Mehrân, kendi kendine iç monolog yapar ve şöyle der:

“Bu, özgürlüğe kavuşmamın ilk gecesi. Özgürlükle başbaşayım ve gökyüzünde kaybolmuş Şeyh’le; ateşe doğru gitmekte olan kişinin anlaması imkansız sözler söyleyen Şeyh’leyim. Ama gidebileceğim başka sığınak var mı ki?’’’¹²⁶⁸

Şeyh, Allâh ile hemhâlken Sa’îd, Şeyh’in söylediklerini anlamak ve yapmak istemez. Sa’îd, Şeyh’in yanına giderek dinlenir ve ilahileri dinler. Çünkü tekkedeki ilahiler hoşuna gitmekte ve çocukluğunu hatırlatmaktadır. Şeyh’in evinin kapısı, gece gündüz gelenlere açıktır. Sa’îd, gece Şeyh’in evinde kalır. Şeyh, sabah namazına kalktığında Sa’îd’e “Sabah namazını kılmıyor musun?” diye sorar ama Sa’îd’den bir cevap alamaz.¹²⁶⁹

“Şeyh, Fetih suresini okuyup lambaları hurma ağacına astı ve ilahi söyleyen kişi: ‘Ey Mısır halkı, gözünüz aydın! Çünkü Hüseyin sizindir!’ diye fısıldadı.’’’¹²⁷⁰

Yukarıdaki pasajdan, tarikatlerde ehlibeyte önem verildiğini anlamak mümkündür. Şeyh, Sa’îd’e sen çok yorgunsun, der. Sa’îd bayağı dinlendikten sonra Şeyh’le vedalaşır.;

¹²⁶⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 24, 25, 26.

¹²⁶⁶ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 30, 31.

¹²⁶⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 32.

¹²⁶⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 33.

¹²⁶⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 39, 82, 83.

¹²⁷⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 85.

Şeyh, Sa'îd Mehrân'a çocukken nefsinı sorgulayarak işe başla, der.¹²⁷¹ Tasavvufta ilk merhale, kişinin nefsinı sorgulayıp nefsi emmareden kurtulmasıdır. Sa'îd, tekrar onun tekkesine döndüğünde Şeyh, Sa'îd'e artık ne zaman huzura ereceksin, diye sorar. Şeyh, Sa'îd'e sen hem bu dünyadan hem öbür dünyadan sorumlusun, der. Şeyh, bu senin imtihanından başka bir şey değildir diyerek Araf suresinin yüz elli beşinci ayetini okuyarak Sa'îd'i uyarır. Şeyh, Sa'îd'e uyu, uyku senin gibiler için ibadettir, der.¹²⁷² Mahfûz, kötü insanlar uyusa daha az kötülük yaparlar, diye Şeyh'in ağzından "Uyu, uyku senin gibiler için ibadettir." cümlesini kurgular.

Yazar, on sekiz bölümün dördünü şeyhe ayırmakla kurguda tasavvufa verdiği önemi vurgular. Yazarın özellikle zahiriliği önceleyen değil, batınılıği önceleyen tasavvufu kurgulaması önem arz eder.

Yazar, *es-Summân ve 'l-Harîf* romanında karakterlerden İsâ, sarıklı şeyhlerden birinin konuşma yaptığı dar bir sokağa dalar. Yandık bittik diyen şeyhe karşı İsâ, siz şeyhler hep böylesiniz; kendi çıkarlarınızdan başka bir şeyi düşünmezsiniz, der.¹²⁷³

Mahfûz, sûfiliği sevmekle beraber sûfiliğin ve dinin kullanılmasına karşıdır.¹²⁷⁴ Bazı kurgularında bu açık bir şekilde görülür. Bazı din bezirganlarının dini kullanmasına karşıdır. Mahfûz bu durumu romanlarındaki kurgularına yansıtır. Ama burada İsâ, şeyhlere karşı bir insandır ve onları kötüler. Burada durum farklıdır. İsâ, sen bu bunak şeyhlerin mi bu davayı çözeceklerini sanıyorsun, der? ; Mahfûz, romanlarında farklı karakterler kullanır İsâ'da bu farklı karakterlerden olup din karşıtı bir profil çizer. İsâ'nın karşısında İsâ'ya cevap veren, dindar Hasan vardır. Siyasetin konuşulduğu bir ortamda Şeyh Abdulsettar Selhubi, İsâ ve Hasan'ı dinleyip, kafasını uzatarak o hâlde partiler kralın üstünde olsun, der.; Şeyh Abdulsettar, senato üyesi olup siyasetin aktif olarak içerisinde; Şeyh Selhubi, muhabbet arasında biz büyük dinlerin çekişmelerinin yaşandığı zamanlarda yaşıyoruz sanki, der. Semir Abdalbaki, peki küçük toplumlar nasıl ayakta kalır, diye sorar. Şeyh de kendinden emin bir şekilde şöyle cevap verir:

*"Atom tufanın ta kendisidir. Ya Allâh'a samimi bir şekilde yönelmek ya da apaçık bir helaka sürüklenmek."*¹²⁷⁵

¹²⁷¹ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 92, 115.

¹²⁷² Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 166, 181, 173.

¹²⁷³ Mahfûz, *es-Summân ve 'l-Harîf*, 8.

¹²⁷⁴ Tasavvufi hadis uydurmaları ile ilgili olarak bk., Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 3.Bs. (Ankara: TDV Yayınları, 2013).

¹²⁷⁵ Mahfûz, *es-Summân ve 'l-Harîf*, 20, 24, 38, 138.

Mahfûz, burada Şeyh'in sözleri üzerinden modern dönemin tufanının atom olduğunu söylemek ister. Ayrıca samimi bir şekilde Allah'a yönelmezsek helak olacağımızı kurgu yoluyla olsa bize ifade eder.

Yazar, *et-Tarîk* romanında Sabir, babasını bulmak için mahalli şeyhlere de sormak zorundayız, der.¹²⁷⁶ Şeyhlerden birinin yanına giden Sabir, şeyhe babasını bulup bulmayacağını sorduğunda şeyh ona sabredersen babanı bulacaksın, der. Buradan anlaşılacağı üzere, bir çıkar yol bulamayan toplum bireylerinin (Sabir özelinde) başvuracakları bir değer olarak, şeyh karşımıza çıkmaktadır.¹²⁷⁷

İslam toplumundaki şeyhlik makamını temsilen Hrityanlıkta rahip ve rahibeler yer almaktadır. Yazar, *eş-Şehhâz* romanında rahip ve rahibeleri överek, rahibelerin dini değerleri temsil eden örnek insanlar olduklarını şu cümleyle tasvir eder.

*“Canlı, güzel bir kadınla evlendim, rahibelerin örnek öğrencisi, tepeden tırnağa incelik dolu.”*¹²⁷⁸

Görüldüğü gibi burada rahibeler, yazar tarafından olumlu olarak ele alınmıştır.

Bütün dünya kutsallarında, kutsalları kabul etmeyenler kötü betimlenerek kafir olarak isimlendirilmiştir. Yazar, *Sersera Fevka'n-Nîl* romanında kâfir başkarakterlerden Enis Zeki'yi 'Abduh Amca'ya söylediği sözlerle şu sözlerle kurguya dâhil eder:

*“Bugün hicri yılbaşı dolayısıyla resmî tatil olduğu için Enis gününü kah balkonda, kah salonda mahmur bir hâlde geçirdi. Günbatımından az önce 'Abduh Amca akşam sefası için hazırlık yapmak üzere gelince Enis, onun hicri yılbaşı kutladı. Bu onun üçüncü ya da dördüncü kutlayışı olmasına rağmen ilk kez kutladığını sanıyordu. 'Abduh Amca'ya hicri yılbaşı hakkında ne bildiğini sordu. Adam, onun Hz. Peygamber'in kâfirler yüzünden göç ettiği gün olduğunu söyleyip kâfirlere lanet okudu. Bunun üzerine Enis, 'Hazırladığın bu mekânı birazdan onlar dolduracaklar!' dedi.”*¹²⁷⁹

Mahfûz, burada Enis Zeki üzerinden kâfirlerin yaptıklarıyla dini bütün olduğunu iddia edip kâfirlerin yaptıklarından farkı olmayan insanları vurgulamak ister. 'Abduh Amca, İslâm öncesi kâfirlere ve müşriklere lanet okurken onlardan farkı olmayanlara hizmet etmektedir. Mahfûz, bütün İslâm dünyasındaki bir soruna burada değinerek yozlaşmanın dinden kaynaklı olmayıp, bireysel hatalardan kaynaklandığını ve bu kimselerin kâfirlerden farkının kalmadığının altını çizer.

Yazarın *Mîrâmâr* romanında kâfirlik ve zındıklıkla ilgili cümlesi ise şöyledir:

¹²⁷⁶ Mahfûz, *et-Tarîk*, 18.

¹²⁷⁷ Mahfûz, *et-Tarîk*, 19.

¹²⁷⁸ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 48.

¹²⁷⁹ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 115.

“Manastırını terk eden biri zındıkların arkadaşlığıyla yetinmesini bilmeli, diye kendime hatırlattım.”¹²⁸⁰

Yazar dinsel değerlerden uzaklaşan insanların kafirlerle arkadaşlık yapacağını kurgu yoluyla aktarır.

Yukarıdaki alıntılardan yola çıkarak Mahfûz’un, romanlarında din adamlarından şeyhi olumlu ele aldığını ve Hristiyanlıkta da kâfir/zındık dini kabul etmeyenlerin olduğunu görmek mümkündür. Ayrıca, Mahfûz’un *Evlâdu Hâratinâ* romanında ehli kitap peygamberlerini sembolleştirerek aktarmasına rağmen kâfir kelimesini kurguda kullanmadığı da dikkati çekmektedir.

3.2.4. ABDEST/NAMAZ/NAMAZ DUALARI/EZAN/İLAHİ/ZİKİR

Bütün dinlerin müntesipleri için yapmaları gereken kural ve kaideleri vardır. İslâm dininde abdest, namaz, namaz duaları, ezan, tesbih, ilahiler ve zikir bu kaidelerin içerisine girer. Bu kaideleri yazar romanlarında okuyucuya büyük bir dikkat ve titizlikle verir.

Mahfûz, *el-Liss- ve’l-Kilâb* romanında abdeste şöyle değinir:

Şeyh Ali el-Cüneydi, Sa’îd Mehrân’a “*Bir mushaf al da oku.*” dediğinde Sa’îd, “*Abdestli değilim.*” der. Şeyh, Sa’îd’e altı kez “*Abdest al mushafı oku.*” der.¹²⁸¹ Mahfûz, Şeyh vasıtası ile Sa’îd’in hidayete ermesini ister.

Yazar, *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında ‘Abduh Amca, sabah namazını kılmak için abdest alır.¹²⁸² ‘Abduh Amca’yı yazar bilinçli olarak dine inanmayanların içerisine yerleştirir ve onun namaz kılarak mutlu oluşunun örnek alınmasını ister. Aynı zamanda ‘Abduh Amca geçimini sağlamak adına da olsa, kadın ve esrar ticaretine aracılık yapıyor olması kabul edilebilecek bir husus değildir. Prof. Dr. Musa Yıldız, Mahfûz’la yaptığı röportajda “*Bu çelişkiyi nasıl izah ediyorsunuz?*” diye sorar ve Prof. Dr. Musa Yıldız’ın aldığı cevap şu olur:

“*Doğrusu bu adam halkı temsil ediyor. Fakir, yoksul, dindar halkı... Fakat geçimini sağlamak için insanlara hizmet eden halkı.*”¹²⁸³

Yazar, beş sembolik romanında abdesti kurgu konusu olarak almaz.

Bu bağlamda ele alacağımız diğer bir dini ritüel namazdır. Mahfûz, *el-Liss- ve’l-Kilâb* romanında namazı şöyle verir:

¹²⁸⁰ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 113.

¹²⁸¹ Mahfûz, *el-Liss- ve’l-Kilâb*, 31, 32.

¹²⁸² Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 49.

¹²⁸³ Yıldız, *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 272-276.

Sa'îd Mehrân, seksen yaşındaki¹²⁸⁴ Şeyh Ali el-Cüneydi'nin evine gittiğinde Şeyh namazını bitiriyordu.¹²⁸⁵

Birçok anlatıda din ve dindarlarla dalga geçilirken¹²⁸⁶ yazar burada şeyh üzerinden okuyucunun dikkatini namaza çeker. Sa'îd Şeyh'in evindeyken Şeyh sabah namazı için kalkıp lambayı yakar, namazlığı serer ve Sa'îd'e dönerek “*Sabah namazını kılmıyor musun*” diye sorar. Sa'îd cevap vermez. Şeyh, kamet getirip namazını kılar.¹²⁸⁷ Yazar, şeyhin tekkedeki manevi ortamını romanında vermeye çalışır. Sa'îd tekrar Şeyh'i görmeye gittiğinde namazgah köşesinde bağdaş kurmuş niyaza gömülmüş bir hâlde bulur.¹²⁸⁸ Sa'îd, tekkede şeyhi hep Allâh'a ibadet ibadet ederken bulur. Şeyh, Sa'îd'e Kehf suresi yirmi dördüncü ayet olan “*Unuttuğun zaman Rabb'ini an.*” ayetini hatırlatır.¹²⁸⁹ Şeyh, Sa'îd'e sürekli şekilde tebliğini yaparak doğru yola getirmeye çalışır. Sa'îd, Şeyh'in evindeyken Şeyh'in namaz için ezanı beklediğini görür.¹²⁹⁰ Bu anlatıda Şeyh, olumlu kurgulanmış olup namaz için ezanları bekler.

et-Tarîk romanında ise kurguda sabah ezanı okunur.¹²⁹¹ Sabir, sabah ezanını duyunca umudu kesilir.¹²⁹² Namazla ilgili diğer bir kurgu cümlesi şudur:

“*Ali Seraykus içeri girdiğinde Muhammed el-Sevi namaz kılıyordu.*”¹²⁹³ Dolayısıyla romanda öne çıkan bir kahramanın namaz kılıyor oluşu yazarın bizzat bu konudaki olumlu tutumunu göstermektedir.

Yazar, *Sersera Fevka'n-Nîl* romanında 'Abduh Amca, namaz kılanlara imamlık yapar.; Enis Zeki, 'Abduh Amca'ya aşktan sonra seni mutlu edecek bir şey bulamadın mı diye sorduğunda 'Abduh Amca, benim huzur kaynağım namazdır, der.¹²⁹⁴ Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, namaz müellif için büyük önem arz eden bir dini ritüeldir.

Zeki, 'Abduh Amca'ya ezen okurken sesin çok güzel, der. 'Abduh Amca, namazgahı kendi elleriyle yaptığında yüzer ev sahiplerine söyler.¹²⁹⁵ Enis Zeki, 'Abduh Amca'ya uyuyakalırsam akşam ezanından önce beni uyandır, der.¹²⁹⁶ Başka bir gün 'Abduh Amca,

¹²⁸⁴ Kemâl Sa'd Muhammed Halîfe, *eş-Şahsiyyetu'l İslâmiyyetu fi'r-Rivâyeti'l Mısriyyeti'l Hadîse, 1. Bs. (Riyad: Mektebetu'l İbikân, 2006)*, 32.

¹²⁸⁵ Nahfuz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 24.

¹²⁸⁶ Kemâl Sa'd Muhammed Halîfe, *eş-Şahsiyyetu'l İslâmiyyetu fi'r-Rivâyeti'l Mısriyyeti'l Hadîse, 39.*

¹²⁸⁷ Nahfuz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 83.

¹²⁸⁸ Nahfuz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 165.

¹²⁸⁹ Nahfuz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 170.

¹²⁹⁰ Nahfuz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 164.

¹²⁹¹ Mahfûz, *et-Tarîk*, 76.

¹²⁹² Mahfûz, *et-Tarîk*, 84.

¹²⁹³ Mahfûz, *et-Tarîk*, 105.

¹²⁹⁴ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 12, 14.

¹²⁹⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 14.

¹²⁹⁶ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 15.

dışarıda sabah ezanı okur.¹²⁹⁷ ‘Abduh Amca, ben sabah namazına gidiyorum, der.¹²⁹⁸ Enis Zeki, ‘Abduh Amca için hem güçlüdür hem zayıf; hem vardır hem yok; hem yandaki namazgahın imamı, hem de pezevenktir! der.¹²⁹⁹ Prof. Dr. Musa Yıldız, Necip Mahfûz la yaptığı mülakatta niçin ‘Abduh Amca’yı hem imam hem de kadın ticareti yapan biri olarak kurguladığını sorduğunda Mahfûz, Mısır toplumunda böyle insanların bulunduğunu söyler.¹³⁰⁰ ‘Abduh Amca’nın az ötede namaz kıldırın sesi yüzen eve gelir.¹³⁰¹ ‘Abduh Amca, akşam ezanını okur.¹³⁰² Namazgahtan ‘Abduh Amca’nın akşam ezanını okuyan sesi gelir.¹³⁰³ Semera yüzer evden çıkarken ‘Abduh Amca sabah ezanını okur.¹³⁰⁴ ‘Abduh Amca sabah ezanını okurken Enis Zeki, yalnız olduğunu düşünür.¹³⁰⁵ ‘Abduh Amca, namazını kılar ve yüzer eve gelir.¹³⁰⁶ İslâm toplumunda ‘Abduh Amca karakterinin bir tip hâline dönüştüğü de görülür.

Yazar, *el-Liss- ve ’l-Kilâb* romanında Şeyh Ali el-Cüneydi’nin tekkesini verirken buradaki dervişlerin ilahi ve zikir ile vecd halinde kendilerinden geçtikleri anı şöyle anlatır:

“Bu garip evde kapalı hiçbir kapı yok. Kalbi ürperdi ve zihninde hâlâ canlı eski bir döneme götürdü onu; çocukluk dönemine. Düş kurduğu, baba şefkatini yaşadığı, emavi hayaller kurduğu döneme. İlahiler eşliğinde sallananlar avluyu dolduruyor ve kalplerinin derinliklerinden ‘Allâh, Allâh!’ sesleri yükseliyordu.”; “... Ama ses tükendi. Müritler nerede, zikir çeken insanlar nerede, “Ey Efendi’miz Muhammed, kapındayım!” diyen sesler nerede?”¹³⁰⁷

Sa’îd, babasıyla beraber tekke günlerini düşünür, buradayken babasının vecd halinde kendinden geçtiğini müellif şöyle tasvir eder:

“Dışarıdaki sessizlik bir eşeğin, sonu adeta ağlamaklı bir hıçkırıyla biten anırmasıyla bozuldu. Hiç tadı olmayan bir ses “Talih kismet nerede?” şarkısını söylüyordu. Babasın da onu “Tahmin et” şarkısını söylerken yakalamış, hafifçe tokatlayarak: “Biz mübarek Şeyh’e gidiyorken bu da uygun bir şarkı mı şimdi?” demişti. Baba, zikirin ortasında kendinden geçmişti. Gözleri uzaklara dalar, sesi boğulur ve şıpır şıpır terlerdi.”¹³⁰⁸

¹²⁹⁷ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 18.

¹²⁹⁸ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 33.

¹²⁹⁹ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 44.

¹³⁰⁰ Yıldız, *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 272-276.

¹³⁰¹ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 51.

¹³⁰² Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 74.

¹³⁰³ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 91.

¹³⁰⁴ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 104.

¹³⁰⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 129.

¹³⁰⁶ Mahfûz, *Sersera Fevka ’n-Nîl*, 136.

¹³⁰⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 23, 24.

¹³⁰⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve ’l-Kilâb*, 29, 32-33.

Yazar Alî Atâ, Mahfûz'un *Hadratu'l-Muhterem* romanındaki muhterem'in Mahfûz olduğunu iddia ederek Mahfûz'un tasavvufî yönüne vurgu yapar.¹³⁰⁹ Eymen el-Cündî ise Mahfuz'u kurtaranın tasavvuf olduğunu söyleyerek Gecenin Kalbi (Kalbu'l-Leyl) romanındaki karakter Cafer er-Ravî'nin dudaklarından dökülen şu cümlelerin aslında Mahfûz'a ait olduğunu ifade eder:

*"Aklın dünyasını keşfettim ve ondan büyüledim. Kendi trajedim, zihnim ile Tanrı'ya olan kesin inancım arasındaki çatışma arasında ortaya çıktı. Saf imana olan güvenim, kalbin dilinde olduğu gibi sarsıldı. 1+1=2 gibi kesin bir ilişki ve gibi kaçınılmaz bir inanç istiyordum."*¹³¹⁰

Eymen el-Cündî, Mahfûz'daki bu zihinsel kaosu tasavvufî son bulduğunu söyler. Eymen el-Cündî nasıllı *"Rihletu İbni Fattûma"*¹³¹¹ adlı romanında Allah'a inanan yolcu karakterinin - Bu romandaki karakter Müslümanlarının İslam'ı yanlış anlamaları sonucu yolculuğa çıkıp huzuru uzun bir aradan sonra ezan sesiyle bulur- zihinsel kaosu işittiği ezan sesiyle tamamen sona eriyorsa Mahfûz'un da zihinsel kaosu tasavvufî son bulur.¹³¹²

Mahfuz tasavvufu sever ve tasavvuf hakkında el yazısıyla şunları yazar:

"Asıl işiniz Allah için daima sevgi olsun. Hakkı bilmek için hakikat ve ilim/bilim elde edersiniz, Allah'ın bilmek ve tanımak için merhamet ve sevgi istersiniz ayrıca yine

¹³⁰⁹ Alî Atâ, *Necîb Mahfûz'ul Hâric an Taksîmâtî's Serd ve'l Mazlûm Nakdiyyen*, 22.08.2019 Erişim: 30.10.2020 <https://www.independentarabia.com/node/50276/>

¹³¹⁰ Eymen el-Cündî, *es-Sufiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 06.08.2012 Erişim: 30.10.2020 <https://www.almasryalyoum.com/news/details/190019>

¹³¹¹ Şuruk Yayınları *Rihletu İbni Fattûma* romanı için şu tanıtım cümlelerini yazar: *"Hangisi daha kötü rabbim: bilgisizce ilahlık iddiasında bulunan mı yoksa Kuran'ı kendi çıkarları için kullanan mı? Kandil Muhammed el-Annabi'nin ya da adı annesine atfedilen Arap seyyah İbn Fattuma sevgiliyle evlenemeyince ülkesinde kaybolan adaleti aramak için hicret etmiştir. İlk baskısı 1983'te yayınlanan "İbn Fattuma'nın Yolculuğu" romanı, sosyal, ekonomik, dini ve politik sistemler arasında büyüleyici bir yolculukta ütopya arayışı içinde dünyayı dolaşıyor; İnsanların çirkin bir gerçekle gerçekleşmeyen bir rüya arasında kafalarının karıştığı yer. Roman boyunca İbn Fattuma, zalim rejimler ideal rejimler arasında gidip gelir, ancak kural değişmez: "Her ilişki geçicidir, yabancı." İnsan yolculuğu iki kelimeyle özetlenebilir: Kan ve savaşlar, dünyayı dolaşmak ve soru sormak, roman Tanrı'nın ülkelerinde dolaşan anlatıcının başından geçenleri anlatır. "Eğer İslam dediğin gibiyse, neden yollar fakir ve cahillerle dolu?" Geniş bilgi için bk., Necîb Mahfûz, *Rihletu İbn Fattûme*, 2. Bs. (Kâhire: Dâru's Şurûk, 2007)*

¹³¹² Eymen el-Cündî, *es-Sufiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, 06.08.2012 Erişim: 30.10.2020 <https://www.almasryalyoum.com/news/details/190019>

Allah'taki güzelliği ortaya çıkarmak ve bilmek için sanat yaparsınız bencillik için değil. Allah rızası için hakikatin, iyiliğin ve güzelliğin kazanılmasıdır.”¹³¹³

Mahfûz, tasavvufu, tekkeyi, şeyhi, ilahileri, zikirleri verir ve olumlu kurgular. Mahfûz bunu yapmasındaki neden kendisinin tasavvufi yönünün bulunmasındandır. Ayrıca *el-Liss- ve'l-Kilâb* romanındaki Şeyh Ali Cüneydi ve Hân el-Halîlî romanındaki Şeyh Dervişte bu olumlu kurgulardandır.¹³¹⁴ Mahfûz, istemese tasavvufu ilgili terimleri anlatıda kullanmazdı. Yazarın tasavvufi literatürü anlatılarında olumlu anlamda kullanması tasavvufu sevip önem verdiğini gösterir. Sa'îd Mehran, Şeyh'e şöyle sorar:

*“Burada artık zikir yapılmıyor mu?”*¹³¹⁵

Yazar okuyucuya dergahtaki zikri bu cümleyle hatırlatır.

Sa'îd, yine babasını hatırlar ve kurgu şöyle gelişir:

*“Ooo! Merhum babamın şeyhi! Seninle birlikte defalarca halkalarını izlemiştim. Teselli vericiydi. İlahi söyleyenlerin söyledikleri ilahiler hoşuma gidiyordu.”*¹³¹⁶

Mahfûz, burada tasavvuf halkasını ve bu halkanın söylenen ilahilerle insanı rahatlatıldığını kurgular. Okuyucuyu dolaylı olarak olumlu yönde yönlendirmeye çalışır. Romanda bir başka yerde Sa'îd, Şeyh Ali'nin evine gider:

*“Vücudun yere değer değmez ölü gibi uykuya dalacağını sanıyordun! Ondan dolayı Rab'lerinden korkanların tüyleri ürperir, sonra da Allâh'ın zikrine derileri ve kalpleri yumuşar. Bu garip adam ne zaman uyur ki? Fakat garip adam, ilk kez yüksek bir sesle terennüm etti: Bana göre vecd, görmediğim şeyi inkardır.”*¹³¹⁷

Sa'îd farklı düşünse de yazar, Sa'îd'in yolunu Şeyh Ali üzerinden değiştirmeye çalışır ama ne kadar başarılı olur tartışılır. Yazar, belki de Sa'îd'in değişmesini istememektedir. Burada yazar, Şeyh'i olumlu Sa'îd'i olumsuz ele alır. Bazıları Şeyh, Sa'îd'i değiştirememiş, diye eleştirir ama Mahfûz, Sa'îd'in değişmeyip olumsuz yönde kalmasını kurguladığı için böyle kalır. Sa'îd Mehrân, Şeyh Ali Cüneydi'nin zikir halkasına karışır.¹³¹⁸ Sa'îd, son dönemlerinde Şeyh Ali'nin tekkesine yine gider ve kurgu şöyle gelişir:

“Dışarıda bir el çırpma sesi duydu. Birdenbire adamların sesi kesilivermiş ortalığı sessizliğin haşmeti kaplayıvermişti. Şeyh Ali el-Cüneydi, 'Allâh, Allâh, Allâh!' dedi,

¹³¹³ İzze Abdulhamîd, *Evrak Mube'ğsera es-Sufiyye fî Şeria'ti Necîb Mahfûz*, 11.10.2021. Erişim: 30.12.2020 <https://www.alsolta.net/93126>

¹³¹⁴ Muhammed Ali Selâme, *Numuzec Şâhsiyyetu Dîniyye fî rivâyeti Necîb Mahfûz*, 85.

¹³¹⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb* , 29.

¹³¹⁶ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb* , 39.

¹³¹⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb* , 82, 83.

¹³¹⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb* , 84.

diğerleri de bu sesi, salınımlı zikir hareketini hayaline işleyen bir nağme ile tekrarladılar. Allâh... Allâh... Allâh... Nağmeler, gittikçe yükseliyor ve hızlanıyor, hızlandıkça da hareket eden bir trenin çıkarttığı ses gibi bir tempo oluştuyordu. Bu hareketler, uzunca bir süre, hiç kesilmeksizin sürdü. Daha sonra, yavaş yavaş bir yorulma, sonra da tempoda bir sürüş ve yavaşlama meydana geldi. Sonrasında ise kendinden geçme ve sessizlik. İşte tam bu sırada, kadife gibi yumuşak bir ses yükselerek, şunları mırıldandı: Yazıklar olsun bana, zaman akıp gitti ama ben, sizinle bir kez olsun görüşemedim, ey sevdiğim dostlar! Biri doğum, diğeri ölüm olmak üzere iki günlük ömürde nasıl umulur rahatlık bir kişide. Köşelerde ahlânıp vahlanmalar yükseldi. Sonra başka bir ses yükselerek şunları mırıldandı: Özlemim önünde, yaptıklarım ardında, aşık olarak geceleme, aşk için yeter bana. Çığlıklar tekrar yükseldi. İlahinin biri bitti, diğeri başladı. Sonunda, yeniden zikre davet eden bir el çırpıldı ve böylece hiç duraksamadan Allâh'ın adı zikredildi. Kendini tamamen dinlemeye vermişti. Gece ilerliyordu. Sonra anıları, sanki geri çağırılmışçasına, birden kafasında canlandı. Baba Amm Mehrân, zikredenlerle birlikte sallanıyor, çocuk da hurma ağacının dibine oturmuş, şaşkın bakışlarla onları izliyordu. Karanlıklardan, Rahman'ın katındaki ebedî hayatın manzaraları görünmüştü. Parlak umutlar, unutkanlık tozlarını üzerinden silkerek geçip gitmişti. Gize Caddesi'ndeki biricik hurma ağacının altında, sabah sevinci gibi ıslak fısıltılar yaklaşıyordu ve kucağındaki küçük Sena, doğuştan büyüleyici bir dille konuşuyordu. Sonra cehennemin derinliklerinden alevli nefesler esti, ardından da darbeler birbirini takip etti. İlahi söyleyenin nağmeleri uzadıkça, zikir çekenlerin çığlıkları da uzadı.”¹³¹⁹

Mahfûz zikir halkasını o kadar güzel anlatır ki zikir halkasına katılmayan bir insan, bu tarifi yaparken zorlanır. Mahfûz'un babası Amm Mehrân'ın katıldığı zikir anını kurguladığı bu anlatısal pasajı okurken bile zikir halkası gözlerde canlanır ve zikir canlı bir şekilde yaşanıyormuş gibi olunur. Burada önemli olan, Mahfûz'un tasavvufu ve zikri ön plana çıkartması ve olumlu bir şekilde diğer eserlerinde de değinmiş olmasıdır.

Yazar, *et-Tarîk* romanında Sabir, sabah yedide kalkıp pencereyi açar ve kurgu şöyle gelişir:

“Meydandaki dilenci hezayan içinde anlamsız bir ilahi söylüyordu: Ah, güzel yüzlüsü, Hristiyanlar da Yahudiler de sana inandı.”¹³²⁰

Yazar, dilencinin ağzından ilahi söyleterek Hz. Peygamber efendimizi yüceltmıştır.

Yazar romanlarında dinimizin ritüelleri olan abdest, namaz, namaz duaları, ezan, tesbih, ilahiler ve zikri romanlarında olumlu verir.

¹³¹⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 165, 166.

¹³²⁰ Mahfûz, *et-Tarîk*, 76.

3.2.5. KIYAMET GÜNÜ/AHİRET/CENNET/CEHENNEM

Hak olan veya olmayan dünya dinlerinin hatta ilkel kabilelerin inançlarında dahi diğer dünyaya inanç vardır.¹³²¹ İslam inancında inanırların bir araya geleceği kıyamet günü meleklerin kişisel sorgulamaları neticesinde insanların amellerine göre ahiretteki gidecekleri yer olan cennet ve cehennem inancı vardır. Bu inanç ölüme inanan müminleri bu dünyanın boş olduğuna ve Allâh'ın sonsuz olduğu inancına götürür.

Yazar, *Mîrâmâr* romanında kıyamet gününü şöyle anlatır:

*“Güzel; ama ben planımı ve onun değerlendirmesini oynayarak yapmasını tercih ederim. Yoksa kıyamet gününe ramak var. Sonra da kahkahayla gülüyor. İçimden, Allâhım, diye inliyorum. İyilik yapmak ve bir başkasının da aynısını yapmasına yardım etmek istiyorum. Acaba ne yapmalıyım?”*¹³²²

Mahfûz, kıyamet gününü burada olumlu kurgulayarak kıyametin her an kopacağını hatırlatır ve zamanın kıymetinin bilinmesini vurgular. Mahfûz, kurgusal cümlelerle kıyamet gelmeden iyiliğin yapılmasına atıfta bulunur.

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında şeyhin her daim ahiret için çalıştığını, ölmeden önce ölüp Hakk'ı aklından çıkarmadığını ifade ederek ahiret gününü şöyle tasvir eder:

*“Şeyh mırıldanmasını bitirdikten sonra kafasını kaldırdı. Zayıf, gayet canlı, peril peril bir yüz, hale gibi bembeyaz bir sanat eseri, daha doğrusu sakal. Başında, gümüş rengi gür saçlara gömülü beyaz bir takke. Ona seksen yıl bu dünyayı görmüş, ahiretide görmüş bir gözle baktı.”*¹³²³

Mahfûz, Şeyh'in manevi havasından olumlu bir şekilde bahseder. Mahfûz, Şeyh'i o kadar güzel bir şekilde kurgularki olumlu anlamda etkilenmemek elde değildir. O, Şeyh'i Muhammed Teymûr'un *fi'l-Kitâr (Trende)*¹³²⁴adlı hikâyesindeki gibi olumsuz resmetmez.

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında cenneti şöyle verir:

*“Böyle tanık olmuştu bu kıyı Adem ile Havva'nın doğumlarına. Ama kimse bilemez kimin çıkacağını cennetten.”*¹³²⁵

Mahfûz Hz. Adem ile Hz. Havva'nın bile cennetten çıktığını dolayısıyla kimsenin peşinen kendisini cennetlik görmemesi gerektiğini bu cümleyle ifade eder.

Yazar, *Sersera Fevka 'n-Nîl* romanında cenneti şöyle anlatır:

¹³²¹ Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 2. Bs. (İstanbul: Hikav Yayınları, 2018).

¹³²² Mahfûz, *Mîrâmâr*, 181.

¹³²³ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 24.

¹³²⁴ Geniş bilgi için bk., Gürkan Dağbaşı, “Muhammed Teymûr'un *fi'l-Kitâr* İsimli Kısa Öyküsünün Farklı Çevirilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2 (Aralık 2017), 1-16.

¹³²⁵ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 23.

“Cennetin yolunun demir ağaçlarla dolu olduğunu, orada geceleyin yürümenin zor olduğunu, otomobilin birkaç saniyede o yolu katettiğini, fakat bu birkaç saniye içinde dehşet saçıldığını, bir adamın çığlık attığını, sesi boğazında düğümlendiği için kimsenin onu duymadığını söyledi.”¹³²⁶

Enis, iş yerinde uyuşturucu aldıktan sonra rüyasında yukarıdaki cümleleri görür. Enis Zeki, anlatıdaki dine olumsuz bakan karakterlerden biridir. Yukarıdaki pasajdan da, Enis’in cennet anlayışıyla alay ettiğini görmekteyiz.

Yazar, *Mîrâmâr* romanında, semavi kitaplarda geçen cennet ve cehennemi gerçekçi bir şekilde şöyle tasvir eder:

“Demek cennet ve cehenneme inanmıyorsun? Cennet şerefine huzur içinde yaşayabileceğin her yerdir. Cehennem de bunun tam tersi.”¹³²⁷

Yazar, *el-Liss- ve'l-Kilâb* romanında cehennemi günahkarlar için cezalarını çekecekleri bir yer olarak şöyle anlatır:

Kurguda cehennemin derinliklerinden alevli nefesler eser, ardından darbeler birbirini takip eder.¹³²⁸

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında cehennemi şöyle anlatır:

İsâ, Rira’ya cehennem azabını hak ettiğimi biliyorum, der.¹³²⁹

Yazar, bu kurgusal cümleyle Hristiyanlıkta da cehennem azabı olduğunu anlatı yoluyla okuyucuya takdim eder.

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında Cehennem’i Mustafa üzerinden şöyle verir:

“Dilenmek, gece gündüz amaçsız okumalar içinde, yararsız şiirle, gece kulüplerinde putperest duacılarla, cehennem serüvenlerine sağır yürekleri kızıştırarak.”¹³³⁰

Mahfûz bu cümlesiyle dindışı yapılan eğlencelere vurgu yaparak bu dindışı eğlencelerin insanları cehenneme götüreceğini edebi tasvirlerle belirtir.

Cehennem ile ilgili bir diğer anlatı şöyledir:

“Bizi cehenneme gönderselerdi, eninde sonunda orayada, zebanilerine de alışmıştık eminim.”¹³³¹

Mahfûz insanoğlunun dünya hayatı sonunda ahirete gideceğini, işlediği günahların karşılığı olarak zebaniler tarafından karşılanacağını ifade eder.

¹³²⁶ Mahfuz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 133.

¹³²⁷ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 176.

¹³²⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 166.

¹³²⁹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 146.

¹³³⁰ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 90.

¹³³¹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 132.

Yazar, *Sersera Fevka'n-Nîl* romanında cehennemi romanda Enis Zeki üzerinden şöyle verir:

“Cehenneme tekrar döndük, dedi... Cehennemden çıkmamıştık ki! Biz cehennemden çıkmamıştık!”¹³³²

Mahfûz, insanoğlunun bu dünyada ve diğer dünyada cehennemi yaşayabileceğini tecrübeleriyle kurguya aktarır.

Yazar, *Mîrâmâr* romanında cehennemi şöyle ele alır:

“Demek cennet ve cehenneme inanmıyorsun? Cennet, şerefle huzur içinde yaşayabileceğin her yerdir. Cehennem de bunun tam tersi.”¹³³³

Mahfûz, cehennemle ilgili anlatılarında hemen hemen hiç kurgu yapmaz. Çünkü Mahfûz, sûfilîği seven biri olduğu için sevgiyi ön plana çıkarır. Ayrıca yazar cennet ve cehennemi romanlarında kutsal dinlerin bakış açısıyla verir.

3.2.6. ÖLÜM/MEZAR/KADER/YAZGI

Ölüm bütün insanlık için vazgeçilmez olup insanoğlu bilimin bu kadar ilerlemesine rağmen ölüme çare bulamamıştır. Tarih boyunca insanoğlunun ölüm karşısındaki çaresizliği aynı zamanda insanoğlunun Allah yani yaratıcısı karşısındaki çaresizliğidir. Ölümün gelmesi yani Azrail (A.s) insanın canını alması insanoğlunun ardından mezara taşınmasını gerektirir. Bu aynı zamanda insanoğlunun Allâh karşısında bir şey yapamayıp çaresizliğinin göstergesi olup ruhlar aleminde yazılan kaderi yani bir anlamda yazgısıdır.

Mahfûz'un anlatılarında ölüm geniş yer tutar. Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında ölümle ilgili hususları şu şekilde aktarır:

Romanda İdris'in annesi felç geçirir ve üzüntüden ölür.; Edhem'in annesi Edhem'in kollarında ölür.; Kadri, kardeşi Hemmâm'ı kıskanarak çölde büyük bir kaya parçasıyla alnının ortasına vurarak öldürür.; Babası Kadri'ye Edhem'i öldürdün mü diye sorunca Kadri, önce yalan söyler ama sonra babasına kardeşini öldürdüğünü itiraf eder.; Kadri ve babası Hemmâm'ı Kadri'nin gömdüğü yerden çıkarıp Bab el-Nasr'daki mezarlığa gömerler.¹³³⁴ Mahfûz, burada kurgu yoluyla Habil Kabil olayını hatırlatır.

Cebel, Kidra'yı Dabis yüzünden öldürür.; Cebel ve Dabis, Kidra'yı gömerler.; Dabis, Cebel'e “Kidra'yı öldürdüğün gibi beni de mi öldüreceksin?” diye bağırır.; Abde, “Oğlum Rıfâ'a'yı öldürmüşler!” diye bağırır.; Ali, Yasemin'i Rıfâ'a'ya ihanet etme gerekçesiyle

¹³³² Nahfuz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 138.

¹³³³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 176.

¹³³⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 23, 30, 80, 85, 86, 90.

öldürür.; Kasım, Rıfâ'a'nın nereye gömülü olduğunu sorar. Kasım, el-Cebellerin Rıfâ'a'nın cesedinin çölde kaybolduğunu ifade eder.; Mahfûz, Peygamber Efendi'mizin ağzıyla Hz. İsa'nın cesedinin kaybolup kaybolmaması olayını kurgular. Şaban'ın karısına başsağlığı dilemeye gelen Kasım'a Şaban'ın karısı onu sen öldürdün, der.; Kasım'ın eşi Kamer, vefat eder.; Mahfûz, burada Peygamber Efendi'mizin eşi Hz. Hatice'nin ölümünü ele alır. Lahita ve on tane adamı, Kasım ve adamları tarafından öldürülürler.¹³³⁵ Ölüm teması Necip Mahfûz'un kurgularının vazgeçilmezleri arasındadır.

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında ölümü şöyle ele alır:

*“Cesaret cesarettir; ölümden ölümdür.”*¹³³⁶

Mahfûz cesaretinde ölümünde bu hayatın bir gerçeği olduğunu hatırlatır. Diğer kurgu şu şekildedir:

*“Kur'an okunduğunu duydu ve birinin ölmüş olduğunu anladı.”*¹³³⁷

Kur'an sesli olarak okunduğu zaman İslâm toplumlarında genellikle ölüm, düğün ve mevlüt anlaşılır. Romandaki kurguda ölüm vardır. Sa'îd Mehrân, Aliş'i öldürmek isterken yanlışlıkla hırdavat mağazasında çalışan Şaban Hüseyini öldürür.¹³³⁸ Nur, sevgilisi Sa'îd'e şunları söyler:

*“Aslında bizlerin yaşayabilmek için hiç bir şeyden korkmaması gerekiyor. Bunun üzerine Sa'îd, çenesiyle pencereyi göstererek sordu: Ölümden de mi? Allâh saklasın... Sonra hafife alarak: Zaman beni sevdiğimle bir araya getirdiğinde ölümü bile unuturum.”*¹³³⁹

Mahfûz, bu cümlelerle ölümden kaçışın olmadığını hatırlatarak ölümden korkulmaması gerektiğini söyler. Hırsız Sa'îd'in polisler tarafından kuşatılma ve son anı romanın son sayfasında şöyle anlatılır:

“Dört bir yanın çembere alınmış durumdasın. Mezarlığın tümü kuşatıldı. İyi düşün ve teslim ol. Mezarların dağınık olmasının, görünmesini engelleyeceği düşüncesiyle rahatladı. Yerinden kıpırdamadı ve ölmeye karar verdi. Kararlı bir ses şöyle diyordu: Karşı koymanın bir işe yaramayacağını görmüyor musun? ... Yaklaşanının canını okurum. ... Tekrar kurşun yağmuruna tutuldu. Çılğna dönmüşçesine: ‘Ey köpekler!’ diye bağırarak dört bir yana kurşun sıkmaya devam etti. Bu sırada göz kamaştıran ışık birdenbire sönerek, etraf yeniden karanlığa büründü. Silahlar susmuş, etraf sessizliğe gömülmüştü. Dünyaya, şaşırtıcı bir gariplik çökmüştü. Bir şey soracak oldu ama çok geçmeden sorusu ve soru konusu kafasından uçup gitti. Hiç umut yoktu. Onların geri çekilerek gecenin içinde eriyip

¹³³⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 117, 118, 126, 246, 249, 260, 316, 323.

¹³³⁶ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 63.

¹³³⁷ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 83.

¹³³⁸ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 90, 91.

¹³³⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 113.

gittiklerini sandı. Zaferi kazanmış olmalıydı. Karanlık gitgide yoğunlaştı. Artık bir şey göremiyordu kabirlerin karaltılarını bile. Hiç bir şey görünmek istemiyordu. Her şey sonsuz derinliklere dalmıştı. Kendisinin ne durumunu , ne meselesini, ne de amacını anlayabili. Olanca gücüyle, herhangi bir şeye hakim olmaya, son bir direnme göstermeye, uçup giden anılarını tazelemeye çalıştı, ama nafile. En sonunda teslim olmayı kaçınılmaz gördü ve umursamadan teslim oldu... Hiç umursamadan.”¹³⁴⁰

Saîd Mehrân'ın ölüp ölmediği belli değildir. Mahfûz, romanda Saîd Mehrân'ı kurşun yer hâlde anlatır, gözleri kararır ve yerinde kalır. Romanda ölüp ölmediği konusunda net bir bilgi yoktur, ancak ölüme yakındır. Ambulans da gelmez. Saîd Mehrân için öldü veya ölmedi denilemez. Saîd Mehrân'ın Mahmut Süleyman olan ünlü hırsızın hayatından kurgulandığı polis tarafından öldürüldüğü düşünüldüğünde Saîd Mehrân öldü demek daha akla yatkındır.

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında ölümü Semir Abdalbaki'nin ağzından şöyle aktarır:

“Hakkımızda iki kez ölmek yazılmış!”; “Artık ölümden daha uzun olan nekahet hâlinin tadına var; ne olacaksa olsun!” “Kabul etmeliyiz ki eğer ölüm olmasaydı hayatın hiçbir değeri olmazdı!”¹³⁴¹

Mahfûz, okuyucuya ölümsüz hayatın bir anlamı olmayacağını vermek ister. Mevlana, bu yüzden ölüm anını şeb-i arus (düğün gecesi)¹³⁴² olarak düşünür.

“Ölüm hakkında ne kadar da çok konuşuluyor...”¹³⁴³

Mahfûz, bu cümlesiyle ölüme çare bulamayan insanoğlunun ölümden korktuğunu anlatmak ister gibidir.

Yazar, *et-Tarîk* romanın ilk sayfasında ölümü şöyle ele alır:

“Gözleri yaşardı. Bu adamların önünde ağlamaktan nefret ediyor, kendini tutmaya çalışsa bile dayanamıyordu. Yaşlı gözlerle tabuttan çıkarılıp mezara indirilmekte olan naaşa baktı, kefenin içinde kuş gibi hafifti sanki. Ah annecim, nasıl da eriyip gittin! Görüntü soldu, artık sadece karanlıktı gördüğü. Toz burun deliklerini yakıyor, çevresindeki adamlardan etrafa pis bir koku yayılıyordu. Kadınların toza karıştığı çığlıklarından duyduğu tiksintiyle birkaç adım atıp mezara eğilmişti ki, bir el onu geri çekip ‘Allâh’ı unutma!’ dedi.... Annesi onu kendi ortamından çekip çıkarmış, sonra da neden terk etmişti acaba?”¹³⁴⁴

¹³⁴⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve'l-Kilâb*, 180, 182.

¹³⁴¹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 57, 60.

¹³⁴² Geniş bilgi için bk., Reşat Öngören, “Mevlana”, TDVİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 441-448.

¹³⁴³ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 102.

¹³⁴⁴ Mahfûz, *et-Tarîk*, 5.

Mahfûz, okuyucuya bu kurgusuyla her şeyin gelip geçici olduğunu sadece Allâh'ın kalıcı olduğunu ifade etmek ister. Anlatının ilk ve son sayfası önem arzettiğinden Mahfûz, anlatının baş sayfasında da ölümü ve Allâh'ı kurgular. Sabir'in babası ile ilgili ölüm kurgusu şöyledir:

*“Hani ölmüştü? Bana, ben doğmadan önce öldüğünü söylemiştin. Evet, öyle söyledim ama yalandı. Babam hayatta ha?! İnanamıyorum, babam hayatta!”*¹³⁴⁵

Ölüm insanlar tarafından olumsuz algılanırken ölüm Sabir için burada müjdedir.

*“Hangisi duş hangisi gerçek? Annen öldü. İşte, son sözleri hala kulağında! Ölü baban ise dirilmeyi bekliyor.”*¹³⁴⁶

Yazar bu cümlesiyle ölümünde doğum gibi hakikat olduğunu hatırlatır.

*“Ölüm, diye iç çekti kadın ve kendi kendine konuşurcasına tekrarlardı ‘Evet, evet ölüm!’”*¹³⁴⁷

Bu cümlede yazar tarafından ölümden kaçmanın mümkün olmadığı dile getirilmektedir.

*“Keşke ölüp gitsen, yaşlı bunak!”*¹³⁴⁸

Yazar insanların taammül sınırları zorlandığında, söylenen cümlelerden birine atıfta bulunmaktadır.

*“Belki de dualarımız kabul olur ve aniden ölüp gider.”*¹³⁴⁹

Burada ölüm beddua niyetine kurgulanır Sabir ölüm hakkında şu kurgusal cümleyi söyler:

*“... Ben hiç ölü görmedim. Annemde bile gözlerimi kapatmışım.”*¹³⁵⁰

Sabir, ölümden korkar ve yukarıdaki alıntıda ifadesini bu şekilde bulur.

Ölümün bilim karşısındaki gücü Mahfûz tarafından bilinçli olarak eş-Şehhâz romanında şöyle verilir:

*“O zaman ölüm, insanlığın yaşamındaki tek umut”*¹³⁵¹ der.

Mahfûz, modern ve postmodern dönemde bilimin ölüme çare bulamadığını ve tek gerçeğin ölüm olduğu gerçeğini hatırlatırak “Bilgeler ölüme nasıl bakar?”ı şöyle anlatır:

¹³⁴⁵ Mahfûz, *et-Tarîk*, 12.

¹³⁴⁶ Mahfûz, *et-Tarîk*, 16.

¹³⁴⁷ Mahfûz, *et-Tarîk*, 74.

¹³⁴⁸ Mahfûz, *et-Tarîk*, 76.

¹³⁴⁹ Mahfûz, *et-Tarîk*, 61.

¹³⁵⁰ Mahfûz, *et-Tarîk*, 90.

¹³⁵¹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 127.

*“Ölümü bilgelerin düşündüğünden başka türlü düşünemezsin elbet. Bilgeler ölüme nasıl bakarlar, merak ediyorum. Allâh’tan bilinen bir şey bu. Soran gözlerle baktı Ömer’e. Ve sonra işinden nefret ettin.”*¹³⁵²

Bilgelerin ölüme nasıl baktığı merak konusudur. Çünkü bilgiler, ölüme çare bulamamışlardır. Ölüm düşüncesinin insanı rahatsız etmesiyle ilgili cümle şu şekildedir:

*“Yazgımızın Tanrı’nın elinde olduğunu bile bile yaşamıyor muyuz? Ölüm düşüncesi seni rahatsız mı ediyor? Hayır, ama beni yaşamın gizini öğrenmeye itiyor. Sinemada olduğu gibi mi?”*¹³⁵³

Mahfûz, insanın bir hiç olduğunu belirtircesine ölümün insana meydan okuduğunu belirtir. Yazar bu cümleleriyle kaderimizin Allah’ın elinde olduğunu söyleyerek yaratıcıyı yüceltir.

Yazar, *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında ölümü Enis Zeki üzerinden şöyle verir:

*“Bir gün gerçekten ölecek miyiz?”*¹³⁵⁴

Mahfûz, herkesin düşündüğü soruyu Enis Zeki üzerinden cesurca sorar. Yazar özellikle Allah’a inanmayan karakterine bu soruyu sordurarak okuyucularının düşünmesini ister.

Romandaki Ali es-Seyyid, ölümle ilgili şöyle söyler:

*“Bir gün kendi kendime merakla, ölüm korkusu edebî mutluluğumuzu neden engelliyor, diye sordum.” ; “... Gerçek hastalığın ölüm değil, yaşama korkusu olduğunu da.”*¹³⁵⁵

Ölüm korkusu insanoğlunun en çaresiz olduğu konudur. Allâh’a inanmayan insanlar ölümden korkar. Ama Allâh’a inanan insanlar bu konuda Rab’lerine güvenerek rahatlarlar. Mahfûz, bütün kurgularında bu anlatısında olduğu gibi felsefe de yapar ve niçin sorusunun karşılığını kurgularında vermeye çalışır.

Yazar, *Mîrâmâr* romanında ölümü şöyle verir:

*“Gecenin yitik saatlerinde derin uykudayken rüyada babamın ölümünü gördüm.”*¹³⁵⁶

Mahfûz, bütün anlatılarında ölüm fikrine önem verir ve anlatılarında ölüm yer alır. İslam’da rüya önem arz ettiğinden yukarıdaki pasajda olduğu gibi yazarın kurgularında da rüya kavramını görmekteyiz. Ayrıca Kutsal kitabımızda bizzat Hz. Yusuf kıssasında da rüya vardır ve Hz. Yusuf rüya tabiri yapmak için saraya çağrılır.

¹³⁵² Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 46.

¹³⁵³ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 58.

¹³⁵⁴ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 22.

¹³⁵⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 80, 81

¹³⁵⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 61.

Prof. Dr. Ahmet Kazım Ürün, Necip Mahfûz'un anlatılarında ölüm düşüncesine çokça yer verdiğini söyler ve şöyle devam eder:

“Altmışlı yıllardaki hikâyelerinde ölüm düşüncesi varlığın anlamsızlığının bir parçasıydı. Özellikle seçme hikâyelerden oluşan Dünya Allâh adlı kitabında ölüm üzerinde çok durmuştur. Ona göre ölüm sırların kapısıdır. Ölüm düşüncesine, ancak onu işleyip yazmakla galip geldiğini ifade eden Mahfûz, kişiye egemen olan herhangi bir şeyden ancak onu yazarak kurtulunabileceğini çünkü insan, ölümü çok düşündükçe başka bir konu ona egemen olup bunalıma girebilir.”¹³⁵⁷

Necip Mahfûz, hayatı boyunca bütün anlatısal kurgularında sırrul-vucud (varlığın sırrı)'nı arar ve bu sır onu tevbe dergahı tekkeye götürür.

Yazar, Evlâdu Hâratinâ romanında kaderi şöyle verir:

“Allâh seni de hepimizi de korusun, senin kaderin benim hayatımı mahvetti!”¹³⁵⁸ Umeyme Edhem'e kaderini o defterde bulacaksın der.¹³⁵⁹

Yazar kadere karşı hiç kimsenin bir şey yapamayacağını bu cümlelerle anlatır.

Yazarın, eş-Şehhâz romanında kaderle ilgili ifadeleri şöyledir:

“Bugün kazandığın topraklara yarın hükûmet el koydu diyelim deyince ne demişti adam, yazgımız Allah¹³⁶⁰'ın ellerinde.”; “O adamın sözleriyle başımı nasıl döndürdüğünü unutamam, ne demişti, ‘Yazgımız Allah'ın elinde olduğunu bile bile yaşamıyor muyuz?’”; “Yazgımızın Allah'ın elinde olduğunu bile bile yaşamıyor muyuz diye yanıtladı.”; “Zeynep'in sözlerinden etkilendi ama yine de yazgı kadar kaçınılmaz bir karardan vazgeçmenin hiçbir yararı olmadığını söyledi.”¹³⁶¹

Mahfûz, burada her şeyin Allâh'ın elinde olduğunu, geçici dünya hayatının boş olduğunu, ebedi olanın ahiret yurdu olduğunu ölüm teması üzerinden vurgulamak ister.

3.2.7. BAYRAM/YILBAŞI/HİCRİ YILBAŞI

Farklı dinlerin müntesipleri ve inanırları tarafından dinleri gereği belli günler bayram yani sevinç günleri ilan edilir ve bu nesilden nesile devam ettirilir. İnsanoğlu yaşamını düzene koymak açısından kendince takvim çalışması yapmıştır.

Yazar, Evlâdu Hâratinâ romanında bayramı şöyle betimler:

¹³⁵⁷ Ürün, Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları, 194, 195.

¹³⁵⁸ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 37.

¹³⁵⁹ Mahfûz, Evlâdu Hâratinâ, 48

¹³⁶⁰ Mahfûz'un Türkçeye çevrilen Dilenci adlı romanında çevirmen Erdal Alavo Allah kelimesini Tanrı diye çevirmiştir. Geniş Bilgi için bk., Necip Mahfûz, Dilenci, Çev. Erdal Alavo, 1. Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2010).

¹³⁶¹ Mahfûz, eş-Şehhâz, 50, 58, 90, 153.

Cebel (Hz. Musa), Şuayb (A.S.)’ın kızlarına bir bayram günü su almaları için yardım eder. Bu bayram şöyle gerçekleşir:

“Bu bayram da Allâh yardımcımız olsun! Babam da bekliyor ve gitgide sinirleniyordur, dedi alımlı olanı... Ben sadece bir erkeğin bayram kalabalığı ile daha iyi başa çıkacağını söylemek istemiştım.”¹³⁶²; “Bugün bayramdan ve bu veletlerden dolayı su almak zor oldu, dedi.; ...Siz gecikince bayram oldunu hatırladım, diye cevap verdi Balkiti (Şuayb A.S.)... Bayram için mi buraya geldiniz efendim?”¹³⁶³

Bu anlatıda bayram, olumlu ele alınır.

“Kasım (Hz. Muhammed), pencere kenarına oturmuş sokaktaki kutlamaları izliyordu. Bayram günleri sokağımızda ne kadar güzel kutlanır!”¹³⁶⁴

Bayramlar toplumlar için önem arz ettiğinden yazar kurgularına yansıtır.

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında bayramı şöyle verir:

“Bu olaydan bir yıl önce de bu sokaktan, bayram kurabiyesi için aldığı unu taşıyarak çıkmıştın ... Çünkü bayramın, sevginin, babalığın ve suçun izleri aynı derinin üzerine nakşedilmişti.”¹³⁶⁵

Bu kurgu cümlesinden bayramlara önem verildiğini ve kurabiye gibi türlü tatlıların da bayramlarda hazırlandığını anlarız.

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında bayramı şöyle ele alır:

“Bayramları kullandıkları küçük bayraklarla aracın direksiyonunu ve tekerleklerini süslemişti.”¹³⁶⁶

Arap ülkelerinde bayramlarda genelde sokaklar veya evler süslenir. Farklı dinden olan insanlar da bayramlarda sokakları veya evleri süslerler.

Yazar, *Sersera Fevka 'n-Nîl* romanında hicri yılbaşını şöyle verir:

“Bugün hicri yılbaşı dolayısıyla resmî tatil olduğu için Enis, gününü kah balkonda, kah salonda mahmur bir hâlde geçirdi. Günbatımından az önce 'Abduh Amca akşam sefası için hazırlık yapmak üzere gelince Enis onun hicri yılbaşını kutladı. Bu onun üçüncü ya da dördüncü kutlayışı olmasına rağmen ilk kez kutladığını sanıyordu. 'Abduh Amca'ya hicri yılbaşı hakkında ne bildiğini sordu. Adam, onun Hz. Peygamber'in kâfirler yüzünden göç ettiği gün olduğunu söyleyip kâfirlere lanet okudu. Bunun üzerine Enis: Hazırladığın bu mekânı birazdan onlar dolduracaklar! dedi.”¹³⁶⁷

¹³⁶² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 162

¹³⁶³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 164.

¹³⁶⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 382.

¹³⁶⁵ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 9.

¹³⁶⁶ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 160.

¹³⁶⁷ Mahfûz, *Sersera Fevka 'n-Nîl*, 111.

Mahfûz'un verdiği kurgusal bilgilerden hicri yılbaşının resmî tatil olduğu anlaşılır.

Yazar, *Mîrâmâr* romanında yılbaşını şöyle ele alır:

Romandaki Tulba, şöyle söyler:

*“Yeni yılı neden biz kutlamıyoruz? dedi.”*¹³⁶⁸

Yazar, yılbaşı kutlamalarını olumsuz kurgulamaz. Gerek hicri gerek miladi yılbaşını kurguda verir.

3.3. SOSYAL TEMALAR

3.3.1. ALKOLLÜ İÇECEKLER/UYUŞTURUCU

Tarih boyunca insanoğlu dinlere rağmen alkollü içecekler ve uyuşturuya meyletmiştir. Yasaklar insanları cezbederken dinlerde bu zararlı faaliyetleri yasaklama yoluna gider. Yazar anlatılarında bu yasakları toplumun günahlarını belirtmek açısından anlatılarında verir.

Evlâdu Hâratinâ romanında Cebel bölümünde Belkiti diye bildiğimiz Eyüp (As.)'ın kızları çeşme başında su doldururken Cebel, kızların işini kolaylaştırır ve bayram kalabalığından onları kurtaracakken içkili gençler Cebel'le dalaşmak üzereyken Belkiti gelir, o sarhoş gençleri uzaklaştırır ve Cebel'e gençlerin böyle aşırılık yapmasına sebep olanın içki olduğunu şu cümle ile anlatır:

*“O çocuklar Belkiti'nin kızlarını ne cüretle taciz ederler? İçki. Sarhoş olduklarını fark ettin değil mi? Cebel başını salladı.”*¹³⁶⁹

Burada Hz. Eyyub'ü temsil eden Belkiti, içki içmemekte ve içenlere de kızmaktadır. Bu Sami dinler içerisinde olan Yahudiliğin de içkiye olumsuz bakışıyla alakalı bir durumdur.¹³⁷⁰

Cebel (Hz. Musa), hayatında içki içmediğini romanda şu cümle ile ifade eder:

*“Herkes kim olduğunu sordu, Cebel şöyle dedi: ‘O tuhaf sesiyle bana, Korkma, ben büyükbaban Cebelâvî'yim, dedi.’” Herkes inanılmaz şekilde çılgık attı ve inanmaz gözlerle birbirine baktı. Şaka ediyorsun tabii ki dedi Hamdan. Gerçeği söylüyorum, tamamen gerçeği. Sarhoş değildin, öyle mi? diye sordu Ali Avanis. Ben hayatımda sarhoş olmadım, diye öfkeyle bağırdı Cebel.”*¹³⁷¹

¹³⁶⁸ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 168.

¹³⁶⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 164.

¹³⁷⁰“Ve Rab Hârûn Söyleyip Dedi: Sen Ve Seninle Beraber Oğulların, Toplanma Çadırına Girdiğiniz Zaman, Ölmeyesiniz Diye Şarap Ve İçki İçmeyin, Nesillerinizce Ebedî Kanun Olarak, Tâ Ki Kutsalla, Bayağı Şeyi Ve Murdarla Temiz Olanı Birbirinden Ayırdedesiniz.” (*Tevrat, Levililer, Bab, 10, A. 8, 9-11*). Sorularla İslâmiyet, *Yahudilikte Allâh'ın Oğlu İnancı, Vaftiz, Sünnet Olma, Domuz Eti Ve Şarap Hakkındaki Hükiimler Nedir?*, Erişim: 01.01.2021 <https://Sorularlaİslâmiyet.Com/Yahudilikte-Allâhin-Oglu-Inanci-Vaftiz-Sunnet-Olma-Domuz-Eti-Ve-Sarap-Hakkındaki-Hukumler-Nedir>

¹³⁷¹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 186-187

Cebel,¹³⁷² Rıfâ'a,¹³⁷³ Kasım¹³⁷⁴ içki ve esrar içmemiş şekilde romanda kurgulanmış olup, Arif (bilim adamı)¹³⁷⁵ ise içki ve esrar içer olarak kurgulanmıştır. Burada Necip Mahfûz, bazı yönden eleştirilebilir. Rıfâ'a (Hz. İsa)'nın eşi Yasemin, evlilik gecelerinde hem şarap hem esrar içer.¹³⁷⁶ İncil'de şarap konusunda şöyle denir:

*"Onlar yemek yerlerken, İsa ekmek aldı, şükran duası edip parçaladı ve tâbilerine verdi ve dedi ki: Alın, yiyin, bu benim bedenimdir. Ve bir kâse şarap alıp şükretti ve onlara vererek dedi ki, bundan içiniz. Çünkü bu benim kanım, günahların bağışlanması için birçokları uğrunda dökülen ahdin kanıdır. Fakat ben size derim, Babamın melekûtunda sizinle taze olarak onu içeceğim o güne kadar, ben asmanın bu ürününden artık içmeyeceğim."*¹³⁷⁷

Bu pasajdan İncil'de alkolün tüketilmesinin helal olduğunu anlıyoruz.

Tevrat, şarap konusunda şöyle söyler:

*"Ve Rab Hârûn söyleyip dedi: Sen ve seninle beraber oğulların, toplanma çadırına girdiğiniz zaman, ölmeyesiniz diye şarap ve içki içmeyin, nesillerinizce ebedî kanun olarak, tâ ki, kutsalla, bayağı şeyi ve murdarla temiz olanı birbirinden ayırdedesiniz."*¹³⁷⁸

Bu pasajda da Tevrat'ta da Kur'an da olduğu gibi alkolün yasaklandığını anlayabiliriz. Ayrıca bu romanında Necip Mahfûz, kurgusal da olsa bir peygamber eşine esrar içirmeyecek ve Yasemin Rıfâ'a'ya esrar teklif etmeyecekti. Hz. İsa'nın eşi olmadığından Mahfûz burada yine kurgu yapar. Ancak Necip Mahfûz, bütün Arap dünyasını esrar içiyor gibi göstermektedir. Bu durum hakikatle çelişmektedir. Roman okunduğunda yazarın fikrinin böyle olmadığı görülür. Kurgularında esrara çokça yer verir ve bu eleştirilmelidir.

Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında alkollü içecekleri şöyle betimler:

*"Neyin var Nur? Çok güçsüz bir sesle: Ölüyorum. Kusa kusa öldüm. İçkiden mi? Gözleri yaşararak dedi ki: Oldum olası içiyorum ben."*¹³⁷⁹

*"İki kadeh doldurdu. Sa'îd çeşit çeşit yemekleri, abur cubur yutmaya devam etti."*¹³⁸⁰

Mahfûz, içkinin olumsuz yönü olan kusmayı romanda vurgular. Mahfûz, bu anlatısında alkollü içeceklere kurguda çok az değinir. Anlatısındaki on sekiz bölümlük kısımda üç yerde içki geçer.

¹³⁷² Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 221

¹³⁷³ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 321.

¹³⁷⁴ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 365.

¹³⁷⁵ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 581.

¹³⁷⁶ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 271-272.

¹³⁷⁷ İncil, Matta, bab, 26, A:26-29, Yuhanna, A:30

¹³⁷⁸ Tevrat, *Levililer*, Bab, 10, A. 8, 9-11

¹³⁷⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 121.

¹³⁸⁰ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 43.

Yazar, *es-Summân ve'l-Harîf* romanında alkollü içeceklerle ilgili diyalog şöyle gerçekleşir:

*“Paşa, İsâ’ya sıkıntı duymaksızın kadehleri doldurmasını buyurdu. İçkiden yudum yudum içerek rahatladılar. ... Paşa gümüşten kadehine hafifçe dokunarak: Bugün dilediğini söyleyebilirsin.”*¹³⁸¹

Yazar, bu cümlesiyle içkinin insanı rahatlatıp keyiflendirdiğini karakterinin ağzından verir.

İsâ, kadehini doldurur ve mutluluğunu yakalar.¹³⁸²

Yine bu iki cümleden içkinin insanın kendisini rahatlatmak için içtiğini anlıyoruz.

İçki ile alakalı diğer bir cümle şöyledir:

*“... Sanki şaraptan veya uyuşturucudan fıskırmış bir coşku ile ortamı yatıştırma gayreti içerisine girdi.”*¹³⁸³

Yukarıdaki cümleten içki ve uyuşturucu içen bir insanın coşku oratmasına kavuşacağı gibi bir cümle söz konusu olup sanki içki ve uyuşturucuya özendirme de söz konusudur. Yazar bu konuda eleştirilebilir. Diğer bir cümle şöyledir:

*“İçmek, eğlenmek ve geceleme için gelin alayı ile beraber gelir.”*¹³⁸⁴

Yazar, İslâm öncesi dönemde içkinin serbest olmasından faydalanarak o dönemi anlatırken içki serbestini anlatılarında ifade eder. Mahfûz, burada düğün zamanı içki içilen bir gelin alayını kurgular. Bu konuyla ilgili diğer bir cümle şöyledir:

*“Hiç karanlıkta içki içmeyi denedin mi? Belki susar diye onunla konuşmaktan sakındı. Fakat diğeri: Karanlıkta içmek yoğunlaşmanı sağlar. ... Ancak sarhoşluk onu serbest bırakmıyordu.... Eğer yıkıma götürüyorsa konyak içiyorum zaten. Ama kurtuluş ümidi varsa viskiyi yeğlerim. Her iki durumda da olsam nefes darlığı, karaciğer ve mayasıl hastalıklara yakalandığım için ölür giderim zaten. Buna rağmen tebessüm etti. Sarhoşluk her halükarda tatlıydı. ... İsâ, inleyen bir kalp ile tarihin kurbanlarını andı. Kadehini boşalttı ve orayı terketti.”*¹³⁸⁵

Mahfûz, karakteri aracılığı ile alkollü içeceklerin birçok hastalığa neden olduğunu vurgular ama sarhoşluğun her halükarda tatlı olduğunu da romanda verir. İsâ, konyaktan koklarcasına içti.¹³⁸⁶ Burada İsâ’nın mutluluğu içkide araması ele alınır. İsâ, şarap sayesinde Kadriye’yi kollarına alır¹³⁸⁷ ve İsâ, kurguda şöyle der:

¹³⁸¹ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 10.

¹³⁸² Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 37.

¹³⁸³ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 46.

¹³⁸⁴ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 70.

¹³⁸⁵ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 75, 76.

¹³⁸⁶ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 83.

¹³⁸⁷ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 136.

“Üzgünüm. İki kadeh içki içtim ve biraz ara vermek istiyorum.”¹³⁸⁸

Mahfûz, anlatısının son sayfasında içki ile ilgili cümleyi ele alır. Mahfûz İsâ gibi bir karakter üzerinden içki ve kadınlarla mutluluğu arayan bir genci betimler ama İsâ içki ve kadınlar üzerinden mutluluğu yakalayamaz. Mutluluğu yakalamasının yolu Mahfûz’un *Mîrâmâr* romanının sonunda verdiği Rahman suresi ve *Kuştimur* romanının sonunda verdiği Duha suresi yani İslâm dinidir.

Yazar, *et-Tarîk* romanında alkollü içecekleri şöyle anlatır:

Sabir, geçmişte meyhanede içtiği içkileri hatırlayarak bayan Elham’a şöyle söyler:

“Bayan Elham, şehrinizin yabancısıyım ben... Yabancısı mı? Evet. İskenderiye’den yeni geldim ve bu adamı bulmak zorundayım. Sizi görünce umudum arttı. Genç kadın sıcacık gülümsedi. Bir zamanlar meyhanede keman nağmeleri eşliğinde içtiği şarabı hatırlatmıştı ona.”¹³⁸⁹

İskenderiye şehri turistik bir şehir olup geçmişte içilen alkolü hatırlatması açısından önemlidir. Başka alkollü içecek kurgusu da şudur:

“Konyak hayal gücünü körüklemiş olmalıydı.”¹³⁹⁰; “İçki içmek, dans etmek, kavga etmek ve sevişmek ...”¹³⁹¹

Dünyalık düşünen batılı değerleri benimsemiş doğulu bir batılı için bu cümleler önem arz etmekte iken batılı bir doğulu için bu değerler önem arz etmeyebilir.

O akşam Kerime gelmeyince Sabir, sarhoş kafayla yatağa girdi.¹³⁹²

Yazarın gözlem gücü iyi olduğu için farklı dünyanın insanlarını da okucuya kurgulayarak aktarır.

Sabir, Clot Bay Caddesi’nde yemek yer ve birkaç bardak konyak içer. Sabir, dükkandan çıkarken ben mücrimlerden olma bir mücrimim diye bağırınca dükkân sahibi güler çünkü konyak herkesi farklı etkiler, diye düşünür.¹³⁹³

Alkol içki şişesinde olduğu gibi durmayıp insanların düşüncelerini ve ruhsal durumunuda etkiler ve değiştirir yukarıdaki cümlelerle bunu daha iyi müşahade ediyoruz.

Kerime’de ölüm sessizliği. Bol bol içki, uykusuz geceler, kabuslar ...¹³⁹⁴ Sabir’in kazanova babası alkollü içki ticaretinden ne kazanmışsa aşk maceralarına harcamış.¹³⁹⁵ Sabir’in babasının belli olmadığı ve babanın Allâh’ı sembolik olarak temsil ettiği söylenecektir.

¹³⁸⁸ Mahfûz, *es-Summân ve'l-Harîf*, 157.

¹³⁸⁹ Mahfûz, *et-Tarîk*, 37.

¹³⁹⁰ Mahfûz, *et-Tarîk*, 54.

¹³⁹¹ Mahfûz, *et-Tarîk*, 82.

¹³⁹² Mahfûz, *et-Tarîk*, 84.

¹³⁹³ Mahfûz, *et-Tarîk*, 93.

¹³⁹⁴ Mahfûz, *et-Tarîk*, 132.

¹³⁹⁵ Mahfûz, *et-Tarîk*, 126.

de gerçekte Mahfûz, Burhan Bey yani Sabir'in babasını kurguda alkollü içki ticareti yapan biri olarak verir. Alkollü içecek kurgusu şöyledir:

*“Nasıl genç kalınır konulu bir kitap vermiş dostuma ve bir kasa kaliteli viski.”*¹³⁹⁶

Sabir'in babasının alkolik olduğu ve alkol ticareti yaptığına dair örnek cümlelerden biride yukarıdaki pasajdır.

Yazar, eş-Şehhâz romanında alkollü içecekleri şöyle verir:

*“En iyi yemekleri yiyorsun, şarabın en iyisini içiyorsun... Aşırı yemek yok, az içki, yürüyüş gibi düzenli hareketler yap.”; “Bir kadeh daha içeceğim.”; “Eve dönerlerken Zeynep'in gözlerinde cilveli bir gülüş parladı. Ömer, evli ve sağlıklı rollerinin yanında bir de âşık rolünü oynayabilmesi için bu uyuşukluğu dağıtacak bir kadeh içkinin iyi olacağını düşündü.”*¹³⁹⁷

Yazar modern yazarların romanlarında yaptığı gibi karakterlerinin sıkıntılarından kurtulması için içki içirtir.

Romandaki Mustafa, şöyle der:

*“Sonra viskilerini kaldırırken, olağanüstü bir tavırla, İkinizi de kutlarım, demişti. Olan oldu. Ama o senden daha büyük zorluğa katlandı. İnancılar kendilerini terk edenleri bile ezer. Sağlığına Zeynep, senin de Ömer. Körkütük sarhoş, seni bir kenara çekip öğütler vermeye başlamıştı.”*¹³⁹⁸

Körkütük sarhoş olana öğüt verilmesi gerektiğini, içkinin de bir usul çerçevesinde tüketildiğini bu cümlelerden anlıyoruz.

Diğer bir içki tasviri şöyledir:

*“Bir kadehten fazla içme ama.”; “Şampanya” dedi garsona Ömer.”; “İlk kez evlendiğin gece içmiştin şampanyayı. Ucuz bir şampanyaydı.”; “İstekten, beklemekten, serüvenin yarattığı dürtüden, içkiyi bırakmışlığın verdiği etkiden, kadehin altında ezilen yaseminin yaydığı kokudan...”*¹³⁹⁹

Ömer, şampanya kadehini kaldırarak sürekli ilişkiye, der.¹⁴⁰⁰ Verda ile şampanya eşliğinde eğlenir.¹⁴⁰¹ Yazarın bu cümlelerinden doğuda bir batılı aramaktan ziyade doğuda batılı olan karakterleri aradığını görüyoruz. Buda modern dönem de İslam ülkelerinin doğu-batı sorunsalını göstermesi açısından önem arz eder.

¹³⁹⁶ Mahfûz, *et-Tarîk*, 125.

¹³⁹⁷ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 9, 20, 47.

¹³⁹⁸ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 48.

¹³⁹⁹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 60, 72.

¹⁴⁰⁰ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 77.

¹⁴⁰¹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 124.

Yazar, *Sersera Fevka'n-Nîl* romanında Recep el-Kadı Semera'ya bir kadeh viski hazırlar.; Ali es-Seyyid bu yüzer evde tüketilecek topu topu bir koli viski var, der.; Ahmet, bir kadeh viski getirir.¹⁴⁰² Aydınların bulunduğu yüzer evde alkollü içeceklerin fazla kullanıldığı bu cümlelerden anlaşılmaktadır.

Yazar, *Mîrâmâr* romanında alkollü içecekleri şöyle ele alır:

Tulba Merzuk, hastalığından dolayı makul miktarda viski içer.; Karakter kebab ve bir şişe viski sipariş eder ve ardından içkiler dolaştırılır.; Merzuk, viskinin etkisiyle ateş gibi olduğunu söyler.¹⁴⁰³

Serhan el-Beheri bölümünde içkilerle ilgili şu cümleler verilir:

“... Dünyanın dört tarafından gelme şaraplarla dolu, ısıldayan türlü biçimlerdeki matara ve şişeler. ... Vitrindeki şarap şişelerinde yazan fiyatları incelerken onu görmüştüm. Gözlerim zeytin fiçilerini aşmış, Haig & Haigle Dewars viski şişelerinin arasındaki boşlıktan süzülmuş ... Çantanın bir ucundan bir Johnnie Walker şişesinin tam tepesi görünüyordu.”¹⁴⁰⁴

Bu cümleleri yazan yazarın içki kültürüne vakıf olduğunu da anlamak mümkündür.

Alkol geçen diğer cümleler şu şekildedir: Karakter, bir iki kadeh atmam gerekiyor, der.; Alkol cümlesi şöyledir: Kadehlere şarap doldururken uysal uysal gülümsüyor.; Karakter, madem öyle sana bir içki ısmarlayayım, der.; Mariana, yeni yıla içki içerek girer. Tulba Merzuk da Mariana'yı öperek odasına çekilir.¹⁴⁰⁵

Yeni yıla içki içerek girilmesi batılı değerlerin doğu ülkelerine de yayılmasını göstermesi açısından önemlidir.

Necip Mahfûz içkiye karşı değildir. Kendisi de 49¹⁴⁰⁶ yaşında şeker hastası olduğu için içememektedir. Bilinen tek şey Mahfûz'un içkiye karşı olmadığı fakat hasta olduğu için içemediğidir. Modern dönem anlatılarında¹⁴⁰⁷ genelde mutsuz kişiler kurtuluşu esrar, alkollü içecekler ve kadınlarda ararlar. Huzuru bunlarda bulamayan kişiler, huzuru bulmak için genelde anlatılarda verilen tasavvuf erbabı şeyhlere ve tekkelere yönelirler. Modern dönem öncesi anlatılarda zaten esrar, alkollü içecekler ve kadınlar kurgularda kendine pek yer bulamaz.

¹⁴⁰² Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 55, 67, 147.

¹⁴⁰³ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 24, 41, 82.

¹⁴⁰⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 158.

¹⁴⁰⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 174, 178, 202, 213.

¹⁴⁰⁶ Ürün, *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, 215.

¹⁴⁰⁷ Modern Arap romanıyla ilgili geniş bilgi için bk., Reşid Hamid en-Nessac, *Bânûrâmâ er-Rivâyetu'l 'Arabiyyetu'l Hadîsetu*, 1. Bs. (Kahire: Dâru'l Me'ârif, 1980).

Kanaatimize göre anlatının en fazla eleştirilen kısmı burasıdır. Dinler, uyuşturucuya ve esrara izin vermediği hâlde kurgu için “Mahfûz nasıl böyle bir şey yapar?” diye eleştirilir. En önemli eleştirilerden biri peygamberlerin kurgusal olarak uyuşturucu içtikleridir ama *Evlâdu Hâratinâ* romanın kurgusunda böyle bir şey yoktur. Uyuşturucuyu sadece Arafe içer. Arafe, kardeşi Hanaş ve vekilharç tarafından uyuşturucuya alıştırılmış olup uyuşturucu içmektedir.¹⁴⁰⁸ Yazar, *Evlâdu Hâratinâ* romanında Cebel bölümünün girişinde uyuşturucu ticaretinin Araplarda yaygınlığını anlatmaktadır. İş bulamayanların uyuşturucu ticareti yaptığını yazar şöyle anlatır:

*“Sokak sakinlerinin bazıları seyyar satıcıydı, bazıları da dükkân ve kahvehane işletiyordu; birçoğu dilencilik yapıyordu. Bir de eli ayağı tutan herkesin çalışabileceği bir iş dalı vardı: O da uyuşturucu ticaretiydi. Özellikle de esrar, afyon ve afrodizyakların ticareti.”*¹⁴⁰⁹

Prof. Dr. Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz’un Sembolik Romanları* adlı tezinde uyuşturucu ile ilgili şöyle yazar:

*“Mahfûz’un romanın başından sonuna kadar ‘Mahalle sakinlerini devamlı olarak uyuşturucu kullanırlar’ şeklinde tasvir etmesi de Mısırlıların tepkisini toplamıştır. Mısırlıların bu duruma tepki göstermelerinin yanında İrlanda vatandaşı bir bayan da Reuters ajansında çıkan haber üzerine duyarlılık göstererek ‘Bu roman Mısırlıları kötü tanıtıyor’ gerekçesiyle İrlanda’nın Dublin yüksek mahkemesinde romanın dağıtımının yasaklanması için dava açmıştır.”*¹⁴¹⁰

Necip Mahfûz, kurgusal da olsa romanının etkisini artırmak için uyuşturucuya fazla yer verir. Bu yönden eleştirilebilir ancak Arap dünyasının uyuşturucuya meyyal olduğu ve uyuşturucuyu fazla tükettiği de unutulmamalıdır. Mahfûz’un toplumdaki gözlemlerini de yazıya geçirdiği düşünürsek romanlarındaki uyuşturucu kullanımının fazlalığı aslında yazarın kurgusu değil toplumdaki bir sosyolojik gerçekliği ifade etmesi açısından da önem arz eder.

es-Summân ve ’l-Harîf, romanındaki İsâ, sanki şaraptan veya uyuşturucudan fişkırmış bir coşku ortamını yatıştırma gayreti içerisine girdi.¹⁴¹¹ Yazar, *et-Tarîk* romanında uyuşturucu türü olan esrara şöyle değinir:

*“Altı numaralı odada kalan adamın odasında büyük miktarda esrar buldular, tutuklandı.”*¹⁴¹²

¹⁴⁰⁸ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 552, 563, 570.

¹⁴⁰⁹ Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, 120.

¹⁴¹⁰ Yıldız, *Necip Mahfûz’un Sembolik Romanları*, 57.

¹⁴¹¹ Mahfûz, *es-Summân ve ’l-Harîf*, 46.

¹⁴¹² Mahfûz, *et-Tarîk*, 114.

Esrar bu anlatıda olumsuz olarak ele alınır. Esrarın yasak olduğunu yazarın bu cümlelerinden anlayabiliriz. Romanlardanki verilen bilgilerden yola çıkarak o toplum hakkında da bilgi sahibi olabiliriz.

Necip Mahfûz'un otuz beş anlatısal romanı içerisinde *Evlâdu Hâratinâ* romanından sonra *Sersera Fevka'n-Nîl* en fazla uyuşturucunun kurgulandığı ikinci anlatı olarak kabul edilebilir. Romandaki Enis Zeki, iş yerinde çalışırken bile uyuşturucu içer ve kendinden geçer.¹⁴¹³ Enis Zeki, çalıştığı müdürü tarafından şöyle fırçalanır:

"Esrar âlemi yaptığın yerle resmî dairenin farkını bakalım ne zaman öğreneceksin!";
"Recep, ona bir cigara sarın, diyerek uyuşturucuyu işâret eder."; *"Enis Zeki, afyon karıştırılmış sade kahvenin dibini yudumlar ve tortularını da diliyle yalar."*¹⁴¹⁴

Yazar burada uyuşturucunun kullanımını verir. Bu da yazarın iyi bir gözlem gücüne veya bilgi birikimine sahip olduğunu gösterir.

"Lanet olasıcalar. Esrar keyfinin en büyük düşmanı düşünmektir. Yirmi lüle esrar neredeyse boşa gidecek. Hurma ağacı kadar imanı sağlam görünen hiçbir şey yoktur.";
*"Akşam için yüzer evde uyuşturucu partisi için her şey hazırlanır ve 'Abduh Amca akşam ezanını okur."*¹⁴¹⁵

Burada yazar 'Abduh Amca'ya hem uyuşturucu hazırlatıp hemde akşam ezanı okutur. Bu cümleden 'Abduh Amca gibi tiplleştirilen karakterlerin fazlalığınıda anlayabiliriz. 'Abduh Amca gibi tipler İslâm dünyasında çoktur. Müellif burada 'Abduh Amca'yı hem namaz kılan hem entellektüellere uyuşturucu sağlayan bir karakter olarak verir. Prof Dr. Musa Yıldız yazara 'Abduh Amca'yı niçin böyle kavat tiplemesinde gösterdiğini sorunca yazar toplum böyle diye cevap verir.¹⁴¹⁶

Mahfûz, özellikle esrar içenlerin durduk yere güldüklerini ve esrarın etkilerini kurgusallaştırır. Yazar esrar içenlerin durumlarını gerçekçi bir şekilde tasvir eder.

*"Enis Zeki karakter Ali es-Seyyid'e sen kaçıp rüyalara ve uyuşturucuya sığınyorsun, der."*¹⁴¹⁷

Yazar insanoğlunun gerçeklerden ve kendilerinden kaçmak için uyuşturucuya sığındıklarını romanlarında anlatır. Yazar uyuşturucunun insanoğlunu kurtarmayacağını bildiğinden romanlarında bu tür insanlar hidayete ersinler diye tekke ve din adamı tiplemesi olan Şeyhi anlatılarında verir.

¹⁴¹³ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 8.

¹⁴¹⁴ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 19, 29, 34.

¹⁴¹⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 58, 74.

¹⁴¹⁶ Musa Yıldız'ın yazarla yaptığı röportaja Ek 6'e bakınız.

¹⁴¹⁷ Mahfûz, *Sersera Fevka'n-Nîl*, 94.

“Halit Azzuz, *esrarı cigaraya saralım belki işe yarar, dedi.*”¹⁴¹⁸

Yazar, Mısır aydınlarının güncel siyasete dair birşey yapamayıp ellerinden birşey gelmemesi sonucu aydınların kendi sığınaklarına çekilip, esrar içerek pasifize olduklarını anlatıları üzerinden açıklar.

“Semara, *Eniz Zeki’ye uyuşturuculu kahveyi içmen gerekmiyordu, der.*”¹⁴¹⁹

Semara karakteri Eniz Zeki’yi uyuşturucu içmesinden dolayı yukarıdaki cümlesiyle azarlar.

Romanın içeriğinde bol miktarda bulunan uyuşturucu, romanın son sayfasında da yazar tarafından kurgulanır. Mahfûz, Mısır’ın modern zaman aydınlarının Cemal Abdünnâsır’ı korkularından dolayı eleştiremedikleri için bir yüzer evde toplanıp esrar alemine dalarak konuşmalarını kurguyla bu anlatıda verir. Yazar romanda karmaşa ortamından bir yer arayan entellektüelleri İslâm tarihinde benzeri az olan *İhvânu’s-Safâ ve Hullânu’l –Vefâ (Safvet Kardeşleri ve Vefa Dostları)*¹⁴²⁰ grubuna benzetir. Yazar toplumu gözlemlemek açısından toplumdaki iyi ve kötü davranışları romanlarında inceler. Yazar modern roman yazarlarının yaptığı hatayı yaparak uyuşturucuyu bu romanında uzun tasvirler yapması okuyucuyu olumsuz yönde etkiler.

3.4. KUTSAL MEKÂNLAR

Dinler için dini kitaplar ne derece önemliyse dini mekanlarda kimlik yaratma açısından inanırlar açısından o derece önemlidir. Yazar, kutsal mekanları romanlarında verir ve neredeyse mekanları karakterleştirir. Mekanların tarihselliği ve otantikliği kutsal mekanları dahada çekici hale getirir. Yazarın hayal dünyasının genişliğine göre mekân şekillenir ve karakterin yaşamı, kimliği, romanın iletisi (önermesi) mekânlar arasında veya tek mekânda şekillendirilmektedir. Romancı mekân unsurunu:

“a) Olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak; b) Roman kahramanlarını çizmek; c) Toplumu yansıtmak; ç) Atmosfer yaratmak amaçlarıyla kullanabilir.”¹⁴²¹

Mekanlar bazı romanlarda yazarlar tarafından öne çıkarılıp kurgulanabilir. Mehmet Narlı, anlatıda mekânın işlevlerini açıklarken şöyle der:

¹⁴¹⁸ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 133.

¹⁴¹⁹ Mahfûz, *Sersera Fevka’n-Nîl*, 157.

¹⁴²⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Tasavvuf, Velâyet ve Kâinatın Görünmez Yöneticileri*, 1. Bs. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 78.

¹⁴²¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, 1. Bs. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 143.

“Şahısların içinde bulunduğu çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlarını sunabilir”¹⁴²²

3.4.1. EZHER

Fatimiler tarafından kurulan el-Ezher, bugün sünni İslâm dünyası için önem arz eden İslâmi eğitim kurumlarının başında gelir ve hala da öyledir. İslam dünyasının her yerinden okumaya öğrenciler bu kuruma gelir ve kurum tarihsel görevini ifa eder. Ezher yabancı işgaline karşı vatanını savunan kurumların başında gelir. Ezherden Taha Hüseyin gibi entellektüeller de çıkmıştır.¹⁴²³

Yazar *Mîrâmâr* romanındaki Mösyö Emir’in Ezher’deki hatıralarını unutamadığını dile getirir.¹⁴²⁴ İslâm dünyası ve Mısır için el-Ezher Üniversitesi önemlidir. Öyleki romandaki Mansur Bahi, el-Ezher Üniversitesi’nde yetiştiğini söyler.¹⁴²⁵ Yerel halka birçok kötülük yapan İngilizler halka dini değerleri öğreten Ezher Üniversitesinin önemini bildiğinden 1919 yılında, el-Ezher Üniversitesine zorla girerler.¹⁴²⁶

Yazarın romanlarının genelinde yabancı işgaline karşı olduğunu ve vatansever biri olduğunu görebiliriz. Mahfûz, İngiliz işgalinden nefret eder ve bunu tarihi romanları olan ilk üç kurgusunda da tasvir eder.

3.4.2. CAMİLER/MESCİT

İslam dini için camiler, mescitler, tekkeler ve dergahlar ibadet yeri açısından önemlidir.¹⁴²⁷ İnanırların Allah’a ibadet edip şükürlerini sunacakları ibadet yeri camiler, mescitler, tekkeler ve dergahlardır. Dönem itibarıyla, din merkezli yaşayan ve sosyal hayatı bu doğrultuda yaşayan insanlar için camiler merkezde bulunmaktadır. Özellikle Müslümanlar için kutsal ay olan Ramazan Ayı’nda bu durum zirveye çıkmaktadır.

¹⁴²² Mehmet Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramı”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences)*, 5/7 (Mayıs 2002), 91-106.; Geniş bilgi için bk., Hüseyin Hammuda, *fî Gıyabi’l-Hadika Havle Muttasıl’ı’z-Zaman/el-Mekân fî Rivayeti Necip Mahfûz*, 1. Bs. (Kahire: Mektebetu Medbuli, 2008); Muhammet Ahmet Kudat, *et-Teşkil’i’r-Rivaiyyu Necib Mahfûz*, 1. Bs. (Beyrut: el-Müessesatu’l-Arabiyye li’d-Dırasat ve’n-Neşr, 2000); Robert T. Tally Jr., *Mekansallık*, Çev. Emel Aras, 1. Bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2020).

¹⁴²³ M. Hasaneyn Heykel, *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü*, 1. Bs. (İstanbul: Nehir Yayınları, 1988), 174.

¹⁴²⁴ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 19.

¹⁴²⁵ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 45.

¹⁴²⁶ Mahfûz, *Mîrâmâr*, 49.

¹⁴²⁷ Kutsalın mekan ile ilişkisi için bk., Tuba Kara, *Kutsallaştırma Pratikleriyle Gündelik Yaşamın Ve Mekanın Oluşumu: Fatih-Çarşamba Örneği*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gündüzleri sokakların boşaldığı, namaz vakitleri camilerin dolduğu bir dönemdir.¹⁴²⁸ Yazar, *el-Liss- ve 'l-Kilâb* romanında Sa'îd'i, hapisten çıkarır ve kurgu şöyle gelişir:

“Çünkü bayramın, sevginin, babalığın ve suçun izleri aynı derinin üzerine nakşedilmişti. Ulu camiler göründü.”¹⁴²⁹

Mahfûz, hapisten çıkan bir insana camiye hatırlatır ve mekanı bu şekilde kurgular. Yazar bu cümlede cami yerine meyhane yada eğlence yerlerini verebilirdi. Ama müellif tasvirde camiye vermeyi yeğliyor ve bayramla camiye beraber aynı cümlede vererek dini değerlere atıfta bulunuyor.

Yazar, *et-Tarîk* romanında Sabir üzerinden camileri şöyle anlatır:

“Evet! Tıpkı camiler gibi hapishaneler de herkese açıktır. İnsanlar soylu nedenlerle de hapse girerler.”¹⁴³⁰

Mahfûz, burada camilerin önemini belirtir. İsteyen herkes camiye gidebilir, diye mesaj vererek camiye olumlu ele alır. Yazar camide herkesin eşit olduğunu da vurgulamak ister ve Allah'ın evinin herkese açık olduğunu öne çıkartarak camilerin önemini belirtir.

Yazar, *Sersera Fevka 'n-Nîl* romanında 'Abduh Amca, Enis'e: “*Ben sabah namazına gidiyorum.*” der.”¹⁴³¹ 'Abduh Amca sıradan Mısır insanını temsil eden bir tiptir. Mısır insanı geleneksel anlamda dini değerlerine bağlıdır ve inanırları ibadet yerleri olan camilere gider ve Allah'a olan görevlerini yerine getirmeye çalışırlar. Sıradan bir Mısırlı olan 'Abduh Amca ile ilgili cümleler şöyledir:

'Abduh Amca, namazgahta akşam ezanını okur.¹⁴³² 'Abduh Amca, akşam namazı için mescide gider.¹⁴³³ 'Abduh Amca, ben namazgaha gidiyorum, der ve çıkar.¹⁴³⁴ 'Abduh Amca, ikinci namazında da imamlık yapar.¹⁴³⁵

'Abduh Amca gibi sıradan Mısır insanları ne iş yaparlarsa yapsınlar namaz vakitleri zamanında işlerini bırakarak namazlarını eda etmeye çalışırlar. Müellif bunu romanlarında tasvir etmeye çalışır. Mahfûz anlatılarında tasavvuf, tekke, şeyh, zikir ve ilahilere özel bir önem verirken camiye/mescidi eserlerinde fazla olmamakla birlikte kurgular.

¹⁴²⁸ Gökhan Özkuk, *Türk Romanında Mahalle Algısı (Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014, 175.

¹⁴²⁹ Mahfûz, *el-Liss- ve 'l-Kilâb*, 9.

¹⁴³⁰ Mahfûz, *et-Tarîk*, 18.

¹⁴³¹ Mahfûz, *Sersera Fevka 'n-Nîl*, 33.

¹⁴³² Mahfûz, *Sersera Fevka 'n-Nîl*, 91.

¹⁴³³ Mahfûz, *Sersera Fevka 'n-Nîl*, 112.

¹⁴³⁴ Mahfûz, *Sersera Fevka 'n-Nîl*, 127.

¹⁴³⁵ Mahfûz, *Sersera Fevka 'n-Nîl*, 139.

3.4.3. KİLİSE

Bütün dinlerin kutsal yerleri vardır ve inanırları bu kutsallarda inandıklarına dua ederler. Mısırdaki da kutsal yerler inanırları için önem arz etmektedir. Mısır’da ortadoks kiptilerin sayıca fazla olduğu düşünülünce kiliselerin önemi daha anlaşılır hale gelir. Hristiyanlar için kutsal önem arz eden kiliselerin yazarın anlatılarında kendine yer bulması önemlidir. Çünkü yazar kimseyi ötekileştirmez ve bunu kurgularına yansıtır.

Yazar, *eş-Şehhâz* romanında kiliseyi şu şekilde ele alır:

“Mustafa! İşte kız orada.” “Kiliseden çıkan mı?” “Ta kendisi. Amcasının yasını tuttuğundan beri karalara bürünmüş. Ne kadar güzel.” “Ama dini...” “Artık böyle şeylere aldırmiyorum.”¹⁴³⁶

Müslüman bir erkek ve bayan yabancı ile evlenebilir mi? bu konu İslam dünyasında çokça tartışılmış ve tartışılmaya devam etmektedir. Mahfûz başka bir dinden insanla evlenmeye karakterleri üzerinden sıcak bakar. Mahfûz başka dinden olan insanları ötekileştirmez. Kurgunun tamamını okunduğunda Hristiyan kızın Müslüman olup Müslüman ismi aldığı bilinir.

“Hristiyan Kamelya, Müslüman olur ve Zeynep adını alır.”¹⁴³⁷

Mahfûz istese kurguda Kamelya ismini Zeynep yapmaz ismini Kamelya olarak bırakırdı. Mahfûz’un Kamelya ismini Zeynep yapması dini duyarlılığının¹⁴³⁸ göstergesidir. Kilise çanlarıyla ilgili cümle ise şöyledir:

“Hatta kilise çanları çalarken gençlik dolu güzelliği umutla dolu. O kıızı bile.”¹⁴³⁹

Mahfûz’un anlatılarının çoğunda İslâmi motifler hakimken Mısır’da Kipti Hristiyanların yaşadığı düşünüldüğünde Mahfûz’un anlatılarında Hristiyanlık ile ilgili motiflere de yer verdiği görülür. Mahfûz’un diğer sembolik romanlarında kilise çanları ile ilgili kurguya rastlanmamaktadır. Yazarın anlatılarında kiliseye yer vermesi ötekileri önemsediğinin göstergesidir. Ötekiler önemsenmeli çünkü ben¹⁴⁴⁰, öteki ve ötesi bir bütün olup dünya ötekiyle anlam kazanır. Allah herkesi farklı yaratmakla fitraten ötekine saygı

¹⁴³⁶ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 49.

¹⁴³⁷ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 51; Dârü’l Mısır li’t-Tıbbâ’nın yayınladığı *eş-Şehhâz* adlı Mahfûz’un Arapça ve Kahire Amerikan Üniversitesinin *The Beggar* adıyla yayınladığı İngilizce romanında da olmayan ama Türkçe *Dilenci* adıyla yayınlanan romanında şu cümleler bulunmamaktadır. “Kamelya İslam dinini kabul edince ismini Muhammed’in kız kardeşinden esinlenerek Zeynep olarak değiştirdi. Ömerle evlenince ailesiyle bağı kopardı.” Geniş bilgi için bk., Necip Mahfûz, *Dilenci*, Çev. Erdal Alavo, 1.Bs. (İstanbul: Hit Kitap, 2010), 36.; Naguib Mahfouz, *The Beggar*, 8.Bs. (Kahire: The American University in Cairo Press, 2006), 47.

¹⁴³⁸ Dini duyarlılığın edebiyatta kötü kullanılmasıyla ilgili bk., Havvaana Karadeniz, *Türk Romanında Kasaba*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020, 513-518.

¹⁴³⁹ Mahfûz, *eş-Şehhâz*, 75.

¹⁴⁴⁰ Benle ilgili romanlara geniş bilgi için bk., Mihail Nuayme, *Arkaş’ın Günlüğü Kendini Arayan Adam*, Çev. Hüseyin Yazıcı, 5. Bs. (İstanbul: Kaknüs, 2014); Mihail Nuayme, *Kalk Son Gününe Veda Et*, Çev. Hüseyin Yazıcı, 2. Bs. (İstanbul: Kaknüs, 2012).

duyun demek istemiştir. Yaradılanı yaradandan dolayı sevmek aynı zamanda ötesine saygı duyup ötekini kabullenmektir.

SONUÇ

Müellifin yaşadığı dönemde fikir akımları ve Mahfûz dönemi siyasi yapı dikkatlice incelendiğinde, Mahfûz'un bu ortamdan etkilendiği görülür. Mahfûz'un eserlerini ortaya çıkaran bir nevi bulunduğu çevredir, denilebilir. Necip Mahfûz, İslâm dünyasında yaşaması hasebiyle kurgularında İslam'a ait unsurları anlatılarında verir. Mahfûz, başlangıçta Selame Musa'nın etkisiyle Firavunizme ait '*Abesu 'l-Akdâr (Kaderin Cilvesi)*, *Radobis ve Kifâh Tîbe (Tîbe'nin Mücadelesi)* eserlerini kaleme alır ama daha sonra eleştirel gerçekliğe yönelecek eserler verir. Bu tarihi romanları yazmaktaki amacı Mısır halkının geçmişindeki kahramanlıkları romanlarında ele alıp sömürgeci İngilizlere karşı güçlü bir direniş geliştirmektir. Yazarın bu üç romanı direniş edebiyatı sınıfına dahil edilebilir.

Mahfûz'un kutsal anlatılara da anlatılarında büyük önem verdiği görülür. Mahfûz, ilk dönem eserlerinde özellikle nehir tarzı romanı *es-Sulâsiyye* romanlarında dinî konuları kurgular. Yazarın nehir üçlemesinde dini kurguların önemli yer tuttuğu görülür. Yazarın üçlemesinde dinin önemini giderek kaybettiğini görürüz. Bu, yazarın dine olumsuz bakmadığını aksine toplumda dini değerlerin azaldığını göstermesi bakımından önem arz eder. Necip Mahfûz, 1952 Darbesi'nden sonra Cemal Abdünnâsır'ın baskıcı yönetimi karşısında sembolik romanlar kurgulamaya yönelir. Bu sembolik yönelme 1959'da yazıp el-Ehrâm gazetesinde tefrika ettiği *Evlâdu Hâratinâ* romanı ile başlayıp, 1967'de yazdığı *Mîrâmâr* romanı ile sona erer. Özellikle *Evlâdu Hâratinâ* romanı, farklı değerlendirmeler sonucunda olumsuz algılanır ve Mısır'da yayınlanmasına izin verilmez. *Evlâdu Hâratinâ* romanı, 1967 yılında Süheyl İdris'in matbaasında Beyrut'ta basılır. Ezher Üniversitesi'nin basım yasağı tavsiye kararı alması üzerine Selefi/Vehhâbî etkinliğinin belirgin olduğu Mısır'da özellikle Şeyh Ömer Abdurrahman, Şeyh Abdulhamit Keşk ve selefi şeyhi Yasir Burhami tarafından yazar hedef gösterilir. Şeyh Ömer Abdurrahman, Necip Mahfûz'u Selman Rüşdi ile bir tutarak küfre düştüğünü belirtir. Necip Mahfûz, kendisinin yanlış anlaşıldığını ateist Selman Rüşdi'nin anlatılarında dini kötü kurguladığını kendisinin böyle yapmadığını vurgulasa da romanı okumamış kesimlerce kınanır, ölüme mahkum edilir ve en yakınları bile kendisi ile görüşmez.

Evlâdu Hâratinâ romanının Mısır'da basımını yasaklayan el-Ezher Üniversitesi aldığı bu karar nedeniyle Mahfûz, romanını dahi okumamış Muhammed Naci isimli bir genç tarafından 1994 yılında bıçaklanınca sağ kolundaki sinirler zedelenir ve yazar anlatılarını yazmakta büyük güçlük çekse de edebiyattan kopmaz. Başlangıçta Mısır'da etkin bir kuruluş olan Müslüman Kardeşler Örgütü ve Ezher Üniversitesi gibi kurumlar Necip Mahfûz'u

yanlış anlar ve kınar. Ama 2006 yılında Şuruk Yayınları tarafından yayınlanan *Evlâdu Hâratinâ* romanına İhvân'ın önde gelen aydınlarından biri olan Ebu Kemal Mecd önsöz yazar. Bu da İhvân'ın görüşünde değişiklik olduğu anlamına gelebilir. Ayrıca el-Ezher Üniversitesi başlangıçta yaptığı yanlışını düzeltir ve 2006 yılında romanın basımına izin verir. Hatta Necip Mahfûz'un cenaze namazı Ezher şeyhi Muhammed Tantavi tarafından kıldırılır. Bu aynı zamanda Ezher'in Mahfûz'a karşı yaptıkları hatayı anlayıp telafi etmeye çalıştıklarının da bir göstergesi sayılabilir.

Mahfûz romanlarında genelde çok sesli karakterler kullanır. Mahfûz, özellikle eleştirilen *Evlâdu Hâratinâ* romanında dinleri ve peygamberleri olumlu olarak kurgulayıp zulüm yapanlara peygamberleri örnek vererek kendilerini düzeltmelerini ister. *Evlâdu Hâratinâ* romanı özellikle Cemâl Abdunnâsır ve onun gibi diktatörlere de sert bir uyarıdır. Mahfûz, bu romanıyla sosyal adaleti vurgulayıp haksızlıkların olmaması ve mazlumların korunması gerektiğini söyler. Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ* romanıyla dini olumlu gösterip dinsiz biliminde zalimlerin ellerinde oyuncak olacağını gösterir. Ayrıca *Evlâdu Hâratinâ* romanında bilimin insanların elinde esir edilmesi ve kendi şahsi menfaatleri için kullanıldığında dünya için ölümcül bir virüs hâline geldiği de anlatılır. Mahfûz, Suriyeli Corc Tarabişi'nin ifade ettiği gibi dini bilimleştirip bilimi dinleştirmez. Mahfûz *Evlâdu Hâratinâ* romanında dinsiz bilimin insanlığa zarar vereceğini de belirtmek ister.

Yazarın bu romanı ile ilgili Keşk'in tespit ettiği semboller elli ile sınırlıdır. Ancak, tespitlerimize göre dini semboller Keşk'in ifade ettiğinden fazladır. İncelemelerimiz sonucunda Mahfûz'un, bunun dışında, başka dini kişilik ve kavramları sembolleştirdiğini görmekteyiz. Ortaya koyduğumuz bu semboller, Arap dünyasında ve bilimsel çalışmalarda yer almamaktadır. Tespit ettiğimiz bu yeni semboller ve karşılıklarını belirterek, romandaki yerleri ve bunlar hakkındaki kaynakları şu şekilde veriyoruz:

1. el-Beytu'l-Kebir ("Büyük Ev"): Cennet ve Kabe
2. Lehîta (Lahita): Ebû Lehep
3. Calta (Galta): Ebû Süfyan
4. Hacac (Hagag): Ümeyye Bin Halef (Bilal Habeşi'nin işkenceci patronu)
5. Savâris: Ebû Cehil künye/Ebû'l-Hakem (Amr Bin Hişam asıl adı.)
6. 'Üveys Hz. Haticenin amcası bakkal: Amr Bin Esed
7. Sekîne (Sakine): Hz. Haticenin kız arkadaşı Nufeyse
8. Zekeriya (Patates satıcısı): Ebû Talip
9. İhsân: Hz. Peygamberimizin, Haticeden doğan ilk kızı Hz. Zeynep
10. Köle: Haris oğlu Zeyd evlatlığı

11. Şâfi': Yûsuf en- Neccâr
12. Hind Kayası: Hira Mağarası
13. 'Atûf: Medine
14. Çöl Sıçanları Bölgesi (Çöl Sıçanlarının- Hayyu'l Cerâbî'): Mekke'de Şi'b Ebi Talib Senti
15. Mukattam Dağı: Mekke'deki Hira Mağarasının (Mekke/Suudi Arabistan) üzerinde bulunduğu Nur Dağı; Mukattam dağının eteklerine kadar uzanan alanda Kâhire Kabristanı
16. Mukattam Pazarı: Nur Dağı Pazarı ((Mekke/Suudi Arabistan)
17. Zafer Evi: Hz. İsa'nın evi.
18. Zenfil: Hirodes

Keşk'in *Evlâdu Hâratinâ* romanında bulduğu elli sembolün yanısıra bizim tespit ettiğimiz on sekiz sembolik unsur da romanı daha iyi anlamamızı ve Mahfûz'un dini anlayışını ortaya koymamızı kolaylaştıracaktır.

Mahfûz, radikal İslâmcı olmamakla birlikte İslâm'a karşı olmayıp İslâm'ın sosyal adaletini önceleyen Hz. Osman döneminde Rebeze Çölü'ne sürgün edilen Ebuzer Gıfari kanadına yakın durur ve tasavvufi sosyalizmi savunur. Mahfûz'un bütün anlatılarında tasavvufi izlere rastlamak mümkündür. Tasavvuf yazarın anlatılarında önem arz eder ve Mahfûz, bu anlamda İslâmi tasavvufi sosyal adaleti önceleyen eğilimli biri olarak tanımlanabilir. Bu yüzden Recâ Nakkâş, Mahfûz gibi tasavvufu seven bir insanı İslâm'la savaşıyor kafir/dindışı bir insan olarak niteleyebilir miyiz? diye sorar. Mahfûz, 19 yaşlarında bir dinî bunalım yaşasa da komünizme karşı olup sosyal adaleti önceleyen Avrupa tarzı sosyal demokrasiye sıcak bakar. Mahfûz'un romanlarında da çağdaş romancıların kurgularında sıklıkla kullandığı cinsellik, uyuşturucu ve dine rastlamak mümkündür. Mahfûz, Rîm es-Sakr, Sunullah İbrahim'in romanlarındaki gibi anlatılarında cinselliği çok açık anlatmaz. Necip Mahfûz'un anlatılarındaki cinsellik kurgusu Necîb el-Kîlânî'nin kurgularındaki gibi çok açık değildir. İki yazar bu yönüyle benzer. Burada önemli olan Necip Mahfûz'un anlatılarında dini olumlu kurgulamasıdır. Mahfûz, özellikle Rahman suresini çok sever ve anlatılarında özellikle Rahman suresini kurgular. *Mîrâmâr* romanı, Rahman suresi ile biter. Mahfûz'un son romanı olan *Kuştimur* romanının son sayfasını da Duha suresi ile bitirmesi ayrıca anlamlıdır. Necip Mahfûz'u Selma Rüşdi ile karşılaştıranlar anlaşılan Mahfûz'un kitabını okumadıkları gibi Selman Rüşdi'nin de kitabını okumamışlardır. Selman Rüşdi, *Geceyarısı Çocukları* romanında Peygamber Efendi'mize, Hz. Ebubekir'e ve Hz. İsa'ya hakaret eder. Necip Mahfûz'un hiçbir konuşmasında ve

yazısında dine hakaret ettiği görülmez. Mahfûz, kendisini Selman Rüşdi ile karşılaştıranların yanlış yaptıklarını söyler. Mahfûz’a ölüm fetvası verenler, sanatın her türüsüne karşı olan Vehhâbî düşünceli kişilerdir.

Mahfûz, hayatı boyunca Nobel konuşmasında da belirttiği gibi İslâm’ın önem verdiği özgürlük, adalet ve hoşgörüyü savunarak bunlardan yana olmuştur. Bütün eserlerinde İslâm’ın savunduğu sosyal adalet ve adil bölüşüm konularını kurgular ve çok sesli karakterler aracılığı ile bu konulara değinir.

Mahfûz, Nobel Edebiyat konuşmasına kızları aracılığı ile gönderdiği metinde Filistin’in mazlumiyetini savunur ve 150 milyonluk Arap halkının bir şey yapamamasından, yakını.

Müslüman Kardeşler Örgütünün önde gelen aydınlarından Ahmet Kemal ‘Abdu’l Mecî’t’in önsözüyle “*Evlâdu Hâratinâ* ” adlı romanın 2006 yılında yayınlanması Mısır’ın fikir özgürlüğü açısından da ilerlediğinin de bir göstergesidir. Yani bu durum okuyucunun okumadan yorum yapmayı bırakıp, okuyarak yorum yaptığına da vurgu olabilir.

Mahfûz, medreseyi de sever ama tekkeyi medreseden önceler. Mahfûz’un en sevdiği “*Melhametu’l Harâfîş*” romanının kurgusu tekke ile başlar. “*Melhametu’l Harâfîş*” romanı bir anlamda yazarın toplumda sosyal adalet arayışının romanı olan “*Evlâdu Hâratinâ*”nın devamı sayılabilir. Mahfûz bu iki romanıyla bizde Yaşar Kemal’in Çukurova köylüsünün ağalığa karşı mücadelesini anlatan İnce Memet serisinde sosyal adalet araması hasebiyle benzer. Mahfûz, İslâm’da sosyal adalet vurgusunu öne çıkartan bir düşünceye sahipken İslâm’ın sosyal adalet yönünü ıskalayarak sadece ritüeller üzerinden yaşanmasını gerçek İslâm zannedenler tarafından olumsuzlanır.

Mahfûz, modern dönemlere ait cinsellik, uyuşturucu ve alkollü içecekleri kurgularında sıklıkla kullanır. Ancak Mahfûz, bunu yapmakla beraber modernizmin bireyi öncelediği yerde klasik düşünerek toplumu önceler ve İslâmi tasavvufi sosyal adalet yönü ağır basan anlatılar kurgular. Mahfûz, anlatılarına sıklıkla dinî unsurlar ilave eder.

Mahfûz’un anlatılarından ve hayatından Mahfûz’un hayatı boyunca radikal manada bir İslâmcı ve solcu olmadığını dinleri öteleyen Fransız laikliğini değil dinler arasında fark gözetmeyen liberal İngiliz laikliğini tercih ettiğini görebiliriz. Yazar, sufi bir karakterin yolculuğunu yani seyri sülûk halini *Rihletu İbn Fattûme* adlı tasavvufi romanında anlatır. Yazarın ölümüne üzülecek değil aksine sevinecek bir tarafı olup, ölmeden önce ölmek felsefesini benimsemiştir. Mahfûz, hemen hemen bütün romanlarındaki kurgularında ölümü ele alır. Günümüzde yazarın Nobel edebiyat ödülünden aldığı parayla Mahfûz adına yapılan camide namaz kılınmaktadır. Bu bile yazarın Müslüman olduğunun bir delili olarak

değerlendirilebilir. Ayrıca Mahfûz'dan geriye kalan eşyalar günümüzde Osmanlıdan kalma bir tekke olan Ebu Dehep Tekkesi'nde sergilenmektedir. Bu da yazarın tasavvufa yani dine verdiği önemin kamuoyu tarafından doğru değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abbasi, S.M. Madni. *H. Peygamber Neden Çok Evlendi*. 1.Bs. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.

Abdulaziz, İbrâhîm. *"Ene Necîb Mahfûz Sire Hayati Kamile"*. 1.Bs. Mısır: Munteda Suru'l-Ezbekiyye, 2006.

Abdulaziz, İbrâhîm. *Esâtizeti Necîb Mahfûz*. 1. Bs. Kahire: Munteda Sûr'u'l-Ezbekiyye, 2002.

Abdulkuddûs, İhsân. vd., *Çağdaş Arap Öyküleri*. Çev. Hüseyin Yazıcı. 1. Bs. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.

Abdullah, Muhammed Hasan. *el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*. 1. Bs. Kahire: Dar Kabaa, 2001.

Abdunnâsir, Cemal. *Felsefetu's-Sevre*. 1. Bs. Kahire: Mektebeti'l Medbuli, 2005.

Adonis. *Arap Poetikası*. Çev. Emrullah İşler. 1. Bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Akar, Metin. *Mektuplarla Yunus Emre*. 1. Bs. Konya: Palet Yayınları, 2020.

Akarpınar, R. Bahar. *"Sufî Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme"*. *Türkbilig* 7 (2004).

Akdemir, Salih. *Kitab'ı-Mukaddes ve Kur'an-ı-Kerim'e Göre Hz. İsâ*. 2. Bs. İstanbul, Kuramer, 2017.

Akerson, Fatma Erkman. *Edebiyattaki Tren Şu Bildiğimiz Tren mi?*. 1. Bs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.

Akşit, Eyüp. *Mahmud Derviş Şiirlerinde Dini Semboller*, İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Altan, Ahmet. *Sudaki İz*. 1. Bs. İstanbul: Can Yayınları, 1985.

Altuncî, Muhammed. *el-Mu'arreb ve'd-Dahîl fî'l-luğati'l 'Arabiyye ve Âdabiha*. 1. Bs. Lübnan: Daru'l Ma'rife, 2005.

Arslan, Adnan. *Necip Mahfuz'un "El-Lissu Ve'l-Kilâb" Adlı Romanında Tasavvufî İzlekler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46 (18 Haziran 2019), <https://doi.org/10.17120/omuifd.471618>

Asad, Talal. *Seküler Çeviriler Ulus-Devlet, Modern Benlik ve Hesapçı Akıl*. Çev. Ferit Burak Aydar. 1. Bs. İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2020.

Askeri, İman Bint Muhammed Bin İyaz. *Ara'u Necib Mahfûz fî Dav'i Akideti'l-İslamiyye*, Suudi Arabistan: Ummu'l Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 2007.

Asutay, M. Mücahit. “*Necip Mahfûz’un Kısa Öykülerinde Hayatından Yansımalar Dair Bazı Notlar. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 1/2 (Aralık 2012).

‘Asvânî, ‘Alâ. *Diktatörlük Sendromu*. Çev. Barış Özkul. 1. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Ateş, Ahmet. *1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış Politikası*. Konya: Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

‘Atiyye eş-Şâfi‘î, Şuhdî. *Tâtâvvuru’l-Hâreketi’l-Vâtâniyyeti’l-Mısriyye-1882-1956 (Mısır’da Milli Hareketin Gelişimi-1882-1956)*. 1.Bs. Kahire: Min Mektebil Cami’atu’l Amerikiyye el-Kâhire, 1957.

Avf, Abdurrahman Ebu. “*Namtu’l Musakkafî’l Yesarî fî Rivâyâti Necîb Mâhfûz*”. el-Kahire Dergisi. 91. Kahire: Kahire Yayıncılık, 1989.

Aycan, İrfan. “*Ebu Süfyan*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Aydın, Mahmut. “*Yûsuf en-Neccâr*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Aydın, Mehmet. *Günah ve İtiraf*. 1. Bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Aydınlı, Abdullah. “*Ebû Zer Gıfari*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Aytaç, Bedrettin. “*Necîb Mahfûz’un “Hikâyât Hâratinâ” Adlı Eserinde Anlatım Sanatı*. EKEV Akademi Dergisi, 1-3 (Kasım 1998)

Aytaç, Gürsel. *Edebiyat Üzerine*. 1. Bs. Ankara: Hece Yayınları, 2016.

Ayverdi, İlhan. “*Mistisizm*” Maddesi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 2. Bs. İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2011.

Azerşeb, Muhammed Ali. *Seyyid Ali Hamaney’in Zindan ve Sürgün Hatıraları*. Çev. Aykut Pazarbaşı. 1. Bs. İstanbul: Feta Yayıncılık, 2020.

Azimli, Mehmet. *Cahiliyye’yi Farklı Okumak*. 5. Bs. Ankara: Ankara Okulu, 2017.

Bakır, Mansur. *Modern Mısır’da Laikliğin Gelişimi Cemal Abdunnâsır Dönemi Politikaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Baran, Ercan. *Üç Mısır Romanında Cemal Abdünnâsır Dönemi (el-Kerneke, Tilke’r-Raiha, el-Leyali’t-Tavile)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Bardakçı, Murat. “Necip Mahfûz’la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi”. Hürriyet Gösteri Edebiyat ve Sanat Dergisi, (Aralık 1988).

Basmacı, Abdullah. *Nasr Hâmid Ebû Zeyd’de Din Dili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bayrı, Haldun. *Cihadçılık Efsaneler Gerçekler*. 1 Bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Bekaroğlu, Hatice. *Ali Nar ve İslâmî Edebiyat Düşüncesine Yönelik Çalışması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Benna, Hasan. *Hatıralarım Davanın Hatıraları*. Çev. Beşir Eryarsoy. 1. Bs. İstanbul: Nida Yayınları, 2020.

Bergson, Henri. *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*. Çev. M. Mukadder Yakupoğlu. 3. Bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Beşer, Hacı Bayram. *Şeriat ve Hakikat Tasavvufun Teşekkül Süreci* 1. Bs. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

Beyaz, Fatma Zehra. *Osmanlı Mısır’ında Ulema-Siyaset İlişkisi: Ezher Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020, 29.

Bolay, Süleyman Hayri. “Âdem”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Bozkurt, Nebi. Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Medîne”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Bulut, Faik. *İslâmcı Örgütler 1.,2.,3., 4. Bs. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.*

Büyükkara, Mehmet Ali. “Vehhâbîlik”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmi Akımlar*. 9. Bs. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.

Can, Betül. “Muhammed Teymûr’un Fi’l-Kitâr Adlı Kısa Öyküsünün Anlatısal Metin Yönünden İncelenmesi.”. Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi:Journal of Oriental Studies, 9/29 (Bahar 2002).

Cebecioğlu, Edhem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. 5. Bs. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

Ceylan, Zafer. “Bahâ Tâhir’in “Dün Gece Rüyamda Seni Gördüm” Adlı Öyküsü Üzerine”. Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 18/47 (Aralık 2018), <https://doi.org/10.32330/nusha.478301>

Choueiri, Youssef M. *Orta Doğu Tarihi*. Çev. Fethi Aytuna. 1. Bs. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2017.

Civelek, Yakup - Baran, Ercan, “*Necib Mahfûz’un “Bedletu’l-Esir (Esir Üniforması)” Adlı Hikâyesinin Türkçe Çevirileri Ve Film Uyarlaması Üzerine Bir Değerlendirme (Çeviri Stratejileri Ve Çeviri Eşdeğerliliği Açısından)*”. Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 20/51 (Aralık 2020), <https://doi.org/10.32330/nusha.732698>

Cöntürk, Hüseyin. *Divan Şiiri Üstüne Denemeler*. 1 Bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Cübeyr, İbn. *İbn Cübeyr Seyehatmanesi*. Çev. Ramazan Şeşen. 1 Bs. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.

Dağbaşı, Gürkan. “*Muhammed Teymûr’un fî’l-Kitâr İsimli Kısa Öyküsünün Farklı Çevirilerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*”. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10/2 (Aralık 2017), <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.296620>

Danielson, Virginia. *Mısır’ın Sesi Ümmü Gülsüm Arap Şarkısı ve Yirminci Yüzyılda Mısır Toplumu*. Çev. Nilgün Doğrusöz. Cem Ünver, 1. Bs. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008.

Davis, Nancy J., Robinson, Robert V. *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve ABD*. Çev. Hasan Şen-Balım Sultan Yetgin. 1. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

Davisa, Adid. *Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa*. Çev. Lütfi Yalçın. 1 Bs. İstanbul: Literatür Yayınları, 2004.

Dede, Fahreddin. *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasi ve Fikri Yapılanma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Demirdağ, Muhammed Fatih. *İslâm Öncesi Topumlarda Örtünme*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Deniz, Bayram. *İsmet-i Enbiyâ Düşüncesinin Kur’an Yorumuna Etkisi: Mevdûdî ve Tabâtabâî Örneği*, Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Derzeve, İzzet. *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*. Çev. Mehmet Yolcu. 8. Bs. İstanbul: Yarın Yayınları, 2019.

Doğan, Necmettin. *Orta Doğu’da Çatışmalar ve İdeolojiler*. 1. Bs. İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.

Doğru, İhsan. *Ahmet Şevkî’nin Şevkiyyât’ında Toplum ve Siyaset*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

- Doru, M. Nesim. *Melaye Cıziri Hakikat ve Mecaz Arasındaki Bir Sûfî'nin Portresi*. 1. Bs. İstanbul: Nubihar, 2016.
- Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç. *Ecinniler*. Çev. Mazlum Beyhan. 11. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.
- Dökmeciyan, R.Harair. *Arap Dünyasında Köktencilik*. Çev. Muhammed Karahanoğlu. 1. Bs. İstanbul: İlke Yayınları, 1992.
- Düzgün, Şaban Ali. *Din Birey ve Toplum*. 3. Bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Eagleton, Terry. *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*. Çev. Utku Özmakas. 4. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Ebu Leben, Ziyad. *el- Mûnûlûc ed-Dâhilî 'inde Necîb Mahfûz*. 1. Bs. Amman: Dâru'l Yenâbî, 1994.
- Enany, Rasheed. *Naguib Mahfouz The Pursuit Meaning*. 1. Bs. Londra: Routledge Yayınları, 1993.
- Enany, Rasheed. *Necip Mahfûz'un Romanlarında Din*. Çev. Süheyla Hale Demirbaş. Eruifd 1/16 (2013).
- Er, Rahmi. *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. 1.Bs Ankara: Vadi Yayınları, 2012.
- Er, Rahmi. *Modern Mısır Romanı*. 1. Bs. Ankara: Fatih Dağıtım, 1997.
- Er, Rahmi. *Tâhâ Husayn ve Üç Romanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatler*. 13. Bs. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Erkilet, Alev. *Orta Doğuda Modernleşme ve İslâmi Hareketler*. 4.Bs. Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Erul, Bünyamin. *"Ebû Talîb"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Erul, Bünyamin. *"Varaka Bin Nevfel"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Eskin, Şerif. *Zaman Ve Hafızanın Kıyısında Tanpınar'ın Edebiyat, Estetik ve Düşünce Dünyasında Bergson Felsefesi*. 2. Bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*. Çev. Ahmet Arslan. 3. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Fayda, Mustafa. *"Hâlid B. Velîd"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fayda, Mustafa. *"Hz. Aişe"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fayda, Mustafa. “Hz. Ebûbekir”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Fayda, Mustafa. “Hz. Muhammed”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Fehmi, Amr, *İbnetuhu Rukiyye Enver Sedat*, 3. Bs. Kahire: Dâru’n-Nahda li Mısır, 2013.

Fıglalı, Ethem Ruhi. “Ebu Talip”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Fıglalı, Ethem Ruhi. “Hz. Ali”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Flaubert, Gustave. *Doğuya yolculuk*. Çev. Yaşar Avunç, 1.Bs. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.

Freud, Sigmund. *Dinin Kökenleri*. çev. Aycan Özüpek. 1. Bs. Ankara: Dorlion Yayınları, 2019.

Freud, Sigmund. *Psikanaliz*. 2. Bs. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

Gibb, E. J. Wilkinson. *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*. Çev. Ali Çavuşoğlu. 1. Bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Görgün, Hilal. “Seyyid Kutup”. TDVİA. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Görgün, Hilal. “Mısır”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Görgün, Tahsin. “*Kitâbü’l-Hayevân*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Gruber, Christiane. *Osmanlı İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*. Çev. Erdem Gökyaran. 1. Bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Gunn, T. Jeremy. *Din Özgürlüğü ve Laikite ABD ile Fransa Arasında Bir Karşılaştırma*. Çev. Hüseyin Bal. Ömer Faruk Altıntaş. 2. Bs. Ankara: Liberte Yayınları, 2014.

Gündüz, Şinasi. *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 2. Bs. İstanbul: Hikav Yayınları, 2018.

Günel, Fuat. “*Hirâ’ Mağarası*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Güvenilir, Emine. *Ortadoğu’da Siyasal İslam: Mısır’da Arap Baharı Ve Müslüman Kardeşlerin Etkileri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisâns Tezi, 2016

- Ğitani, Cemal. *el-Mecalisi'l Mahfûziyye*. 2. Bs. Kahire: Daru's-şuruk Yayınları, 2007.
- Ğitani, Cemal. *Necîb Mahfûz Yetezekker*. 1. Bs. Beyrut: Dar'u'l Mesire, 1980.
- Ğuneym, Menal İbrahim Ahmed. *er-Rivaye's-Siyasiyye fî Mısır Dırase Tatbikiyye ala Necib Mahfûz*. Kahire: Ayn'ü's-Şems Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Hafaci, Muhammed Abd'u'l Mun'im. Subh, Ali Ali. *el-Ezher fî Elf 'Amm*. 1.Bs. Kahire: el-Mektebi'l Ezheriyye Li't-Turas 2012.
- Hâfız, Sabrî. *Ufku'l Hitâb en-Nakdî*. 1. Bs. Kâhire: Dâru's Şarkiyyât, 1996.
- Hafız, Süleyman. *Zikrayati ani's-Sevre*. 1. Bs. Kahire: Dâru's-şuruk, 2010.
- Halîfe, Kemâl Sa'd Muhammed. *eş-Şahsiyyetu'l İslâmiyyetu fî'r-Rivâyeti'l Mısıriyyeti'l Hadîse*. 1. Bs. Riyad: Mektebetu'l 'İbîkân, 2006.
- Hâlis, Velîd Mahmûd. *en-Nassu'l Ğâib fî (Evlâdu Hâratinâ) li Necîb Mahfuz Dirâse fî tefâ'ili'n-Nusûs*. 1 Bs. Ürdün: Dâru'l Fâris, 2009.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Çev. Mehmet Yazgan. 1. Bs. İstanbul: Beyan Yayınları, Tarihsiz.
- Hamisi, Ahmed. *Necip Mahfûz Fi Mir'at-il-İstişraki 's-Sufyeti*. 1. Bs. Kahire: Yüksek Kültür Meclisi Özel Sayısı, 2011.
- Hammuda, Hüseyin. *fî Ğiyabi'l-Hadika Havle Muttasıl'ı'z-Zaman/el-Mekân Fi Rivayeti Necip Mahfûz*. 1. Bs. Kahire: Mektebetu Medbuli, 2008.
- Harman, Ömer Faruk. *"Hâbil ve Kâbil"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk. *"Hz. İsâ"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. *"On Emir/On Şart"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Harmouzi Nough ve Whetstone, Linda. *Özgür Toplumun İslami Temelleri*. 1.Bs. Ankara: Liberte Yayınları, 2019.
- Heykel, M. Hasaneyn. *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü*. 1. Bs. İstanbul: Nehir Yayınları, 1988.
- Holbrook, Vivtoria Rowe. *Aşkın Okunmaz Kıyıları*. Çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç. 6. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi*. Çev. Yavuz Alogan. 10.Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Hourani, Albert. *Çağdaş Arap Düşüncesi*. Çev. Latif Boyacı. 3 Bs. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 225.

Hudeybi, Hasan. *Kitabın adı Nahnu Du'at La Kudat (Davetçiyiz Yargılayıcı Değil: İslâm Dünyasında İnanç Sorunları)*. çev. Beşir Eryarsoy. 1. Bs. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2002.

İbn Arabi, Muhyiddin. *İlahi Aşk*. Çev. Mahmut Kanık, 20 Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

İbn Manzûr. “cbl”, *Lisânü'l-'Arab*. Baskısız 18 Cilt. İran: Edebu'l Havza Yayınları, 1985.

İbn Manzûr. “cbr”, *Lisânü'l-'Arab*, Baskısız İran: Edebu'l Havza Yayınları, 1985.

İbrahim, Menal Ahmed Ğanim. *er-Rivaye's-Siyasiyye fi Mısır Dirase Tatbikiyye ala Necip Mahfûz*. Kahire, Cami'atü Ayn'u's-Şems. Risâletu Macister, 1993.

İbrâhîm, Sunâllah. *O Koku*. Çev. Rahmi Er. 1.Bs. İstanbul: Jaguar Yayınları, 2013.

İlhan, Attila. *Hangi Edebiyat*. 7. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

İmruul-Kays ve diğerleri. *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*. Çev. Mehmet Hakkı Suçin. 1. Bs. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2020.

İnalcık, Halil, *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, 9. Bs. Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2019.

İnam, Ahmet. *Eleştirinin Kıyıları*. 1. Bs. Ankara: Hece Yayınları, 2003.

İnayet, Hamid. *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*. Çev. Hicabi Kırlangıç. 2. Bs. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991.

Kaddafi, Muammer. *Görüşlerim*. 1. Bs. Ankara: İlksan Matbaası, 2011.

Kandemir, M. Yaşar.” *Hiz. Hatice*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kapar, Mehmet Ali. “*Ebu Cehil*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kapar, Mehmet Ali. “*Ebû Lehep*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*. 15. Bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.

Kara, Ömer. *Dîvân Edebiyatının Dinî Kaynakları*. 1. Bs. İstanbul: İfav Yayınları, 2017.

Karadeniz, Havvaana. *Türk Romanında Kasaba*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Karaismailoğlu, Adnan. “*Kelîle ve Dimne*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Karaman, Hayrettin. *Bir Varmış Bir Yokmuş – Hayatım ve Hatıralarım*. 1. Bs. C.2. İstanbul: İz Yayıncılık 2008.

Karamustafa, Ahmet T. *Tanrının Kuraltanımlar Kulları - İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)* 1. Bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 28. Bs. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

Kayalı, Hasan. *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık, 1908-1918*. Çev. Türkan Yöney. 2. Bs. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.

Kayintu, Ahmet. *İslamofobi ve Batı Edebiyatı*. 1. Bs. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2021.

Kazım Seyyide, Tehiyye, *Tehiyyetu Cemal Abdünnâsır Zikreyat Maahu*, 2.Bs. Kahire: Daru’ş-Şuruk, 2012.

Kemâl Ebû’l Mecd, Ahmed. Ru’ye İslâmiyye Muâ’sıra İ’lân Mebâdî’. 1. Bs. Kahire: Dâru’ş Şurûk, 1991.

Keşk, Abdulhamid, *Kelimetuna fi Red ‘alâ Evlâdi Hâratinâ Necip Mahfûz*. Kahire: Kitâbul-Muhtar, 1979.

Kılıç, Mahmut Erol. *Sufi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. 1. Bs. İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

Kılıç, Mahmut Erol. *Tasavvuf Düşüncesi*. 2. Bs. İstanbul: Sufi Kitap, 2014.

Kılıto, Abdelfattah. *Araplar ve Hikâye Anlatma Sanatı*. Çev. Su Baloğlu. 1. Bs. İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2021.

Kudât, Muhammed Ahmed. et-Teşkîlu’r-Rivâ’îyyu ‘inde Necîb Mahfûz: Dırâse fi Tecelliyati’l Mevrûs. 1. Bs. Amman: Dâru’l Fâris, 1999.

Kudat, Muhammet Ahmet. et-Teşkil’i’r-Rivaiyyu Necib Mahfûz. 1. Bs. Beyrut: el-Müessesatu’l-Arabiyye li’l-Dırasat ve’n-Neşr, 2000.

Kurtoğlu, Mehmet. *Taceddin Dergahı’nda İstiklâl Şairi Mehmet Âkif*. 1. Bs. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2020.

Küçük, Mehmet Alparslan. *Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hristiyanlık, İslam Örneği)*. 2. Bs. Ankara: Berikan Yayınevi, 2016.

Le Clezio, J. M. G. *Çin’de On Beş Sohbet*. Çev. Ayşen Gür, 1. Bs. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2021.

- Lewis, Bernard. *Haşhaşiler İslâm'da Radikal Bir Tarikat*. Çev. Kemal Sarısözen. 7. Bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Maarrî, Ebû'l Alâ. *el-Lüzûmiyyat*, Haz. Musa Carullah Bigiyef, 1. Bs. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Mahfouz, Naguib. *Adrift on The Nile*. Kahire: The American University in Cairo Press 1999.
- Mahfouz, Naguib. *Mîrâmâr*. Kahire: The American University in Cairo Press 1967.
- Mahfouz, Naguib. *The Beggar*. Kahire : The American University in Cairo Press, 2006.
- Mahfouz, Naguib. *The Thief and the Dogs*. Kahire: The American University in Cairo Press, 1984.
- Mahfûz, Necib. *Evlâdu Hâratinâ*, 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Edeb, 1972.
- Mahfûz, Necib. *el-Liss ve'l-Kilâb*. 1.Bs. Kahire: Daru's-Şuruk, 2006.
- Mahfûz, Necîb. *Esdâu's sîreti'z zâtîyyeti*. 3. Bs. Kahire: Dâru's şurûk, 2017.
- Mahfûz, Necib. *eş-Şehhâz*. 2. Bs. Beyrut: Daru'l-Kalem 1977.
- Mahfûz, Necib. *et-Tarik*. 1. Bs. Kahire: Daru's-Şuruk, 2016.
- Mahfûz, Necib. *Evlâdu Hâratinâ*, 1. Bs. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2006.
- Mahfûz, Necib. *Ezilenler*. Çev. Volkan Atmaca. 1. Bs. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2013.
- Mahfûz, Necib. *Kuştumur*. 1. Bs. Kahire: Daru's-şuruk, 2006.
- Mahfûz, Necip. *Arayış*. Çev. Işıl Alatlı. 1. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2012.
- Mahfûz, Necip. *Başkanın Öldürüldüğü Gün*. Çev. İlknur Özdemir. 1. Bs. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2010.
- Mahfûz, Necip. *Bıldırcın ve Sonbahar*. 1. Bs. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Mahfûz, Necip. *Cebalavi Sokağının Çocukları*. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. 4 Bs. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2012.
- Mahfûz, Necip. *Dilenci*. 1. Bs. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2012.
- Mahfûz, Necip. *Dilenci*. Çev. Erdal Alavo. 1. Bs. İstanbul: Era Yayıncılık, 1995.
- Mahfûz, Necip. *Dilenci*. Çev. Erdal Alavo. 1. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2006.
- Mahfûz, Necip. *Dilenci*. 1. Bs. İstanbul: Kenta Yayınları, 2012.
- Mahfûz, Necip. *ed-din ve'd-Demukrâtiyye*. 1. Bs. Kahire: ed-Dâru'l-Mısri'l-Lübniyye, 1988.
- Mahfûz, Necip. *el-Liss- ve'l-Kilâb* . Çev. Rahmi Er. 1.Bs. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.

- Mahfûz, Necip. *Evlâdu Hâratinâ* . 9.Bs. Kahire: Daru's-şuruk, 2011.
- Mahfûz, Necip. *Han el-Halili*. Çev. Bedrettin Aytaç. 1. Bs. İstanbul: Papirüs, 1998.
- Mahfûz, Necip. *Han el-Halili*. çev. Bedrettin Aytaç. 1. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2011.
- Mahfûz, Necip. *Havle't-Tedeyyun ve't-Tatarruf*. 1. Bs. Kahire: ed-Dâru'l Mısriyye'l-Lübnaniyye, 1996.
- Mahfûz, Necip. *Karnak Kafe*. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. 1. Bs. İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2008.
- Mahfûz, Necip. *Kırlangıçlar ve Sonbahar*. çev. Işıl Alatl. 1. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2013.
- Mahfûz, Necip. *Mîrâmâr*. 2.Bs. Kahire: Dâru's-Şuruk, 2007.
- Mahfûz, Necip. *Mîrâmâr*. Çev. Suat Ertüzün. 1.Bs. İstanbul: Turkuaz Kitapçılık Yayıncılık 2010.
- Mahfûz, Necip. *Nil Üstünde Gevezelik*. Çev. Rahmi Er. 1. Bs. Ankara: Hece Yayınları 2015.
- Mahfûz, Necip. *Saray Gezisi Kahire Üçlemesi 1. Kitap*. Çev. Işıl Alatl. 3. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2012.
- Mahfûz, Necip. *Sersere Fevka'n-Nil*. 1.Bs. Kahire: Daru's-Şuruk, 2006.
- Mahfûz, Necip. *Şeker Sokağı, Kahire Üçlemesi 3. Kitap*. Çev. Işıl Alatl. 2. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2010.
- Mahfûz, Necip. *Şevk Sarayı 2. Kitap*. Çev. Işıl Alatl. 2. Bs. İstanbul: Hit Kitap, 2010.
- Mahfûz, *Rihletu İbn Fattûme*. 2. Bs. Kâhire: Dâru's Şurûk, 2007.
- Mardin, Şerif. *Orta Doğuda Kültürel Geçişler*. Çev. Birgül Koçak. 2. Bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*. Çev. Elçin Gen, Murat Bozluolcay. 6. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Mecdi, Tevhid. *Esrar'ı Abdünnâsır min Vakı' Müleffat "MünTâhâ's-Sırrıyye" fi'l Muhaberati'l Britaniyye ve'l Fransiyye ve'l Amerikiyye ve'l İsrailiyye*. 1. Bs. Kahire: Kıta' Sekafe, 2013.
- Mehmet Ali Büyükkara, *"Vehhâbîlik"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 44 Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Mehmet, Murat Karakaya. *Nefs-Beden Bağlamında Kötülük*. 1.Bs. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.
- Menfaluti, Mustafa Lutfi. *Erdem Nerede*. Çev. Emrullah İşler. 1.Bs. İstanbul: Şule Yayınları, 2019.

Messadie, Gerald. *Esaretten Kurtuluş Musa 1*. Çev. Tülin Hazar Bozkurt. 1. Bs. İstanbul: Olimpos Yayınları, 2018.

Messadie, Gerald. *Esaretten Kurtuluş Musa 2*. Çev. Tülin Hazar Bozkurt. 1. Bs. İstanbul: Olimpos Yayınları, 2018.

Messadie, Gerald. *Esaretten Kurtuluş Musa*. Çev. Tülin Hazar Bozkurt. 1. Bs. İstanbul: Olimpos Yayınları, 2018.

Miyasoğlu, Mustafa. *Sanat ve Edebiyat Konuşmaları*. 1. Bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Muhammed Selâme, Ali, *Numuzec Şâhsiyyetu Dîniyye fî rivâyeti Necîb Mahfûz*. 1. Bs. İskenderiye: Munteda Suru'l-Ezbekiyye Yayınları, 2007.

Muhennâ, Abdullah Bin Muhammed Bin Nâsır. *Dirâsetu'l Medmûni'r Rivâ'î fî Evlâdi Hâratinâ li Necîb Mahfûz*. 1. Bs. Riyad: Dâru 'Âlem el-Kutub, 1996.

Musa Nâfi', Beşir. İzzuddîn Abdu'l-Mevlâ-el-Hevvâs Takıyye, *Arap Dünyasında Selefîlik ve Selefî Hareketler*. 1. Bs. İstanbul: Yarın Yayınları:2016.

Musa, Selâme. *Terbiyeti Selâme Musa*. 1. Bs. Kahire: Muessasatu Hendâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2014.

Musa, Şemseddin. *Allâh fî Rihleti Necip Mahfûz*. 9. Sayı, Kahire: el-Kahire Dergisi, 1988.

Mutahhari, Murtaza. *Adl-i İlâhi*. Çev. Hüseyin Hatemi. 1.Bs. İstanbul: İşâret Yayınları,1988.

Nâfi, *Arap Dünyasında Selefîlik ve Selefî Hareketler*, 58.

Nakkaş, Reca. *fî Hubb Necîb Mahfûz*. 1. Bs. Kahire: Dar'u's-Şuruk, 1995.

Nakkaş, Reca. *Safâhât min Müzekkirat Necib Mahfûz*. Kahire: Dar'u's-Şuruk, 1997.

Narlı, Mehmet. “Romanda Zaman ve Mekân Kavramı”. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences)*, 5/7 (Mayıs 2002), DOI: <https://doi.org/10.9775/kausbed.2019.003>

Narlı, Mehmet. *Kahire ve Paris Notları*. 1.Bs. Ankara: Cümle Yayınları, 2017.

Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*. 2. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Nedvi, Ebu'l Hasan Ali. *Rahmet Peygamberi*. Çev. Abdulkarim Özaydın. 11. Bs. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Nessac, Reşid Hamid. *Bânûrâmâ er-Rivâyetu'l 'Arabiyyetu'l Hadîsetu*. 1. Bs. Kahire: Dâru'l Me'ârif, 1980.

- Nietzsche, Friedrich. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. Aycan Özüpek. 1. Bs. Ankara: Dorlion Yayınları, 2016.
- Nietzsche, Friedrich. *Tanrı Öldü*. 1.Bs. Ankara: Yason Yayınları, 2017.
- Noyan, Sema. *Romanda Mistik Eğilimler*. 1. Bs. Ankara: Hece Yayınları, 2016.
- Nuayme, Mihail. *Arkaş'ın Günlüğü Kendini Arayan Adam*. Çev. Hüseyin Yazıcı. 5. Bs. İstanbul: Kaknüs, 2014.
- Nuayme, Mihail. *Kalk Son Gününe Veda Et*. Çev. Hüseyin Yazıcı. 2. Bs. İstanbul: Kaknüs, 2012.
- Nur, İsmail Hakkı. “*Mesnevide Hayvan Karakterleri (Metaforları)*”. Türksosbilder Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi 2/1 (2017).
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Tasavvuf, Velâyet ve Kâinatın Görünmez Yöneticileri*. 1. Bs. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Orwell, George. *Faşizm Kehanetleri*. Çev. Melek Memiş. 6. Bs. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021.
- Öngören, Reşat “*Tasavvuf*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Öngören, Reşat. “*Mevlana*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Örtlek, Muhammet. *Orta Doğuda Siyasal İslâmcı Hareketler: Mısır Örneği*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Özdemir, Metin. *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*. 3. Bs. Ankara: Dib Yayınları, 2017.
- Özdemir, Metin. *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*. 2. Bs. İstanbul: Kaknüs Furkan Kitaplığı, 2014.
- Özdemir, Metin. *Kötülük Problemine Felsefî ve Kelami Açından Mukayeseli Bir Yaklaşım*. İslâmî Araştırmalar Dergisi. Kelam Özel Sayısı. 1-460 s. cilt:27. Sayı:3. Ankara, 2016.
- Özkuk, Gökhan. *Türk Romanında Mahalle Algısı (Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Öztürk, Mustafa. *Âdem, Cennet ve Düşüş*. İnanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, 1/2 (Haziran 2004).
- Pappe, İlan. *Modern Orta Doğu Toplumsal ve Kültürel Bir Tarih*. Çev. Gül Atmaca, 1. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Paşa, Muhammed Mahzumi. *Cemaleddin Afgani'nin Hatıraları*. Çev. Adem Yerinde. 4.Bs. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Pehlivan, Meriç. *Mevlana ve Sartre'de Varlık ve Oluş*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Perrin, Michel. *Şamanizm*. Çev. Bülent Arıbaş. 10. Bs. İstanbul: İletişim, 2018.

Platon, *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz. 22. Bs. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012.

Russell Jeffrey Burton. *Kötülüğün Tarihi 4: Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan*. Çev. Elif Çelik. 1. Bs. Ankara: Panama Yayıncılık, 2019.

Russell, Jeffrey Burton. *Kötülüğün Tarihi 2: İblis Erken Hristiyan Geleneği*. Çev. Ahmet Fethi, 1. Bs. Ankara: Panama Yayıncılık, 2018.

Russell, Jeffrey Burton. *Kötülüğün Tarihi 3: Luciffer Ortaçağda Şeytan*. Çev. Ahmet Fethi, 1. Bs. Ankara: Panama Yayıncılık, 2018.

Russell, Jeffrey Burton. *Şeytan - Kötülüğün Tarihi 1: Antikiteden İlkel Hristiyanlığa Kötülük Algıları*. Çev. Elif Çelik. 1. Bs. Ankara: Panama Yayıncılık, 2017.

Rüşdi, Salman. *Geceyarısı Çocukları*. Çev. Ashı Biçen. 7. Bs. İstanbul: Can Yayınları, 2018.

Saatçigil, Enver. *Geçen Günlerim, Olaylar ve Hatıralar*. 3. Bs. İstanbul: Mopak Aş., 1993.

Sa'îd 'Abdu'l Ğanî, *el-Kufriyât fî'l Kitâbe'l 'Arabiyye*, 30.03.2021. Erişim: 01.08.2021. <https://www.ida2at.com/takfir-in-arabic-writing/>

Sa'îd, Edward W. *Yersiz Yurtsuz*. 6.Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 20.9.

Selâme, Muhammed 'Alî. *Nemûzeci's Şahsiyyeti'd Diniyyeti fî Rivâyâti Necîb Mahfûz*. 1. Bs. İskenderiyye: Dâru'l Vefâ', 2007.

Seneca, *Mutlu Yaşam Üzerine Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. 3. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Seyyid, Ahmet Lütfi. *Kıssati Hayati*. 1. Bs. Kahire: Müessesetü'l Hindavi li't-Ta'lim ve's-Sekafe, 2012.

Seyyid, Eymen Fuat. "*Kâhire*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Sezikli, H. Ahmet. "*Abdulmuttalip*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Shibli, Adania. *Küçük Bir Ayrıntı*. Çev. Mehmet Hakkı Suçin. 1. Bs. İstanbul:Can Yayınları, 2021.

Sinanoğlu, Mustafa. *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.

Sîris, Nihad. *Sessizlik ve Gürültü*. Çev. Rahmi Er, 2. Bs. İstanbul, Jaguar, 2019.

Somekh, Sasson. *The Changing Rhythm*. 1 Bs. (Hollanda (Leiden): E.J. Brill, 1973.

Stace, Walter T. *Mistisizm ve Felsefe*. Çev. Abdülatif Tüzer. 1. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları 2004.

Suruş, Abdulkerim. *Türkiye Söyleyişleri Küreselleşme Din ve Medeniyet*. 1. Bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

Şâfi'î, Şuhdî 'Atiyye. (1913-1960) *Tatavvuru'l -Hareketi'l-Vataniyyeti'l-Mısriyye-1882-1956 (Mısır'da Milli Hareketin Gelişimi-1882-1956)*,1.Bs. Mısır: Min Mektebil Camiatul Amerikiyye Bilkahire, 1957.

Şahin, Haşim. *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler 1300-1400*. 2. Bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Şahin, M. Süreyya. Topaloğlu, Bekir. “Cennet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şahin, Necati. *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şahiner, Necmeddin. *Cemil Meriç ile Başbaşa*. 1. Bs. İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 2019.

Şener, Cemal. *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*. 10. Bs. İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997.

Şeriati, Ali. *Dinler Tarihi*. Çev. Erdoğan Vatansever. 1. Bs. Ankara: Seçkin Kitaplar Yayıncılık, 1990.

Şeriati, Ali. *İnsanın Dört Zindanı*, Çev. Ejder Okumuş. 1. Bs. Ankara: Fecr Yayınları 2017.

Şeriati, Ali. *Sanat*. Çev. Ejder Okumuş. Sait Okumuş. Şamil Öçal. 4. Bs. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.

Şeyh, İbrahim. *Mevakif İctimaiyye ve Siyasiyye fi Edeb Necib Mahfûz*. 3. Bs. Kahire: Mektebetu's-şuruk, 1987.

Şirazi, Hafız. *Hafız Divanı*. Çev. Hicabi Kırlangıç. 1. Bs. Ankara: Hece Yayınları, 2014.

Şükrü, Gali. *Necip Mahfûz mine 'l-Cemaliyye ila Nobel*. 1.Bs. Kahire: Daru'ı Farabi en-Neşr ve'Tevzi, 1988.

Taberi, İbn Cerir. *Tarihu't-Taberi*. Çev. Cemaleddin Saylık. 1. Bs. Ankara: Ankara Okulu, 2018.

Tadik, Müjde. *İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Zellelerine İlişkin Ayetlere Fahreddin Razi'nin Yaklaşımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Tally Jr., Robert T. *Mekansallık*. Çev. Emel Aras. 1. Bs. Ankara: Hece Yayınları, 2020.

Tandoğan, Ali. *Arap Baharı Sürecinde Mısır*, Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Tarabişi, Corc. *Allâh fî Rihleti Necip Mahfûz er-Remziyye*. 3. Bs. Beyrut: Daru't-Talia 1988.

Tek, Abdurrezzak, *Tarihi Süreçte Tasavvuf Tarikatlar*. 4. Bs. Bursa: Bursa Akademi, 2020.

Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Tekin, Merve. *Mahmud Derviş'in "Cidâriyye" Adlı Şiirinin Ve Çevirilerinin Eşdeğerlik Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tepebaşılı, Fatih. *Roman İncelemesi*. 2. Bs. Ankara: Çizgi Kitabevi 2019

Tolstoy, Lev Nikolayeviç. *Sanat Nedir*. Çev. Mazlum Beyhan. 10.Bs. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.

Topaloğlu, Bekir. *"Allah"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Topçu, Nurettin. *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*. 14. Bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

Tosun, Necip. *Doğunun Hikâye Kuramı*. 2. Bs. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.

Tosun, Necip. *Edebiyat Atlası*. 1. Bs. İstanbul: Dedalus Yayınları, 2019.

Tuba Kara, *Kutsallaştırma Pratikleriyle Gündelik Yaşamın ve Mekanın Oluşumu: Fatih-Çarşamba Örneği*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tuğrul, Saime. *Canım Sana Feda Yeni Zamanların Kutsal Biçimleri*. 1. Bs. İstanbul: İletişim, 2014.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 2. Bs. İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2005.

Uraler, Aynur. “Hz. Zeynep”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Utman, Ahmet. “*Hivâr maa Necîb Mahfûz*”. el-Kahire Dergisi, 91, Kahire: Kahire Yayıncılık, 1989.

Ümit, Mehmet. “*İsâ*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Ümit, Mehmet. “*Musa*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ümit, Mehmet. “*Şuayb*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ünal, Sadettin. “*Kâbe*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Ürün, Ahmet Kazım. *Necip Mahfûz Toplumsal Gerçekçi Romanları*. 1.Bs. Konya: Çizgi Yayınları, 2002.

Varol, Mehmet Bahaüddin. “*Ümeyye Bin Halef*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Vecdi, Muhammed Ferid. *Mısır Mısırlılarıdır İngiliz İşgaline Karşı Osmanlı Hilafeti*. Çev. Ali Benli, Macit Karagözlü. 1. Bs. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.

Vivtoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, 6. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 11.

Voltaire (François Marie Arouet), *Melekler ve Tanrıtanımazlar*. Çev. Özge Bilgen Kara. 1. Bs. İstanbul: Zeplin Yayınları, 2015.

Watt, W. Montgomery, Çev. Süleyman Kalkan. *Hiz. Muhammed Medine’de*. 2. Bs. İstanbul: Kuramer, 2020.

Watt, W. Montgomery, Çev. Süleyman Kalkan. *Hiz. Muhammed Mekke’de*. 2. Bs. İstanbul: Kuramer, 2020.

Yariz, Enes. *Doğruluk ve Yalan Üzerine*. Mustafa Lutfi el-Menfaluti. Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Güz 2013/4(2).

Yasa, Metin. *Tanrı ve Kötülük*. 3.Bs. Ankara: Elis Yayınları, 2016.

Yavuz, Esra. *Necip Mahfûz’un el-Liss ve’l-Kilâb (el-Liss- ve’l-Kilâb) ve Virginia Woolf’un Mrs. Dalloway Romanlarında Bilinç Akışı Tekniği Kullanımının Karşılatırılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yetkin Düşünce Hakikatın Kaynağına yolculuk Dergisi (3 Aylık). Dosya *Tanrı'yı Yeryüzünden Kovmak! Deizm, Ateizm ve Agnotizm*. Yıl:2. Sayı:5 Ocak, Şubat, Mart 2019.

Yetkin, Suut Kemal. *Edebiyat Üzerine*. 1. Bs. İstanbul: Yenilik Yayınları, 1952.

Yeşil, Ümmühan. *Seyyid Kutub'un Siyasi Düşüncesinin Teolojik Temelleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. 3.Bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Yıldırım, Gökşen. *Tanzimat Devri Türk Romanında Tanrı ve Kötülük*. *Journal of Turkish Language and Literature*. Volume:2, Issue: 1, Winter 2016, (545-558).

Yıldız, Musa. “*Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü: Muhammed Teymûr'un Fî'l-Kitâr'ı*”. *Nüsha Dergisi* 2/4 (Aralık 2002).

Yıldız, Musa. “*Necîb Mahfûz'un Kısa Hikâyelerinde Bazı Temalar*”. *EKEV Akademi Dergisi*, 1-4 (Mayıs 1999).

Yıldız, Musa. “*Necip Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb adlı romanı*”. *Nüsha*. Yıl:2. Sayı:5. Bahar 2002.

Yıldız, Musa. *Nacîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Yıldız, Musa. *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

Zevvadi, Reşid. *Makahî Necip Mahfûz fî Mirfe'e'z-Zakire*. 1. Bs. Kahire: Mektebetu Medbuli 2008.

Zeydan, Corci. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*. Çev. Nejdî Gök. C.1-2, 5. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI

Aa.com, “Necip Mahfûz ile Bütünleşen Sokak “sokak, tekke ve müze”, Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/Necip-Mâhfûz-ile-butunlesen-sokak-tekke-ve-muze/1560525>.

Abdu'l Men'am Ebu'l Futuh, “fi Hadratı Necib Mahfûz”, Erişim: 23.05.2019 http://alarchive.blogspot.com/2005/12/blog-post_113525819296145215.html

Alî Atâ, *Necîb Mahfûz'ul Hâric an Taksîmâtî's Serd ve'l Mazlûm Nakdiyyen*, 30.12.2020 Erişim: 30.10.2020 <https://www.independentarabia.com/node/50276/>

Ammar Buzu, “Netaici's-Samt 'alâ Tekfiri Necîb Mahfûz”, Erişim: 01.02.2021 <https://www.alhurra.com/a/>

Cemal 'Abdunnâsır, *Cemal 'Abdunnâsır'ın İhvân'ın genel sekreteri isteğini anlatırken*, Erişim: 22.12.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=RsoQZ3ugFrY>

Cemal 'Abdunnâsır'ın eşinin Şii oluşuyla ilgili bk., Goly, “Cemâl 'Abdunnâsırın karısını şii mezhebinden miydi?” Erişim: 18.01.2021 <https://www.gololy.com/2012/07/23/18314/>

Darbeci Sisi yönetimindeki *Mısır'dan skandal Ayasofya açıklaması* Erişim: 20.12.2020 <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/07/12/darbeci-sisi-yonetimindeki-misirdan-skandal-ayasofya-aciklamasi>; *Siyasetin koridorlarında bir dinî kurum: Ezher*, Erişim: 20.12.2020 <https://www.gzt.com/mecra/siyasetin-koridorlarinda-bir-din-kurum-ezher-3489123>

el-Ehram, *Vesâik ve Sûre Nâdire li Necîb Mahfûz Tenşuru li Evveli Merra*, 20.12.2020. Erişim: 30.09.2021. <https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>

Eymen el-Menasîr, *Kevme Elğâz Kırâ'a fî Rivâyeti'l Lıss ve'l Kilâb li Necîb Mahfûz*, 07.09.2019 Erişim: 01.08.2021 <https://www.raialyoum.com/> - كومة-الغاز-قراءة-في-رواية-اللس-والكلاب

haberler.com, “Necip Mahfûz İle Bütünleşen Sokak, Tekke, Müze”, Erişim: 15.05.2020 <https://www.haberler.com/Necip-Mâhfûz-ile-butunlesen-sokak-tekke-ve-muze-12344446-haberi/>

Ğâde Kadrî, *el-Muhfezâtu's-Siyasiyye ve'l İktisâdiyye ve'l İctimâiyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, Erişim: 01.08.2021. <https://www.alghad.tv/> /المحفزات-السياسية-والاقتصادية-والاج

İslam Gafuri, “Rahmetli İmam Humeyni'nin Selman Rüşdi Fetvası Hala Geçerlidir”, Mehr Haber Ajansı, 13.02.2021 Erişim: 11.02.2021 <https://tr.mehrnews.com/news/>

İzze Abdulhamîd, *Evrak Mubeğsera es-Sufiyye fî Şeria'ti Necîb Mahfûz*, 11.10.2021. Erişim: 30.09.2021 <https://www.alsolta.net/93126>

Jonathan Curiel, *Necip Mahfûz : Yeni Bir Sartre, Yeni Bir Camus Yok (3 Mart 2016)*, Erişim: 04.01.2021. <https://www.izdiham.com/necip-Mâhfûz -yeni-bir-sartre-yeni-bir-camus-yok/>

Kitaphane, “*el-Kitâbu’s-Sabig ve’l Erbaun: Evlâdu Hâratinâ*”, Erişim: 01.01.2021 https://behindanillusion.blogspot.com/2014/05/blog-post_4803.html;

Maspero Zaman. “*Necîb Mahfûz Mudafian an Rivayetu Evlâdu Haratuna*” Erişim: 06.04.2020. (<https://www.youtube.com/watch?v=649yqAqRJC4>)

Muhammed Şa’ir, *Evrâkun min kurrâsât Mensiyye: et-Tasavvûf ‘inde Necîb Mahfûz*, Erişim: 01.08.2021 https://www.medinaportal.com/naguib_mahfouz_unpublished/

Muhammed Şa’ir, *Risaletu min Seyyid Kutub ilâ Necîb Mahfûz Akl alâ’l Bilâci*, Erişim:01.08.2021 <https://www.medinaportal.com/sayed-quotb-message-nageb-ma7foz/>

Mustafâ Abbâde, *Necîb Mahfûz Islâhî Tenbee’ bi Feşlî Hukmi’ Dînî*, 13.09.2021. Erişim: 11.10.2021. <https://gate.ahram.org.eg/News/2954358.aspx>

Mustafa Şalâş, *eş-Şâb Necîb Mahfûz el-Medâfi’ an Allah ve’l İştirâkiyye*, Erişim: 29.12.2020. <https://couua.com/2019/07/14/>

Sorularla İslâmiyet, *Yahudilikte Allâh’ın Oğlu İnancı, Vaftiz, Sünnet Olma, Domuz Eti Ve Şarap Hakkındaki Hükümler Nedir?*, Erişim: 01.01.2021 <https://SorularlaIslamiyet.Com/Yahudilikte-Allâhin-Oglu-Inanci-Vaftiz-Sunnet-Olma-Domuz-Eti-Ve-Sarap-Hakkindaki-Hukumler-Nedir>

Star Gazetesi, *Kuştimur Kahvehanesinden Tahrir Meydanı’na*, 15 Ekim 2012 Pazartesi, Görme anı: 3 Mart 2020, <https://www.star.com.tr/kitap/kustimur-kahvehanesinden-tahrir-meydanina-haber-697142/>

Temâra ez-Zîn, *Kırâa’ fî’l Fasli’l Evvel mine’l Usûliyyât (Ezmetu’t Tesîsi’l Felsefi ‘inde Necîb Mahfûz)*. 15.03.2016 Erişim: 01.08.2021 <https://www.noonpost.com/content/10755>

Yasir Burhami, “*Limaza Faza Necîb Mahfûz bi caizeti Nobel an Rivayetu Evlâdu Hâratinâ Tahdiden*” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=Aiz1fjW7P2k>

الشيخ ميزو وبحيري.. ومحاكمة مصطفى محمود (el-Ezher'in entelektüel yazarlarla savaşıları ... Necip Mahfûz ateizmle suçlandı ... Taha Hüseyin'in yargılanması ... Şeyh Mizo ve

Buheyri'nin tutuklanması ... ve Mustafa Mahmud'un yargılanması), Erişim: 20.12.2020
<https://www.elbalad.news/2721776>

معارك الأزهر مع المفكرين والأدباء.. اتهام نجيب محفوظ بالإلحاد.. ومقاضاة طه حسين.. وسجن

Necip Mahfûz'un Tekfir Edilmesinin Suskunluğu (نتائج الصمت على تكفير نجيب محفوظ
Üzerine), Erişim: 20.12.2020 <https://www.alhurra.com/different-angle/2018/12/08/>

Yeni Şâfak, “*Ezher Onaylarsa Kitabını Basacak*”, Erişim: 23.05.2019
<https://www.yenişâfak.com/arsiv/2006/ocak/18/d04.html>

rakwetkotob, “*Evlâdu Hâratinâ li Necip Mahfûz*”, Erişim: 01.01.2021
<http://www.rakwetkotob.com/2017/01/blog-, 02.05.2019>

‘Abdu’l Men’am Ebû’l Fâtih, *fi Hadratî Necîb Mahfûz*, Erişim: 01.01.2021
http://alarchive.blogspot.com/2005/12/blog-post_113525819296145215.html

Weaver, “*The Novelist and Sheikh (Romancı ve Şeyh)*”, Erişim: 11.02.2021.
<https://www.newyorker.com/magazine/1995/01/30/the-novelist-and-the-sheikh>

Soner Yalçın, “*Mustafa Kamil'i Tanıyor musunuz?*”, Erişim: 20.01.2021.
<https://odativ4.com/mustafa-kamili-taniyor-musunuz--1206101200.html>

Necîb Mahfûz, “*Lestu Müerrihen “Evlâdu Hâratinâ ”*”, Erişim:20.05.2020
<http://www.alriyadh.com/54346>

Sisi'nin kuklası el Ezher Ayasofya'dan rahatsız, Erişim: 20.12.2020
<https://www.gunes.com/dunya/sisinin-kuklasi-el-ezher-ayasofyadan-rahatsiz-1084793>; *El-Ezher'in eski İmam Yardımcısı'ndan Ayasofya açıklaması*, Erişim: 20.12.2020
<https://www.haber7.com/dunya/haber/2994468-el-ezherin-eski-imam-yardimcisindan-ayasofya-aciklamasi>

Eymen el-Cundî, *es-Sufiyye fi Edeb Necîb Mahfûz*, 06.08.2012 Erişim: 30.10.2020
<https://www.almasryalyoum.com/news/details/190019>

Eymen el-Cundi, *es-Sufiyye fi Edeb Necîb Mahfûz*, 06.08.2012. Erişim: 01.08.2021
<https://www.almasryalyoum.com/news/details/190019>

Muhammed Şa’îr, *Evlâdu Hâratinâ Sîre Rivâye Mel’ûne*, 31.08.2016. Erişim: 30.12.2020
<https://www.aljarida.com/articles/1472576240391180900/>

el-Ehram, *Sekâfe ve Funûn*, 20.12.2020. Erişim: 01. 08.2020.
<https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>

Ezher'den Sisi'nin Libya tutumuna destek Erişim: 20.12.2020
<https://Turkish.Aawsat.Com/Home/Article/2348146/Ezher%E2%80%99den-Sisi%E2%80%99nin-Libya-Tutumuna-Destek>

Hürriyet, *Siyasal İslâm'ı Terk Ediyoruz*, Erişim: 26.12.2020
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/siyasal-İslâm-i-terk-ediyoruz-40106888>

Eymen ez-Zevahiri, Erişim: 28.12.2020 https://tr.wikipedia.org/wiki/Eymen_ez-Zevahiri

Ömer Abdurrahman, Erişim: 28.12.2020
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96mer_Abdurrahman

Fıkıh Köşesi, *“İlim Çinde de Olsa Alınız”*, Erişim: 01.01.2021
<http://www.fikih.info/ilim-cindede-olsa-aliniz/>

Mantıksal Teizm, *“Din ve Bilim Çatılır mı?”*, Erişim: 01.01.2021
<https://mantiksalteizm.com/din-ve-bilim-catisir-mi/?print=pdf>

bbc.co.uk, *“Kahire Yazarını Uğurladı”*, Erişim: 11.02.2021,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/08/060831_Mâhfûz_funeral.shtml

İbrahim Meşara, *Necîb Mahfûz Balzaku'r Rivâye'l 'Arabîyye*, 13.09.2021 Erişim:
01.08.2021 <https://www.alquds.co.uk/نجيب-محفوظ-بلزاك-الرواية-العربية>

EKLER

İçindekiler:

1. Necip Mahfûz ve ailesinin resimleri

2. *Evlâdu Hâratinâ* hakkındaki bazı olumsuz ve olumlu görsel ve yazılı değerlendirmeler

3. Ezher Üniversitesi Şeyhi Muhammed Tantavi Necip Mahfûz'un cenaze namazını Kahire Hüseyin Camisinde kıldırıyor.

4. Necip Mahfûz'un vefat ettikten sonra eşyalarının sergilendiği Osmanlı dönemi Ebu Dehep Tekkesi

5. Necip Mahfûz'un Mısır-İskenderiye yolu üzerinde Nobel Edebiyat Ödülü'nden aldığı parayla yaptırdığı cami

6. Prof. Dr. Musa Yıldız 06. Temmuz 1996 Cumartesi günü Necip Mahfûz'la evinde yaptığı röportaj.

7. Necip Mahfûz ile Filistinli doktora öğrencisi Sâmi ez-Zîb'in 1977'de yaptığı röportaj.

8. Jonathan Curiel'in Necip Mahfûz'la yaptığı röportaj.

9. Necip Mahfûz'un Nobel Edebiyat konuşması metninden bir kesit.

10. Murat Bardakçı'nın Necip Mahfûz'la edebiyat ve nobel söyleyişi.

11. Necip Tosun'un *Necip Mahfuz Kadim Kahire'nin Hikaye Anlatıcısı* adlı yazısı.

12. Sezai Karakoç'un *Edebiyat Yazıları 3 Eğik Ehramlar* adlı yazısı.

13. Tomris Uyar'ın "İndirimli Nobel Ödülü" adlı Necip Mahfûz hakkındaki yazısı.

14. Mustafa Balbay'ın Necip Mahfûz'la yaptığı röportaj.

15. Sanatçı Seyf Vânlı'nın Necip Mahfûz'un Aynalar romanında Seyyid Kutup'tan esinlenerek çizdiği Abdul Vehhâb İsmail portresi

Ek-1.

Evlâdu Hâratinâ hakkındaki bazı olumsuz ve olumlu görsel ve yazılı değerlendirmeler

Romanı olumlu veya olumsuz değerlendiren çok sayıda çalışma ve video bulunmaktadır. Bu yüzden burada sadece bunları referans olarak zikretmekle yetinmek istiyoruz.

Murat Bardakçı, “*Necip Mahfûz ’la Edebiyat ve Nobel Söyleyişisi*”, Hürriyet Gösteri Edebiyat ve Sanat Dergisi, (Aralık 1988), 4-7.

el-Hurra, “*Evlâdu Hâratinâ*”, Erişim: 01.03.2019.
<https://www.youtube.com/watch?v=7kEcazMZvvg>

Haydar Ğadir, “*Risâle ilâ Necîb Mahfûz*” Erişim: 06.04.2019.
<https://www.alukah.net/culture/0/44220/>

Mehwar Tv. Channell, “*Dakika Necîb Mahfûz Yeruddu ala’l İntikadati’l-Muveccehe li Rivayeti Evlâdu Hâratinâ*”, Erişim: 01.03.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=Otp3gnOe7t4>

Ramy’s Corner, “*Hel Kefere Necîb Mahfûz ? Muracaa Evlâdu Hâratinâ ve Kırâa fî Edeb Remzi*”, Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=OUMupzx7cIM>

3almanyon, “*Salon İlmanıyyun Kırâa Nakdiyye li Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz*”, Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=mS30u2rU4zc>

Ahmed Emad, “*Muracaati’r-Rivayeti’l Ekser Cedelen fî’l Edebi’l Arabi Rivayetu Evlâdu Hâratinâ li Necib Mahfûz*”, Erişim: 01.03.2020.
https://www.youtube.com/watch?v=S2oKR_OLOb0

Muna Şazili, “*el-Kitap Muhammed Şuayr Rivayetu Evlâdu Hâratinâ Hiye Mihver Necîb Mahfûz*”, Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=jpc-mP03hR4>

Ehna Tmam, “*Ya Evlâdu Hâratinâ maa’l Fennani’l Filistini’ş-Şa’bi’l-Kebir Ebu Nesrin*” Erişim: 01.03.2020. https://www.youtube.com/watch?v=R7g_70Xz19Y
<http://www.burhandergisi.com/butun-yazarlar/60-yarddocdrmet-adguezal/217-nsann-rade-oezguelueue.html> 01.03.2020.

Medineportal, “*et-Tecemmud fî’z-Zaman Ziyareti ila Muthaf Necib Paşa Mahfûz lil Vilade*”, Erişim: 01.03.2020. <https://www.medinaportal.com>

al-Jazeera Channel, “*Harici’n-Nas: Evlâdu Hâratinâ Kıssati Rivayeti Necîb Mahfûz el-Memnua minen Neşr*”, Erişim: 01.03.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=9zu1bQnw9mw>

al-Nahar Tv., “ *Likai Kitabi's-Sahafi Muhammed Şa'ir Müellif Kitabu Evlâdu Hâratinâ* ” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=KEbagAaUETI>

Ahmed Hamed, “*Müraca li Evlâdu Hâratinâ li Rivayeti Necîb Mahfûz*”. Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=CnDdoSXp53M>

Mostafa Oulghazi, “*Ehdas Rivayetu Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz*”. Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=rRwbsKQJCLo>

Alghad Tv, “*Rivayetu Evlâdu Hâratinâ* ” Erişim: 01.03.2020.: <https://www.youtube.com/watch?v=bsLq-T473Eo>

el Kitabu'l Murafik, “ *Necîb Mahfûz* ” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=P2KJPncYdt0>

al-Jazaera Documentary, “*en-Necîb*” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=sD5lHe25-ok>

Mehwar Tv. Channell, “ *Halka Hassa an Edebi Necîb Mahfûz ve Esrar ve Kevalis Rivayeti'l Musira lil Cedel Evlâdu Hâratinâ* ” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=DY3So8FLKRg>

Yasin Burhami, “*Limaza Faza Necîb Mahfûz Bicaizeti Nobel an Rivayetu Evlâdu Hâratinâ Tahdiden*” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=Aiz1fjW7P2k>

Meşruuna Bil Akl Nebde', “*Münakaşa ve Tahlil Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz* ” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=IA8zhI01L6c>

Abo Nader, “*Hulasatu Evlâdu Hâratinâ* ” Erişim: 01.03.2020.: <https://www.youtube.com/watch?v=l1yGt1pXdIA>

Hassan Elsaghier, “*Halid Yusuf Seukaddim Evlâdu Hâratinâ* ” Erişim: 01.03.2020. https://www.youtube.com/watch?v=VX_BwaQRklM

İbrahim İsâ, “*Evlâdu Hâratinâ ve Sıra'al İlm*” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=atw0AGpe7n0>

Aljisir Tv. “*Kitab fi Suttur Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz*”, Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=xYpd7kePIvw>

Zeela Tv. “*Rivayetu Evlâdu Hâratinâ* ” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=OK9IAAqo-nM>

Efkar İbdaiyye li taka İcabiyye, “*Rivayatu Evaldu Hâratinâ 'l Musira lil Cedel*” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=J888UiWIUNA>

el-Esrar lazım Tefaddal Esrar, “*Necîb Mahfûz ve Caizeti Nobel*” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=HNWh00XKavg>

Yasir Burhami, “Rivâyetu Evlâdu Hâratinâ veliyye Nobel” Erişim: 01.03.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=FgYtyNypvno>

Ten Tv. “Esrâru Tekfir’ir-Rahili’l Kâtib ve’l Edîbi’l Kebîr Nobel Necîb Mahfûz ba’de Evlâdu Hâratinâ ” Erişim: 01.03.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=wN-FyMmE2Yo>

Asheara Bookclub. “Necîb Mahfûz likael Ahir” Erişim: 01.03.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=Y5qQ2VSxswI>

Muhammed Suwaidi, “Evlâdu Hâratinâ - Children of Gebelawi” Erişim: 01.03.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=QdYQJ9Pei5g>

Mehwar Tv. Channell. “Necip Mahfûz Yeruddu ala İntikadati’l Muveccehe li Rivayeti Evladi Hâratinâ ” Erişim: 01.03.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=Otp3gnOe7t4&list=PLlKlebyyDdPn5LHbds4TAFeg-IeZj4Je>

Mûsâ Yıldız, “Mûsâ Yıldız’ın özellikle sembolik romanlar üzerine yaptığı röportaj” Erişim: 06.04.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=etViSCUnXLA>

Ahmet İbrahim Hadr, “Tuaddi Necîb Mahfûz ala Allâh ve’l Enbiya ” Erişim: 06.04.2020. <https://www.alukah.net/culture/0/28273/>

Ahmet İbrahim Hadr, “Tehafut el İddia bi’l İslâm iyye ve’r Ruhiyye fî Edeb Necîb Mahfûz ” Erişim: 06.04.2020. <https://www.alukah.net/culture/0/28273/>

Şebeke Yakini’l İhbariyye, “Salon İlmaniyyin Kırâa Nakdiyye li Rivaye Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz ” Erişim: 06.04.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=tYw8m43gtjA>

Ahmed’s Library. “ Muracaa Rivayetu Evlâdu Hâratinâ Necîb Mahfûz Hel Testehikku’t-Tahrim” Erişim: 06.04.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=YfXeHs6wpI0>

Abnaasalaf. “Hakikiyye Rivâyetu Evlâdu Hâratinâ li Doktor Yasir Burhami” Erişim: 06.04.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=z2UXSvyOR6k>

Abu Dhabi Tv. “Evlâdu Hâratinâ es-Selasune Hutrate” Erişim: 06.04.2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=wb70tnZhwnY>

al Jazeera Documentary “Afatu Hâratinâ Nisyan” Erişim: 06.04.2020.
(<https://www.youtube.com/watch?v=sD5lHe25-ok>)

Maspero Zaman. “Necîb Mahfûz Mudafian an Rivayetu Evlâdu Haratuna” Erişim: 06.04.2020. (<https://www.youtube.com/watch?v=649yqAqRJC4>)

Yenişafak, “Ezher Onaylarsa Kitabını Basacak”, Erişim: 23.05.2020
<https://www.yenişafak.com/arsiv/2006/ocak/18/d04.html>

Abdu'l Men'am Ebû'l Futuh, *fi Hadrati Necîb Mahfûz*, Erişim: 23.05.2020
http://alarchive.blogspot.com/2005/12/blog-post_113525819296145215.html

Kitabhane, “*el-Kitabu's-Sabi' ve'l Erbaun: Evlâdu Hâratinâ*”, Erişim: 23.05.2020
https://behindanillusion.blogspot.com/2014/05/blog-post_4803.html;

Rakwetkotob, “*Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz*”, Erişim: 23.05.2020
<http://www.rakwetkotob.com/2017/01/blog->

Barış Manço, “*Barış Manço'nun Necip Mahfûz'la röpotaj 1988*” Erişim: 01.01.2021
https://www.youtube.com/watch?v=MJFmS_Ymg8Y

mawdoo3.com “*Evlâdu Hâratinâ li Necîb Mahfûz*” (Ezher'in romanının basımının izin verdiği dair), Erişim:01.01.2021. <https://mawdoo3.com/>

Necip Mahfûz, “*Necip Mahfûz'un Nobel konuşması TRT Avaz'da 2017*” Erişim: 01.01.2021 <https://www.youtube.com/watch?v=OJaw-L74lck>

Ek-2. Necîb Mahfûz ve ailesinin resimleri

Mahfûz'un değişik resimleri

Mahfûz eőıyla

Mahfûz ve eşinin romantik anları

Mahfûz ve klasizm

Mahfûz'un kızı Fatıma

Mahfûz ve ailesi

**Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek Mahfûz'un Nobel Edebiyat Ödülünü
kutlarken**

**3 Mısır cumhurbaşkanı döneminde yaşayan Mahfûz (Cemâl Abdunnâsır (1918-1970),
Enver es-Sâdât (1918-1981), Hüsnü Mübârek (1928-2020))**

Foreign Policy dergisinde mizahi bir dille üç başkan şöyle anlatılmıştır:

“Cemal Abdünnâsır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek öbür dünyada karşılaşırlar. Mübarek, önce Abdünnâsır’a döner ve sorar: Senin dönemin nasıl son buldu? Abdünnâsır şöyle cevap verir: “Zehirle”. Daha sonra Mübarek, Sedat’a döner; Senin dönemin nasıl son buldu? Sedat da şöyle cevap verir: “Bir mermiyle”. Daha sonra iki lider Mübarek’e döner ve sorarlar: Senin dönemin nasıl son buldu? Mübarek şöyle cevap verir: “Facebook”la.”

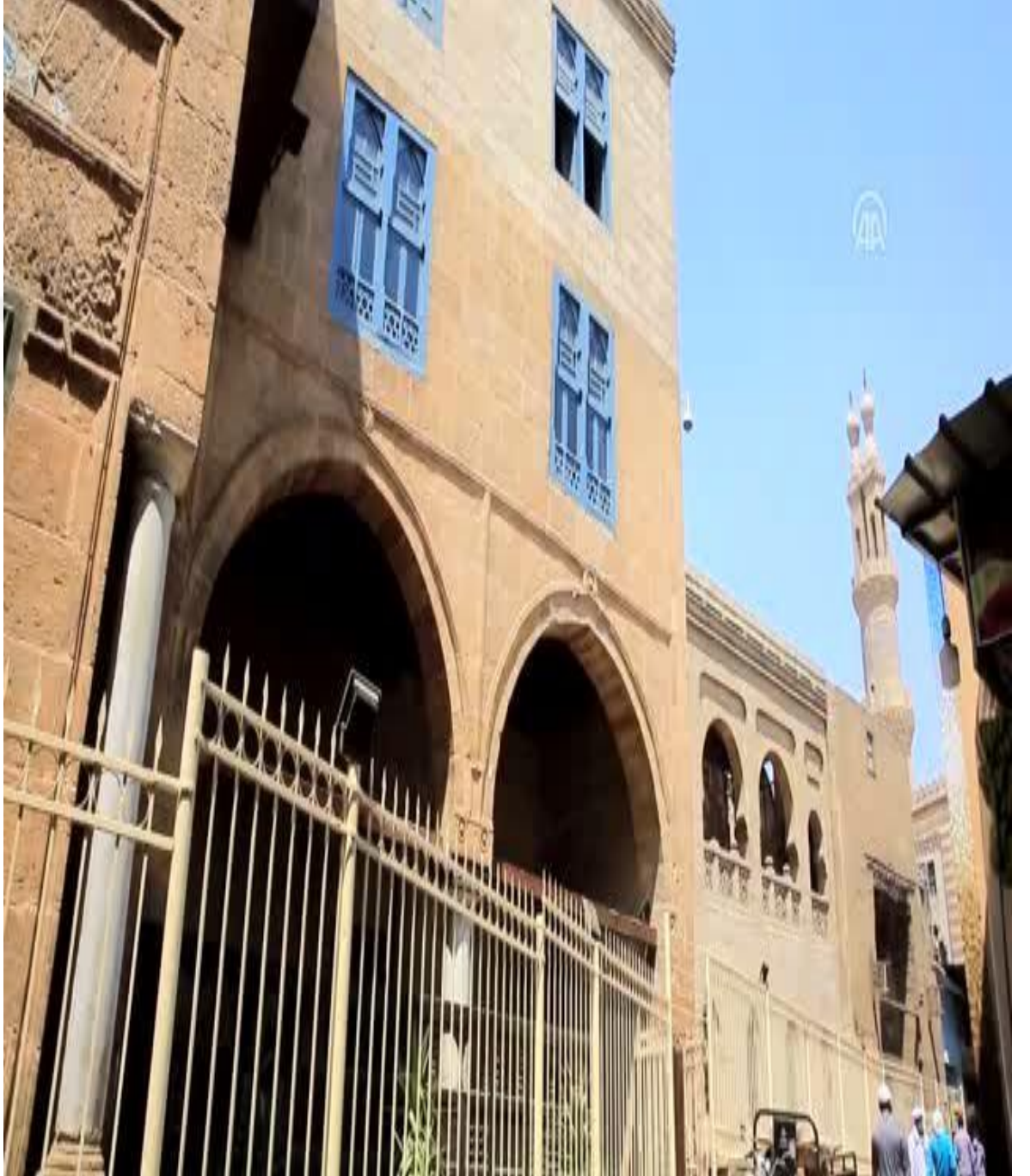
Ek-3. Ezher Üniversitesi Şeyhi Muhammed Tantavi Necîb Mahfûz'un cenaze namazını yazarın çok sevdiği -bahçesinde Hz. Hüseyin'in makamının bulunduğu- Kahire Hüseyin Camisinde kıldırıyor.

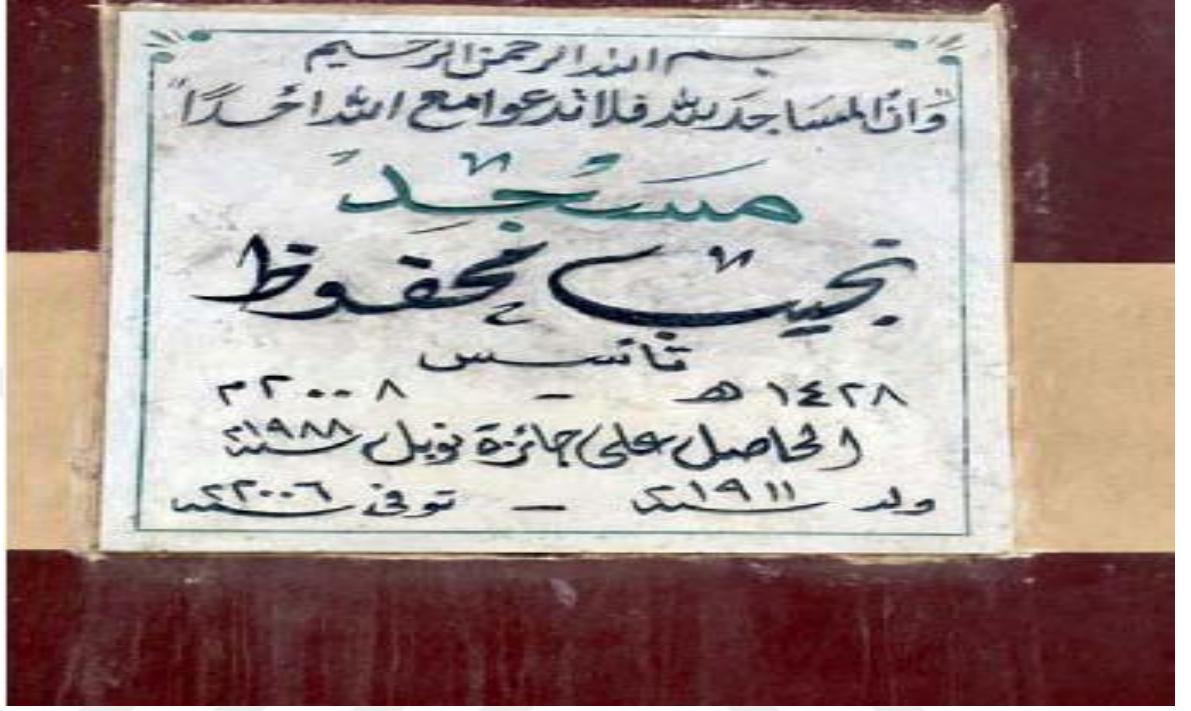
Sheikh Mohammed Tantawi (R) and other dignitaries pray over the coffin of Nobel prize laurate Naguib Mahfouz in the al Hussein Mosque in the İslamic district of Cairo, 31 August 2006 (EPA)

Ek-4. Necîb Mahfûz'un vefat ettikten sonra eşyalarının sergilendiği Osmanlı dönemi Ebu Dehep Tekkesi Nobel Lecture December 8, 1988From *Les Prix Nobel. The Nobel Prizes*1988, Editor Tore Frängsmyr, [Nobel Foundation], Stockholm, 1989

Ek-5. Mahfûz Mısır-İskenderiye ıssız yolu üzerinde bir cami yapar ve bu caminin hikâyesi hakkında d. Huda, babasının "Nobel Ödülü"nden aldığı paranın bir kısmını bu camiye inşa etmek için bağışlamaya karar verdiğini ve bu meblağın değerinin yarım milyon lira olduğunu belirtir. <https://gate.ahram.org.eg/News/2546618.aspx>

Mahfûz ve cami

Ek-6. Prof. Dr. Musa Yıldız 06. Temmuz 1996 Cumartesi günü Necîb Mahfûz'la evinde mülakat esnasında.

279

EK-3

278

EK-1

NECİB MAHFÛZ İLE SÖYLEŞİ⁽¹⁾

-Saygıdeğer Üstat Necib Maḥfûz, her şeyden önce sizinle söyleşi yapmak üzere bu değerli fırsatı bana verdiğiniz için size çok teşekkür eder ve en derin saygılarımı sunarım.

+Ben de teşekkür ederim. Bu görüşmeden dolayı ben de mutluyum.

-Biz, sizin hayatınızla ilgili olarak gazetelerde, dergilerde ve kitaplarda çok şeyler okuduk. Bunun için bu görüşmede size hayatınızla ilgili sorular sormak istemiyorum. Bildiğimiz gibi siz, roman yazmaya önce tarihî romanlarla başladınız. Sonra toplumcu gerçekçi romanlarla devam ettiniz. 23 Temmuz devriminden sonra da felsefî ve sembolik romanlar yazmaya başladınız. Niçin devrimden sonra üslûbunuzu değiştirdiniz? Bu değişikliğin sebepleri nelerdir?

+Gerçekten birisinin üslup değişikliğini ya da bir takım şeyleri ele almış olmasını açıklaması zordur. Ben devrimden önce gerçekçilik diye isimlendirilen bir üslûpla yazıyordum. Hayatımızı, caddelerimizi, mahallelerimizi vb. şeyleri sunmak istiyordum. Bu dönemin sonu es-Sulâsiyye romanıydı. Sonra tam olarak bilmiyorum, bu üslûpta doyuma ulaştığımı hissettim. Bu nedenle bir daha aynı üslûpla yazmak istemedim. Devrim olunca da eski toplum gitti, yerine yeni bir toplum geldi. Ben yaklaşık beş yıllık bir süre yazmayı bıraktım. Bu süre içinde senarist olarak sinemayla uğraştım. Edebiyatla ilişkimin sona erdiğini düşündüm. 1957 yılına gelince içimde tekrar yazma isteği doğdu. Tekrar yazmaya döndüm. Ama senin de gördüğün yeni tarzda. İşin gerçeği, niye eski üslûpla yazmadım ya da niye

⁽¹⁾ Bu söyleşi 06 Temmuz 1996 Cumartesi günü Kahire'de Necib Maḥfûz'un el-'Acûze semtindeki evinde yapılmıştır.

Üslûbumu değiştirdim, bilmiyorum. Neden olduğunu incelemedim de. Zaten bunu yapmak da zordur.

-Teşekkür ederim. **Evlâdu Hâratinâ** romanından **Mirâmâr** romanına kadar kaleme aldığınız yedi sembolik romanınızda vermek istediğiniz mesajınız nedir?

+Aklıma bir fikir geliyordu. Yeni topluma dikkatle baktığımda bir roman ortaya çıkıyordu ve ben de onu yazıyordum. Örneğin; **Evlâdu Hâratinâ**. Onun insan hayatında adalet arayışı olduğunu düşünüyorum. Bu süre içerisinde devrimin içine bir çok fırsatçı insan girdi. Böylece ikinci bir zulüm oluşmaya başladı. Bu roman, bu değişime dikkatli bir bakıştır. Bu romana dinler de girdi. Belki dinler adaletin en güzel sembolleridir. Dinler genellikle adaleti gerçekleştirmek için gelir. Benim de konum, din ve bilimle bağdaşan adalettir. **el-Lişş ve'l-Kilâb** romanı garip bir şekilde oluştu. İskenderiye katili Mahmûd Emîn Süleymân hapisten çıktı. Polis onu dağda kısırtıp öldürene kadar takip etti. Onun hayatı ve polisin onu kovalaması beni çok etkiledi. Bu durum beni **el-Lişş ve'l-Kilâb**'ı yazmaya sevketti.

-**el-Lişş ve'l-Kilâb**'da okuyucularınıza mesajınız nedir?

+Bunun en güzel cevabı romanın kendisidir. Orada kahramanın hanımı ve kızı onu terk ederler. O da kendisine öğretilenler doğrultusunda bir arayış içine girer ve babasının daha önce gittiği bir tarikat şeyhine gider. Fakat onun söylediklerini bir türlü anlayamaz. Tabancayla adaleti gerçekleştireceğini zanneder. Sonunda öldürülür.

- **es-Summân ve'l-Harîf**'de mesajınız nedir?

+**es-Summân ve'l-Harîf**'de tarihî olarak devrimin oluşumu ve devrim öncesi yöneticilerine etkileri anlatılır.

-**et-Tarîk**'de mesajınız nedir?

+Ana kahramanı, onur ve barışı temsil eden babasını arayan bir kişidir. Aslında kendisini ve bu dünyadaki iyiliği arayan birisidir.

-**es-Şehhâz**'da mesajınız nedir?

+**es-Şehhâz**'da psikolojik ve siyasî bunalım yaşayan birisi vardır. Buna yeni toplumda kaybolmuşluk duygusu diyebilirsiniz. Bu kaybolmuşluk duygusundan aşk, tasavvuf... gibi şeylerle kurtulmayı, yeniden hayata dönmeyi ve mücadele etmeyi arzu eden birisidir.

-**Sersera fevka'n-Nil**'de mesajınız nedir?

+**Sersera fevka'n-Nil** romanını yazma fikri; Cemâl 'Abdu'n-Nâsır döneminde, kültürlü insanların her şeyden uzak kalmaları nedeniyle aklıma geldi. Roman, gerçekte onların bu uzlet hayatını tasvir etmek amacıyla ortaya çıktı. Niye onların yeni toplumda yerleri yoktu?

-Son olarak **Mirâmâr**'da mesajınız nedir?

+**Mirâmâr**'da bir bayan ve birkaç kişilik erkekten oluşan bir grup konu edilmektedir. Bu grupta herkesin ayrı bir görüşü var ve herkes o görüşü doğrultusunda hareket etmektedir.

-Tabi ki, romanın dünyası tamamen yazarını temsil eder. Roman kahramanları yazarını yansıtır. Bu bağlamda, altmışlı yıllarda yayımlanan romanlarınızda fikrî yönden size en yakın olan hangi kahramanınızdır.

+İşin gerçeği hatırlamıyorum. **es-Sulasıyye**'deki Kemâl benim fikirlerime diğerlerinden daha yakındı...

-Altmışlı yıllarda yayımlanan romanlarınızda?

+Altmışlı yıllardaki romanlarım farklı insanlardan bahseder.

-Onlar arasında size fikrî olarak yakın olanlar var mı?

+Hepsi aynı, tamamı benim evlatlarım.

-**Serşera fevka'n-Nil** romanında teknenin bekçisi 'Amm 'Abduh, teknedeki adamlara kadın pazarlıyor ve bazen de başkalarına imamlık yapıyor, namaz kıldırıyor. Bu çelişkiden ne kastediyorsunuz?

+Doğrusu, bu adam halkı temsil ediyor. Fakir, yoksul, dindar halkı... Fakat geçimini sağlamak için insanlara hizmet eden halkı.

-Hayatınızda hiç **Mirâmâr** romanındaki pansiyon sahibi Mârîyânâ gibi bir kadınla karşılaştınız mı?

+Evet, yazları İskenderiye'ye gittiğimde karşılaştım. Benzer kadınlarla çok karşılaştım. Onlar yazlıkçılar için pansiyon ve lokanta işletiyorlardı. İskenderiye'dekilerin hepsi yabancılarıydı. Orada bir pansiyonu da yabancı bir kadın işletiyordu.

-Özellikle niye böyle Yunanlı bir kadını seçtiniz?

+O zamanlar İskenderiye'de bu iş onların işiydi. Onlar pansiyon işletiyorlardı. Her pansiyonu Yunanlı bir kadın işletiyordu. Genellikle yüzde doksan oranında böyleydi.

-Nobel Edebiyat Ödülünü aldıktan sonra dört romanınız Türkçeye çevrildi.

+Benim romanım Nobel'den önce de Türkçeye çevrilmişti.

-Bu romanlarınız **Zukâku'l-Midaqq**, **eş-Şehhâz**, **Mirâmâr**, **el-Bâkı mine'z-Zemen Sâ'a**, **Yevm Kûtile'z-Za'îm**'dir. Ben de **Bezletu'l-Esîr**, **Dünyâ Allah**, **Filfil**, **el-Kahvetu'l-Hâliyye**, **Suku'l-Kântû** hikâyelerinizi Türkçeye çevirdim. Nobel ödülüyle birlikte Türkçeye çevrilen roman ve hikâyeleriniz yoluyla Türk halkı sizi tanıdı. Bu sebeple Türk halkına ve özellikle Türk okuyucularınıza bir mesajınız var mı?

+Sorunuzu anlayamadım.

-Türk halkına ve özellikle Türk okuyucularınıza bir mesajınız var mı?

+Ben onları buradan selamlıyorum. Ben Türkleri kendimize komşu olarak sayıyorum. Bizim onlarla çok fazla tarihî ilişkilerimiz oldu. Mısırlılarla kaynaşmış hâldeler. Burada Türk asıllı ve Türklerle evlenmiş çok kişi var. Türkiye için devamlı olarak başarı ve ilerleme dilerim. Ayrıca tüm İslâm dünyasına önder olmasını temenni ederim.

-Sizin aslınızda Türklük var mı?⁽²⁾

+Ailemizde Türk asıllı kadınlar çok.⁽³⁾

-Bu değerli bilgiler için size çok teşekkür eder, değerli ailenizle mutlu bir hayat dilerim.

+Allah da seni mutlu eylesin.

⁽²⁾ Bu soru Necib Maḥfûz'a 17 Ağustos 1996 tarihinde Kahire Büyükelçiliğimiz Eğitim Müşaviri Sayın Abdülhadî GÜZEL ve Kültür Müşaviri Sayın Hasan DUMAN'la birlikte evinde yaptığımız ziyaret sırasında sorulmuştur.

⁽³⁾ Daha sonra Necib Maḥfûz'la aralarında pek fazla yaş farkı bulunmayan ve bir kardeş gibi büyüyen yeğeni Maḥmûd Aḥmed el-Kurdî ile yaptığım görüşmelerde kendilerinin aile olarak Türk kökenli olduklarını ve Türkleri de çok sevdiklerini ifade etmiştir.

Ek-7. Necîb Mahfûz ile Filistinli doktora öğrencisi Sâmi ez-Zîb'in 1977'de yaptığı röportaj

1977 Mısırlı figürlerle yaptığım röportajları yayınlamaya devam ediyorum ve burada Necîb Mahfûz ile 12 Mayıs 1977 Perşembe günü el-Ehram binasında yaptığım röportajı aktaracağım.

Sâmi ez-Zîb: Ben bir Filistinliyim, Mısır üzerine bir doktora tezi yapıyorum ve amacım Filistin Ulusal Konseyi'nin laik bir devlet kurma kararını desteklemek. Laiklik hakkında ne düşünüyorsunuz?

Necîb Mahfûz: Laiklik iki anlamda anlaşılmalıdır. Dinlere karşı çıkan şiddetli laiklik var ve Batı tarzında dini devletten ayırmayı amaçlayan liberal laiklik var.

Sâmi ez-Zîb: Peki laiklik hakkında ne düşünüyorsunuz?

Necîb Mahfûz: Laikliği kendi iyiliği için değil, insan mutluluğunu ve haysiyetini elde etmek için arıyoruz. Ve insan mutluluğunu ve haysiyetini **din yoluyla** garanti altına alabilirsek, o zaman laikliği aramamıza gerek kalmaz. Ama insan mutluluğu ve onuru, dinin devletten ayrılmasını gerektiriyorsa, o halde din dışında mutluluğu aramalıyız.

Sâmi ez-Zîb: Mısır'da laikliğin gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?

Necîb Mahfûz: Mısır'da laikliğe başvurma gereği görmüyoruz. Dini yasaları uygulamak isteyenler bile azınlık haklarına saygı gösterilmesini istiyor. İnsan mutluluğu sekülerlik olmadan elde edildi.

Sâmi ez-Zîb: Peki, insan haklarını ihlal eden İslami sistemler hakkındaki görüşünüz nedir? Örneğin, bir Hristiyan Müslüman bir kadınla evlenme hakkına sahip değilken, Müslüman bir erkeğin bir Hristiyanla evlenme hakkı vardır. Bir de irtidat sınırı vardır.

Necîb Mahfûz: Evet, İslam, Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlendiğini kabul ederken, gayrimüslimin Müslüman bir kadınla evlenme hakkı yoktur.

Sâmi ez-Zîb: Yani tek yönde ayrımcı bir sistemle karşı karşıyayız. Kadınlarımızdan almak istiyorsanız, sizin kadınlarınızı almamız şartıyla olmalı. Hangisini tercih edersiniz: Din temelinde insanlar arasında ayırım yapmayan insan haklarını mı yoksa karşılıklılık ilkesini mi uygulamayı?

Necîb Mahfûz: Karşılıklılık ilkesini uygulamayı tercih ediyorum. Ya her iki taraf için evliliğe izin veririz ya da her iki taraf için de engelleriz.

Sâmî ez-Zîb: Peki Kuran metnini ne yaparsınız?

Necîb Mahfûz: Kuran, bir Hıristiyan'ın Müslüman bir kadınla evlenme hakkı olmadığını söylemez. İctihad, bu yasağa neden oldu. Şimdi onu başka bir şekilde geliştirebiliriz. Önceden amaç kadını tehlikelerden korumaktı. İslam savunmadaydı. Ama bugün İslam kadınlar konusunda daha cesur.

Sâmî ez-Zîb: Ama gayrimüslimlerin statüsü devam ediyor. Bir Müslümanın Budist bir kadınla evlenmek istediğini varsayalım. İzin vermeli miyiz?

Necîb Mahfûz: Budistler Tanrı'nın varlığına inanırlar. Böylece onları tanınan dinler listesine ekleyebiliriz. Kuran'ın isimlerini zikrettiği peygamberler ve isimlerini zikretmediği peygamberler var.

Sâmî ez-Zîb: Müslüman bir ateistle evlenmek isterse. Kanunlar ve taslak kanunlar, bir Müslümanın bir mürted, bir ateist veya ehli kitap ehli olmayan biriyle evlenmesini yasaklamaktadır.

Necîb Mahfûz: Bu yasalara katılmıyorum ama bir Müslümanın ateistlerle evlenmesine karşıyım.

Sâmî ez-Zîb: Peki bir Müslümanın ateistlerle evlenmesine neden karşıısınız? el-Ezher fetvalarında belirtildiği gibi mürtedleri ve komünistleri öldürme fikrini savunuyor musunuz?

Necîb Mahfûz: Bu fetvayı duymadım. Ancak komünistler illa ki ateist değildir.

Sâmî ez-Zîb: Peki ateistleri neden öldürüyoruz?

Necîb Mahfûz: Kuran dinde zorlama olmadığını söylüyor. Öyleyse ateistleri neden öldürüyoruz? Hakkınsın.

Sâmî ez-Zîb: Peki ateistlerin evliliği ne olacak?

Necîb Mahfûz: Erkek bir ateistin ya da bayan bir ateistin evlenmesine izin vermiyorum çünkü toplum için tehdit oluşturuyorlar.

Sâmî ez-Zîb: Ama devlet insanların vicdanlarına müdahale edip kimin ateist olduğunu soracak mı? Din, devletin görevlerinden biri midir?

Necîb Mahfûz: Din, devletin görevlerinden biridir. Senin kızın olmasına rağmen kızını öldürmeye hakkın yok. Bu aynı şey. Bir ateistin vicdanı yoktur ve kızını öldürebilir.

Sâmî ez-Zîb: Konuya başka bir açıdan bakabiliriz. Devlet, dinle ilgisi olmayan kanunlar koyar ve ateist olsun ya da olmasın herkesten bu kanunlara uymalarını ister. Böylece insanların vicdanlarına girmekten ve onları yargılamaktan kaçınıyoruz.

Necîb Mahfûz: Evet, bu da mümkün.

Sâmî ez-Zîb: Miras konusu da var. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında mirası neden yasaklıyoruz?

Necîb Mahfûz: Buna katılıyorum ama kamuoyuna baskı uygulamamalıyız.

Sâmî ez-Zîb: Ama kamuoyunu eğitmeliyiz. Filozoflar, insanları batıl inançlardan kurtarmak için kamuoyuna meydan okudu. İnsanları cehalet içinde bırakmamalıyız. Mikrofonlara konuşmaktan veya Kuran'ı tebliğ etmekten vazgeçmemeliyiz.

Necîb Mahfûz: Mikrofonlara itiraz edildi, ancak işe yaramadı. Belki okumak isteyen biri vardır, hasta ya da Hristiyan.

Sâmî ez-Zîb: Radyo ile ilgili olarak, Hristiyan dini yetkililer bana şunu söylediler: Bizler ülkenin halkıyız ve oranın asıl sakinleriyiz. Ve devlet Müslümanlara her zaman beş vakit ezanla bizi rahatsız etme hakkı verirken, bize ibadetimiz için haftada sadece çeyrek saat veriyorlar. Çözüm, herkese aynı hakkı verip beş vakit ezanla insanları rahatsız etmeyip, herkesin evde dua etmesini ve evinde namaz kılmasını sağlamaktır.

Necîb Mahfûz: Buna katılıyorum.

Sâmî ez-Zîb: Anayasal bir soru: Anayasa neden İslam'ın devletin dini olduğunu şart koşuyor? Devlet herkese göre değil mi? Yoksa sadece İslam için mi? Kiptiler bu anayasal metni kabul etmiyor.

Necîb Mahfûz: Bu maddenin silinmesi ve herkesin memnun kalacağını bir anayasanın yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Sâmî ez-Zîb: Aslında Hristiyan azınlıklar olarak büyük bir hassasiyetimiz var. Buna rağmen örneğin 1967 savaşında bize karşı itirazlar yükseldi: Bugün, Cumartesi, yarın, Pazar.

Necîb Mahfûz: Bu gerçekten tuhaf. Öyleyse bu bir kin uyandırıyor, neden İslam'ı anayasaya devlet dini olarak koyuyor?

Sâmî ez-Zîb: Biz Hristiyanlar, laiklik yoksa Filistin'in kurtuluşunda Yahudi sömürgeciliğinin yerine İslami sömürgeciliğin geçtiğini görüyoruz, zira vatandaş olarak değil Hristiyan olarak görülüyor. Bu nedenle laiklik çağrısı yapıyoruz.

Necîb Mahfûz: Bu durumda laiklik gerekli hale geliyor

Sâmî ez-Zîb, “*Necîb Mahfûz ile 1977'de Yapılan Röportaj*”. Erişim: 01.01.2021

<https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=476821>

Ek-8. Jonathan Curiel’in Necîb Mahfûz’la: Yeni Bir Sartre, Yeni Bir Camus Yok adlı röportajı.

Tarih 3 Mart 2016 Edebiyat, Röportaj

Yapılan ama yayınlanmayan bir Necîb Mahfûz röportajı.

Daha çok Ortadoğu’dan haber yapan Amerikalı gazeteci Jonathan Curiel, “Kahire’ye ilk kez 20 yıl önce gitmiş ve Nobel ödüllü Mısırlı yazar Necib Mahfûz’dan bir özel röportaj almayı başarmıştım” diyor. O sıralar Mahfûz 77 yaşındaymış. Ne yazık ki bu röportaj bir biçimde yayınlanmamış. “Muhabir olarak çalıştığım MacLean dergisi onu bir kenarda bekletmeyi tercih etti” diyor Curiel. “Editörün, ‘Jonathan, Necib Mahfûz’a gelene kadar yayınlayacağımız neler var, içimiz dışımız haber ve röportaj doldu, Madonna’yla konuşsan onu bile yayınlayamam’ diyen sesini hâlâ hatırlıyorum. İçimden yüksek edebiyatın pop kültüre yenildiğini geçirmiştim.”

“Ben mutlu bir adamım”

Yazmaya 17 yaşınızda başladınız, neydi size buna sevkeden?

Bu sorunun cevabını iyi biliyorum, okumak... Tabii ben çocukken polisiye romanlar haricinde kitap bulamazdık. (gülüyor) O zamanlar bugün anladığımız anlamda bir çocuk edebiyatı yoktu çünkü, okuyabildiğimiz en eğlenceli kitaplar polisiye romanlardı. Yani şahsi seçimimden bahsedemeyiz. (daha yüksek sesle gülüyor)

Romanlarınızda çoğu zaman problemlili aileleri ele alıyorsunuz, kaçıp gitmek isteyen çocuklar, birbiriyle anlaşılamayan ebeveynler... Bu sizin çocukluğunuz mu?

Pek değil. Elbette yazarken aileme, şehrim bakıyor, gördüğüm problemleri yazıyorum ama gazetelerde okuduğum, çevremdekilerden işittiğim problemler de bir biçimde hikayeye dahil oluyor. İşin gerçeği ben çok mutlu bir adamım. Fakat elbette çocukken o kadar mutlu değildim, okul bana hapishane gibi geliyordu. Bilirsiniz, her çocuğun hissettiği şeyler... Öte yandan arkadaşlarımın ailelerine baktığımda çocukluğum şahaneydi.

Uluslararası alanda ün kazanmak size ne hissettirdi?

Nutkum tutuldu, gerçekten, bu benim için düşünölmeyecek bir şeydi.

Nobel Edebiyat Ödölü hayatınızı değıştirdi mi?

Yok canım, ödölü aldığımda yaşımı başımı almış, epeyce olgunlaşmıştım. Ama evet, Nobel’in belki en azından ailemin hayatını değıştirdiğini söyleyebilirim. Maddi olarak

kendilerini daha emniyette hissettikleri bir hayata adım atmış oldular. Bense aynıydim. Nobel’den sonra da her sabah Ali Baba’ya gitmeyi, gazete ve dergi karıştırmayı sürdürdüm. Her gün bir saat yürüyüş yapmayı da... (Ali Baba Kahire’deki küçük kahvehanelerden biri.)

“*Evlâdu Hâratinâ*” yüzünden bir süre önce yayınlandığında bazı radikal İslami gruplardan sayısız tehdit aldınız. (O sırada Mahfûz henüz saldırıya uğramamış, bıçaklanmamıştı.) 20 yıl önce yazdığınız bu kitapta Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’i birer karakterle özdeşleştiriyordunuz. İslam’a göre bu olacak şey değil! Başınıza gelebilecekler size endişelendirmede mi?

Hayır. Hiç endişelenmediğim gibi, hükümetin özel koruma teklifini de reddettim. Beni gerçekten öldürmek isteselerdi eğer, bunu öyle veya böyle yaparlardı. Aslında tedirgin bile etmediler. Belki de uğraşmaları gereken daha büyük meseleleri vardı ve ben onlar için önemsiz bir ayrıntıydım. (gülüyor)

O halde Salman Rushdie’nin romanı “Şeytan Ayetleri”yle sizin romanınız arasında fark var. Var tabii. Radikaller ikisinin aynı olduğunu düşünüyor muhtemelen ama değil.

Salman Rushdie için ne söylersiniz?

Açıkçası, Salman Rushdie’nin kitabında İslam’a yönelik çok aşağılayıcı bölümler var. Okumadım ama o kadar çok kişi anlattı ki, içeriğini aşağı yukarı biliyorum. Gerçi biliyor musunuz, onunla ilgili olarak bana gelen gazeteci ve televizyoncular da kitabı okumuş falan değil. Dediğim gibi sonuçta kitabı İslam dinini aşağılıyor. Benim kitabıma gelince; ben hiçbir dini küçük görmedim, hakaret etmedim. Sadece insanlığın belirli bir dönemini hayal ettiğim gibi yazdım. Bu konuda özgür davrandığımı inkar edemem elbette, yine de amacım kimseyi rahatsız etmek değildi.

Sözünü sakınmaz biri olarak tanınıyorsunuz, özellikle de siyasi konularda. Ortadoğu’ya barış ve huzur gelecek mi?

Bütün Araplar barış ve huzur istiyor. Bunu İsraililerin de en az yarısı istiyor. O açıdan iyimserim, Filistin meselesinin çözüleceğine inanıyorum.

Siyasete atılmayı düşündünüz mü?

Hayır, sadece siyaset üzerine düşündüm, yazdım. Yazdıklarım hep edebiyat çerçevesindeydi.

Şu anda ne yazıyorsunuz?

Yeni bir roman yok. Yayınlanmamış kısa öykülerimi düzenliyorum.

Niçin?

Çünkü yaşlandım; gözüm görmüyor, kulaklarım duymuyor... Günde iki saatten fazla çalışamıyorum artık. O iki saatin de yarısını okumaya ayırıyorum, yarısında da yazıyorum. Eskiden üç saat yazar, beş saat okurdum.

Çağdaş edebiyat hakkında neler söylersiniz?

Ben Hemingway kuşağından geliyorum. Arapça, Fransızca ve İngilizce kitapları okuyabiliyorum sadece, onlar da pek parlak sayılmaz. 20'inci yüzyılın başındaki gibi büyük yapıtlar üretilmiyor, yeni bir Sartre, yeni bir Camus yok.

İlk romanlarınızdan bu yana Mısır nasıl değişti?

Mısır değişti gerçekten ve bu iyi bir şey ama bir dereceye kadar... Mesela bugün kadınlar çalışıp sosyalleşebiliyor. Bu işin iyi tarafı. Kötü tarafıysa, her geçen gün okur kaybetmemiz. Televizyon yüzünden olmalı.

Batılı okurlar sizin romanlarınızda ne bulacaklar?

Edebiyat, umarım. (gülüyor) Londra'yı tanımak isteyenler Dickens okur ama o romanlarda eşsiz bir yaşama sevinci bulur. Paris'i tanımak isteyenler de Balzac okur ve aynısı onlar için de geçerlidir. Esas amacım bu. Geri kalan hiçbir şey benim için sanat kadar mühim değil.

Erişim Tarihi: 11.12.2020 <https://www.izdiham.com/necip-Mahfûz -yeni-bir-sartre-yeni-bir-camus-yok/>; Curiel, Jonathan. "The Nobel interview that never ran: A talk with novelist Naguib Mahfouz". <https://jonathancuriel.wordpress.com/2009/10/23/the-nobel-interview-that-never-ran-a-talk-with-novelist-naguib-mahfouz/>

Ek-9. Necîb Mahfûz'un Nobel Konuşması metninden bir kesit:

“Ben borçlarını ödeyebilmek için insanların açlık sınırında yaşamak zorunda olduğu bir dünyadan geliyorum. İnsan hakları çağında, insan haklarından mahrum bırakılıp ayrımcılığa uğratıp perişan edilen Güney Afrika'daki milyonlar sanki insandan sayılmıyor. Kendi topraklarında babalarının, dedelerinin topraklarında yaşamalarına rağmen batı yakası ve Gazze'de kaybolmuş insanlar var. İlkel insanın talep ettiği ilk hakkı talep ediyorlar; onlara ait olduğu başkaları tarafından da kabul edilen kendi yerlerine, kendi topraklarına sahip olmak istiyorlar. Bu cesur ve soylu hareketlerinin karşılığını kadın, erkek, genç, yaşlı demeden kemikleri kırılarak, kurşunlanarak, evleri başlarına yıkılıp dolduruldukları hapisanelerde ve toplama kamplarında işkenceden geçirilerek alıyorlar. Etraflarını saran 150 milyon Arap, olan biteni üzüntü ve öfkeyle izliyor. Bu durum bölgeyi bir felakete doğru sürüklüyor ki, böylesi bir felaket ancak adil, kapsamlı bir barış için uğraşanların çabaları ve bilgeliğiyle önlenebilir. Evet, 3. Dünyadan gelen bu adam hikayeler yazmak için iç huzurunu nasıl bulabildi. Bereket versin, sanat cömert ve anlayışlıdır. Mutlu olanın hayatını zenginleştirdiği gibi çaresizin de hayatını da çoraklaştırmaz.”

Necîb Mahfûz'un Nobel Konuşması TRT Avaz Erişim Tarihi: 11.12.2020
<https://www.youtube.com/watch?v=OJaw-L74lck;> Necîb Mahfûz, “*Nassu Kelimeti Necîb Mâhfûz fî'l Akâdemiiyyeti's Suveydiyyeti*”, el-Kahire Dergisi. 91. (Kahire: Kahire Yayıncılık, 1989.), 3-4.

Ek-10. Murat Bardakçı, “Necip Mahfuz’la Edebiyat ve Nobel Söyleyişisi”, Hürriyet Gösteri Edebiyat ve Sanat Dergisi, (Aralık 1988), 4-7.

Necip Mahfuz'la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi

Murat Bardakçı

16 milyonluk Mısır başkentinin kalbi, bizim Eminönü benzeri dev Tahrir -Meydanı'nda atar. Tahrir'de her an onbinlerce kişi, düzinelerle otobüs durağı, biraz ileride Nil üzerinde yolcu taşıyan teknelere mahsus sıra sıra iskele, sayısız işportacı ve İstanbul'dan beter, birbirine girmiş bir trafik vardır.

Tahrir'in Eminönü'nden farkı ise metrosu ve ünlü Ali Baba Kahvesi'dir. Fransızlar'ın Paris' tekinin neredeyse aynısı olan bir minyatürünü yaptıkları metroyla, artık Mısır edebiyatının ayrılmaz bir parçası haline gelen Ali Baba Kahvesi.

Necip Mahfuz'la, sabahın yedisinde bu kahvede buluştuk. Ünlü Gize piramitlerinin üzerinde doğmaya başlayan güneş, Tahrir'i yeni yeni aydınlatıyordu. Ali Baba'da garsonlar bile gelmemişti. Sadece Nobel ödüllü bir yazar, kahvenin sahibi Mecdi ve biz vardık.

50 yıllık Ali Baba Kahvesi, her şeyini Necip Mahfuz'a borçlu. Yazar, 30 yıl öncesine kadar gedikli olduğu ünlü Han Halili Çarşısı'ndaki Pişavi Kahvesinin yazarlarının uğrak yeri olmaktan çıkıp "yabancı turizme açılmasından sonra", Ali Baba'ya taşınmış. Haftanın dört günü buraya gelmiş, kendisine ayrılan masasına geçmiş ve olgunluk yıllarının kitaplarını burada yazmış: "Evlâd-ı Haretnâ (Mahalleminizin çocukları)", "El Harafiş", "Miramar", "Hadret'ul Seyyid (Saygıdeğer Efendim)" ve ünlü üçleme.

Mısır'daki selamlaşma geleneğiyle, "Sabah'un nur" dedik, yani "Işıklı sabahlar..." Cevabı,

"Sabah'un hayr" oldu. "Hayırlı sabahlar... Bir dakika oturun, gazeteleri bitireyim..."

Mahfuz, konuşmayı öyle pek seven bir kişi değil Mısırlılara sorarsanız, bu, utangaç ve fazlasıyla mütevazı kişiliğinden kaynaklanıyor. Nobel almasından sonra da, sadece yıllardır kadrosunda olduğu gazetesi "El Ahram" a demeç vermiş, Batılı gazeteciler de "Kusura bakmayın, söz söylemeyi pek sevmem... Resmimi çekin, hem de istediğiniz kadar çekin, ama lütfen soru sormayın" demişti.

Buluşmamızdan bir gün önce evine telefon ettiğimizde de derin bir "Laaaa!" çekti. Türkçesiyle, "Hayır". Telefonu kapatıp bir daha aradık, bu kez karısı çıktı. "Türküz" dedik. "Pek batılı sayılmayız. Lütfen ikna edin..."

Mahfuz, birkaç dakikada ikna olmuştu. Ertesi sabah yedide, Ali Baba'da buluşacaktık.

Gazete haberlerinin sadece başlıklarını okuyordu. Birkaç dergiyi de karıştırdıktan sonra, "Faddal" dedi. "Buyrun."

1988 Nobel Edebiyat Ödülü'nün sahibi 77 yaşındaki Necip Mahfuz'la, üzerinde Mısır'ın övücü Stella biralarına ait bir reklam örtüsünün serildiği masada 1,5 saate yakın konuştuk.

Ve, ilk sözünü söyledi: "Mülakatı Türk olduğunuz için kabul ettim... Bugün gazeteden izinliydim, evden çıkmayacaktım. Zaten konuşmayı pek sevmem. Ama öyle ısrar ettiniz ki... Galiba Türkiye'nin kalbimde özel bir yeri olduğundan kıramadım sizi..."

Mısır'ın ünlü acı kahvesi geldi ve artık gürültüler arasında sohbet başladı.

Kalbinizde özel yeri olan "Türkiye'nin edebiyatını tanıdınız mı? Adını bildiğiniz hiç Türk yazarı var mı?"

Geçmiş yıllarda, dergilerden, Türkiye'de büyük yazarlar olduğunu öğrendim. 20 yıldan bu yana da Arapça'ya çevrilmiş bazı örneklerinizi okudum ve çok beğendim. Özellikle hikâyecilikte başarılısınız. Şimdi, kusura bakmazsanız bir şey diyeceğim: Tercümede yetersiz kalmışsınız. Edebiyatınız yeteri kadar tanınmıyor. Türkiye'de büyük yazarların olduğunu söylüyorlar ama eserlerini çevirmiyorlar.

Peki, Türkiye'den tanıdığınız isimler?

İki kişi, Mevlâna ve Atatürk... Mevlâna'nın bazı şiirleri Arapça'ya çevrildi. Çok büyük bir şair... Atatürk ise, doğu ulusları içerisinde ülkesini bağımsızlığa ilk kavuştarın kişi. Onun Türkiye'yi batı uygarlığına yöneltmesi, biz Mısırlıları derinden etkilemişti. Çocukluk yıllarımda, gazetelerde çıkan resimlerini gördükçe, Mustafa Kemal'i bir kahraman olarak selamlardık.

Zaten, Türkiye'nin benim için iki anlamı vardı: Eski ve yeni. Geçmişte büyük tarihi görevler üstlenmiştiniz. İslam diyarının sınırlarını Türkler genişletti. Sonra Mustafa Kemal geldi ve yeni dönem başladı. Mustafa Kemal'in çabaları, uygarlığı izleyen bütün Mısırlıları derinden etkiledi.

Necip Mahfuz, Ali Baba Kahvesi'nde Murat Bardakçı ile

Şimdi, Nobel alan ilk Arap yazarı, Necip Mahfuz'a dönelim... Çok klasik bir soru olacak ama, ödülün size verildiğini duyduğunuzda ne yaptınız?

Sadece şaşırdım.. Aday olduğumdan haberim bile yoktu. Fransızların gösterdiğini, sonradan öğrendim. Evde öğle uykusuna yatmıştım. Gazeteden (Kadrosunda bulunduğu El Ahram'dan) aramışlar, karım uyanırıp söyledi.

Peki ne hissettiniz?

Daha önce de birçok ödül almıştım. Mesela Mısır Hükümeti'nin verdiği edebiyat ödülü, bana ait. Ama Nobel, bambaşka bir şey. Sadece benim değil, Mısır'ın, Araplar'ın ve tüm Arap edebiyatının. İşte bu yüzden mutluluğu çok daha büyük.

Nobel almadan önce de, Arap dünyasının en ünlü yazarıydınız. Hakkınızda çok şey yazıldı, bilimsel araştırmalara konu oldunuz. Eleştirmenlerin birleştiği nokta, Arap kültürüyle çağdaş batılı akımları birlikte, başarıyla yansıttınız. Bu nasıl oldu?

Eleştirmenlerin unuttuğu bir şey var. Sadece Arap kültürüne değil, firavunlar dönemine de eğildim. İlk iki romanımın konusu, Firavunlar dönemi Mısır'ında geçiyordu... Abes ul Akdar (Kaderin Çirkinliği) ve Radobis.

Eski Mısır'a olan bu ilginiz nereden kaynaklandı?

Çocukluk yıllarımdan kalma bir şey ve galiba annemin etkisi. Annem çok okurdu. Her şeyden önce, Firavunlar dönemini severdi. Birlikte tarihi yerleri ziyaret ederdik. Annemin bu merakı benim Eski Mısır'la tanışmamı sağladı. Çocukluğumda hem Firavun, hem de Kipti uygarlığıyla iç içe oldum.

Yazmaya da aynı yıllarda mı başladınız?

Evet, okul yıllarında... Ama yazmadan önce çok okudum... Ailem karşı çıktı. Tıbbı gidip doktor olmamı istiyorlardı. O zaman da annemi yanımda buldum. "Bırakın, karışmayın, çocuk ne isterse okusun" dedi.

Yani bugünkü yerinizi bir yerde annenize borçlusunuz...

Nobel aldığım açıklandığı gün beni yetiştirenleri, şükranla yadettiğimi söylemiştim. Yahya Hakkı ve Taha Hüseyin gibi yazarları bunlar... Ama her şeyden önce annem... Bugün hayatıta olsa ödülü ona verirdim.

Peki, şimdi kime verirsiniz?

"Nobel'in onurunu" kastediyorsanız, kimseye... Zira kazandığım bir ödülü hiç kimseye paylaşmam... Ama ödül çekini soruyorsanız, tabii ki karıma...

Şöyle sorayım... Ödül komisyonunda olsanız ve Nobel'i bir Mısırlı yazara vermek isteseyiz, önce kimi düşündünüz?

Yahya Hakkı'ya. İlk aklıma gelen isim o. Beni sürekli eleştirmişti ama hem kendisini, hem yazdıklarını severim. Benimle beraber de olsa, karşımda da olsa, adayım odur.

Arap dünyasındaki yazarlardan adayınız?

Çooook... Iraklı sair Abdulvahhab el Beyyati, Suriyeli romancı Hanna Meyne, Sudanlı Ehtayyib Salih, Cezayirli Tahir Vettar, Faslı Tahir bin Cellum... Bin Cellum, geçenlerde Fransa'nın büyük ödülünü aldı. Bence Nobel'e de layıktır.

Ama ben bin Cellum hem de Vettar Arapça değil, Fransızca yazıyor?

Fransızca ama, Arap ruhuyla... Arap dünyasının dertlerini ve beklentilerini yazıyorlar. Biri Cezayirli, diğeri Faslı. Fransızcayla yetişmelerinin günahı onların değil ki... Arapça her ikisi için yabancı bir dil ve bu dille yazmalarını bekleyemeyiz.

İtalya'dan Alberto Moravia, İngiltere'nin 28 yıllık adayı Graham Green. Bunların üzerinde olmak nasıl bir şey?

Her ikisini de okudum. Moravia ve Green büyük yazarlar. Nobel'e benden daha layık olduklarını söyleyebilirim.

Ödülün açıklanmasından sonra verdiğiniz mülakatta ilginç bir

söz söylediniz. Aşırı dinci gruplara ve Mısır yönetimine seslenerek, 'Etrafımızda üzüntü mesajları taşıyan uğraşlar uçuşuyor' dediniz. Nedir bunlar?

Bence, ülkem bir buhran içerisinde. Hükümet buhranı atlatılmak için her türlü çabayı gösteriyor. Ama bunalımı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyenler olduğunu görüyorum. Düşüncelerini gerçekleştirebileceklerini sanıyorum. Zaten başarıları ülkemizin çıkarları doğrultusunda olmaz.

Kim bunlar?

Aşırılar... İslam'dan korkan bir insan değilim, ama aşırıclıktan ülkem adına korkuyorum.

Nobel almış bir kişi olarak istediğiniz her şeyi yazdığınızı söyleyebilir misiniz?

Şu anda sizinle konuşurken bile, istediğim her şeyi söylüyorum. Arzuladıklarımın hepsini yazdım. Aslında benim gibi 60 yıldır yazan ve her şeyi söyleyen bir kişinin artık susması gerekir. Eğer o kişi istediklerini 60 yıldır söyleyemediyse, bir o kadar daha yaşamaya ihtiyacı var demektir. Ben söyledim ve bundan sonra susmak zorundayım. Ama yazma ihtiyacı, beklemediğim bir anda ve hiç ummadığım bir yerden geliyor. Boşluktan uzanırçasına... İşte bu yüzden hâlâ yazıyorum.

Nobel komisyonu raporunda, üslubunuzun çağdaş Arap dilini etkilediği, sadece Mısırlılar üzerinde değil, tüm Arap dünyasında iki nesil boyunca etkin olduğunuz söyleniyor. Eleştirmenler, sizin için 'Arapça'nın yaşayan en büyük kalemi' diyorlar, ama üslubunuzun çok ağır olduğunu söylüyorlar. Mısır'da yaşıyıp birçok kitabınızı okumuş bir kişi olarak ben de aynı şeyi fark ettim. Diliniz ammice (halk dili) değil... Diyaloglar bile fusha (Sadece dini ve sanatlı metinlerde geçen, günlük hayatta kullanılmayan klasik Arapça). Niçin sürekli olarak fusha yazdınız?

Yazı dili bence fushadır ve

böyle yetiştim. Çocukluğumdan beri bu dili kullandım. Bu konuda hiçbir taviz vermem. Düşüncelerim, ammicedir ama yazıya dökülürken, fushaya döner. Bence işin doğrusu da bu, zira insanlık ve kültür için tek bir dilin gerekliliğine inanırım. Bugün Avrupa Latince yazmayı sürdürürebilseydi, kültür açısından kuşkusuz çok büyük yaranı olurdu. Meselâ İngiltere'de çıkan bir kitabı, herkes okuyabilirdi. Ama olmadı ve şimdi çeviriye ihtiyaçları var.

Araplar, Okyanus'tan Körfez'e kadar uzanan bir bölgede yaşıyor ve değişik lehçeler kullanıyor. Her biri mahalli bir dil... Eğer bu dillerden biriyle yazacak olsak, birliğimizi kaybederdik. Hatta aynı ülkede bile birlik olmaz. Araplar birbirlerini anlayabilmek için tercüman kullanmak zorunda kalırlardı. Ama ortak bir dilimiz var, o da fusha... Ben, bu dille yazıyorum.

Sizce Arap dünyasını tek bir ulus haline getiren şey dil mi?

Önce, İslam... Arapça, bizi dilde birleştirdi, böylece aynı özelliklere sahip olan asil Arap kültürü yayılmayı başardı. Bugün, tek bir Arap kültürü ve üslubu var. Gerçi her Arap ülkesi değişik oluşumlara sahip, ama bunlar kültürel özellikler olmaktan öteye geçmiyor.

Mısır kültürünün bu genel Arap kültürü içerisindeki yeri nedir sizce?

Mısır, bu kültürden içti ve onu başarıyla temsil etti. Bize ulaşan kültürü hazmettik ama ona kendi rengimizi, kokumuzu, tadımızı verdik. Öyle ki, Mısır kültürü Arap kültürü halini aldı.

Güntümüz Arap dünyasında bir "orta dil" öneriliyor. Fusha ile ammice karışımı bir dil...

Evet, bu orta dil herkesin hedefi ve gerçekleşmesi mümkün. Ama bana sorarsanız, bugüne kadar önerilen metotlarla değil.

Sizi eleştirenlerin iddia ettiği bir diğer nokta da, konularınızın sürekli kentlerde geçmesi?

Belki üzücü bir şey, ama benim için bundan kaçış yok. Zira köyde hiç yaşamadım. Kahire'de doğdum. Çocukluğum, gençliğim hep Kahire'de geçti. Üniversiteyi bitirdim, memuriyete atıldım, katiplikten kültür bakanlığı müsteşarlığına kadar yükseldim, ama hep Kahire'de kaldım. Gerçi bazı romanlarımda köylü tipleri var, ama hepsi Kahire köylüsü.

Romanlarınızda, hikâyelerinizde konu genellikle gençler ve gençlerin kişiliklerini çiziyorsunuz. "Necip Mahfuz, Arap gençliğini en iyi tanıyan kişidir" deniyor. Bu nasıl oldu?

Çünkü, bir zamanlar ben de gençtim. Yıllar geçti ama, onlarla olan bağlantılarımı hiç kes-

medim, hep gençlerle beraber oldum. Gençleri kişilik olarak, düşünce olarak, yaratılış olarak tanıdım. Duygularımı hissettim, sorunlarını yaşadım, onlara çağrılar yaptım...

Ne gibi çağrılar?

Onları iyimserliğe, inanca ve güvene davet ettim. Yaşamakta olduğumuz buhrandan çıkışın tek yolu, bence gençler. Ülkem

nıdır. Bu vicdanın şekillendiği yer ise Birleşmiş Milletler.

Gene romanlarınıza dönsek... Mısır tarihinden büyük ölçüde yararlanmış bir kişisiniz. Tarih sizin için bir konu kaynağı mı?

Kesinlikle değil. Bir edebiyatçının konularını sadece tarihten alması, bence iflastır. Ben, tarihi bir bankaya benzetirim ve gerçek hayata ilişkin konular bulamadığımda bu bankaya yöne-

çek yoktur. Varolan, sadece hayaldir. Hayatta "gerçek" diye adlandırdığımız şey, aslında birçok değişik gerçeğin hem derinlikte, hem yüzeyde birleşmiş şeklidir. Sanatta var olan, gerçek ise, sanatçının hayalinden ibarettir. İşte, ben o gerçeğe hayalimde ulaşmaya çalışırım. Önce düşünüp inceler, sonra sanatsal yaratıcılığa, onu oluşturmaya başlarım. Ulaştığım gerçek, hayalimin gerçeğidir veya gerçekten alınmış bir hayal...

Kendinizi hangi dönem Mısır insanına daha yakın hissediyorsunuz?

Duygularımı hiçbir zaman belli bir döneme bağlamadım. Bence Firavun dönemi Mısır'ı neyse, Hristiyan Kıpti, Arap - İslâm ve bugünkü modern, Mısır da odur. Her dönemin bazı değişik özellikleri vardır, ama ortak noktalar hep aynıdır.

En önemli ortak nokta nedir sizce?

Mısır insanının hayat anlayışı... Yaşam biçimi, kendine miras kalmış olan gelenekleri sürdürmesi... Binlerce yıldan beri, bunlarda en küçük bir değişiklik olmamıştır.

Tarih dışında yaklaştığınız bir diğer konu da, tasavvuf. Tasavvuf nedir sizce?

Yorgun olduğum zamanlarda dinlendiğim güzel bir vaha. Tasavvufu bir şiir gibi okurum, ama ona inanmam. Zira gerçek tasavvuf, hayatı reddetmektir. Ben hayatı reddedemem, aksine insanları hayata çağırıyorum. Ama bunu "hayat bahsettiğim" şeklinde anlamayın. Bu, bence çok garip bir şey. İnsanın görevi, hayatın içerisinde olmak.

Son bir soru: Nobel'i daha önce alsaydınız, hayatınızda çok büyük bir fark meydana gelir miydi?

Mutlaka... Ama daha azimli ve daha güçlü olarak çalışırdım. Nobel 77 yaşındayken geldi. Tam dükkânı kapatacağım sırada...

Necip Mahfuz gününü kahvede gençlerle tartışarak geçiriyor.

daha önceki dönemlerde de büyük buhranlar geçirdi, hatta çok daha şiddetlilerini gördü. Ama iyimser bir inançla bu buhranları atlatıp zafere ulaştık. Gençleri konu alıp yazarken ülkemizin nasıl kalkınabileceğini anlattım, bunu yaparken de insancıl sorunları işleyip ileri bakmayı önerdim.

Peki, İslam dünyasının bunalımları hakkında ne diyorsunuz?

Bu bunalımları düşünürken, son yıllarda bir gerçeğin belirmeye başladığını görmekten zevk duyuyorum. İslam dünyası uzlaşmaya, birbirleriyle anlaşmaya yöneldi. Belki de süper ülkeler arasındaki diyalogdan etkilen-diler. Bence insanlığı birleştirici tek etken insanlığın kendi vicda-

lirim. Ama asıl amacım Mısır insanıdır. Tarihi boyunca aynı kalmış Mısır insanı. Zaten edebiyat, insanın hatırasından kaynaklanan bir şey...

Bu hatıra nelerden kaynaklanıyor?

Kişinin yaşadığı gerçekle olan ilişkisinden. Siz bir gazeteci olarak gördüklerinizle ilişki içerisinde-siniz. Ama bir edebiyatçı, örneğin bir romancı, hatıralarıyla ilişkidir. Şair sadece belirtileri aktarır. Romancı ise belirtileri genişletir.

Ya gerçeğe ve gerçekçiliğe bakışınız?

Edebiyatta ve sanatta ger-

NECİP
TOSUN

Necip Mahfuz: Kadim Kahire'nin hikâye anlatıcısı

Önemli yazarlar ve onların yarattıkları karakterler hep bir şehirle özdeşleşmişlerdir. Dickens (Londra), Balzac (Paris), Dostoyevski (Petersburg), James Joyce (Dublin), Alfred Döblin (Berlin), Kafka (Prag), Ahmet Hamdi Tanpınar (İstanbul), Paul Auster (New York) bu bağlamda anılabilir. Bu şehirler ve karakterler, yazarlar elinde edebiyat dünyasında ölümsüzleşmişlerdir. Karakterler ancak bulundukları şehrin, yaşadıkları coğrafyanın ürünüdür. Anton Çehov'un bozkır kahramanlarını Dublin'in sisli, karanlık sokaklarında dolaştırırsanız bambaşka karakterlere dönüştürsünüz. Ya da Joyce'un kahramanlarını Rusya'ya götürürseniz orada bir yabancı gibi durur. Bu nedenle kurmacada şehirle kahraman birbirinden ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir. Hatta kimi kez mekân (şehir / kasaba) öyle öne çıkar ki karakter daha geri planda kalır ve kitabın gerçek karakteri bir şehir olur. Karakter bir anlamda kahramanı doğurur, onu biçimler ve yönlendirir. Ama bu metinler bir şehir rehberi değildir ve şehrin ruhuna nüfuz etmiş anlatılardır. Genel olarak bakıldığında bu romanlarda mekânla tema arasında bir örtüşmüşlükten söz etmek mümkündür. Tıp olarak da bu mekânların belirlediği, biçimlediği insan çıkar karşımıza.

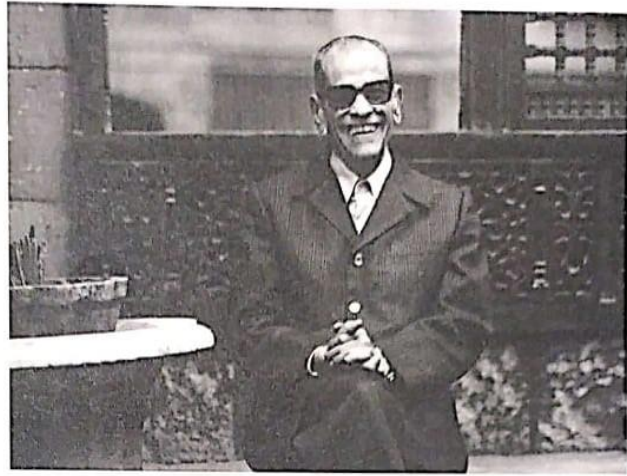
Necip Mahfuz da (1911-2006) tıpkı andığımız büyük yazarlar gibi bir şehirle, Kahire ile âdeta özdeşleşmiştir. Paris, Londra, New York, Petersburg'tan sonra Kahire de dünya edebiyatına Necip Mahfuz aracılığıyla girmiştir. Necip Mahfuz'un romanlarıyla, "roman şehirler"e böylece Kahire de katılmıştır. O, bütün bir dünyaya Kahire'yi armağan etmiş, böylece ölümsüzleştirmiştir. Mahfuz, tüm eserlerinde tarih ve siyasi görüşlerini, sanat algısını, dil arayışlarını Kahire üzerinden ifade eder. Bu anlamda onun eserlerinde şehrin toplumsal, kültürel, tarihsel yapısına ilişkin pek çok gönderme yer alır. Ama onun asıl ilgisi şehrin sosyolojik yapısı, kültürel dokusu ve insanlarıyla birlikte oluşturduğu toplumsal yapısıdır.

Necip Mahfuz sanki Kahire'de bir kahvehaneye oturmuş, nargilesini içerken Kahire sokaklarına bakıp insanların, mekânların, anıların çağrıştırdıklarıyla eserini kaleme alır gibidir. Necip Mahfuz Kahire'de doğdu, Kahire Üniversitesinde felsefe öğrenimi gördü, romanlarında hep Kahire'yi, onun insanlarını, tarihini, sosyolojisini, psikolojisini anlattı. Kahire'nin sınırsız kenar mahallelerine eğildi, Fâtımilerin, Memlûklerin, Osmanlıların Kahire'sinden bugüne izler taşıdı. Türlü renkte arabesk motifleriyle, İslâm uygarlığının yansımalarıyla,

modern hayatın yeni sunumuyla kaynaşmış bir toplumu, mekân, zaman, tarih üçgeninden yorumladı, günümüze taşıdı. Kadim "hikâye anlatıcıları"nın tahtında, zamanın dilini konuşan bir hikâye anlatıcısı olarak modern dilin imkânlarıyla bir evren yarattı: *Ben köyde hiç yaşamadım. Kahire'de doğdum. Çocukluğum, gençliğim hep Kahire'de geçti. Üniversiteyi bitirdim, memuriyete atıldım. Kâtiplikten Kültür Bakanlığı müsteşarlığına kadar yükseldim; ama hep Kahire'de kaldım. Gerçi romanlarımda köy tipleri var ama hepsi Kahire köylüsüdür.*

Kahire'nin sokakları, Nil Nehri, camileri, kahvehaneleri, piramitleri, yoksul mahalleleri eserlerine yansıdı. Kahire sokaklarındaki insan manzaraları en büyük ilgisi oldu. Geçmiş ve şimdiki zamanın hükümünün birlikte sürdüğü Kahire'nin *Medak Sokağı*'nı ele alıp Fırıncı Hüsnî'nin, tatlıcı Kâmil Amca'nın, berber Abbas Halû Efendi'nin, şirket sahibi Selim Ülvan'ın, sokak güzeli Hamide'nin, Kahveci Kirşâ'nın, Şeyh Derviş'in dünyasını belgeledi. Bu sokaktaki tutkuları, yükselme hırslarını, aşkları, kuşak çatışmalarını gündeme getirdi.

Necip Mahfuz, eserlerinde Kahire'nin insanlarının modernleşme macerasını izler. Mahfuz *Sokaktakiler* romanında, Kahire'deki hikâye anlatıcılığının sonunu gündeme getirir. Yirmi yıldır aynı kahvehanelerde hikâye anlatan âşık, sonunda kahvehane sahibi tarafından susturulur. Hikâye anlatıcısının karşısına modernizm, daha doğrusu radyo çıkar. Kahvehane sahibi

gerekçesini açıklar: *Anlattığım bütün hikâyeleri biliyoruz, ezberledik artık, yeniden bir daha anlatmaya gerek yok ki! Hem bugünün insanları âşık, şair falan istemiyorlar; herkes bana radyo soruyor, işte şimdi radyoyu kurduruyorum. Bizi rahat bırak ve git.*

Necip Mahfuz'un dünyaca tanınmasının arkasında kuşkusuz 1988'de aldığı Nobel Edebiyat Ödülü vardır. Otuz dört roman, üç yüz elli kısa hikâye yazan Necip Mahfuz'un İsrail'le yapılan barış antlaşmasını desteklediği için pek çok Müslüman ülkede eserleri yasaklanmış, özellikle siyasi tutumu geniş tepkiler görmüştür. Mısır halkının birikimlerine, inançlarına karşı oryantalist bir gözle bakıp Batıcı bir tavır sergilemekle suçlanmış, bu yüzden Necip Mahfuz'un Nobel alışı kendi ülkesinde de tıpkı Orhan Pamuk gibi siyasi mesajlarına ve bu tutumuna bağlanmış. Necip Mahfuz ülkesinin dindar insanlarına, o topluluğun entelektüel camiasına hep mesafeli olmuştur. Ancak ömrünün sonlarında İslâmi camiayla ilişkileri düzelirken

özellikle Müslüman Kardeşler'e sıcak mesajlar vermiştir.

Sezai Karakoç, Necip Mahfuz'un edebiyatını ve Nobel alışını şöyle değerlendirir: *Necip Mahfuz bir romancı olarak belli bir seviyenin üzerinde. Bizde roman, Peyami Safa'dan sonra ideoloji bataklığına saplanıp kaldı. Tanpınar'ın Huzur'u sanki mezar taşı oldu romanımıza. Anlaşıyor ki Mısır'da Necip Mahfuz neslinden sonra benzeri bir olay yaşanmış. Necip Mahfuz'un uzun ömürlü oluşu ve romancılıkta ısrarı onu, Batı'nın dikkatini çekecek bir konumda tutmuş. Yoksa o da iyice eski nesilden.¹*

Eserlerine baktığımızda Necip Mahfuz'u bütünüyle Batılı bir yazar olarak nitelemek zordur. Onun romanlarında halkın inançları, ritüelleri inceliklerle işlenirken onların hâl ve davranışlarına kadar sinen dini tepkileri yerli yerinde kullanılır. Mahfuz'un romanlarında dini hayat, tartışmalar, Kur'an'daki ayetler geniş bir şekilde yer alır. Kuşkusuz her Doğulu'nun eserinde olduğu gibi Doğu-Batı çatışmasına eserlerinde yer verir. Batı'yı, ilmi gelişmeleri savunular ile Doğulu değerleri

savunular karşı karşıya gelir. Bir Doğulu toplumda fikri karmaşa, Batı esintisi nasılsa o da bunları eserlerine taşır. Örneğin; Kahire Üçlemesi'ndeki Kemal karakteri Doğu ile Batı arasında gider gelir, ruh burkuntuları yaşar, Kur'an ile Darwin teoremini karşı karşıya getirerek çıkış yolu bulmaya çalışır. Mahfuz, medeniyet ve kültür değişimini gündeme getirir, eserlerinde bu çarpılmayı ve bireydeki sarsıcı etkisini işler.

Necip Mahfuz, çok aşına olduğumuz bir atmosferden seslenir: Hurma ağaçlarından, çöl rüzgârlarından, yıldızlı gecelerden bize bakar. Anlattığı sokaklar sanki bize aittir: bir ömrün tüketildiği kahvehaneler, börekçiler, berberler hep tanıdık. Ve karakterler; Yasin'ler, Kemal'ler, Emine'ler, Ahmet'ler... Bu da doğaldır. Çünkü Kahire biraz da İstanbul'dur.

Kahire üçlemesi

Kendinin de en sevdiğim romanlarım dediği ve Nobel almasının da önemli kaynaklarından olduğu bilinen başyapıtı Kahire Üçlemesi: *Saray Gezisi* (1956),² *Şevk Sarayı* (1957),³ *Şeker Sokağı* (1957)⁴ onu dünyaya tanıtan eserler olmuştur. Bu üçlemesiyle Dickens, Balzac, Zola, Tolstoy, Thomas Mann'ın eserleriyle kıyaslanmıştır. Üçlemede 1917-1940 arası üç kuşak ailenin serüveni anlatılırken bir yandan da Mısır'ın bu dönemlerdeki tarihsel, sosyolojik, siyasi bir panoraması çıkarılır. Üçleme, Emile Zola'nın gerçekliği yanında Thomas Mann'ın bir ailenin çöküşünü anlattığı *Buddenbrooklar* ile bağları sıkıdır. Birbirinin ardından

gelen kuşakları anlatan bu üçleme aslında tek kitap olarak düşünülür ama yayıncının ısrarıyla roman üçlemeye dönüşür.

Üçlemenin ilk kitabı *Saray Gezisi*'nde, Kahire'nin sokaklarından, evlerinden, okullarından insanlık durumları aktarılır. Şehrin esnafı, caddeleri romanda bir karakter olarak yer alır. İngiliz işgali, baskılar ve buna karşın halkın direnişi roman boyunca ana izlek olarak öne çıkar. Özellikle aile yaşantısı merkeze alınıp insan ilişkileri, toplumun yaşadığı sosyolojik, tarihsel değişimler aktarılır. Yasin, Kemal, Fehmi, Hatice, Ayşe, Emine, Ahmet'le birlikte bütün Kahire'nin yaşanan bu değişimden nasıl etkilendikleri adım adım işlenir.

Roman boyunca ailenin serüveni yanında ülkenin yaşadığı toplumsal ve siyasal olaylar da gündeme gelir. Birinci Dünya Savaşı atmosferinde Mısır'ın geleceği tartışılır. Halk özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi vermektedir. "Manda'ya hayır!" diyen milliyetçilik hareketleri başlar. Birçok şehirde gösteri yapılır, devrimciler İngilizlerle çatışır. Öğrenci hareketleri, mitingler, grevler tüm Kahire'ye yayılır. Bu hareketler romanın merkezi olan aileyi de etkiler ve Fehmi aktif olarak bu eylemlerin içinde yer alır. Aile, Fehmi'nin başına bir şey gelmesinden endişelenmektedir. Ama o, İngilizlerin Mısır'ın bağımsızlığını kabul etmesi için elinden geleni yapmak istemekte, bir özgürlük savaşçısı olarak mücadele etmektedir.

Romanın en yoğun bölümleri öyküye en fazla yaklaştığı anlatım biçimleri olur. Örneğin; kitabı Emine Hanım'la girilir

ve onun yalnızlığının anlatıldığı bölüm tam bir öyküdür. Daha sonra roman rahatlamaya, gevşemeye başlar. Yine Fehmi'nin öldürüldüğü miting bölümü, dilin, atmosferin, anlatım biçiminin öyküye yaklaştığı yerler olur. Bu sahneler psikolojik derinliğin yoğunlaştığı, anlatımın şiirleştiği bölümlerdir.

Üçlemenin ikinci romanı *Şevk Sarayı*'nda aynı ailenin, bu kez çocuklarının yaşamı gündeme gelir. Yasin, Kemal, Hatice ve Ayşe'nin hayatından kesitler aktarılırken arka planda yine Kahire vardır. Ahmet Bey ve Emine Hanım bu ciltte daha geri plandadır. Oğullar Yasin ve Kemal romanın ana karakterleridir. Kitabı ismini veren Şevk Sarayı Sokağı, Yasin'in evinin bulunduğu yerdir. Yasin olumsuz ve savrulmuş hayatı temsil ederken Kemal ise düşünce sancıları çeken bir insanı temsil eder. Baba yine oğulların üzerinde tek belirleyicidir. Oğullar büyüse de otorite devam eder. Ahmet Bey otoriter, pragmatist tavrını oğulları üzerinde sürdürür. Her şeyi kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamakta, çocuklarının geleceklerini kendisi planlamaktadır. Oğlunun öğretmen değil hukukçu olmasını ister. Babaya göre prestij ve huzur her şeyden önemlidir. Yasin'in evliliğine bile karışır. Romanın yine fonunda İngilizlere karşı mücadele vardır. Tartışmalarda özellikle ölüm ve güvenlik konusu gündeme gelir. Hayatın mücadeleden daha kıymetli olduğu yönündeki görüşe mücadeleciler insanları farklı görüşler ileri sürerler.

Üçlemenin son kitabı *Şeker Sokağı* da aynı ailenin

üçüncü kuşağının hikâyesi ile tamamlanır. Böylece bu aile üzerinden Mısır'ın 1940'larda yaşadığı siyasi ve toplumsal yaşamını kayda geçirmiş olur. Emine Hanım rahatça sokağa çıkmakta Ahmet Bey'in ise yavaş yavaş otoritesi sarsılmaktadır. Artık torunları romanda öne çıkmaya başlar. Kemal, Bergson okumakta ve *El Fikr* dergisinde makale yayınlamaktadır. Bu yazılarında geleneksel düşünce ve inançlara ters düşer gibi görünen antik ve felsefi düşünceleri dile getirmektedir. Kemal; Darwin, Bergson ve Russel gibi yazarlarla uğraşmaktadır. Kemal'in serüveni bir anlamda Doğulu entelektüellerin arayışı ve düşünce macerasıdır. Aslında odak olarak modernleşme ele alınırken dinin eski gücünün yerine ne alacağı tartışılır. Alternatif olarak edebiyat yanında en fazla ilim üzerinde durulur. Dinin ve kehanetlerin yerini ilim almalıdır. Roman giderek düşünsel anlamda modernleşme macerasına dönüşür. Din-bilim-sanat-felsefe ekseninde bir kimlik edinmeye çalışan kahramanlar yeni gelişmeleri yakından izlerler. Aslında tüm tartışmaların merkezinde Allah dışlanmadan dinin yerine ne konulabilir konusu yer alır. Riyad, dine inanmamakta sadece bilime ve sanata inanmaktadır. "Bilim aklın dinidir. Sanat ise insana dair her şeyin." demektedir. Kemal kısa hikâyeyi aşağılayınca Riyad şöyle cevap verir. "İnsanların kendi mahremiyetleri içinde nasihate ihtiyaçları var... Ve teselliye ve mutluluğa, yol gösterilmeye, ışığa, yaşayan dünyanın her yerine olduğu kadar ruha

yolculuğa ihtiyacı var işte budur sanat."

Gelenegi, inancı, birikimleri sorgulayan karakterler, özellikle Batıdaki gelişmelerden etkilenir, yeni bir dünya arayışı içerisine girerler. Öncelikle İslam'la ters düşmeden bir dünya oluşturma peşine düşerken vardıkları yer bilim ve sanattır. Eşitlik, adalet arayışlarını dinde görenler ise yerlerini alırlar. Aslında bütün tartışmalar gelip gelip dine dayanır. Bilim ve felsefedeki özgürlük arayışları dinle çatışmaları sonucunu doğurur. Toplumsal yapı ise Türkiye'ye çok benzer. Bu anlamda hayatlar çok tanıdık. Kadınların özgürlük arayışı, oturmamış devlet yapısı, sürüp giden siyasi kavgalar ve modernlik karşısında takınılacak tavrın tedirginliği. Doğu toplumlarını yaşatan iç dinamiklerle modern hayatın teklif ettiği görece özgürlük arasında sıkışmış bireyler. Sadece devlet merkezli tartışmalar yaşanmaz aile içinde de tartışmalar yaşanır. Geleneksel birikimler daha çok erkekleri üstün kılmakta, kadınlar geri plana atılmaktadır. Bürokraside liyakat anlayışına uyulmaması, gazetecilere yapılan baskılar, hükümetteki yolsuzluklar gibi tanıdık konular da gündeme gelir. Anlatıcı, Mısır'ın belli bir dönemdeki sosyal, siyasi tarihini karakter düşünceleri ve davranışları üzerinden ortaya koyarken Mısır halkının ve özellikle entelektüellerinin yaşadığı açmazları, kafa karışıklığını ve arayışları Kemal karakteri üzerinden oluşturur.

Roman anlayışı

Tüm romancılar birbirini takip eder ve yenilerler. Necip Mahfuz;

Émile Zola, Dickens, Thomas Mann, Balzac, Dostoyevski, Tolstoy özellikle zaman algısında da Proust etkilendiği yazarlar arasındadır. Necip Mahfuz kendi coğrafyasından ise Taha Hüseyin ve Tevfik el Hâkim'in kendini etkileyen yazarlar olduğunu belirtir.

O, romanlarında toplumsal, siyasi yapılarla yakından ilgilenir ve eserleri siyasi romanlara yaklaşıp. Sosyalist kimliği ve toplumcu gerçekçi yaklaşımları onu doğrudan siyasi romana yaklaştırır. Romanlarında Doğu-Batı çatışması, din-ilim çatışması, devrimler, yoksulluk ve zenginlik ana temaları olur. Mısır'ın sosyolojik tarihi yanında siyasi tarihiyle de ilgilidir ve kahramanları devrim süreçlerinde yer alır. Özellikle devrime giden yolu anlattığı üçleme onun siyasi yaklaşımlarının zirvede olduğu bir eseridir. Politik çekişmeler, tartışmalar ve gerginlikler romanlarda işlenir. Necip Mahfuz üzerine kapsamlı bir kitap hazırlayan Kazım Ürün, yazarın edebî akımlar içindeki yerini şöyle belirler: "Necip Mahfuz bize göre kısmen de olsa İngiliz egemenliğinin devam ettiği sosyal eşitsizlik ve ulusal bağımsızlık gibi konuların siyasi hareket ortamını şekillendirdiği kırklı yıllarda ortaya çıkan toplumcu gerçekçi romancılar kuşağındandır. Zamanla toplumcu gerçekçiliğin sınırlarını aşmış, irrasyonel yönelişlere sahip olmuştur." (Kazım Ürün, A.g.e., s. 159) Necip Mahfuz ise yaptıklarının yeni gerçekçilik çizgisinde olduğunu açıklar: "Birkaç dakikalığına eleştirmen rolünü üstlenirsem son eserlerimde modern tecrübelerden faydalanmış bir gerçekçilik türünü kullanmış olduğumu

söyleyebilirim. İsterseniz buna yeni gerçekçilik diyebilirsiniz.”

Onun eserlerinde İslamcı, milliyetçi, sosyalist düşünceleri savunan insanlar Mısır'ın geleceğini ve kendi varoluşlarının anlamını ararlar. Farklı siyasi, felsefi, dini görüşlere sahip insanları karşı karşıya getirir, tartıştır. Birinin tarafını tutmamaya çalışır, her karakteri o inanca götüren gerekçeleri tarafsızlıkla sergiler. Bir uyum, bir yakınlaşma mümkün mü sorusunun peşine düşer. Anlatıcı, gerçekçi ve tarafsız bir yerde durmaya, “insan olmak” ortak paydasına doğru yol aldırma çalışır. Mısır'ın geleceği için düşünce üreten Müslüman Kardeşler ile sosyalist hareketler de devletten aynı şekilde baskı görür. Mısır'ın tüm renklerinin varlığını ortaya koymaya çalışır. Toplumcu gerçekçi çizgide olayları ele almakla birlikte angaje, didaktik, güdümlü bir edebiyat anlayışı sergilemez. Tipleri, çevre ve mekân içerisinde yaşadığı sosyal yapıyla ilişkili biçimde anlatması elbette onu gerçekçi çizgiye yaklaştırır.

Necip Mahfuz özellikle yabancılaşma, medeniyet çatışması yaklaşımlarında Ahmet Hamdi Tanpınar'ı hatırlar. Necip Mahfuz, Tanpınar'dan on yaş küçüktür. Ancak meseleleri aynıdır. Doğu ve Batı ikilemini yaşayan aydınlar ve değişimin yol açtığı ruh sarsıntıları... Bir karşılaştırma yapıldığında Batı'daki Bergson da dâhil iki yazarın da kaynakları benzerdir ve kendi ülkelerine bu perspektiften bakarlar: Mazi ve gelecek çatışması yaşayan aydınlar, Batı ve Doğu zihniyeti karşılaştırması, aşk, sanat tartışmaları, felsefi

konular onların edebiyatlarının merkezine oturur. Medeniyet ve kültür değişimine bütün boyutlarıyla şahit olan ve bunu yaşayan yazarlar, eserlerinde bu çarpılmayı ve bireydeki sarsıcı etkisini işlerler. Çünkü yeniyle birlikte zaman ve bütünlük parçalanmış, bilinç yaralanmıştır. Her iki yazar da eserlerinde değişim / dönüşüm sorunsalını gündeme getirirken son dönemde ülkelerinde yaşanan siyasal, toplumsal, teknolojik serüvenin derin izlerini romanlarına yansıtırlar. Eserlerinden ülkelerinde yaşanan değişim ve bu değişimin toplumsal, bireysel düzlemdeki etkisini irdeler, toplumun, bireylerin toplumsal değişim karşısındaki tutum ve davranışlarını anlatırlar. Mahfuz, Kahire üzerinden Tanpınar ise İstanbul üzerinden meselelerini gündeme getirir.

Kolaycı ve ulusalcı bir tepkiyi dışlayarak dönemleri, meseleleri aynı olan bu iki yazara bakıldığında Tanpınar'ın Mahfuz'dan çok daha derinlikli, daha estetik, edebiyata bakış ve yansıtışı olarak daha kuşatıcı olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal değişim, toplumsal eleştiri, modernleşme, dil, zaman, ikilik, Doğu-Batı çatışması, yenilik, bürokrasi konularını; sosyoloji, psikoloji, felsefe, tasavvuf, resim, mimari, hat, müzik, sinema, tiyatro, tarih gibi geniş, derin bir kültür bilgisine yaslayan Tanpınar, anlatım biçimi olarak da iç monolog, bilinç akışı, geriye dönüş, sembolik anlatım, soyutlama gibi anlatı yöntemlerini kullanırken Mahfuz'da daha sıradan bir anlatımı görürüz. Bu anlamda Mahfuz, onun şiiriyetinden ve derinliğinden uzaktır. Doğrudan gerçekçi çizginin

ekseninde ilerler. Düz, sade bir anlatımı yeğler. Eserlerini sohbet geleneği içerisinde anlatır. Ritim, gerilim, şiirsellikten çok geleneksel anlatıların, *Binbir Gece Masalları*'nın diline başvurur. Çatışma, gerilim içsel bir derinlikten çok insan ilişkilerinde örneklenir. Sıcak, samimi bir dille her şey hayatta olduğu gibi anlatılır. Özellikle bu üçlemenin genel karakteristiği budur. Zaten gerçekçi akımın özellikleri de bunlardır. Günlük hayatın sıradan ilişkilerinde toplumu, bireyi oldukları gibi resmetmek. Olaylar sadece sahnelenir. Olağanüstü olaylar, mucizeler olmaz. Hayat olağan akışı içerisinde. Yazar daha geri plandadır. Mahfuz daha sonra sembolik anlatımı da deneyecek, edebiyatına yeni açılımlar katacaktır.

Roman örnekleri ve yazarlar olarak gözümüz hep Batı'ya çevrili olduğu için ne yazık ki komşu edebiyatları yakından tanımıyoruz. Necip Mahfuz'un Türkçeye çevrilmesi de Nobel dolayısıyla oldu. Pek çok kitabı Türkçeye çevrildi, okundu, yaygın bir ün kazandı. Necip Mahfuz, özellikle roman ve öyküleriyle bu iki türün Arap dünyasında yerleşmesine katkıda bulundu. Sonuçta otuzu aşkın romanıyla da Arap edebiyatının dünyaya açılan bir kapısı oldu. ■

DİPNOTLAR

- 1) Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları III, Diriliş Yayınları*, 2. Baskı 2000, s. 8.
- 2) Necip Mahfuz, *Saray Gezisi, Hitkitap*, 2. Baskı 2010.
- 3) Necip Mahfuz, *Şevk Sarayı, Hitkitap*, 2. Baskı 2010.
- 4) Necip Mahfuz, *Şeker Sokağı, Hitkitap*, 2. Baskı 2010.

EĞİK EHRAMLAR

Bu yıl*, Nobel Edebiyat Ödülü Mısırlı romancı Necip Mahfuz'a verildi. İlk kez bir müslüman ülkeden biri nobel almış oldu. Şimdiye kadar görmezlikten geldiği İslâm ülkelerini tanımış mı oluyor böylece İsveç Kraliyet Akademisi ve onun gerisinde Avrupa? Doğrusu, son on beş yıldır adeta musevilere tapulanmış olan nobel, itibarını oldukça yitirmişti. Zaten, bu seneye kadar İslâm Âlemi'ni, evvelki yıla kadar Afrika'yı ve halen Çin'i yok farzedilen nobel, daha çok Batı'nın kendi kendini tartışması, değerlendirilmesi kurumlarından biridir. Tek istisna, Hintli Tagore'du. O batılı değildi ama, O'nun Batı'ya açık bir penceresi vardı denebilir. Gün geldi, Batı edebiyatı iyice durgunlaştı. Bir parça dışarı açılmak gerekti, Afrikalı bir yazara verildi evvelki yıl nobel. O da batıcıydı ve batıda yetişmişti ve halen Londra'daydı. Ama ne olursa olsun, şeytanın bacağı kırılmıştı artık. Bu yıl da Mısırlı yazara verildi. İsrail'den özür dilenerek! Doğrusuya, İsrail de hoşgörü(!)sünü belirtmeyi ihmal etmedi! Dünya basını da Mahfuz'un İsrail'e ters düşmediğini belirtmek-

* 1988

ten kendini alamadı. Bir edebiyat ödülünde bu ne kadar İsrail ipoteği idi, şaşılacak şey! Ama, gerçek böyle. İsveç, nobeli Mısır'a vermişti ama İsrail'in tepkisinden de korkup duruyordu.

Necip Mahfuz bir romancı olarak belli bir seviyenin üzerinde. Bizde roman, Peyami Safa'dan sonra ideoloji bataklığına saplanıp kaldı. Tanpınar'ın Huzur'u sanki mezar taşı oldu romanımıza. Anlaşıyor ki, Mısır'da da Necip Mahfuz neslinden sonra benzeri bir olay yaşanmış. Necip Mahfuz'un uzun ömürlü oluşu ve romancılıkta ısrarı, onu, Batının dikkatini çekecek bir konumda tutmuş. Yoksa o da iyice eski nesilden.

Mısır, kültür açısından bizden çok iyi durumda. Filmcilikte bizden çok ileri. Yazısını kaybetmediği, geçmişle ilgisini bizim kadar koparmadığı, Ezher'e sahip olmakta devam ettiği için, dejeneressans bizimki kadar olmamış orada anlaşılan. Gerçi orda da batıcılık ve sosyalizm, alabildiğine tahribat yapmış, ama, yine de bizimki kadar çığırından çıkmamış işler. Yazarları ve şairleri, sadece Mısırlılar tarafından değil, bütün Arap Âlemince okunuyor ve izleniyor. Yüz milyonluk Arap Âlemi, bir nevi, merkez olarak Kahire'yi görüyor. Arapça, dışa açılma ve çevrilme bakımından Türkçe'den daha şanslı. Bir çok mısırlı yazar, fransızcaya ve ingilizceye çevrilmiş. Çevrilenler de en seviyelileri aşağı yukarı. Biz de ise, ancak sol tandanslılar yabancı dillere çevrildi. Arap Âleminde, hatta İran'da Türkiye'den sadece solcular tanınıyor. Devlete gelince, tanıtma deyince, batı tipi müzisyenleri dışarıda tanıtma, folklor oyunları ile tanınmayı anlıyor. Edebiyatı-

mız dışarısı için temelde tam bir meçhul. Divan Edebiyatımız da, hatta Yahya Kemal ve Mehmed Âkif de Arap Âlemince bilinmiyor. Ahmet Haşım de, Hüseyin Rahmi de, Abdülhak Şinasi de. Necip Fazıl, belki çok dar bir çevrede bir parça duyulmaya başladı son yıllarda. Ama bu da yine o çevrelerin gayretiyle oldu. Ve henüz kitlelerce, tüm arap aydınlarınca tanınmıyor o da. Oysa zaman hızla geçiyor. Geçip gitmiş olanları da, yaşayanların az çok okunabileceklerini de dışarıda tanıtmamız gerekiyor. Devlete de çok iş düşüyor bu konuda. Edebiyatı bilinmeyen, edebiyatıyla insanı etkilemeyen ülke, yok demektir. Resim, müzik, daha kozmopolit sanatlardır. Ülkeyi asıl tanıtan şiir ve romandır. Ama diyeceksiniz ki, içerde tanıtıyor muyuz ki, dışarda tanıtalım değerlerimizi. Haklısınız. 1950'li yıllardan sonra büyük gazeteler gerçek edebî ürünlere sayfalarını kapadı. Eskiden, bir roman, önce bir gazetede tefrika edilirdi. Yahya Kemal'in şiirleri de gazetelerde çıkardı. Gazetelerde edebî makalelere ve tenkitlere rastlanırdı. Edebiyatçıların adı günlük gazetelerde sık sık geçerdi. Mizah dergilerinde onların fıkraları, esprileri, karikatürleri yer alırdı. Şimdi, edebiyat, sitemizden kovuldu. Televizyon, ses sanatçılarına, sporculara, artistlere ayrıntılı bir şekilde yer verirken, bir edebiyatçıya bir karnalda bir kaç dakika ayırmayı bir iltifat sayıyor. O kayırdığı edebiyatçılarda kim? Belirli bir kesim.

Necip Mahfuz'un romanlarının filme alındığını da öğreniyoruz. Bir de bizim türk filmlerine bakınız. Eseri de, senaryosu da, yapımcıdan, ya da yönetmenden!

Anlaşıyor ki, Ehramlar ülkesinde, henüz, ehram, az çok yerli yerinde, bizdeki gibi tamamen eğik bükük, tepetaklak olmamış.

İslâmın dirilişi sonunda kendisini bulacak olan toplumumuzun ve medeniyetimizin büyük ödülüne istekli olması gereken edebiyatımız, Batının, şu, taraflı, sınırlı, küçümseyici ve şartlanmış nobeline bile lâyık olmaktan çok uzak.

Ek-13. Tomris Uyar, “İndirimli Nobel Ödülü”, Hürriyet Gösteri Edebiyat ve Sanat Dergisi, (Aralık 1988), 15.

İndirimli Nobel Ödülü

Tomris Uyar

İngilizce'den çevirdiğim öykülerinden sonra kişisel görüşümde açıklayayım yazar hakkında. Okuma hızıyla çevrilebilen bir yazar Necip Mahfuz. Geçtiğimiz ay Yeni Düşün dergisinde okuduğum iki söyleşisi yazarın bu tutumu bile isteye seçtiğini gösteriyor: “Sanat, Haz, Eğlence ve Sanrı Olmalıdır.” Ama o zaman da en etkilendiği yazarlar sorulduğunda, söylediği adları saymaması gerekir. (Yoksa en etkilenmediği yazarlar mı sorulmuş Mahfuz’a da bir yanlış anlama olmuş?)

Elbette ki, yapıtlarının çoğunu okumadığınız bir yazarı birkaç örnekle değerlendirmeniz olanaksız. Ancak, Mahfuz’un öykü kurmayı bilmediği, İslami değerlerle *yozlaşma* ideolojisi kendince bir çatışmaya sürerken, aslında ne demek istediğini pek anlatamadığı, bu “belirsizliği” (ya da kaypaklığı) modernlik sandığı ortada. Esrarkeşler, orospular, küçük mahalleler, ara sokaklar, yerel ve turistik bir renk katıyor öykülere ama, “kıyısız bir Sait Faik” olunamadığından, renkler sırtıyor biraz. Yazar, Nobel Ödülü’nü aldığına çok şaşmış. “Şanslı biriyim” diyor sonra da ödülün kendisine siyasal bir seçmeye dayanarak verilmediğini söylüyor. Doğrusu, şaşmamak elde değil!

Necip Mahfuz Nobel Ödülü’nü aldıktan sonra Mısır’ın en büyük gazetesi ‘El Ahrâm’da çıkan karikatürü
Necip Mahfuz’un ödülü bütün Mısırlıların

Ek-14. Mustafa Balbay'ın Necip Mahfuz'la yaptığı röportaj.

Mustafa Balbay: Necip Mahfuz'un Gözüyle...

Hükümet Mısır'daki olaylara Türkiye'nin işiçlerinden daha fazla önem veriyor. Başbakan'ın tüm konuşmalarının ana gündem maddesi Mısır. Bakanlar Kurulu toplantısından sonra yapılan açıklamaları dinlerken mırıldanmadan edemedim:

Anlaşılan Mısır'a bakanlar kurulu toplantısı bitti!

Mısır'a ilişkin konuşmaları, yorumları izledikçe ben de sık sık yıllar önceki Mısır gezilerime gidiyorum. Resmi gezilere gazeteci olarak katılmak bir yana, 20 gün sırt çantasıyla dolaşmışım Mısır'ı. Hafta içinde şöyle bir beyin jimnastiği yapıp, o geziden günlük yazılar çıkar mı, diye yokladım. İki elin parmaklarını geçince durdum; üçünü paylaşmaya karar verdim.

Mısır gezisinde amaçlarımdan biri; Nobel ödüllü Necip Mahfuz'u görmektir. el Ehram gazetesinde zaman zaman yazılar yazdığını, ilerlemiş yaşına karşın haftada birkaç gün gazeteye geldiğini biliyordum.

el Ehram'ın kapısını çaldığımda beklediğim yanıtla karşılaştım:

“Şu an uygun değil, size birkaç gün sonrası için randevu verelim.”

Yola çıkan rüzgâra aittir ve her şeyi zorlamalıdır. Bir yazarın kolay kolay reddedemeyeceği bir gerekçe söyleyip o an görüşmeyi zorladım. Türkiye'den gelen bir gazeteci idim, seyahat halinde idim, yanımda Mahfuz'un Türkçe basılmış eserleri vardı, onları verecektim.

“Az bekleyin, 15 dakika sonra sizinle görüşecek” dediler.

Yüksek tavanlı bir odada çay içimi sohbet ettik.

Mısır'daki iç içe geçmiş uygarlıkların yazarlığını, bugüne bakışını nasıl etkilediğini sorduğumda şu karşılığı vermişti:

“Ben çoğunlukla günlük yaşamda olup bitenlerden etkilendim, ama bu yaşamlar Mısır kültürünün bir parçasıydı... Uygarlık hem büyük bir bereket hem de uzun süre yaşayan tohum gibi bir şey. Hiç beklemediğiniz bir an yeşerebilir. Mısır'da bunun örneklerini bulabilirsiniz.”

Bunun Anadolu için de geçerli olduğunu söylediğimde, şöyle devam etmişti:

“Tabii ki... Siz Türkiye'den geldiniz. Türkiye'nin daha çok bugünü ile ilgiliyim. Mustafa Kemal büyük işler başardı. Onu öğrendikçe saygı duydum. Ancak bir toplumu değiştirmek o kadar kolay değil. Bütün temel değişiklikleri yaptığınızı düşünürsünüz, bunun topluma

iyice yerleştğini öngörürsünüz... Bir bakmışsınız bazıları oturmamış. Yeniden yeniden uğraşmak gerekir...”

Anlattıkları bağlamında Mısır’da nelerin başarılıp başarılmadığı soruma yanıtı şu olmuştu: “Mısır sadece kendi sınırları içinden sorumlu bir ülke değil. Arap dünyası çok parçalı görünse de birbirinden etkilenen büyük bir coğrafya. Din toplumsal yaşamın en önemli unsuru, belirleyicisi... İşin zaman zaman İslam adına teröre dönüşmesi beni üzüyor.”

Necip Mahfuz’un 1990’lı yıllarda yaptığı bu değerlendirmeler Mısır’ın bugününe de ışık tutuyor.

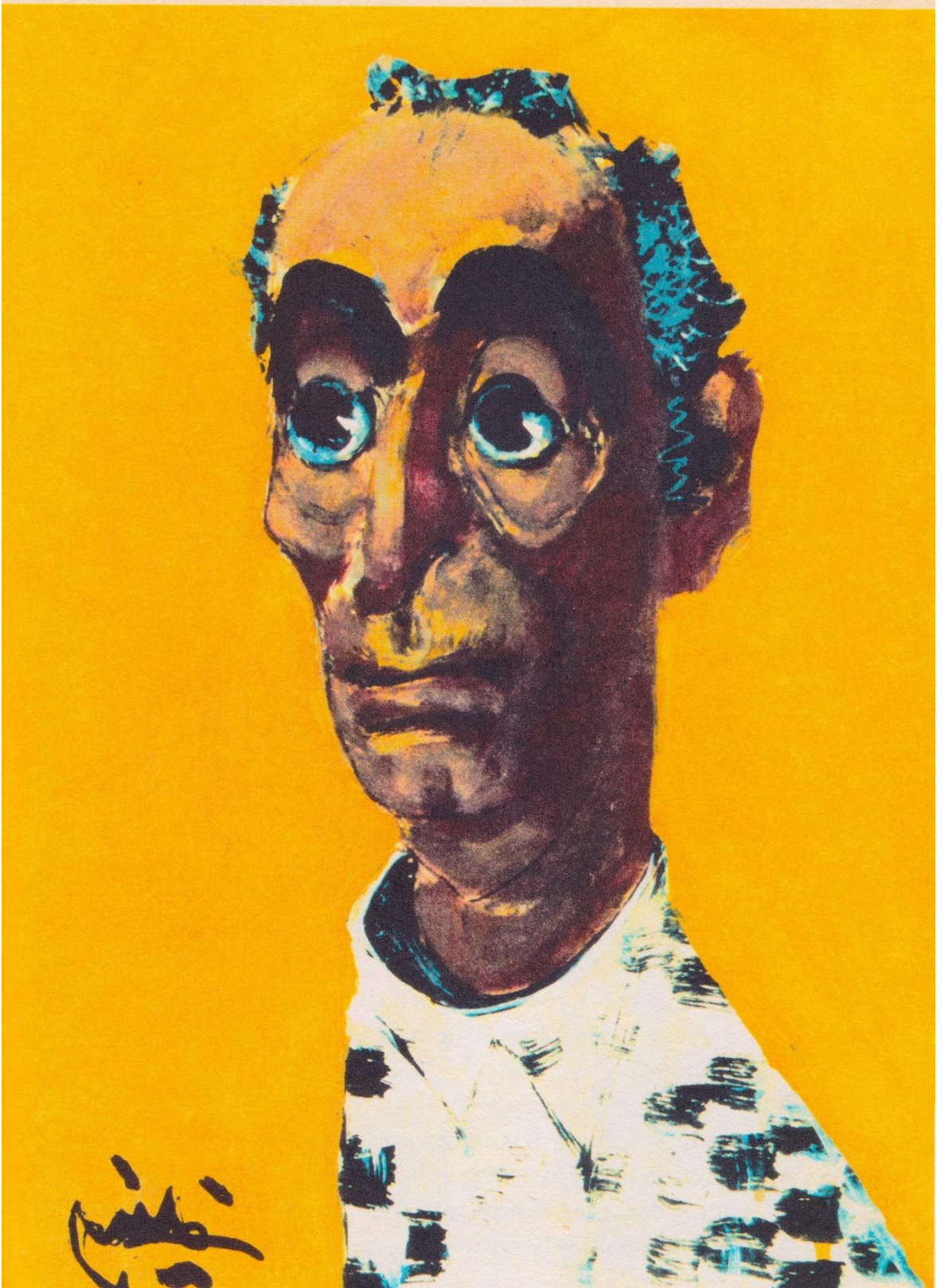
Mısır, Arap coğrafyası için belirleyici bir ülke. Bu sadece bugün değil, tarihte de böyleydi. Yavuz Sultan Selim 1517’de Kahire’ye girdiğinde Yemen Emiri İskender, kentnin anahtarını getirip teslim etmişti. Zira Kahire’yi elinde tutan tüm bölgenin hâkimi demekti. Noktayı yine Necip Mahfuz’la koyalım. Kahire’deki uğrak yerlerimden biri bizim Kapalıçarşımızı andıran Han Halil’in içindeki Necip Mahfuz kahvesiydi. Akşamları Faruk adlı bir sanatçı ud çalıp Ümmü Gülsüm’den şarkılar söylüyordu. Faruk’un etrafını erkekler kadar kadınlar da çeviriyordu.

Kahvenin havası Mısır’da kadınların her şeye karşın sosyal yaşama katılma enerjisini yansıtıyordu.

Cumhuriyet

Mustafa Balbay, “*Necip Mahfuz’un Gözüyle...*”. Erişim: 01.01.2021
<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mustafa-balbay/necip-mahfuzun-gozuyle-441766>

Ek – 15. Sanatçı Seyf Vânlı (١٩٠٦-1979)’nın Necîb Mahfûz’un Aynalar romanında Seyyid Kutup’tan esinlenerek çizdiği Abdul Vehhâb İsmail portresi

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Ercan Baran
Doğum tarihi	: 21.02.1975
Doğum yeri	: Malatya
Medeni hali	: Evli
Uyruğu	: T.C.
Adres	
Tel	
Faks	:
E-mail	
EĞİTİM	
Lise	: Şehit Kemal Endüstri Meslek Lisesi / 1992
Lisans	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı / 2003; Eskişehir Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı / 2018
Yüksek lisans	: Üç Mısır Romanında Cemâl Abdunnâsır Dönemi (el-Kerneke, Tilke'r-Râiha, el-Leyâlî't-Tavîle) Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / 2015
Doktora	: Aybû Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Fakültesinde Necip Mahfûz'un Sembolik Romanlarında Din Anlayışı adlı tez / 2021.
İŞ TECRÜBESİ: Öztaş İnşaat Firmasında 2008-2011 yılları arasında İdare Amirliği ve Personel Müdürlüğü	
YABANCI DİLLER: Arapça, İngilizce, Rusça	
ÖDÜLLER:	

YAYINLAR: Necib Mahfûz’un “Bedletu’l-Esir(Esir Üniforması)” Adlı Hikâyesinin Türkçe Çevirileri ve Film Uyarlaması Üzerine Bir Değerlendirme (Çeviri Stratejileri ve Çeviri Eşdeğerliliği Açısından)

ÜYE OLUNAN MESLEKİ KURULUŞLAR:

